השדה

ירחון שמושי לחקלאות, בעריכת ש. ד. יפה

מחיר החתימה: לשנה — 3 דולארים.

HASSADEH

P. O. Box 4, Tel-Aviv, Palestine

הנוער והארץ

דו־ירחון. העורך: אליעזר ריגר.

מחיר החתימה: לשנה — דולאר אחד.

HANOAR WEHAARETZ

P. O. Box 738, Tel-Aviv, Palestine

בריאות העם

רבעון, מוקדש לשאלות ההיגינה החברתית ולעבודת הבריאות בארץ־ישראל, בעריכת ד"ר א. פליכס, ד"ר ס. פלר, ד"ר ד. א. פרידמאן.

„בריאות העם", הנהלה ציונית, ירושלים.

הדים חוברות לספרות.

HEIDIM,

P. O. Box 142, Tel-Aviv, Palestine

החבר

לוח שמושי ספרותי לתלמידים ולעם לשנת תרפ"ח. — המחיר 50 סנט.

HECHAVER

P. O. Box 495, Jerusalem, Palestine

קונטרס

שבועון, כלי־מבטאה של „אחדות העבודה".

מחיר החתימה: לשנה — 5 דולארים.

KUNTROS

P. O. Box 102, Tel-Aviv, Palestine

ברכה ל„הדואר" לחג יובלו. **חנא (הידוע.)**

הננו מודיעים בזה לכל העברים וחובבי ספרותנו בבאלטימור, וואשינגטון, ערי מדינות הדרום וכן בכל ארצות־הברית, כי פתחנו

בית מסחר ספרים גדול בבאלטימור

במחסננו נמצאים כל הספרים העברים העתיקים והחדשים, וכן מבחר גדול מספרים לועזיים בעניני היהודים

ספרי חנוך ולמוד

מכל ההוצאות שבעולם.

כל הספרים והעתונים העברים מארץ־ישראל אפשר להשיג בבית מסחרנו.

התנאים נוחים, המחירים נמוכים. לפנות אל

ZION BOOK COMPANY

3445 Park Heights Avenue

Baltimore, Md.

יצא לאור ספר חדש

הדת והחנוך

קובץ מאמרים על החנוך העברי בכלל ועל החנוך הדתי בישראל בפרט, על־פי גדולי חכמי ישראל ומובי המחנכים והפדגוגים בישראל ובאֻדם, עם תכנית־למודים לבית־ספר עברי דתי־לאומי, — מאת

הרב שמריהו ליב הורוויץ.

הוצאת „חנוך". — מחירו שני דולארים.

להשיג בכל בתי מסחר הספרים.

חזיון לפסח

כוסו של אליהו

תמצא בספר

מחזות לכל השנה

מאת יעקב אריאל.

לצרף אל ההזמנה המחאה על סך $2.25.

JACOB V. ARIEL

609 E. Kirby Detroit, Mich.

המדרשה התיאטרונית של

דוד ורדי וחוה יואלית

מי שהיו משחקי „הבימה" המוסקבאית, נותנת לתלמידיה חנוך במתי למופת — בעברית ובאידית.

נפתחה מחלקה מיוחדת לילדים. לפנות אל:

Vardi-Yoalit Theatre Studio

21 East 49th St. New York

Tel.: Plaza 5348

אל העברים

בפילאדלפיה וסביבותיה.

בבית מסחרי תמצאו תמיד מבחר גדול מכל הספרים העברים במקצועות שונים, וביחוד ספרי חנוך, למוד וקריאה לנוער.

המחירים — מחירי ניו־יורק.

פנו אלי.

S. MALLERMAN

504 Pine St., Philadelphia, Pa.

נסדר ונדפס בבית־הדפוס של „אפ־טו־דייט פרינטינג קומפ.", 476 ברודוויי, ניו־יורק

הדואר
שבועון, יוצא על־ידי ההסתדרות העברית באמריקה, בעריכת מנחם ריבולוב.
מחיר החתימה: לשנה $5, בחוץ־לארץ $4.
HADOAR
114 Fifth Ave., New York, N. Y.

שבילי החנוך
דו־ירחון, יוצא על־ידי אגודת המורים העברים, בסיועת של ההסתדרות העברית באמריקה. העורך: ש. ב. מקסימון.
מחיר החתימה (חמש חוברות לשנה) $3.
SCHWILEY HACHINUCH
425 Lafayette St., New York, N. Y.

הארץ
עתון יומי, יוצא בתל־אביב, בעריכת ד"ר מ. גליקסון.
החתימה: לשנה $15, לחצי שנה $7.50.
HAARETZ
P. O. Box 70, Tel-Aviv, Palestine

דבר
עתון פועלי ארץ־ישראל, בעריכת ב. כצנלסון.
מחיר החתימה: לשנה $12, לחצי שנה $7.
DAVAR
P. O. Box 199, Tel-Aviv, Palestine

דואר היום
עתון יומי, יוצא בירושלים, בעריכת איתמר בן־אבי.
החתימה: לשנה $15, לחצי שנה $7.50.
DOAR HAYOM
P. O. Box 255, Jerusalem, Palestine

הצפירה
עתון יומי, יוצא בווארשה, בעריכת יוסף הפטמאן.
מחיר החתימה: לשנה $12, לחצי שנה $6.
HAZEFIRAH
Leshno 54, Warsaw, Poland

העולם
שבועון, עתונה המרכזי של ההסתדרות הציונית העולמית, בעריכת מ. קליינמאן.
מחיר החתימה: לשנה $6, לחצי שנה $3.
HAOLAM
77 Great Russel St., London W. C. 1, England

הפועל הצעיר
שבועון, כלי־מבטאה של מפלגת הפועלים „הפועל הצעיר".
מחיר החתימה: לשנה $6, לחצי שנה $3.
HAPOEL HAZAIR
P. O. Box 263, Tel-Aviv, Palestine

כתובים
שבועון של אגודת הסופרים בארץ־ישראל, יוצא בעריכת א. שטיינמאן.
מחיר החתימה: לשנה — 3 דולארים.
AGUDATH HASOFRIM
P. O. Box 238, Tel-Aviv, Palestine

הישוב
שבועון מדיני־ספרותי, בעריכת בר־דרורא.
מחיר החתימה: לשנה $6, לחצי שנה $3.
HAYESHUN
P. O. Box 62, Tel-Aviv, Palestine

האשה
ירחון, מוקדש לחיי האשה בארץ־ישראל. יוצא לאור על־ידי הסתדרות נשים עבריות בארץ־ישראל והסתדרות „הדסה" באמריקה.
מחיר החתימה: לשנה — 3 דולארים.
HAISHAH
P. O. Box 633, Jerusalem, Palestine

התור
שבועון, כלי־מבטאה של ה„מזרחי", יוצא בעריכת הרב י. ל. הכהן פישמאן.
מחיר החתימה: לשנה — 9 דולארים.
HATOR
P. O. Box 470, Jerusalem, Palestine

מסחר ותעשיה
דו־שבועון, עתון לשאלות המסחר, החרושת והחקלאות בארץ־ישראל. העורך: א. יבזרוב
מחיר החתימה: לשנה — 10 דולארים.
MISCHAR WETAASIA
P. O. Box 21, Tel-Aviv, Palestine

עולם הילדים
דו־שבועון לילדים ובני־הנעורים, יוצא על־ידי חברת „קהלת", בעריכת א. סולודור
מחיר החתימה: לשנה — 0 דולארים.
OLAM HAYELADIN
Jerusalem, Palestine

נתיבות
דו־שבועון לעניני החיים והספרות, התרבות והנוער. העורכים: מ. כהן, נ. גרינבלאט.
המוציא לאור: מרכז „תרבות" בליטה.
המחיר — 60 סנט לשנה.

מולדת
ירחון לבני־הנעורים, יוצא לאור על־ידי חברת „קהלת", בעריכת יעקב פיכמאן.
מחיר החתימה (עשר חוברות לשנה) $4.
MULEDETH
c/o Hamadpis, Jerusalem, Palestine

הוצאת „הדור" „הוצאת „הדור"
יצא כבר לאור ונמצא למכירה הספר השני של

תולדות ישראל לילדים

ספר למוד ההיסטורי ולמוד ההווה בקשר עם העבר

מאת אברהם גולד ומ. תומרוב.

הספר השני נועד לשנת הלמודים השניה, זמן ב'. — המטרה של שני ספרי „תולדות ישראל לילדים" כפולה: א) לסגל לילדינו את ידיעת עמנו בעבר ובהווה בדרך קצרה וקלה. ב) להכניסם דרך הפרוזדור הזה אל למוד התומש. — התומר שהוכנס לספרנו השני הוא קב ונקי. הספורים המעניינים והרשימות על־דבר ההווה המלאות תוכן ותידוש — קצרים, והרצאתם קלה ומובנה לקטנים. ואגב למוד הספורים והרשימות נקנית להם ידיעת הלשון העברית. — גם הספר השני משוכלל ומשופר; יש לו נוי פנימי והדור תיצוני: ציורים רבים מעשי ידי אמנים, שרטוטים ומפות, הדפסה מדויקה וכריכה משובחה.

מחיר הספר הראשון, 35 ס.; השני, 40 ס.

המכירה הראשית אצל:

REZNICK, MENSCHELL & CO.
927 Broadway, New York

כתובת המחברים:
Gold & Tumaroff, 974-46th St. B'klyn.

בית מסחר הספרים של

Solomon Rabinowitz

51 Canal Street New York

שהוא הסוכנות של „ילקוט", „הספר", „עינות" ועוד, מודיעה בזה. כי אפשר לרכוש בבית מסחרנו ספריה שלמה של כל ספרותנו העתיקה, בפורמאט של כיס, בכריכה יפה וגמישה, והיא: התנ"ך, המשניות — מנוקדות, הזוהר — מנוקד, מבחר הפנינים, הכוזרי, בחינת עולם, שמונה פרקים להרמב"ם, חובות הלבבות, מסילת ישרים ועוד. — המחירים נמוכים.

כמו כן נמסרה לנו המכירה הראשית של „רשימת הספרות היפה", הוצאת הספרית הלאומית והאוניברסיטה העברית בירושלים. האטלאס העברי של ד"ר ש. פרלמאן וזאב זשאבוטינסקי. „כוס קטנה" של אלישבע, והקובץ העברי „בראשית".

יש להשיג אצלי גם כן: התלמוד הירושלמי בכרך אחד, דפוס וויניציה; ספרא, ספרי ומכילתא; מדרש חמש מגילות, דפוס דיזרן; שאילתות דרב האי גאון, דפוס וויניציה. :ספרי הוצאות שטיבל, „אשכול", „חורב". יש אצלי גם אלבומים שונים: די שטעטל— ריבאק, מארק שאגאל, האלבום של פוסטרנאק. כמו כן ימצא אצלי הספר החשוב „התלמוד וחכמת הרפואה", שהמלומד הידוע ד"ר י. ל. קאצנלסון הקדיש לו שלשים שנות חייו.

ברגש כבוד גמור,

שלמה רבינוביץ.

מתתבלת החתימה לשנה ג' על

„שבילי החנוך"

דו־ירחון פדגוגי למורים ולהורים,
בעריכת ש. ב. מקסימון.

„שבילי החנוך" הוא האורגאן הפדגוגי העברי היתידי באמריקה וביתר ארצות־הגולה. — „שבילי החנוך" דן בעיקר בשאלות בתי־הספר העברים באמריקה ופונה בדבריו לא רק אל המורים, אלא גם אל ההורים המשכילים ולכל עסקני החנוך העברים. — על טובי הכחות הפדגוגיים, אשר השתתפו עד כה בכלי־המבטא שלנו, יוָספו עכשיו כחות חדשים מבפנים ומבחוץ.

מחיר החתימה: באמריקה ובארץ־ישראל — $3.00 לשנה; ביתר הארצות—$3.50 לשנה.
לפחות מזה אין החתימה מתקבלת.

בכל עניני ההנהלה לפנות:
Hebrew Teachers' Magazine
425 Lafayette St. New York City

בכל עניני המערכת לפנות אל:
S. B. Maximon, 134 Beach 33d St.
Edgemere, L. I.

ספרים יקרי המציאות

הזדמנות טובה נתונה בזה לכל חובבי ספרותנו העתיקה והחדישה, לרכוש ספרים יקרי ערך ויקרי המציאות. כמו כן אפשר להשיג אצלי כל ספרי חנוך ולמוד מכל ההוצאות העבריות.

לפנות אל:

Abraham Spiegel

4 LUDLOW ST. (Cor. Canal St.)
New York, N. Y.

ממדינת החמה פלורידה הנני שולח את
ברכתי ל„הדואר", בהגיעו לגיל המקרא. —
מי יתן וירבו חותמיו וקוראיו — לכבוד
השפה העברית ולתפארת נושאיה בארץ הזאת.
ברוכים יהיו העורך ועוזריו וכל העמלים
אתם.

צבי הירש מאסליאנסקי,
מיאמי, פלא.

צל הדמיון, כח הרעיון,
לעיני השכל יגלה מאַין.
נדבקים, נקשרים אל נימי המות בנשמת רוח חיים
יפרחו על כנפי רוח עד רום שמים.
ואחרי המות קץ לנוח,
יפרדו, יפזרו לרוח,
והרוח יבוא ואַין.

יצחק מרדכי מארקס, הארוויי, איל.

יצאו לאור ונמצאו למכירה

קליגרפיה עברית

חלק א' וחלק ב'

— וגם —

קליגרפיה באידית

חלק א' — מאת ד"ר ז. סלובינס.

מה שתעשה ה„קליגרפית העברית" בעד התלמידים הקטנים בלמוד השפה והכתב היפה בעת קצרה, לא תעשה שום מיתודה אחרת שבעולם; וכל בתי־הספר שהשתמשו בהן, מסכימים לזה. נסו־נא, גם אַתם, והווכחו! בתי־ספר ומוכרי־ספרים יקבלו הנחת לפי ערך הזמנתם. — המכירת הראשית אצל:

Reznick, Menschell & Co.,

927 Broadway, New York

כל מי שרוצה לקבל חוברת אַחת חנם, יפנה על־פי הכתובת הנ"ל, או אל המחבר:

DR. S. H. SLOBINS
112 Shurtleff St. Chelsea, Mass.

יצא לאור

ספר הגיוני לב

מאת הרב זלמן דוב ראשגולין.

יכלכל סקירות קצרות על ענינים שונים ודרושים למועדים ולכמה שבתות השנה, ובסופו נלוו הערות והארות בדברי הלכה.

וזה תוכן עניניו:

ספר משלי וערכו בספרי שלמה, מגילת רות וקריאתה בחג הבכורים, לקורות הנשיאות בימי שקיעתה, עבודת הצדקה בישראל, על־דבר מנוסת הרוצח לערי מקלט, מחשבות מתוך מעשים (לזמן מתן תורתנו), חג השלום (לסוכות ושמיני עצרת), העצמות היבשות (לשבת חול המועד של פסח), מי בראש (לשביעי של פסח), על מהות החטא והתשובה (לשבת תשובה), אמונה וכפירה (לפרשת זכור), עבירה לשמה (לפ' תולדות), זקנים וצעירים (לפרשת שמיני), בנים מעידים על אבותם (לשאלת החנוך), גם במאכלו יתנכר אדם (לפרשת האספסוף), סלע המחלוקת (לפרשת חוקת). — קצת הערות והארות בדברי הלכה.

מחיר הספר בכריכת בד — $1.40

נמצא למכירה בבית מסחר הספרים של:

S. DRUCKERMAN

50 Canal St. New York, N. Y.

והכסף והזהב והפנינים

מאַין ימצאו?

הנני מודיע בזה ללקוחותי בכל אתר ואתר, שהעתקתי את מעון חנותי מ־169 איסט ברודוויי

לרחוב קאנאל, מספר 94,

בקרן רחוב עלדרידזש, בקומה הראשונה. כל הרוצה לקנות כלי כסף וכלי זהב ואבנים יקרות ומרגליות, יסור אל החנות — וישבע שירות נאה ונוח. ואם מחוץ לעיר הוא — יפנה במכתב אלינו וכל משאלותיו תמלאנה בדיוק נמרץ.

K. N. SHAFFER & SON, Inc.
94 Canal St. New York City
Phone Orchard 6812

ספרים מספרים שונים

בבית מסחרי יש להשיג ספרים מספרים שונים, בכל מקצועות הספרות, וביחוד ספרים עתיקים ויקרי המציאות. מבחר גדול מספרי דרוש ורבנות, ספרי חנוך, רומ"ל ותשמישי קדושה. המחירים נוחים

פנו אל:

A. M. Lapidus

34 CANAL STREET NEW YORK

הוצאת „משמר"   הוצאת „משמר"

אין חכם כבעל הנסיון.

כל מורה, המעיין

ב„ראשית למוד החומש" של י. ז. פרישברג

רואה לפניו ספר למוד ממין משובח.

אבל הרבה יותר מזה הוא מוצא על־ידי עצם העבודה והנסיון במחלקה. מתוך הרצאת כל ענין, מתוך כל שיחה קלה, הארה והטעמה, יראה — כמה מכשולים הוסרו מלפניו ומלפני תלמידיו והוא עולה אתם בדרך ישרה. — בשני הספרים עוברים התלמידים בזמן קצר בערך על חמש פרשיות שלמות: בראשית, נח, לך־לך, וירא, חיי־שרה. מסתגלים ללשון החומש ולמושגיו. מכאן ואילך לבם פתוח ללמוד אותו בלי עזר מיוחד. — „ראשית למוד החומש" לא כבש בסערה. בצעדים בטוחים הוא מבצר לו מקום יותר ויותר בבתי־הספר המעולים. — מאמרי־בקורת בשבחם של שני הספרים נכתבו מאת: גינצבורג י., גליק מ., גלן מ., ווייטמאן ס., וורניק פ., זליקוביץ ג. (ז"ל), קאפלאן אפרים, שוער אברהם. המכירה הראשית אצל:

REZNICK, MENSCHEL & CO.

927 Broadway, New York

בית מסחר הספרים : : : של : : :

ש. סעקולר

40 רחוב קאנאל : : ניו־יורק : :

בזה אני מתכבד להודיע לכל ידידי ומכרי של ניו־יורק ומחוצה לה, כי בבית מסחרי יש למצוא את המבחר היותר גדול של ספרים

בעברית, אנגלית, אידית, רוסית וגרמנית.

מן הספרות העברית נמצאים אצלי מלבד ספרי רומ"ל וספרי־החנוך, כל הספרים של הוצאות „שטיבל", „קלעצקין", „צנטראל" וכן מכל הוצאות־הספרים שבארץ־ישראל ובארצות אחרות. — מן הספרות האידית נמצאים אצלי כל ההוצאות החדשות של ארצות פולין, רוסיה ואמריקה.— ביחוד התמחיתי בסדור ספריות צבוריות ופרטיות. אם יש לכם צורך בסדור ספריה, פנו אלי ואני אסדר אותה בשבילכם באיזו לשון שאתם רוצים ובאופן הטוב והנוח ביותר. —מורי בתי־הספר העבריים והאידיים ותלמידיהם מקבלים הנחה מיוחדת. — לי נמסרה באות־הכח של „קורונה", החברה למכונות־טפרוט באידית ואנגלית, וכל הקונה ממני מכונה כזאת, מקבל ממני שיעורים בטפרוט — חנם אין כסף. בכבוד רב,

J. SECHULER

Publisher :-: Bookseller

40 CANAL STREET, NEW YORK CITY

Tel. Dry Dock 3048

בבית מסחר הספרים של

רזניק, מנשל ושותפם

927 ברודוויי, ניו־יורק (קרן רחוב 22, קומה ראשונה)

יש להשיג אלפי ספרים שונים בלשונות שונות. — אלפי תכשיטים ומעשי אמנות מלאכת „בצלאל" ואחרים, כל אלה המרחיבים דעתו של אדם. ביניהם החשובים ביותר:

שיר השירים בעברית ואנגלית. הספר כולל עשרים ושש תמונות במדה 13½ על 9½, מעשי ידי הצייר זאב רבן. נדפס בהדור שאין דוגמתו גם בספרות העולמית.
מכורך בד הדר. המחיר — — $12.50
על נייר די־לוקס, מכורך בעור — 25.00
מכורך כולו קלף — — — — — — 30.00

מרבדיה, עם תמונות הרצל, מעשי ארג „בצלאל", ירושלים.

אלבום של שש־עשרת תמונות מהודרות ויפות של הצייר האמן הגדול איזידור קויפמאן.

מחזיקי ספרים, עשויים ניקל טוב ועשרת הדברות חרותים משני הצדדים.

ספרי חנוך ולמוד

אין לך ספר אחד במקצוע זה, שאינו נמצא בבית מסחרנו בכלל ובפרט אלה שיצאו להם מוניטים בעולם הפדגוגי ואשר מכירתם הראשית נמסרת לנו.

ספרי הוצאת „מרכז" בווארשה:

לשון וספר, ו' חלקים, מאת יעקב פיכמאן.
צפרירים, קאצנלסון וברקמאן — ג' חלקים.
קורות העברים, דובנוב — — ח' חלקים.
תולדות ישראל, א. ז. רבינוביץ, ג' חלקים.
הדקדוק המעשי, מנוסוביץ — ב' חלקים.

ספרי חנוך ולמוד הוצאות אמריקאיות:

ראשית למוד החומש, מאת י. ז. פרישברג, ב' חלקים, הוצאת „משמר". — כבר נלאו המבקרים לספר בשבחם, ובתי־הספר מצאו תועלת גדולה בהם.

תולדות ישראל לילדים, מאת תומרוב וגולד, ב' חלקים.

היסטוריה עברית, מאת יוסף קר, ב' חלקים.

ספרי, מאת י. ח. פולאק, ב' חלקים. — הספר הראשון נתפשט לרבבות בזמן קצר, ואין לך בית־ספר בלי „ספרי".

קליגרפיה עברית, חלק א', ד"ר ז. סלובינס.

הוצאת בית מסחרנו:

השחר; שחרית, ב' חלקים; ראשית דעת; עברית, שנה ראשונה ושניה, מאת י. ח. גולדין; מחברות לכתיבה; פנקסים למורים, ועוד. וכן כל ספרי הוצאת „שילה" המפורסמים, ספר התלמיד ועוד

ספרי „אשכול" ו„שחרות"

שמכירתם הראשית נמסרה לבית מסחרנו:

ספר הדמעות, מאורעות הגזירות והרדיפות וגו' מזמן אנטיוכוס עד גזירת גונטה, מאת ד"ר ש. ברנפלד, עם הערות נוספות מאת פרופ' ח. ברודי. שלשה כרכים.
בכריכות נייר — — — — — — — $5.60
בכריכות בד הדר ונתונים בתיק — $7.00

מחברות עמנואל לר' עמנואל בר' שלמה הרומי, עם הערות מאת פרופ' ח. ברודי.
המחיר — — — — — — — — $2.25

עמנואל הרומי, מונוגראפיה, מאת שאול טשרניחובסקי, מכורך בד — — — $1.10

אנתולוגיה של הפילוסופיה העברית והפילוסופיה הערבית, בתרגומיה העברים, מאת ד"ר יעקב קלאצקין. מכורך בד —. $2.50

משנת ראשונים, מתוך הפילוסופיה העתיקה (בצירוף תשע תמונות של פילוסופי יון), מאת ד"ר יעקב קלאצקין. המחיר — $2.00
נמצאת במספר מצומצם, על נייר די־לוקס, מכורך בקלף, בחתימת ידו של המחבר.
המחיר — — — — — — — — $6.00

שקיעת החיים, איון הישות, איון החמדה, כבישת התבונה, שמיטת עולם, מאת ד"ר יעקב קלאצקין, מכורך בד — — — $1.50
על נייר די־לוקס, בחתימת ידו של המחבר, בכריכת קלף — — — — — — $6.00

זוטות, בינו לבינה, פיליטונים, בשעת חירום, מעזבונו של סופר, מאת ד"ר יעקב קלאצקין.
מכורך בד — — — — — — — $1.70
על נייר די־לוקס, בכריכת קלף, בחתימת ידו של המחבר — — — — — $6.00

אוצר ספרות ישראל, אנתולוגית בפרוזה ושיר לכל מקצועות היצירה העברית, הספרות המדרשית, מאת ד"ר י. ל. ברוך, מכורך בד. המחיר — — — — $2.90

ספר שעשועים, לר' יוסף זבארה, עם הערות והוספות מאת פרופ' ישראל דווידזון.
מכורך בד — — — — — — — $2.25

תורת הקבלה של רבי משה קורדובירו, מלוקטת ונערכה בצירוף מבוא על־ידי ד"ר ש. א. הורודצקי, 498 עמודים, מכורך חצי בד — — — — — — — — $2.00

ראשי פרקים בתלמוד, ספר ראשית למודי התלמוד בבתי־הספר, מסודר ומתוקן על־ידי ד"ר י. ל. ברוך. מכורך — 85 ס.
הספר מצטיין בנקוד המתוקן של המלים הקשות, ההערות כתובות בקיצור נמרץ ומספיקות אפילו לתלמיד בוגר.

הנחה הגונה לקונים את כל ספרי „אשכול" בבת־אחת.

REZNICK, MENSCHEL & CO., 927 Broadway, New York, N. Y.

Tel. Caledonia 4980

בית מסחר הספרים של

בלוך פובלישינג קומפ.

(נוסד בשנת תרי"ד—1854) נמצא כעת בדירה יותר מרווחת, במרכז העיר,

31 רחוב 31 מערבה, ניו־יורק.

בבית מסחרנו נמצאים כל הספרים העברים של כל ההוצאות שבעולם.

אָנו הראשונים לקבל כל ספר עברי מיד אחרי צאתו לאור.

אָנו מסדרים ספריות שלמות בשביל „מרכזים", „היכלות" ובתי־ספר.

חוץ מהספרים העברים נמצאים אצלנו מלאי גדול מכל הספרים הנוגעים לענינים יהודיים (Judaica) בשפות שונות, וביחוד — באנגלית וגרמנית.

אָנו הסוכנים הראשיים לארצות־הברית וקאנאדה בשביל הספרים האלה:

ערוך השלם, מאת ד"ר אלכסנדר (חנוך יהודה) קאהוט. הספר שהיה ליקר־המציאות נדפס עתה מחדש, עם מבוא ותיקונים ונכרך בשמונה כרכים נהדרים.

אמרי דרוש להרב הדרשן יצחק ניסנבוים. הספר מכיל 152 דרשות על נושאים שונים ובו בא מפתח מכל המאמרים שנדפסו בכל ספרי ניסנבוים.

שכיות המקרא, שבע מאות תמונות לכתבי הקודש, עם ביאורים מאת ד"ר מ. סולובייטשיק.

תולדות בקורת המקרא, מאת ד"ר מ. סולובייטשיק וז. רובאשוב, — ועוד הרבה ספרים שאָנו באי־כח היחידים.

במחסננו נמצאים כל הספרים של הוצאות: „דביר", „שטיבל", „מצפה", „אגודת הסופרים", „אחיאסף", „מרכז", „הדים", „אמנות", ועוד.

ההזמנות מתמלאות בדיוק היותר נמרץ. — שירותנו נאמנה. — קיומנו במשך במשך חמשים ושלש שנים משמש לנו ערובה על זה.

דרשו את הקאטאלוגים שלנו:

פנו אל:

BLOCH PUBLISHING CO., Inc.

("THE JEWISH BOOK CONCERN")

31 West 31st Street — New York, N. Y.

Telephone Lackawanna 9344

$7,500,000

זאת המכסה שיהודי ארצות-הברית צריכים להמציא בשנת 1927 לטובת

המגבית המאוחדת למען ארץ־ישראל.

המגבית המאוחדת נותנת לנו את היכולת לבנות את ארצנו. בכספי המגבית נתמכים כל המוסדות בארץ-ישראל. המגבית המאוחדת מאפשרת את העליה לארץ-ישראל, משפרת את החנוך העברי, מסדרת את העזרה המדיצינית. כל ישראל יש להם חלק בבנין הארץ וכל אדם מישראל מחויב לתרום לטובת

המגבית המאוחדת למען ארץ־ישראל.

ההנהלה הראשית של המגבית המאוחדת למען ארץ ישראל

ד"ר סטיפאן ס. ווייז, נשיא הכבוד,
השופט יוליאן מאק, סגן נשיא הכבוד,
הרב דוב אריה לווינטאל, סגן נשיא הכבוד,
השופט וויליאם לואיס, נשיא,

לואי ליפסקי,
מורים רוטנברג,
ב. א. רוזנבלאט,
אירמה לינדהיים,
הרב יעקב לווינסון,
ד"ר דוד קאליסקי,
} סגנים.

עמנואל ניומאן, יושב־ראש ועד הפועל,
הרמאן קונהיים, גזבר,
השופט אוטו רוזאלסקי, נשיא המגבית בניו־יורק.
מאכס בלומברג, גזבר המגבית בניו־יורק.

ברכתי נאמנה ל„הדואר" בן החמש. —
יעמוד על משמרתו זו לאורך ימים.

ד"ר זאב חומסקי,

פילאדלפיה.

ברוך מעתונים „הדואר". — יהי רצוי
לקוראיו ומבורך ברבבות חותמים.

ש. בערון,

פילאדלפיה.

ברוך יהיה „הדואר" החביב והיקר לנו.

שלום מזרחי,

קמדן, נ. דזש.

מלוס־אנג'ילוס שבקאליפורניה אני שולח
את ברכתי ל„הדואר", נושא דבר הספרות
העברית.

אהרן טאנים.

ברוך יהיה לנו „הדואר", הנושא ברמה
את דגל תחית שפתנו ותרבותנו.

פינחס טורברג.

ברוקלין, נ. י.

יהי גם חלקי בין המברכים את „הדואר"
לחג יובלו.

יוסף גבריאלי,

דזשוירזי־סיטי.

ברוך ומבורך יהיה לנו „הדואר" היקר
והחביב, בהכנסו לשנתו הששית.

יהושע צבי ובתיה שתדלן,

מיניאפולים.

ברכתי החמה הנובעת מעמקי לבי שלוחה
בזה ל„הדואר" למלאת לו חמש שנים. —
יזכה לתופיע בקרוב בכל יום ויום.

אלתר לווין,

ברוקלין, נ. י.

יהי שם „הדואר" מבורך מעתה ועד עולם.

אהרן (אדולף) קאטשקא,

ברוקלין, נ. י.

ברוך ומפואר יהית „הדואר" בפי כל
העברים. גדלו וטובו ימלא עולם.

יהודה ליב לוצקי,

באלטימור, מד.

שא נא את ברכתי, „הדואר", היקר לי
ולכל העברים, למלאת לך חמש שנים. —
יהי רצון שנראה בקרוב את העתון יום־יום.

משה סלאבקין,

ברוקלין, נ. י.

ברכה חמה ולבבית ל„הדואר" בן החמש.

יעקב סעוויל,

עקרון, אוהאיו.

ברכתנו הנאמנה לעתוננו היקר „הדואר"
לחג יובלו.

TRUMPER & LERMAN

Furriers

29 East Broadway, New York

ברכתי ל„הדואר" — ליובלו.

שמואל שווארצמאן,

ברוקלין, נ. י.

ברכתי מלב שלוחה ל„הדואר", נושא
דגל העברית באמריקה. יהי רצון שיאריך
ימים עד מאה ועשרים שנה.

הרב מאכס הלר,

ניו־אורליאנס.

ברכתי הלבבית ל„הדואר" לחג יובלו.

אהרן לווינסטון, עורך־דין,

נוארק, נ. דזש.

ברכת אריכות ימים אברך את „הדואר"
ליובלו.

נ. סוויג',

פיטסבורג פא.

ברכה ל„הדואר" לחג יובלו.

מ. שלום,

ניו־יורק.

ברכה חמה ולבבית ל„הדואר" שלנו.

יעקב קאפלאן,

נוארק, נ. דזש.

ברכת הנובעת מעמקי לבבי שלוחה
ל„הדואר" למלאת חמש שנים לקיומו. —
יאריך ימים ויגדיל ספרות.

יצחק כהנוביץ,

גרינסבורג, פא.

ל„הדואר", בהיותו בן חמש, — ברכתי
החמה שלוחה. מי יתן והשפעתו תתגבר
ונזכה להקים דור קוראים עברים באמריקה.

מנחם יצחק סילברמאן,

נורוויטש, קונ.

ברכתי החמה ל„הדואר", למלאת חמש
שנים לקיומו.

ד"ר משה איינהורן,

286 רחוב 86, ניו־יורק.

יהי חלקי עם המברכים את „הדואר"
ליובלו. נזכה בקרוב לקרוא אותו בכל יום.

ישראל קורלאנד,

באלטימור, מד.

יחד עם כל חובבי שפתנו וספרותה מאושר אני שזכיתי לברך את יובל „הדואר" למלאת לו חמש שנים. ואני תפילה, כי יאריך ה' את ימי לברך אותו ליובלו האמתי, לשנת החמשים לקיומו.

מנדיל פישביין,
פרובידנס, ר. א.

תחזקנה ידיכם, מוציאי „הדואר"!

ד"ר יוסף וו. פינק,
פאסייק, נ. דזש.

בן חמש למקרא. יהי רצון שיתרבו קוראיו.

זלמן מנחם בלומנטאל,
וואקו, טכסאס.

בלב שמח משתתף אני עם כל החוגגים את חג־היובל החמישי של „הדואר". יהי רצון שיפרח, ישגה ויפרח ששה לשבוע ויזכה לחוג את יובלו הגדול, יובל החמשים.

דוב רובין (ראווינסקי),
פאריל, פא.

מברך אני את „הדואר" וסופריו וקוראיו באריכת ימים.

הלל מלאכובסקי,
ברוקלין, נ. י.

מברך אני את „הדואר" להיותו „בן־מקרא" ומאחל אני לו, כי יזכה להגיע ל„גבורות".

מנחם מ. סטינבאך,
נשיא קרן־היסוד בפיטסבורג.

ברכתי לעתונכם־עתוננו — „הדואר", בהכנסו לשנתו חששית. מי יתן ונזכה לקרוא את „הדואר" היומי.

ברוך טריגר,
מנהל בית־הספר העברי בפורטלאנד של אור.

אנו מברכים את „הדואר" ליובלו. הלואי ויהיה לעתון יומי גדול וחשוב.

מחנה ד"ר ליאון פינסקר של המסדר „בני ציון"

א. קושניר, יושב־ראש,
מ. א. קאדושין, מזכיר.

ברכתי מקרב ולב ל„הדואר" למלאת לו חמש שנים.

מ. יוכטמאן,
באלטימור, מד.

הננו מברכים את העתון הנעלה „הדואר" בהכנסו לשנתו הששית.

אגודת מפיצי השכלה העברית
סאוואנה, ג'א.

נחמיה פרסקי, מזכיר.

אגודת „הנוער העברי" בשיקאגה

מברכת את „הדואר" לחג יובלו החמישי.

אחולינו, שיאציל מרוחו על הדור העברי הצעיר ושיעורר את כל העברים בארצנו לעבודה ולמעשים לטובת השפה והתרבות העברית.

לחתן החמש, באוצרנו יש ברכת ושי: יפרצו מעיניך ובצמא מימיך ישתו בני עם חי.

מורי בית־הספר בקולומבוס, אוהאיו

א. ממשניק, מנהל.
המורים: פ. ווכטר, ד. לווימין, צ. תרכבי, צ. זבלינג, ש. יאבלוק.

גם קל ומקולל כמוני על קהל המברכים יספח.

חומץ בן יין,
ניו־יורק.

ברכתי, ש„הדואר" יזכה להשיב לב צעירי ישראל במדינה זו אל מסורת אבותם, לרכז את פזור רוחם ולהיות להם לאור.

עקיבא שטרוים.
ברונכס, נ. י.

ברכתי הלבבית שלוחה ל„הדואר" העברי לחג יובלו.

שמואל פישמאן,
רוטלאנד, ווט.

קבלו נא ברכתי הלבבית לחג יובלכם.

נפתלי מאריל,
ניו־יורק.

ברכה לבבית מאת

המנהל והמורים של בית־הספר העברי

בלין, מאס.

ברכתי למלאת חמש שנים ל„הדואר" היקר! נזכה לחוג את חג־יובלו בתור עתון יומי.

מרדכי שווארצברג
דיטרויט, מיש.

ברכת חמה ולבבית ל„הדואר“ בן החמש. נזכה ש„הדואר“ יתבסס ויפיץ את קרני־אורו בכל תפוצות ישראל.

„מחזיקי תלמוד־תורה“

227 איסט ברודוויי, ניו־יורק.

ש. ח. אוזליאנר, מנהל.

חבר המורים:

איצקוביץ, שושנה טריפקוביץ,
ברנבוים, ת. ליבמאן,
גרוס, רחל ליבמאן,
הולנדר, פרידמאן,
הורליק, קאנוביץ,
זאלצמאן רבינוביץ.

המנהל וחבר המורים של

בית תלמוד־התורה על שם רבי ישראל סאלאנטר

74 רחוב 118 מזרחת, ניו־יורק

מברכים את השבועון העברי החשוב — „הדואר“, למלאת חמש שנים לקיומו, ומאחלים לו אריכות ימים ורבוי החותמים.

בשם חבר המורים,

הרב שמריה ליב הורוויץ, מנהל.

המנהל וחבר המורים של

בית תלמוד־התורה אנשי זשיטומיר

337 רחוב 4 מזרחת, ניו־יורק.

משתתפים יחד את כל העברים בשמחת העתונות העברית, למלאת חמש שנים לעתוננו היקר „הדואר“. — נזכה לחוג את חג יובלו החמשים.

בשם חבר המורים,

דוד ר. זאסלאווסקי, מנהל.

ברוך יהיה „הדואר“ היקר לנו, למלאת חמש שנים לקיומו.

הרב שמעון גרוסביין,
רב בבית־הכנסת „אנשי ניו־לאטס“, ברוקלין

תלמוד־תורה שבניו־לאטס

ניו־לאטס, ברוקלין, נ. י.

מגיש ברכה רבה ל„הדואר“ לחג יובלו. יזכה להיות כלי־הבעה נאמן ליוצר וליצירה בחיינו העבריים, הספרותיים והתרבותיים.

צבי שצופאק, יושב־ראש ועד החנוך.
הרב טאבאצ׳ניק, מנהל וראש המורים.
שמואל שש, מזכיר.

המורים:

רחל קרנדל, תרשיש,
חנה קוריצקי, פינחס גולדמאן
שרה שפל, לרנר.

המנהל והמורים של

„מחזיקי תלמוד־תורה דבורו פארק“

1315 רחוב 43, ברוקלין

—

שולחים את ברכתם הלבבית לשבועננו העברי „הדואר“ למלאת לו חמש שנים. מי יתן והתקיים לאורך ימים קיום של כבוד ופעולה ממשית במלחמתנו הקשה על נפשנו העברית.

המנהל וחבר המורים של

בית־הספר אשר על־יד המרכז היהודי

בפלטבוש המזרחית, 669 שדרת לינדן,
ברקלין, נ. י.

משתתפים יחד את כל העברים בשמחת הספרות העברית, שזכינו לראות את „הדואר“ בן החמש. נזכה בקרוב שיתהפך לגלגולו הראשון ויופיע עוד הפעם מדי יום ביומו.

מ. מ. תומרוב, מנהל.

ברכת עברי נאמן שלוחה לך, „הדואר“, ליובלך. נזכה כי יהיה בקרוב לעתון יומי.

הלל אהרונוף,
ניו־יורק.

בית־המדרש למורים
מטעם
בית־המדרש לרבנים
בסינסינאטי

מי יתן ויזכה לאותה התפתחות רחבה, שהתוות לעצמו במשך זמן הופעתו בשלש השנים האחרונות.

—

חבר־המורים:

אברהם פראנצבלוי, מנהל.
ש. האלקין,
אוסקאר יאנובסקי,
ד"ר לינפילד,
מאלר,
אוטישין,
וולק.

מעומק לבנו אנו שולחים את ברכותינו המאליפות לשבועוננו החשוב „הדואר", למלאת חמש שנים לקיומו.

ישיבת עץ חיים דבורו פארק
5012 שדרת 13, ברוקלין.

מ. רייכמאן, מנהל.

המורים:

י. אורצקי,	ב. זומא,
א. איסרוב,	פן לבנזון,
א. אפשטיין,	יהושע לווין,
ת. גובת,	ם. סילבר,
ת. גלוברמאן,	י. פינמא
חות גלוברמאן,	דבורה פישמאן,
טובה גלין,	יוסף קר,
ם. גליק,	ד. קרני,
ת. הורביץ,	י. ם. רובין,
דוד וורטהיים,	ש. סלוניםסקי.

ועד המפקח, ועד החנוך, המנהל וחבר המורים
של
בית תלמוד־התורה „אנשי מוזיר"
57 רחוב מזרחה, ניו־יורק

מברכים בהצלחה גמורת ובברכת הספרות העברית את „הדואר", למלאת חמש שנים לקיומו. מי יתן ויזכו כל תלמידי בית־ספרנו להיות בקרוב לקוראי „הדואר".

יעקב סאסלאבסקי, נשיא.
ישראל חיים גולדין, מנהל.

המנהל וחבר המורים של
בית תלמוד־התורה, 400 שדרת סטאון
ברוקלין, נ. י.

מברכים את „הדואר" בהגיעו לשנתו הששית. יזכה להתפשט בכל בית עברי ויתרבו קוראיו

צבי הנדלר, מנהל.

המנהל וחבר המורים של
בית תלמוד־התורה „שערי שמים"
72 רחוב ריווינגטון, ניו־יורק

מברכים את „הדואר" למלאת חמש שנים לקיומו.

משה חיים ווידנבוים, מנהל.

חנה ברנשטיין,
יוסף כהן,
שמואל לאנגר,
לאה ליכטנשטיין,
משה מאנר.

המסיימים והתלמידים של

בית־המדרש למורים „תרבות"

(מיסודה של ההסתדרות העברית באמריקה) — 128 רחוב סטאנטון, ניו־יורק,

מברכים את „הדואר" למלאת חמש שנים לקיומו — מי יתן ותחדור ההכרה העברית, שבשמה דוגל „הדואר", ללב הצעירים העברים ויקום לנו דור של עברים מסורים לרעיון התחיה העברית.

המסיימים:

נפתלי איינבינדר,
י. ל. ברל,
רחל ברנשטיין,
מלכה גובר,
דוד גרוד,
מרדכי דונסקי,
אברהם הלוי,
ראובן וואלינרוד,
נפתלי וויזן,
משה וויינרב,
יוסף וויינשטיין,
פינחס וויס,
צבי זאזולה,
יעקב לווין,
שניאור ז. ניוטון,
עדינה סגל,
א. פרידמאן,
שפרה קאבאקוב,
מנחם ראבינר,
דינה רבינוביץ,
אסתר רזניק,
שניאור ז. רייז,
אהובה שנדרוביץ,
משה שלוש,
דבורה שווייד.

התלמידים:

חיינה אבנטשיס,
פנינה בוים,
ישראל בלאט,
אהובה בריסקמאן,
מרים גולד,
עמנואל גולדברג,
יעקב גרומאן,
אברהם גרמאן,
יצחק גרשוני,
משה הלר ,
אסתר ווינר,
בתיה ווסילובסקי,
לואיס זאבאר,
בתיה זייבל,
ברוך זאסלאבסקי,
כתרת חבס,
יצחק טייכר,
קלמן טמקין,
ראובן יערי,
יצחק כהן,
משה לאובל,
רחל לב,
דינה לוי,
חיה ליפשיץ,
שולמית ליפמאן,
משה לווין,
משה אליעזר לערער,
רחל אסתר מאקיבר,
יחיאל מילמאן,
שרה ל. מינץ,
אדיל סקריטון,
יהודית פישמאן,
יצחק פראנק,
ז. מ. פרידמאן,
זלמן צווייג,
הדסה קארל,
יוסף קרינר,
משה רוזן,
מ. ריינר,
רבקה שטיינברג,
דוד שפירא,
זאב שטארק,
יוסף ששר.

ברכה

ל„הדואר"

לחג יובלו.

ישראל מ"ץ

ברוקלין, נ. י.

השכונה הציונית החמש עשרה

בברונזוויל

אנו מברכים את „הדואר", השבועון העברי, בהכנסו לשנתו חששית. נזכה בקרוב לראות את אלפי ציונינו בין קוראי „הדואר".

יצחק הסין, יושב־ראש.
בנימין בראוורמאן, סגן.
ד"ר מ. קאניק, גזבר.
ש. רוזנצווייג, מזכיר.

ח. ביין,
מנחם הוברמאן,
דוד הלר,
מ. א. זלדין,
גרשון לווין,
אהרן ענטין,
ד"ר מ. רובינסון.

גאולה תתנו לארץ

בשנת היובל של ה„קרן הקיימת לישראל" חייבים היהודים לאזור את כל כחותיהם ולעזור בגאולת האָרץ. — הצלחת ה„קרן הקיימת לישראל" תשמש לנו ערובה שהארץ תגאל בידי היהודים.

הלשכה הראשית של

הקרן הקיימת לישראל באַרצות־הברית

השופט ב. א. רוזנבלאט, נשיא,
שלמה לאמפורט, גזבר,
ד"ר א. א. אַברמוביץ, מנהל,
ת. י. רובין, מזכיר,
יוסף בארונדס, נשיא ועד היובל.

יישר כחך „הדואר" בעד העבר
וחזק והתחזק למען העתים.

בּית־הספר הלאומי
ואגודות תלמידותיו-תלמידיו

(206 איסט ברודווי, ניו־יורק)

א. נ. פרלברג, מנהל
יוסף אירון, נשיא

המורים:

שושנה אונגרודניצקי,
נדליה אפשטיין,
רבקה בּרייאן,
שלמה דמשק,
שושנה דיימונד,
מנשה וואקסר,
רבקה טורקניץ,
י. י. יפה,
עתליה לווין,
לאָה ניידל,
רחל סיגל,
ד"ר ליאון סלונימססי,
בּרוריה קאפּלאן.

האגודות:

אגודת המסיימים והמסיימות,
אגודת למד־וו,
אגודת התחיה א',
אגודת התחיה ב',
אגודת בנות־משה,
אגודת ח. נ. ביאליס,
אגודת בית־הכּנסת,
אגודת בנות־בצלאֵל,
אגודת מגן־דוד,
אגודת צפרירים,
אגודת פרחי־ציון,
אגודת שמשונים,
אגודת החלוץ הצעיר.

ברכתי הנובעת מעמקי לבי שלוחה
ל„ה ד ו אַ ר"
השבועון העברי היחיד בארצות-הברית
למלאת חמש שנים לקיומו.

ד"ר יוסף קרימסקי
נשיא ועד היובל של „הדואר".
ברוקלין, נ. י.

ברכה לבבית
ל„הדואַר"
להיותו בן חמש.

רבקה שווייצר
גזברת ועד היובל של „הדואר"
ניו-יורק.

ההסתדרות הציונית באמריקה

שולחת ברכותיה החמות
למערכת

„הדואר"

לחג יובלה.

תחזקנה ידי כל החברים הנאמנים, העומדים על המערכה להרים על נס את כחה ועוזה של שפתנו הלאומית. — יזכה „הדואר" שמלחמתו בעד החזקת במה עברית באמריקה תשא פרי ותוכתר בזר הנצחון של התחיה העברית השלמה.

לואי ליפסקי, נשיא.

של סופרי חוץ־לארץ. איני יודע אם יש מנין של סופרים, הרואים את כל עולמם בספרות ואליה יקדישו כל כחותיהם הרוחניים. מלבד הפיזור הגיאוגראפי והעדר תנועה ספרותית מקרבת ומחממת, חסר כאן „הכוכב המרכזי" בדמות אישיות מכובדת ומושכת, שתחזק ידים ותקרא לפעולה.

וצר מאד. כי רוב הסופרים המנויים כאן בעלי כשרון ובעלי ידיעות ויש בהם גם מלומדים ומקפידי־סגנון. אך הארץ משכלת ורדיפת־הפרנסה אוכלת עד נפש, עד נפש.

ולא נוכל לאמר, כי חסרון שכר־הסופרים מעכב. סופרינו רובם ככולם מעמדם הכלכלי מבוסס, אלא שהרשלנות ואפס־ההתענינות ממיתים כל חשק להתמכר לעבודה ספרותית ולמצוא בה סיפוק ותכלית. והאמת ניתנה להאמר, כי לא כולם הגיעו עד כדי כך לחלוק אפילו תשומת־לב אל הנעשה והמתחדש בעולם ספרותנו בארץ־ישראל. כך הוא הדבר.

ח

סיכום כללי

לפי המקצועות יוצא, כי סדר הספרים העברים, שהופיעו מאת סופרי אמריקה החדשים, הוא כך: מדע ומחקר, תרגום, בקורת ומחשבה, ספרות יפה. שקדנותם של סופרי המדע מסתברת בזה, שהם רגילים תמיד בעבודה ואינם מחכים ל„השראה" מיוחדת ולשכר רוחני לאלתר. לולא הזמנת הוצאות־ספרים, לא היה התרגום בא כלל לעולם. אמנם יש עוד כתבי־יד ביחוד בתיקם של משוררינו. אולם מעטים הם.

הרי לכם ספירה ממה שיש לנו עכשיו באמריקה העברית. — שני עתונים בניו־יורק: „הדואר" ו„שבילי החנוך". הוצאות־ספרים מיוחדות אין לנו כלל. 110 הסופרים, שנמנו לעיל, משלח־ידם הוא כך: 65 מורים עבריים, 18 סופרים אידיים, 7 רופאים, 4 רבנים, 3 סוחרים, 3 ספרנים, 2 עורכים, 2 מוציאי־לאור, 1 פועל, 1 פקיד, 1 חנווני, 1 סוכן, 1 מבקר־חשבונות, 1 חזן. סופרינו אלה עוסקים עברית במקצועות הספרותיים האלה: 36 — במאמרים, 23 — בבקורת, 22 — בספורים, 18 — בשירים, 12 — בחכמת ישראל, 10 — במאמרים פדגוגיים, 6 — במדע, 5 — בפיליטונים, 3 — ברפואה, 3 — בעיונים, 3 — בבלשנות, 2 — בביבליוגראפיה, 1 — בתיאטרון, 1 — באמנות, 1 — במחקר, 1 — בביוגראפיה, 1 — בנגינה, 1 — בפולקלור.

נוכל לאמר, כי בכח יש לנו כאן ספרות, אבל בפועל עדיין נעשה מעט. וגם המעט הזה נעשה מתוך יגיעה מרובה ומסירות־נפש של קבוצת־עסקנים קטנה.

על־דבר הגוון האמריקאי בספרותנו המקומית, קשה לנו מקרוב לראות זאת. אך לא יתכן, כי בני־אדם לא יהיו מושפעים מן האויר המקיף, מן הסביבה החיה והמחיה, מן התנאים המניחים חותמם מדעת ושלא מדעת.

השפעת הספרות האנגלית תכנים משלה דבר־מה חדש. עד עתה היו ביחוד ספרויות רוסיה ואשכנז מושלות בכיפתנו. השפעה חדשה זו הביאה ועוד תביא תרגומים ממיטב יצירות אנגליה ואמריקה. היא תהי ניכרת גם בסגנון העברי. וגם זרמים ונעימות חדשים אצלנו יבואו ממנה אלינו. וגופי החיים בכרכי־ים ענקיים אלו עם כל שפעת־עשרם, חוסן־קצבם ומרחבית־היקפם חייבים להשמיע הד, לטבוע מטבעם. וגם בירורם וצריפתם של החיים היהודיים התוססים והומרים עדיין ומחכים לצורתם המגובשת, ליחודם הגמור.

סוף דבר: יש חומר מתבקש לבטוי, ישנם סופרים מספיקים — אבל יקום־נא משהו, שיכפה על אלה את עול העבודה ויטע בלבם את הכרת הצורך לבנות גם באכסניה גדולה זו לכנסת־ישראל — מקלט בטוח ועצמי של ספרות עברית, שתוכל באמת להאציל רוח לאומי ותרבות מקורית על הגוף היהודי העצום והמגושם הזה.

אבל אין זה אלא משאלה ושטר־חוב לעתיד־לבוא; אני רק מסרתי את פרשת מעט המזומן, שהוכנס בעבר ובהווה לתוך קופת ספרותנו באמריקה.

ניו־יורק. אדר ב', תרפ"ז.

„שאלת הקורא העברי החדש" — „תרבות". „הצעד הראשון", „היהודי בתור אזרח לועזי ועברי" — „הדואר" היומי. „שאלת היהודים ופתרונה היסודי" — „האומה".

רבינוביץ זינא (מורה, ניו־יורק) — ספורים. „עם סבתי" — „הדואר" היומי.

רגלסון אברהם (מורה, קליבלאנד) — שירים.

רודאי פ. (מורה, ניו־יורק) — ספורים.

רוזנפלד ש. (ניו־יורק) — מאמרים.

ריבולוב מנחם (עורך, ניו־יורק) — בקורת ומאמרים. „בכשונה של יצירה" — „הדואר" היומי. „דברי השבוע" — „הדואר". עורך „הדואר", „קומץ עלים על קבר דור פרישמאן".

ריבקינד יצחק (ספרן, ניו־יורק) — חכמת ישראל. „המשחק בספרות העברית" — „הדואר". מחבר „אלהי ביאליק", „אגרות ציון".

ריידר יוסף (מורה, פילאדלפיה) — אמנות וחכמת ישראל.

רייזין י. ז. (רב, טשארלסטון) — מאמרים ובקורת. מחבר „ג'יאורג' אליוט".

רייזין מ. ז. (רב, פטרסון) — מאמרים ובקורת. „לתכונתו של אחד־העם על־פי מכתביו" —„התורן". „אנשים ומעשים" — „הדואר" היומי. „יהודים מפורסמים באמריקה" — „עדן". מחבר „תולדות היהודים באמריקה", „מרדכי עמנואל נח", „רדשוהן מילטון".

שארפשטיין צבי (מורה, ניו־יורק) — מאמרים פדגוגיים. „מפני מה דרושה לנו מיתודה מיוחדת" — „הד המורה". „לארץ־ישראל" — „אביב". „על שנוי המגמה ותכנית־הלמודים בבית־הספר העברי" — „שבילי החנוך". מחבר „ראשית הקריאה", „בלשון עמי", „בן ישראל", „כתב ולשון", „היסטוריה לילדים", „פרוזדור לתורה", „ספורי התורה", „ספורי נביאים", „לקוטי נביאים", „לקוטי אגדה", „מראשית", „הוראת הלשון העברית", „ספר התלמיד", „הבית העברי". עורך „לוח אחעיבר", „אוצרי", „מעשיות לתינוקות", „מקרא עונג", „ספר המועדים", „הבימה הקטנה", „תרבות", „שחרות".

שווארץ א. ש. (רופא, ניו־יורק) — שירים.

שוער אברהם (מורה, ניו־יורק) — ספורים. „שלשלת הזהב", „כך", „יהודים כשרים", „פינחס" — „העברי". „בסופה", „בגר", „המעוות" — „התורן". „פרשת השבוע" — „הדואר". „על הספרות לילדים" — „הד המורה".

שיינפילד יצחק (רב, מילוואקי) — עיונים. מחבר „ציונים בדרך החיים".

שילווין ב. (ניו־יורק) — מאמרים.

שיפמאן מ. (מורה, ניו־יורק) — בקורת.

שמירליר א. (סוחר, ניו־יורק) — ביוגראפיה. מחבר „חיי גרץ". מתרגם „יסודי תורת המדות".

שפירא ישראל (ספרן, וואשינגטון) — מאמרים וחכמת ישראל. „מפנקסו של ספרן", „אקלימה של ארץ־ישראל במקורות העבריים הקדומים" — „התורן".

תומרוב מ. (מורה, ניו־יורק) — מאמרים פדגוגיים. „בתי־הספר העברים בניו־יורק" — „הדואר" היומי. מחבר „שחרית", „השחר", „תולדות ישראל לילדים".

הערה: הסופרים, שאין משלח־ידם בצדם, פרנסתם מן העתונות האידית.

סך־הכל: רשימה זו כוללת מאה ועשרה סופרים. אילו הוספתי שמותיהם של מתחילים ושל פורשים גמורים, כי־עתה אפשר היה להוסיף עוד עשרים שמות. כמות גדולה כזו של סופרים עברים במדינה אחת אין דוגמתה בשום ארץ מארצות הגלות בזמן הזה. אפשר היה לעשות גדולות ביצירת ספרות רחבה וענפה. אולם בהיות, כי אין לגיון סופרינו מתפרנסים מספרותנו, לפיכך אינם פוקדים אותה אלא לעתים רחוקות, בעיקר כשיש מאורע בעולמנו כעין גליון יובל או גליון אבל, ורק אחדים מהם משתתפים בעתוני חוץ לאמריקה. כשהשעות כתיקונן אינם מתגלים אלא מעט על דפי עתונינו, המוכרחים מפני כך למלא עתים רוב החומר ועתים חצי החומר מפרי עטם

העברית באמריקה", „לזכר י. ל. קאנטור", „הביבליוגראפיה של מנדלי". מחבר „חיים נחמן ביאליק".

מ ל מ ד ש. מ. (ניו־יורק) — מאמרים ומחקר. עורך „לוח אחיעבר", „התורן". מחבר „מהות היהדות".

מ נ ו ס ו ב י ץ מ. (מורה, ניו־יורק) — מאמרים פדגוגיים. „היהודים בקורלאנדיה בימי המלחמה" — „העברי". מחבר „משלי הזמן", „דרך למתחילים", „בשביל הילדים", „חריסטומתיה ביבלית".

מ ק ס י מ ו ן ש. ב. (מורה, ניו־יורק) — מאמרים ועיונים. מחבר „גוילים". עורך „התורן". „מחודש לחודש" — „מקלט".

ס י ל ק י נ ר ב. נ. (מורה, ניו־יורק) — שירים. מחבר „מול אוהל תמורה". עורך „התורן".

ס ק ל ר צ. (ניו־יורק) — מחזות ושירים. „יוסי מן יוקרת", טראגידיה — „התורן".

ע ל ז י ט יהודה (רב, מונטריאול של קאנאדה) — פולקלור. „מחיי העם" — „העברי".

ע ר ד ב ר ג ש. (ניו־יורק) — ספורים.

פ ו כ ס ט. (מורה, מונטריאול) — ספורים.

פ י י ג י ן ש. (מורה, פיטסבורג) — בקורת ומדע. „דברי ימי ישראל", „מבוא ספרותי־היסטורי לכתבי־הקודש" — „שבילי החנוך".

פ י י נ ש ט י י ן מ. (מורה, ניו־יורק) — שירים, בקורת ומאמרים פדגוגיים. „חזות" — „התורן". „להוראת תולדות ישראל" — „שבילי החנוך".

פ ל י י ש מ א ן ע ק י ב א (סוחר, ניו־יורק) — מאמרים. עורך „היום", „הלאום". מתרגם „שירת המלח הקדמוני". „הזרמים החדשים", „החיים אחר המות" — „היום". תרגום „העיקר הפיוטי" של אדגאר אלן פו — „התורן".

פ ר א נ ק צ. מ. (מורה, מונטריאול) — ספורים.

פ ר י ד ל א נ ד ח. א. (מורה, קליבלאנד) — מאמרים פדגוגיים ושירים. „שיחות פדגוגיות" — „הד המורה". „מזמירות בעם" — „היום".

פ ר י ש ב ר ג י. ז. (מורה, ניו־יורק) — מאמרים ופדגוגיה. „שתיקה שלא במקומה" — „התורן". „הוראת הכתיב העברי" — „שבילי החנוך". עורך „אביב". מחבר „ראשית למודי החומש".

פ ר ל ב ר ג א. נ. (מורה, ניו־יורק) — מאמרים. „מן הקורא אל הקוראה" — „הדואר" היומי. „התפתחות מושגי המוסר" — „הד המורה".

פ ר נ ק ל א. (מורה, ניו־אורליאנס) — מאמרים ובקורת. „על האבנים" — „היום". עורך „האומה", „היום".

פ ר ס ק י ד נ י א ל (מורה, ניו־יורק) — פיליטונים ומאמרים. בין אדם לחברו", „לאמר", „בעד אשנבי" — „הדואר" היומי. „אנסה את הנוצה", „על פני ספרותנו", „כדבר איש אל רעהו", „גאולת הלשון בארץ־ישראל" — „הדואר". „דבור עברי לתינוקות" — „הד המורה". מחבר „המדבר עברית". עורך „התורן", „עדן", „לבני הנעורים ולעם". מתרגם „תשובות כהלכה".

צ י נ ד ר ר א ו ב ן (מורה, ניו־יורק) — בקורת ופיליטונים.

ק א פ ל א ן י ח י א ל (מורה, ניו־יורק) — חכמת ישראל. „הסתכלות" — „העברי".

ק ו י פ מ א ן י ה ו ד ה (מורה, ניו־יורק) — חכמת ישראל. מחבר „ר' יום־טוב ליפמאן מילהויזין". „החנוך החברתי" — „שבילי החנוך".

ק ו מ א ר ו ב ס ק י מ. (פקיד, ניו־יורק) — מאמרים.

ק ו ש ט א י ש. (מורה, באלטימור) — מאמרים. „מכתבים מאמריקה" — „העולם", „השלוח".

ק ר ד י מ ו ן ש. (מורה, ניו־יורק) — מאמרים. „שאלת התרגומים" — „התורן".

„כּלאחר יד" — „הדואר" היומי. „הרהורים של עברי אמריקאי" — „הדרור". „לאן?" — „שבילי החנוך". מחבר „טל אביב", „ההסתדרות העברית ושאיפותיה".

ווינמאן בן־ציון (פועל, ניו־יורק) — מחזות ואגדות.

זצר ש. צ. (ניו־יורק) — מאמרים וחכמת־ישראל. עורך „תחיה". „על חיינו" — „תחיה".

חורגין פ. (מורה, ניו־יורק) — מאמרים. „כנסיה, דת וממשלה" — „התורן". „הזרמים הלאומיים", „בנין עולם", „בין התקופות", „מלחמת פנים" — „העברי". „מהות הרעיון העברי" — „הדואר" היומי.

חן מ. מ. (מורה, ניו־יורק) — ספורים. „הירוקה" — „תחיה". „דבורה" — „התורן".

טאבאק א. (מורה, ניו־יורק) — שירים ומעשיות.

טברסקי יוחנן (מורה, ניו־יורק) — בקורת, מדע וספורים.

טורוב ניסן (מורה, ניו־יורק) — מאמרים פדגוגיים. „עבודת התרבות בארץ־ישראל" — „התורן". „יסודות לתכנית־למודים בבית־ספר עברי" — „שבילי החנוך". עורך „שבילי החנוך". מתרגם „הדמיון היוצר", „ברכת האדמה".

טשרנוביץ ח. (מורה, ניו־יורק) — חכמת ישראל. „מרכז דתי" — „העברי". „על הזרמים הדתיים של היהדות באמריקה" — „שבילי החנוך".

כהן צבי (ניו־יורק) — מאמרים.

כץ מרדכי (ניו־יורק) — מאמרים. „מפנקסי האדום" — „העברי". „בית־מדרש לסופרים בארץ־ישראל" — „התורן".

כצנלסון ברוך (מורה, ניו־יורק) — שירים.

לווין א. (מורה, ניו־יורק) — מאמרים. „מכתבים מאמריקה" — „דבר".

לווין י. צ. (מורה, ניו־יורק) — מעשיות ועיונים. „יוחנן בעל־כנפים" — „עדן". מחבר „תעודת השתלמות האנושיות".

לווין משה (מורה, ניו־יורק) — מאמרים. „התנועה העברית", „שאלות היהדות באמריקה" — „התורן".

לווינבוק י. (מורה, לואיסוויל) — פיליטונים. „מענין לענין" — „הדואר" היומי.

לווינסון א. (רופא, שיקאגו) — מאמרים ובקורת. „עתידות השפה העברית באמריקה" — „היום". מחבר „טוביה הרופא".

ליבוביץ נ. ש. (סוחר, ניו־יורק) — חכמת ישראל. מחבר „רבי יהודה אריה מודינא", „השומע יצחק", „המות בפנים שוחקים", „אגרות בקורת", „אחיקר החכם", „כתבי ריא"ם", „פניאל", „דורש רשומות האגדה".

ליוויאס ק. (חנווני, ניו־יורק) — בלשנות. מחבר „אוצר חכמת הלשון".

ליכטמאן יהודה (מורה, ניו־יורק) — שירים. מחבר „על הגשר".

ליסיצקי אפרים א. (מורה, ניו־אורליאנס) — שירים. „ימות המשיח" — „התורן". „שירים בפרוזה" — „הדואר" היומי.

ליפסון מ. (ניו־יורק) — פיליטונים ומאמרים. „ערובי תחומים", „שנה של עתונות עברית באמריקה", „מן הצד" — „העברי". תרגום „דעות" של מולטאטולי, „צירופים" — „הדואר" היומי. „צירופי אותיות" — „התורן". עורך „הדואר" היומי, „לוח אחיעבר", „התורן", „העברי". מתרגם „פאן", „מורים", „ביערות פולין".

מארקסון א. ד. (מורה, דיטרויט) — בקורת. עורך „מקרן־זוית". מתרגם „בן־המלך והעני".

מוקדוני א. (ניו־יורק) — בקורת־תיאטרון. „הבימה" — „הדואר".

מורדיל פינחס (מורה, פילאדלפיה) — בלשנות. „הקרי העברי" — „העברי".

מלאכי א. ר. (ניו־יורק) — ביבליוגראפיה ומאמרים. „לתולדות העתונות

גולדברג אברהם (ניו־יורק) — מאמרים ובקורת. „לוח אחיעבר" — „התורן". „יהואש" — „האומה". „הקצוות מתקרבות" — „היום". עורך „התורן".

גולדין א. א. (רופא, ניו־יורק) — מאמרי רפואה. „שמירת הבריאות" — „הדואר" היומי. עורך „רפואה".

גולדנשטיין א. (רופא, ניו־יורק) — מאמרי רפואה. עורך „רפואה". מחבר „תורת ההיגיינה".

גורדון ה. ל. (מורה, נוארק) — מדע ובקורת. „האזולאי בפאריז", „היהודים באיטאליה" — „העברי". „טיול להר סיני" — „הדואר" היומי. „השיטה הפרוייקטיבית בחנוך", „פרוייקטים להוראת חגי ישראל ומועדיו" — „שבילי החנוך".

גינזבורג א. (רופא, ניו־יורק) — מאמרים ופיליטונים. „מחודש לחודש" — „מקלט".

גינצבורג יקותיאל (מורה, ניו־יורק) — מדע. „לתולדות המתימאטיקה העברית", „החנוך העברי בניו־יורק" — „התורן". „חכמת ישראל והמדע העברי" — „מקלט". „שיחות חולין בעולם המדע" — „הדואר".

גינצבורג לוי (מורה, ניו־יורק) — חכמת ישראל. מחבר „שרידי הירושלמי", „יינות כשרים".

גינצבורג שמעון (מורה, ניו־יורק) — שירים ובקורת. „ממראות האש" — „העברי". „בהר בית קולומביה", „חזות קשה", „מזמרת אמריקה", תרגום „שם ואליק" של י. אפאטאשו — „התורן". „ספורי מלחמה צרפתיים", „לפני ארון הספרים" — „מקלט". „פרחי מות" — „הדואר". עורך „התורן", „לוח אחיעבר". מתרגם „נאומים קונגרסיים".

גליק מ. (מורה, ניו־יורק) — מאמרים פדגוגיים.

גרוסמאן ראובן (מורה, ניו־יורק) — ספורים ושירים. „תשובה" — „הדואר".

גרינברג חיים (ניו־יורק) — מאמרים.

דוידסון ישראל (מורה, ניו־יורק) — חכמת ישראל. „לתכונת הפיוטים" — „הדואר". מחבר „אוצר השירה והפיוט", „מחברת שירי אבן גבירול", „מחזור ייני", „תשובות סעדיה גאון", „ספר שעשועים".

דוליצקי מ. (לוס־אנג'ילוס) — שירים. מחבר „החלום ושברו", „מבית ומחוץ", „מלחמת התחיה".

דומניץ א. (רופא, באלטימור) — שירים וספורים.

דיינארד אפרים (מוציא־לאור, ניו־אורליאנס) — ביבליוגראפיה. מחבר „קוהלת אמריקה", „חרב לה' ולישראל", „פחדו בציון חטאים", „מכתב גלוי לישו הנוצרי", „מעשה נסים", „צלם בהיכל", „מחאת סופרים", „ציון בעד מי?" ועוד ועוד.

האלקין ש. (מורה, ניו־יורק) — שירים ובקורת. „בין סלעים" — „מקלט". „לקראת החזון המשתזר" — „הדואר" היומי. מתרגם „זאב הים", „לפני היות האדם".

הלמאן י. ט. (מורה, ניו־יורק) — מאמרים. „השעה וחשבונה" — „הדואר". עורך „קומץ עלים על קבר פרישמאן".

הפרסי מ. (מורה, ס"ט־לואיס) — ספורים. „נסים האורפלי" — „הדואר".

הרברט א. (רופא, ניו־יורק) — מאמרי רפואה ובקורת. עורך „רפואה".

וואהל י. י. (מורה, ניו־יורק) — בקורת ומאמרים. „ניצוצות" — „הדואר" היומי. „מפה ומשם" — „הדואר".

וואכסמאן מ. (מורה, שיקאגו) — חכמת ישראל ומדע. „המחשבה הציונית", „ארץ־ישראל והגולה בתקופת הבית השני", „בים וביבשה" — „העברי". „לתולדות החיים הרוחניים של היהודים בארצות־הברית" — „התורן". „דור דור ומחנכיו" — „הדואר". „עמוס" — „האומה". „על ספרותנו" — „היום". עורך „תחית לשון".

וואלדשטיין א. ש. (מורה, שיקאגו) — מדע ומאמרים.

ווייטמאן ק. (מורה, ניו־יורק) — מאמרים. „ההסתדרות העברית" — „התורן".

אדלר יש״י (מורה, בוסטון) — מאמרים פדגוגיים. „ראשית למוד הדבור העברי״— „שבילי החנוך״. מחבר „ספר ראשון״.

אובסיי א. (מורה, ניו־יורק) — בקורת. „ההומור בספרות התלמודית״, „הפרט והכלל בספרות ובחיים״ — „התורן״. מתרגם „בית־ממכר עתיקות״.

אורלאנס א. ש. (מבקר־חשבונות, ניו־יורק) — מאמרים ובקורת. מתרגם „עיקר הלאומים״.

אידלסון א. צ. (חזן, סינסינאטי) — נגינה. „המנגנים היהודים במאת־השנים החולפת״ — „התורן״. „השירה העברית בפרס ומדי״ — „העברי״. מחבר „תולדות הנגינה העברית״.

איזיקס ב. (מורה, דיטרויט) — ספורים. עורך „מקרן־זוית״.

אייזנשטיין יהודה דוד (מוציא־לאור, ניו־יורק) — חכמת ישראל. עורך „אוצר ישראל״, „אוצר מדרשים״, „אוצר מאמרי חז״ל״, „אוצר מאמרי תנ״ך״, „אוצר מסעות״.

איתן ישראל (מורה, פיטסבורג) — בלשנות ומאמרים. „בעקבי לשון״, „מחשבות ואפוריסמים״ — „הדואר״ היומי. „בינה במקרא״, „מהדי המולדת״ — „שבילי החנוך״.

אסמאן ישראל (סוכן, לוס־אנג׳ילוס) — אגדות. „פרצופים״, „האגדה העברית״ — „העברי״. „אגדות״ — „העם״ של זלינסון.

אפאטאשו י. (ניו־יורק) — ספורים ורומאנים. „המשפט״ — „עדן״. מחבר ספרים אידיים, שתורגמו לעברית: „מורים״, „ביערות פולין״.

אפרת ישראל (מורה, באלטימור) — שירים. „התנוונות והתפוררות״ — „היום״. עורך „מחג לחג״.

אפשטיין א. (מורה, ניו־יורק) — בקורת ומאמרים פדגוגיים.

אריאלי א. ל. (מורה, מיניאפולים) — ספורים. „הרפתקאות של אהבה״ — „הדואר״.

באדר גרשום (ניו־יורק) — מאמרים.

בבלי הלל (מורה, ניו־יורק) — שירים ובקורת. „משירי בלגיה החדשים״ — „התורן״. „מן המזרח״ — „מקלט״. „רגעי חיים״ — „הדואר״ היומי. „מנגינות״, „שאול טשרניחובסקי״ — „הדואר״. „השירה החדשה באמריקה״ — „התקופה״. עורך „נימים״. מתרגם „אוליבר טוויסט״.

בלאנק ש. ל. (מורה, פילאדלפיה) — ספורים. „בשר״, „בת המים״, „מעשה בחמשה פלימים״ — „הדואר״. מחבר „ערבה״.

בלוך יהושע (ספרן, ניו־יורק) — בקורת. „חכמי ישראל באמריקה״ — „האומה״.

ברינד משה (מורה, ניו־יורק) — שירים.

בריינין ראובן (ניו־יורק) — בקורת ומאמרים. „מפנקסו של סופר״, „אנשים ומעשים״, „בלי דם״, „א. ה. וויס״, „על הים״ — „העברי״. „אברהם רייזין״, „א. ש. ליברמאן״, „שניאור״, „הרב והתלמיד״, „זכרונות״, „כנסת״, „התקופה״ — „התורן״. עורך „סנונית״, „הדרור״, „התורן״, „ספר הזכרון לאליעזר בן־יהודה״. מחבר „כל כתבי בריינין״, „חיי הרצל״, „הספרות העברית ועתידותיה״.

ברנשטיין ש. (עורך, ניו־יורק) — מאמרים ובקורת. „חזון הגאולה בשירת ישראל״ — „הדואר״.

ברקוביץ י. ד. (ניו־יורק) — ספורים ומחזות. תרגום „חופני זהב״, „הקדירה״, „חמשה ושבעים אלף״, „אווזים״, „לך־לך״, „ספורי מוטיל בן החזן באמריקה״ של שלום־עליכם; „שכנא פנדורה״, „על קידוש החיים״, „אורחי לילה״, „רשימות קטנות״ — „התורן״. „בארצות הרחוקות״, קומידיה — „הדואר״ היומי. תרגום „נפיש חיה״ של שלום־עליכם — „עדן״. עורך „התורן״, „מקלט״, סניף הוצאת שטיבל, „עדן״. מתרגם „חיי אדם״, „מזל טוב״. מחבר „ספורים״, „מקראות קטנות״.

69) „מקראות קטנות". עשר חוברות מנוקדות. מאת י. ד. ברקוביץ. מיצירותיו המקוריות ותרגומיו מיצירות שלום־עליכם ומשיכוב. בין אלה מחזה־ההתולים הידוע של ברקוביץ „משחק פורים". הוצאת „סופרים". ניו־יורק. — שם המחבר מעיד על טיב התוכן והסגנון.

70) „לקוטי ספרות". חוברת בלתי־מנוקדת לנערים. מאת י. ביבר. הוצאת „אביב". ניו־יורק.

71) „נפש חלוצה". ספור מנוקד מאת ד"ר ש. בנדרלי. תרגום ש. רובינשטיין. הוצאת לשכת החנוך של קהילת ניו־יורק.

72) „חיים נחמן ביאליק". תולדות ימי חייו לבני הנעורים. בלא נקוד. מאת א. ר. מלאכי. הוצאת ההסתדרות העברית באמריקה. ניו־יורק.

73) „מחזות לכל השנה". לקריאה בבית ובמחלקה, להצגה בבתי־ספר, תיאטרות, ולהבדיל, בבתי־כנסיות. ספר ראשון: חזון למועד. הוצאת המחבר. נדפס בפראנקפורט. תרפ"ה. הספר מהודר ומנוקד. 348 עמודים. — ספר נלעג זה אינו אלא קוריוס ספרותי.

חוברות־תעמולה

על־ידי ההסתדרות העברית באמריקה יצאו לאור חוברות וקונטרסים אלה: 1) השפה והתחיה — ד"ר בן־ציון מוסינזון; העברית בארצנו — י. בן־צבי. 2) הספרות העברית ועתידותיה — ראובן בריינין; המבטא בלשון העברית — אליעזר בן־יהודה. 3) ההסתדרות העברית ושאיפותיה — ס. וויטמאן. 4) עברית ולעזים — אליעזר בן־יהודה. 5) שפתנו — מ. שיינקין. 6) הבית העברי — צבי שארפשטיין. על־ידי הסתדרות „יהודה הצעיר"; 7) תכנית ביאליס. על־ידי ההסתדרות הציונית: 8) תשובות כהלכה — מ. מ. אוסישקין. בצירוף מכתב מאת ד"ר חיים ווייצמאן. תרגום דניאל פרסקי.

בסוף ראוי לציין, כי כמה בתי־ספר ובתי־מדרש עברים באמריקה עשויים בזמן האחרון להוציא בדפוס עתונים וקבצים שונים, שבהם משתתפים התלמידים וגם המורים. עתונם האנגלי של תלמידי בית־המדרש לחכמת־ישראל מיסודו של ד"ר ס. וויס מקצה מדור עברי. בית־הספר הגבוה מיסודה של לשכת־החנוך בניו־יורק הוציא קובץ מפואר בחיצוניותו „זיו". בית־המדרש למורים של ישיבת רבי יצחק אלחנן בניו־יורק הוציא „ניר". בית־הספר העבריים בבאלטימור — „על המפתן". בית־הספר במיניאפולים — „סנסן". בהקטוגראף יוצאים עוד הרבה עתוני תלמידים. אף־על־פי שכמה סופרים עברים מגנים מנהג זה, המרים מיד את התלמיד הקטן למדרגה של סופר, שדברי זה וזה באים בדפוס אחד ובצורה אחת וכל יראת־הכבוד בפני הספרות בטלה — אף־על־פי־כן דומני שבאמריקה יש תועלת בזה, כדי לעורר בלב הילדים את המסירות והכשרון להצטיין בידיעת שפתנו.

מלבד זאת מאז מעולם נוהגים העתונים האידיים ויש גם האנגליים באמריקה לחלוק פנה מיוחדת לעברית, לרוב הם מעתיקים מן המוכן — ויש אשר יתנו דברים עצמיים. עוד „אווענד־פאָסט" (שהופיע לפנים על־יד „מאָרגען־זשורנאל") התחיל במדור עברי. אחריו החזיקו „טאָגעבלאַט" וגם „נייע ווארהייט", עליו השלום, „אידישע ליכט" בניו־יורק ו„וועג־ווייזער" בפיטסבורג. גם „קוריער" בשיקאגו ו„אידשע וועלט" בקליבלאנד מביאים על דפיהם מאמרים עבריים. ועוד ועוד. אין ספק, כי מעשה זה כשהוא לעצמו עד כמה שאין לו ערך כפרותי, הנה ערך של הפגנה ותעמולה לעברית החיה ולספרות המתפתחת ודאי יש. על־ידי כך מתוודעים כמה קוראים שכרשו — אל לשוננו החדשה והם מתקרבים אל הקריאה המתמדת.

ז

מי הם סופרי אמריקה?

ברשימה זו יבואו כל הסופרים העברים, החיים באמריקה והמשתתפים מעת לעת בעתונותנו ובספרותנו ויש להם איזה עבר ספרותי. כמו כן אציין על־יד כל אחד, מלבד משלח־ידו וספריו האמריקאיים, גם את כתביו בני־הקיום, שתופסים בגליונות היומונים והשבועונים לא פחות משלשה המשכים, ובחוברות הירחונים — לא פחות משני המשכים.

אדלר י. נ. (מורה, ניו־יורק) — ספורים.

ספרי־שמוש

מעט מאד נוצר במקצוע זה וגם הוא נתיישן כבר. ואמנם יש ויש צורך לקהל הרחב של מסיימי בתי־הספר ושל המוני יודעי־הספר בכלי־שרת ספרותיים לסייעם ולהקל עליהם בעניני לשון וספרות.

53) אוצר לשון המקרא. התרגומים והביאורים באנגלית. מאת אלכסנדר הארקאווי. עם הוספה: אוצר המלים החדשות. מהדורה מתוקנת. הוצאת היברו פובלי־שינג קומפאני. 1918. 893 עמודים.

54) מלון אידי־אנגלי־עברי. מאת אלכסנדר הארקאווי. הוצאת המחבר. נסדר בווינה. תרפ"ה. 530 עמוד. — המלון הזה היה מאורע בספרות האידית, אולם התרגום העברי לא נצל את חדושי־הלשון וגלויי־הלשון של התקופה האחרונה.

55) מלון לכל המלות, הבטויים, השמות הפרטיים העבריים והארמיים המשמשים בלשון האידית. עם מבטא, נגינה, תרגומים, משלים, הערות ומבוא באידית. מאת יהואש וד"ר חיים ספיוואק. הוצאת „וועקער". ניו־יורק. מהדורה שנית. תרפ"ו. 371 עמוד.

56) ספר המלים או ערוך הקצר לתלמודים, מדרשים ותרגומים. מתורגם לעברית ואשכנזית ונוספו בו המוני מלים אשר לא הובאו בהקודמים. קרוב לשמונת אלפים מלים. מאת יצחק דובר חונים. שיקאגו. תר"ע. 190 עמוד.

57) הוראת הלשון העברית. מאת צבי שארפשטיין. הוצאת בית־המדרש למורים מיסודו של בית־המדרש לרבנים בניו־יורק. 168 עמודים. — מדרך למורים עברים.

58) משלי חכמים. מאמרי חכמה ומוסר, משלים ומליצות, מספרי התלמוד והמדרשים. מבוארים ומתורגמים אנגלית מאת מ. גולדמאן. מהדורה שנית מתוקנת. חלק ראשון. ניו־יורק. תרע"ו. 288 עמודים.

59) תורת ההיגיינה. ספר למוד ומקרא לבתי־ספר תיכונים ולעם. מאת ד"ר א. גולדנשטיין. 50 הרצאות. עם מלון עברי־רוסי־אנגלי־צרפתי־אשכנזי־רומיני. הוצאת מורי הגימנאסיה. קישינוב. תרפ"ו. 142 עמודים. — ספר זה הוא יחיד ומיוחד במינו אצלנו.

60) המדבר עברית. ספר־שמוש לשיחה עברית בתרגום ליהודית־אשכנזית עם קיצור דקדוק. מאת דניאל פרסקי. הוצאת ההסתדרות הציונית באמריקה. ניו־יורק. תרפ"א. 219 עמ'. — ספר זה גופו יצא לאור בשם Spoken Hebrew בתרגום אנגלי מאת עמנואל ניומאן.

ספרי־קריאה

61) „אוצרי". חוברות קטנות מנוקדות ומצוירות. סדרה ראשונה לילדים: 45 חוברות. סדרה שנית לנערים: 20 חוברות. בעריכת צבי שארפשטיין. הוצאת לשכת החנוך של קהילת ניו־יורק.

62) „מעשיות לתינוקות". 40 מעשיות מצוירות ומנוקדות בסגנון קל מאד. תרגומים לאנגלית בתוך הפנים. כל מעשיה — 84 עמודים. מאת צבי שארפשטיין. הוצאת „שילה". ניו־יורק.

63) „מקרא עונג". ספרי מקרא לילדים, ערוכים על־ידי צבי שארפשטיין. 8 חוברות מנוקדות ומצוירות. כל חוברת 6 עמודים. הוצאה נזכרת.

64) „הבימה הקטנה". 7 מחזיות מנוקדות לילדים מאת צבי שארפשטיין, ש. קרדימון, ש. רובינשטיין, נ. טמיר, דניאל פרסקי, ל. מלוטאק. הוצאה נזכרת. — יש מחזיות לפורים ולחנוכה.

65) „ספר המועדים". קבצים מנוקדים ומצוירים לילדים ולנערים — לפורים ולפסח. הוצאה נזכרת.

66) „מחזות חנוכה". מאת י. ז. פרישברג וש. עדלהייט. הוצאת ש. דרוקרמאן. ניו־יורק.

67) „כך אנו חיים ומתים". מחזה מחיי החלוצים בארץ־ישראל. מאת ל. מלוטאק. הוצאת „הבימה". שיקאגו.

68) „היהודיה". חזיון מימי־הבינים בארבע מערכות. מאת שאול קליימאן, ב. הירש. ניו־יורק. 58 עמודים.

במקצוע זה אנו רואים גם באמריקה, כמו בשאר ארצות, חזיון הסיטונות. היינו, מחבר אחד כיון שהתחיל, הרי הוא ממשיך עבודתו, כי לרוב ברכה בה.

1—11) צבי שארפשטיין: ראשית הקריאה, בלשון עמי (שלשה חלקים), בן ישראל (שני חלקים), כתב ולשון (שני חלקים), היסטוריה לילדים (שלשה חלקים), פרוזדור לתורה, ספורי התורה (שלשה חלקים), ספורי נביאים ראשונים (ששה חלקים), לקוטי נביאים, לקוטי אגדה (שלשה חלקים), מראשית.

12) יעקב גרוסמאן: קריאה מובנת, הוצאת צבי שארפשטיין.

13) יוסף בראגין: פרקי משנה. הוצאת צבי שארפשטיין.

14—15) ב. הירש, מ. תומרוב ושכנא שטיין: שחרית (שני חלקים), השחר. הוצאת רוזניק, מנשיל ושותפם.

16—18) שכנא שטיין וי. ח. פולאק: ינוקא, חבר קטן, דקדוק לבתי־ספר (שני חלקים). הוצאת „נחמיה", ניו־יורק.

19) י. ח. פולאק: ספרי (שני חלקים). הוצאת „טל", בוסטון.

20) מ. תומרוב ואברהם גולד: תולדות ישראל לילדים (שני חלקים). הוצאת „הדור", ניו־יורק.

21) יוסף קר: היסטוריה עברית (שני חלקים). הוצאת המחבר, ניו־יורק.

22—23) י. מ. רובין: אור בוקר, הוצאת המחבר; הלמוד העברי, הוצאת היברו פובלישינג קומפאני, ניו־יורק.

24—26) מ. מ. מנוסוביץ: בשביל הילדים, דרך למתחילים, חריסטומתיה ביבלית (שני חלקים). הוצאת היברו פובלישינג קומפאני, נו־יורק.

27) ב. היילפרין: היסטוריה לילדי ישראל. הוצאה נזכרת.

28—31) הלל מלאכובסקי: התחלה, הנסיון הראשון, ראשון לחנוך, ספורי החומש. הוצאה נזכרת.

32—41) ח. א. גולדין: הזמן הראשון, הזמן השני, הזמן השלישי, הזמן הרביעי, חומש לבתי־ספר, המורה העברי (שני חלקים), עברית שנה ראשונה, עברית שנה שניה, הספר הראשון (עם ב. אייזיקס, ב. נ. סילקינר), הספר השני (כנזכר). הוצאה נזכרת. שני ספרים אחרונים הוצאת בלוך פובלישינג קומפאני, ניו־יורק.

42—43) ישראל בלקינד: ארץ־ישראל, מלחמת היהודים וחורבן ירושלים. הוצאת „המאיר", ניו־יורק.

44) יש"י אדלר, ש. רובינשטיין: ספר ראשון. הוצאת היברו פובלישינג קומפאני, ניו־יורק.

45) י. ז. פרישברג: ראשית למוד החומש (שני חלקים). הוצאת „משמר", ניו־יורק.

46) ק. וויטמאן: טל אביב. הוצאת „נחמיה", ניו־יורק.

47) א. בן־אליהו: קובץ שירים לבתי־הספר. הוצאת „סיני", ניו־יורק.

48) צבי שארפשטיין: ספר התלמיד. הוצאת לשכת החנוך, ניו־יורק.

49) ספר התלמיד (שלשה חלקים, בלא שם המחבר). הוצאה נזכרת.

50) ק. וואלדמאן: הגן. הוצאת המחבר, בוסטון.

51—52) ש. ל. הורוויץ: אוצר היהדות לתלמידים, שלחן ערוך לתלמידים. הוצאת „נחמיה", ניו־יורק.

סך־הכל: מלבד חמשים ושנים ספרי־הלמוד האלה, ישנם עוד אחדים, שלא כדאי להזכירם. וגם אין להניח, כי כל החמשים ושנים יש להם מהלכים עתה בבתי־הספר. לא. רובם כבר עבר ובטל מן השמוש, כאורח ספרי־למוד החיים חיי־פרפר. רק מועטם שולט כעת באמריקה החנוכית (ספרי שארפשטיין, פרישברג, וויטמאן, קר ו„ספרי" של פולאק). ורק לראשית הלמודים. כי במחלקות הגבוהות שבו, לאחר פתיחת הגבולים, ללמד בספרי חוץ. וחוץ מזה עדיין לא יצרה אמריקה את הסחורה מן המין הזה.

הראשונה, ועל־ידי הצייר ש. ראסקין ביתר חמש חוברותיו. „עדן" הציב לו מטרה אחרת וחדשה אצלנו: לא לחנך את הקוראים הקטנים ולא ללמדם ולחזק את יהדותם — אלא לשעשעם, להצחיקם ולהנותם; להיות להם חבר שובב ומענין מאד. לכן עשיר היה כל־כך ב„עדן" מדור השעשועים במלים ובציורים (המצאות ונפלאות, חדודים ולהטים, חידות, מהתלות, משחקים, מעשים נפלאים, מקרי צלי־מה־לי וחפני בעל־דמיון, ספורים בתמונות, התחרויות, מלאכת־יד, שער הצחוק, שאלות פשוטות, מפי עוללים ועוד), באופן שלא היה כמותו בעתון־ילדים עברי. „עדן" הצליח למשוך אליו מיטב סופרינו מחוץ־לארץ, כגון: ח. נ. ביאליק (בכל חוברת), מ. בן־אליעזר, ש. בן־ציון, יוסף בן־פורת, אביגדור המאירי, נ. טמיר, דוד ילין, בלהה סילמאן־יפה, מרדכי מיכאלי, לווין־קיפנים, ג. שופמאן, אליעזר שטיינבארג, מרדכי גולדנברג, ש. באס, א. ז. בן־ישי, מרדכי טמקין, שאול טשרניחובסקי, יעקב כהן, אהרן פישקין, בן־ציון פראדקין, יצחק קצנלסון, ק. י. סילמאן, דוד שמעונוביץ, ז. שניאור, ישראל דושמאן, נחום קוק, יהודית חסר (שאנחאי), י. ח. רבניצקי, יעקב חורגין, אלישבע ועוד. מסופרי אמריקה השתתפו ב„עדן": גרשון איינבינדר, י. אפאטאשו, ש. ל. בלאנק, א. ל. גרוסמאן, ש. ב. מקסימון, בן־ציון וויינמאן, י. צ. לווין, ט. פוכס, י. ז. פרישברג, א. נ. פרלברג, זינא רבינוביץ, ש. רובינשטיין, צבי שארפשטיין, א. שוער, יש"י אדלר, ישראל אפרת, שמעון גינצבורג, ש. האלקין, מנשה וואכסיר, אפרים א. ליסיצקי, ב. נ. סילקינר, מ. פיינשטיין, ח. א. פרידלאנד, ניסן טורוב, מ. מ. מנוסוביץ, מ. ליקרמאן, ש. רוזנפלד, ד"ר מ. ז. רייזין, יקותיאל גינצבורג, שאול מ. הורביץ, א. ח. הלר, המוציאה, העורכים ועוד.

„עדן" נתקבל בשעתו בחבה ובהתענינות יתירה ונפוץ הרבה באמריקה, בארצות־הגולה ובארץ־ישראל. זו היתה הופעה מיוחדת ומקורית במינה בספרותנו.

ג) „שבילי החנוך". אגודת המורים העברים בניו־יורק יכולה באמת להתברך בעתון פדגוגי מתוקן זה למורים ולהורים, שכבר הוציאה זה שנתים תמימות. למן סיון־תמוז תרפ"ה. „שבילי החנוך", שהיו ערוכים עד עתה על־ידי ד"ר ניסן טורוב, נחשב עתה לאחד העתונים הפדגוגיים היותר מצוינים שיש לנו. הכל מודים, כי הוא ממלא את תעודתו בכשרון ובאמונה ומועיל הרבה למורים העברים כאן במלאכתם הקשה להקים דור נאמן לאומתו ולשפתה. „שבילי החנוך" יוצאים חמש פעמים בשנה ומכילים: מאמרים עיוניים לבירור שאלות החנוך העברי לכל צדדיו, מאמרי הדרכה בתור סיוע למורה בעבודתו המעשית, השקפות תמציתיות על העתונות והספרות הפדגוגיות, שיעורים לדוגמה ביחוד בקשר עם ראשית ההוראה, בקורת ספרי למוד, ספרי חנוך וספרות ילדים, ידיעות ובירור דברים בנוגע לחיי אגודות־מורים, משרדי החנוך ומוסדות החנוך השונים באמריקה וגם בארצות אחרות בתשומת־לב יתירה לארץ־ישראל. המדור „בספרות הפדגוגית" נכתב בשנה הראשונה על־ידי דון גוראני, ובשנה השנית — על־ידי פאן פולאני. כל חוברת בת 80 עמוד.

מלבד ש. ל. גורדון, ד"ר א. ש. וואלדשטיין, ד"ר ש. טשארנא, א. ז. רבינוביץ, ד"ר שלום שפיגל וזאב זשאבוטינסקי — הנה סופרי „שבילי החנוך" הם סופרי אמריקה. ובאמת קשה היה לצייר, כי יספיקו כחות המקום כדי צרכי עתון פדגוגי הגון ומשוכלל. בשתי השנים השתתפו: ישראל אברמס, יש"י אדלר, א. ז. אידלסון, ישראל איתן, ישראל אלטמאן, א. אפשטיין, ד"ר ישראל אפרת, י. ביבר, ד"ר ע. מ. גמראן, ד"ר ה. ל. גורדון, ד"ר שמעון גינצבורג, מ. גליק, מנחם גן, ד"ר מאיר וואכסמאן, ק. ווייטמאן, ל. חריף, א. לווין, מ. מיכלין, ש. ב. מקסימון, י. ניומאן, י. ח. פולאק, ש. פיטליק, ד"ר ש. פייגין, מ. פיינשטיין, י. ז. פרישברג, ש. קושטאי, ד"ר יהודה קויפמאן, יוסף קר, רב צעיר, ש. רובינשטיין, ד"ר יוסף ריידר, ד"ר מ. ז. רייזין, אברהם שוער, צבי שארפשטיין, מ. שיפמאן, העורך ועוד.

העורך הקודם, ד"ר ניסן טורוב, התפטר עם גמר השנה השנית ומעתה והלאה נתמנה לעורך — ש. ב. מקסימון.

ספרי למוד

ראשון לתנועת חבור ספרי־למוד אמריקאיים והמרבה לעסוק בהם מתוך הצלחה, הוא צבי שארפשטיין. ראוי הוא לשבח על עוז־לבו ושקידתו. אמנם ספריו הרבים אינם מקוריים ביותר, אולם כנגד זה הם מעובדים יפה וכשרים ונוחים ביותר לתלמידים המתחילים והבינונים באמריקה. אחריו החרו־החזיקו אחרים. ובסך־הכל נוצר איזה רכוש, שאינו רע כל־עיקר.

הוצאת הסתדרות המורים העברים בארצות־הברית ובקאנאדה. העורך: י. ז. פרישברג. 4 עמודים גדולים הגליון. הופיעו ששה־עשר גליונות מן י"ג בתמוז תרע"ה עד י"ט בכסלו תרע"ו. השבועון הזה, אף כי בלא תמונות וציורים, עשה בזמנו רושם חזק ונתפשט בקרב התלמידים. החומר היה קל. מאמרי־השעה המלבבים של העורך הצליחו. אנו מוצאים בין המשתתפים, נוסף לרשימה הקודמת, גם את א. שוער, א. טאבאק, א. ל. גרוסמאן, עקיבא פליישמאן, נ. אהרנסון, ז. הלר, מ. קימל, אליהו פרסקי ועוד.

4) „הד המורה" היה „ירחון לכל עניני החנוך העברי באמריקה", הראשון במינו, שיצא בניו־יורק בעריכת עקיבא פליישמאן מאדר תרע"ה ונפסק אחר שמונה חוברות. הירחון היה בתחילתו חוור מאד ומלא סתם מאמרים, אולם בחוברותיו האחרונות החל להצרף ולהזדקק — והמות קדמהו. בקביעות השתתפו ב„הד המורה": העורך, א. ל. גרוסמאן, ק. ווייטמאן, ח. א. פרידלאנד, צבי שארפשטיין, א. שוער, י. ז. פרישברג, א. נ. פרלברג ודניאל פרסקי.

5) „תרבות". „מכתב עתי לעניני החנוך, ההוראה והתנועה העברית, ערוך על־ידי צבי שארפשטיין, הוצאת ההסתדרות העברית באמריקה. יוצא אחת בחודש, מלבד בירחי תמוז, אב ואלול". המכתב העתי הזה נתקיים רק ארבע חוברות למן חשון תר"ף. המדורים הקבועים: מאמרים חנוכיים, על הספרים, בעולם החנוך הכללי, שיעורים לדוגמה, על הפרק, השקפות, התרבות העברית בכל הארצות (כרוניקה). החוברת בת 64 עמודים. השתתפו: ראובן בריינין, ש. קרדימון, י. ז. פרישברג, י. ביבר, ד"ר מ. וואכסמאן, ח. א. פרידלאנד, ד"ר יהושע בלוך, ש. פרוחובניק, מ. מ. מונוסוביץ, א. לוין, ד"ר א. לווינסון, א. א. ליסיצקי ועוד. הירחון הזה אצר כמה דברים טובים ומועילים והיה ערוך בשיטה ובסדר.

6) „המורה", „מוקדש למורה העברי ולחנוך העברי", הופיע בסיון תרפ"ד בסך־הכל רק חוברת אחת על־ידי אגודת המורים העברים בניו־יורק וסביבותיה. חוברת זו, בת שלשים ושנים עמודים, היתה ערוכה על־ידי ארבעה עורכים בבת־אחת: י. נ. אדלר, מ. גליק, א. לווין וי. ז. פרישברג. עוד מזכיר מנהל היה — ע. מ. אדלשטיין. נפל זה נולד סנדל: מאמרים ראשיים, ספור ופיליטון — בירחון פדגוגי מקצועי.

עתונים בני־קיום

א) „שחרות". הרחון הזה לנערים ולנערות, ערוך על־ידי צבי שארפשטיין, יצא על־ידי לשכת־החנוך של קהילת ניו־יורק והופיע כסדרו, בלא שום הפסקות, חמש שנים וחודש אחד — למן ניסן תרע"ה עד אייר תרפ"א. הירחון הזה היה נדפס יפה ומצויר הרבה בטעם ומנוקד, והיה מתפשט בכמה אלפי טפסים בבתי־ספר וגם בבתי־אב. מעלותיו היו: תכנו הילדותי וגם שפתו הקלה והפשוטה עד כמה שאפשר. מלבד החומר הרגיל, עוד באו ב„שחרות" חדשות, קרן־זוית לקטנים (למתחילים גמורים), מסופרינו הצעירים (כתביהם של הקטנים), השיחה העברית (מלים ישנות וחדשות לצרכי הדבור העברי), מחיי בתי־הספר, לבני הנעורים (בלא נקוד), מפרשיות החודש (הסברת מצוות השעה), עברים מכל הארצות, התאחדו! (אגודה לחליפת מכתבים). בשנה הראשונה יצאה „שחרות" בצורה גדולה, 8 עמודים החוברת. ביתר השנים: בצורה קטנה, 16 עמודים החוברת. בירחון לקחו חלק טובי הכחות, כגון: ז. באלאבאן, הלל בבלי, פסח גינזבורג, שמעון גינצבורג, א. ל. גרוסמאן, ש. ל. הורוויץ, א. טאבאק, מרדכי כץ, י. צ. לווין, א. א. ליסיצקי, מ. פיינשטיין, ח. א. פרידלאנד, א. נ. פרלברג, ש. קרדימון ,ש. רובינשטיין, ז. פישמאן, דניאל פרסקי, אברהם שוער, ה. ל. גורדון, שכנא שטיין, מ. מ. תומרוב, בועז ליכטמאן, אב. גולדברג, שרה פוניר ועוד. ומחוץ־לארץ: לוין־קיפניס, מרדכי מיכאלי, חמדה בן־יהודה ועוד.

ב) „עדן". ירחון מצויר לבני־הנעורים, יצא בניו־יורק על־ידי בת־שבע גראבלסקי. ימי קיומו: שנה תמימה וחמשה חדשים, למן ניסן תרפ"ד עד חשון תרפ"ו. העורך לשתים־עשרה החוברות הראשונות היה דניאל פרסקי, ולחמש החוברות האחרונות — י. ד. ברקוביץ. כל חוברת הכילה 24 עמודים — 16 בנקוד, 8 בלא נקוד. הירחון הזה הצטיין בשלשה דברים מכל חבריו באשר הם: בציורי־ביאור מקוריים, בדברי־שעשועים רבים, ובהשתתפות בחירי סופרינו. זהו העתון העברי היחידי בכלל, שהוזמנו לו ציורים מקוריים ומיוחדים רבים לכל צרכיו, לשם הסבר הפנים ולשם צחוק והנאה, על־ידי הציירים י. קוטליר וז. מאוד בשנתו

תולדות המחבר על־ידי המוציא לאור. פילאדלפיה. הספר מנוקד. תרפ"ה. 86 עמודים.

30) מסעות רבי בנימין מטודילה. הספר מנוקד. מתורגם לאנגלית וערוך על־ידי א. אשר. מצולם ממהדורת לונדון ת"ר. הוצאת „הקשת". ניו־יורק. תרפ"ז. קכ"ב עמודים.

ו

ספרות חנוך ושמוש

בנדון זה המצב משמח קצת יותר. כמדומה, שאין להתבייש הרבה במקצוע זה, שלא נתקיים כאן כלל עד לפני המלחמה. אולם גם החנוך העברי היה עד אז באמריקה ירוד ועזוב. לשם סידור וקדיש ושמץ חומש לא היה צורך כלל בספרי־למוד. וגם למעט העברית, שהתחילו כבר לאט־לאט מלמדים, הסתפקו באותם הספרים, שהובאו הנה מרוסיה, או שנדפסו כאן מחדש דרך גניבה בלא רשות מחברים ומוציאים. אולם מראשית המלחמה נשתנה המצב שנוי יסודי. ההכרה הלאומית נתחזקה. המצפון היהודי נתעורר לרגל המצוקות והפרעות שביהודי מזרח־אירופה. תנועת־הסיוע הכבירה העמידה את היהדות האמריקאית על שאלות סיועה הרוחני העצמי. החנוך העברי עשה חיל וקפץ מעלות רבות קדימה. השיטה הטבעית והדבור העברי הונהגו ברוב בתי־הספר, שהלכו ונתייסדו בכל עיר ומרכז ישראלי. הצורך בספרי שמוש ועזר גדל, גדל. מחמת צרת המלחמה נסגרו הגבולים והחבור עם ארצות־הקטל נפסק לגמרי. אמריקה החנוכית העברית נשארה לבדה ולא היה לה על מי להשען אלא על כחות עצמה. מיד התחילו מופיעים בשוק ספרי־למוד מפרי המקום. כמובן, בתחילתם לא היו מוצלחים כל־כך. אך קימעה־קימעה נשתבחו והלכו עד שנתפתחו לידי תוצרת ספרותית הגונה, המשתכללת ומוסיפה עד היום. ספרים אלה מכוונים ביחוד לצרכיה ולתנאיה של ארץ זו. ועלינו להודות, כי הם מצדם הועילו הרבה להעלאת עמדתו של החנוך המקומי.

וגם בחומר־קריאה לתלמידים נעשו דברים של ממש. מלבד כמה נסיונות, שהצליחו ושלא הצליחו, להוציא כאן עתונים מיוחדים לילדים — מה שלא עלה עדיין גם כיום ביד כל ארצות־הגולה יחד ואפילו בארצות המסורת והשרשים העתיקים, — הנה עוד מוציאים כאן מזמן לזמן סדרות שלמות של ספרי קריאה מנוקדים ומצוירים לתינוקות, לילדים ולנערים, סדרות שרובן הם באמת נאות ונאותות למטרתן. ואף ספרי־קריאה אלה מותאמים ביותר (כעין התרגום האנגלי למלים קשות וכדומה) למצב הדברים פה במדינה.

וספרות פדגוגית למורה גופו, זו הספרות שהנה גם כיום בבחינת „מותרות" אף בארץ־ישראל — מקצת דאגו לה גם כאן. אחרי התחלות קשות ויגעות, נתבצר סוף־סוף מקום לכתב־עת פדגוגי הגון („שבילי החנוך"), שאינו נופל בשום אופן מבני מינו בשפתנו. וכבר נגלו ספרים ראשונים, אמנם אחדים, לשמש הוראה והדרכה בשביל מורים בשעת למוד וחנוך.

ספרי שמוש בכלל לשם הקורא הגדול והקטן (מעין מלונים, ספרי־שיחה) מתחילים להראות פה ושם. ויש איפוא תקוה, כי עם התפשטות החנוך בכמות והתעשרותו באיכות תסגה ותשתפר גם הספרות החנוכית באמריקה ועתידותיה מזהירות בה יותר הואיל ומתן שכרה הרוחני, וביחוד החמרי, בטוח ומזרז למעשים. הצורך כל־כך בולט ונראה לעינים ממש, לפיכך הריהו נדחק לבוא לידי ספוק מלא.

עתונים שלא הוציאו שנתם

1) „יהודה הצעיר". הוספה עברית מנוקדת לירחון האנגלי לבני־הנעורים בשם זה, היוצא בניו־יורק על־ידי הסתדרות־הנוער הציונית „יהודה הצעיר". ההוספה, בת 6 עמוד, נפתחה בתמוז תרע"ד ונסתיימה מקץ חמשה ירחים. השתתפו בה עמנואל ניומאן, יהודה צבי לווין, א. נ. פרלברג, דניאל פרסקי, ח. א. פרידלאנד ועוד. זה היה הנסיון הראשון באמריקה להוציא עתון עברי לילדים.

2) „יזרעאל". ירחון מצויר לבני־הנעורים, יוצא לאור על־ידי הסתדרות „יהודה הצעיר". העורך: עמנואל ניומאן. חוברת א' סיון תרע"ז, חוברת ב' חשון תרע"ח. 16 עמוד בכל חוברת. השתתפו, מלבד המנויים בסעיף הקודם, גם יהושע ה. ניומאן, איתמר בן־אבי וי. ז. פרישברג. ובכן גם הנסיון השני לא עלה ביד ההסתדרות האמורה, שכוונתה היתה כל־כך רצויה, ובפרט שהיתה המתחילה בדבר זה. תעמוד לה זכותה זו!

3) „אביב". זה היה שבועון מנוקד לבני־הנעורים, יוצא בכל ערב שבת,

„פאטריוטיות מקומית". ומלבד זאת, אל נקפח זכות אמריקה גם בענין הדפסה בלבד אם חובותיה כל־כך מרובות בענין כתיבה.

1—10) עשרה ספרי הקבוצה הראשונה ממבחר כתבי סופרי של הספריה העממית, הוצאת „קדימה" בניו־יורק. „הצופה לבית ישראל" של ערטר, „נקם ברית" של סמולנסקין, „פוסתי" של מנדלי, „חסידות" של פרץ, כתבי בוקי בן יגלי, פואימות מאת יל"ג, שירים של מיכ"ל — כולם עם הקדמות מפורטות ומוסברות מאת ראובן בריינין; „אללה כרים", מחזה מאת ל. א. אריאלי; ספורים מאת י. ח. ברנר, ספורים מחיי הארץ מאת מ. ווילקאנסקי. כולם בתרע"ח. הצלחת התפשטותה של הספריה העברית היתה רבה מאד, כאמור למעלה.

11) לא כלום. שני ספורים. מאת י. ח. ברנר. הוצאת „עבריה". ניו־יורק. תרס"ז. 30 עמוד. — החוברת הזאת הניחה יסוד לתנועה בעד ספרות צעירה באמריקה, אף כי תנועה ספרותית כאן עדיין לא זכינו לה עד כה.

12) הזרמים החדשים של הספרות הצעירה. ציור ספרותי. מאת ד"ר יוסף קלוזנר. הוצאת „עבריה". ניו־יורק. תרס"ז. 53 עמודים. — חוברת זו הוזמנה בכוונה תחילה להראות את מי שהיו קוראים עברים באירופה ופרשו — את אשר נתחדש בעולם רוחנו.

13) הספרות העברית החדשה ועתידותיה. מאת א. ל. בן־אביגדור. הוצאת „מפיצי שפת עבר וספרותה". ניו־יורק. תרס"ח. 31 עמוד. — זהו נאום, שנשא הסופר והעסקן המנוח באזני טובי העברים בסעודה, שהותקנה לכבודו. הנאום הועיל הרבה לתעודתו.

14) צללים. מאת מ. ז. פייערברג. הוצאת „בני העם". ניו־יורק. תרע"ו. 18 עמודים.

15) באיזה עולם. ספור. מאת דבורה בארון. הוצאת „בני העם". ניו־יורק. תרע"ז. 43 עמודים.

16) כתבים נבחרים. מאת ראובן בריינין. כרך ראשון: ספורים, ציורים ורשימות (גסיסת הסופר, בר־חלפתא, המשורר הגווע, רשימות אמן עברי ועוד). הוצאת „אסף". ניו־יורק. תרע"ז. 319 עמודים.

17) אהבת ציון. מאת אברהם מאפו. עם הערכת ראובן בריינין. הוצאת „אסף". ניו־יורק. תרע"ח. 227 עמודים.

18) ארצנו, גבולותיה, טבעה ויושביה. בצירוף רשימה ביבליוגראפית בת 244 ערכים ומפת הארץ. מאת יהודה ליב הכהן פישמאן. הוצאת „המזרחי". ניו־יורק. תרע"ח. 64 עמודים.

19) עד אימתי דברו עברית? מאת אליעזר בן־יהודה. הוצאת „קדימה". ניו־יורק. תרע"ט. 13 עמודים.

20) באיי הים (מספר המסעות). מאת ד"ר נחום סלושץ. הוצאת „קדימה". ניו־יורק. תרע"ט. 112 עמודים.

21) הנביאים. מאת ד"ר בן־ציון מוסינזון. חלק ראשון: עד גלות בבל. הוצאת „קדימה". ניו־יורק. תרע"ט. 184 עמודים.

22) בימי המעבר (קובץ מאמרים). מאת ד"ר שמריה לוין. עם הערכה מאת ראובן בריינין. הוצאת „אסף" בהשתתפות המרכז הציוני בשיקאגו. ניו־יורק. תרע"ט. 301 עמוד.

23) מחיי הארץ. ספורים. מאת מ. ברנשטין. עם הקדמת ראובן בריינין. הוצאת „קדימה". ניו־יורק. תרע"ט. 120 עמוד.

24) שכול וכשלון או ספר ההתלבטות. הוצאת שטיבל. ניו־יורק. תר"פ. 282 עמודים.

25) על התרגום הירושלמי לתורה. מאת ד"ר חיים היליר. הוצאת העתון „העברי". ניו־יורק. תרפ"א. 62 עמודים.

26) כתבים נבחרים. מאת פטר אלטנברג. מתורגמים עם הקדמה על־ידי ג. שופמאן. הוצאת שטיבל. תרפ"א. 270 עמוד.

27) תולדות המטריאליסמוס ובקורת ערכו בזמננו. מאת פרידריך אלברט לאנגה עם מבוא ביוגראפי ומאמר־בקורת מאת הרמאן כהן. תרגם בר־טוביה. ספר ראשון. הוצאת שטיבל. ניו־יורק. תרפ"ב.

28) מחברת משירי יהודה בן שמואל הלוי. נערכו והוגהו על־ידי חיים ברודי. עם תרגום אנגלי מאת נינה אשת ר' נתן בן מאיר שלמה. החברה היהודית להוצאת ספרים אשר באמריקה. פילאדלפיה. תרפ"ד. 220 עמוד.

29) משל הקדמוני. משלי עם. מאת ט"ף שפירא. הוצאת ד"ר ישראל שפירא.

80) ברכת האדמה. מאת קנוט האמסון. תרגם ניסן טורוב. הוצאת שטיבל. ווארשה, תרפ"ב. ספר ראשון 209 עמודים. ספר שני 166 עמודים.

81) בן המלך והעני. ספור. מאת מארק טוויין. תרגם מאנגלית א. ד. מארקסון. הוצאת שטיבל. ווארשה. תרפ"ג. 216 עמודים.

82) אוליבר טוויסט. מאת צ'ארלז דיקנס. תרגם מאנגלית הלל בבלי. הוצאת שטיבל. ווארשה. תרפ"ד. 454 עמודים.

83) בית־ממכר עתיקות. מאת צ'ארלז דיקנס. תרגם מאנגלית א. אובסי. חלק ראשון. הוצאת שטיבל. ווארשה. תרפ"ד. 261 עמוד.

84) זאב הים. מאת דז'ק לונדון. תרגם מאנגלית ש. האלקין. הוצאת שטיבל. ווארשה. תרפ"ד, 302 עמודים.

85) חיי אדם. מאת שלום־עליכם. תרגם י. ד. ברקוביץ. שלשה חלקים (ימי הילדות, ימי הנערות, ימי הבחרות). מהדורה שנית. הוצאת שטיבל. ווארשה. תרפ"ד. 202 עמודים + 205 עמודים + 189 עמודים.

ב) מחשבה ומדע:

86) עיקר הלאומים. מאת ישראל זנגביל. תרגם מאנגלית ברשות המחבר א. ש. אורלאנס. הוצאת „קדימה". ניו־יורק. תרע"ח. 90 עמוד.

87) נאומים קונגרסיים. מאת תיאודור הרצל. תרגם מן המקור שמעון גינצבורג. הוצאת הפדראציה הציונית באמריקה. ניו־יורק. תרע"ח. 30 עמוד.

88) הדמיון היוצר. מסה פסיכולוגית מאת ת. ריבו. תרגם מצרפתית ד"ר ניסן טורוב. הוצאת שטיבל. ניו־יורק. תרפ"א. 256 עמודים.

89) תורת בודהא. תרגום עברי מכתבי־הקודש „טריפיתקה" לבני־הודו מני קדם עם מבוא מאת נציל זליקוביץ. הוצאת היברו פובלישינג קומפאני. ניו־יורק. תרפ"ב. 143 עמודים.

90) יסודי תורת־המדות. מאת הרברט ספנסר. כרך א', חלק א': עובדות האתיקה. תרגם מאנגלית א. שמירליר בצירוף הקדמה, מבוא, הערות, מראה־מקומות, לוח־המונחים ותמונת המחבר. הוצאת שטיבל. ווארשה. תרפ"ה. 347 עמודים.

סך־הכל: מלבד שנים, זליקוביץ ופליישמאן שלא יכלו להסתגל אל הסגנון החדש, תורגמו יותר חמשה־עשר הספרים על־ידי סופרים בני תקופת התחיה בספרותנו. ואת „הפריון" הזה במקצוע התרגום, השני בכמות אחר המדע המקורי, יש לתלות בעובדה, כי עשרה ספרים מתורגמים הוכנו לכתחילה ביחוד לשם הוצאת שטיבל. מכאן עוד ראיה, כי אילו קם לנו מוסד, שהיה מעסיק סופרים עברים באמריקה, כי־אז היו לנו פה כחות מספיקים לעבודת תרגום וגם מקור.

ספרים מאת סופרי חוץ

עד כאן. הסופרים העברים החדשים וקצת המשכילים באמריקה תרמו במזומן ובצורה בולטת למן תרס"ז ומעט גם קודם לכן ועד היום — תשעים ספרים. אמנם כעשרה מהם רק קונטרסים, אך כנגדם יש גם ספרים בני כמה חלקים והחשבון משתווה. תרומה זו במשך עשרים שנה בהוספת עוד שנים אחדות אינה מנה יפה ועשירה כיד מדינת קולומבוס. החומר המפוזר על פני עתונים עלול להצטרף אף הוא למספר דומה לזה של ספרים. וגם בכך אין להתפאר. חיים ספרותיים אינם וגם אין סימן מהם. ארץ־ישראל הקטנה והעניה מוציאה לשוק במשך שנה אחת ספרים עברים בכמות השקולה כנגד כל אמריקה העברית מיום עמדה על דעתה הספרותית.

ובזה יכולתי אמנם למתוח קו. אך לא. נראה לי, כי אחטא לאמת, אם לא אציין כאן גם את הספרים העברים, שנדפסו באמריקה והם פרי־עטם של סופרי חוץ. אמנם מעטים הם — בסך־הכל שלשים. אבל גם הם מגידים דבר־מה. אינם מעידים, כמובן, על היצירה הספרותית בארץ זו; אולם הם מעידים על התוצרת הספרותית המקומית. ואין ספק, כי גם ספרים חיצוניים כאלה משפיעים קצת על הקהל ומתפרסמים קצת יותר מספרים דומים להם במינם, המובאים הנה. חזיון רגיל הוא. יש בזה משום

מפעל ענקי ומופלא בערכו המדעי ובשמושו המעשי, והוא נותן כבוד ליוצרו המלומד הגדול במקצוע זה וגם לאמריקה. הספר, ראשון לארבעה חלקים, נדפס בהדור בלתי־מצוי.

68) אפרים דיינארד: קוהלת אמריקה. חלק א׳ יכיל מאמרים על הספרות בכלל ובאמריקה בפרט. חלק ב׳ יכיל רשימת כל הספרים שנדפסו בארצות־הברית מראשית יסוד דפוס עברי בארץ הזאת בשנת תצ"ה (1735) עד שנת תרפ"ו, ובקורת קצרה על רוב הספרים. יצא לזכרון מלאת שמונים שנה למחבר. סט. לואיס. תרפ"ו. 154 עמודים. נדפס בשלש מאות טפסים. — הספר הזה אָסף כאלף ערכים ולא הפסיד ערכו למרות שקוציו וגדופיו למרבית הספרים וביחוד החדשים, ולמרות השמטותיו הרבות ביחס לעשרים השנים האחרונות.

69) ד"ר יהודה קויפמאן: ר׳ יום טוב ליפמאן מילהויזן בעל הנצחון, החוקר והמקובל. חלק ראשון: חייו, תורתו ופעולתו. חלק שני: ספר האשכול, נעתק מכתב־יד יחיד בבית־מדרש הרבנים בניו־יורק, עם מבוא, הגהות והערות. ונספח עליו: ספר כוונת התפילה, נעתק אף הוא מכתב־יד יחיד באוכספורד, עם הקדמה והגהות. ניו־יורק. תרפ"ז. 190 עמוד.

70—73) ארבעה אוצרות מאת יהודה דוד אייזינשטיין: א) אוצר מדרשים. מאתים מדרשים קטנים ואגדות ומעשיות בסדר אלף־בית. עם רשימת הענינים, מפתחות, מלון, ניבים ופתגמים, ביבליוגראפיה והקדמה. ניו־יורק. תרע"ה. 617 עמודים. ב) אוצר מאמרי חז"ל. מאמרים, פתגמים ובטויים בהלכה ובאגדה מתלמודים ומדרשים על־פי הערכים בסדר אלף־בית עם הערות. ניו־יורק. תרפ"ב. 445 עמודים. ג) אוצר מאמרי תנ"ך. מאמרים, פתגמים ובטויים בכתבי־הקודש. כל השמות הנרדפים, האפיים וקרובי־הענין וכל השרשים העבריים והארמיים. הערכים לפי הענינים בסדר אלף־בית. עם הערות והארות ומפתח גדול. ניו־יורק. תרפ"ה. 495 עמודים. ד) אוצר מסעות. קובץ סיורים של נוסעים יהודים בארץ־ישראל, סוריה, מצרים וארצות אחרות. רשימות עולי רגל לקברי אבות וקדושים עם מפות, הערות ומפתח. על־פי כתבי־יד ונוסחאות בהוצאות שונות. ניו־יורק. תרפ"ז. 352 עמודים.

סך־הכל: ארבעים ושמונה ספרים נתחברו בידי עשרים ושבעה סופרים, שרובם הגדול עובד בשדה ספרותנו החדשה ובסגנונה — הלא הם שבעה־עשר אלה: בריינין, קויפמאן, ריבקינד, צוקרבראם, שמירליר, קאנוביץ, האחים רייזין, גינצבורג, לווינסון, דוידסון, ליוואס, נייהויזן; והמנוחים ניימארק, האלפר, פרידלאנדר, אבן. ואולם גם יתר עשרת המשכילים אינם רחוקים הרבה מן העברית החיה הואיל ובמקצוע המדע השתדלו תמיד, עד כמה שאפשר, לדבר בדיוק, בסגנון תלמודי וממין הענין. נמצא איפוא, כי במקצוע זה עשירה ופוריה אמריקה יותר מבשאר המקצועות. ואמנם יש להודות, כי כמה מן הספרים המנויים כאן הם גבוהי־דרגה ותופסים מקום כבוד וחשיבות בעולמה של חכמת־ישראל.

ספרים מתורגמים

א) ספרות יפה:

74) שירת המלח הקדמוני וקובלה כאן. מאת ס. ט. קולרידש. מתורגם עם הקדמה על־ידי עקיבא פליישמאן. גם ארבעה שירים מקוריים מאת המתרגם. ניו־יורק. תרע"א. 48 עמודים. — תרגום יותר מדויק ויותר אמנותי בשם „שירת הספן הזקן" על־ידי שמעון גינצבורג נתפרסם ב„התקופה" כ"ב.

75) מזל טוב. קומידיה במערכה אחת. מאת שלום־עליכם. תרגום י. ד. ברקוביץ. הוצאת „אוקינוס". ניו־יורק. תרע"ה. 36 עמודים.

76) מורים. רומאן. מאת י. אפאטאשו. תרגום מ. ליפסון. הוצאת העתון „העברי". ניו־יורק. תרע"ח. 264 עמודים.

77) פאן. מאת קנוט האמסון. תרגום מ. ליפסון. הוצאת „קדימה". ניו־יורק. תרע"ט. 169 עמודים.

78) לפני היות האדם. מאת דז'ק לונדון. תרגם מאנגלית ש. האלקין. הוצאת שטיבל. ווארשה. תרפ"א. 120 עמוד.

79) ביערות פולין. רומאן. מאת י. אפאטאשו. תרגם מכתב־יד מ. ליפסון. הוצאת שטיבל. ניו־יורק. תרפ"א. 334 עמודים.

מאת פרופ' גוטהארד דייטש בתרגום א. שמירליר. הוצאת בלוך פובלישינג קומפאני. ניו־יורק. 1921. 160 עמוד.

52) בן־ציון האַלפר: אנתולוגיה של הספרות העברית אחר התנ"ך. מבחר הקטעים מבן־סירא עד נפתלי הירץ ווייזיל (46 סופרים) עם הערות ומלון. ביוגראפיה והערכה קצרה לכל סופר. החברה היהודית להוצאת ספרים באמריקה. פילאדלפיה. 318 עמודים. — אילו היו הביוגראפיות בעברית ולא באנגלית, כי אז היה זה ספר־שמוש מועיל לקוראים ולתלמידים.

53) פרופ' דוד ניימארק: תולדות הפילוסופיה בישראל על־פי סדר־המחקרים ובעשרה כרכים. כרך ראשון: פתיחה. הוצאת שטיבל. תרפ"א. ניו־יורק. 409 עמודים.

54) פרופ' לוי גינצבורג: תשובה בדבר יינות הכשרים והפסולים למצוה. הוצאת כנסית הרבנים לחניכי בית־מדרש לרבנים בניו־יורק. תרפ"ב. 71 עמוד. — למרות השם הדתי, יש ערך מדעי גמור למחברתו של המלומד הגדול הזה.

55) חיים שמעון נייהויזין: נרדפי זוהר. הגדרות לשמות ופעלים נרדפים שבספר הזוהר והתקונים בהשוואה להגדרותיהם של אותם הנרדפים בספרותנו העתיקה של ימי־הבינים והמאוחרה. באלטימור. תרפ"ג. 68 עמודים.

56) ד"ר ישראל דוידסון: מחברת משירי קודש אשר לשלמה בן יהודה אבן גבירול. לוקטו, נערכו והוגהו עם הערות, מקורות ושנויי נוסחאות. תרגום אנגלי לשירים מאת ישראל זנגביל. שני מבואות מאת העורך והמתרגם. החברה היהודית להוצאת ספרים באמריקה. פילאדלפיה. 247 עמודים.

57) א. ח. רוזנברג: אוצר השמות אשר בכתבי הקודש. עשרה חלקים. ניו־יורק. מהדורה שנית. תרפ"ג. — אף כי חסר בספר הרבה מן החקירות האחרונות, עדיין לא נפסל כל ערכו. המחבר הישיש הלך לעולמו.

58) ד"ר בן־ציון האלפר: ספר שירת ישראל לר' משה בן יעקב אבן עזרא. מתורגם לעברית עם מבוא והערות. הוצאת שטיבל. ווארשה. תרפ"ד. רי"ד עמודים.

59) שבתי חייט: בודהא ובן־סירא. ניו־יורק. תרפ"ד. 16 עמודים.

60) יצחק ריבקינד: אגרות ציון. מקורות לתולדות חבת־ציון. מכתבים, הקדמה והערות. ירושלים. תרפ"ד. 19 עמודים.

61) יהודה יודל רוזינברג: ספר זוהר התורה הוא פירוש הזוהר הקדוש על התורה מאת התנא רבי שמעון בר יוחאי. גוף המקור ותרגום לעברית שורה לעומת שורה חמשה חלקים. מונטריאול של קאנאדה. תרפ"ד. — התרגום העברי אינו רע בדרך כלל וראוי לתשומת־לב.

62) ד"ר א לווינסין: טוביה הרופא וספרו „מעשה טוביה". בצירוף י"א ציורים. הוצאת „רמון". ברלין. תרפ"ד. 82 עמודים.

63) ד"ר מרדכי זאב רייזין: דזשוהן מילטון האיש, המשורר, הנביא. בצירוף ארבע תמונות ואבטוגראף. הוצאת „רמון". ברלין. תרפ"ד. רכ"ב עמודים.

64) פרופ' אלכסנדר מארכס: ששה מישלים בענין עולם הזה והבא. יצא לאור על־פי כתב־יד ניו־יורק. עם הקדמה אשכנזית. לייפציג. תרפ"ה. 17 עמודים. נדפס בששים טפסים.

65) יוסף גבריאלוב: ספר אוצר המדות. אנציקלופידיה מדתית ומוסרית, כוללת תמצית ספרי הפילוסופים וחכמי המדות מדור דור עד הזמן הזה. בודאפיסט. תרפ"ה. 175 עמודים. — המחבר נפטר.

66) פרופ' ישראל דוידסון: ספר שעשועים לר' יוסף בן מאיר בן זבארה. עם שנויי נוסחאות, הערות והוספות ובצירוף מבוא מפורט בתרגום ברוך קרופניק. הוצאת „אשכול". ברלין. תרפ"ה. 200 עמוד.

67) פרופ' ישראל דוידסון: אוצר השירה והפיוט מזמן חתימת כתבי הקודש עד ראשית תקופת ההשכלה. כרך ראשון. התוכן: הקדמה באנגלית, על פתח האוצר, מפתח המקורות, מקורות עברים, מקורות לועזיים, מקורות מבוקשים, אוצר השירה והפיוט אות אלף, הוספות, השמטות ותקונים. 2953 ערכים של ראשי החרוזים מכל פיוט ושיר. הוצאת בית־מדרש הרבנים בניו־יורק. נדפס בפילאדלפיה. תרפ"ה. 486 עמודים. — זהו

27—34) שמונה ספרים מאת נ. ש. ליבוביץ: א) רבי יהודה אריה מודינא. עם הערות מאיר איש־שלום, האלבירשטאם וד"ר ש. רובין. ניו־יורק. תרס"א. ב) השומע יצחק. מבחר החדוד וההתול, בתלמודים ובמדרשים עם מבוא גדול והערות. שלשה חלקים. נדפס במאה טפסים. ניו־יורק. תרס"ז. ג) המות בפנים שוחקים. מהתלות, פתגמים וחדודים על המות. מאה טפסים. ניו־יורק. תרע"ח. ד) אגרת בקורת נגד הספר „זכרונותי" מרא"ה וויים ובעד רש"ל ראפאפורט. ניו־יורק. תרנ"ו. ה) אחיקר החכם. עם מבוא מאיר איש־שלום, ועם אחרית־דבר מאת א"ח רוזינברג. ניו־יורק. תרס"ה. ו) כתבי ריא"ם (הוצאת ד"ר בלוי) מבוקרים. מאה טפסים. ניו־יורק. תרס"ו. ז) פניאל. מיטב הספרות הישנה והחדשה על המות, אבלות, תנחומים ועניניים המסתעפים מהם. עם הערות אנשי־שם. ניו־יורק. תר"פ. ח) דורש רשומות האגדה. חקירות על דרך הבקורת. עם הערות חכמים. ניו־יורק. תר"פ. — גזילת הרבים היא להדפיס ספרים חשובים כאלה במאה טפסים ולעשותם על־ידי כך יקרי־מציאות סמוך ליציאתם.

35) מרדכי זאב רייזין: תולדות היהודים באמריקה. נערך על־פי ספרים ומאמרים שונים. הוצאת „תושיה" בוואראשה. תרס"ב.

36) מרדכי זאב רייזין: מרדכי עמנואל נח. הוצאת „אחיאסף" בוואראשה. תרס"ה.

37) אוצר ישראל. אנציקלופידיה לכל מקצועות תורת ישראל, ספרותו ודברי ימיו. העורך: יהודה דוד אייזינשטיין. עשרה כרכים. ניו־יורק. למן תרס"ז ואלך. — המכלל הזה, הערוך ברוח המסורת, נדפס זה לא כבר בווינה במהדורה שנית ומוקטנת.

38) ישראל קאנוביץ: האלהות. אלפים מאמרי חז"ל. נדפס בקראקוי. תרס"ז. 380 עמוד.

39) ד"ר דוב דראכמאן: דברי הריבות בין זכריה הלוי ובין הראב"ד. מבוא והערות. ניו־יורק. תרס"ח.

40) פרופ' לוי גינצבורג: שרידי הירושלמי מן הגניזה אשר במצרים. הוספות והערות. חלק א'. נדפס בברלין. תרס"ט. הוצאת בית־מדרש הרבנים בניו־יורק. 475 עמודים.

41) ד"ר דוד ניימארק: תולדות העיקרים בישראל. הוצאת „מוריה" באודיסה. כרך ראשון תרע"ג. 182 עמודים. כרך שני תרע"ט. 202 עמודים.

42) ק. ליוויאס: אוצר חכמת הלשון. עם מבוא. נדפס בלייפציג. תרע"ד. 352 חצאי־עמודים. עד המלה „דחיק". — צר מאד, כי המלון הנפלא הזה, המקיף את הצד ההגיוני והפיוטי של שפתנו, נפסק באמצע ולא מצא לו מוציא־לאור.

43) פרופ' ישראל דוידסון: ספר תשובות ר' סעדיה גאון על שאלות חיוי הבלכי. קטע מכתב־יד בגניזה אשר במצרים. מבוא והערות. הוצאת בית־המדרש לרבנים בניו־יורק. תרע"ה. 104 עמודים.

44) בן־ציון האלפר: ספר המצוות לחפץ בן יצליח. הגוף הערבי והתרגום העברי. עם מבוא אנגלי. פילאדלפיה. תרע"ה. 278 עמודים.

45) יצחק אבן: מחלוקת סאנז וסאדיגורה. ניו־יורק. תרע"ו. 110 עמודים. — בעניני חסידות.

46) משה ז. אלבירטס: מעם לועז. הלעזים שבפירוש רש"י על כתבי־הקודש, מתורגמים ומבוארים עם מבוא גדול. כרך א': בראשית. ניו־יורק. תרע"ז. 152 עמודים. — המחבר המלומד נפטר בבוסטון.

47) פרופ' ישראל פרידלאנדר: היסוד המדיני בהשקפת הנביאים. הוצאת „אחיעבר". ניו־יורק. תרע"ח. 23 עמודים.

48) ד"ר ישראל דווידסון: מחזור יניי. כפי מה שנמצא ממנו בגניזה אשר במצרים בהוספת פיוטי יניי האחרים עם הערות והגהות ומבוא אנגלי. הערות נוספות מאת פרופ' לוי גינצבורג. הוצאת בית־המדרש לרבנים בניו־יורק. תרע"ט. 107 עמודים.

49) ראובן בריינין: חיי הרצל (בשלשה חלקים). חלק ראשון: תולדות הרצל מילדותו עד הקונגרס הציוני הראשון. הוצאת „אסף". ניו־יורק. תרע"ט. 227 עמודים.

50) ד"ר ש. י. צוקרבראם: יסודות האחדות בישראל. ניו־יורק. תרע"ט. 95 עמודים.

51) א. שמירליר: חיי גרץ. תולדותיו ופעולותיו של ההיסטוריון הגדול. עם „דבר אל המחבר ואל הקורא" מאת ראובן בריינין. בסוף „היינריך גרץ — תקופת מאה שנה"

ה
ספרים

מקצוע זה של ספרים דל ורזה יותר ממקצועות העתונים והמאספים. הסופרים הצעירים באמריקה אין דעתם וסבלנותם נתונות לעבודה ספרותית כוללת ומקיפה בדמות ספרים בני כמות ומשקל. כמה סבות לכך: חסרה הסביבה הספרותית הרצויה שתזעזע ותעורר לפעולות ולהגשמת תכניות. גם ההעדר הגמור של הוצאות־ספרים עבריות הדורשות והמקבלות כתבי־יד — גורם לחוסר ההצעה. והסופרים שלנו במדינה עשירה זו לא נתברכו באותן ההתלהבות וחדוות־היצירה להוציא על חשבונם עצמם ספרים וקונטרסים — חזיון יקר זה שאנו רואים בחבריהם העניים שבארץ־ישראל.

עוד יתרה. אף החומר בן־הקיום שנתפזר בעתונים ובקבצים והעלול להצטרף כדי ספר — אין הסופר העברי החדש כאן דואג ומיצר לכנסו, להוציאו לאור ולשתף בזה את קול עצמו אל קול־המונה של ספרותנו. רפיון־ידים כזה שאין עמו טרחת חבור וכתיבה אלא הוצאות כספיות בלבד, מביא לידי מיעוט־דמותו של חלק אמריקה בספרות העברית מצד אחד, ולידי מיעוט־דמותו ועמעום־שמו של כל סופר וסופר בפני עצמו. עלינו להודות, כי בנדון זה עולים פה המשכילים על חבריהם המודרניים. הראשונים מוציאים לאור באמצעיהם המעטים מזמן לזמן ספרים שונים מפרי־עטם ואינם מצפים, לרוב, לגואלים זולתם. והאחרונים מדברים לפרקים על הזכיה לראות בעיניהם את ילדי־רוחם מקובצים במקום אחד — מדברים ואינם עושים כלום לפי־שעה.

הוצאות־ספרים היו לנו פה בסך־הכל שלש — היו ופעלו משהו ואינן עוד. הלא הן: „אסף", „קדימה" ו„הוצאת שטיבל". הוצאת „אוקינוס" בשנת תרע"ה הסתפקה בחוברת „מזל טוב" של שלום־עליכם, ב„מחג לחג" א' ובעוד שני קונטרסים חדלי־ערך — ומתה.

הוצאת „אסף" בניו־יורק הוציאה בשנת תר"ע את „מול אוהל תמורה" של ב. נ. סילקינר, ישנה שבע שנים ונתעוררה בשנת תרע"ז והוציאה עוד חמשה ספרים חשובים מאת ראובן בריינין, ד"ר דוד ניימארק, ד"ר שמריה לוין ו„אהבת ציון" של מאפו. ההוצאה הזאת, שהתכוונה לתת מהלכים בקרב הקוראים העברים באמריקה לספרים בשלים מאת מוחזקי סופרינו, לא הצליחה ועברה ובטלה מן העולם.

הצליחה יותר הוצאת־הספרים „קדימה", מוסד ההסתדרות העברית, שהוציאה בשנת תרע"ח ספריה עממית, קבוצה ראשונה בת שנים־עשר ספרים קטנים וכיסוניים, „כתבים נבחרים של טובי סופרינו ומשוררינו": ערטר, סמולנסקין, מנדלי, פרץ, בוקי בן יגלי ומיכ"ל עם הקדמות מיוחדות מאת ראובן בריינין, וגם ברנר, מאיר ווילקאנסקי ול. א. אריאלי. הקבוצה השנית של הספריה העממית הכילה ספרים חדשים, מהם חמשה מקוריים מאת א. בן־יהודה, י. ד. ברקוביץ, מ. ברנשטיין, פרופ' נ. סלושץ, ד"ר ב. מוסינזון; ושנים מתורגמים משל האמסון וזנגביל. הספריה העממית הזאת, בגלל מחירה הזול והיותה נוחה לשמוש, והעיקר בגלל התרוקנות השוק העברי באמריקה בעטיה של המלחמה, נתפשטה עד־מהרה במדה גדושה מאין כמוה פה — במספר של רבבות טפסים. אולם בעזוב ד"ר שמריה לוין, הפטרון הראשי של ההוצאה הזאת, את אמריקה — נתבטלה „קדימה", שידעה להסתגל כל־כך לתנאי המקום. יזכר־נא לטוב גם שמו של נדיב־הלב המנוח פיטר שווייצר, ששחד מהונו להוצאת „קדימה"!

כנגד זה לא התחשבה כלל בצרכיה המיוחדים של אמריקה „הוצאת שטיבל", שיסדה את סניפה בניו־יורק בראשית תר"ף והוציאה תשעה ספרים מהודרים, רבי כמות ואיכות ויקרי־מחיר מאת שלום־עליכם, ניימארק, ברנר, לאנגה, ריבו, אלטנברג ואופאטושו. הספרים האלה, להוציא שלום־עליכם, לא בקשו ולא מצאו כאן את שוקם הראוי להם.

מלבד זה הוציאו פה מפקידה לפקידה ובדרך ארעי ספרים וחוברות אחדים — ההסתדרות העברית, האגודות „מפיצי שפת עבר", „עבריה" ו„אחיעבר" וכיוצא בהן.

ואשר לגופי הספרים — הנה כפי שכתבתי לעיל, אנו רגילים למנות עתה בדיוק עשרים שנה למיום התבסס באמריקה הספרות העברית הצעירה עם הופעת הספר „לא כלום" מאת י. ח. ברנר, הוצאת „עבריה", בשנת תרס"ז. אז החלה התנועה. אגודת „מפיצי שפת עבר וספרותה" סייעה הרבה בהפצתה את „המעורר" של ברנר מלונדון לפרסם

כזו למלה העברית הנדפסת — אינם מצויים כל־כך אצלנו בימינו. בקורת זו אינה רק מעריכה, אלא גם מתווכחת. „הקובץ ,מקרן זוית', — כדברי המערכת, — הוא הנסיון הראשון בשדה הספרות העברית במערב התיכון אשר בארצות־הברית". מן הראוי היה להמשיך נסיון כזה ולתת לעברים שם גם משלהם מפרי מקומם — מה שהיה מחבב עליהם ביותר דבר ספרותנו הצעירה.

ז) „קומץ־עלים על קבר דוד פרישמאן (תרכ"ב—תרפ"ב)" יצא על־ידי ההסתדרות העברית באמריקה, ניו־יורק, תרפ"ב, ונערך בידי י. ט. הלמאן ומנחם ריבולוב. הקובץ הקטן הזה, בעל מ"ח עמודים, כולל שיר מאת ש. האלקין ורשימות ומאמרים על המנוח מאת מנחם ריבולוב, י. ט. הלמאן, דניאל פרסקי וא. פרנקל, תולדות פרישמאן מאת א. ר. מלאכי וערך ביבליוגראפי על פרישמאן מאת ז. פישמאן. באמריקה ביחוד יש ערך יתיר לקבצים מוקדשים לסופרים עברים מתים וגם חיים, כדי להודיע טיבם לרבים מן הקוראים המשכילים, התלושים ממרכזי היצירה העברית בימינו.

ח) „נימים" הוא „מאסף לספרות יפה ולדברי בקורת בעריכת הלל בבלי, ספר ראשון, הוצאת „חברים", ניו־יורק, קיץ, תרפ"ג". הקובץ הזה, שנדפס יפה בברלין וכולל 178 עמודים, מצטיין בזה, שהוא מתכוון להבליט זרם ספרותי מיוחד באמריקה, הלא הוא זרם „הצעירים", שרובם משוררים ומיעוטם מספרים ועלונאיים. ב. נ. סילקינר, ישראל אפרת, א. ש. שווארץ, הלל בבלי, אפרים א. ליסיצקי וש. האלקין תרמו שירים; ש. האלקין ואברהם רגלסון — מסות; דוב אייזיקס — תמונה, דניאל פרסקי — רשימות; ישראל אפרת — חזיון; בן־ציון וויינמאן, שם חדש בספרותנו, פרסם מחזה בשלש מערכות „נפתולי כנור", המחזיק 64 עמוד. בחלק התרגומים: שיר א. ביצקיר בתרגום ב. נ. סילקינר, ספור ג. וו. רוסיל בתרגום ש. האלקין, שיר מאת וויליאם וורדסוורת בתרגום אפרים א. ליסיצקי, מעשיות מאת מולטאטולי בתרגום מ. ליפסון. בחלק „ציונים ורשימות" באו דבריהם של הלל בבלי (על ביאליק ועל השירה), ש. האלקין (על פרישמאן ור' בנימין) וא. אובסי (על ברנר ועל „רשומות"). חלק המדע חסר כאן לגמרי. וגם מסות צבוריות אין פה. „נימים" כשמו כן הוא: כלי־מבטא של אנשים, המבקשים תיקון ונחמה בשירה ובמחשבה לאני הפרטי שלהם, מעין ספרות לשמה. חוט של עדנה ורוך משוך על הקובץ הזה, המצניע דבר אל הלב.

חזיון נעים הוא, כי יש כבר אפשרות רוחנית לקבוצה נבדלת מקרב הסופרים העברים באמריקה להתפלל ביחידות מעל דוכנה שלה ובניגון שלה. טוב כי יופיע גם ספר שני ושלישי.

ט) „רפואה" הוא הקובץ האחרון, שיצא עד היום באמריקה. הוא מיוחד „בשביל תלמידי־רפואה ורופאים" וערוך על־ידי ד"ר א. א. גולדין, הוצאת „חברת רפואה", ניו־יורק, תרפ"ד. הספר הראשון כולל במאה עמודיו: מכתב מאת ראובן בריינין, הקדמה מאת שלשת המשתתפים, אסכרה מאת ד"ר א. א. גולדין, טיפוס מאת ד"ר א. א. גולדין, כמו־טיפוס מאת ד"ר א. א. גולדין, תללת מאת ד"ר א. גולדנשטיין, מחלות־הלב מאת ד"ר מ. א. הרברט. עם ההקדמה אומרים הרופאים העבריים האלה: „ההתפתחות המרובה של השפה העברית בכלל והתעשרותה במונחים מדעיים רבים בפרט, כבר הכשירו אותה במדרגה ידועה לצורך הוראה של רפואה מדעית. מגמתנו בספרים אלה ליצור מונחים חדשים, לברר את המונחים האי־ברורים שנמצאים כבר בספרותנו ולהכין ספרי־למוד הגונים בשביל המחלקה הרפואית של המכללה העברית, שודאי תפתח בעתיד הקרוב".

ספר מעין זה אינו על־כן נובע מתוך צרכי ספרותנו פה במדינה, אלא מכוון הוא לחוץ־למדינה, היינו: לארץ־ישראל. על „רפואה" זו כבר דנו בעתונים מומחים לדבר ואם גם לא קיימו רבים מן המונחים החדשים בה, בכל זאת מצאו אחרים מוצלחים, שנתקבלו גם על רופאי ארץ־ישראל. שיטת „רפואה" — להרחיק את המונחים הלועזיים ולהלביש את הכמת הרפואה רק לבוש עברי. מועילה ומאלפת היא „רשימת מונחים חדשים ואי־שכיחים" הבאה מנוקדת בסוף הקובץ. —

באחד־עשר הקבצים העברים, שיצאו לאור באמריקה, אנו רואים כבאספקלריה בצורה מרוכזת וסקירת־עין אחת את הערים והפעילים שבסופרים כאן. אולם עוד נשארו כמה סופרים, שלא השתתפו בהם כלל ואינם נראים אלא בעתונים העברים. „ספר־היובל של „הדואר" אשר לנגד עיניכם בזה אסף, כמדומה, את כל הכחות, שנתפתחו פה או שבאו הנה בוגרי־כתיבה להמשיך את פעולתם בהשפעת הסביבה האמריקאית.

ששים שנה לאליעזר בן־יהודה, ששהה אז באמריקה. הקובץ הזה, ערוך על־ידי ראובן בריינין, כלל סוניטה מאת הלל בבלי ומאמרים, רשימות וזכרונות מאת ד״ר י. שפירא, ד״ר נחום סלושץ, י. ז. פרישברג, אב. גולדברג, מ. ליפסון, איתמר בן־אבי, מ. שיינקין, ישראל בלקינד, צ. ה. מאסליאנסקי, נסים בכר, א. ר. מלאכי, צבי שארפשטיין, דניאל פרסקי וראובן בריינין בהוספת מאמרו הראשון של א. בן־יהודה „שאלה נכבדה״. מעטים הם בספרותנו קבצים כזה, שכל תכנם כולו יהיה מוקדש לסופר עברי חי.

ה) „לוח אחיעבר״. אין ספק, כי המאסף הגדול הזה הוא היותר חשוב ממין זה באמריקה. אחד המפעלים היותר פורים של הסתדרות „אחיעבר״ בניו־יורק (זו שהוציאה גם „סנונית״ וגם „התורן״ הראשון) הוא הלוח הזה, שעורר תשומת־לב יתירה ועשה במחננו, כאן ובחוץ־לארץ, רושם בלתי־מצוי. הלוח לא גלה כחות חדשים, אלא עשה פעולה כפולה: „מפקד לכחותינו הספרותיים בארץ זו והאספם לדגל אחד״ וגם הקנית מושג נכון על חייה ותרבותה של כנסת־ישראל באמריקה.

הכרך הראשון של „לוח אחיעבר״ יצא בשנת תרע״ח והיה ערוך על־ידי שמעון גינצבורג, ד״ר ש. מ. מלמד וצבי שארפשטיין. הוא הכיל למעלה מארבע מאות עמוד ונתחלק לחמשה חלקים: מחקר, ספרות יפה, החיים והתרבות באמריקה, זכרונות והערכות, רשימות. בחלק המחקר והמדע באו מאמריהם של ד״ר ש. מ. מלמד, ד״ר ש. ט. הלוי הורוויץ, י. בן־צבי, ק. מרמר, צבי שארפשטיין, פרופ׳ נחום סלושץ, פרופ׳ ישראל דוידזון, יקותיאל גינצבורג, ד. בן־גוריון. בחלק הספרות היפה לקחו חלק בשיריהם: שמעון גינצבורג, ישראל אפרת, אפרים א. ליסיצקי, א. ש. שווארץ, פסח גינזבורג, מ. פ. ראסקין, א. דומניץ, ב. נ. סילקינר, הלל בבלי; ובספוריהם — ש. ערדברג, י. ש. צוקרבראם, י. נ. אדלר, אברהם שוער, ראובן בריינין, ה. סיקליר. בחלק החיים והתרבות באמריקה השתתפו: ד״ר מ. וואכסמאן, ב. שילווין, ד״ר א. לווינסון, ישראל קאנוביץ, דניאל פרסקי, ז. קוטלר, ש. ערדברג, א. פרנקל. שם באו השקפות על היהדות בדבר האדוקים, המיסדרים, תלמידי־המכללות, החנוך, הספרות העברית, ספרות הדרוש, התיאטרון היהודי, הסתדרויותינו הלאומיות. בחלק הזכרונות דנים ד״ר ש. מלמד, ד״ר יצחק שטרוים, ראובן בריינין, אליעזר בן־יהודה, א. ר. מלאכי. מצורפות תמונות בעלי־היובל. בחלק הרשימות בא דין־וחשבון על שמונה אגודות עבריות.

הכרך השני של „לוח אחיעבר״ יצא בשנת תרפ״א והיה ערוך על־ידי מ. ליפסון. כרך זה, שהכיל אף הוא למעלה מארבע מאות עמוד, לא נתחלק לשום חלקים ונתן את החומר מעורב יחד. רק בסוף באה בקורת ספרים אחדים. במאמרי מדע השתתפו: ד״ר דוד ניימארק, ד״ר ישראל דוידזון, ד״ר בן־ציון האלפר, ד. בן־גוריון, ד״ר ג. דייטש, ישראל בלקינד. במסות — ד״ר מ. ז. רייזין, מ. שיינקין, ד״ר מ. וואכסמאן, מ. זייפרט, א. ש. זאכס (תרגום), א. ליטווין, ש. ניגר, ד״ר נ. טורוב, ז. פישמאן, מ. ווינטשבסקי, מ. ליפסון, א. רכטמאן, י. ז. פרישברג, יצחק קאצנלסון. בספורים — י. נ. אדלר, צבי סיקליר, אברהם שוער, י. אפאטאשו, ראובן בריינין. בשירים — ישראל אפרת, אפרים א. ליסיצקי, מ. מ. דוליצקי, ז. שניאור, הלל בבלי, א. ש. שווארץ, ב. נ. סילקינר, מ. פיינשטיין, א. דומניץ, ש. האלקין. בבקורת — א. תשבי (מארקסון), צבי שארפשטיין, ק. ווייטמאן, יהודה עלזיט.

„לוח אחיעבר״ בשני כרכיו היה בשעתו הפתעה ממש. במקום אחד תחת צל־קורה אחד נתרכזו כחות כל־כך רבים וכל־כך רעננים, שכולם גידולי אמריקה או יושבי אמריקה — אות הוא, כי בכח יש לנו סופרים מספיקים והגונים פה בארץ, אלא שבפועל לא עשו ולא הראו את כל האפשר בידם וכל הטמון בחובם.

הבקורת גם בעברית וגם באידית ובלעז הגיבה יפה על „לוח אחיעבר״ וציינה בשמחה את אמריקה העברית, המבקשת לה פנת־מושב בבית ספרותנו.

ו) „מקרן זוית״. זהו הקובץ הקרתני היחידי, שהופיע לא בניו־יורק, אלא בעיר דיטרויט של מישיגאן ונתמלא רובו בחומר מקומי (חוברת שנית של „מחג לחג״ הופיעה במקרה בבאלטימור ותכנה — ניו־יורקי). זהו „קובץ לעניני ספרות, יוצא מזמן לזמן״, מכיל 154 עמוד, שיצא עד היום רק פעם אחת בהוצאת „נריה״ באב, תרפ״א. מלבד שירים מאת שמעון גינצבורג והלל בבלי, תופסים שני העורכים והמוציאים ב. אייזיקס וא. ד. מארקסון לבדם כמעט כל הקובץ: הראשון — בשלשה ספורים; והשני — במסה, בספור ובמאמר־בקורת. „שיחתו הספרותית״ של א. ד. מארקסון (תשבי) על „לוח אחיעבר״, כרך שני, מחזיקה 42 עמודים. נתוח מפורט כזה על כל ענין, סבלנות נאמנות

ד
מאספים

לעתונים העבריים האיר המזל יותר פנים מאשר למאספים ולקבצים. אחרי תשעה נסיונות בלתי־מוצלחים, קמו שלשה נסיונות מוצלחים („התורן", „העברי", „מקלט"): העתונים האריכו ימים והקימו מחנה קבוע של קוראים ומתענינים במלה העברית החדשה — עד שסוף־סוף, אחר יגיעות מרובות, נתבצר מקום לעתון קיים ומתמיד, פועל ומשפיע („הדואר").

מה שאין כן המאספים. אין אף אחד מהם, שימשיך קיומו תכופות ויופיע מזמן לזמן. כולם היו חזיונות בודדים איש־איש בשעתו ולא נעשו למוסד מתערה ומתפתח. הטעם מובן: העסקנים והפעילים המעטים אשר בקרב העברים שמו את כל מעיניהם ומאמציהם ביסודה ובגידולה של עתונות עברית ולא יכלו להסיח דעתם ממנה לעבודה צדדית, שלא ראו בה צורך תכוף. ואמנם הבינו, כי רב להם אם ימצאו הכחות הספרותיים המספיקים לפרנסת העתונות — ומי יאמין בשפע כחות למאספים? ומלבד זאת, הלא הוצאת מאסף מיוחד באה מתוך צורך לחבורה ספרותית או צבורית להבליט את דמותה וצביונה. וכאן עדיין לא הספיקו הסופרים, שרובם היו עד זה לא כבר מתחילים לחצי או לשליש, להתגודד ולהתפצל לקבוצות־קבוצות בנות פרצוף וגוון. לפיכך מצאו כולם־כולם מקום רחב־ידים למדי בעתון אחד או שנים ולא הרגישו צורך בהתבדלות המתבטאת בקובץ. רק בימים האחרונים יש להכיר סימנים ראשונים של בגרות הכחות באמריקה: כמה מהם כבר שואפים להפלות לשם הבלטת טיבם המאוחד והמסוים בצורת מאסף מיוחד. אבל לפי־שעה רק סימנים ראשונים בלבד. כלפי חוץ המחנה עדיין אחד מעשה־מקשה.

אף־על־פי־כן יצאו עד היום, למיום הווסד הספרות העברית המודרנית באמריקה על־ידי הוצאת הספר „לא כלום" של ברנר (תרס"ז) זה עשרים שנה, אחד־עשר מאספים וקבצים גדולים וקטנים: חלק מהם — לרגל הזדמנות מיוחדת או תוכן מיוחד, וחלק מהם — לשם תוכן כללי וסתמי.

א) „סנונית". אפיו ומענין, כי הספר המודרני הראשון מפרי־עטם של סופרי אמריקה היה — קובץ, ודווקא קובץ־שירים בשם „סנונית" בעריכת ראובן בריינין ובהוצאת אגודת „אחיעבר", ניו־יורק, תר"ע. הבטוי הראשון של צעירים — שירה. בקובץ פרסמו רובם איש־איש אוסף שלם של שירים ומיעוטם איש־איש שיר אחד — המתחילים בימים ההם: ב. נ. סילקינר, צבי בן שלום (סיקליר), א. דומניץ, אפרים א. ליסיצקי, א. ש. שווארץ, ראובן אייזלאנד (זה שפנה אחר כך אל השירה האידית) ואב. גולדברג (זה התמכר כולו אל הפרוזה). הקובץ „סנונית" הכריז על משוררים אמריקאיים, שלא זכו עד היום להוציא כתביהם המקובצים בספרים מיוחדים, ופרסם טיבם. ואמנם נתקבל בעין יפה.

ב) „תחית לשון". האגודה „מפיצי שפת עבר וספרותה" בניו־יורק הוציאה למלאת לה עשר שנים (תרע"ג) קובץ שמושי בשם „תחית לשון" בעריכת מ. וואכסמאן. מלבד מאמרים אחדים קלי־ערך, חשוב ביחוד מאמרו הגדול של אב. גולדברג „העניה היא שפתנו?" מאמר זה, כתוב מתוך אמונה רבה בעשרה המופלג של העברית, היה בו באמת אז משום צורך השעה. כי עוד אז וגם היום עוד ירבו ה„משכילים", שנגמלו מן הספרות בבואם לאמריקה, לרנן אחר הסגנון המודרני החי והמקובל עתה. בסוף הקובץ באה השקפה מפורטת על עשרים אגודות עבריות בערך, שהיו חיות בשנות תרע"ג ועכשיו עברו ובטלו מן העולם.

ג) „מחג לחג". שתי חוברות יצאו מן הקובץ הזה, שנערך על־ידי ד"ר ישראל אפרת, אחת בניו־יורק בשנת תרע"ה ואחת בבאלטימור בשנת תרע"ח. זהו „קובץ לספרות היפה ולבקורת" והכיל שירים מאת רוב המשוררים הנזכרים ור' שמלאי (מאיר מוהר), מאמר־הערכה מאת העורך על יעקב פיכמאן, פיליטון מאת מ. ליפסון, משל ומסה מאת דניאל פרסקי, ספורים מאת ש. ערדברג, חמדה בן־יהודה (שהתגוררה אז באמריקה), ה. ל. גורדון ואברהם שוער, מחזה מאת מ. מטרלינק בתרגום העורך, רשימה מאת קנוט האמסון בתרגום מ. ליפסון.

ד) „ספר זכרון לאליעזר בן־יהודה". קובץ נאה, נדפס הדר בצירוף תמונות בעל־היובל, הוציאה ההסתדרות העברית באמריקה בשנת תרע"ח למלאת

ומפתיע באמריקה, אלא גם מחוצה לה. כל חוברת הכילה עשרה גליונות דפוס (160 עמוד) ונדפסה על נייר מובחר בהדפסה מצוינת ובצירוף כמה ציורים וקשוטים מקוריים. הירחון הזה לא היה לנו כמוהו לעושר חיצוני וגם פנימי. על־פי חשבונו של המוציא־לאור אברהם יוסף שטיבל בחוברת האחרונה, עלתה כל חוברת, שנדפסה במספר 5,000 טפסים, בסך חמשת אלפים דולאר, ובכללם אלף דולאר לשכר־סופרים בלבד. בשנתו הראשונה היו לו 1921 חתומים וברבע־שנתו האחרון — 749.

„מקלט" התכוון בעיקרו לשמש מקלט למבחר הכחות היוצרים בספרותנו, שלא מצאו מקום בשעת המלחמה וסמוך אחריה לתנובת־עטם. לפיכך לא שאף לתת בטוי למגמה מיוחדת, ספרותית או צבורית. שום פרצוף קבוע וגוון מסוים לא ציין אותו. המערכת לא התערבה כלל בעניני דעות והשקפות ולא השמיעה קולה במאמרים ובהערות. אך ורק אכסניה ארעית לדברי־ספרות משובחים. ואמנם חומר־קריאה מנופה נתפרסם בו במשך חייו הקצרים מאת טובי סופרינו באמת, כעין בר־טוביה (שני מחקרים גדולים, „לחקר ימות עולם" ו„מקרן צפונית מערבית"), דוב קמחי (רומאן שלם „על בלימה" ועוד), ז. שניאור („ווילנה", „משירי הגורל", „ודויים", מסה ארוכה על ביאליק ועוד), ש. י. עגנון („הכנסת כלה" ועוד), דוד פרישמאן (ששה מכתבים חדשים על־דבר הספרות ועוד), יעקב קופליביץ (רומאן בשירים „לבבות"), יצחק קצנלסון (מחזה „תרשיש"), ד"ר שמעון ברנפלד, ד"ר חיים טשרנוביץ, ג. שופמאן, יעקב כהן, יעקב פיכמאן, יעקב רבינוביץ, מ. י. ברדיטשבסקי, ש. בן־ציון (ספור ארוך „הלבן"), דוד שמעונוביץ (פואימה לירית „אהבה", „בן־ארצי"), ד"ר מ. גליקסון, פסח גינזבורג, יצחק ווילקאנסקי, דוד פוגל, ד"ר ד. א. פרידמאן, מ. א. זאק, שלום שטרייט, ד"ר ש. א. הורודצקי, י. ה. ייבין, משה סמילאנסקי, ש. ראבידוביץ ועוד. ביחוד עשתה רושם סדרת מאמריו הצבוראיים של ד"ר יעקב קלאצקין „גלות וארץ", שפעמו שלילת־גלות קיצונית. פולמוס עז נתעורר ב„מקלט" לרגל המאמרים האלה, שלקחו בו חלק ד"ר הוגו ברגמאן, ד"ר יחזקאל קויפמאן וברוך קרופניק. כל החומר היה מקורי, מלבד שני ספורים מאת י. אופאטושו, שתורגמו מכתב־יד על־ידי דניאל פרסקי.

החלק הפובליציסטי חסר כמעט ב„מקלט", מלבד ההשקפה החדשית „מחודש לחודש", שנכתבה בשתי החוברות הראשונות על־ידי ד"ר א. גינזבורג, ואחר־כך עד החוברת האחרונה — על־ידי ש. ב. מקסימון. רשימות „מארץ־ישראל" מאת ד. קמחי באו תכופות ב„מקלט". ראוי לשבח הוא המדור הקבוע בכל חוברת „בקורת ספרים חדשים", שדן כמעט בכל מה שיצא בעברית וקצת בלשונות לעז. המדור הקבוע השני „בחיים ובספרות" הביא עיונים ומסות קטנים ומצומצמים. למותר להוסיף, כי סגנון „מקלט" היה מוקפד ומדוקדק וההגהה היתה מדויקת עד כדי שלמות.

חותם אמריקה לא היה טבוע על ה„מקלט", ולכן היתה גם השפעתו מעטה על כחות הסופרים כאן. פני „מקלט" היו מכוונים כלפי חוץ ולא כלפי פנים. השתתפו בו מן המקומיים: א. אובססיי, א. ש. אורלאנס, י. אופאטושו, הלל בבלי, י. ד. ברקוביץ, יקותיאל גינצבורג, שמעון גיצבורג, מ. מ. דוליצקי, משה הלוי, ד"ר בן־ציון האלפר, ש. האלקין, יואל בלוי (ימיני), ד"ר ש. מ. מלמד, ש. ב. מקסימון, ד"ר דוד ניימארק, ב. נ. סילקינר, דניאל פרסקי, ד"ר יעקב זלמן רייזין, ד"ר נ. טורוב, אפרים א. ליסיצקי, ישראל אפרת, ק. ווייטמאן וד"ר ישראל שפירא. ב„מקלט" נתגלה כח אמריקאי חדש: אברהם רגלסון.

בכל זאת גדולה זכותו של „מקלט" לגבי אמריקה בזה שהרים את ערכה הספרותי העברי של זו בעיני אירופה וארץ־ישראל. „מקלט" גרם הרבה, כי יתחילו להתייחס ביתר חשיבות והערכה לכל מה שנוצר ונעשה באמריקה על שדה לשוננו וספרותנו.

ד) „הדואר". אם „התורן" ו„העברי" הועילו הרבה לעורר ולגלות את הסופרים המתחילים פה בארץ, הנה „הדואר" כבר הספיק להראות כמה מהם בעצם התפתחותם, ואחדים — גם במלוא־בשולם. „הדואר", המופיע עתה בשנתו הששית, הריהו מכון ספרותי מבוסס ומפורסם בטיבו ובצביונו, שהוציא בעולם מוניטים לסופרי אמריקה העברים הראויים להתחשב בהם ובדבריהם, והנעשים לאט־לאט חטיבה מיוחדת ומסומנת בפני עצמה.

„הדואר" נוסד תחילה בתור עתון יומי ויצא לאור בניו־יורק בהוצאת „חברת הדואר" ובעריכת מ. ליפסון. יצאו ממנו 202 גליונות למן אחד בנובמבר 1921 עד 29 ביוני 1922. לא אפריז אם אומר, כי „הדואר" היומי עשה בשעתו רושם מלהיב ועורר תנועה והתענינות, כאשר לא עשו כל העתונים העברים באמריקה. „הדואר" היה העתון העברי היומי המודרני

המקום. מפני כן נתמעטו כל־כך השפעתו ומהלכיו בקרב הקוראים העברים המודרניים פה באמריקה. הירחון כאילו במתכוון פרש מן החיים והדם ותסיסתם לא הגיעו אליו. החלק הצבוראי נעדר בו כמעט לגמרי. גם ספורים ושירים לא נראו בו אלא לפרקים (כארבעים בסך־הכל). בכלל היה ערוך הירחון הזה בלא שום שיטה ותכנית — ערבוביה ומקריות ציינו אותו בכל. מלבד „חכמת ישראל" הרבו לבוא זכרונות, מכתבים ורישומי־עתיקות, עד שנדמה לנו, כי זקנים נפרדים ממכיריהם ומתוודים לפני לכתם ואינם. כמה דברים ב„התורן" הזה נדפסו כבר במקומות אחרים. המדור הקבוע „בעתונות העולמית" על־ידי ד"ר ה. ל. גורדון עסק בעתונות האמריקאית, האנגלית, האשכנזית, הצרפתית והאיטאלקית — אך לעולם לא בעתונות העברית. גם תרגומים לא חסרו בו. פרופ' טורי טשארלס קוטלר, פרופ' מואר ניאורג פוט, מולטאטולי, היינה, מאכס נורדוי, לודוויג שטיין, עדמונד רוסטאן, ד"ר ניאורג ברנהארד, ד"ר ווילהלם הרצברג, אוריאל אקוסטא, אדגאר אלאן פוא והנרי ברגון מצאו כאן את גואלם העברי — ולא תמיד גואל־צדק. גם ספרו של הרברט ספנסר, „יסודי תורת המדות", בתרגום א. שמרלר, החל להתפרסם ב„התורן". בחוברת האחרונה לשנה תשיעית ובכל חוברות השנה העשירית אנו פוגשים גם „סקירה חדשית" מאת הצופה וש. ב. פרופ' דוד ניימארק פרסם פה ספר שלם בשם „שיטה יהודית בפילוסופית הבקורת" (כ"ב פרקים). החוברת השמינית של השנה התשיעית נערכה על־ידי ועד והוקדשה כולה לכבוד ראובן בריינין ליובל שנת הששים לחייו. יש לציין גם את ערכין הביוגראפיים־הביבליוגראפיים הידועים של חברנו המנוח ז. פישמאן על י. ברשאדסקי, א. ש. פרידברג, אורי ניסן גנסין וקצת על א. בן־אביגדור. בכלל יש למצוא ב„התורן" בתקופתו זו יחד עם תלי־תלים של דברים חדלי־ערך גם דברים חשובים וראויים לקריאה ולמשמרת. אל האמריקאיים המעטים נוספו עוד: מנחם ריבולוב, ד"ר ש. פייגין, ד"ר בן־ציון האלפר, ד"ר ש. ברנשטיין, יצחק ריבקינד, ד"ר ישראל איתן, ד"ר צבי מאלטר ועוד.

ב) „העברי". לאחר חמש שנים של קיום בברלין, עבר השבועון ה„מזרחי" הרשמי הזה לניו־יורק ונתקיים כאן שש שנים רצופות חסר כשלש החדשים: למן ראשית יאנואר 1916 ועד 18 בנובמבר 1921 (בסך־הכל, יחד עם תקופת ברלין, היו שנות ימי חייו של „העברי" ממש כשל „התורן": כמעט אחת־עשרה שנה). העורך הרשמי היה הרב מאיר ברלין והעוזר הראשי — מ. ליפסון. אף־על־פי שהיה „העברי נאמן למסורה הדתית ולתחיה הלאומית", אף־על־פי־כן לא הצטמצם בארבע אמות של מפלגתיות וצרות־השקפה. ונהפוך הוא, „העברי" מלא תפקיד חשוב בהתפתחות העתונות העברית המודרנית באמריקה, בפרסום הסגנון החי והמדויק ובגידול הכחות הספרותיים החדשים, הואיל וחדר לכמה בתים בישראל, בתי חרדים, רבנים ובעלי־בתים, שעתון עברי אחר אינו עלול להגיע שמה. ומלבד זאת פתח פתח רחב לקבלת פני צעירי הכשרונות פה בפרוזה, כי את חלק השירים עקר לגמרי לאחר שנתו הראשונה בניו־יורק, כנראה, מחמת חשש של אהבה ונבול־פה.

„העברי" היה מקדיש בגליונותיו מקום רב לתרגומים נאים, מעשי ידי מ. ליפסון, ממיטב הספורים באידית. כך תורגמו: הרמאן גולד, ל. קוסמאן, י. מ. ווייסנברג („אב ובן", „העיירה"), יונה רוזנפלד, דוד ברגלסון („מסביב לבית־הנתיבות"), יהואש, ליפמאן לווין, דוד פינסקי, ד. קאפלונוביץ, י. אופאטושו („מורים"), א. קאפיל, א. ש. זאכס („עולמות נחרבים"), בן־עמי, ש. אנ־סקי, י. מאסטבוים, ב. גלאזמאן, תלוש, י. דינזון, ה. ל. ז'יטניצקי, ז. ברכות („שומרים") וגם ישראל זנגביל.

מלבד מ. ליפסון, שפרסם פיליטונים רבים, והרב י. ל. הכהן פישמאן, שעשה שם במאמרי־מחקר על ארץ־ישראל, ראוי לציין את שמות המשתתפים ב„העברי" מסופרי אמריקה: ד"ר א. לווינסון, מ. מ. חן, אברהם שוער, ישראל אפרת, ד"ר י. ש. צוקרבראם, ה. ל. גורדון, ש. ערדברג, יהודה עלזיט, מלכיאל פקר, מ. פיינשטיין, א. אובסיי, ישראל אוסמאן, ד"ר מ. וואכסמאן, ש. ב. מקסימון, פינחס מורדיל, זינא רבינוביץ, יצחק ריבקינד, פ. חורגין, ד"ר יחיאל קאפלאן, מנחם ריבולוב, י. לווינבוק, צבי שארפשטיין, יצחק אבן, אב. גולדברג, ד"ר ישראל שפירא, י. ז. פרישברג, ק. ווייטמאן, שמעון גינצבורג, מרדכי כ"ץ, ז. פישמאן, ד"ר ש. מ. מלמד, א. נ. פרלברג, גדליה בובליק, מרדכי רודנסקי, יצחק ספקטור ועוד.

ג) „מקלט". המפעל הראשון של סניף הוצאת שטיבל שנוסד באמריקה — היה הירחון „מקלט", שהתקיים בניו־יורק שנה ורבע (חמשה כרכים, חמש־עשרה חוברות) מתשרי תר"ף עד כסלו תרפ"א, בעריכת י. ד. ברקוביץ. „מקלט" בטיבו ובברו אינו רק חזיון חדש

העורך עצמו, שהיה מוחזק במקצוע זה. גם מעטים מן הצעירים לא הוקירו עטם מ„הדבוריה" ואָנו מוצאים בה את מאיר מוהר (שהתגורר אָז באמריקה), מ. ז. רייזין, י. ז. רייזין, א. ר. מלאכי, דניאל פרסקי ועוד. „הדבורה" נדפסה יפה והופיעה רק בעשר חוברות (חשון—אָב תרע"ב).

10) „העם". זו היתה הופעה נלעגת. מין שבועון קטנוני, שכמעט כּוּלו הכיל חומר לקוח מעתונים ומספרים עברים. גם ההדפסה, גם הסדר וגם המראה החיצוני שוו לו דמות בריה משונה ובלתי־אחראית. הופיעו בניו־יורק שמונה־עשר גליונות למן כ"ד בטבת תרע"ו. העורך והמנהל היה ש. זליגסון.

מלבד „הלאום", שהופיע חמש שנים רצופות ושנחשב גם בשפתו וגם במהלכו לתקופת ההשכלה, הנה תשעת העתונים הניו־יורקיים הנזכרים היו כולם נסיונות שלא הצליחו. אף את שנתם לא הוציאו. בכל זאת אין להניח, כי לשוא חיו ללא תוצאות לטובה. ראשית כל הרי סימן מובהק בכל אופן, כי העברים הצעירים באמריקה לא טמנו את ידם בצלחת — עשו והשתדלו לעשות דבר־מה לניר ניר פה למלה העברית המודרנית. תשע נפלו — וקמו. העתונים הכשירו את הקרקע לפעולות יותר ממשיות ומתמידות. מכולם הצטיינו ביותר „שבלים" ו„היום" להעיר ולעורר את הכחות המתחילים, כי ימצאו להם מקום לבכורי־עטם. ו„הדרור" השפעתו היתה ברוכה, כי ברעש־ההתלהבות שקם מסביב לו זעזע וסייע להכין כאן קהל קוראים, שיהא מסוגל לקלוט את יצירי העתונות הצעירה והחדשה, זו שהתפתחה אחר־כך בצורת ארבעת העתונים בני הקיום והאחיזה — „התורן", „העברי", „מקלט" ו„הדואר". ועל אלה יבוא הדבור להלן.

ג

עתונים בני קיום

א) „התורן". העתון הזה, הראשון ל„מהלך החדש" באמריקה, שהוציא את שנתו והוסיף להתקיים אחת־עשרה שנה רצופות, עברו עליו במשך ימי חייו ה„ארוכים" ארבעה גלגולים: ראשונה הופיע בתור ירחון על־ידי הסתדרות „אחיעבר", בעריכת אב. גולדברג, ש. גינצבורג, מ. ליפסון, ש. מ. מלמד, ש. ב. מקסימון, ב. נ. סילקינר וד. פרסקי, מסיון תרע"ג, זמן של שנה ומחצה; נהפך לשבועון באדר ראשון תרע"ו על־ידי חברת „התורן" ובעריכת י. ד. ברקוביץ ויצא כסדרו שלש שנים וששה שבועות; מחוברת שביעית תרע"ט עבר „התורן" לרשות ההסתדרות הציונית באמריקה ולעריכת ראובן בריינין ונפסק בתור שבועון, מפני הפסדי־ממון מרובים, לאחר שנתים בערך, עם אחרית שנתו השביעית באדר שני תרפ"א; ומאז חזר ונהפך לירחון ובשנתו השמינית יצא חצי שנה על־ידי ההסתדרות הציונית, אך לאחר הפסקה של חדשים אחדים נתחדש ונתגדל הירחון בהוצאת חברת „ספרות" והופיע שנתים בדיוק עד אייר תרפ"ד. יתר תשע החוברות של השנה האחת־עשרה נמשכו מאותו חודש עד סיון תרפ"ו — ו„התורן" נפסק. חמש החוברות האחרונות נערכו על־ידי העורך ראובן בריינין ועל־ידי סגן־העורך ד"ר ש. ברנשטיין.

ארבעת הגלגלים הטביעו איש־איש את חותמו המיוחד על „התורן".

מה שהיה לנו „התורן" בצורתו החדשית הראשונה והרושם העז שעשה אָז במחנה העברים וכן מה שפעל „התורן" בצורתו השבועית כשהיה ערוך על־ידי י. ד. ברקוביץ והיה משמש אכסניה מרכזית לסופרי המקום ולסופרי חוץ, שהתלקטו פה מחמת המלחמה — את כל זאת פרטתי במאמרי שב„לוח אחיעבר". אל רשימת המשתתפים ב„התורן" של ברקוביץ, שמניתי שם, נספחו עוד חדשים: א. אובסי, ד"ר יואל בלוי, מ. א. הרברט ועוד.

ב„התורן" השבועי, שיצא בעריכת ראובן בריינין, אָנו מרגישים מיד שנויים ולא תמיד לטובה. הזהירות היתירה בשפור העריכה ובהקפדת הסגנון רפתה. המדור הראשי והקבוע „פרשת השבוע", שעסק בקביעות בשאלות החיים, נתבטל אחרי חדשים מספר. לעומת זה נתרבה מאד מספר המשתתפים מחוץ־לארץ, כיון שנפתחו גבולי המדינות וחבור־הדואר הושב לאיתנו. אָמנם מצד אחד נתרחקו רובם של צעירי הסופרים המקומיים; אולם כנגד זה הוכנסו חדשים כעין פ. חורגין, מרדכי כץ, ד"ר יוסף ריידר, זינא רבינוביץ, א. שמרלר, א. מארקסון (תשבי) ועוד.

„התורן" בצורתו הירחונית השנית, במשך שלש שנים בערך, היה „ירחון למדע, לספרות ולציוניות". אָמנם ספרות וציוניות היו מעטות בו מאד, אולם ה„מדע" כבש בו את רוב

ב

עתונים שלא הוציאו שנתם

1) „הלאום". עוד בשבועון המשכילי העלוב והקטן „הלאום" (דצמבר 1903 — אוקטובר 1908), שיצא בניו־יורק על־ידי מ. גולדמאן, נראו הנצנים הראשונים: בשנותיו האחרונות באו פה ושם מדבריהם, דברי־בוסר, של ב. נ. סילקינר, אפרים א. ליסיצקי, א. ש. שווארץ, י. ז. פרישברג, אב. גולדברג, משה לוין, מ. ז. רייזין ודניאל פרסקי — צעירים עברים, שהגיעו לכאן בזרם ההגירה. ובהיות כי „הלאום", שרוב חמרו נעתק מעתונים עברים שברוסיה, לא היה נקרא אלא מעט מאד, לפיכך לא הושם לב כלל אף לקצת החדש שנתגלה בו.

2) „אספקלריא". זה היה „ירחון לספרות, למדע ולכל עניני ישראל". העורך: בן־ציון אייזנשטאט. הוצאת: „אגודת מחזיקי ספרות ישראל באמריקה". הופיעו בניו־יורק רק ארבע חוברות צנומות משבט תרס"ז. ירחון זה היה זרוע כלאים. יחד עם רבנים אחדים השתתפו בו סופרים „משכילים" כגון נ. ה. אימבר, יחזקאל לוויט וא. ח. רוזנברג וגם „מודרניים" באו בו, כגון א. חרמוני ויעקב לרנר מחוץ־לארץ ויחיאל קאפלאן, מ. מ. תומרוב, דניאל פרסקי ומשה לוין מן המקומיים. גם סקירה „מחודש לחודש" וגם „בקורת ספרים" לא חסרו ב„ירחון" זה. רוב המקום תפסו ביוגראפיות של רבנים ומונוגראפיות היסטוריות אחדות.

3) „העם". עוד לפני צאת „שבלים" הופיעה בניסן תרס"ח, ניו־יורק, חוברת אחת בלבד של „ירחון לאמנות, מדע וספרות" בשם „העם" בעריכת ד"ר יצחק ווירניקובסקי. חוברת זו היתה כמעט כולה מוקדשת לפרי־עטם של הצעירים. מלבד ג. זליקוביץ ותשר"ס לקחו חלק: פרופיסור י. פרידלנדר, אב. גולדברג, מ. בן־אליעזר, א. דומניץ, י. ד. ברקוביץ, א. ש. שווארץ, א. ש. וואלדשטיין ודניאל פרסקי.

4) „היום" הוא העתון העברי היומי הראשון באמריקה ויצא לאור על־ידי מ. גולדמאן שתי פעמים: תרס"ט—תר"ע וגם תרע"ג—תרע"ד. בעתון זה חיו בשלום הזקנים עם הצעירים. עמוד־החדשות היה כתוב בטעם מליצותיו של „המליץ" לפנים ובסגנון מקראי מעורפל ומעוקם; ואילו הפנים היה כולל יחד עם מאמריהם הראדיקאליים של ד"ר נ. סירקין, צביון ודומיהם, גם המאמרנות המלהגת והממוזמזת של עקיבא פליישמאן, ג. קראסובר, „שמן נחמד", ה. הארים (אחז), יהודה בליעדין ועוד שמות משונים ובלתי־ידועים, שמצאו כאן את המקום האחרון להשמיע את קולם המליצי. הסגנון הישן והחדש שמשו בערבוביה. חוץ מן הסופרים המתחילים, שכבר נזכרו ביחס לעתונים הקודמים, נתגלו ב„היום" ראשונה: ק. וויטמאן, ישראל אפרת, ש. קרדימון, ח. א. פרידלאנד, מ. וואכסמאן, א. פרנקל, ד"ר א. לוינסון ועוד. „היום", אף כי לא נערך בטעם הגון ובסדר נאה, בכל זאת נתפשט אז הרבה ורשומו היה ניכר בשעתו.

5) „שבלים". על שבע החוברות של דו־השבועון היקר הזה, שציין תחילת תקופה בתולדות העתונות העברית באמריקה, מפני שהיה כולו שלנו ונתחבב חבה מיוחדת, דנתי במאמרי הנזכר. יש להוסיף, כי ב„שבלים" החלו עבודתם: דוב אייזיקס, א. מארקסון, צבי סיקליר ועוד.

6—8) השבועון „הדרור" בעריכת ראובן בריינין — יצאו ממנו ט"ו גליונות (תרע"א—תרע"ב); השבועון „האומה" בעריכת א. פרנקל — יצאו ממנו י"ח גליונות (תרע"ה); הירחון „תחיה" בעריכת ש. צ. זצר — יצאו ממנו שבע חוברות (תרע"ג—תרע"ד). שלשה אלו נדונו כבר לפרטיהם במאמרי הנזכר. מן השמות החדשים ב„האומה" יש להזכיר ש. האלקין ומ. פיינשטיין.

9) „הדבורה". העתון הזה הוא באמת יחיד במינו לא רק באמריקה, אלא גם בכל העולם. זהו הירחון העברי היחידי, המוקדש להומור ולסאטירה. הכותרת הרשמית היתה „ירחון עברי מוקדש לספרות היפה, לבקורת ולמלין דבדיחותא". המוציא והעורך היה גרשון רוזינצווייג, זה הסופר השנון, מחבר „תלמוד ינקאי", ספר־המכתמים „חמשה ואלף" ועוד. רוב המשתתפים ב„הדבורה" היו מן המשכילים, אך בליצנות, ביחוד זו התלויה בלשון, הראו כשרון וחריצות, אף־על־פי שלא חסרו דברי־יהבאי. אף סגנונם משזר־הפסוקים יפה, כידוע, לדברי־התול. פה תמצאו לעג גם על החיים הבהולים ומנהגיהם הפרועים של היהודים באמריקה וגם בדיחות בעלמא וגם פירושי חדוד וחריפות. למותר להוסיף, כי ביותר הצטיין

דניאל פרסקי :

פָּרָשַׁת סִפְרוּתֵנוּ הַחֲדָשָׁה בְּאַמֶרִיקָה

א

קיצור תולדותיה עד תרע״ח

ב„לוח אחיעבר״ שנה ראשונה (תרע״ח, ניו־יורק) פרסמתי מאמר בשם „הספרות העברית באמריקה״. שם סקרתי ברהיטות ובצמצום את תולדות ספרות ההשכלה פה בארץ למיום צאת העתון העברי הראשון „הצופה בארץ החדשה״ (תרל״א) עד הופעת הספר המודרני הראשון, פותח המהלך החדש באמריקה, הלא הוא „לא כלום״ מאת י. ח. ברנר, הוצאת חברת „עבריה״ בניו־יורק (תרס״ז).

סכמתי את סך־הכל הקלוקל והדל של תקופה זו בת שלשים ושש ושנה. כמו־כן השתדלתי לבאר את טעם העובדה התמוהה מפני מה ככה בוששה לבוא לאמריקה הספרות הצעירה בעוד שזו היתה כבר השליטה הגמורה והיחידה ברוסיה זה כעשרים וחמש שנה. שני נימוקים נתתי לדבר: הסופרים „המשכילים״ שהגיעו לכאן — מן הנחשלים ורפי־הכשרון היו, ואף מחונני־הכשרון האחדים ירדו ונתדלדלו פה — והם העלימו עין לגמרי, מחוסר כח, מכל ענין המלחמה הנטושה ברוסיה בין המהלך הישן ובין המהלך החדש. ושנית — בכלל נעדרו בזה צעירים במספר הגון, אשר ישאו ביד רמה ובעוז נפש את דגל התוכן הלאומי שואף־התחיה והסגנון המודרני החי.

אגודות „מפיצי שפת עבר וספרותה״ ו„עבריה״ בניו־יורק, שחבריהן היו מהגרים צעירים מרוסיה ומגאליציה אמוני העברית המודרנית, הכניסו לאמריקה בשנות המהפכה הרוסית הראשונה, 1906—1905, את בשורת ספרותנו הצעירה. ראשונה הפיצו פה את ירחונו של י. ח. ברנר בלונדון, „המעורר״, זה שהשיב רוח רעננה ועזר לטהר הרבה את האויר הספרותי המשכילי. אחר־כך הוציאו האגודות האלה את שלשת הספרים הראשונים, שתכנם וסגנונם היו ממש „עושי־תקופה ומחוללי־מהפכה״ ביחס למסורת ולמושגים בימים ההם, הלא הם „לא כלום״, ספורים מאת י. ח. ברנר, „הזרמים החדשים של הספרות העברית הצעירה״ מאת ד״ר יוסף קלוזנר, „הספרות העברית החדשה ועתידותיה״ מאת א. ל. בן־אביגדור.

מעניין מאד, כי דווקא שלשת הקונטרסים מפלסי־הנתיב האלה, הראשון בגופי־יצירה והשנים בהרצאה בהירה ומובנת על כל שנתרחש ונתחדש בשדה ספרותנו הצעירה, נתחברו על־ידי סופרי חוץ — מלונדון, אודיסה וווארשה.

אז נתעוררה תשוקה חיונית ובריאה לבצר כאן מקום ליצירה אמריקאית, פרי־עטם של סופרים צעירים מגידולי־קרקע. אגודת „אחיעבר״ בניו־יורק, ילידת התשוקה הזאת, נגשה במרץ ובמסירות לטפח שתילים רכים פה בארץ. ראשית פעולתה היה יסוד העתון המודרני הראשון „שבלים״ בעריכת מ. בן־אליעזר (תרס״ט). אחרי־כן הוציאה מאסף־שירים „סנונית״ בעריכת ראובן בריינין (תר״ע). וגם הפואימה הידועה מאת ב. נ. סילקינר „מול אוהל תמורה״, שיצאה על־ידי הוצאת „אסף״ (תר״ע), נפוצה ונתפרסמה בעזרת אגודת „אחיעבר״. אלה שני הספרים, שהניחו את היסוד לספרות אמריקאית.

מני אז, זה כעשרים שנה, עזבו זקני הסופרים „המשכילים״ את המערכה לגמרי, מלבד חצים בודדים מתוך מבצרי העתונות האידית, והספרות הצעירה נתבצרה פה יחידית באין מפריע. והרי היא מתפתחת לאט־לאט: מצליחה בנדון עתונים ומפגרת בנדון ספרים.

במאמרי הנזכר שב„לוח אחיעבר״ הארכתי את הדבור על העתונים ועל הספרים, טיבם והשפעתם, שהופיעו עד שנת תרע״ח. במאמרי הנכחי אזכירם דרך־אגב ואתעכב בפרוטרוט על כל מה שנוסף ונפעל מאותה שנה ועד היום.

ד"ר א. ש. קאמיניצקי:

מוֹצָא הַשֵּׁם „בֶּן־פַּנְדִּירָא"

ישו הנוצרי נזכר במקומות המעטים, המדברים עליו בספרות התלמודית, על־פי הרוב לא בשמו „ישו", אלא בכנויים אחרים: „בן־סטדא", „בן־פנדירא", „אותו האיש" וכדומה. אנו רואים בחזיון זה מין אנינות־הדעת, מין סלידת הנפש היפה לשמע השם, שהיה למוקש לעניי הרוח בישראל.

על־דבר השמות האלה ומוצאם כבר כתבו חוקרים רבים בישראל ובעמים. גרץ, י. ה. שור, צ. פ. היות, ש. קרויס, ד"ר י. קלוזנר ועוד—נתנו לנו ביאורים והשערות שונים בענין זה (עיין „ישו הנוצרי" לד"ר י. קלוזנר, תרפ"ב, עמוד 10 והלאה). גם כותב הטורים האלה חווה את דעתו בהשערה גרידה בפרט זה (ב„התקופה", תרפ"ג, עמוד 511). אולם עכשיו אומר אני לפרש את מקור השם „בן־פנדירא" באופן מתאים, לדעתי, לאמתו של דבר.

שם הזה נזכר כבר בספרו של אוריגינים (במאה השלישית לספירת הנוצרים) „נגד צלסוס". הוא כותב, שצלסוס, עובד האלילים, שמע מפי יהודי, לערך בשנת 178, כדברים האלה: „מרים נתגרשה מאישה, שהיה נגר, לאחר שנתברר הדבר, שהיא זנתה. נדחת מאישה ונודדת בחרפה, ילדה בסתר את ישו מאיש־צבא אחד, פנתירס". ומאוריגינים עצמו מסר אפיפאניוס, שיעקב, אבי יוסף, אבי ישו, נקרא בשם „פנתר" (עיין „ישו הנוצרי" הנזכר, עמוד 14).

בתלמוד נזכר השם „בן פנדירא" בפי האמוראים, כמו בשבת, ק"ד, עמוד ב'; סנהדרין, ס"ז, עמוד א' ועוד. על כל פנים אנו רואים מדברי אוריגינים, שהשם הזה היה נשמע לפעמים בחוגי היהודים במאה השניה **אחרי** לדת הנוצרי.

לדעתי, נתחלף אז ליהודים ישו זה בישוע „בן־סירא", ממשל משלי־מוסר הידוע (חי במאה השניה **לפני** לדת הנוצרי), והשם „בן־פנדירא" או „בן־פנטירא" הוא שם משובש מ„בן־סירא". ואפשר גם, שאחרי שנעשה החלוף הזה, מצאו המחרפים עוד סימן מיוחד בשם „בן־תירא", לאמר — „בן החיה" („תירא" — חית בלשון יוון), בניגוד לכנוי „בן אלהים", שהמציאו **מכבדי** הנוצרי, בגלותם פנים שלא כהלכה בפסוקים אחדים, כמו שמואל ב', ז', י"ד; תהלים ב', ז', י"ב; ח', ח', ו' ועוד. וככה הלך השם הלוך והשתבש, עד שהיה ל„פנתירא" (נמר, חית רעה), ולבסוף ל„פנדירא", ל„פטירי", ואולי גם ל„(ס)טרא", שנשתבש אחר כך ל„סטדא" („בן־סטדא" במקום „בן־סרא").

ובנוגע לשם „בן־סירא", הנה „סירא" היה כנוי לאלעזר, אבי החכם ישוע, ממשל המשלים הנזכר, ואפשר, שהשם הזה היה בימים ההם קיצור השם „אלעזר" (ההברה האחרונה של שם זה), כדרך שמקצרים את השמות בלשון־של־חבת.

לודז.

האלילים בישראל? ו) כיצד הוא מתייצב „להגיד עלמו פשעם" אחרי שכבר סבלו בגולת דים, ומבטיח אותם הבטחות שונות, ואין אף מלה אחת על שיבה מן הגולה. ז) כיצד מאיים הנביא, כי ילבש ה' בגדי נקם ויעטה כמעיל קנאה. כי יבוא כנהר צר (לבבל?) ממש כמו שדבר „ישעיהו הראשון" בזמן בוא צבא אשור ליהודה: „יעלה על כל אפיקיו"! ח) הנביא אינו מזכיר שום איש או מעשה או מנהג חיים של פרס ומפאר את עתידות ירושלים, וכן גם יזכיר את האליל „גד", שאינו ידוע כלל בין אלילי בבל! ט) כורש, עובד האלילים, לא היה יכול להיות לנביא האידיאל של נביא ה' (והשם, לדעתי, נספח לדברי הנבואה בימים שלאחרי ישעיהו — אולי בימי הגולה). השאלות האלה אינן חדשות והמבקרים משיבים עליהם באופנים שונים, אבל יש להעמיד את השאלה על הפרק מבחינה עברית־לאומית.

בין שאר המאמרים באו: 1) „השיטה הסוציאולוגית של פראנץ אופנהיימר", מאת ד"ר אריה טארטאקובר, המסביר לקוראים העברים את המושג של תורות החברה בכלל ואת תורתו של אופנהיימר בפרט. בסוף המאמר באה סקירה על התוכן היהודי אשר במחשבות אופנהיימר. 2) „תורת ההשתלשלות לפי ברגסון", מאת ד"ר ר. זליגמאן, המסיק, כי „לאפוקי, אולי, הרמאן כהן אין אף אחד מחוקרי מערב־אירופה בתקופה האחרונה, אשר העשיר את המחקר הפילוסופי במדה מרובה כזו" כמו ברגסון. 3) „פרדינאנד לאסאל היהודי", מאת ד"ר שלום בארון. בו מצדיק המחבר את אלה המוצאים, כי היהדות פעלה הרבה שלא לטובה על האישיות הנפלאה והמוזרה של לאסאל, „אך היהדות לא ביחסה היא אליו, אלא ביחסו הוא אליה; היתדות לא בחיובה, אלא בשלילותה", שלא כדברי ג. בראנדס.

בחלק השירים, הראוי להערכה מיוחדת, באו דברים שלמים וחשובים מאת יעקב פיכמאן — „ימי שמש" (שירים מאירים ובעלי־משקל). א. שלונסקי — „האסיף" (שיזכרו לימים רבים). חיים אלחנן — „פת" (כתפילות חרישות). שירי א. קריבורוצקא — צקון־לחש (רחשי החלוץ הנקראים כהימנונים זכים), וש. טשרניחובסקי, המגלה את סוד יסוריו של משורר עברי גדול:

„בנפש חפשית, חפה מכל סדק וקרע
ובלבב שלם בכל נימיו בניב הארמוניה,
הייתי תועה גלמוד בעדת בני עמי,
עמוסי ברכת „קברים גדולים" וקללתם.

בחלק הבקורת בא מאמר מלא ענין מאת יעקב פיכמאן בשם „אנך". זה מזמן שלא נשמעו דברי־טעם כאלה האמורים בפשטות מכרעת. דרישתו — לשמירת הפנימיות, על נשמת הליריקה יותר מעל צורתה — צריכה להיות שמורה בלבנו ולהיות נר לרגלי כמה מאתנו.

באו עוד מאמרים של ד"ר ש. ברנפלד על שפינוזה (ו„סוף יבוא"), סוף מאמרו של פ. לחובר על הרמאן קייזרלינג ושל ש. צמח על שארל ווילדרק. מלבד זה באו עוד רשימות וסקירות מאת נ. סוקולוב („דו־פרצופין" — על וואנדרוולדה), ג. שופמאן ואחרים. ביחוד מענינת היא הרשימה של י. ר., הסותרת הרבה טענות נגד „עניות" ספרותנו, וכדאי היה לכתוב גם עליהם, אבל קצר המצע מהשתרע.

ניו־יורק.

שמעו, כי בתו יחידתו נשתה בלבת הצעיר אחרי האיש, אשר באומץ יצעד ואפקים רחוקים יבטיח לעמו! בדברם יבוא הכושי דחוף מן האוהל ויבשר, כי מלאכים באו ממדין וממואב לחלות את פניו, כי יקלל את העברים הנודדים־הכובשים. בלעם דורש מהם לחכות עד יעבור הלילה. ובלכתם ישאר רק זמרי המתחפש לעבד והמזהיר את בלעם לבל ינסה להעיר את מואב למלחמה, כדי שלא יעלה עליו חרון אף משה. לא למטרה לא־ברורה למדי נראה בסוף העלילה את זמרי בתור עבד לכזבי בת צור וחזיון של אהבת קדם יגלה לפנינו בכל חזקת המזרחי.

טיפוס בלעם שבשיר זה הוא הטיפוס הנצחי של מבקר החיים והחברה. אנו מקווים, כי בהגמר כל המחזה, תתעשר ספרותנו ביצירה חשובה ויקרה.

בחלק הספורים נותן ח. הזז את „שמואל פראנקפורטר"—מחיי היהודים ברוסיה המועצית ודמות האידיאל הקומוניסטי בהתגשמו בחיים. שמואל פראנקפורטר הוא צעיר, המקוות, כי „מעכשיו עולם חסד יבנה" ומקדיש את חייו להקמת סדר החיים החדשים. ודמות שכנגד יעבור לפנינו ר' בר הזקן, הרואה בכל המ... „רק שפיכת דמים, רק הרג ושרפה וזוועה כל היום. ספור זה הוא כחלק מסדרת־רוסיה הבול־שבית, שבה הראה הזז את כחו. בתפיסה המיוחדת ובסגנון הרענן, אבל דומה אני, כי בזה ירד כמה מדרגות מטה; נראה, כי הוא עומד במקום אחד ומחקה את עצמו. וזה, כמובן, סימן לא טוב ביותר.

ספורו של ח. יבין, פויגה לאה ה„קרה" אינו עושה רושם ומשאיר את הקורא קר.

„מוקיונים" של אפאטאשו הוא ספור מחיי היהודים בניו־יורק — אופייני לאפאטאשו. והוא מצטיין בריאליות אכזריה ובטבעיות הדיא־לוג והשטף החי שאנו מוצאים בכל ספורי אפא־טאשו.

הציורים הקטנים של צ. ז. וויינברג כתובים יפה, אבל אינם מענינים. כלי נאה שאינו מחזיק דבר. „שנת ילדות" מאת יעקב רבי־נוביץ הוא אחד מספורי ה„חדר", שספרותנו עשירה בהם. ורק זעיר פה זעיר שם יש איזה קוים חדשים לדמות־החדר. ה„תמונות מבית־מבשל השכר" מאת אשר ברש („עוד יבוא" בסופן) יפות חן, למרות הפרטים היתירים של סדר הרהיטים וחלוקת החדרים. יש בהם כח בריא ורענן. לבסוף באו „שרטוטי פחם" — הקצרים והחריפים של ג. שופמאן.

בחלק התרגומים באו „תפלות תבבלים" בתרגום ש. טשרניחובסקי ומן הליריקה הגרמנית בתרגום יעקב פיכמאן.

חלק המאמרים הוא מהיותר חשובים שבספר. המאמר הראשון, או חצי המאמר (כי גם פה „סוף יבוא") הוא מאת ד"ר י. מאן על „התנועות המשיחיות בימי שלשת מסעי הצלב הראשונים". חשוב מאמר זה לחבנת תולדות ישראל בימים ההם. ואם לא כל הדברים חדשים — כולו חדש ומענין הוא הסדור. המאמר „ספרות ישראל בשפה הערבית" הוא מעזבון ד"ר וו. צ. האלפר והוא פותח אופק חדש לספרותנו בלשון ההיא. מעטים מאד מקוראינו יודעים את הכחות העצומים, שהשקיעו חכמינו בלשון הערבית ואת החלק שהיה לקראים בעבודה זו. משל הפרופ' י. הורוביץ בא מאמר על השתלשלות הספורים שב„אלף לילות ולילה". גוף הענין מושך את הלב העברי (דומה, כי הפרטים הביבליוגראפיים הרבים שבאו בו, שהם נחוצים אמנם לחוקר, יכבידו את הקריאה על הקורא שאינו בעל־מקצוע).

ענין רב ימצא הקורא ה„משכיל" — ויש אומרים הוא רוב הקוראים העברים באמריקה — בקטע מאמרו של ד"ר אהרן קאמינקא „השתלשלות רעיונות ישעיהו ואחדות ספרו". ממאמר חשוב זה באו בספר הזה הפרק החמישי על בטול ההשערה בדבר „ישעיהו השני" או „נביא נעלם", ופרק ששי על השתלשלות הסגנון והדעות הדתיות מאת יחזקאל ואילך. הסופר משתדל להרוס את חומות הבקורת החדשה לכתבי הקודש ולבטל את משפטה שהוציאה על פרקי מ"א—ס"ו שבספר ישעיהו.

עבודה קשה ומלאה אחריות לקח על עצמו ד"ר קאמינקא, והוא דורש לשים לב לתמיהות אלה: א) כיצד אבד וחלף מקרב ישראל שם הנביא היותר נשגב, נשיא המליצים? (שאלה שכבר עמד עליה ברנדקמפ). ב) עזרא מספר: „והתנבי חגי נביאיא וזכריה בר־עדו נביאיא על יהודיא די ביהוד ובירושלים בשם אלה ישראל עליהון" וגו'. ואת החוזה הנפלא, מעודד הרוחות, אין הוא יודע כלל. ג) איך יכתוב נביא בגולה, בזמן אשר גם מזבח פשוט לא היה להם, דברים כגון: „הנותן רוזנים לאין"... כן יזה גויים רבים... עליו יקפצו מלכים פיהם... ובנו בני נכר חומותיך ומלכיהם ישרתונך... כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו" וגו'? ד) בזמן שכל משאת נפש הגולים היא בנין מזבח בירושלים, אין הנביא מוצא שום דבר להגיד בהתאמה לרומאנטיקה של התכספים לחצרות ה'! ה) הנביא מתלוצץ על עובדי העצבים. אבל בסוף גלות בבל הלא חדלה כבר עבודת

מ. שיפמאן:

„הַתְּקוּפָה“

ספר עשרים ושלשה, הוצאַת „שטיבל“, ווארשה, תרפ"ה

כרך זה הופיע באיחור של שנה ויותר ונתגלגלו הדברים, כי גם רשימת הבקורת עליו תתאַחר בשנה, אם לא יותר מזה. אבל לדאבוננו אָנו מוצאים, כי גם עתה הוא תיותר חדש. בהקדמה אָמנם נתנה ההוצאה תקוות להבא, כי אין „יכולים גם להעלות על הדעת, ש„התקופה“ לא תצא אַרבע פעמים בשנה, כמו שיצאָה כסדר במשך חמש שנים“. אולם, למרות ההבטחה הזאת כבר עומדים אנחנו בסוף החורף של שנת תרפ"ז וכרך חדש טרם הופיע.

כמו בקודמים יש למצוא גם בכרך זה חומר־קריאה מרובה־הגוונים, שיש בו לשבור את צמאו של האיש התוגה וכן של המשתוקק לדברי־יופי. אבלַ עם כל זה יש להבדיל הבדל ניכר בין „התקופה“ של הימים הראשונים ובין זו שלפנינו. השלמות, שהיתה מורגשת יותר לפנים — איננה בכרך זה. פה באו קטעים והמשכים של מחזות, דברי־ספור ודברי־עיון חשובים ורוח לא יעמוד בקורא עד „סוף יבוא“. ויש כי מרוב זהירות לא יתחיל בקריאָה שאין אתה המשך וסוף. ומזה כדאי היה להמנע, ביחוד אחרי שמזמן הופעת העלילה הראשונה של „שלמה ובת שלמה“ עד הופעת השניה עבר יותר משנה.

הספר פותח בזו העלילה השניה של „שלמה ובת שלמה“ ליעקב כהן. החזיון בנוי על יסוד האגדה הידועה על שלמה ובתו והאולם אשר בנה לה על שפת הים, רחוק ממקום ישוב, כדי להצילה מגורלה להנשא לעני, כפי שחזה לה החוזה. ובהעלות המסך אָנו רואים את טפת בת־שלמה במגדל לבושה כסות־לילה ומדברת לעצמה, בהתבוננה אל פני הים המתגעש. אַיה, אַחת מנערותיה, החומדת את המלך בלבבה ושכל תקוותה בעניה היא לראות עוד פעם את פניו, ליפול שכורת אהבה לרגליו, לבשר לו את אהבתה הגדולה ו„לבקע חיש בתגית את לוח לבה“, באָה אל טפת ומספרת לה על אהבתה לשלמה, וטפת אומרת לה:

אַשריך, אַיה, כי אוהבת אַת,
כי ככה את אוהבת“.

(יש אָמנם להטיל ספק, אם ככה תדבר בת השולמית אשר אמה מתה לא כמות כל האָדם, אחרי שלקח עליה שלמה את בת פרעה לאשה). נערות אחדות באות ומרקדות ומספרות זו לזו את מאווייהן, ואַיה, אשר זה עתה הביעה את אהבתה הגדולה והעמוקה לשלמה, אומרת:

„ואני חפצתִי רק לשמוע את
אשר זה ימים רבים לא שמעתי: —
קול גבר!“

בצאת הילדות נשארות טפת ואַיה לבדן ופתאום תשמענה קול קורא לעזרת מעבר הים; הן משליכות חבל לטובע ומעלות אותו החדרה. הוא מספר: „בן דייג אני, פליט אניה שוקעה והגלים הדפוני אל הצור“. וכך נתקיימה הנבואה והגענו ל„קלימאכס“ בעלילה ב׳ מאַרבע העלילות שבמחזה.

השירה שבעלילה מצטיינת ביופי כהני, אולם תמיהני אם הטיפוסים חיים וממשיים.

הדראמה השניה בשלש עלילות, שהראשונה מהן ניתנה בכרך זה, היא „בלעם“ מאת מ ת י ת ו ש ה ם. פה נסיון מלא־ענין לחדור מבעד מפלשי העבר ולראות את דמותו הרוחנית של בלעם הקוסם והמקלל. שלשה אנשים מופיעים לפנינו: רתי, הודי ובלעם. השנים הראשונים עזבו את מקום מגורם לחפש להם את מנוחת נפשם בצל מקדשי עמים רחוקים, ובענן מקטרתם. ההודי מספר לבלעם, כי לקח לו את מקל הנדודים משום שקצה נפשו בתורת כהנים זעומים ולבו פחד מחזון התוהו והאפס; נפשו ערגה אל „הוד תועפות יצירה בנצחונה“, ולברכת חיים. לעומתו בלעם עונה, כי לא רחמהו עוד אלהיו, כי תחת להגיע למקום ברכות הובילוהו רגליו „לאיש שאין כמוהו עוד לקלל ידע“, והוא מייעץ לו, כלחברו, לשוב. בהפרדם ממנו, יבקש בלעם את סליחתם על שלא הראָה להם את הדרך אל פתרון חידת־הכל, כי לא מהיותו צר־עין עשה זאת, כי אם רק מחפצו למנוע אותם מלכת בדרך לא־עבר־הוא־בה. אבל בהתרחקם ממנו, ישאל את עצמו, אולי צרה עינו במשה האיש, אשר רווה נצחונו יסע „וביד עצומה יראה נתיב הגאולה לאַחרית הימים“?“ פתאום הוא רואה את נועה בתו הסהרורית מטפסת מהר על הסלע. בהעירו אותה תספר לו, כִי נראה לה הגואל, זה משה, שהיה לבלעם אַח ורע בימי נעוריו בארץ שיחור. מה ירגז לב האָב, שרק לקלל למדהו האלהים, בעת

הבעת מחשבותיו, עם העט ומחיקותיו ותקוניו, עם כתמי הדיו וטיוטיה — כל הנפתולים האלה סוד הם, סוד נצחי, לקהל. איש לא ידע את אשר נאבק הלז בסתר לנפשו עם עצמו, עם מצוי־עצמו; את אשר כאב, לחם ונצח או נוצח... רק איש אחד יודע כל זאת. רק איש אחד הוא עד־ראיה למלחמות הכותב, לפרפורי־היצירה. הלא הוא המסדר. הוא איש־סודו של הסופר. הוא רואה אותו בעירומו. לו מותר לגלות הכל. מפיו לא תציל דבר. והוא, הגזלן, אמנם מעלים ממנו דברים כל־כך מעניינים, כל־כך רכיליים, כל־כך מגרים. הוא, הסרסור בין הסופר ובין הצבור, מקבל מידו של הראשון חומר גלום, תחוח, שרוט ופצוע — הריהו מניע בידו אחת הנה ואחת הנה, אומר איזה לחש, נוקף באצבע קלה על לב מכונה שחורה וזוממת, ובאזניה ילאט את כוונת המכון — ומה יצא? יצאה סחורה חלקה, מגוהצת, מוכנה ומזומנה לאכילת עינים, ללעיסת מוח.

ובנדון זה משמש גורביץ את הקהל העברי באמונה וזכותו לספרותנו האמריקאית תעמוד לו. מי כמוהו יודע, כי סופרינו אינם, חלילה, מקפידים גדולים. לא ינהגו, חס ושלום, זהירות. לא לפי כבודם להכנע—לפני מה? לפני גזירות וסייגים. לפני גזירות של דקדוק, לפני סייגים של סגנון. מלבד זאת הם בוטחים בעורך. והעורך מצדו עורך — ובוטח במסדר. והמסדר שלנו שונה הוא מכל המסדרים: על משמרתו העברית ישב ושבע עיניו פקוחות על כתבי־היד. ראשי־תיבות כי יראו — ונידפו הראשים כהנדוף עשן הסיגאריטות וגופי התיבות מתייצבים הכן על מקומם. וכתיב מלות לועזיות כי יבוא כתות ונתוק — וקרב אל משבצת הכתיב העברי. וצורה ארמית כי תמצא — לאו „מילתא זוטרתא" היא בעיני גורביץ, אלא יהפכנה מיד ל„דבר קטן" ומצפונו המסדרי ירגע. וסימני־הפסק? וחלוקת המשפטים והסעיפים? — מי מחויב לדעתם אם הוא דואג לשלומם וחולה על שברם. בקיצור: הוא רופא וחובש ומטליא מתוך כשרון־המעשה ומתוך ידיעת־הענין.

כי כה התוודה לפני גורביץ במגילת־וודוי, ששלח אלי: „ספוק רוחני מצאתי רק פה: נהייתי למסדר־אותיות עברי! זה כעשרים שנה עובד אנכי בבית־הדפוס ואיני מוצא נחת־רוח בעבודתי בלתי־אם בקריאת כתבי־יד עברים. את כחי ואוני אני מקריב למלאכה זו אך ורק מפני אהבתי המתמידה לעברית".

ולא כקורא המסדר. הראשון ברצותו קורא וברצותו פונה עורף, ברצותו מאריך וברצותו מקצר; מה שאין כן השני. הלה איננו יכול לרצות כלל — הוא מושבע ועומד לקרוא הכל, מבלי פסוח אף על קוצו של יוד. כמובן, שעליו לחכום מקריאה כוללת זו כשלמה המלך. בעיני הוא קרבן הצבור. הוא — הגשמתם של כל הקוראים ושאינם קוראים כאחד. הוא קורא בעדנו. הוא לא יוכל למאום — עליו לאכול את כל המאכלים — גם אלה שאינם ערבים לחכו. בגלל הקרבה־עצמית כזו בלבד הוא ראוי לכבוד ולהכרה מצדנו.

אפס בזמן האחרון מרד קצת גורביץ בשליחותו. רב לו להיות קורא בלבד — כמדומה, הוא אומר, שמלא כרסו מעדנים כל־כך גדושים עד שלמד קצת את מלאכת הכתיבה. ינסה מעט להיות גם סופר (ראה „ימין ושמאל — ומקור הרעה", „הדואר" ט"ו). ובאמת, עד מתי ישפיק בילדי נכרים? —יגדל־נא פעם אחת גם את ילדיו הוא. וסוף־סוף זכה לסדר גם את כתבי־יד עצמו.

ובזה גדול כחו מכח הסופר: סופר כי יאבה להיות מסדר — לא בלמד רבתי ובאלף רבתי: האגודה המקצועית של המסדרים תראהו את הפתח ואת המזוזה. אולם מסדר כי יאבה להית סופר — מי יניאהו ויעצרהו: אין אגודה מקצועית לסופרים ו„בית־החרושת" שלהם הריהו „פתוח". בכל זאת הורשה לגורביץ לצאת מרשותו. הגבולים בין שתי הרשויות האלה מעורבים ומעורים בין כך ובין כך. התחומים, כמאמר החכם, יונקים.

ועתה בעמוד אמריקה הספרותית העברית ב„ספר היובל של הדואר" להראות לעולם את כחה ורצונה (רצונה יותר מכחה) — נעל־נא על ראש יובלנו גם את האדם החשאי הזה, האלמוני הנאמן, שומר המסורת היפה של טהרת הסגנון ובהירות הבטוי מעורך לעורך, מעתון לעתון, מסופר לסופר, את המסדר המהיר בשפת־עבר, את האדם הנותן את כל עמלו ומח־עצמותיו לחיי ספרותנו ולצער גידולה בנכר — את יעקב י. גורביץ.

דניאל פרסקי:

הַמְסַדֵּר הָעִבְרִי

(יעקב י. גורביץ — מסדר „הדואר")

הספת ושמע: עבודתו של היחיד לפנים, בימי־הבינים, היתה נערכת וניכרת ביותר. על כל כלי וחפץ היה חרות שמו של האומן, שהשקיע בו את רוחו ואת טעמו. מתוך חיבה יתירה עסק האדם במלאכתו, באשר ידע, כי הכל ידעו מי הוא בעל־המלאכה. אולם עתה קם דור חדש, דור של עבודת המכונה והתוצרת הרבתי. עתה עובד הקבוץ. על־כן לא ידאג הפרט לשכלול עבודתו, כי איש לא ירצה פעלו ולא יזכור שמו הפלאי.

מדי פתחכם ספר עברי ישן, ראה תראו בסוף כתובת מעין זו: „הספר הזה נסדר על־ידי הבחור הזעצער פלוני בן פלוני". המסדר אז היה השותף הנאמן של המחבר. לא פעם העיר הערות ועשה תקונים והגהות. זה היה יחס־גומלים של חמימות ואמונה. אם זכה הספר להשאר לנצח באוצר ספרותנו, חיו אתו יחד שני שמות: שם המחבר ושם המסדר. מכאן תבינו, מהיכן באו כל ההידורים, הקישוטים והסלסולים בפנים הספר ובחיצוניותו. היה כדאי לעמול, כי יש שכר וזכר.

מעניין מאד, כי גם בדורנו נזדמן לי לראות חרות שם המסדר על ספרי דת ומעט מאד גם על ספרי חול. ובאמת „חריתה" זו תועלתה בצדה. ירגיש־נא המסדר אחריות. יתייחס־נא במסירות לעבודתו, עבודת הקודש (כך היתה קרואה עבודת ההדפסה והסידור). ידע, כי יהולל על טוב אומנותו — ויחולל בשערים אם לא ייטיב עשות. בידו — הרבה מחיי הספר וממותו. צאו וראו: ספר משובש ומושחת בסדרו ובסידורו — היד דוחתו והעין ממנו תברח. ונהפוך הוא: מה נעים לקרוא ולעיין בספר טוב־מראה, נקי־סידור ויפה־טעם. ולמה־זה, אני שואל, נשכח את הגורם לכך לזכות או, חלילה, לחובה? למה־זה, אני מוסיף לשאול, לא יוודע ברבים שמו המפורש של חייל־התרבות, של גבור־העופרת, המעביר את יצירי הספרות למרחקים רבים, מרחקי־מקום ומרחקי־זמן?

רק העורכים והעוזרים הקרובים באמריקה יודעים היטב מי הוא לנו ומה הוא לנו יעקב י. גורביץ. אם זכיתם לקבל מפה את העתונים „התורן", „העברי", „מקלט", „הדואר" „עדן", „שבילי החנוך" וכיוצא בהם, וספרים כספרי הוצאת שטיבל, סניף ניו־יורק, „אסף", „קדימה", „לוח אחיעבר" וכיוצא בהם, ונהניתם מנוי־צורתם, משגיאותיהם הספורות ומדיוק־מלאכתם — וידעתם, כי יד גורביץ היתה בהם, כי מעשה־אצבעותיו הם. כל אות וכל תג וכל סימן־הפסקה בכל מאות אלפי השורות האלה — דפיקת־כפיו היא על־גבי לוח־המפתחות של מכונת־הסידור. מה שכתבו מאות אנשים מתוך מזגים שונים ונשימות שונות בכל מיני כתבים פתלתולים ומסולסלים — הנה גורביץ הוא היחיד, שישב וכתבם מחדש, הלבישם צורת אותיות־דפוס ובזה נתן להם מהלכים וכנפים מפה והלאה ומעתה ועד עולם.

כעושה־נפלאות הוא בעיני מסדר כגורביץ. קסמים בידו. כחו מסתורי בלתי־מובן ובלתי־מושג לי. יש אשר ואעיין בכתב־ידי ובכתבי־ידם של זולתי — ולא הוא. לא זו הכתיבה. איני מוצא סיפוק. מתבייש אני בזה. פשוט כמשמעו. איכה אשא פני לקוראים? הלזאת תקרא ספרות? אבל — ראה זה פלא! אני חוזר ורואה אותם כתבי־היד עצמם לאחר סידורם בידו הברוכה של גורביץ — ורוח אחרת היתה עמי. טעם חדש, טעם לא־היה, אני טועם בכתוב. נדמה לי, כי במשך עבור הכתוב דרך לוח־המפתחות אל מגורת חרטי־האותיות ומשם אל־תוך מדורת העופרת המותכת על אש הגז ומשם אל שורות־האותיות המבריקות, הרעננות והחמות, השבות ליד המסדר — כי במשך גלגולי־המכונה בדרך המהירה והחשמלית הזאת — נצרף הכתוב בכור־המתכת והשיר בו את סיגיו ויצא מטוהר ומזוקק שבעתים עד שהיה לאחר, ליפה ומלבב משהיה. מאין בא הכשוף הזה?

אמנם רק באחת אין אני רואה את מעשה גורביץ שלנו. סופר־סופר וכתבו. הכתב הוא האופי, הוא הפנים, הוא היחוד, הוא המבדיל בין איש לרעהו. אולם המסדר לא כן יחשוב. הוא בא־כחו של הכלל, של הצבור. במחי־יד אחד הוא מבטל את כל שרטוטי־הפרט, הוא מטשטש את תחומי היחיד. כל הסופרים חייבים לצאת בלבוש אחד, לבוש אותיות־הדפוס. כל נפתולי הכותב עם

נתן גרינבלאט:

„גֶשֶׁף־בְּרֵאשִׁית"

(קטע זכרונות על „הבימה")

באותו סתיו קודר התפתלה מוסקבה הבירה במצוקות־רעב שטופת מרה־שחורה, עם עינים עצומות למחצה.

בינינו, הסופרים העברים, שהתלבטו על המשואות כבויי־עינים, כבר היה לאחר שקיעה. התכניות הענקיות התפלשו באבק, הוצאת „שטיבל" כל עוד רוח בה, ספרי „התקופה" מתגלגלים בחדרים ריקים עלובים ומיותרים עם כל שפע היצירה שבהם, עם כל כובד משקלם... אוקראינה— מעבר לגבול. רוסיה הלבנה — נפוחת־כפן, מפלצת הרעב מדכאה עד כדי יציאת נשמה.

באותם הימים והלילות שהיו נגררים שוממים ועקרים, היתה צפה לפרקים לפני העינים סימטה שקטה, שהוליכה למשכן צנוע. שם היה נרקם חוט־קסם שאגד אותנו, חוט המלה העברית האמנותית.

ובאותה פנה רחוקה, נדחת ושקטה, שהיתה מתגבשת שם היצירה הבימתית הגדולה שלנו, התהלכו אנשים עמוסי־חזון וצרפו את עצמם, התקדשו והזדככו — ועל גבם המורה הגדול, המוליך מתוהו ובוהו לאור היצירה, לצור המחצבת של האמנות הטהורה.

וידוע היה לכולנו, שבאותה סימטה שקטה, המכונה קיסלובקה, בבית מספר ששה, הולך ונוצר דבר גדול, שריד כבושינו היצירתיים מתקופת ה„ריניסאנס של מוסקבה". ועוד ידענו, שאנשי „הבימה" מנצחים רעב, קור, אדישות וגם בדידות עמוקה. שהרי הקהל „שלנו" בעצם לא הציץ אז למשכן שקט זה, ולא ידע את המתרקם בחשאי במקלט המובדל ומופרש מן העולם.

ברם, מי שזכר אותם הימים הקודרים חי בלבו, מי שפניהם החוורים והעינים המבריקות־קודחות נצבים לפניו — מרגיש את כל הקסם שבמלה „הבימה".

ברטט־לב חכינו ל„גשף־בראשית" של „הבימה". כל אותם הזכוכים הפנימיים, המאַמצים והלבטים, צריכים היו להתגלות והלב חרד, עיני מוסקבה האמנֻתית, סלתה ושמנה, נשואות לנשף זה.

בערב סתיו קודר התאַספנו באוהל הצנוע והאינטימי המרופד אפורות. הקהל, כאָמור, „יחידי סגולה", סופרים, אמנים, עסקנים לאומיים מפורסמים. המחזות — מוזאיקה, „האָחות הבכירה" של אַש, „החמה" של קאצנלסון, „השרפה" של פרץ ו„פגע רע" של ברקוביץ. והלבבות דופקים בקרב דממת־ההוד, הנסוכה בחלל, והפנים רציניים, מרוכזים. והנה מורם המסך, צלילים שקטים וקצובים, ניבים מזוככים, מצורפים בכור ענויים ומאמצים — וגל חם התגלגל לתוך האולם. היה אָז חג הנצחון הראשון.

ונזכר אני, כיצד השתטחנו אַחר ההצגה על גבי השטיחים במסיבת המבקר הרוסי התיאַטרוני המובהק סרגיי גלאגול, שדבר כל העת במין התפעלות ילדותית על האמנות הגדולה החדשה, שנוצרת בין כתלי הבית הזה, וסעודת הערב הדלה של תה וכריכות („בוטרברודים") מחוסרי חמאָה, היתה כל־כך חביבה וחננית, והכל היה כל־כך אינטימי, וואכטאנגוב היה כל־כך מאושר, וצמח התהלך אחוז חדוות־נצחון, ורובינה הרצינית, השקטה והסימפאטית היתה נוחות כל־כך, וגנסין עם התומור העקצני במקצת היה נוח ומפויס כל־כך, ודוד ורדי ה„קונדס" הבריק כל־כך בקונדסותו, ואביבית התפנקה כילדה רכה, והכל־הכל הואר באותו ליל־שמורים באור אַחר — אור הנצחון הראשון. וכשיצאנו מסימטת קיסלובקה לקראת שחר־סתיו חוור וקר ולקראת יום רעב — היה עדיין הלב חוגג לכל. והרבה־הרבה ימים אַחר כך בימי השכול והמצוקה, היו חבויים בלב אותה חגיגיות ואותו קסם של הנצחון הראשון.

קובנה.

ד"ר מ. ירדני:

מות הַמִּזְרָח

הסוד היותר כמוס הוא, שאין מזרח כלל. אותו מזרח־פלא, שלבנו כל־כך מתגעגע עליו, שכל־כך הרבה קוראים ושומעים אודותיו — המזרח הזה הולך וכלה, מתעלם ומתנדף מאתנו. רובו הגדול כבר איננו בעולמנו, נשאר רק אפס קצהו, וגם השיריים האלה האחרונים עוד מעט וישמדו כליל.

חיי המזרח העתיקים, מלאי הסודות והנסים, מנוחה ושלווה ושלל צבעים, חיי המזרח של אלף לילה ולילה, הולכים ונאכלים מיום ליום על־ידי חיי אירופה. הכל נאבל ונשמד. בירושלים, דמשק וקאהירו הולכים החיים המזרחיים ונימוסיהם ובטלים בששים של חיי המערב. רק את צל המזרח נראה פה.

המערב בולע את המזרח והטכניקה אוכלת את הרומאנטיקה. במקום הגמלים באים מוביל ואוירון, ובערך זה משתנה גם הרוח. במקום התמימות נכנס רוח ה„ביזנס" ובמקום השלווה — פזיזות ועסקנות אמריקאית. רק בפנות נדחות, הרחק מאם־הדרך, שאין שם לא קברות־מלכים ולא מעיני־נפט, המושכים את בני המערב אליהם, שם עוד נשאר מעט מזה. וכן גם בבגדד, טיהיראן, מיקה. אבל גם שם מתחיל הפרץ. ומי יעצור בעדו! רק ערבות החול נשארו כמקדם, אבל גם הם לובשות צורה חדשה, ואירופה־אמריקה מניחה עליהן את חותמה.

לפני שנים היית נוסע מדמשק לבגדד ימי־מספר באורחת־גמלים. אורחה נודדת כמו בזמן האבות עם נשים מעורפלות, שפחות וסריסים, אהלים ומרבדים ונאדות מים ומקנה, עם מנוחה בצל התמרים אצל עין־המדבר, ועם התנפלויות של שודדים ועם גזילת־נשים ותשלומי־כופר, ושאר נסי־המדבר. והיתה לך ברירה למות בכמה אופנים: בקדחת או בצמא, בשרב החמשין או בכסוי־חול, בחץ השודדים או בשיני אריות, או על־ידי נחש, אם כל הראשונים לא מצאו חן בעיניך.

זה היה מזרח, אוואנטורה, אגדה! מנסיעה בזו אפשר היה לספר סודות, נסים שקרו באמת ונפלאות שלא היו ולא נבראו. אבל היום! אתה יוצא ממלון ממדרגה ראשונה בדמשק, נפרד מן החרמון ויושב במוביל־אומניבוס מגוהץ ומרווח, חדיש בתכלית החדישות; ואחרי נסיעה של שש־עשרה שעה אתה נמצא בבירת הכליפים, ורגליך עומדות על גדות הפרת. בינתים עברת את כל המדבר הגדול בין סוריה ובבל. עוד נסיעה של יום אחד — ואתה בטיהיראן, עומד על קברו של מרדכי היהודי בשושן הבירה או של המלך כורש בעיר העתיקה, או מניח זר־פרחים על מצבתו של המשורר סעדי בשירס.

ובכל מקום מלונים מהודרים עם אמבטות קרות וחמות ועם חשמל וטלפון ועם קודאק וכרטיסים מצוירים ותריס של עתונים, הגליונות האחרונים מפאריז, לונדון וניו־יורק, שבאו על־ידי האוירון. ובכל מקום חיים בין־לאומיים, נימוסי סאלון ומוד־דה־פאריז. במקום שיכים נשואי־פנים, מגדלי זקן־נביא ומעשני נארגילה, הנך פוגש ג'נטלמאנים מגולחים, ובמקום נשים רעולות עם עינים צמאות ועם שהרונים וקשורים, יושבות נשים (ליידים) גזוזות־שער ומעשנות פאפירוסות.

וסוליכה זו המלצרית איננה הסוליכה של האגדות והשירים. זוהי סוליכה אחרת לגמרי. אין היא הולכת בבוקר־בבוקר אל העין וכדה על שכמה, כי ה„אנגלזים" מביאים את הבאר אליה ומושיטים לה את מימיו על־ידי ברז מזהב, ואיננה יושבת באוהל, כי יש לה חדר מיוחד בקומה הששית והיא עולה אליו בעלית, ויש לה שלחן־לטואליטה ועליו עומדים בקבוקי אודה־קולון. והיא מדברת אנגלית וקוראת רומאנים והולכת אל הקינו ואל הג'נטלמאן תשוקתה.

המזרח מתכווץ, נעשה קטנטן, אין מקום לסודות... כל גבורות ההיסטוריה ומסעות הכובשים מן סרגון ונבוכדנאצר ואלכסנדר מוקדון עד מחמד כאין לפניך. אתה עושה זה כמשחק. בשנים־שלשה ימים אתה עובר את כל המזרח מן הים התיכון ועד הים הכספי והפרסי. כיון שנגלה לך הסוד של קפיצת־הדרך, הכל גלוי לפניך... אין סודות עוד.

עוד מעט ולא יהיה מזרח כלל. ובמוזיאום בבגדד נראה בארונות־זכוכית מוצגים לראווה גמלים ובידואים לבושי פס ונשים רעולות, כמו שאנו רואים היום את חנוטי מצרים במוזיאום בקאהירו.

קובנה.

לפ. חורגין ירדו כרוכים הסיף והספר גם יחד. חרב החיים המתהפכת מגרה אותו למלחמה, למלחמתה של תורה ולמלחמת הדעות.

ועוד „חולשה" אחת. התערבותו עם הבריות ועסקנותו הצבורית מגרות בקרבו את ה„יצר הרע" של העתונאות והוא נפתה לו ו„חוטא" מזמן לזמן בכתיבת מאמרים לעניני השעה. ונדמה לי, שעד כאן עוד לא הסתגל לתנאי המקצוע הזה. אין רצוני לאמר, שהעתונאות אינה הולמת אותו. להיפך. כל מן דין סמוכו לנו. הזשורנאליסטיקה האירו־פית והאמריקאית אָמנם מעסיקה במדה מרובה את בעל הרשומות הפשוט, את ה„ריפורטר", אולם יחד עם זה היא מזדקקת זה כבר גם לסופר האָמן וגם לחכם החוקר ואיש המדע. אצלנו, שתחומי הספרות בכלל עדיין מטושטשים, מן ההכרח הוא, שאיש המדע ובעל המקצוע יהיה, בשעת הכושר וההזדמנות, גם קצת „משורר" או קצת „מבקר" או קצת „פיליטוניסטון" או כולם בבת־אחת; ולא כל שכן, שאיש המדע המעמיק ראוי והגון הוא לדון בעניני השעה, להסבירם, לבקרם ולהסיק מסקנות.

חולשתו של חורגין בענין זה הוא רק משום שה„יצר הרע" של העתונאות אינו שולט עליו שליטה גמורה. הוא נכנע לו רק מצד התוכן, לדון בעניני הרגע, אבל כאילו כבש את יצרו זה, או יותר טוב, יצרו זה לא כבש אותו עדיין, בנוגע לצורה, לסגנון.

עניני השעה תוססים ושוטפים ועוברים; וכל עתונאי הנסחף עם זרם השעה חייב לסגל לעצמו גם אופן דבור שוטף, סגנון מתפצל ומתרוסס לרסיסים, לשון שאינה כל־כך עקבית וכעין חטיבה אחת מעשה מקשה, אלא היודעת לקפץ ולדלג ולהכות גלים, להצטמצם ולהשתרבב חליפות וגם... להפסיק לפתע־פתאום ולשוב שנית אל הענין ושלישית, הכל לפי שלל הגוונים החיים של מקרי השעה.

פ. חורגין שלנו בתור עתונאי אינו גורס כך. לו יש גירסה אחרת: הגירסה הכבדה של המסה והמחקר והויכוח העקבי, של ה„תיזה והאנטי־תיזה". וכשהוא מלביש בלבושי סגנון זה, בעלי הגוון העמוק והחד־אופני, את „ילדי היום" המפרפרים, שאך זה גחו מרחם החיים, על כרחו הם נראים כמכבידים ואי־הולמים. מכאן: במאמריו העתונאיים — ההרצאה העמוקה והקשה, והמשפטים הארוכים והמוסגרים, הנראים כעין קמטים וקפלים בבגד אָרוך יותר מדי... ומכאן: לפעמים ערפליות בדבריו על־פי סקירה ראשונה, המכריחה אותך לחזור ולקרוא אותם הדברים; ואָז, אָמנם, כשאתה יורד לסוף כוונתו ומשפטיו מוסברים לך, אתה מתענג עליהם ומודה בלבך, כי כדאית היתה הטרחה.

אָמנם, בעת האחרונה שנה את טעמו. ועדים — מאמריו האחרונים ב„הדואר" והמאמרים הראשיים שלו בעתון „המזרחי", הנערך על־ידיו. ומשונה: המאמרים האלה עושים רושם כאילו נכתבו כ ל א ח ר ־ י ד, בלי תביעות יתירות מעצמו, אָמנם לא בלי אחריות, ודוקא זו מעלתם. האם זהו משום שהוא דן בדברים הקרובים מאד ללבו ואינו זקוק על כן להשתמש במכשירים שאולים מן המדע וההגיון הקר?

בכל אופן, העתונאות, גם בשנותו את טעמו בה, היא לפ. חורגין רק מ ס, שהוא משלם לחברה בהיותו איש־החברה. אולם הקרן הקיימת שלו עדיין שמורה אתו ושם יש לו רב.

לכותב הטורים האלה לא תהיה כל הפתעה, אם „לפתע־פתאום" יוציא הוא מתוך גנזיו אחד או אחדים מספריו החשובים — פרי עבודה עיונית חשובה.

א. נ. פרלברג:

פ. חורגין

פינחס חורגין הוא אחד המלומדים הצעירים המעטים, אשר התורה והחכמה התאחדו בהם באופן הארמוני ולא השאירו בנפשו קרע. מספסל וואלוז'ין עבר לספסל ה„אוניברסיטה של ייל" בלי כל היסוס ובלי כל לבטים. המעבר היה אצלו כמעט „הכרחי", כדבר מובן מאליו, כדרך תלמיד העובר ממחלקה אחת לשניה בבית־ספר.

„בריכת" התורה והחכמה יחד — אין עוד בחזיון זה משום „חידוש" בעולמם של „בחורי־הישיבה" שלנו. רבים הם כיום בקרבנו „מי שהיו" בחורי־ישיבה ויצאו אחר כך לתרבות חילונית. יש מהם שתופשים עתה מקומותיהם בתור רבנים או „ראבאים" לסוגיהם השונים, או בתור מחנכים, או אפילו בעלי מקצועות מדעיים. אבל לרוב גורם האיחוד של התורה וההשכלה ללקוי באיזה צד, אם גם בלא יודעים. לא הרי ה„סך־הכל" היוצא מ„חבור" שני מקצועות מתנגדים כהרי זה היוצא מחבור מתימאטי. ב„חבור" תורה וחכמה יש שהסך הכולל ממעט אחד מהחלקים הנכללים בחבור. יש שהתורה מצטמצמת על־ידי כך באיזו פנה מיוחדה, או שכמה מנטיעותיה נקצצות; ויש שהחכמה נעשית מוגבלת, שטחית, תלויה באיזה דבר הנוטל ממנה את כח היצירה.

רק מעטים הם הזוכים להשלמת האחת והפראתה על־ידי תוספת ידיעה בשניה.

ד"ר חורגין הוא אחד מאלה המעטים.

ועוד: נדמה, כי גם עתה, אחרי עזבו גם את הישיבה וגם את האוניברסיטה, עדיין הוא חובש את ספסלי שתיהן כאחד. עליו יש לאמר: „נכנס בשלום אל פרדס" העיון והמחקר, ואין לגמור „ויצא בשלום", משום שלא יצא. הוא נמצא עדיין בתוך־תוכו. מטייל ארוכות בערוגותיו, ותחת „לקצץ בנטיעות" הוא מנכש מקרקעו את העשבים הרעים ואת החרולים ש„חכמים" ידועים הצמיחו בה.

המקצוע שלו בחכמה הוא המחקר התנ"כי והתרגומים, וכשמזדמן לך להכנס אתו בשיחה בענין בקורת המקרא, אתה נהנה לראות, איך הוא הורס את בניני החוקרים־המבקרים בכלי־זיינם הם. אינו בא לטעון בשם המסורת, אלא בשם המקורות הראשונים של המסורת, שהוא בקי בהם ויקרים הם לו, כשם שהוא בקי במקורות הראשונים של החכמה ואשר יקרים לו גם הם. המקורות הראשונים והאמת ההגיונית הבריאה, לא זו הבאה מפלפול או מסברה בעלמא — זה קנה־המדה של מהלך־מחשבתו.

אולם, כאן אני בא לאחת החולשות (או שמא הגבורות?) בתכונתו. זהו שרטוט חריף באפיו: מונע הוא מדבר באופן ישר בעניני מקצועו, וכל שכן שהוא מונע מהתגנדר בחידושיו ובהמצאותיו. אתה עומד על זה רק אגב שיחה אתו על עשרות ענינים אחרים, חילוניים. מי שאינו מכיר אותו הכרה אינ־טימית, לא היה עולה על דעתו, כי „אברך־משי" זה עם בת־הצחוק שאינה פוסקת מעל שפתיו, זה המסביר לך את פניו תמיד והנראה לך כמסכים לכל דבריך — יש לו עולמו המיוחד, שאין בו לא צחוק ולא קלות־ראש ולא שטחיות, אלא רצינות והעמקת חקר בספרים „פנימיים" ו„חיצוניים" ותקיפות בדעת ללא ויתור על משהו מאמתותיו.

חורגין הוא אדם מעורב עם הבריות, עוסק עם הצבור—העברי וה„מזרחי"—ורוב היודעים אותו, חושבים, כי קנה את עולמו בעסקנותו הצבורית ובנימוסיו היפים, אבל „לא זו אף זו": עולמו העיקרי — הספר, חדר עבודתו וחדרי־מחשבתו. שם הוא מאזן ומחקר ומתקן בדברי המלומדים ובורר לו לפי טעמו והשקפתו.

וחדר עבודתו הוא בבחינת „אוהל" נודד. הוא נוטה אותו בכל מקום שהוא נמצא בו לרגלי עבודתו היומית או הצבורית. יש שהוא מפסיק משיחתו ופונה למשנתו — לעיין באיזה ספר או לרשום את רשימותיו, ויש שאגב עיון ורישום אינו מפסיק אפילו משיחתו ובעל השיחה אינו חושד בו שמץ חשד, שהענין הנרשם אין לו שייכות כלל וכלל לענין המדובר. „הפסקות" כאלה הן שכיחות אצלו בשעות עבודתו ב„משרד", בשעת השתתפותו באספה עם איזה ועד ובשעת ארוחתו בבית־האוכל וכדומה. מובן, שהוא קובע עתים לעבודתו העיונית בספריה ובביתו, אולם נדמה, כי אינו פוסק לטוות את חוט מחשבתו גם בצאתו לשוק החיים. ונדמה לי גם כן, כי שוק החיים גורם לו לעתים קרובות את ראשית הטוויה והוא גומר אותה אחר כך בהתבודדות.

שהיא היופי, ואהבת היופי, שהיא נשמת־העולם. הוא נשבה מ„חזון ההוד והתפארת" במקדש־העולם ונפשו אינה אלא חלק מנפש הכלל. הוא אוהב להשתמש במושגים כ„נפש־נפשי", „לב־לבבי" וכדומה להם. דבר זה אופי מאד. עגול בתוך עגול, מסגרת בתוך מסגרת עשוי העולם. עולם לפנים מעולם. הוויה לפנים מהוויה. בתוך נפש־העולם משובצת נפש־האדם ובתוך נפש־האדם — נפש־אל, שהוא בכל, ובו — האהבה ובה — התום ובו — הכאב וכולם יחד מצטרפים ל„ארשת שיר וכאב".

מתוך עריגה בלתי־פוסקת לדעת ולהבין יש ויכבידו שלשלאות־השכליות על חרוזי־האלקין. הבינה אשר לקחה אותו שבי מוליכה אותו לא פעם דרך מדבריות־חול, שם השרב מכה את הנפש. אז כאילו דועכים האורות. השירה נעשית חשבנית וארוכה. גם הלשון משורבבה ומתפתלת. אין אז הבטחון בכחות ותחת הצמצום החותך והמאיר בניב האחד — באה אריכות שהיא רק מטשטשת. האלקין אינו בטוח עוד בכחותיו והוא מתאמץ להוסיף ולבאר, אבל הוספות אינן מבארות והסריגה, מאמר בתוך מאמר, תמונה בתוך תמונה, — מיותרת לגמרי.

חבלי־בטוי אלה ניכרים לא רק בדברי־השירה שלו, כי אם גם בפרוזה, אשר בה נסה כחו—בספור ובמסה. תעודת־המשורר, לדעתו ולהרגשתו, אינה רק לשיר, כמו ששרה הצפור, כי אם לחיות, לסבול, לבקש דרכים ולגלות מצפוני החיים. ולשם מטרה נעלה זו הוא הולך אל הפרוזה וגם בה מורגש מאותה הרוח המיוחדת לו — מרוח־הכאב וההרגשה המוסרית הצרופה, זו המבקשת את אושר־האדם באמת ובטוב.

אני רואה בהאלקין כח מבורך ופורה לספרות העברית בכלל, ולשירה שלנו בפרט. מלבד הכחות הטבעיים והאמת השירית שבו— חונן גם בחוש ספרותי־תרבותי, שערכו, תמיד וביחוד עתה, רב מאד. הוא יודע, כי אין זוכים מן ההפקר וכי צריך לעבוד — לעצמנו ולזולתנו. תפקיד כל אחד מאתנו — אינו תפקיד־משחק ואינו דבר־שעשועים. הסבל על כולנו ו ב ע צ ב אנו יוצרים. מבלעדינו דבר לא יעשה, כי גורל־הכל בידינו. ועלינו להיות כדאים למשא אשר הוטל עלינו.

האלקין נמצא עדיין בראשית־דרכו, אבל מרחוק רומזים לו אורות וודאיים. רסן־הבינה, שהושם על נשמתו הסוערת — אף הוא מתנת־יה. כי אם חן לעלומים הסוערים והומים — שבעתים יגדל חנם אם שכל ותבונה ילוו את רעמי־האביב של האדם הצעיר. יפים העלומים הנבונים. ושורש להם בחיים הבריאים. האלקין יודע זאת ונושא בכבוד ובאהבת־יסורים את תעודת הסופר והמשורר. כסופר בחר אל החיים—לשים בו את אותותיו ולשפוך עליו את רוחו היוצר — בתוגה ובגיל. והאחים השרים המתהלכים בעולם מנעימים עלינו את החיים — גם בשירי־השמחה וגם בשירי־העצב.

כי גם העצב אינו אלא שמחה עליונה, גיל מטוהר וזך. ולו תתפלל הנפש.

י. זמורה:

בַּתְיָה כַּהֲנָא

עוד עובדה אחת לאישור התופעה החולנית של חוסר בקורת בספרותנו; עוד סימן לחוסר יד אבהית מטפלת מתוך אהבה ומסירות בכל נצני־ספרות רכים העולים וצומחים על קרקע חיינו החדשים.

בתיה כהנא מתהלכת, הייתי אומר: פורחת, ברחבי ארץ אָבות, מטה אוזן, מקשיבה וקולטת... הכל חביב עליה, הכל יקר לה: פרפרי הדור החדש הרוקדים סביב אורת הגאולה („פרפרים", „התורן"), נתיבות הפלא והרז על־יד ים כנרת („נתיבות רבי מאיר בעל נס" ב„הדואר"), שומעת היא את הוד החיים הבריאים והיפים של עמנו לשעבר מפי פרחי הרקפת המפארים את שדות יהודה העזובים („רקפת" ב„העולם"), את שירת התחיה, הלבטים והתקוה של דור החלוצים המהווים את אגדת החיים החדשים בארצנו („בבציר" ב„השלוח").

מספרת תמימה, עינים פקוחות לה, מושירות ואוהבות, לב רגש וטהור, לשון שובבה, משחקת...

הגלות זעומה היתה ולא השתרשה בה ה ס ו פ ר ת העברית. המולדת תגדל לנו גם את זאת באהבה. דבורה בארון, רחל, חמדה בן־יהודה. מצטרפת גם בתיה כהנא אליהן.

ברוכה תהיה.

תל־אביב.

חפץ לחיות ולפרות — על אף הכאב ועל אף הכואב! בקיץ הומים חיי עצי פרי ולב הדבורה זח בכוס שושנת־דבש, ושליו מרגיע אשרו בקני־סוף. ובחורף — ירעבו זאבים אלי בשר ודגי־הנהר מתחממים במעטה־קרח. באביב — ישישו פעמוני־תכלת לגיל הבא ובלילי בציר שותקים — יעמקו פני רקיע וכוכבים בוגרים, זכים, יזהירו דום בחדות־שבעתים. העולם עסוק בצמיחה, פריחה, רביה, עשיה ותסיסה — ולא ישמע לדבריו של נביא־החדלון. ולא רק העולם הגא והשליט, כי אם גם העולם השפל והדכא — גם הוא בכל כחותיו יאחז בחיים. אף התולעת אשר הציצה מן האדמה לא שמעה לקול יותי. ובשעה שנפל מת, כי השיב נשמתו לאלהים — מתנה לשחרורו — זחלה התולעת ועלתה על זה הלוחם־החולם הגא והזך. היא כשליח־ראשון מעולם־החדלון באה וחגגה את חג־נצחונה על האדם. ושמים כחולים הכחילו אז עוד יותר.

אין אני חושב, כי מצא האלקין פה את דרכו בבקשת־אלהים ובגלוי סוד־ההויה, אבל אפילו רמזים עמומים אלה, הגלומים בתוך הפואימה, ושאינם מביאים אל החוף המקווה, אפילו הם יועילו, לדעתי, להארה ולהבהרה בדרך האפלה. דומה כאילו משא־לעיפה נצטבר על הנפש הרכה ואין כח לשאתו. דרושה איזה התנדפות. דרוש יאוש גדול ומטריף את הדעת, נסיון־החדלון ונצחון־התולעת — כדי שישוך הזעם וינוח הלב ויתבהרו השמים והתכלת תראה שוב ושמחת־החיים תרונן...

לפי־שעה נמשכים חוטי־העצב כחוטי־כסף בסוף־קיץ ומשתזר לאט־לאט המטווה הרך של תפיסת־העולם הבריאה־לעתיד. ויש שורש ויש ענפים לו לנטע רך זה.

כעץ שלחתי את שרשי אל לב ארץ
ואדלה חיי אמת ממעמקיה
ובראש צמרתי אשק תכלת וכוכבים
יבלעם לבי וריחם יעמוד בדמי.

הוא יכנס עושר־עולם, יאגרנו דומם ונפש־נפשו דומם תניב כל שאגרה ו„רקמה והצמיחה לאל בכוריה". בשיר זה (נדפס ב„הדואר") ובדומים לו יש סימנים ברורים לשרשיות ולשאיפה גם יחד. לא רק דמות התמרים יראה, אלה ה„מעפילים בצמאון־תפלה אל השחקים", לא רק הערגון אל על יש בו, כי אם גם הנטיה לארץ, חפץ ההשתרשות. נטיעת־האני בקרקע־החיים והפראת הישות מהאהבה והתענוג.

„יום־יום נס חדש: יפרח שושן שמש וערב
יגלוש שקט ועמקה תכלת שמש".

ומרוח זו, רוח קיום ה„אני" ופריחתו, מלאים שירי האהבה שלו. במעמקיהם ובקפליהם המסתירים רן חפץ־החיים הגדול. איזה יד נעלמה מרחפת ומאיימת על האוהב, וזו עוטה איזה מעטה־סוד־וכאב על דבר־האהבה המחיה והמפרה — אבל מתחת המועקה ולמרות איומי־הגורל פורץ ועולה קול האהבה הפוריה, קול הדורות הבאים, אלה שלא נולדו עוד. בשירי־האהבה שלו אין רק מהרגשת־הרגע ומחומר־התאוה. לא. בהם הד ימים באים נשמע ובת־קול קוראה ממעמקים לגאולת־הדם. וזר של קוצים יענוד האוהב לראש אהובתו. כי על כן היא הסובלת, אשר בה יניח האדם את כאבו ואת סבלו — לימים רחוקים ולחלומות עתידים. יש איזה התנגנות פנימית חשאית וצנועה, זו של תפילה וזו של תחינה, בשירים אלה. לא סוף להם ולא סיום להם, לא עגול־החוג ולא נצחון־הכת. אלא התמזגות נאה ודבקות פנימית, טעם־כאב והצטללות־נפש. מגע־יד ונשיבת־רוח — ונשיקת־נשמות עדינה וטהורה. היא — שיה תמה ונאלמה ומתאווה אל זר־קוצים משזר־דם—והוא, האוהב את העצב המתחבא כפחד־ילד בזיע־עפעפיה — שם על ראשה את הזר.

יסורי־עלומים אלה — אחים הם למות. והאהבה העמוקה והעדינה תמיד קרובה לו, למות. ידוע מכבר כי „עזה כמות". כי באהבה נפגשות הראשית והאחרית — החיים והמות. אבל — ישורר האלקין — „אש אלהים יוצרת — אהבה ואתה, מות, אוכל בלהבה". והוא ממית את צללי־המות באור הזך והשקוף של האהבה הטהורה שאינה תלויה בדבר. ובה הוא מפיג את הכאב ומוצא ארשת לטוהר וללובן שבנפשו.

מלחמך לא פרסת לי כי רעבתי
וממימיך לא רוויתי צמאי,
בחליי לא דאגת לי בחשאי
ובושם־שמלותיך לא שאפתי.

היא היתה לו כוכב גולש במורד גבעה ואהבת־האשה לבעלה הוא לא טעם „בימים אלה ששה ולילות שבעה" אשר ידעה. רק עניו (הוא עשרו) וזכר עינה העגומה שמורים אתו ומאירים לו.

ואהבה טהורה — אין אורה שפוך רק על גבר ואשה „נאהבים ונעימים", כי אם על כל החי וכל הנברא בצלם. חותם של אהבת־הבריות טבוע על שירת האלקין. אהבת האמת,

מ. ריבולוב:

ש. הַלְקִין

זקנתי פתאום: כובד משא שנים
ברסן־בינה בלם את נשמתי
בעצם סערתה. — — — (משיריו).

במלים אלה הגדיר האלקין עצמו את שירתו. רסן־בינה בלם את הנשמה בעצם סערתה — והביאה זקנה? זו לאו דוקא. כי אם יש גם חכמה בשירה זו, אין אנו טועמים בה טעם־זקנים. יש בחיינו עוד טעם, והוא טעם־עלומים. ובהאלקין רנה שירת העלומים הנבונים. יש בשירתו מכל סממני הנוער המבורך והמעפיל, מאי־המנוחה של הישות המתעוררת, ממתק האהבה הראשונה ומיסורי־היקוד שלה, משכרון האביב ומחפץ־החיים הבוער — אבל יחד עם זה עלה על שירתו, באביב ימיה, אור הבינה והדעת — והוא מבקש אלהים.

האלקין אינו מוצא סיפוקו בשירה־סתם, בשירה לשם שירה, אלא הוא מבקש דבר יותר חבוי ועמוק. לפיכך לא נחוש אצלו את החשק־במוסיקה ואת היופי החיצוני, המניח את הדעת ומשקיט את הלב. השירה אינה לו מטרה אחרונה, מחוז־חפצו, שאליו הוא נושא את נפשו — אלא אמצעי יקר ועדין להשיג את נשמת־העולם, לחדור לתוך סוד הבריאה וחיי האדם. כל העולם נגלה לו — נגלה ומתעלם, מסתתר ומופיע — בדמות אחדות משולשת נפלאת ואיומה: אל חי, לב־עולם וארשת־שיר־וכאב. בשיר־וכאב זה ודרך לב־העולם עורג המשורר אל האל החי. ודרך זו, הסוגה קוצים ודרדרים, מלמדת את האדם יסורים וסבל. היא מייגעת ודוחפת הלאה, מטילה אבק־תעיה־ונדודים ושולחת לפניה ברקי־אור וקסמי־חלומות, המתגלגלים כאוצרות מתגלים. יש ותנעם, מאד תנעם, המנוחה, אבל בן־רגע תחלוף, כי אי־המנוחה מדריכה. הדרך ארוכה והמשא רב. אז ישיר הנודד לעצמו:

פה אברע ואבכה ואשמח ואעבוד מאהבת
לוא יום, רק יום אחד, ובהציץ הכוכב הראשון
כפעמון אלם ובודד במרחקי־החלל —
אקומה ואשק יצוע־מחטי בתודה
ואלכה לי באשר אלך. — — —

חביבים עליו היסורים — יסורי־הנדידה כיסורי־העליה, אך יותר מכל יסורי־עליה. אין עוד מלה חביבה עליו כ„כאב", משום שבו, בכאב, הוא מוצא רמז־פשר לסוד־הדעת־והבינה, אשר נגלה לו בעלומיו. יסורים ממרקים. ובכאב אמתי ויוקד מזדככת הנשמה ומגיעה לשערי־הבטוי, אשר בהם מתדפק האדם הנבוך, המבקש־אלהים.

בקשת־אלהים זו עוברת כחוט־השני בכמה וכמה משיריו, בין באלה שנתפרסמו ובין באלה שטרם נתפרסמו, אבל ביתר־שאת מצאה את בטויה בפואימה הגדולה שלו „יוחי". יוחי מבקש יה חי. כי הוא משורר — וזו תועדת־חייו. זה התפקיד אשר נוטל עליו. כאבו — כאב־העולם וכאב־העולם, ככאב־כולנו, הוא כאב־עוורון. אנו עוורים ולא רואים דבר. ולא מבינים מאומה. ובאין ראיה והבנה—אין חיים ואין טעם־לחיים. נפש יוחי יצאה, כלתה לאלהים. ובבדידותו ונזירותו שלח את געגועיו הלוהטים אל־על ובקש את הדרך אליו. בקש להדבק בו. וכשבאה השעה הגדולה ובחזיון־לילה נהדר נגלה אלהים ליוחי — מה ראה זה? מה שמע זה? ל„רגש־פחד מתוק, רב־צפיה" שמע יוחי את קול אלהים לוחש על כאבו הוא. אלהים עצמו כואב:

בני, בני, מדוע לא שמעת
הד קולי עד הלום ובלבך זה
שועתי כל הימים ולא שמעתני?
מדוע אהמה בלבב כל חי
ובכל יש נפשי תאבל עלי
ואין שומע לי, יודע כאבי?

יוחי ושאר אחיו, שהם פרורי הוויתו של אלהים — רק את כאבם הם ידעו, אבל כאב זה הוא רק רגע־ענות, קל־כנפים: „כשכיר ישאף צל כן תשאפו צל ההבנה, רק עד חלפכם והייתם כלא הייתם ותם כאבכם וצמאונכם אל הדעת אתכם יגווע", אבל לא כן הוא — אסיר־הנצחים. הוא — נצח וכאבו — נצח. בכלאי כולנו הוא אסור, כי כלאי כולנו — כלא אחד לו. וממצוקות נצח יקרא וישווע אלינו, בניו:

הוי, חדלו נא ואחדל גם אני
ואין בכם שומע את שועתי.

יוחי, העבד הנאמן של אלהים, מוכן היה לעשות רצון קונו — ולחדול, כדי לפדות כבוד־אל מאסוריו. אבל בשעה שבקש יוחי להתפלל לעולם שיחדל לחיות, נודע לו, כי „אין לעולם כולו רגע־מכאוב אחד, מבריח בענותו את כל יש". העולם דוקא

אין ביצירותיו מעומס המחשבה, אבל יש בהן מזיגה נעימה של פקחות ותמימות עברית; אין בהן עמקנות וחקרנות, אבל יש בהן פשטנות וישרנות. טיפוסי ציוריו צנועים ותמימים: אינם מבליטים את הכיעור שבאדם ואינם מעקמים את חוקי החיים.

לפעמים יוצר שוער איזו יצירה בהשפעת הרגע, אבל לרוב דולה הוא את החומר ליצירותיו ממקור דמיונו העשיר.

חסרון כשרונו בתיאור הריאלי מתמלא בסגולת הליריות המיוחדת לו, ואריכות הרצאת ספוריו מובלעת בנעימת סגנונו הקל והנעים. ביחוד יפה כחו של שוער בטיפוסיו האגדיים העוטים אור אצילי.

ברוקלין, נ. י.

מרדכי גולדנברג:

מִמַּעֲמַקִּים

א

מַה דַּלָּה זוּ יֵשׁוּתִי לְעֻמַּת הַתַּעֲלוּמָה
שֶׁל קַדְמַת יְצִירָתִי וַעֲרַפְלֵי אַחֲרִיתִי:
מִשָּׁם יְפַהֵק לִי הָאֶפֶס הַהִיּוּלִי –
וְזֶה אוֹיְבִי וַעֲמִיתִי...

מֵאֵימַת שְׁחוֹר הַלַּיְלָה אַקְשִׁיב רָז פְּעָמָיו –
וְלִבִּי אָז יְחַבֵּק עֵפֶר נִסֹּרֶת-חַיִּים:
לוּ יִהְיוּ פְּגָעִים רָעִים חֶלְקִי וּמְנָת כּוֹסִי,
אַךְ לֹא רָקָב הַנְּשִׁיָּה, אָבִי בַּשָּׁמַיִם!

וְאִם אֵינְךָ וְלֹא הָיִיתָ—יֵאוּשִׁי נָא יוֹלִידְךָ
וְתִהְיֶה נֵר לְרַגְלִי וּתְצַוֶּה לִי נֶחָמָה:
כִּי אוֹי לָאִישׁ הַהוֹלֵךְ וְלֹא יָשׁוּב עוֹד לָנֶצַח!
וְאוֹי לְיוֹרֵד שְׁאוֹל וְלֹא יַעַל מֵאֲדָמָה!

סורוקה, ביסאראביה.

ב

בַּלַּיְלָה אִוִּיתִיךָ מִבֶּטֶן הַמַּחֲשַׁכִּים,
עֵת צִלְלֵי-שְׁחוֹר כִּתְּרוּנִי וְלָחֲשׁוּ עַל מִטָּתִי —
הֵן בָּדָד כֹּה הָיִיתִי — וְנַחֲרַת הַנִּרְדָּמִים
הִכְרִיזָה עַל אָבְדָנִי וַתַּגְדֵּל אֶת אֵימָתִי...

בַּלַּיְלָה שִׁחַרְתִּיךָ. מֵרָחוֹק נִצְנֵץ נֵר לִי:
שָׁם תָּעָה אָדָם אוֹבֵד, בָּאֹפֶל חָתַר דֶּרֶךְ —
וְעֵינַי הֵם לִוּוּהוּ וָאָנוּד לוֹ מֵרָחוֹק
וּכְאָח לוֹ אָז שִׁוַּעְתִּי: „הוֹי, אֵלִי, הַעַל נֵרְךָ!"—

וָאֵבְךְּ בְּדִמְמַת לַיְלָה, כִּי קוֹלִי לֹא הִרְגִּיזְךָ,
וְלָן בְּסֵתֶר צִלְּךָ קָפָאתָ בֵּין הַנְּצָחִים,
וּכְמוֹ מֵאָז מִקֶּדֶם עָמַדְתָּ עַל דַּם-הַדּוֹרוֹת
וְלֹא הִשְׁמַעְתָּ קוֹלְךָ לָאוֹבְדִים וְנִדָּחִים!

שנות מלחמה, צער ועלבון. מצאתי אותו עסוק במשלוח השבועון שלו לחותמים, מזרז את משרתו בהדבקת הכתבות ובאריזת הגליונות. מסביב היו פזורים ספרים, גליונות ופסות נייר בלי כל סדר ומכל פנה היו מביטים אלי בעינים מזרות זוועה — הבדידות והשעמום. כאב עמוק לחץ את לבי וברוב עמל עלה הדבר לשנינו להתחיל בשיחה. כפעם בפעם הבטתי על רשמי פני חברי העדינים, שהיו כל־כך חביבים עלי. הרבה־הרבה קוי הוד טשטשה ומחתה יד הזמן האכזריה, אולם לרגעים נפקחו לפני שתי עינים גדולות וחולמות ובקרבן התלקחו ניצוצי אור והאירו אלי ממרחקי העבר...

כן, ישנם אנשים היקרים לך, שבסבכי נ פ ש ם אתה מכיר את סבכי נפשך א ת ה, עליותיה וירידותיה.

מ. תומרוב:

אַבְרָהָם שׁוֹעֵר

אברהם שוער תופס מקום חשוב בחנוך העברי ונודע לכח פורה בספרות. במקצוע החנוך נתנסה ונתמחה ברוסיה. כשרונו בחנוך שמור בו מכבר, אבל כשרונו הספרותי לא נתגלה עד צהרי־חייו. בהגיעו לשנות הבינה, נבעה בו מעין הכתיבה ויכתוב שורת ספורים יפים בשביל ילדים, שנדפסו ב„הפרחים" של י. ב. לבנר. צעדו הראשון על מפתן הספרות היה נסיון מוצלח, אבל ניצוצות כשרונו לא נתלהבו, וישארו עמומים ומוצנעים בתוכו כעשר שנים. כשתקפוהו התלאות הידועות ברוסיה, החליט לנסוע לארץ־ישראל ולהשתקע שם. במכתב ההמלצה, שנתנו בידו מחנכים וסופרים ידועים למפקחים על הגימנאסיה ביפו, היה כתוב: „מתנה טובה, ששמה—שוער, שלוחה מהגלות לארץ־ישראל". אפס, לאחר שנמלך בביאליק ובשאר־בשרו א. דרויאנוב, שנה את החלטתו וילך לאמריקה. כשבא ל„ארץ־הזהב" ונתקל במציאות המרה, נוכח, כי אך שרב מתעה ראה מרחוק. בתי־ספר מעולים לא היו אז ומשרות פנויות לא נמצאו. ולהתפרנס בלחם הקלוקל של איזה „כלי־קודש" אמריקאי, היה למורת רוחו. כמו כן סלדה נפשו בכל המלאכות המבזות את בעליהן, ולעבוד עבודה קשה בבית־חרושת, לא היה לפי גופו. כשנה וחצי השתעמם שוער בבדידותו; התנודד ברחובות ניו־יורק רבתי בפחי־נפש; בקש לחם צר, ולא מצא. אולם בשעה שהתחילו דועכים ניצוצות תקותו, נבקע ועלה לפתע־פתאום כוכב מאיר לו. באישון פגעי הזמן נתבהרו שמי חייו, ותקותו להיות סופר בישראל נתגשמה. הכשרון שנרדם בו בימי שבעו, נעור לרגלי הרעב שהציקהו מאד. כח חדש זה, כח הסופר שבא לו בהיסח־הדעת, הפתיעהו ושמחהו — ונשתכח עמלו. קומתו נזדקפה ונפשו המדוכדכה התעודדה. קשה לתאר את כל יסורי „גלגול המחילות", שסבל שוער עד שזכה לשכרו ולשכר־סופרים. גם אחרי שהכירו בו ומאמריו וספוריו נתחבבו על הקוראים, לא חדלו העורכים והמוציאים להתעמר בו ולקפח את שכרו הזעום. אפס, שוער הבליג על יסוריו הרבים, ובשעה שקבל את „פת־בגו", התפייס כתינוק...

הופעת מאמריו וספוריו בעתונים „טאָג", „טאגעבלאט" ו„דאָס אידישע פאָלק" הועילה הרבה להטבת מצבו, ובזכות זה נתקבל למורה באחד מבתי־הספר ההגונים.

כעבור זמן מועט נכנס שוער גם אל הספרות העברית. ספוריו וציוריו, שנדפסו ב„העברי", „התורן" ו„הדואר" ידועים לכל הקוראים הותיקים.

הפגעים הרבים, שסבל א. שוער בימי חייו, לא הזקינו את רוחו ולא פגמו בכשרונו. נטל חייו לא העיק על נשמתו הבריאה וחמשים שנותיו לא העלו חלודת זקנה על צינור כשרונו, שהיה סמוי מן העין.

קהית הבוסר המורגשת בבכורי כל סופר מתחיל, אין בנסיונותיו הראשונים. בספורים שא. שוער כותב בשביל הפעוטות, מורגשת רעננות הילדות, וביצירותיו בשביל הגדולים יש טעם זקנים. (אגב: בקרוב יופיעו בהוצאת „דביר"־חברים מבחר יצירותיו).

היניקה העברית של שוער היא מתוך מסורת־העם. ה„נפשות העושות" שבמיטב יצירותיו, הן מ„פרגור" הנשמות העבריות, ומכל ניביהן ושיחותיהן נשמעים צלילים עברים נעימים.

להביט על זצר בשעה שנפגש עם „אבלי עולם" אלה. הוא היה נועץ בהם את שתי עיניו, מפשיל את שערותיו ואותה בת הצחוק של בטול היתה משתרבבת על שפתיו. האומללים בושו להרים את ראשם, „קרחם הנורא" נמס מאליו, עצבונם חלף־הלך לו — והם נהפכו לצעירים רגילים בתמימותם הטבעית ובשמחת החיים המפכה בקרבם.

ככה היה זצר מלא חיים ותנועה, בעל כשרונות, אוהב את הנעורים, שש לקראת השמש המזהיר, מתענג על כוכבי ליל, נפש מפרכסת, המסתבכת בעוון ונהנית, הנצמדת לחטא ומתעלה...

בימים האלה כבר התרקם בקרב נפשו „חלומו הגדול" על עבודה ספרותית רחבה וגם, עד שלא יהיה הדבר תמוה, על **עתון משלו**. חלום העבודה הספרותית לא היה רק נחלתו של זצר; רבים מחבריו השתעשעו בחלומם זה והתגעגעו אל הספרות. אולם כל אלה שהיו קרובים לפייארברג וראו באיזה רטט של קדושה צר חברנו את הצורות וכמה התקדש על כל אות ואות, נקודה ונקודה; כל מי שראה האיך חרזה היד הרועדת את פניני האותיות ותהיינה לשורות והשורות התרבו ותהיינה לדפים עד שנולד „לאן ?"; באחת, כל מי שהכיר האיך מפרישים את עצמם לספרות — לא נועז לגשת אליה אז, כן יחללנה... בינתים מת חברנו, החבילה נתפרדה, ובאו החיים והעמידו את כל אחד ואחד על מקומו.

זצר החל את עבודתו הספרותית בהצלחה. מאמריו הראשונים על מאכס שטירנר לפי ניצשה, שהודפסו ב„דור", העירו תשומת־לב. יש בהם הרבה מן ההפתעות והפאראדוכסאליות, מן הפתוס המיותר הנאה לנואם והפוגם בסופר. הוא רוצה להכניע אותך בעב ענן של מלים וניבים על חשבון ההגיון הברור. מלבד זאת ניכרת השפעה זרה — השפעתה של הספרות הרוסית. אולם הם כתובים בחום הנוער ובאמונה של סופר מתחיל, שעדיין לא מצא את עצמו. מעט־מעט כובש לו זצר עמדה ספרותית וממאמרו הטוב נגד ד"ר ש. ברנפלד אנו רואים אותו מזוין בהגיון ובחוש היסטורי בהיר. אחר כך באו המסות שלו על הסופרים הרוסיים, המכניעים אותך בתקפם ובאהבת האמת שבהם; המאמרים והפיליטונים ב„הצפירה", שהיה חבר למערכת בה. כשרונו הספרותי של זצר הולך ומתפתח. הבניה והגזרה הספרותית מקבלות צורה יותר מלוטשת, נסיונות החיים מחשלים את כחותיו של הסופר והוא הולך לבטח דרכו.

אולם ידוע, כי הספרות העברית אינה מפרנסת, לצערנו, את בעליה, וזצר פונה, מרצון או מאונס, אל הספרות האידית: עובד בעתונים, כותב מחברות, חולם על ספרים, ונודד מקום למקום, עד אשר בא לאמריקה.

אבל פה נפסק החוט בינינו. הרבה ממאורעות חייו האחרונים נעלמו ממני. חבלי ישוב חדש, צירי ההתאקלמות וההסתגלות אל סביבה ספרותית אחרת, אל שפה וערכי חיים אחרים ואל תרבות זרה — הניחו ודאי את חותמם על נפש רכה וספוגנית זו והשאירו בה רשמים עמוקים.

באתי לארץ זו בשביל **חופש הדבור והדפוס** השורר באמריקה, בשביל אותן האפשרויות הבלתי־מוגבלות, הנותנות מקום לעבודה ענקית ולמעוף רחב...

עבודה ענקית ומעוף רחב — הכל בסגנונו של זצר הצעיר, חבר ילדותי.

בראשית בואו פנה אל הספרות העברית, וחלום ילדותו על **עתון משלו** נתמלא. הוא יסד את ירחונו „התחיה". אולם פה נפגש עם סביבה אחרת לגמרי. אותן המסורות הספרתיות, שזצר היה רגיל בהן בארץ־מולדתו, חלפו. התנפלות אישית, בטלנות והתנפחות ריקה מצד „מגיני הספרות העברית" מררו את חייו, הכשילו את כחותיו וגרמו לירידתו הספרותית של ירחונו.

זצר עוזב את הבימה העברית, מקדיש את עצמו לספרות ולעתונות האידית ומשקיע בהן את מיטב כחותיו וכשרונותיו הספרותיים. מתרגם מאמרי אחד־העם לאידית, כותב ספר על הבעל־שם־טוב — חלומו הספרותי של פייארברג; מפרסם ספר על הנצרות, מוציא שבועון, משתקע במסתורין, מתרגם את פרקי ה„זוהר", מסגל לו שפת הרזים, והכל נכתב בחום ובהתלהבות חסידית, ומבין השיטים כאילו נשקפת לך „נשמתו הטהורה" של א"א מורי שמואל בר צבי הכהן, שאליו הקדיש זצר (עוד הפעם על־פי איזה פאראדוכס בלתי־מובן) לא את ספרו על הבעל־שם־טוב, כי אם ספרו על הנצרות...

יש אנשים החביבים עליך ביותר — אומר זצר בסוף ספרו על הנצרות. ככה יש גם פרובלימות הקרובות אל לבך ושאתה מכיר בסבכיהן, סבכי נשמתך אתה ותהיותיה...

באחד הימים נכנסתי אל משרד חברי להתראות אתו אחרי הרבה שנים של פרידה,

ש. צ. זצר

הוא גודל בתוך ה„חבריא", בין אותו חבר הצעירים החולמים על „הספרות העברית וחובותיה", על השאיפות המוסריות של הדור ועל השתלמות רוחנית. טהורי־לב וזכי־רגש היו, כולם האמינו בעבודה מקפת ובתקון העולם, אבל באו החיים ושחקו על חלומות הסער ומאוויי ההוד שלהם ופזרו אותם אחר־אחד במרחקים קרים. במעונו הצר של פייארברג התאספו בכל יום, שמה הריקו את רגשותיהם הסוערים, המו והתגעשו, התווכחו בחום נעורים על הדעות החדשות בלאומיות., על שנויי ערכים בחיים ועל הופעות משמחות בספרות העברית והכללית — ועל מהפכות. מבית־המדרש יצאו אל אויר העולם והכירו בבוראם — ואל בית־המדרש שבו בשעות של ספקות ופקפוקים. הקשר עדיין לא ניתן והאהבה התמימה טרם הופרה. היו התנגשויות עם „מורדי־אור", מלחמות וקפיצת אגרופים, ולעתות הערבים היו החברים משוחחים ביניהם על תעלולי ה„חשוכים", הצחוק התרומם, העינים הוצתו שביבי־אש ודמי הנעורים רתחו.

בתוך אותה חבורה פגשתי את זצר הצעיר העדין, בעל שערות המשי, המצח הרחב והעינים החולמות, בבת־צחוק של בטול על שפתיו. באספות היה יושב לעתים קרובות ומקשיב, מבלי השתתף בראשונה בויכוחים הסוערים, יושב ומחייך את חיוכו המיוחד, כאילו לו, לתלמודי המפולפל, יש דעות יותר עמוקות ומוצקות והוא מחכה לרגע המוכשר לגלות אותן ברבים. ובבוא הרגע — התרגש ישכח את הסביבה, את החברים והיה מריק את שפעת רגשותיו בלי־סדר, מבלי התחשב עם נימוסים מקובלים וסייגים מסוימים, המבדילים בין ויכוחים ספרותיים ובין דברי־ריב. אך הנה שקטו הלבבות, הוארו הפנים הזעומים של החברים, השתררה מנוחה בחדר, וזצר שוב על מקומו בפנתו ואותה בת צחוק של בטול על שפתיו ורגש של הכרה עצמית נצת בעיניו.

הימים — ימי תסיסה מוסרית ברחובנו. „השלוח" היה בראשית התפתחותו. הפולמוס הספרותי שעוררו הרבה מן הסופרים המהפכנים, משך את הלבבות הצעירים. הדרישה ה„גאותנית" על הרחבת הגבולים, שיצאה מפי המפקד הראשי במחנה המהפכנים, ברדיטשבסקי, מצאה לה תומכים נלהבים. כולם דברו על אותם הקרעים הנפשיים שגרמה לנו הגלות ושעלינו לאחותם.

בסימטותינו הצרות המו ורעשו. כל הגה קל ומבטא שנון שנמלט מפי אחד הסופרים, מצא לו אזנים קשובות. הספרות העברית לא היתה אז מן אספורט ושעשועים, שפונים אליה בשעה של הרחבת־הדעת. היא היתה גורם חי במחננו, בה חיינו, ואת אוירה שאפנו. היא פרנסה את רוחנו, השפיעה על מהלך מחשבותינו והשליכה אותם הגרעינים המוסריים הראשונים בקרב נפשנו שהתפתחו ברבות הימים וקבלו צורה של השקפת־עולם שלמה, שלוותה אחדים מאתנו על דרכם בחיים ועוררה אותם למפעלים. ביאליק פרסם אז את „המתמיד", זו מצבת הזכרון ל„פיו־די־סיקל" שלנו, לתקופה ההולכת ונעלמת ונאצרת בתור רכוש היסטורי. פייארברג נלחם עם „אויבו העז", עם ברדיטשבסקי, המעריץ את „שלהם" יותר מדי ומבכר אותו על „שלנו" ובאותו זמן קלט גם את דעותיו של „בעל־דבביה" וערבב אותן בתוך סממניו הספרותיים. הד אותן הדעות — הוא ציורו „בליל אביב", השובה אותנו גם היום בעוז אמתותו ובעומק נענועיו ל„מעבר לגבול"...

אז הלך זצר והתפתח, קרא ושנה וספג אל קרבו את מבחרי היצירות הספרותיות. כשרון מיוחד היה לו לקלוט אל קרבו במעוף עין תמציתם של הרעיונות היותר חדשים, לעכל אותם בהוויתו הפנימית מבלי שיצטרך לדפדף את הספרים העבים והשלמים ולהתעכב על הפרטים. ולכן עונג מיוחד היה לראותו מתרגש ומשתמש בקלות מיוחדת במראי־מקומות מתוך הספרים ובפאראדוכסים שבאו לו מתוך הרכבה מוזרה. הוא אהב את פייארברג אהבה עזה, כי הרבה מזכרונות ילדותם קשרו אותם זה לזה, אולם מעולם לא קבל את מרותו ותמיד היה לועג לחברים שעשו את אהבתם לחברם הגדול מעין פולחן אישי.

וראוי לציין, כי גדולה מאד היתה השפעתו המוסרית של פייארברג על חבר הצעירים — מפאת חנוכו, סביבתו וחיי הנזירות שחיה, מובדל ומופרש מן העולם, כלוא בתוך ד' אמותיו, רחוק מתענוגי החטא ומנועם התאוה. כל אלה הדברים הסיכו רוח עצבות על אלה שבאו בקרבתו, עד שאחדים מן החברים קשרו עליהם מדעת איזו מרה־שחורה רחמנא־ליצלן, כאילו הם נושאים בקרבם „סוד איום ונורא", אשר בהגלותו יביא חס־ושלום מהפכה בסדרי החברה והם מרגישים את גודל האחריות של גלוי סוד נבוב זה. מענין היה

שבגרונם... אולם לדאבוננו, משגברו הצרות ונתמעטו הלבבות ביותר, נסתתמו מעינות התפילה לגמרי...

והמעיין בספרו הנזכר מתפלא, עד כמה השפיעה, מדעת או שלא מדעת, ספרות־רז זו גם על רכוש המלולי, אפני הבטוי ואמצעי ההבעה, אותם ניצוצי הרמז המתגלים ככוכבי זוהר, רוגשים ומתלקחים, אותן ההשוואות המבריקות והשמות המבטיחים, ועל כולם — אותו רגש דתי חי המציץ אליך מבעד לחרכי ההגדרות המוסריות והקישוטים ההגיוניים.

כשרון אנאליטי לו, למאקסימון, הנותן לו את האפשרות להקיף במבטו את הפרובלימות המוסריות שהוא דן עליהן מצדי־צדיהן, לנתח אותן לנתחיהן, להפריד אותן לענפיהן ולשריגיהן השונים ולהתקרב לאט־לאט אל האמת — האמת שלו. במקום שאחרים רואים את היער בכללו, יקר לו כל עץ מיוחד, כל שיח וכל אילן סרק; הוא בוחן ובודק גם את הצפרים המקננות בו לסוגיהם וחלופיהם הרבים, ובתמימות של מחשבה המציינת אותו הוא מגדיר ומגביל, מפרק ומפריד וכל זה — לצאת מן הסכנה האורבת לו, מן הספק המענה.

הנה מאמרו הטוב על ברדיטשבסקי. הוא מתחיל: „בבת־מלך זו שרוח שמה" ושהיא מתגלה תמיד רק על־ידי הלבוש — ומיד אנו מכירים את מהות הלבושים, הקליפות (הקליפה המקיפה את המושג והקליפה המקיפה את המשיג), המחיצות העומדות וחוצצות ביניהן. אחר כך ההתקרבות אל בת־מלך זו.

... להציץ במסתריה בהיותה עירום ועריה, להסתכל בזיו השכינה מחוץ למשכן, להקשיב לרינה שבממשלת הדממה, להבין את המחשבה הקדמונה שלא התגשמה במלים, להשיג את הדבור המפשט שלא התלבש בקולות וגו'...

מונחים והגדרות הלקוחים מגנזי המסתורין והסוד.

ופה באים ה„מעפילים", המהרסים להביט אל הקודש, לסוגיהם ולמיניהם השונים. החוקר, המאמין, הצדיק, האמן וצירופיהם וצירופי־צירופיהם, והכל כדי למצוא פתרון לאותה החידה היצירתית שקוראים לה מיכה יוסף ברדיטשבסקי...

כל זה נעשה על־פי הכרח פנימי, לבקש ולמצוא אמצעי הגנה מפני הספקות האכזרים האורבים לך...

... האדם, בעל ספקות קיימים, לא דרך יבקש לו, כי אם אבן מאבני המקום, אשר יניח עליו את ראשו ויחלום את חלומו... הנה נאספו עלו המון אמתיות העומדות זו בצד זו וסותרות אחת את השניה ומבקשות פתרון...

הסופר הצנוע כאילו אינו יכול לעצור ברוחו ומגלה את צערו ורפיונו: האמתיות סותרות זו את זו, וקשה למצוא דרך... הבו לו רק אבן אחת — לא למצוא פתרון — זה קשה וכמעט אי־אפשר, כי אם להניח את הראש ולחלום חלומות... זהו מצב נפשו של ברדיטשבסקי וגם של מבקרו הנאמן. וכה הוא במאמריו היותר רצינים: „בדידות וגדולה" ו„שלילה וסתירה".

ההכרח הפנימי הזה, לנתח את החזיונות המוסריים באיזמל דק וחד, לפרק את ההופעות הספרותיות לחלקיהם ולהעמיד כל אחד במקומו הנכון, מלווה את מאקסימון גם בבואו לדון על אחד מחזיונות החיים הצבוריים החולפים. העורכים אינם רגילים לשמור על הקנינים הרוחניים של הסופרים, על הדעות וצירופי הלשון והסגנון, שגם הם קשורים ואחוזים במהותם הפנימית, וכל המניף עליהם עט, הריהו מקצץ בנטיעות חיות ומפרכסות. דבר זה ידוע וכבר התאוננו על זה בספרותנו, והעורכים השיבו מה שהשיבו. מאקסימון עומד על כל תג ותג, על יחס הפרט אל הכלל, „החלק אל ההכל".

הנה הסופרים למיניהם וסוגיהם, העורכים למדרגותיהם: עורך מורד, מורד כשר, עורך מתון וגו'. הסבות: חוסר סבלנות, חוסר הכרה, חוסר הבחנה, לפרטיהן ולמערכותיהן, והכל ברור ומובן מובע בעוז ובבטחה, מואר באור האמת ועל הכל חופפת רוחה של הצניעות והענווה, המושכים את לבך אליו ומשתפים אותך בחפושיו הרבים, בצערו ובאהבתו הגדולה אל האמת.

ומאיש, שמעלות אלה לו, איש המצטיין בעוז בטוי, ביפי הבעה, בחום רגש ואמונה — כל הסממנים הטובים, המרימים עבודה ספרותית למדרגה של יצירה — מאיש כזה יש לנו לקוות הרבה הרבה לטובתה של הספרות העברית. ואנו מקווים.

י. י. וואהל:

ש. ב. מַקְסִימוֹן

הצניעות שבמחשבה — הוא קו אופייני לעבודתו הספרותית של מאקסימון. הוא כאילו צר צורות לעצמו, חושב על חזיונות החיים ותהלוכות בני־האדם, שוקל את ההופעות המוסריות של הדור ומבטל כלפי פנים, כדי לשכך את הסער הפנימי שבנפשו, להשקיט את נדודי רוחו הוא.

מסתכל אתה בכל חמרי הבנין שהוא מכין בזהירות כל־כך מרובה, בנדבכים שהוא מניח זה על גב זה, בתאים השונים ההולכים ונוצרים טרם יגיע לסדור כללי, ומחשבה זרה מתגנבת אל לבך: כל החומר הזה וכל התאים האלה, הבודדים והפזורים במרחב, — לשם מה הם באים? האם לא לשם התגנדרות ויפוי חיצוני, שדבר אין לו עם עצם העבודה ומהותה?

אולם, לאחר שאתה חודר אל מתחת למסכת ההגיון של הסופר, אל תוך רקמת נשמתו, אתה מכיר, כי הכל פה נעשה לא לשם התהדרות ונוי, כי שם מפעפעת בדידות צנועה, הנזונה מתוך עצמותה ומתחממת לאור עצמה. נפש רצוצה מפרכסת ומטורפת מהמון ספקות ופקפוקים מתבצרת ומגינה על רכושה המוסרי מפני הרוחות הרעות המתפרצות מן החוץ. הנחות, היקשים, צעצועי הגיון, נפתולי מחשבה, והאדם לקוי הספקות והתהיות הולך ונגרף לאט ובחשאי אל הרעיון המרכזי, הזורם ונארג בצינעה בתוך מסתרי הנפש, נעלם מעין חי. שאלות החיים וההוויה מתרוממות מאליהן, מענות, לוחצות ותובעות פתרונים, והאחרונים אינם נקנים אלא מתוך צער ויסורים וזקוקים לשמירה מרובה — ומאקסימון שוקד על שמירתם ומטפל בהם בסבלנות מרובה, ומתענה במסתרים. כל מי שמצוי אצל הספרים של חכמי ישראל מימי־הבינים, רואה ויודע, כי הרבה ממחקריהם, הנחותיהם ועיקריהם באו להם לא כל־כך מחפץ ההוכחה לאחרים, כמו משקידה יתירה לשמור מפני הספקות והלבטים את משאות־נפשם וחזיוני־רוחם, שנתרקמו בחשאי בתוך נפשם. הדאגה היתירה ל„הצלחה האנושית" בעיון ובמעשה, שעליה מכריז בעל הכוזרי, אינה אלא היראה מפני תולעי השפק הזוחלים מעבר להכרה, הצער והעלבון, כי „הדעת והמעשים אי־אפשר שיושגו אל־נכון מצד השכל האנושי המוגבל", כי האחרון „לואה מהשיג דברים לאמתתם" וכל אלה הסעיפים והשריגים השונים הם אמצעי הגנה על עצמותם של מחבריהם. וזהו היסוד של „הצניעות שבמחשבה", שאינה מכריזה על צערה ברבים, שמתקדשת מתוכה ואחר כך היא משפיעה על הסביבה...

ולכן מעריץ כל־כך מאקסימון את אחד־העם ומקדיש לו את ספרו „גוילים" „ברחילו ורחימו". הוא הלך שבי אחרי צניעותו של הסופר וענות המחשבה שלו.

...הצנוע, אם שיעור קומה ושאר רוח לו, הוא עולם בפני עצמו, שואב הוא מבארו ומשקה את אדמתו, הוא הזורע והוא גם הקוצר...

גם מאקסימון הוא הזורע והוא הקוצר והנחותיו ההגיוניות אינן פרי חקרנות הבאות לסמא את העינים, כי הן ממלאות את חלל עולמו הנברא על־ידיו ובשבילו ואין לזרים חלק בו. וכן בדברו על רובין הוא מונה לאחת מזכויותיו את הצניעות.

... הוא היה צנוע, תמים ועניו, כי עולם כעולמנו אינו יכול להתקיים בלי צדיקים נסתרים. וגם אברהם רובינזון מצוין בזה, שהיה מסתיר את נר ה', את נשמתו, מעין זרים.

ובעל רגש הוא מאקסימון — נפש רכה ופיוטית, היונקת מקרקע החסידות וממעיני המסתורים והסוד. לא לחנם עמדה ערש ילדותו באחת העיירות באוקראינה, מקום שם פרחה החסידות הטשרנובילית. זו הניחה עליו את חותמה, השפיעה על מהלך מחשבותיו, על סגנונו ועל סגולותיו הלשוניות. ולכן כל־כך קדושה ורוממה בעיניו התפילה, „זהו הצנור שדרך בו מוליך האדם את השפע וקונה לו חבה ודבקות", עד שלמשורר התחיה היקר בעיניו, לביאליק, אינו מוצא שם יותר נאה מ„בעל תפילה". וכך הוא משתקע בהגדרתה של התפילה למדרגותיה השונות, לסעיפיה ו„בחינותיה" וצנורי השפעה שלה, — ואתה שוכח את מקומך וזמנך ונדמה לך, שאתה קורא אחד מספרי היראים. אותו הסגנון החם והמרומם, אותם כווני־השפה, ברקי המלים, המונחים והתוארים. העולם מזמר את שירתו לקונו; המלאכים ירקדון, הטבע עורכת תפילה ואבות האומה והנביאים, הם בעלי התפילה היותר מנוסים... גם גבורינו — לא נצחה חרב פיפיות שבידם אלא בזכות רוממות אל

פנקסים־פנקסים ופנקס אחד גדול — פרסקי שמו, משם ישאב.

צחוק ורצינות ושוב מהתלה — אך יחס נאה ויושר, יחס של יושר־לב וגילויו.

וכשכותב פרסקי —

שבעה נקיים ישב וידייק. בחוש יבחוש בפנקס־לבו — במעמקיו — ויעלה מן הנאה והמשופר (ויש גם מן המצועצע ביותר — ולפרקים יותר מן הרצוי!) ויתן לפנינו דברים כתובים — מנופים ומצוחצחים. ואם יסיתנו לבו בשפק ומלה איזו־שהיא תתגלה לעיניו וסרח־צל בה — לא יבטח פרסקי בזכרונו ובידיעותיו: יפשפש ויפשפש במלונים וב„היכלות קודש": דוק ומצא — יאמר פרסקי.

ויודע פרסקי ערכה של מלה. נפש חיה היא לו. והמציל חיים והמקיים נפש אחת...

ומתוך עיונים אלה יתעמק פרסקי בלשון וירשום רשימות בסגנון — חומר למלון גדול ולמסגנן חשוב — אלה אשר בו יחיו ובקרבו ינובו זה כמה: — הם הרהורי לבו וחלומות נפשו.

לדבריו יש שני מיני אנשים: נצורי לב וגלויי לב. „נצור־הלב הוא קברן. בחובו יקבור את ילדי נפשו. גלוי הלב הוא יוצאן — יאחז בידי ילדי נפשו ויטייל עמהם יום־יום לעיני השמש. מי גלוי לב כסופר?"

אכן. בבואת כותב הדברים האלה ואומרם נשקפת מתוך הדברים עצמם. גלוי הלב הוא הסופר שבו ודובר את אמתו.

על כל אלה ועל רבות כאלה — ישתבח פרסקי ויבורך! נסכים או לא נסכים לדעותיו — אחת היא: לא רבים כמותו בתוכנו. מיוחד הוא — על כל מאווייו וחשקיו, הרהוריו וחלומותיו, חפציותיו ושגיונותיו.

בן יחיד הוא לנו!...

ד"ר מ. חסין־ארנוני:

נִיב הַנְּקוּדָה

לאורה.

מביני־מוסיקה יודעים, שהנקודה, זו הדממה אשר בין משפט אחד למשנהו, היא חלק אורגאני ופועל של המנגינה. אלא שצריך להיות קומפוזיטור, כדי לדעת מתי להכריז דממה בין הנאמר כבר ובין מה שיאמר — למען תת לדממת־הנקודה את כחה הפועל. נחוצה תפיסה מיוחדת, אשר אך באמנות חלקה, כדי להביא את הדממה אשר בנקודה לבטוי חי.

פעם שאל תלמיד לתורת־המשפטים את רבו: „למדני, מה היא פוליטיקה?" הפרופיסור, שהיה אחד מאבות הפוליטיקה הריפובליקאית בצרפת ובן לעם יהודה — גאמבטה שמו — ענה לתלמידו מתוך הגות־לב מילאנכולית: „זו היא האמנות לתת ניב לנקודה". וברוח זה הלך יוצר התחיזביות בפוליטיקה והמשיך: „למה עלתה רומה העיר לגדולה? — יען ידעה תת ניב לנקודה". ובאותו רגע הרהר אחד לעצמו: למה נפלה יהודה? — בן־בנו של אחרון הסיקארים אשר בצבא בר־גיורא שם לו נקודה תחת תשובה...

ופעם, זה היה בסוף ימי־הבינים ועל סף התקופה החדשה; הוציאו אז לשריפה אשה אחת מארמון מלכי צרפת, יען כי לקחה את לב אנשים וגם את לב המלך והמלכה לא ביפי פניה וגופה, כי אם באיזה כח נסתר ואדיר, אשר איש לא יכול לעמוד לפניו. וכששאלוה במרחק צעד מהמדורה: „במה היה כחה גדול?" — ענתה המטרוניתה בנחת: „זה כח הנפש החזקה, היודעת לתת ניב מרנין לדממת הנקודה ובו תשעבד לה את ברואי האדמה".

ה. ג. וולס כותב במקום אחד: „סוד ההצלחה מונח באמנות לשים דממת נקודה בזמנה הראוי". ואולי לא הערכנו למדי ולא הבינונו עד היום כל צרכו את הסוד הכמוס אשר ב„עת לחשות ועת לדבר".

בשנת „הברית הקדושה" לתולדות אירופה הפרועה, עמד ראש ממשלה אחת בבירת ההאבסבורגים מאחורי דלת של אחד האולמים, מקום שם נחתך גורל מולדתו. שער־ראשו היה לבן משבעים שנות־התמדה אשר חי באהבת ארצו. לא הרשו לו להכנס פנימה ולחוות את דעתו בין רוזני הגויים, כי קמה למולדתו אישיות, אשר הדבירה עמים ולאומים ויפול חלל מפסגת מעוזו לבלי קום. הנסיך מטרניק, זה החותך גורל אירופה אחרי בונופארט, שאל את הישיש הנשגב מבית אצילי צרפת: „במה היה כחך גדול שהכרעתנו, אחרי שלא היה בידך שם נשק אחר, מלבד השתיקה, להכריחנו, כי אשמע לך, ואחרי כל העלבונות שהעמידו בנסיון כה קשה את שיבתך?" — ענה הישיש מבית אצילי צרפת ואמר: „ידעתי לתת ניב לדממה".

אוטאבה, קאנאדה.

במהירות האפשרית ללמוד החומש, ומשום זה זכותם גדולה בעולם החנוך שלנו.

צריך להודות, כי גם אלה אינם חפשים לגמרי מן החסרונות שמניתי, אבל בדרך כלל, ספוריהם הם יותר קולעים ללב הילד היהודי. ובנוגע לשפה — יש להכיר בכולם „אפיקורסות" לגבי ה„ספרותיות" היתירה.

מוותרים הם על המליצה המדומה והאמתית לטובת ההדרגה והבטוי הברור. ועל זה תחול עליהם ברכת אלפי ילדים וברכת המורים.

לספריהם יש, לפי דעתי, צורך השעה וצורך המקום בכל ארצות הגולה. הם הכניסו לעולם חנוכנו דבר־מה חדש, כוון אמריקאי, הדרגה שיטתית ואנכיות ילדותית־יהודית, ובזה קנו את עולמם.

ניו־יורק.

ראובן גרוסמאן:

דָּנִיֵּאל פֶּרְסְקִי

אחיעבר — שם יקרא לו, ראשון ללוחמי העברית במדינה זו: לוחם מלחמותיה ולוחם מלחמה הדל. שם זה קרא לחבר־רעים אשר מצא, שותפים לגורל מלחמה: אחיעבר. אבל טוב מזה לקרוא לו: בן־עבר. בן נאמן לעברית. דומה: ממסורה חוצב ובדמותה קורץ.

ראשון היה פרסקי למוציאי הבל עברי חם וחי בקפאון מדינה זו, והקנאי שבו נלחם מלחמת תנופה — בעזרת תנופת ידים גדולות רחבות־תנועה — סגולתו בשעת דבור.

וחי בהן פרסקי — בשפה ובספרותה. דומה: מאז ומעולם יטייל לו ארוכות וקצרות על פני ספרותנו, מעיין בהתענינות ובסקרנות, מתוך הכרח נפשי, על כל העתונים והספרים העברים „על קרבם ועל מודעותיהם" — כי גם בהן, באלו האחרונות, תצוד אזנו צליל חיים ובשורת תקומה; ואז ינסה את הנוצה ויחלוק למי מנה יפה כגמולו ולמי ינעים מליו היפות. והכל בגלוי לב, באמת ובתמים. כי על כן אח הוא פרסקי וחבר טוב, מעודד ומעורר, מייסר ומוכיח. בהתגלות לב ידבר, כדבר איש אל רעהו, דברים פשוטים וכנים, „על המעלות והמורדות בחיים ובספרות". הוא חי בספרות והספרות חיה בו. גוש ספרות הנהו — וגוש חיים. ומפנתו הטובה, הקרובה והחפשית ש„מתחת לקו", באותיות פטיט — אלו אשר אהב כה — ישוחח לו על כל ועל הכל: ובעיקר בעניני לשון וסגנון; הנהו שש ודץ לקראת כל ספר עברי חדש וכל עלון עברי חדש באשר יופיע ומאשר יגיע לו — וחג ללבבו אז! הוא משקיף בעד אשנבי־משקפיו ויראה מלים מחודשות ולעז וארמית וראשי־תיבות — ויגלה און באלה: אך לא פרסקי הוא ויחריש; הוא חמס יצעק! בנפש שפתנו הוא! אמריו ישיב לסוראי תגר על המליצה, ולרוצים בבטול הכתב העברי, ול„מספרדים" את לשוננו. ולא אחת ילמד סניגוריה על המימרות החדשות וזיווגי המלים, מחזיקי המרובה, יצירות הפרט, „כי שבת ועדית" יראה בם. סממנים חדשים הם לו. והכל בלחישת אותיות זעירות ובחיוך רצון ובאהבה נאמנה.

מלחמת השפה וטהרתה ילחם; מלחמת הספרות וקיומה — כי היא מלחמת חיין ותמציתו! לא עברי פרסקי ויחבק ידיו. עת לעשות — ולא עת דבר. במערכה יעמוד תמיד ויפקח ובפיו המלא ינזוף במורה העברי על שבתו שאנן בביתו מבלי חתום והחתם על עתונים עברים, מבלי קנותו והקנותו ספרים עברים!

עשה — וחיה בהם! — זו תורת פרסקי בכתב ובלשון. בהטיפו „הבל פי עטו" ובדברו דבריו בחוצות העיר, אשר הוא עברית ימלאנה. ימלאנה.

פנקסים וקטעי־מחברות לו לפרסקי — גנזי־כיסים. ואוצרות בהם. חידושי מלים מזולתו ומעצמו, זיווגים ובטויים אשר העלה סופר פלוני ויוצר אלמוני בעטו — והפנקסים מלאים על גדותיהם ופאות עמודיהם ומעטפותיהם: מבית ומחוץ יכתוב בהם. ישר והפוך. על לשון וסגנון ירשום. רעיונות ונושאים למכביר. הלא הם הם מקורות עיוניו רבי התועלת והענין על לשון בכלל. רמזים פה ושם על חלופי גירסות בשירי משורר, על סגנון סופר. זה מקור יינו הטוב אשר נשא בשתית „לחיים" למשורר — ומכאן מרורו וחרסתו הפסחיים ושומשומיו הפורימיים:

המדובר. כוונתי לספרי־הלמוד המקוריים באמת.

בנוגע לאלה, אני מודה, שעלי לשלוט ברוחי, כדי שלא אבוא מתוך הבקורת החריפה לידי שבח מופלג... הייתי יכול לפרוט פה כמה וכמה מעלות בנוגע לחיצוניות ול„מעשיות" של הספרים ה„אמריקאיים", מעלות העושות את הספר ליותר שמושי מן הצד הטכני והאסתיטי, וממילא ליותר חביב על הילד, ועוד ועוד. אולם, אסתפק ואספר רק מקצת שבהם, וזה רק בנוגע לפנימיות ולשיטה.

אמריקה ה„גויית", המחנכת את ילדיה בפשטות ובנוחיות ובשעשועים שאין דוגמתם, והעיקר — בהדרגה יתירה, אפשר יתירה יותר מדי; אמריקה, זאת הידועה בילדיה הגדולים בחיים והמוסיפה גם בחנוך מתקופת הילדות על שנים אחדות של הבחרות, —מצד אחד; ואמריקה היהודית אי־היהודית —מצד שני, אמריקה שלנו העלולה לקבל, בתקופת המעבר מן ה„ירקות" להתאמרקות, כמה וכמה השפעות בלתי־רצויות, שיש בהן דוקא מן הפסולת והכיעור של החיים החדשים והעלולה לטשטש את צורת הבית היהודי המקורית, — אמריקה כפולה זו למדה דבר־מה למחברים — המחנכים העברים. כמעט לכולם יש עכשיו מגמה ליצור דבר־מה מקורי בשביל הילד העברי, שלא יהיה חקוי ל„אי־רופה". יש התאמצות להפטר עד כמה שאפשר מן החסרונות האמורים. מחנכינו פה נזהרים לדבר עם הילד היהודי בשפת־ילדים ובשפת מתחילים־„ירוקים". בכל שיעור חדש יש לא רק הדרגה וחזרה, אלא חשבון מדויק ממספר המלים החדשות הנוספות, ומדה וקצב להן — כמה להוסיף, כדרך שמלמד המורה האמריקאי אנגלית באנגלית ל„ירוק" המתחיל. ויחד עם זה מקפידים הם, שיהיה להם שיח ושיג לא עם ילד קטן סתם, אלא עם יהודי קטן.

מובן, שלא כולם מצליחים ויש גם קור־יוזים. כל „אמריקאיותם" של ספרים אחדים מצטיינת רק בשנוי השם לגבוריהם בלבד. תחת „גד" ו„דן", שנתפרסמו באירופה ונתחבבו מאד על המחברים, תפשו את מקומם „סמי" ו„בני", וגם אלה משתמשים בעברית הצחה של חברם גד; והיהדות שבהם מזכירה את היהדות ה„ריוורנדית" מן הסוג הידוע. אולם בדרך כלל, יש שאיפה פדגוגית מקורית והיא מתגשמת לאט־לאט.

באות־כח יפה של השאיפה הזאת — איני אומר: הגשמת השאיפה, אלא שאיפה — הם: „ראשית למוד החומש" לי. ז. פרישברג, „טל אביב" לק. וויטמאן, רוב ספרי צבי שארפשטיין, ובפרט „בלשון עמי", „מראשית" ו„היסטוריה לילדים" שלו, ו„ספרי" לי. פולאק. כל אלה יכולים לשמש דוגמה יפה להקלת למוד השפה וליצירת אטמוספירה יהודית לא רק בשביל ילדינו פה, אלא גם בשביל ילדינו באירופה *.

ואל יהי נא הדבר תמוה, שאני מונה את „ראשית למוד החומש" ו„היסטוריה לילדים" בין ספרי למוד ולשון. עובדה היא, שמפני תכנם שכולו יהודי ומפני צורתם — פשטות הלשון, המשפט הקצר וההדרגה, נתקבלו בכמה בתי־ספר לספרי למוד ללשון למתחילים אחרי הכנה של חדשים אחדים או חצי שנה, והתוצאות משביעות רצון גם למורה וגם לתלמיד. התלמיד היהודי המתחנך על הספרים האלה, חש באופן אינסטינקטיבי, שאגב השפה החדשה שהוא לומד, מתחדש גם הוא מעט, שהוא רוכש דבר־מה בתור רכוש נפשי.

הספר „שחרית" לתומרוב, הירש ושטיין כדאי גם הוא להכלל בסוג זה, אלא משום היותו „נחשון" מזדרז (נדפס בפעם הראשונה בשנת תרע"ו) לא הצליח עוד לגמרי לשחות נגד הזרם **.

אין מגמתי בזה לכתוב בקורת על הספרים האלה, לכן אני מרשה לעצמי לכלול אותם יחד בלי לפרוט את מעלותיהם ואת חסרונותיהם המיוחדים ובלי שים לב אל צד היצירה והמקוריות של כל אחד מהם. מגמתי פה רק להראות על הצד השוה שיש בספרי־הלמוד המקומיים, שיש להם כוון מיוחד לטובה ומטרה משותפת: להביא את התלמיד

---

* כללתי בין אלה את „טל אביב" משום היסוד הבריא וכוונו הרצוי. אבל יש בו, לפי שעה, חסרון גדול, שלא כשמו כן הוא. חסר בו הרבה מ„טל האביב". חד־הגווניות של המשפטים החוזרים וחוסר חומר ספורי בחציו הראשון משרים עליו איזו יבשות. אולם, כיון שיש שיטה מכוונת לטובה, חסרון זה יוכל לתקון עם ההוצאות הבאות.

** יש בו התקדמות רבה ביחס לקלות הלשון ולבנין המשפט וכן יש שם חומר יהודי, אבל חסרת עדיין שם תחזרת התכופה והחומר היהודי אינו מעובד כל־צרכו וגם הוא מצומצם בפנה מיוחדת. אבל גם הוא משתבח והולך עם כל הוצאה.

„נשרפו" אלא דוקא „נתלקחו", והילדים דוקא „נבהלים" ואינם „נפחדים". והלא „גאוה", „שרפה", „פחד" הן שכיחות אפילו בדבור האידי והיו נוחות להתרשם יותר בזכרונו הקלוש של הפעוט ? — תיקו !

באותו ספר יש ציור יפה על הנשמה החוטאת, השבה אל האדם אחרי שנתו, עצובה, ועל הנשמה הטהורה, שהקדוש ברוך הוא רוחץ אותה באור שבעת הרקיעים ומחזירה לאדם „צחורה". ואין ספק, ששתוף הצלצול צחורה־שחורה יגרום גם לשתוף־הרעיון... כך הוא חוק ה„אסוציאציה" בנפש האדם. ומה היה גורע מיפי הציור, אילו הקדוש ברוך הוא היה מחזיר נשמה „צחה" או „זכה" או אפילו „לבנה" ?

ב„השפה" — ווארשה — ראשון אחר האלף־בית, מוצא התלמיד בשורה הראשונה של הפרק הראשון : „שם ביער עפה דאה" וגו', ולא נתקררה דעתו של המחבר ומספיק לחניכו בעמוד השלישי „מעשה בתינוקת ש פ ר ח ה באויר". וכי אין זקוק התינוק לחמלה מפני שפע השמות הנרדפים על מושג קל אחד, הבאים אליו זה אחר זה ? ואפילו אם נניח, ש„פרוח באויר" הוא יותר „אידיו־מי", האם היה הילד חוטא ללשון אילו היה משתמש ב„עוף באויר" ?

בוא וראה : בספר למוד אנגלי הנועד לילד האמריקאי, שהאנגלית היא שפת־דבורו ושפת־שעשועיו, בוחר המחבר דוקא בשלשה פרקים רצופים ויותר — בכוונה מפורשת להחזיר את התלמיד על מ ל ה א ח ת פעמים רבות.

באותו ספר „השפה" אנו מוצאים שיר כזה : „הוי ידים משתובבות, אין מכן מנוח לי. כמה גרמתן לי מכאובות, התהוללתן, מריתן פי..." ואני משער, שנמצאים אצלנו למדי מורים מ צ ו י נ י ם, המצליחים להסביר גם „פרק שירה" כזה לתלמיד מתחיל. אבל מי ילד תמים, שאחרי יגיעת מוחו הרופס להבין את צירופי־המלים המסורסות „אין מכן מנוח לי" ואת פירוש „התהוללתן, מריתן פי" עוד יעצור כח ל ה ת ע נ ג על ההלצה ועל השעשוע של הרעיון והמלים ?

ה„פרק האמנותי" הזה שטרח המחבר — או מתרגם אחר—לתרגם מרוסית הוא אפייני לפי ההשקפה, כי מצוה פדגוגית היא להספיק לילד העברי חומר ילדותי כללי, וכן הוא מוכיח על ההרגל לוותר על ההדרגה לשם המליצה המקובלת.

השקפה זו והרגל זה הם היסודות של רוב ספרי־הלמוד למתחילים שנתחברו בעשרים השנים האחרונות. מיעוט החומר היהודי המיוחד הוא החסרון היותר בולט והיותר כולל. בנוגע לסגנון עדיין יש למצוא איזה הבדלים קלים, שנויי גוונים ושנויי הדרגה. אולם בנוגע לתוכן — רובם ככולם הם עקביים. החומר ה י ה ו ד י בטל במאה דברים כלליים וסתמיים. אמנם, למען האמת, הזכרתי את שלשת הספרים הנקובים דוקא משום שאני חושב אותם למשובחים ביותר מן הסוג הזה, ואף־על־פי־כן !...

יוצאים מן הכלל ספרים אלה : „אלף־בית" לפ. שרגורודסקה — מוריה ; „שפת ילדים", של המהדורות האחרונות, לברגמאן־ברכוז — מוריה ; „שער" לברגמאן — אחיאסף ; ש„פת עמי" לקאפלאן־ברקמאן, בהשתתפות י. קצנלסון — מרכז ; „גני" לא. י. שפירא — הוצאת המחבר. בכל אלה ניכרת נטיה מן המקובל ביחס ללשון וכאילו הם מתחרים זה בזה בהקלה. החומר היהודי המיוחד אינו תופס עדיין את מקומו הראוי, אבל גם החומר הכללי „נתייהד", חן יהודי מלבב שפוך עליו, עד שכמעט אין להכיר את החקוי. מקום מיוחד קובע לו הספר „אלף־בית". הוא כולו אומר חן עברי וילדות תמימה *.

בעברי לייחד את הדבור על ספרי־הלמוד באמריקה, אין לי להאריך. לפני המלחמה היתה אמריקה החנוכית שלנו סמוכה לשלחן המחברים באירופה. לספרי־הלמוד העברים בתור יצירה אמריקאית יש איפוא היסטוריה קצרה. אמנם, חובתי כאן להזכיר את העובדה המעציבה, כי גם לפני המלחמה היו פה „הוצאות אמריקאיות" לספרי־חנוך, אבל כל אלה נהגו גנבה ספרותית ומעשי לסטים ביחס למחברים. ה„מקוריות" היחידה היתה בזה, שהרשו לעצמם לעשות „תיקונים"־קלקולים ביצירותיהם של אחרים. במדה ידועה נוהג המצב הזה גם עכשיו. „חברת הוצאה" גזלה לעינינו ממשוררנו ביאליק וחברו רבניצקי. ואני מזכיר את זה, כדי להוציא את ספרי־הלמוד ה„אמריקאיים" הגזולים מכלל הענין

---

* אינני מכנים בכלל אלה את ספריהם ה„ראשונים" של פיכמאן וגורדון, וכן „שתילים" ליעקב לרנר ודומיהם, מפני שה„ראשונים" האלה הם ראשונים רק ביחס ליתר ספרי המחברים, אבל נועדו לשנת הלמוד השנית־השלישית, וכאן המדובר על שנת הלמוד הראשונה.

א. נ. פרלברג:

סִפְרֵי־הַלִּמּוּד בְּאַמֶרִיקָה

רגילים הם המורים העברים באמריקה להתאונן, שספרי־הלמוד מאירופה אינם מתאימים לילדינו פה — וודאי צדקו. אלא שאני הייתי מוסיף: שספרי־הלמוד ההם אינם מתאימים לגמרי גם לילדיהם האירופיים הם...

עשרות ספרי־למוד יוצאים בארצות־הגולה חדשים ל„זמנים", ונדמה לא פעם, כאילו כל מחבריהם נדברו יחד להכביד את עול תורת למוד השפה על גבו החלש של הילד העברי.

ואני שעבדתי כבר לכל ה„אלילים" הפדגוגיים וקיימתי את כל מצוותיהם, ככתוב ב„מבואות" וב„הקדמות", — מודה ומעיד, כי רק יחידי סגולה שבתלמידים יוצאים בשלום, או עוברים בשלום מתוך ספר־למוד ראשון לספר־למוד שני, כלומר — של מדרגה יותר גבוהה. אבל רוב התלמידים של המחלקה זקוקים, עם גמר ספר „ראשון", לשוב עוד פעם לספר ראשון אחר. ולרוב צריך להזהר, שהספר הראשון האחר לא יחזרו בו במספר גדוש אותם הספורים שכבר נמצאו בספר „ראשון" הראשון, דבר שקשה באמת להזהר לפי המצב עכשיו. מלבד שנוי השם הרי חלק גדול של התוכן הולך ו„מתגלגל" בכל ספרי־הלמוד ה„חדשים".

גורמות לצרה זו, לפי דעתי, שתי סבות עיקריות.

האחת: ההשקפה המקובלת, שחובה „פסיכולוגית" להספיק לילד העברי מזון ילדותי כללי. זאת היא השקפה מוטעת, ודוקא מטעמים פסיכולוגיים אמתיים. הילד העברי הוא מעיקרו ילד עברי, ובפרט בבואו לבית־ספר עברי יש לו כעין הרגשה בלתי־ברורה מתחת לתודעתו, שכאן יכינו בשבילו מטעמים מיוחדים. הספורים הכלליים אינם יוצרים בשבילו אטמוספירה מיוחדה כדי לקשר אותו אל הלמוד העברי — אל הלבוש של אותם הספורים. ספורים אחדים אפשר מענינים אותו, אבל לעולם לא ילהיבוהו, כי אינם נוגעים באנכיות המיוחדת של התלמיד, שלשמה בא לבית־הספר העברי. מלבד זה, רוב הספורים ידועים לו מלועזית, שקנה אותם בלי כל עמל ויגיעה, וכאן החזרה משעממת. ראיה חותכת: כל מורה יעיד, כמה חיים חדשים מכניסים במחלקה אותם הספורים הנועדים לימים־הטובים שלנו או הלקוחים ממקור ההווי היהודי.

הסבה השניה, והעיקרית, היא — קשי השפה והלהיטות אחרי ה„אידיום" וצירופי־הלשון, זהו פשוט חטא פדגוגי ומוסרי לגבי הילד, וענשו (של מי? של הילד או של המחבר?) בצדו — עיכוב גדול בהתפתחות למוד הלשון, ולפעמים — זריעת גרעיני שנאה כבושה בנפש הילד לשפה זו המיגעת והמטרידה...

ואני שואל: רבונו של עולם, למה לילדינו „ילדותיות כללית" זו, אם ה„בובות" מדברות — לא מפטפטות, אלא מדברות — כ„זקנות ורגילות", והצפרים והחיות והבהמות, אלה הידידים התמימים והטבעיים של הילד, מצפצפים ומהגים בפסוקים מחוטבים, הכל לפי חוקי הדקדוק וה„שמוש", כאילו היו למדנים גמורים? והקפיצות בלשון מספור לספור או מחלק אחד של הספר לשני, הן מתמיהות ומבלבלות. יש שאתה זקוק ל„גשר התפתחות" של שנה תמימה, כדי להעביר את תלמידך בו בספר מחלקו האחד לחלק השני.

דוגמות אחדות:

הספר „נצנים" — קישינוב — ראשון אחר האלף־בית. אחרי מספר ספורים קלים בערך — לא בהחלט, אלא בערך — נתקל התלמיד ב„מלאכת־מחשבת" כזאת: „הוי, כמה סקרנים הם הזבובים! לתוך כל סיר יציצו. מפני הזבובים הטרחנים אין אדם יכול לשתות את הקפה שלו במנוחה..." פרק בלתי־אסתטי. כל מגמתו לעורר הנאה בלב התלמיד מזה, שהזבוב הטרחן נפל בקדרת החלב... וכי אין זה מספיק להוכיח, כי — בסגנון הספר — מפני ספרי־למוד „טרחנים" כאלה ישתה לו ילדנו את הקפה שלו במנוחה ולא ישים לב כלל ללמוד העברי?...

„הספר" — ווארשה — אלף־בית מצויר. על־פי תוכן הספורים הוא נועד לפעוטים רכים, והתוכן היה באמת משעשע, אלמלא הקליפה הקשה, שאינה נותנת להגיע לגרעין. הארי לא כדאי לו שיהיה „בעל גאוה", אלא דוקא „יהיר". כנפי הפרפר שנגעו באש לא

עם עלות השחר, כאשר רוכסי יהודה עוד עטופים שינה, עפה־באה צפור זהב ומעבירה עליהם בכנפיה־זהב. כן עפה־התגנבה צפור־אהבה. העבירה בכנפה — והקיצו, רעדו, התלהבו לבות־הנוער. שניהם בבת־אחת. שניהם אהבו אחת, בעלת תלתלי הזהב.

יום ולילה הרהרו עליה, בקשו אותה; בלחש נשאו את שמה. שניהם כאחד: בלי קנאה ובלי שנאה.

פעם פתח ברוך ואמר: — אין אני רוצה לאהוב אותה. היא מרעה לדבר עברית ותכופות נוסעת עם משפחתה לפאריז.

עקיבא ענה: — היא תלמד עברית.

ומעשה שטן, לא בעקיבא התאהבה, כי אם בברוך.

העצים העתיקים ברחוב המדברי על שם יהודה הלוי שמעו איך הגידה לו על־דבר זה.

גדלה תל־אביב.

פרחה העיר כעץ תפוח־הזהב, אך יבשה צננה כאשר החלו המריבות אי־שם בעולם הרחוק ואותה שכחו לגמרי.

צמח רחוב אלנבי. בכדור־הרגל שחקו כבר הרחק־הרחק, בדרך בואך ירקונה.

הנציב שמואל בכבודו חלק את תעודות הבגרות.

לכל צעיר וצעירה שגמרו את הגימנאסיה נתן את התעודה ולחץ את ידם. בני המשפחה והידידים נשקו אותם והגישו להם פרחים.

בשאון מגפים מבורזלות קרב אבי ברוך, כשהוא לבוש קפוטת השבת, אל בנו. האם הלכה אחריו. שניהם כבדי־תנועה כל־כך, אימת זולתם עליהם.

נשק אותו האב. התגבר על רגש הבושה שלו והצטחק קימעה. הרים אצבע מתוך איום של צחוק: — שדה ירוק, שדה ישן! גדל ברוך, גדול הוא וחזק. עתה יצא לחרוש את השדה.

ובן־רגע הפליאה התעודה להעביר את ברוך אל רכס הר גבוה והראתה לו את כל אוצרות העושר שבעולם, את כל סגולות תבל. וירך לב ברוך בקרבו, ויחל לפקפק. אך פתאום נשא עיניו וראה פאת השדה הישן. הוא הקיץ.

— לאן תסע אתה, עקיבא?

— לפאריז. שם אלמד.

— ואתה, ברוך?

— אני אלך לחרוש את השדה הישן.

שמח וטוב־לב הלך, ושיר תקוה בחזהו.

כלתה הידידות השמימית. לא הפריד ביניהם אוהל הבד ולא הגימנאסיה, ואף לא תלתלי־הזהב של הנערה.

השדה הישן הפריד ביניהם.

תל־אביב.

א. וויסוצקי:

שָׂדֶה יָרוֹק, שָׂדֶה יָשָׁן

לרוזה אורלאנס, אחותי קטנתי.

הם התרועעו עוד בשמים, ואל הארץ ירדו ביום אחד.

ברוך נולד באוהל דל לאָביו חופר האדמה. עקיבא הופיע בחדר־מטות מרווח ומוּאָר באור פנס כחול.

וידידות שמימית זו היתה נפסקת על הארץ אלמלא מקרה אחד. ומקור המקרה היה בזה, שבעיירה הרחוקה ברוסיה (מקום שם טמונים כל שרשי הדברים) היה אבי ברוך דומה בכל לאבי עקיבא.

זה היה עוד בימים הראשונים לבנין תל־אָביב. אבי עקיבא קנה גבעת חול גדולה ואבי ברוך יישר אותה, בהסיעו את החול באסדה ממעלה למטה. רחוב אלנבי לא היה עוד; הצהרת באלפור טרם הוכרזה. העבודה נעשתה בתכלית הפשטות: חפרו את החול, הובילו את החול, והביטו השמימה אם השמש עודנו עומד בגבהו.

הנערים גדלו.

היו לפעמים גם מריבות ביניהם על גבעת־חול קטנונית אשר אפשר היה להסתירה מעין חומדה בשתי ידים זעיריות בעלות עשר גומות בֵּין האצבעות. אך בדרך כלל חיו מישרים ונדלו יחד עם רחובות תל־אָביב.

ברוך לא ידע אם שיר הוא זה, או רק מעשיה מעין־שיר, אשר אָביו היה לוחש לו מדי ערב בערב כאשר השכיבוהו לישון. וזה דבר השיר, או המעשיה: „שדה ירוק, שדה ישן מחכה לברוך הקטן. מחכה הוא ומתגעגע, מחכה ובוכה. הוי, נקפו שנים, כחות ברוך גדולו, בואו לילות חושך, הביאו חלומות נעימים לברוך. יגדל ברוך, גדול יהיה, לחרוש את השדה יצא. חכה, שדה, אל תבכה; עוד מעט ויגדל ברוך".

בחדר־המטות עם הפנס הכחול ספרו לעקיבא על ארצות־מרחקים נפלאות, על ערים עם מגדלים מזהיבים.

יום אחד שאל ברוך את אָביו פתאום: — מדוע חיים אָנו באוהל? ועקיבא ונערים אחרים חיים בבתים?

בערב ההוא פנק אותו אָביו משום־מה יותר מן הרגיל, כאילו העיקה עליו הכרת אשמה אשר אָשם לבנו, וכאשר ספר לו על השדה הבוכה, נגרה פתאום מתוך עיניו דמעה גדולה, יחידה.

עד מהרה הלכו הילדים אל בית־הספר.

בימים ההם עוד למדו בגימנאסיה של תל־אָביב גם ילדי הפועלים ואפילו תימנים; „גירוש" ילדי העניים בא רק אחרי הצהרת באלפור.

הרעות השמימית נמשכה.

אי־שם במרחקים נחתכו שאלות־תבל, התקיימו קונגרסים, הוצהרו הצהרות חגיגיות.

שני הרעים לא מצאו ענין בזה.

לכל העולם כולו היתה תל־אָביב רק עיירה יהודית צומחת. עוד לא באו לידי הסכם, אם כדאית היא להתקיים על חשבון עצמה.

אך ברוך ועקיבא היו בטוחים, כי ארבע רחובותיה של תל־אָביב הן עתיקות כשמש ויש להן זכות־קיום כמוהו.

מעבר לשער העיר היו ערבים, אך היו שם גם פרדסים ירוקים, באשר עלה להם לפעמים לקטוף תפוחי־זהב לעת החורף ופרחי התפוחים הנותנים ריח ניחוח לעת האָביב.

בדרך שרונה היו שדות זרועים פרחים אדומים. מרחוק רעדו־זרמו הרי יהודה הכחולים. אחרי היורה ערכה הגימנאסיה טיול. בחול, מקום שם כיום הזה רחוב אלנבי, שחקו בכדור־רגל. מדי שנה בשנה בתשעה לחודש אָב אָצים־רצים עבים בשמים, ממש כתמרות עשן, כצבא שחור — רצים הם ירושלימה. מבט קריר, מבט עצב לירח. כן היה גם „אָז" בתשעה באב „ההוא"; כן יהיה לעולם ועד.

כל זה הוא תמיד כך, בלי שנויים ובלי תמורות.

ההרגשות והנטיות של המונהגים. הוא מפרש לא רק את המאורעות אשר אירעו, כי אם גם את השנויים אשר יהיו, אלה המאורעות בהתהוותם. היחיד ודאי סובל, כי קרבנות לא־מעטים יקריב על מזבח המפלגה, אבל זה הנעלם הגדול, ששמו כלל או קבוץ או מפלגה — הוא ידרוש קרבנות. ובהמצא האיש, ידע להעריך את עבודתו. וגם זה המקריב את קרבנו, ישמח על מעשהו לטובת הכלל. זה אחד הגלויים של „בטול רצון הפרט מפני רצון הכלל".

ואם בעתונות האידית מוכרח האדם להכניע לא פעם את עצמו — הוא יכול למצוא לו, ומוצא, את החופש והמנוחה בעתונות או בספרות העברית. היחס הרו־מאנטי והטהור לא נפגם פה ויש הרבה מן הפיוט ונחמת־הנפש בזו האהבה ללשון ולתרבות העברית. האהבה העברית עומדת בטהרתה וכל בניה — בני טובים.

ברנשטיין — אחד העסקנים החרוצים והמסורים על שדה התרבות העברית. ואם יגבר פעם החול במקום אחד — ישתדל להגביר את הקודש פה, בתחום העברית. גם בעסקנות וגם בעתונות העברית חבר רצוי הוא ברנשטיין ובעבודה מתמדת וממושכה יקנה את עולמו, שאליו הוא עורג מאז ומתמיד.

ניו־יורק.

ק. ברתיני:

מ„שִׁירֵי הוֹלֵךְ־בָּטֵל"

לֶחֶם חַסְדֵּךְ אֶלְעַס מִבְּלִי דַבֵּר
וּמֵימַיִךְ אֶגְמָא בְּהַכְנָעָה,
וְתַחַת גַּגֵּךְ מָעֹז מוֹצְאוֹת יְמוֹתַי
הַנִּדְכָּאוֹת —
וְלֹא אֹמַר דָּבָר,
לֹא אֶתְאוֹנֵן,
וְלֹא אָעֵז לִרְעֹב.

וְלֹא אָעֵז לִזְרוֹת יָמַי וְלֵילוֹתַי
אֶל כָּל רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם,
אֶל אַשְׁפַּתּוֹת וְאֵין־מִקְלָט,
כַּאֲשֶׁר יָאֶה לְבֶן־הֶפְקֵר, הוֹלֵךְ־בָּטֵל.
כִּי כֵן רְצוֹנֵךְ!
עַל כֵּן, לֶחֶם חַסְדֵּךְ אֶלְעַס מִבְּלִי דַבֵּר,
וּמֵימַיִךְ אֶגְמָא בְּהַכְנָעָה
וְאֶתְלוֹנֵן תַּחַת גַּגֵּךְ —
וְלֹא אֹמַר דָּבָר.

אוּלָם,
עֵת יָדַיִךְ בַּעֲבוֹדָתֵךְ אִטָּן גּוֹנְחוֹת,
וְעֵינַיִךְ זוֹלְפוֹת חֵלֶב וְגַעְגּוּעִים
עַל גַּב מִזְבַּח נְעוּרַיִךְ —
לִי לְקָרְבָּן . . . —

אוֹתָהּ שָׁעָה כַּאן אֶתְרוֹצֵץ בֵּין אַרְבַּעַת
כָּתְלֵי חַדְרֵךְ,
כְּאִלּוּ בְּשָׂרִי אָז יִיָּרֶה לַאֲלָפִים.
דַּם קָרְבָּנֵךְ בְּתוֹךְ עוֹרְקַי הַמִּשְׁתָּרְגִים
יוֹרֶה, זוֹעֵף וּמְפַעְפֵּעַ
וּמִגְּרוֹנִי מַחֲנוֹת שְׁוָרִים גּוֹעִים חֲרָדוֹת!
וּבָעֶרֶב אַתְּ תְּשׁוּבִי מְיֻגַּעַת וְחִוֶּרֶת.
וַאֲנִי — בְּאֶפֶס־כֹּחַ וְדַל־מַעַשׂ.
לֶחֶם חַסְדֵּךְ בִּשְׁתִיקָה אֶלְעַט,
וּמֵימַיִךְ אֶגְמָא בְּהַכְנָעָה . . .

פאריז, תרפ"ז.

וכשהגיעה שעתו ראינוהו והנה הוא עומד לו אצל הרהטים כיעקב אבינו ומפצל את המקלות, מחשיף הלבן...

תאמרו: אך מפצל הוא, אך אין בו מקוריות...

ואצל מי ממחברי הספרים מסוג זה יש מקוריות? כלום לא כולם „בפצל היו מפצלים" עד עתה?

הוא לא חת ולא חדל מעבודתו לרגע. וכל כמה שהוא מרבה לפצל, כן הוא מרבה לשפר ולשכלל, כי הרבה העבודה עושה, הרבה השקידה עושה; ונורם גדול בשכלול ובשפור הוא הנסיון; והנסיון והשכלול והשפור והשקידה — הם הם המדות שההצלחה נקנית בהן.

הרבה מאד עשה שארפשטיין בשביל בתי־הספר שלנו וטובה רבה הביא לנו. ועל כן תחול עליו ברכת הורים ומורים ושמו לטובה יזכר בספרות הפדגוגית שלנו באמריקה.

ניו־יורק.

ד״ר ל. מ. הרברט:

ש. בֶּרְנְשְׁטֵיין

על־פי טבעו ורוחו הוא „שייך" לעולם המדע. ואל חכמת ישראל הוא נכסף. ואלמלא נשבה לרעש החיים והמונם, לגלגלי הזמן ותהפוכותיו, היה יושב אוהל מכונס בארבע אמות של הלכה, כחוקר זה, שתורתו — אומנותו ואמונתו. אבל כרבים מאתנו, ובימינו אלה, נעקר מעולמו ונשא לרשויות אחרות. אבל זאת לדעת, נחלת המדע לא רעכה בנפשו. מפקידה לפקידה, בשעת תהייה פנימית, עת נעלמות הרשתות של כחות־חוץ, הפרושות לצוד את הנפש, — מתלהבה הגחלת ומתיזה ניצוצות. הוא התחיל במאמרי מדע—ובעברית. ואם שאין להכיר בהם חותם המקצוע, יש להגיד בבירור, שהוא נוטה לחקירת הפיוט של ימי־הבינים. הוא כתב בענינים אלה מאמרים רבים והכל בדרך המחשבה המדעית. מאמרים מקיפים פחות או יותר בחוג הקרוב לחוג מדע זה, פרסם באירופה וגם פה, אמריקה. בין אלה כדאי לציין את מאמרו ב„הדואר" על אשתורי הפרחי, — אישיות מענינת, שמעטים מחכמינו נתנו את דעתם עליה. הוא השמיע את דבריו בעניני־מדע ב„התורן" החדשי („פיוטי הדמעות" וגו'), אבל רמזו לו גם שדות־חקירה אחרים. הוא עסק וכתב מאמרים על תקופת ההשכלה בגא־ליציה — תקופה הרת־מקרים, שלא נבדקה עדיין כראוי, שלא היה סיפק בידו לתת את ההמשך הראוי לעבודתו זו. הרי היו ימים, שבהם נתחדשו דברים מרובים וחשובים בכל מקצוע של ידיעות חיינו ולא נמצא גואל לתקופה זו. כך, בתור בעל הארכיון של „מפיצי ההשכלה" ברוסיה, דן באופן מקיף (ב„ספר השנה" של סוקולוב) בפרקים החשובים של תנועת ההשכלה ברוסיה, הקשורים בפעולותיה של חברה זו.

ומן העבר והחקירה — אל ההווה ואל הפעולה. מספרות ה„נצח" — לספרות־השעה, לעתונות. ובין שני העולמות האלה הוא נקלע. ראשו ורובו הוא נתון לתנועה הציונית מימיה הראשונים ועד עתה. הוא נמשך עם כל גל שהציף בימים הראשונים את חיינו. וגם עתה הוא בתוך המערבולת. אבל הוא רואה את הסכנה שבשניות והפחד של קרעי־הנפש מוציאו מזמן לזמן מן הרעש ומכניסו לאוהל. בהילות החיים — גדולה ומרגיזה. וכשיגברו הגעגועים על השלווה — יש מקלט בספרות ובחכמה. אבל לא לאורך ישקוט. הרפרוף, המרוץ המהיר, התפיסה הקלה, העצבניות של העתונאי — קשים לעבודה המדעית ומוציאים לא פעם את האדם מן העולם המיועד לו. ובמקרה כזה אין אומרים „פלגינן". אי־אפשר שיהא חציו איש־המדע וחציו עתונאי. וכל מי שעין לו לראות, יכיר ויחוש במלחמה הפנימית, החשאית והקשה.

אבל ברנשטיין יודע, כנראה, להשלים בין יצריו, בין ה„יצר הטוב" וה„יצר הרע" של הספרות והעתונות, ומה שמחסיר האחד, ימלא השני. הוא קל־התפיסה לרוחות־הזמן ו„נוח לשמוע" לדברי־השעה. בחוש השמע העתונאי יחוש לקלוט כל תמורה באויר חיינו ומדת־הסתגלותו מפליאה. אם אדם רוצה לדעת ולהכיר מה חושבים, או רוצים, קברניטי הציונות באמריקה — יקרא את המאמרים הראשיים של השבועון הציוני, הנערך על־ידי ברנשטיין („דאָס אידישע פאָלק"). הוא יודע להיות עורך לעתון מפלגתי, כלומר — לכוון את מצב־הרוח והדעות של המנהיגים אל

אברהם שוער:

צְבִי שַׁרְפְשְׁטֵיין

עוד לא זכה שום סופר עברי באמריקה למה שזכה הוא. מאז בואו לכאן, זה כשתים־עשרה שנה, הוא עומד בראש כל הסופרים הפדגוגיים פה. הוא כמעט היחיד בהצלחתו ופרסומו. בספריו משתמשים ברוב בתי־הספר העברים של ארצות־הברית, ויש אומרים, כי גם בחוץ־לארץ יש מהלכים לספריו ולא אגזים אם אומר, שאין בית עברי בניו־יורק, שלא ימצא בו איזה ספר של שארפשטיין.

תולים את הכל במזלו הטוב המשחק לו. אומרים, שבא בשעת חירום, כשהמלחמה העולמית פרצה בארץ ו„נסתתמו כל המעינות" ואין ספר בחוץ. עמדה לו שעה זו...

אפשר. אולם — הרי לא יחיד היה אז בעולם ואותה שעה ששחקה לו, היתה יכולה לשחק גם לאחרים, ואותו המקום שמצא הוא להתגדר בו, הרי היה גם להם...

לדעתי, עמדה לו, לשארפשטיין, השעה, מפני שהוא איש תם ביותר ובעל הזיה ודמיון.

תאמרו: מעשה לסתור. שארפשטיין היהודי הפקח הזה, ה„סוחר" האחד בחבורתנו ותמימות ודמיונות!...

אבל לדעתי, אין זה מעשה לסתור. דוקא מטעם זה שתמים הוא ביותר ובעל דמיון גדול עשה מה שעשה והצליח.

אין שארפשטיין גבוה משכמו ומעלה מכל הסופרים הפדגוגיים ומחברי ספרי־הלמוד פה ואין ספריו עולים הרבה על ספריהם. יש בספריו מעלות וחסרונות ויש בספריהם מעלות וחסרונות, ולא גדול הוא היתרון שלו על שלהם.

כי בעיקר הדבר אי־אפשר להם, לספרים מסוג זה, שיהיו משובחים לגמרי, מפני שאת הספרים האלה עושים ואינם יוצרים, וכל דבר שבעשיה תלוי הוא בחשבונות רבים ובדרישת השוק...

הצלחתו של שארפשטיין היתה בזאת, כי חולם היה, תמיד חלם, תמיד שגה בדמיונות, והחלומות אמת ידברון.

קארניגי וראקפילר, ומורגאן ובני החבורה שלו וכל אותם המולטי־מיליונרים שבארץ זו ושבכל ארצות תבל — כולם חולמי־חלומות הם, כי לולא כן לא היו מגיעים לעושר.

זוכרני: לפני שתים־עשרה שנה היה הדבר. אני כבר „צהוב". כשנה שאני מתגורר ב„ארץ חמדה טובה זו" ונודד יום־יום למשרת מורה באיזה בית־ספר ואיני מוצא; והלחם אזל מכלי, והכסף אפס, — אז נתוודעתי לצבי שארפשטיין והוא אז „ירוק" מאד, אך שנים־שלשה שבועות עברו מיום שהפליטה אותו אניתו.

אני אז כבר נוסיתי בעשרה נסיונות בבתי תלמוד־תורה שונים ומכולם יצאתי וידי על ראשי — לא עמדתי בנסיון...

נזדמננו בשבת אחת לעת ערב באחד מגני־העיר, טיילנו ארוכות וקצרות. לאחרונה ישבנו לנו בקרן־זוית על אחד הספסלים הנאחזים בסבך.

ספרתי לו על העזובה שבארץ, על הבערות השוררת בבתי־הספר, על הגסות של „תופשי התורה" העומדים בראשי בתי־הספר ובתי תלמוד־התורה. על השממה הנוראה שבשוק ספרי הפדגוגיה פה. אין דורש ואין מבקש לספר ואין יודע־ספר; וחוץ מ„ראשית דעת" אין משתמשים פה בספרים כלל.

וכשאני יושב לי ומספר והנה אני רואה: פניו של בן־שיחתי הולכים ומתערפלים, עיניו סגורות למחצה והוא שומע ולא־שומע — חולם...

ופתאום הוא נופל לתוך שיחתי ומפסיקני, כולו משולהב הוא מתחיל לבאר לי ולהסבירני תכנית גדולה של ספרי־למוד, שהוא אומר להוציא בארץ זו, סדרה של ספרים...

— במדבר הזה? מן הסלע הזה?

ואני עומד ומדבר אליו ומראה לו שחור על גבי לבן באותות ובמופתים חותכים את אי־האפשרות שבהזיותיו, והוא — שוב אינו שומע לי, יושב לו ושותק שקוע בהרהוריו.

ולא עברו ימים מועטים ושארפשטיין הוציא לאור ספר אחד, הראשון בסדרת הספרים שעלו במחשבתו תחילה כשישב על־ידי בגן על הספסל הירוק. בעל מחשבות זה הניח את מעותיו על קרן הצבי — ורמה קרנו!

האם לא החלומות אמת ידברו?

הוא ברח מפני הלחץ והדחק שבארצו, כשם שברחנו כולנו ממנה — בא לאמריקה וחשכה גם עליו השמש פה, כמו שחשכה על כולנו. אלא שאנחנו פכחים ופקחים היינו, ראינו כי דבר אי־אפשר לעשות, והוא, השוגה בהזיות וחולם־חלומות, בטל את המציאות — ונצח.

העתונאי: הבנה בשאלות החיים, מהירות הכתיבה וסגנון בהיר. והוא עתונאי מן המין הפובליציסטי המעולה. אין בו מהקלות, הפזיזות, השטחיות והרפרוף. אמנם, אין פרנקל נוגע בפרובלימות מסובכות ואין במאמריו משום הפתעה, אבל לעומת זה — משקל וחוסן־בטוי בדבריו. ישר עט ובהיר ההגיון הוא. סופר ההולך לבטח דרכו ורק לפעמים רחוקות יקרה שיטה מעט הצדה...

פרנקל התחיל לכתוב ב„העולם" של דרויאנוב, וטיבו של „העולם" בעריכתו ידוע לכולנו. דרויאנוב — עורך קפדן הוא, והעתון היה למופת בתכנו ובטוהר סגנונו. החומר הספרותי שנכנס אז ב„העולם" „סב ונקי" היה ולפרחי־סופרים לא היה מקום בו. „להדפס" אז ב„העולם" היה נחשב לתעודה נאמנה על כשרון ספרותי. ופרנקל פסע פסיעותיו הראשונות ב„העולם". וזאת לדעת: הוא הדפיס שורת מאמרים על „המושבות היהודיות בקאנאדה". זו היתה עבודה מקיפה על חיי אחים נדחים, הקולוניסטים בעולם החדש, שענינו את הקורא ועוררו תשומת־לב. מערכת „העולם" הקדישה להם מאמר־ראשי מיוחד, וסופרים שונים הזכירו אותם לשבח.

את המאמרים הללו, אבל הסופר עצמו בודד היה במועדיו בכפר עזוב ונדח בערבות קאנאדה הרחוקה, מתגעגע על סביבה ספרותית, מה שלא מצא גם בבואו להשתקע בניו־יורק.

הוא שאף לצאת „אל המרחב" וקווה, כי בארץ־ישראל ימצא כר נרחב לפתח את כשרונותיו. אבל גם בארץ־ישראל לא מצא שדה לפעולותיו. העתונות הירושלמית היתה בימים ההם דלה ועניה, ולא היה בכחה לפרנס סופרים. התחיל לכתוב אז אידית, אבל לא התאזרח בספרות זו, אם כי זמן־מה עבד עבודה קבועה בעתונים אידיים. יותר מדי קשור הוא ב„שורש נשמתו" בשפה העברית, ואין הוא יכול להסתגל אל דרכי העתונות האידית.

בשובו לאמריקה עבד זמן־מה ב„היום", ואף נסה לייסד בימה עברית קטנה — שבועון עברי בשם „האומה". נסיון ספרותי חלש, שלא הצליח בו. אבל נוסד אז „התורן" השבועי ופרנקל התחיל לעבוד במחיצתו של י. ד. ברקוביץ. הוא נתקבל אז לעוזר ראשי בעתון זה, אשר שמש במדה ידועה בית־ספר לפרנקל. בהדרכתו הנאה והדייקנית של ברקוביץ השתלם פרנקל הרבה, ועד היום הוא מזכיר בגעגועים את הימים ההם, עת היה „נושא כליו" של ברקוביץ.

היו לו, לפרנקל, תחנות שונות בדרכו. ונדודיו לא בכדי היו. בימי „הגדוד העברי" היה בין הראשונים להתנדב לצבא, ובהיותו חמוש חרב, לא עזב גם את עט־הסופרים. בלילות עמדו על המשמר, תרגם לאור הירח הבהיר את „במעון אריות" של הקולוניל פטרסון, ספר־מקרא יפה לבני־הנעורים. בעשותו בלונדון עזר בעריכת „העולם" של אידלזון וכתב ב„התורן".

בימים האחרונים התחיל פרנקל להראות את כחו במקצוע חשוב, שבטפולו דרושה יד אמן. הלא זו היא „התמונה הספרותית". בהערכותיו, שהוא מפרסם מזמן לזמן ב„הדואר", אין פרנקל חודר לנפש גבוריו, אבל עולה בידו לתפוס את השרטוטים היותר אופיים ולצייר באופן בולט ומוחשי את תמונותיהם של כמה אישים פועלים — בצבור ובספרות.

ניו־יורק.

מחיי היהודים שנכתבו בשנים האחרונות. אבל אם אין בספוריו ממלאכת־מחשבת, מצטיינים הם בהסתכלות חדה ובהומור חי. מלמד הצליח גם במקצוע הפיליטון. הפיליטונים שפרסם (בחתימת „הדוד מרדכי") ב„השלוח", „הצפירה" ו„התורן", חריפים ושנונים מאד.

מאמרו העברי הראשון, „הרוח העברי", שהדפיס ב„העולם", היה מעין פתיחה לבאים, „חוק וקיום", „שפינוזה היהודי", „חכמת ישראל" והאחרים שנדפסו ברוב העתונים העברים, ושבהם בסס מלמד את מחשבותיו והביע את תביעותיו הנמרצות. מלמד רצה להיות מ„משני ערכים" בחיים הלאומיים. הוא, שהנהו אחד מ„אנשי הרוח", תלמידם של הרמאן כהן וברגסון, וממשיך המחשבה הלאומית ברוחם של נביאי ישראל, התייצב מראשית הופעתו בספרות העברית, כאויב לרוחניות. כברדיטשבסקי היה גם מלמד בר־פלוגתא תמידי לאחד־העם ומתנגד נמרץ לדעותיו. לא פעם יצא נגדו בדברי־פולמוס והשתדל להוכיח, כי תחית הרוח בישראל אסון הוא לבנין המדינה העברית. וה„מרכז הרוחני" של אחד־העם עתיד ברוב הימים להפך ל„מיקה" שניה. וכשם שגרמה „מיקה" למפלת האיסלאם, כן גם עלול ה„מרכז הרוחני" להביא אסון למדינה העברית. מלמד מטעים, כי בשעה ש„מיקה" היא, לכל הפחות, מרכז דתי, אין ה„מרכז הרוחני" של אחד־העם אלא מרכז תרבותי חילוני, ואין בכחו לרכז את כל העם, בשעה שהתנועה הציונית המדינית כוללת בקרבה את העבודה הלאומית כולה. מלמד כורע ברך לפני הדר־גאונו של הרצל. לפי דבריו, היה הוא היחיד והמיוחד, שידע להבטיח את קיומו של העם העברי וידע ליצור את התנאים המכשירים לבנין האומה.

ואם כי „אויב נצחי" הוא ש. מ. מלמד ל„רוחניות", ויסוד הנחותיו עד היום הזה הוא „הווי מרבה בעבודה וממעט בתורה" — בכל זה אין כמלמד לוחם נמרץ בעד... תחית הרוח העברי. שנון הוא ומלא קפיצות תמורות ו„פארודוכסים", אבל מלחמתו בעד התרבות העברית היא אחת העיקרים שלו. התפתחות התנועה העברית הכרחית היא, אבל גם עליה יביט כעל תנועה פוליטית. ומבחינת־מבט זה הוא רוצה לראות את פתרון התחיה העברית. במשך עבודתו בספרות יצא מלמד הרבה פעמים בדברים כבושים נגד בעלי „חכמת ישראל" בשפות לועזיות, שרוח ישראל זר להם ולפיכך לא הצליח אף אחד מהם ליצור ספר מדעי מקורי או לכתוב את תולדות עם ישראל בשלמות. משום שרוח העם זר להם, לפיכך אין ביכלתם למלא עבודה כזו. מלמד עצמו חלם פעם לכתוב ספר על „תולדות עם ישראל", על־פי השיטה שרמז במאמרו „חכמת ישראל", וגם נגש לכתוב את ספרו „לחקר תולדות ישראל", שהתחלתו נדפסה ב„העתיד" של ש"י איש הורוויץ, אבל רק פרקים אחדים הספיק לכתוב. העתונאי דוחק את רגלי המלומד ואין־אונים הוא מלמד כיום להמשיך את מחקרו החשוב הזה ולהשלימו.

עתה הוא עתונאי בשפות אחרות וחי על עטו באידית. יום־יום עליו לכתוב מאמרים אחדים, ומובן מאליו, שבמסיבות אלה נעלם הוא מזמן לזמן מהספרות העברית, אך כדרור הוא שב אליה תמיד. בזמן האחרון נראה שמו שוב ב„הדואר". מי יתן ויתבסס פה, כי חזקה לו ותעודה בו. וכח כזה ראוי לדאגה רבה.

אַהֲרֹן פְּרֶנְקֶל

חסרון עתון יומי בעברית פה, באמריקה — הוא בעוכרי פרנקל, כי זה, רק זה גרם, שלא יתפוס את מקומו הראוי בספרותנו. לפי כשרונותיו ומדת־כחותיו עלול היה פרנקל להתפתח ולהיות אחד מטובי העתונאים שלנו, אבל באין עתונות עברית רחבה פה, אנוס הוא להצטמצם; וכדי שלא להסיג גבול אחרים, הוא כותב רק לעת מצוא. וכך היה אהרן פרנקל לאורח ולעובד ארעי בספרות.

בעיקרו הוא עתונאי. סופר אשר תפקידו לכתוב יום־יום על חזיונות החיים בישראל ובעמים, ועתון יומי דרוש לו כאויר לנשימה ממש. במשך השנים הרבות שהוא „מושך בשבט סופר", רק פעמים ניתנה לו, לפרנקל, הזדמנות להראות את כחו במקצוע זה. בימי „היום" של גולדמאן ובימי „הדואר" היומי. פרנקל היה אז כמעין המתגבר. מרבה לכתוב. אבל „היום" היה עתון מדולדל, מחוסר־אחריות ובלי שום ערך ספרותי, ורישומו בחיים לא היה ניכר כלל. ו„הדואר" היומי לא האריך, כידוע, ימים. ונפסקה עבודת פרנקל בראשית עליתו, בטרם גמלו כשרונותיו והתפתחו כראוי.

יש בו, בפרנקל, מכל הסגולות של

ביאליק וקלוזנר האצילה גם עליו. מהם למד את הרצינות, האחריות, השקידה, הרצון והמסירות לעבודה.

שמעון גינצבורג הוא אחד העובדים היותר חרוצים שלנו באמריקה. את האויר הטהור של הסביבה האודיסאית הביא אתו לכאן. בבוא גינצבורג לכאן עוד עמדה הספרות העברית המודרנית בראשיתה. והסופרים תלושים היו, בלי מסורה, בלי מרכז ובלי אישיות שתעמוד בראש. ובמדה ידועה יהיה „בר־סמכא" לנו. התחשבו בו ושמו לב אל דבריו. ידענו כי הוא בא מאסכולה של טובים וחשובים. התרועענו אתו וכבדנוהו.

הוא היה אחד מראשי הבונים, היוצרים והנוטעים את הספרות העברית הצעירה על אדמת אמריקה. בימים ההם נוסד „התורן" החדשי, ובין חמשת העורכים של הירחון הזה, רק אחד היה מטפל בו בחבה ובתשומת־לב יתירה — הוא שמעון גינצבורג. הוא היה עורכו־ב פ ו ע ל. על החוברות הראשונות של הירחון הזה היה טבוע חותם אישיותו. והחן הצנוע המרחף עליהן — חנו של גינצבורג הוא.

אז נסה את כחו גם בפרוזה — ובהצלחה. אין גינצבורג איש צבורי וכפות למפלגה, אבל חוש לו והבנה בשאלות החיים. עוד לפני חמש־עשרה שנה הדפיס ב„השלוח" מאמר חשוב על עתידות היהדות באמריקה ונגע בכמה שאלות, שאחר כך התלבטו כמה סופרים למצוא להן פתרון. ברשימותיו ומאמריו הראשונים, שהדפיס גינצבורג ב„התורן", — עדיין היה תועה. הסגנון היפה היה מעורפל קצת ונדמה יהיה, כאילו ידבר ברמזים, אבל לאט־לאט מצא את דרכו ונעשה פובליציסט ומבקר בעל־טעם ויפה־רוח. הוא מבקש את נשמת היוצר בכל. ועל יסוד זה, היסוד האינדיבידואלי, הוא בונה את דבריו. הזמן, אשר בו חי היוצר, הסביבה, הזרמים הכלליים והסבות החיצוניות, שהשפיעו על הסופר ויצירותיו — רק נוספות יהן ולא העיקר. הוא מצטיין בנתוח מדעי ובהרצאה ברורה.

הוא גם מאיר ומעודד. הדפיס מאמרי־הערכה חיוביים על יצירות הסופרים העבריים באמריקה. ובלב הקיראים הותיקים עדיין עומד רושם מאמריו החשובים על שאול טשר־ניחובסקי, אברהם יעקב פאפירנה ותומאס גריי.

בזמן האחרון התחיל גינצבורג לעסוק גם במקצוע המדע. חבר מונוגראפיה חשובה על רבי משה חיים לוצאטו ומסדר לדפוס את שיריו, כתביו ואגרותיו של המשורר והחולם המשיחי הגדול.

ש. מ. מְלַמֵּד

היו ימים והשם ד"ר ש. מ. מלמד הבטיח הרבה. זה היה לפני שבע־עשרה שנה בערך. בימים אלה התחיל מלמד לכתוב עברית, והיה במאמריו דבר־מה מפרה ומעשיר את המחשבה העברית. אמנם, גם אז היה מלמד מטפל בעיקר בעתונאות, והיה נחשב לאחד העתונאים היותר חרוצים ומצוינים. אבל העתונות לא אכלתו. טפל היתה לו, כי בעיקר היה מלמד סופר חוקר, חושב והוגה דעות. וכזה ראו אותו הקוראים.

מהספרות הלועזית, שמלמד תפס בה מקום חשוב, בא אל העברית. בימים ההם כבר הספיק מלמד לעשות לו שם בין אנשי־המדע, בזכות ספריו החשובים על „רעיון השלום", „תולדות המדינה" ו„הפסיכולוגיה של רוח היהדות". הספרים נכתבו גרמנית, אבל עד מהרה תורגמו לשפות שונות, ומבקרים חריפים כמאכסימיליאן הארדן וברנארד שאו הרימו את המחבר על נס וגמרו עליו את ההלל הגדול. אחד מספריו אלה („על רעיון השלום") זכה גם לפרס של חמש מאות פראנק מאת „הלשכה בין־הלאומית" בברן.

מלמד ישב אז בלונדון והיה סופר לתריסר עתונים אירופיים חשובים, אבל על־פי השפעת אחד־העם ונחום סוקולוב החליט מלמד להיות לסופר עברי. והתחיל אז להשתתף בקביעות ב„השלוח", „העולם", „הצפירה" ו„העתיד", ושנים אחדות היה עורך „המצפה" של לאזאר, שיצאה בקראקוי.

סופר ממין זה לא היה חדש וזר אז בספרות העברית, בכל זה עשה מלמד רושם נמרץ. הוא היה סופר כ ו ל ל, מטיפוסו של מאכס נורדוי. איש המדע, חוקר והוגה דעות, בעל עט חריף ושכל שנון. אדם היכול לתפוס כל ענין ב„הרף־עין" וביכלתו לכתוב גם על ענינים זרים לכשרונו. הוא כתב גם דברי חזון ושירה. באנגלית יצא משלו קובץ ציורים, וזאנגוויל, בהקדמתו, הלל אותם מאד. אמנם הגזים הרבה זאנגוויל בערכם של ספורי מלמד, באמרו עליהם, כי עולים הם על כל הספורים

אליו אָנו מרגישים ביחס הכבוד שהרגיש המורה אל התלמיד. ואמנם היה רייזין היחיד בין הסופרים העברים באמריקה בימים ההם, שמשך עליו את עיני אחד־העם, ואשר הוזמן לעבוד ב„השלוח". לבד מכתביו ב„השלוח" על „היהודים והיהדות באמריקה", שהיו מצטרפים לספר חשוב, נדפסה ממנו בירחון זה מונוגראפיה חשובה „שפת עבר וספרותה באמריקה" ותולדות מרדכי עמנואל נח.

הוא אחד החלוצים הראשונים של הספרות העברית באמריקה, אבל אין חלקו בבונים. צנוע הוא יותר ונחבא, אבל בנפש חפצה יעניק לך מטובו בכל פעם שתפנה אליו. כמעט שאין עתון עברי פה אשר רייזין לא השתתף בו. כשנגשנו להוציא את „התורן", היה הוא בין הראשונים להענות ולהושיט לנו ידו. הוא הדפיס אז את מאמרו „מה נתנה לנו אמריקה?" — ההערכה הראשונה על החיוביות שבחיי היהודים בעולם החדש, ומאמר זה עורר פולמוס מלא־ענין. ענין רב עורר גם מאמרו „מפני מה אני ריפורמי?".

לפני שלש שנים הופיע בהוצאת „רמון" ספרו החשוב על „יוהן מילטון", ועתה הוא משתתף מזמן לזמן ב„הדואר".

שִׁמְעוֹן גִּינְצְבּוּרְג

עוד בראשית הופעתו חזה לו קלוזנר עתידות גדולות. על קהל המשוררים שהתחילו את שירתם לפני שמונה־עשרה־עשרים שנה ושהבטיחו הרבה, נמנה גם גינצבורג. יהודה קרני, אביגדור המאירי (א. פייערשטיין אז) וא. מיטוס ואחרים — בקבוצה נאה זו היה שמו של גינצבורג ניכר. ביחוד היתה איזה סמיכות בינו ובין מייטוס. מייטוס וגינצבורג — את שני השמות האלה היו מזכירים תמיד ביחד והיו מדברים עליהם בנשימה אחת. שניהם הבטיחו הרבה בראשית התגלותם ובשניהם ראו מבשרים לשירה חדשה.

בשיריו הראשונים, שנדפסו ב„השלוח", נראה היה, כי המשורר הצעיר מתלבט ומבקש לכבוש לו דרך חדשה, מתאמץ למצוא שביל מיוחד לבטויי נפשו. אבל — דרך או נתיב חדש בשירה העברית לא כבש. שבילו — השביל, דרך בו עברו רוב המשוררים שהתחילו את זמירתם אתו יחד. אבל בשיריו הראשונים הרגישו גם נעימה מיוחדת, גם רמז־מה ל„שירת המחר".

רכה וענוגה היתה בת־שירתו, מלאָה שלווה ותום־געגועים, אבל יחד עם זה — זרה, מעורפלת, מטילה אימה וקשה. השירים — גדולים וארוכים, והשורות — רחבות וחצובות כאבני גזית. אך באמצע שטפו וזרמו להם לאט „כמי השלוח" חרוזים קלים, שצליל לירי זך להם, אשר הזכירו במקצת את שירי יעקב כהן. אותה הליריקה הצנועה ואותו הניגון החרישי אָנו מוצאים בשירי גינצבורג הקטנים, שבשנים האחרונות הוא מדפיס לעתים תכופות.

ועוד יסוד חשוב יש בשירי גינצבורג — הכרך. אם כי נולד בכפר, חי עם הטבע, ויודע להתייחד עם הטבע, פעל עליו הכרך הרבה ונתן דחיפה עצומה להתפתחות כשרונו. הכרך עם קסם להטיו ושלל גווניו וצבעיו לקח את נפשו שבי. בין המשוררים העברים באמריקה הוא היחיד שצייר לא רק את הטבע, אלא בעיקר תאר את הכרך ההומה והסוער. הן כה ישיר את שירו לניו־יורק:

„והקשיב שיר־ברזל, שיר כרך של סמאל —
שיר תאוות, נפילות, נצחונות, יאושים,
השיר למיליוני לבבות אנושים,
בני־כרך אסיתים, אירופיים, כושים,
ועולה בתוכם שיר סבא ישראל;

והקשיב שיר־ברזל, שיר כרך של סמאל —
וירד עם לפיד השירה, בת־אלים,
אל תוך תהום־התהומות של חַיים אבלים,
וצרף בכור כל סיגיהם אפלים, —
ונגינת־נגינות רבתי תגאל.

ניו־יורק
פואימה בפרוזה,
פואימה אלהית גם שטנית, אדירה איומה,
הכתובת בחרוזים־לבנים!"

והד „פואמה אלהית גם שטנית זו" אָנו שומעים בכמה מטובי שיריו (ראה מחזור שיריו: „בהר בית קולומביה", שנדפסו ב„התורן" השבועי).

הוא שאף ורמז ל„שירת המחר", אבל בעיקר ינק גינצבורג ממקורות קדומים. מזה המשקל והיסוד המחשבתי בשיריו. אם כי לפעמים יש והרעיון יאבד בשטף הלשון העשירה.

הוא קבל את חנוכו הספרותי באודיסה והסביבה האצילה של מנדלי מוכר־ספרים,

א. ר. מלאכי:

מ. ז. רייזין

ראוי הוא ד"ר מ. ז. רייזין להערכה מקיפה ומפורטת, אבל כדי שיקנה הקורא מושג נכון מעבודתו המדעית והספרותית של סופר זה, יש לעבור על מאמריו הרבים המפוזרים בעתונים ובמאספים שונים. לדאבוני, אין השעה מספיקה לי עתה ואני מקווה לעשות זאת בעוד ירחי מספר, עת תמלאנה שלשים שנה לעבודתו הספרותית של רייזין.

רייזין הוא אחד החלוצים הראשונים של הספרות העברית החדשה באמריקה. הוא — חניך שנות התשעים. עוד ינק מתקופת־ההשכלה, אבל בטיבו ובעבודתו הוא בן־התחיה. התחיל לכתוב בשעה שמלחמת „המהלך החדש" בישן היתה בעצם תקפה, ואלמלי היה אז, בראשית התפתחותו, קרוב למרכזי־הספרות, ודאי היה מבצר לו מקום הגון בין הלוחמים את מלחמת החדש בישן. כי על כן מן התוססים היה תמיד, ובראשית עבודתו הפובליציסטית היה נוטה ל„סתירות הצעירים"...

אבל באמריקה, בארץ אשר בה היה צריך להתחיל הכל מבראשית, לא היה מקום לשאלות כאלה. וכן לא היתה לו, לרייזין, אותה ההשפעה, שהיה ראוי לה. אין ספק, כי לוא ברוסיה חי אז ובעתונים שם היה כותב — היה רושם דבריו יותר גדול על קוראיהם.

בימים ההם, כשהתחיל רייזין את עבודתו, נמצאה הספרות העברית באמריקה בשפל המדרגה. או רע כזה: הספרות לא היתה כלל במציאות. יצאו שני עתונים מדולדלים ובלא כל השפעה על החיים. ומי היו הסופרים העברים בימים ההם באמריקה? — אחדים מהם — בעלי כשרון הגון, אבל היאוש, חיי דלות ועוני, מלחמת החיים וחוסר־סביבה — כל זה השפילם ואכלם. והרוב — חבר „משכילים", „קוראים נכבדים", שעסקו גם בכתיבה. יחד עם דמי־החתימה על העתון, היו מצרפים גם „מאמר"... ואוי היה לו לעורך האומלל, אם העיז להשליך את המאמר אל תוך „סל המערכת", או היה מחזיר אותו לבעליו. הוא סכן את עצם קיומו של העתון ועוד לא היה בטוח ב„חותמיו"...

והסופרים ה„משכילים" השתעשעו עוד בכתיבת „מליצות" ושירים לכבוד „ההשכלה בת השמים", ערכו „מאמרים" מלאים שברי־פסוקים ולקוטים ממאמרי חז"ל בלא שום קשר פנימי וחיצוני. „חצבו להבות" בשפת ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל ועסקו ב„חקירת קדמוניות" כביכול, בהערות תפלות ובחידושי להג זרים ומשונים...

ובסביבה כזו אכולת בטלנות, התחיל רייזין לכתוב.

הוא, הצעיר הרודם והשואף־גדולות, התהלך בין ה„משכילים" כזר ולא־מובן. הוא התרועע עם הסופרים, אבל לא הם ולא הקוראים ראו ללבו. רק גרשון רוזנצוייג, איש־חמודות זה, הכיר בכשרונו. הוא משך אותו אל הספרות ובעין יפה היה מקציע בעתונו מקום למאמרי רייזין אם כי היו לא לפי רוחו ולא לפי טעמו. רוזנצוייג היה תמיד מתגאה ברייזין ומתפאר בו. פעמים אחרות חזר ואמר לפני בגאווה: „אנכי הכנסתי את רייזין אל הספרות העברית".

דבריו הראשונים של רייזין באו ב„העברי" של רוזנצוייג, ב„הפסגה" של שור, ב„נר המערבי", „הזמן" ושאר העתונים שיצאו בימים ההם באמריקה, אבל בעיקר עשה לו רייזין שם במאמריו שנדפסו בעתוני חוץ־לארץ. רייזין הוא הסופר העברי הראשון, שחונך וגודל באמריקה, ואשר שמו לב אליו גם „מעבר לים". דבריו עוררו תמיד את ענין הקוראים והסופרים גם יחד. רוב העורכים היו פונים אליו ומזמינים אותו להשתתף בעתוניהם. לפני עשרים וחמש שנים לא היה כמעט עתון עברי אחד, שרייזין לא נמנה בין עוזריו. דפדפו נא את „המליץ", „הצפירה", „המגיד", „האשכול", „הדור", „העולם" ו„השלוח" ותמצאו ברוב הגליונות את מאמריו ומכתביו של רייזין. ועל מה לא כתב? על החיים הכלכליים, התרבותיים והרוחניים, על הספרות, על התיאטרון והאמנות. מאמרי רייזין הם התמונה היותר בהירה מחיי היהודים באמריקה בסוף שנות התשעים וראשית העשרים. במכתביו היה רייזין הראשון לבשר לקוראים בחוץ־לארץ, כי גם בארץ זו יש אחיזה לחיים עבריים. יש מקום לבנין.

רייזין, חניך בית־המדרש לרבנים של הריפורמיים של סינסינאטי, היה הראשון להודיע באמריקה על אחד־העם ולעשות פרסום לרעותיו בין חוגי המתבוללים. הוא היה תלמיד ותיק של אחד־העם ובאגרות אחד־העם

שקולניק, זה שהיה תמיד מחריש מתוך תוגה של מנוחה. הוא לא שכח אותה עד היום! עדיין הוא מתענין בה ומשתוקק לדעת מה מראה פניה ואם נשארה כשהיתה. הערבים השקטים שהיתה מבלה עם שקולניק בטיוליה על שפת הים, דבריו החרישים שהיו יורדים עמוק אל מצולות נשמתה... והנה הערב האחרון לפני נסיעתה. אף אחד מידידיה, ואפילו שקולניק עצמו, לא ידעו, שהיא עומדת לעזבם ליום המחרת. אבל היא עזבה את כולם. והכל — בשל שקולניק, בשל אהבתה לאיש הזה, שהיה רחוק מן העולם כל־כך... הוא היה שקט יותר מדי, יפה וטהור יותר מדי...

בנשף ההוא, האחרון, היא ישבה בתוך ידידיה בחורשה, לא הרחק מן הים, וכולם שרו שירים... אך היא שרה יותר מכולם, ואף אחד לא ידע, כי זו היא שירתה האחרונה שם. בשעה מאוחרת בלילה נתפרדה החבילה, הם נתפזרו על פני החורשה והיא החזיקה ביד שקולניק ובלחש אָמרה לו: — אהבני אהבה יותר אנושית, יותר ארצית!

— למה? אני מאושר באהבתי זו, השלווה והשקטה, — ענה לה.

— מדוע אתה נותן לי ללכת מעמך? — הוסיפה לבקש. — אחוז בי בידיך!

— אין צורך! — ענה הוא, מבלי הבין את דבריה. — לא תמלטי עוד מנשמתי.

וזה היה הנשף האחרון... ואחריו? — ואחריו אניה גדולה, וסערת ים, ועיפות, עיפות־נפש וגוף... ואחרי זה — בית־חרושת, בית גבוה בעל קורות כהים ולחים, ושאון המכונות, וזירוז המשגיח, עד כי לא היה אף רגע אחד לעמוד, לנוח ולחשוב... אכילה חטופה ושתיה מתוך בליעה וצלצול השעון האכזר עם דמדומי בוקר סגריר. ואחריו — שיעול, והד העונה לעומתו — מתוך חזה כואב... ואחרי כל אלה בא מר פולאק המציל, אשר הוציאָה מבית־החרושת ונתן לה בית ורהיטים ומלאכת־הבית ובעד כל זה היא משלמת בגועל־נפש... מאוס גופני ורוחני...

ולמה עשתה כל זה? להכעים את שקולניק? ומה יהיה בסופה? עד מתי ימשך המאוס הזה, עד מתי יהיה החושך הזה? כבר אָבדו לה יפיה וחנה, וגם תשוקתה לחיים דועכת. ועכשיו, אחרי שלא נשאר לה דבר כמעט, נזכר בה הוא, שקולניק?! מדוע לא נזכר בה לפני זה? מדוע לא כתב עד כה? כדי להזכיר אף במלה אחת, שאָסור לה לרדת... הלא מכתב אחד היה מזהיר אותה ומעכב בעד ירידתה!

אבל לא! אין היא יכולה עוד שאת את המאוס! היא תשים קץ! קץ! לחיים או למות! אך קץ למאוס! לברוח! לברוח ממר פולאק! לברות מביתו, מרהיטיו היפים! אל מי? לאָן? אל שקולניק? אל ידידי העבר? כיצד תשוב אליהם? מה תביא אליהם עכשיו? אחרי שכל יפיה וחנה אָבדו לה? ומה נשאר לה עוד?...

לעורר רחמים ורגשי רחמים וחמלה? ואולי גם צחוק חרישי? לא! לא! רוזה בארון — לא!

ואיזו היא הדרך השניה, אם אין היא חפצה להמשיך את המאוס בחייה? — היא הביטה מסביבה, כאילו בקשה תשובה, ופתאום התעכב מבטה על ארבע ידות הפירים. כיצד? — הלא כל־כך פשוט הדבר! היא נוגעת רק בארבע הידות הלבנות, מזיזה אותן הצדה, יושבת על־יד הפירים והסוף יבוא מעצמו, מאליו... והסוף הזה יביא מנוחה ויופי ושלווה מתוקה...

היא תשמע מנגינה מתוקה מרחוק, מעבר לים, ואתה גם דברי שקולניק השקטים. ושוב תראה לנגד עיניה את החורשה על שפת הים...

היא נזכרה בעיר שבה נולדה וגדלה ולבה נתמלא געגועים. נדמה לה, כי לאָזניה מגיע קול צלצול הפעמונים מבתי־התפילה הרוסיים, אשר צלצלו תמיד ביום הראשון בבוקר, והולכות נערות בריאות בשר עטופות מטפחות מלאות צבעים אל בתי־התפילה, ובחורים גסי־בשר רודפים אחריהן...

והנה מגיע לאָזניה קול צלצול אחר! צלצול בשעת שריפה... העיר בוערת באש ורצים יהודים בעלי זקנים ארוכים ונושאים חבילות ואחריהם נשים ותינוקות בידיהן...

אך מה זה פתאום עלו מחשבות־שטות אלה, עתה, בשעה שרוצה היא לשים קץ, קץ לכל?

— רוזי! רוזי! — מגיע פתאום לאָזניה קולו הגס של בעלה. — איך? מדוע לא תדליקי מנורה? מה החושך הזה בבית? והארוחה שלי — איה? ...

היא נרעדה, כאילו התעוררה משינה עמוקה־עמוקה. עיניה הרחבות והגדולות שוב נצטמצמו ונתקטנו. כאילו בכוונה, שלא לראות את העולם המלא כיעור. נכנסה חרש אל המטבח — להכין ולהגיש לבעלה את ארוחתו...

ברוקלין, נ. י.

זינא רבינוביץ:

הֵד מֵרָחוֹק

היא עמדה במטבח, לבושה סינור רחב, אשר כסה ועטף את כל גזרתה הגמישה, ושטפה את הכלים.
מישהו דפק בדלת. נגשה ופתחה את הדלת במנוחה ושויון נפש, אשר התאימו בכל אל מראה החיצוני.
— את מי יבקש אדוני? — שאלה בשויון נפש את האיש אשר עמד לפניה.
— את מי? — חזר הלז על שאלתה בחיוך.
— כן! את מי? אין לי פנאי! — אמרה, וכמעט בכעס.
— רצוני לראות את רוזה בארון, — אמר הזר בהדגישו את השם.
— הנך טועה! — ענתה מבלי דעת והכרה, וכבר חפצה לחזור מדבריה אשר נמלטו מפיה.
— רצוני, כלומר, לראות את הגברת פולאק, — כאילו הצטדק הזר.
— כלומר, אותי... הנני... שכחתי... כמעט ששכחתי...
הוא הציץ בה במבט משונה ואמר: — זה יקרה לפעמים, זה יקרה...
— ... שהאדם ישכח את שמו... — גמרה בלעג, אשר שנה לגמרי את כל הבעת פניה.
עיניה שהיו עד כה קטנות וחסרות־הבעה, רחבו ועמקו ומעמקיהן עלה יגון.
— אם כן, מצאתי את רוזה בארון? — שאל שוב.
היא עמדה נבוכה מזכרונות העבר, אשר עלו לפתע מן העולם הרחוק ושטפוה: חזרה והיתה שוב רוזה בארון.
— אם כן?
— יסור נא אל ביתי ויספר לי מי הוא ומה...
— ומה חפצי? — גמר הוא מתוך חיוך. — מיד אגלה את הכל...
הוא ישב על הכסא הראשון ואמר מתוך התרגשות וסקרנות גם יחד: — באתי למסור לגברת דרישת־שלום מידידה היותר קרוב אשר מעבר לים...
— משקולניק? — ובקולה נשמע רעד. — העודנו חי? — התעשתה ושאלה שוב.
— כן, עודנו חי ועודנו מתענין בידידי־העבר שלו.
— כפי שאני רואה, גם אדוני מתענין עד מאד בידידי שקולניק, — אמרה בלעג.
— אני רעו הנאמן, — הצטדק הלז, — ורק את בקשתו אני ממלא.
— בקשתו? מה היא בקשתו?
— לראות את הגברת ולכתוב לו...
— על אודותי?
— כן... מה שלומה, מראה פניה... ובכלל, אם...
— אם...
— אם לא נשתנתה, אם נשארה אותה רוזה בארון של ימים עברו...
רעד עבר בכל גופה, פניה נשתנו, כאילו התעקמו, ובקול משונה ונחנק אמרה:
— יסלח נא לי אדוני! אני מודה לו עד למאד! אך אין לי פנאי...
קם האורח, נפרד ויצא.
התחילה להסתכל בעינים מלאות תמהון סביבה, כאדם המקיץ משינה ארוכה ומוצא את עצמו במקום זר. הסתכלה בידיה האדומות והגסות שהיו פעם לבנות ורכות, הביטה אל הכלים אשר חכו לה במטבח, אל סינורה הרחב אשר רק הוסיף כיעור לה וצחק ולעג לגזרתה העדינה והגמישה, ולבסוף התעכב מבטה על מכתב אשר עליו היה כתוב שם בעלה.
„הגברת פולאק" — חזרה על השם ברעד. האומנם זאת היא? רוזה בארון? ועכשיו — הגברת פולאק? אשת מר פולאק השמן והשבע, בעל הלחיים האדומות והחלקות? האומנם? היא הביטה מסביב לה במבט־פרא שהיו בו גם אימה ורחמים... רחמים על עצמה, על רוזה בארון, זו שהיתה תמיד מוקפת אוהבים וחובבים אשר היו מוכנים להקריב את כל אשר להם למענה. ועכשיו היא אשת איש כמר פולאק, הגברת פולאק!...
מעפרל־עברה, מעבר לים, התחילו עולות וצפות תמונות משונות, ועל כולן — דמות

אלישבע:

* *
*

כּוֹכְבֵי־נְעוּרִים בָּרָקִיעַ,
הַלַּיְלָה כֻּלּוֹ אֲהָבִים.
לְבַדִּי אֶתְהַלֵּךְ בַּדּוּמִיָּה,
אֶחֱזֶה רִקְמַת־כּוֹכָבִים.
רוּחַ נָשְׁבָה מִן הָאָחוּ, —
רֵיחַ נָדָף מִפִּרְחֵי־הָאֵלָה;
הֲמוֹן הַרְגָּשׁוֹת שֶׁנִּשְׁכָּחוּ
קָמוּ מִתּוֹךְ אֲפֵלָה.
בְּקֶסֶם הַלֵּיל וְהָרֵיחַ
אוֹבֶדֶת הַנְּשָׁמָה...
אֵין זֹאת, כִּי בַּלַּיְלָה פּוֹרֵחַ
חֲלוֹם אַהֲבָה רִאשׁוֹנָה!...

הֵן לָךְ, רִאשׁוֹנָה, נָתַתִּי
יוֹם חֵשֶׁק וְסֵבֶל אֶחָד,
רֵאשִׁית־נְעוּרַי בּוֹ הִשְׁקַעְתִּי,
בְּאֹשֶׁר מַכְאִיב וְחָד.
מְאוּם לֹא נִשְׁאַר לִי מִמֶּנּוּ, —
וְלֹא אֲבַקֵּשׁ נִשְׁכָּחוֹת...
דַּיִּי כִּי הָאֹשֶׁר עוֹדֶנּוּ
נוֹשֵׁם בְּגַלֵּי־הָרֵיחוֹת.
דַּיִּי כִּי בְּיוֹם־הַשַּׁלֶּכֶת
הָיוּ הַשָּׁמַיִם זַכִּים,
הָרוּחַ בִּצְלִיל־מַתֶּכֶת
לִי שָׁרָה שִׁירַת־הַדְּרָכִים,
וְאָז אֶת אָשְׁרִי לָהּ הִפְקַרְתִּי,
קִבַּלְתִּי אֶת סוֹד־יְגוֹנָהּ,
וּבִפְנֵי־הַצַּעַר הִכַּרְתִּי
פְּנֵי־אַהֲבָה — הָאַחֲרוֹנָה!

מוסקבה, תרפ"ד.

מעין ירידה ממעלתם האצילית — כדרך רבים מאנשי המדע שלנו. הוא נמצא תמיד בין העושים והמעשים. הוא לומד ועוסק במדע מתוך שהוא עמל גם בעבודת התחיה והתנועה העברית. ובעבודת התרבות שלנו פה הוא כח חשוב ופורה.

ס. ליפסון

הוא אחד מתופשי המשוט של העתונות העברית המודרנית באמריקה. בין ישן לחדש היתה תקופה של נסיונות וכשלונות. הנסיונות היו מעוטי־דמות גם בתוכן וגם בצורה. וזקוק היה הסופר באותו זמן, שנטפל לנסיון עתונאי לעוז־לב, כדי לשאת עין מעל „עמק בכא" זה. ועוז זה היה לו לליפסון.

מאז נטפל ל„העברי" (בעריכת הרב מ. ברלין) שקד על התעודות הספרותיות של השבועון. עם כל הקושי הרב של מקורות־פרנסה ספרותיים באותם ימי המלחמה, כששערי־חוץ היו נעולים ומכפנים, באמריקה, קפא הרצון הספרותי — לא יוותר אף במשהו על הנובה הספרותי. הוא חשל את הרצון. הוא תבע מהסופר. ולמרות מה ש„העברי" היה עתונה הרשמי של הסתדרות „המזרחי", לא נתן לו להצטמצם בגבולות המפלגה. הוא עשה אותו לשבועון ספרותי, השווה לכל נפש ודופק החיים של השעה נשמע בו.

וכן בנוגע לצורה. לפסון הוא בעל טעם בלשון. בכל מה שהופיע ב„העברי" ניכר השגחה מעולה. ואף בפרשה הקצרה של חדשות השבוע היו ניכרים סימני טפול.

בתור עורך „לוח אחיעבר" השני נתקיימו בידו אפשרויות חדשות. קובץ ספרותי מסוג זה מטיל תפקידים מיוחדים וליפסון מלא אותם בהצלחה. קובץ מתוקן ומשוכלל יצא מתחת ידו. נתן צורה מסוימת לו. ניכרת בו השאיפה המרכזית — להאיר את יצירות הרוח ועובדות החיים בארץ זו.

בכל העבודות הספרותיות רווח החפץ לשכלל את עמדתה הספרותית של הלשון העברית כאן. וחפץ זה הוציא את ליפסון מארבע אמותיה של עבודתו לרשות לרבים. והוא התחיל בעסקנות ספרותית. כשפסקו שני השבועונים העברים, „התורן" ו„העברי", בקש ליצור במה חדשה לעברית. וכך נגש לנסיון המרהיב ויסד את „הדואר" היומי. וידוע תפקידו הגדול של „הדואר" היומי. הוא הפנין על התמורות הטובות במצב הספרות העברית באמריקה. רבים בחוץ־לארץ תמהו: זה מניין להם, לאמריקאיים? עתון חי היה ונענה לשאלות השעה, ובצורה יפה ומתוקנת. ואם גם לא האריך העתון ימים והתאמצות היחידים לא מצאה את ההתלהבות הדרושה— לא ימחה זכר „הדואר" היומי. כי הוא גלה את האפשרויות והשאיר תסיסה וחפץ לעשות ולעשות.

אין רשות ספרותית קבועה לליפסון. „יד" לו בפובליציסטיקה, אבל גם במקצועות אחרים עשה. הוא היה כותב את המאמרים הראשיים ב„העברי" (בשנים האחרונות לקיומו) וב„הדואר" היומי. הוא כתב מאמרים בעניני השעה (קרי: בעניני הציונות) והצטיינו המאמרים בדייקנות, זהירות ותפיסה מכוונת, בלא הגדשה והפרזה. הוא גם התאזרח במדור הפיליטון הקטן. יש בזה מהחידוד הבריא ומעושר הידיעה. עקיצתו פתאומית וקשה ומדת ההומור הטוב לו. הוא כתב גם ספורים. הספור שהתפרסם ב„השלוח" (פרק מספר)— יצירה הגונה הוא. וכן עסק בתרגומים. תרגם את ה„רעב" של קנוט האמסון ו„מורים" ו„ביערות פולין" של י. אופאטושו וממולטא־טולי ועוד כמה דברים. במקצוע זה הצטיין הואיל והחוש הלשוני עמד לימינו תמיד. בכל מה שהוציא מתחת ידו ניכרת זהירות ואחריות. אבל טרם מצא את עצמו ברשות אחת, טרם גלה את מרכזו. כאילו כמה כחות התנגשו. ועוד לא נצח האחד. ואולי מתוך סבך־כחות ניכרת אותה הנטיה, שכמרומני, היא השלטת בתכונתו הספרותית והיא — הנטיה לצורה. מדקדק הוא ליפסון בסגנון הדברים, בלשון ובבנין. הוא עמל באלה הדברים. חוזר הוא אחרי שפת המשנה והאגדה. אבל אינו מחקה. עדיין, לפי דעתו, לא ברקנו כראוי את כל העושר הלשוני הרב הצפון בספרות המשנה והאגדה. במקום חידושים — ולרוב מלאכותיים — בלשון, יש להשיב את האבדות של הלשון בעבר. קח בטוי מהמשנה, התלמוד והאגדה, בטוי שנון, קיצור־אריכות, והכנים בו ממשמעות החיים של ימינו. מחשבה היא זו שראוי לעיין בה. לליפסון היא אמת־המדה לעבודתו הספרותית. ובכדי לתת למחשבה זו מהלכים באוהל־ספרותנו — שווים הכל: גם המאמר, גם הפיליטון וגם הספור.

וסגנון ליפסון הוא, בלי ספק, נצחון לרעיון זה.

ב.

מ. וַוכְּסְמַן

יש ויצר־השעה גובר על וואכּסמאן ואז הוא יוצא לעתונות, והיהודית בעיקר, לעסוק בשאלות־השעה. אבל עיקר עבודתו — בעניני מדע ובעתונות העברית. אין אף עתון עברי אחד פה, אשר וואכּסמאן לא השתתף בו — ובדברי־מדע בעיקר. הוא „אמריקאי" גמור, כי כאן קנה את השכלתו הכללית. ואולם את השכלתו העברית, בלשון המליצה: תלמודו בידו — הביא עמו מחוץ־לארץ. היא מלאה וגרעינית. ופגם־הקרעים אין בה, כי לוואכּסמאן בת־קליטה יפה. הוא עכּל את היסודות של ההשכלה הכללית עד שנעשתה זו לו חלק מעצמיותו. הישיבה והאוניברסיטה של קולומביה נתמזגו בו והיו לרקמה אחת. אין איבה ואין התנגדות ביניהן. שלום־בית שורר אצלו.

פיזור־הנפש, זעזועי המוח, ההרכבה הבלתי טבעית (ומטעם זה גם הבלתי הגיונית) של הרעיונות, ראיית השערות כּעובדות — כל המכשולים האלה העלולים לשבש את דרכו המדעי של המוח, וביחוד של צעיר המחליף „רשויות", — כל אלה לא פגעו בוואכּסמאן. בכל ענין שהוא דן בו, הוא נוהג זהירות מדעית. מסמיך את העובדות אל המקור. בורר את הדברים יפה ואינו מעתיקם מסביבתם הנכונה. מרחיק את הדרוש, אפילו זה הצודה את הלב. הוא מבקש את הפשט בכל, כי זה יסוד ההבנה. כך נוהג וואכּסמאן בגדולות ובקטנות. ושיטתיות זו היא המאפשרת אותו לדון בענינים ומקצועות שונים. בין אם הוא כותב על הנביאים (שפרסם ב„האומה") ובין אם הוא כותב בעניני הלכה (בעתון הסמינאר), או על חיי „היהודים באמריקה" („התורן") או על פילוסופיה כללית („לוח אחיעבר" ב' ו„התורן" החדשי) וכן ב„דור דור ומחנכיו" (שפרסם ב„הדואר") — בכל אלה נמצאת היסודיות המדעית ויש בהם הסידור היפה והעיבוד השלם. דומה, מומחה, הנתון כולו רק לדבר זה, דורש לפניכם. אבל יש וגם מומחה מסתבך ומתקשה בענינו מתוך טעות שיטתית. אבל עד מהרה הוא נכנס לטרקלין ומוצא שוב את מקצועו שם.

וואכּסמאן הוא מהמלומדים הצעירים שלנו באמריקה, שמקצועם הוא „מדע היהדות" או „חכמת ישראל". מובן, ששדה החקירה רחב הוא כדי שיצטמצם בשטח הקצר של מקצוע אחד. החלוקה המדעית רווחת גם כאן. לעת־עתה רק קויה הקלושים נראים, אבל לא גבולותיה. התחומים מעורבים. מי שעוסק בענף אחד, אוחז בענף שני. ומטעם זה אין גם לוואכּסמאן רשות מוגבלת. כל מה שנוגע לישראל, נמצא בתוך התחום; אבל עיקר חקירתו הוא בגבול הפילוסופיה היהודית של ימי־הבינים. עבודתו היותר חשובה במקצוע זה הוא ספרו על חסדאי קרשקש, הספר היחיד על הפילוסופיה של קרשקש בלשון האנגלית. את העבודה המדעית הזאת עשה וואכּסמאן בכשרון ומומחיות רבה. לא פרט זה או אחר חשוב פה, אלא החטיבה הכללית, העבודה השלמה. אף כאן הוא דן בשיקול דעת מרובה, זהיר מהכניס את ראשו בהשערות, מסדר את הדעות והשיטות, פותח אפקי הפילוסופיה בענין הנדון ומשמיע את העובדות כמות שהן. החטוט וההתעמקות ממנו והלאה. אבל באופן כזה נתן וואכּסמאן ספר גלוי בפילוסופיה, שכל קורא ירוץ בו.

זה כחו וזו זכותו: לפשוט את האדרת המדעית, העבה והמכבידה, מעל הענין ולקרב אותו לחוגים הרחבים. פופולאריזאטור מהמין המעולה הוא. החקירה המדעית שלו אינה מכוונת לשם בקורת וניתוח, כי אם להסביר ולהורות. מה טוב היה אלמלי שלח את ידו גם במקצועות אחרים של מדע היהדות, שרק מעט ממנו ידוע לקהל הקורא עברית. חכמי העמים מפרישים מעבודתם המדעית המצומצמת חלק לאנשים, שאינם נזקקים לשפת המדע. חכמי ישראל פרשו מהקהל הרחב. אחדים הוציאו ספרים פופולאריים, אבל לא בעברית, אלא בשפות אחרות. ברנפלד הוא היחיד שעסק בכך — בחכמה וכשרון. אבל לנו דרושים הרבה כחות. וואכּסמאן היה יכול להביא ברכה רבה למדע ישראלי פופולארי.

הוא תרגם אנגלית את „רומא וירושלים" של משה הס, עם מבוא הערכה על הציוני המדיני הראשון ותקופתו. התרגום עלה יפה בידו ובמבוא הצליח לתת לקורא הבלתי־ותיק בסבוכי התנועה הלאומית והציונות, מושג רחב על מקומו וערכו בציונות. אף בשדה עבודה זה פתח וואכּסמאן פתח צר של יכלתו. התחלה היא זו, הנתבעת להמשך. אבל זו היתה רק התחלה, והיא ראויה להמשך.

אבל מלבד עבודתו המדעית והספרותית יודע ואכּסמאן לקחת חלק, וחלק נכר, בעבודת התחיה שלנו. הוא לא ינהג מעשה מפונקים רוחניים, הרואים ביציאה אל העם

ד"ר פ. חורגין:

ש. רוֹזֶנְפֶלְדְ

רוזנפלד הוא עתונאי בכל נפשו ומאודו. החיים — חומר־היצירה שלו. העובדות החולפות של החיים, שאין להן לא מהוד העבר ולא מכוסף העתיד — הן, עובדות־הוה אלה, מגרות את נפשו. ברגש חי וער הוא חש את הרגע. בחומר־דין ובהתרגשות הוא מטפל בשאלה קלה כבחמורה, במקרה ארעי כבמאורע רב־ערך. אין גדול ואין קטן, אין חשוב ואין נקלה בשטח־ראייתו. והוא כותב באותו הטון ובאותה ההתאמצות על מעשה בעיירה פלונית אלמונית כעל שאלה חמורה ומסובכת בחיי העם.

ואין לבוא בדרישות של אוביקטיביות. מדה זו, עם כל צדדיה החיובים והנראים לעין, אינה אלא בדותה. מה שייך אוביקטיביות? מי זה יכול להיות אוביקטיבי? וכאילו לא ישים לב לאמת שבאוביקטיביות זו לא ניתנה אלא כדי שהסופר לא יגדיש את סאת הרגש הפרטי. לכל שאלה כמה פנים, חיובים ושליליים, ואפשר לגשת אליה מבחינות שונות. ואין הסופר הסובייקטיבי רואה עצמו חייב לדון בה מכל צדדיה. יכול הוא לצמצם את הסתכלותו לאותה הנקודה, המושכת את לבו; אבל חייב הוא להזהר לבלי להעתיק אליה את כל כובד התנועה. הוא עושה בכך את הנקודה הזאת לעיקר, המאפיל על כל השטח של השאלה. השאלה, הנדרשת בצורה זו, היא שאלה משל הסופר, מעין שאלה חדשה ולא אותה שבמציאות. זוהי סובייקטיביות יתירה, שהסופר חייב להזהר מפניה ורוזנפלד אינו נזהר. אין הוא יוצא לברר את השאלה, לבקש את הפתרון, לעמוד על הוראתה הנכונה. אין הוא עוסק בנתוח. סופר מבקר הוא. מה שתופס את לבו הוא הליקוי, הקלקול, וכל־כך הוא משתקע בו, עד שאינו מבחין ביתר החשבונות של הענין הנדון. הוא רואה את מקור הרעה בנקודה אחת — ועליה הוא יכה. וכוונתו, כמובן, מוסרית. התכלית: „להסיר מכשול". זוהי תכלית אידיאלית, בלי ספק, אבל יש דרכים שונים להגיע אליה. יש דרך של שלום. אם אתה מאמין ביושר מדותיו של האדם — אתה מעמיד אותו על משמעותה של השאלה, עד כדי להבינה בשכל, אשר חנן אותו אלהים; ואז יראה גם את ה„מכשול" ויכיר את ה„נגע". אבל לא כך חושב רוזנפלד. יצר לב האדם רע מנעוריו — ויש להלחם בו. להכותו בשבט מוסר.

וכל זה, משום היחס החם שלו אל העובדה, אל חיי יום־יום. במרכז נפשו עומדת השאלה שהוא דן בה. הרגש פורץ גדרים ובז לדקדוקי מחשבה. אבל גם במקום זה אתה מוצא מדה נעלה. הרגש מחיה ומרנין. תרים הוא בפני קפיאות ונוסח מקובל. הוא מכנים רוח־חיים חדשה גם בדבר שכיח ורגיל. דברי רוזנפלד מושכים את הקורא ומכניסים אותו בין הגלגלים.

רוזנפלד הלך גם אצל ענינים ארוכים, הקרובים לשדה החקירה המדעית. זה מקרוב פרסם שורה של מאמרים באידית בתולדות ישראל. ודאי שלא נגש אל העבודה הזאת מתוך צורך או הכרח פנימי. יש שיעור וגבול לכל יכולת. וה„יעוד" של רוזנפלד הוא בשדה הפובליציסטיקה. במדע נאחז הסופר בכמה סיגים ובו הנתוח הדק, ההבנה השכלית, צמצום הסובייקטיביות — מדות קבועות הן. לא כך ספרו על מנשה מאיליה. זוהי עבודה ספרותית חשובה למעלה מכל ספק. בביוגראפיה תשמש הרגשנות מקור ברכה. ולא כל שכן בביוגראפיה של אישיות פתטית כזו של ר' מנשה. אפשר, שהתאוות לדברים גדולים, שיש בהם משום חיי־עולם, מצערות אותו, אבל דוקא ביחס לרוזנפלד לא התאכזר הגורל. במאמרי השעה, במשנה הקצרה של העתונאות — בה מצא את עצמו.

לשונו בהירה ורעננה. אין הוא נוהג קימוצים במלים כבעלי העיון, אבל הוא גם לא ינהג בזבוז בהן. אינו מרבה בתארים לשוניים לשם הנאת המליצה. כל בטוי במקומו. ברור לו מה הוא רוצה להגיד. זה סגנון משלו — צירופי־בטוי חדשים, שהוא יוצקם כלי־דבור למחשבתו. חידושיו מובלעים בתחום־הלשון, אבל לא לרצון לו המטבעות השגורות של השפה. דומה, סגנון המחשבה שלו אינו יכול להשתמש בכלי שפה, שהשתמש בו סגנון־מחשבה אחר.

הכלכלי של אומה. ואין צריך להיות דוקא בן ל„עם חכם ונבון", בכדי לעמוד על האמת הבהירה הזאת. נזכרתי, כי בראשית ימי־שלטנו של ניקולאי השני היה נגף גדול בפלך טאמבוב. מת כל הבקר, נשמד כל הצאן. לאכרים היה זה אסון גדול. הם בקשו עזרה מן הממשלה פעם ושתים ולא נענו. בקרוב נתפשט הנגף גם בפלכים אחרים. ותהי צעקת העם גדולה. אז שלחו מן הבירה את אחד הפקידים למקום הנגף, למען אשר בעיניו יראה, יתייעץ ויחליט במה לעצור בעד הרעה ואיך לעזור לאכרים. הפקיד בא. חקר, דרש ואחרי כן אסף את האכרים לאספה ושאל אותם תחילה: במה, לדעתם, אפשר לעצור בעד הנגף לבל יתפשט עוד יותר?

— בחופש־הדפוס! — ענה אכר אחד יודע ספר.

— וכי מה ענין של חופש־דפוס אצל מגפת בהמות? — שאל הפקיד בתמיהה רבה.

— יש ויש! — ענה האכר, — כי כמעט החל הנגף בפלך, באו שנים מאתנו לעיר הפלך, למערכת העתון הפלכי, כדי להודיע את האסון אשר קרה לנו, ולדרוש שישלחו רופא מומחה לכפרנו, שיעזור לנו ללחום במגפה. עברו שבועות, ודברינו לא ראו אור. בינתים התפשט הנגף במדה מבהילה. אין חצר אשר עוד תהי שם בהמה חיה. שבנו לעיר הפלך. באנו אל המערכת ושאלנו: מדוע לא הדפיסו את דברינו?

— הצנזורה א ס ר ה לפרסם את דבריכם, משום שיש בהם כדי הטלת אימה על הסביבה!...

— הלא תראה, — סים האכר, — לולא הצנזורה, לוא היה לנו החופש הפוליטי הזה, לא גדלה רעת־המגפה בתוכנו כל־כך, ובתחילתה קל היה גם לשרש אחריה.

אך מה שהבין האכר הגס אשר בפלך טאמבוב, לפני שלשים שנה ויותר, זה קשה להבין לג'נטלמאן עובר־הרים אשר בניו־יורק המעטירה. הוא עדיין אינו מבין גם עתה: מה ענין של חופש פוליטי אצל פרנסה? ולכן נכון הוא להוציא תרפ"ט אלפים דולאר ל פ ר נ ס ה, לתמיכה חמרית, לנצרכים בפולין, ולא דולאר אחד לתמיכה פוליטית, העושה את התמיכה החמרית למיותרת, — כי במה נחשבה היא לו? ובעטיה של השקפה זו באנו לידי מצב מגוחך ומעציב כזה, שאין אנחנו יכולים, שאין ה א ו מ ה הישראלית יכולה להחזיק אף מוסד פוליטי אחד, כלומר: ועד הדילינגאציות אשר בפאריז, שמטרתו להגן הגנה פוליטית על כל החזית, ולעזור על־ידי כך לעומדים בקשרי המלחמה יום־יום ופנים אל פנים עם השונא... ואם אין לנו הבנה, אין לנו גם היכולת לסדר את ביאת־כחנו בגינף — מקומו של „חבר־העמים". ואם אין סידור הגון, אין כח ואין השפעה ואין הגנה על הענינים הפוליטיים שלנו בכל מדינה ומדינה, שאחינו עדיין אסורים שם בחבלי הגבלות ונגישות אין־קץ.

והוא הדין בחזית־החזיות — בחזית האומה בשלמותה, בארץ־ישראל. גם שם, ואולי שם ביחוד, יש מקום גם לתמיכה חמרית, גם לתמיכה פוליטית. גם תמיכה כפולה זו מתחילה באמריקה וגומרת, נאמר, בליטה הזעירה. אבל באמריקה של „החלונות הגבוהים" אין הבנה בשביל סוגיה קשה כזו. יש בתוכנו אנשים, ובמספר רב, הנכונים לעזור לעומדים בחזית ארץ־הישראלית עזר חמרי. תמיכת־כסף. אבל תמיכה פ ו ל י ט י ת — זו לא תזכר ולא תפקד. כל הסימפאטיות למטפלים בכך, אבל לא עזר כל שהיא, לא בסמכות, לא בדבור ולא במעשה. ה כ ל — הן, פוליטיקה — לאו. יש אמנם רבים, שאין חלקם עם אלה המאמינים, כי בפוליטיקה מתאימה אפשר להכריח את מלכות בריטאניה לבנות לנו את ביתנו הלאומי, אבל אין ספק גם להם, כי כל הרווחה פוליטית בארץ־ישראל שווה, על־כל־פנים, לא פחות מכמה וכמה דולארים, ושתמיכה זו מתמדת יותר ומאריכה ימים יותר מסך, ואפילו סך גדול, של מטבעות זהב. אבל המביטים עלינו מגובה, טרם הגיעו לידי הבנת אמת פשוטה ובהיר שכזאת. ובכל חזית וחזית הם בסיסמתם האחת: עזר חמרי עד כמה שידנו מגעת, אבל עזרה פוליטית — אף כחוט השערה לא. שיטה היא, ואין להרהר אחריה. מובן היא ואין להפוך אותה.

ואם אחרי כל זאת בא ג'נטלמאן ומניח, כי „חיי היהודים ש ם עניים ברוח וביצירה", אז נעשה עמו חסד — נשט מעליו ולא נסתכל בפניו בשעת קלקלתו...

ברוקלין, נ. י.

בכל מה שצריך; אם בטוחים הם, כי בעת צרה אפשר יהיה להם להשען על אלה אשר בעורף, לקרוא להם והם יענו. אבל אם בשעה שאלה נלחמים בחרף־נפש, מוסרים את נפשם על זכויותיהם של אחיהם ועל תנאי־חיים־אנושיים בשבילם, ומן העורף עולה באזניהם הקריאה: „למה תענו? הניחו להם לבני עשו, יעשו בכם ככל העולה על רוחם ואתם החרישו וקוו בהכנעה להמפרנס קרני ראמים" — אז הידים תרפינה, הרוחות נפוגות ועם אדוני ניתן לבוז ולחרפה.

כי בעניני פוליטיקה, כמו בכמה וכמה עניני־חיים אחרים, היהודי האמריקאי נשאר מאחורי השגות־זמננו, על־כל־פנים, מרחק של ששים־שבעים שנה. וביחוד בעניני צבורו הפנימיים: בסדרי הקהלות, במצבם של בתי תלמוד־התורה, ביחסו לכלי־קודש מכל המינים. וגם בפוליטיקה. יותר מ„שתדלנות", מהפלת תחנונים ובקשת רחמים, לא צעדו אף צעד אחד. ביחוד אלה ש ה ק ד י מ ו לבוא הנה ולא השתתפו בעצמם, אלא היו עדים להשתתפותם של אחרים במלחמה הכבדה על זכויות־אדם, אשר נלחמה במקומותיהם במשך עשרות שנים. פה לא באו לידי נסיון במובן זה, פה מצאו הכל מן המוכן. ואם שחקה להם השעה והם גדלו והעשירו. הלא ממילא גם חכמו. ולכן הם באים ויועצים: „הרפו, אחים, לאט לכם! בפוליטיקה אל תתערבו, בקול אל תדרושו. רק בסבלנות ובשתיקה ובאפס־יד תוושעו. ואם אינכם שומעים בקולנו — אל תתמהו ואל תתרעמו, אם לא תמצאו בנו עזר בצר לכם על דרככם זה אשר בחרתם — ולא רוחנו. וליותר מעזר־חמרי — אל תקוו".

כך הם אומרים וכך הם עושים. יותר מעזר־חמרי אין הם מושיטים. משום שבעניות־רוחם אין הם משיגים: למה להם ליהודי־פולין כל הטרחות היתירות שהם טורחים בחזית אחרת, מלבד זו: של לחם הקלוקל בלבד?...

והנה נוסד בפולין, ובעמל רב מאד, מועצה לאומית. צריכים היו — לפי מה שעלה במחשבה תחילה — להשתתף בה באי־כח כל המפלגות הישראליות אשר בפולין, אך ה„בונדאים", אשר זה שלשים שנה הם עומדים עד צוארם בחפירות וכורים תהום בין מעמדם הם ובין יתר מעמדות ישראל, לא יכלו, כמובן, לדלג על התהום ולהתאחד עם יתר העם במוסד־לאומי. ויתר השמאליים, בראותם את ה„בונד" עומד מרחוק, התרחקו מן המועצה גם הם. אבל המועצה נתקיימה. איך אומר הרוסי: „היריד יקום גם בלא יהודי". ובלא באי־כח מעמד אחד קמה המועצה ותעש גדולות. שמשה המועצה מעין מרכז פוליטי וגם מרכז משפטי לכל יהודי הארץ. וכל יהודי אשר קשתה עליו יד הנוגש, וכל יהודי תובע עלבונו או עלבון זכויותיו, וכל יהודי אשר עוול נעשה לו, בשוגג או במזיד, על־ידי שליחי הרשות — ובא אל המועצה וחבילות טענותיו ותביעותיו עמו, ומחברי־המועצה, רובם צירי ה„סיים", היו לפה לו. תבעו עלבונו, דרשו את זכותו, מצאו דין צדק בשבילו. וכעניני הפרט, כך עניני הכלל. המועצה הלאומית — מרכז כל המעשים. עד לבחירות אל ה„סיים" ועד לברית עמי־המיעוט לשם בחירות. ותהי המועצה פופולארית בין היהודים עד מאד. וגם הממשלה התחשבה עם באי־כחה. ואפילו באופן רשמי. ואין לשער את ערכה של המועצה בנוגע לאיחוד עניני היהודים וסידורם בשנות התבססותה של ממשלת פולין, שהכל בה היה במצב נוזל, ומצב היהודים בלתי־יציב כלל וכלל, ובינתים — אי קטנטן, שטח מוצק להשען עליו. אך כשצריך המוסד החשוב הזה לתמיכת־חוץ, כשפנו ליהודי אמריקה — כנהוג — בביאור כל חשיבותה של המועצה וערך קיומה לחזוק זכויותיהם של יהודי־פולין, לא מצאו אוזן קשבת ולא לב מבין. ואפילו לידי השגת הרעיון הפשוט: כי ככל אשר ייטב מצבם הפוליטי והזכותי של יהודי־פולין, כך ייטב גם מצבם הכלכלי, לא הבינו...

ובמדה יותר רחבה. מוסד ה„דיליגאציות", אשר נוסד בשעת החוזה הפאריזי, או לאחריו, שמטרתו להשגיח על זכויותיהם של היהודים במלכויות החדשות, שלא יקופחו; כי העמים, אשר כתבו וחתמו על החוזה הווירסאלי, אשר התחייבו לתת זכויות־מיעט ליהודים אשר בארצותיהם, יסלקו את חובותיהם אלה בשלמות. תמה אני, אם יש אנשים, אשר לא יבינו, כי זכויות אזרחיות־פוליטיות מסייעות הרבה גם לידי הטבת המצב הכלכלי של בעל הזכויות. תועלתן של הזכויות רבה בזאת, כי הן משוות את זיונם של כל העומדים במלחמת־הקיום. אין יתרון ללוחם האחד על השני, ואין אבן יתירה על כף־המאזנים של האחד מול השני. את זאת מבינים כל אלה מאתנו, העומדים בחזית ולוחמים על זכויותיהם. מבינים זאת אחינו אשר בפולין. ולא רק אלה, אשר רוח יתירה בהם והבנה רבה, אלא כל אחד ואחד מישראל, המוכרח לפעמים לעשות חשבון־עולמו, כבר הגיע לידי הכרת הקשר שבין זכויות ובין המצב

ש. רוזנפלד:

בְּחָזִית וּבָעֹרֶף

הכל נחתך בגורל:

יש מחלקי האומה, שגורלם המר פזר אותם בארצות שונות במזרח אירופה, ושם הם נענים תמיד בעיגול־אש. זהו מרורות הם עומדים בחזית. כלי־זיינם עליהם והם מגינים על קיומם ועל כל פרט ופרט מצרכי קיומם. יש שהם נלחמים אפילו על נשימת אויר לרווחה, על כל משלח־יד ועל כל עבודת־פרך ועל כל מעשה אשר יעשה האדם להחיות בו את נפשו ואת נפשות ביתו. והחזית ארוכה והמלחמה קשה. כי אלה אשר המלחמה ערוכה נגדם, מתחכמים להרבות באיסורים על היהודים, ומה שמותר לעולם כולו, אסור להם. נלחמים אלה ביהודים גם בגלוי וגם בסתר. גם בחצים מורעלים וגם בגזים מסמאים. אך היהודים את חזיתם לא יניחו. בתקפם יעמודו. ברזל בברזל יחד, והיהודי במלחמת־קיומו עצמה ירבה. ידיו מורמות תמיד, והמלחמה נמשכת — ימים, שנים, יובלות. וכחם — בהפרתם, כי רק החופש האזרחי־המדיני, הנרכש לאט־לאט, אבל בתכיפות ובהדגשה תמידית — רק הוא יבטיח לנו חיי אנוש בארץ לדורות. אבל כל הנחה סתמית, „בעלות־הרוח", אינה אלא הנחה לשעתה ואינה בת־קיימא.

ויש מחלקי האומה, שגורלם הטוב פזר אותם בארצות אשר במערבה של אירופה ובמערב הרחוק — אלה נמצאים זה כבר מחוץ לעיגול אש. הם בעורף המלחמה יעמודו. כמעט שאין להם על מה להלחם או שאין כדאי להלחם. אזרחים הם. שווים ליתר האדם אשר בארץ גם בזכויותיהם, גם באפשרויותיהם — וטוב להם. וכשאלה מרימים את ראשם קימעה ומביטים לא רק לכרסם, כי אם גם ממנה והלאה, יש אשר ירגישו בצערם של אחיהם המתענים בחזית הרחוקה, ונכונים גם לתמוך בהם. אבל קשה להם להבין: מה היהודים האומללים ההם עושים? למה להם כל התלאה וחיי־החזית כל הימים? למה להם להצרף באש תמיד? ממש הגיונו של השבע, שאינו מבין את הרעב. וכשהם מושיטים יד עזרה — לא לעבר הנכון יושיטו, לא במדה הנכונה ולא למועד הנכון. או, משום שאינם בקיאים, הם מחמירים ואינם עוזרים לסובלי החזית כלום. נתאבנו האנשים ואינם חשים ואינם מרגישים בנחיצותה של מלחמה על זכויות־אנוש ולא בערכה.

מזלם גרם!

והנה שומעים אנחנו אומרים:

„...האסון הוא, כי חיי היהודים שם, מעבר לים, בפולין ובליטה וביתר ארצות החזית, כה עניים ברוח וביצירה, עד שהשפעתם עלינו פה, מעבר לים מזה, כבר פסקה ואין לנו למה לחכות מהם. ומאתנו הם מבקשים, וגם מקבלים, רק עזרה חמרית, „רליף", בלבד. לכן טבעי הוא ונכון הוא, כי הסתדרות־העזרה „דזשוינט" ידה על העליונה בכל הנוגע לצרכי היהודים אשר במזרח־אירופה" („טאג", 17 בפברואר).

ערבוב־מושגים שאין כמוהו! בלבול עובדות שאין דוגמתו!

כי איך אפשר לאמר, שיד ה„דזשוינט" על העליונה בכל הנוגע לצרכי היהודים אשר במזרח־אירופה, וה„דזשוינט" עצמו משתמט מכל מעשה, שאינו נוגע ישר בעזר־החמרי? ואיך אפשר לספר להמון הקוראים, כי יהודי המזרח מבקשים מן היהודים אשר באמריקה רק עזרה חמרית, בשעה שאלה שם אינם פוסקים מעורר את אחיהם פה, שישפיעו על המדינאים האמריקאיים ברוח, הנאותה למטרת מלחמתם שם? ואיך אפשר לדבר על חדלון השפעה, אחרי שכל נשמתם־היתירה של היהודים האמריקאיים אינה ניזונה גם עתה אלא בקשר עם חיי היהודים — ובכל ענפיהם — שם, במזרח, וביחוד בפולין?

ואם יהודי אמריקה אינם קוצבים לאחיהם מעבר לים אלא עזרה חמרית בלבד, הן עושים הם כך, רק משום שעדיין לא ישיגו את ערכה של תמיכה אחרת, פוליטית, הנדרשת מהם, מה שמעיד על עניות ברוח במדה מרובה מאד. כי לוא חכמו, לוא הבינו התקפה פוליטית מה היא וחזית פוליטית מה היא, כי אז היה יחסם לכל אלה הצרכים המדיניים אחר, ותוצאות המלחמה היו אחרות. לגמרי אחרות. כי אלה אשר בחזית יכולים להפקיר את חייהם או לעמוד על נפשם רק אם בטוחים הם, כי אלה אשר בעורף נכונים לעזור להם

וכשמה כן היתה, מן הגננות החלוצות בלשון העברית. בגן־הילדים העברי הקיובי, הראשון באוקראינה, היא עבדה. והיה לה די אומץ וכשרון לעשות את הנסיון הראשון במקצוע זה ולהצליח. בעקשנותה דובבה שפתי תינוקות ונתנה להם שירת־הילדות העברית (מיצירות אחרים ויצירת־עצמה). כחמשים ילד וילדה דבקו בה. היא היתה גם עסקנית חרוצה בצרכי ציון ותרבות. זו היתה אישיות מלאת יופי וקסם. הכל העריצוה. בימי ההטמאן נהרגת על־ידי האופיצרים ה„לבנים" על־יד האוניברסיטה שעל שם וולאדימיר, והשאירה ילדה קטנה בת שתים. ועוד עשרות תינוקות של ישראל התאבלו על מותה. כריתי לה קבר במעלה הקברים לא רחוק מקברו של הפרופיסור ט. ע. מאנדלשטאם.

י

חיים בן חיים פיאלקוב

הוא היה „שר ההשכלה" לעברים ברוסית. בתור סייר מטעם הועד המרכזי של חברת „מפיצי השכלה" בפטרבורג נסע מעיר לעיר וסייר את כל בתי־הספר העברים והיהודים, ועל־פיו ניתנה תמיכה לאותם בתי־הספר שהוא, פיאלקוב, מצא אותם למתוקנים. בפלך קיוב עצמו נתמכו יותר ממאה בתי־ספר על־ידי החברה הפטרבורגית והסניף הקיובי, על־פי הוראתו של ח. פיאלקוב. אך באה המלחמה הנוראה ומלחמת־האזרחים ותקפד כארג תיתו. הוא מצא את קברו בקיוב במעלה הקברים על־יד החכם הרמאן בהראץ, בר ברוכוב ופולינקובסקי, מול קברו של הפרופ' מאנדלשטאם.

יא

ד"ר פינחס יאמפולסקי

הוא היה מיחידי הסגולה בדורנו — עניו וצנוע ונחבא אל הכלים. בשני בתי־ספר למסחר של הממשלה היה מורה דת ישראל והיסטוריה ישראלית. את כתותיו הקריב להלהיב את לב תלמידיו, שרובם ככולם היו בני מתבוללים ולא ידעו את עמם ויהדותו, וכן לחבב עליהם את הקנינים הלאומיים שלנו. בכל שבת ושבת היה דורש בבית־הכנסת הכוראלי בפני אלפי שומעים שנהרו מכל קצות העיר. הרבה אנשים הכנים תחת כנפי הלאומיות והציונות. בקונגרס השלישי נבחר, כמדומני, לחבר הועד הפועל הגדול. מלבד השכלתו הכללית הגבוהה ידע היטב את הספרות העבריות העתיקה והחדשה. במלחמת האזרחים מת ברעב ממש, ועל קברו לא הוקמה מצבה עד היום הזה, כי אלמנתו חסרת־לחם גם היום.

פיטסבורג, פא.

משה ברינד:

הַמֶּלֶךְ הַחוֹלֶה

(סוניטה)

הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּעֶרֶשׂ־דְּוָי יִשְׁכָּבָה.
בַּחֶדֶר אוֹרָה כֵּהָה־קְלוּשָׁה שְׁפוּכָה,
וְעוֹטְרִים עַרְשׂוֹ סָבִיב רַבֵּי־מְלוּכָה,
וְחֶמְדַּת נָשִׁים — שׁוּלַמִּית נֶאֱהָבָה.

בִּכְבֵדוּת מֶלֶךְ רוּחַ עוֹד יִשְׁאָפָה.
וּפִתְאֹם קָם... בֵּין שָׂרָיו הָיְתָה מְבוּכָה.
בִּתְשֻׁאוֹת־חֶדְוָה חֶפְצִי! אַל מְנוּחָה!
הָבִיאוּ נוֹגְנִים! אֵלַי שׁוּלַמִּית נָאוָה!

הַמְנַגְּנִים פּוֹרְטִים נְגִינוֹת־פֶּרֶא מְתוּקוֹת,
יְדֵי־הַמֶּלֶךְ סְבִיב־רַעְיָתוֹ חֲבוּקוֹת
וּמְחוֹלְלִים שְׁנֵיהֶם מָחוֹל עַז כַּפְּרָאִים.

הַמְּחוֹלוֹת הוֹלְכִים הָלֹךְ וְנִסְעָרִים;
כִּנְצִיבֵי־אֶבֶן לוֹ יִשְׁתָּאוּ שָׂרִים —
וּבְמָחוֹל נָפַח נַפְשׁוֹ לַשָּׁמָיִם.

ניו־יורק, כ' בכסלו, תרפ"ז.

ו

יחיאל טולינגאטר

מורה עברי בבית תלמוד־התורה וסטודנט; שלם היה במדעים כלליים ובאוצרות ספרותנו העברית; מת מרעב. השאיר אשה וילדים בלי אמצעים. י. ט. היה מיחידי הסגולה במורים הראויים לשמש מופת הן בידיעותיהם, הן בכשרון ההסברה והן במסירות נפשם על מזבח עבודתם הקדושה.

ז

צבי אלומין

משורר עברי, ששיריו נדפסו ב„כנסת ישראל", ב„האָסיף", ב„לוח אחיאָסף" ושאר המאַספים. כל שיריו נאספו למחברת בשם „כנור בת עמי". הוא היה מורה עברי כל ימיו, מדקדק בלשון העברית בקוצו של יוד; את כל ימיו הקדיש להוראָה העברית. הוא סבל והרופאים אָמרו, כי קרביו נתכווצו מחוסר מזון. אַחרי שנאסרה השפה העברית, בקש משרה אַחרת, אַך הקומוניסטים לא יכלו סלוח לו את עוונותיו העבריים, וימת בודד וגלמוד, בהשאירו בת חולה בלי אמצעים.

ח

מיכל ווישטוק

מורה זקן — טיפוס מעניין ממשכילי הדור הישן. בהיותו צעיר החליף מכתבים עם רבי יצחק בר לבנזון, אד"ם, מיכ"ל, אב"ג, יהושע שטיינברג, קלמן שולמאן ואחרים. מורה הבקי בתנ"ך, מדקדק בלשון העברית ובר־פלוגתיה של יהודה בן זאב, בעל ה„תלמוד לשון עברי". חבר ספר דקדוק חדש, וסלל נתיבות חדשות. ביחוד היה מחמיר בנקוד, עד שכנו אותו בשם „דגש חזק". כשבאו שנות הרעב והשיעורים העברים חדלו, סבל ווישטוק רעב. בעת ההיא בקשה הקהלה שומר יהודי בשביל בית־הקברות הישן שבקיוב, שהיה סגור זה שנים אחדות מחוסר מקום לקבורה. רק לפעמים רחוקות קרה מקרה ואיזה איש בא לבקר את קבר אבות־אבותיו, ואז היה תפקידו של השומר היהודי, שומר המפתחות, לפתוח את השערים, ללכת ולבקש בין המצבות הישנות את שמות המנוחים ולהתפלל תפילת ההשכבה. על זה הבטיחה הקהלה לתת דירה הנבנית על־יד „בית־העלמין" הישן עם רהיטים, עצים להסקה ומאור ועשרה רובל לחודש. מיכל ווישטוק פנה אל הקהלה בבקשה, שיתנו לו את המשרה הזאת. מובן, שהמשרה ניתנה לו ושם כתב את חבורו על הדקדוק, והשאיר בכתב־יד עוד ספרים על ביאורי המקראות. אבל כשהגיעו ימי החורף ועצי־הסקה לא היו במציאות, כי על־ידי מלחמת־האזרחים לא כרתו עצים מן היערות וגם לא היו סוסים ועגלות להוביל אותם העירה, פשטו האכרים והאכרות על בית־הקברות, שברו את השערים, הרסו את גדר האבנים ויעקרו את מצבות־העץ בשביל ההסקה. הזקן הרים קולו, אַך הם הכוהו, ויכו את אשתו ובני־ביתו. למחרתו בא הזקן אל מעון הקהלה לספר על־דבר ההתנפלות. ראשי הקהלה נסו דבר אל המשטרה, אַך הם מאנו לצאת לעזרתנו, בתתם אַמתלה, כי יש סכנה לשלטון להתגרות עכשיו עם האכרים. בראות האכרים, כי אין רב את ריב המתים, הוסיפו לעקור ולשבר, גם הרסו את הדיר שעל־יד דירתו של ווישטוק, אַחר כך שלחו יד גם ברהיטי־העץ של ווישטוק באין מוחה, ומרוב בהלה ופחד מחמת הפורעים המתנפלים, שלא נתנו לו מנוחה לא ביום ולא בלילה, חלה וימת.

כשבאו אל הקהלה להודיענו על־דבר מות ווישטוק, החלטנו: בשים אל לב שהמרחק מבית־העלמין הישן עד בית־העלמין החדש הוא גדול עד מאד, מרחק חמש־עשרה פרסות, והימים אָז היו ימי החורף וקלקול דרכים, והעברת מת עלתה אָז בדמים מרובים, כי לא היו לא עגלות ולא סוסים, כי השלטונות השונים החרימו אותם, ונחליט למצוא בבית־העלמין הישן מקום פנוי לקבורתו ולקברו שם. ומפני סכנת דרכים התפטרו כולם לנסוע אל בית־העלמין הישן לבקש מקום פנוי וגם לגמול את החסד האַחרון עם המת, מלבד כותב הטורים האלה. כשבאתי אל דירת המת מצאתי שם רק את אשתו ובתו הבתולה וחתנו עם אשתו בת המנות, שמהרו לבוא מאודיסה על־פי טלגראמה שנשלחה אליהם. יחד עם חתנו יוסף פולסקי (המורה למתימאטיקה) סבבתי בבית־הקברות הישן (הקור היה אָז חזק מאד, כמעט שהגיע לעשרים וחמש מעלות), עד שעלת בידנו למצוא מקום פנוי וצר על־יד קברו של הסופר העברי הממשל בנימין מאנדלשטאם (בעל המחבר ספר משלי „מטה־שקדים"), לא רחוק מקברו של המלבי"ם זצ"ל מעבר האחד ומקברו של המשורר מיכל גורדון מן העבר השני. אני ופולסקי הוצאנו את שני המעדרים, אשר כבר עבר עלהם כלח, כי לא השתמשו בהם מיום הסגר בית־העלמין הישן, וכרינו את הקבר במשך שעות רבות, ושנינו בעזרת אשתו ובתו הורדנוהו אל הקבר. אשתו ובתו עזבו את דירתם מפחד להשאר שם, והקהלה העברית היתה מוכרחת להושיב שם משפחה נוצרית לשמור על בית־הקברות הישן.

ט

גולצה חלוץ

היא היתה מהגננות הראשונות והמעולות שגמרו את בית־המדרש לגננות של יחיאל הייל־פרין בווארשה. שמה היה אביגיל (גולצה) חלוץ,

המורים העברים המפורסמים, הידועים גם מחוץ לגבולות רוסית.

ב

ד"ר גרשון שמרן

זה היה סופר ופדגוג ידוע; מורה בבית־המדרש למורים של „תרבות" בהנהלת אהרן בן משה כהנשטאם ז"ל, ומאמריו ראו אור ב„השלוח" ובשאר העתונים. הוא רעב ללחם, אבל סבל בחשאי ובצניעות, לא גלה את סודו אפילו לרעיו הקרובים. וכבוא המגפה הנוראה, מגפת־הטיפוס, נפל קרבן ומת. אני הייתי אז מזכיר הקהלה והחברה קדישא. השתמשתי ב„זכות" זו והובלנו אותו בעגלה מיוחדת; צרפנו לו עוד ארון אחד, זה של המנוח העסקן העברי הציוני נחום ליפשיץ, וקברו אותם כל אחד ואחד בקבר מיוחד במעלה הקברים שבבית־הקברות הקיובי, סמוך למלומד העברי הפרקליט הרמאן בהראַץ, לראש העדה מרדכי פולניקובסקי, לרב העדה ד"ר יאטפולסקי, למנהיג „פועלי ציון" בר ברוכוב ולעסקן הפדגוגי חיים בן חיים פיאלקוב. מכל חבריו באו רק חמשה אנשים, והם יראו להוציא את ארונו מהקומה השלישית, והגורל נפל עלי ועל העגלון הנוהג בסוסים.

ג

אהרן פירר

זה היה טיפוס של „אברך משי" עברי, עילוי העילויים, יודע ש"ס ופוסקים וסדר הדורות על־פה, הוא ידע את כל חכמי ישראל בכל המקצועות מכל התקופות והדורות. היה סופר רב הכשרון ופרסם את ספוריו ב„השלוח" ו„העם". הוא עבד ב„תרבות" הקיובית, וגם מורה היה. סבל רעב וחוסר כל. מובן, שהטיפוס לא פסח על מעונו הדל; חלה ומת. העגלה הכללית באה להסיע גם אותו בתוך שאר החללים ואיש לא היה יודע את מותו וגם את מקום קברו, אך חיים גרינברג, שהיה אז מראשי ה„תרבות" בקיוב, הודיעני בטלפון על זה, ואנכי מהרתי לרוץ לבית־הקברות (בעת ההיא לא היו מכוניות־משא. וגם עגלונים לא היו) וכשבאתי לבית־הקברות נתגלה לנגד עיני מחזה נורא, שגם עכשיו בעת כתבי דברי אלה, קופא דמי בעורקי: בור גדול ארוך ורחב, בתהום נורא בלועו הפתוח, ושמה הוטלו מאות גוויות מהעגלות ההפוכות, כי השמשים יראו לנגוע בהן, לבל ינגעו.

בהגיעי אל התהום, ראיתי עוד מרחוק, כי השמשים מהפכים את העגלה על פיה, להטיל ממנה את הגוויות הבורה, ואצעק בכל כחי: „עמדו! חכו!" בקשתי את השמשים להוציא את אהרן פירר מתוך המתים והמש הגוויות שהונחו בעגלה, אך הם השיבו את פי ריקם, בהביעם את הסכנה הנשקפת להם להנגע במחלת הטיפוס. התחזקתי והוצאתיו על האדמה וכריתי לו קבר במעלה הקברים לא רחוק מהסופרים הידועים אלעזר שולמאן ויצחק יעקב ווייסברג וראש הקהלה הקיובית העסקן הציוני משה נחמן סירקין ז"ל. כעבור ימים מספר מת גם אחיו, אך הוא נקבר באחד הבורות הכלליים. אלמנתו של הסופר אהרן פירר ויתומיו גוועים עד היום ברעב.

ד

ישעיהו דורפמאן

גם הוא היה מטובי המורים שלנו בקיוב, אדם צנוע ועסקן ציוני נמרץ, בעל ידיעות רבות בספרות העברית העתיקה והחדשה, חבר פעיל לחובבי שפת עבר ולהסתדרות המורים. לפנות בוקר העיר אותי משנתי קול בכי אשה, זו היתה אשת דורפמאן. היא התפרצה אל חדרי בקריאת קורעת־לב: הושיעה נא! אם יקברו את בעלו בבור הכללי, אז אשליך גם את עצמי שמה! חשתי לעזרתה והתחלתי עוסק בקבורתו. וכמה מדאיג היה הדבר! איש לא בא אל הלויתו. ולהוציא את הארון מהקומה העליונה הוטל עלי ועל העגלון והאלמנה המתיפחת. לא הועילו כל התחנונים מאת השכנים. וכשבאנו לבית־הקברות עשו החופרים חשבון, כי „תורו" של חברנו יגיע רק בעוד שלשה ימים. השתמשתי בכח הפקידות של הקהלה והחברה קדישא והצבנו לו קבר מיד.

כעבור ימים אחדים שמה אשת דורפמאן קץ לחייה, כי נשארה בעירום ובחוסר כל. בחרה במות מהיות חיי רעב.

ה

מרדכי אשכנזי

הוא היה ראש הועד של „חברת המורים בקיוב ותחום המושב", ראש הקופה לעזרת מורים, תפס מקום חשוב ב„חברת מפיצי השכלה".

כשסגרו הבולשביים את בתי־הספר העברים, את בתי־הספר ל„תרבות" ובתי תלמוד־התורה, נשאר גם הוא בתוך שאר המורים בלי משען לחם. בתו, דוקטור למדיצינה, מתה בעלומיה; בנו יחידו נדד לאמריקה לפני שנים רבות, ועד יום מותו האחרון לא ידע מקומו איהו ויתאבל עליו. לא היה בכח לכלכל את מחלתו. בבתי־החולים העברים, שהוחרמו על־ידי הבולשביים, לא היה מקום למורה עברי, והוא הובל לבית־חולים של אורחים נכרים מחוץ לעיר ושם מת בודד וגלמוד. רק שנים־שלשה מחברינו המורים התעסקו בקבורתו. כעבור זמן מה נפלה אשתו מן העליה, מרוב עינויי הרעב, ותמת.

וכשהלה יצא, הוריד טוני את הגיטארה, שלב רגל ברגל והתחיל מנגן ושר בחשאי, מנגן ובוכה מרוב אושר והגיטארה עוזרת לו כשהיא מתגעגעת ובוכה אתו יחד.

טוני קווה, שהעלמה עם העינים האיטאלקיות תשמע את ניגוניו ותבוא אליו. אלא שהיא נולדה כבר בארץ זו, ואף לילה אחת לא לנתה תחת שמי סיציליה, לפיכך אין אזנה קולטות את זמירותיה של איטאליה.

שלשה ימים ושלשה לילות לא נגע טוני בסכינו. החליף אותו בגיטארה, כשהוא חולם על בתו של בעל בית־המרזח, ידידו ואלופו. הוא היה ממתין לה והיא לא באה.

לא יכול טוני להתאפק יותר, נטל את צרור כספו ונכנס אל אביה. וכשהניח לפניו את הצרור, התחיל לגמגם: — אני... אוהב... את... בתך...

והאב, גבר חסון, התחיל לצחוק. בטנו הגדולה שטופה שומן, נעה מצחוק קדחתני וצרוד:

— פתי! משוגע! כיצד אתה מהין, אביון שכמותך! היא, בתי? היא אמריקאית! נולדה כאן! היא תנשא ל„ביזנסמאן", מיליונר!

טוני לא הבין את כל דבריו ולא ידע למי תנשא, אבל הוא ידע, שלא לו תנשא. ידידו ואלופו משיב את פניו ריקם. הוא לא יתן לו את בתו. לא, עדיין רחמי אל לא נכמרו עליו. עדיין קללת אלהים רובצת עליו. ושוב התאדמו פניו. אבל ידידו לא שעה אליו ואל חרפתו. מה יעשה עכשיו? — עמד נדהם.

— על מי הנחת את חנותך, שמא מחכים לך שם? חזור לחנותך! — אמר לו ידידו.

חזר טוני אל חנותו, הרהר רגע וכבה שוב את הגיטארה. הוציא את הסכין וראה שעדיין הוא חד. דקירה אחת בלבה של זשוזפינה — והכל! הוא לא ישנה. הסכין הוא חד.

והחליט: שוב לא ישתטה. הוא יחשוך כסף, ימכור את חנותו וישוב לסיציליה. ועכשיו, לעזאזל! עכשיו ימצא אותה!

ניו־יורק.

משה רוזנבלאט:

בִּמְקוֹם מַצֵּבָה

(ציונים לחברים)

משנת 1914 עד 1926 (ועד בכלל) רבו חללי היהודים ברוסיה ואוקראינה על כל החזיות: א) על שדה קטל במלחמת העמים; ב) בתליות, בירויות, בסקילה, בשריפה, בהרג וחנק ושאר מיתות משונות, במלחמת האזרחים ובחלופי השלטונות; ג) במיתת רעב בשנות הבצורת שבאו אחרי המלחמות הנוראות של העמים ושל האזרחים יחד; ד) בדבר ומחלות נוראות כטיפוס־הבהרות, טיפוס־הרעב וה„צינגה".

אין את נפשי למסור את כל המאורעות שעברו עלינו במשך שתים־עשרה השנים, שאין דוגמתם בדברי ימי עמנו במוראותיהם. אני רוצה רק להציג ציונים לסופרים ומורים עברים, שסבלו יותר מכולם גם במלחמת העמים וגם במלחמת האזרחים ושאבדו שם בארץ הדמים והזעם.

א

בדבר

באשר פרצה המחלה הנוראה: טיפוס הבהרות. שבאה בתור תוצאה ישרה מן הרעב הנורא ומלחמת האזרחים, היו המורים ומשפחותיהם הקרבנות הראשונים. מי שגר אז ברוסיה ואוקראינה, זוכר, כי כל־כך רבו המתים בכל יום ובכל שעה למאות, עד שהשמשים היו מוכרחים לטעון בעגלה מתים לעשרות ולחפור קבר גדול ולהשליכם שמה. בקיוב יש קברות אחים כאלה, שבכל אחד מהם קבורים ממאתים עד שלש מאות איש יחד, ארבעה במספר. ולמתים הללו היה תור ארוך, כי לא הספיקו לקברם ביום אחד, והיתה באה העגלה להוציא את המתים מן הבתים לאחר שלשה־ארבעה ימים למיתתם, ובין כך נתנגעו גם שאר אנשי הבית ומתו, והעגלה שבאה לקחת את המת מכבר — הוציאה דרך־אגב גם את המתים החדשים מבני משפחתו. ואם המתים של בעלי־הבתים כך, המתים של המורים על אחת כמה וכמה.

אצל המורה משה דיקמאן בקיוב שכב מתו ארבעה ימים עד שנתנגעו שאר אנשי ביתו. המורה חאבינסקי שכב שלשה ימים עד שבא לקבורה. לוא חפצתי למנות את מספר המורים שמתו במגפה, הם, נשיהם וטפם, היה עלי לערוך רשימה גדולה עד למאד. אבל אין זה מעניני פה. אני רוצה לספר בזה על־דבר המות הטראגי של

נפלו על הרצפה, עמדו להבות בעיניו, קפץ את פיו עד לפירוק שינים ומגרונו פרצה יללה איומה כיללת זאב המזנק אל טרפו.

בבוקר נכנס אל שכנתו והתחנן אליה: — הגידי לי, היכן היא?

— מטורף! עליך לשכחה! בעלה לא לקח עמו את כל ריבות הכפר.

וכך הלך מבית לבית: — היכן היא?

— דעתך נטרפה עליך, בשם האם הקדושה! — תמהו עליו. — הלא תבוש! כלום פסו ריבות נאות מן הכפר?

הכניס טוני את ידו לתוך כיסו, משש בסכינו, רצה לדקור את הכל. אכזרים! אבל הסכין נשאר מונח במקומו. נמלך טוני בדעתו והחליט: הסכין יטבול תחילה בדמה של זשוזפינה.

לא. האכרים לא יגלו לו את מקומה. נטל את סכינו והגיטארה. — זו למה לו? כשימצא אותה, יעמוד לפני חלונה וינגן. היא אהבה לשמוע את ניגוניו, ואז תצא אליו. והסכין עודו חד. מכה אחת — וחסל! ידו מהירה. הוא לא ישנה.

אבל קללת אלהים רבצה עליו. אל קנא ונוקם. לקח מאתו את אהובתו ועוד הסתיר אותה, שלא יגאול את חרפתו מידה.

אחרי חדשים של טלטולים קשים, חזר טוני הביתה. היה לילה והכפר היה שקוע בשינה עזה, אבל אש הנקמה בעיניו לא כבתה.

להשאר בכפר כשסכינו עדיין יבש, אי־אפשר לו. ואפשר שיתקע את הסכין בלבו? לא. אין הוא חס על חייו. למה לו חיים? אבל אין בן סיציליה מת אלא אם ישלם את חובו. — קדושה היא הנקמה. תחילה יעקור את לבה של בת־זנונים זו!

היכן היא? ילך שוב לחפש אותה? להיכן? עמד ומכר את נחלתו והלך לאמריקה.

— יפה אתה עושה, טוני, — קראו אחריו הנשים, כשהן מנחמות אותו. — שם תמצא ריבה נאה ממנה.

פניו התקמטו כפני שותה „אבסינט" מורעל, וכשהתחיל ממשש בכיסו, סוגו הנשים אחור ורצו הביתה.

ואם ימצא אותה באמריקה? — מיד ינסה את חוד סכינו על לבה. ואם הורגים שם את הרוצח? ראשית, אין הוא רוצח, גואל חרפתו הוא. ואפילו אם הורגים — לא יחת!

טוני בא אל גרינוויל, עיירה קטנה, שקטה, במדינת ניו־דזשוירזי. אמרו לו, שבן־כפרו דר שם. הוא עשיר אדיר. יש לו בית־מרזח, ולב טוב לו, הוא אוהב לתמוך בבני־ארצו. ואמת הדבר. הלה קבל את פניו בסבר פנים יפות. הלווה לו מעט כסף, שכר בשבילו חנות קטנה, לא רחוק מבית־המרזח. ולמחרת שלט היה תלוי על דלת חנותו: טוני הגלב.

הנחתום האיטאלקי הביא לו לחם ודוקא לחם איטאליה, ארוך ולבן. קדרה, מחבת ושאר הכלים קנה בעצמו וטוני מבשל לו את תבשיליו. בן־כפר יודע כיצד לבשל. עומד הוא כל הימים ומגלח, ולא דוקא איטאלקים, אמריקאים באים אליו ואפילו יהודים. טוני חושך כסף. הוצאותיו פעוטות וסנט לסנט מצטרף לחשבון.

ועל הכותל היתה תלויה הגיטארה כשהיא מונחת בתיקה. אין הוא נוגע בה. אם זשוזפינה איננה — למה ינגן?

ופעם, כשיצא טוני אל מפתן חנותו, נתקל מבטו בעלמה צעירה, עם עינים איטאלקיות, שעמדה על מפתן בית־המרזח. תמה טוני: מהיכן באה זו לכאן? ותקוה ניעורה בלבו של העלוב: אפשר שנכמרו רחמי אל עליו ובגודל רחמיו הסיר את קללתו מעל ראשו. עמד ונעץ את עיניו בה והיא, כנראה, נפחדה ונעלמה.

נכנס טוני עצב אל חנותו. כאב כפול מפעפע בלבו. נפל על ברכיו לפני התמונה הקדושה שבזווית כשהוא מבקש, מתחנן, מברך ומקלל את מזלו.

— כמה אתה מאריך להתפלל! — שמע את קול בן־כפרו העשיר.

בקפיצה אחת עמד אצל הכסא נכון לפקודתו וזרם דם הציף את פניו.

— למה אתה מתאדם? — פיסו הלה. — נאה עשית. בן נאמן אתה לאלהים. חי נפשי, שאני אוהב אותך. חביב אתה עלי יותר מבני. בן בליעל, הרי אין הוא רוצה להתפלל כלל. אם ירא־אלהים אתה, שמע־מיניה, שגם אדם ישר אתה. תפארתי עליך, בן־כפרי!

רצה טוני לנשק את ידי ידידו אלופו, אלא שלא מצא עוז בנפשו לנגוע בו וענה לו במבט אלם מלא חבה ותודה ככלב שמביט בפני בעליו.

ש. ערדברג:

אַהֲבָתוֹ שֶׁל אִיטַלְקִי

טוני, בן כפר שטוף־שמש בסיציליה, היה מוכן ומזומן לנשואים. הוא אָהב את זשוזפינה והיא אהבה אותו. וכבר קבעו את זמן החתונה. טוני הכין מתנות בשבילה, ובני הכפר, מגדול ועד קטן, הבטיחו לו להביא את „כליהם" לנגן לפני החתן והכלה. אבל אמו הזקנה התנגדה לשידוך.

— מאין תִּקח דוד לבשל אטריות? — טענה. — הריבה שלך היא קבצנית, דלה ועניה, ואין לה אף לירה אחת נדוניה.

— השכנים יביאו לנו את הכל, — נחם אותה טוני.

— אבל מי יתן לך מזון סעודה אחת? שמא אתה סומך עלי? מוטב שתסיח את דעתך מזה. אל תהין להביא אותה אל ביתי.

רחתנית היא, אמתי הזקנה, — הרהר טוני, — אבל לבסוף הרי תתפיים.

אך בינתים פרצה המלחמה. לא בסיציליה, אלא באיזו ארץ רחוקה, — טריפולי שם הארץ. אומרים שארץ זו היא כולה מדבר. אבל מה לעשות? המלך קורא, הארץ קוראת, המדינה דורשת. הכל דורשים שטוני יניח את אהובתו וילך למלחמה. ועליו לציית.

טוני לא שמע אָמנם את קריאת המלך. מימיו לא ראָה את מלכו. וגם את קול הארץ והמדינה לא שמע. אלא מאחר שבא פקיד הכפר ואָמר לו בשם המלך והארץ והמדינה, שעליו ללכת למלחמה, שוב לא היתה ברירה. נדחתה החתונה, הניח טוני את הכל והלך אל הכרך — אל המחנה.

חבל, שאין טוני בן כרך. אומרים, שיושבי־כרכים משתמטים ממלחמה. רובם בורחים, אולם טוני הוא בן כפר, וכשהוא רוצה לבקר את הכרך, הוא עולה רגל שמה. כי מאין יקח בן־כפר עני לירות אחדות לכרטים־מסע? ואיך יברח טוני בשעה שאין לו אפילו חצי לירה בחיקו?

לפיכך הלך טוני אל הכרך. והפעם לא הלך רגלי, אלא נסע דוקא במסע, ולא שילם כלום.

— אין זה ענין רע כל עיקר. נוסעים אל הכרך ואין משלמים כלום. כמה יפה הדבר!

וכשחזר טוני הביתה אחרי חמשה־עשר חודש של מלחמה במדבר הצורב של טריפולי עם מידאליה על חזהו — לא האיר לו מזלו פנים.

בינתים מתה עליו אמו. אבל לא הקבר החדש היה סבת עצבונו. ביגון זה היתה לו גם נחמה: עתה הוא יכול לישא את זשוזפינה אהובתו, עלמה יקרה זו, שערג עליה כל ימות המלחמה. עתה לא יירא עוד להכניסה אל הבית הקטן שהניחה לו אמו. והוא עם זשוזפינה — ביום יעבדו בשדה, נחלת אמו, ובלילה ישתו „אבסינט". הוא יסיח לה את הרפתקאותיו במלחמה, והיא — תתן אהבתה לו.

אולם האָסון אָרב לו מכל עבר. זשוזפינה בגדה בו. בת־זנונים זו לא המתינה עד שיבוא ונישאָה לאחר, ו„אחר" זה הוא זר, מכפר רחוק. ולמה עשתה זאת? הרי קנה בשבילה גיטארה חדשה ברומה ורומאנסים חדשים מלאים געגועים הביא אתו. ועיניו, שהבהילו תמיד בשחורן, הפילו אימה על הכפר.

— הזהר, שלא תצא מדעתך, — בקשו ממנו השכנות. — מוטב שתשכח אותה. עוד תמצא ריבה נאה בכפר.

הכפר ערך חג לכבודו, הרי שב ומידאליה על חזהו, שניתנה לו מהמלך. דליים מלאים אטריות הביאו אל חדרו, תריסר בקבוקים „אבסינט" העמידו על השלחן. התחילו לקפל את האטריות על המזלגות וזללו מלוא הפה. ואבסינט — הריקו כוס אחר כוס עד הטפה האחרונה. נהנו הם מחגו של טוני.

אבל לא נהנה טוני הוא. הוא ישב כאבל. האטריות אינן אלא תבן, ששלקו ברותחים, אבל את ה„אבסינט" שתה, גמא כתריסר פוסות, ולא שמע לתנחומי הנשים.

בשעה מאוחרת בלילה, כשנשאר יחידי עם לבו הנשרף מאהבה ו„אבסינט" בחדרו, הוציא את סכינו המבריק לנסותו אם עדיין חד הוא. וכשנגע הסכין בתלתליו וכתולעים מתים

מעיקה ריקניות הסביבה על וויטמאן ולבו מיצר על מעינות היצירה שדללו („ביאליק ואמריקה”). צרכי יום־יום החריבו אותם. התפקידים המעשיים והחילוניים גברו עליהם. נסחב גם הוא אל תוך גלגל החיים והבלי עמלם וטרדותיהם. ובתוך המולת התנועה הוא מטה אוזן ועורג לדממה דקה של גלוי־נשמה, צופה ומחכה. הוא מחכה באין ברירה אחרת. — „כמה? עד מתי? מי יודע?” — תמה הוא מתוך הגיון נכאים ואינו מוצא פתרון.

ברוקלין, נ. י.

צבי קרול:

בַּלַּיְלָה יְחִידִי אֶל הַכֹּתֶל...

לחלל בבלי.

בְּשָׁלַבֵּי־מוֹרָדוֹת צָעֲדוּ רַגְלַי בְּרֶטֶט
וָאֶעֱבוֹר בְּחוּצוֹת־יְרוּשָׁלַיִם כְּמַלְאָךְ בִּשְׁבִילֵי־רָקִיעַ,
— בַּלַּיְלָה יְחִידִי אֶל הַכֹּתֶל.
אֶל אַחַת מֵאַבְנֵי־הֶחָרְבָּן נִצְמַדְתִּי בִּשְׂפָתַי
לִינוֹק מִסּוֹדוֹת הַשְּׁכִינָה;
זְרוֹעוֹתַי פָּרַשְׂתִּי אֶל עָל לְחַבֵּק זֵרֵי־הָאֵזוֹב
מְעֻטֶּרֶת הַיָּגוֹן לְדוֹרוֹת.
וָאֶשְׁמַע קוֹל קוֹרֵא מִמָּרוֹם: — „בְּנִי, אַל תִּגַּע! —
עָצוּב הִנְנִי כָּמוֹךָ, כִּי אָזַל הַשֶּׁמֶן בִּמְנוֹרַת־הַתָּמִיד,
פִּרְחֵי־יִשְׂרָאֵל מֵעֵבֶר לַחוֹמוֹת סָגְרוּ אַחֲרֵיהֶם הַשַּׁעַר,
וְאֵין שִׁיר־לְוִיִּים וּמִקְדָּשׁ...”
וָאֶעֱמוֹד דֹּם עַד חֲצוֹת, עַד רֶדֶת הַיּוֹנִים הַצְּחוֹרוֹת
בְּמִזְמוֹר־הָאֵבֶל:
— אוֹי שֶׁהֶחֱרַבְתִּי!...
— וְאוֹי שֶׁהִגְלֵיתִי!...—
וָאֶתְפָּרֵץ בִּבְכִי עִם הַשְּׁכִינָה.

ירושלים.

נרתע מצין תקנות. אמונתו ברוח בני־אדם גוברת על ספקנותו בטיב מפעליהם. בעבור זה אולי אין שכלו האנאליטי מביאו לידי התפלגות והריהו משכין בקרבו בשלום את אמונתו עם ספקנותו. אמונתו גורמת לו להחזיק מעמד בשעה שיד המקוננים על העליונה וקינות משבר נשמעות מסביב. ספקנותו משמשת מגן לו מפני האופטימיסטים המושבעים, המריעים על הכל בשמחה ובצהלה. הוא מבדיל אורות מתוך צללים וצללים מתוך אורות.

השקפתו של וויטמאן על ההסתדרות העברית הובעה פעמים רבות לרגלי מקרים שונים ודבריו מצטיינים תמיד בבהירות. לפי דעתו, אין עוד באמריקה תנועה עברית („שפתנו ונושאיה", „הדואר", ר"ע). יש תנועה לשונית, מלולית, החסרה קרקע לפי שעה. בדור ההשכלה ובסביבה של תוך ותוכן לאומי היה מקום לתנועה לשונית. כחות הנפש היו מפכים אז ומתפרצים ומבקשים להם בטוי. באה תנועה זו לספק צורך הבעה. בדורנו אין מעמד לה — חסרה לה יניקה. תפקידה והיקף פעולתה שונים. לנו יש יודעים עברית, אך עברים אין. לדעת — אין זה אומר: להיות. יש עם־הארץ גמור שלא קרא ולא שנה והנהו עברי גמור ושלם מהבחינה העברית האמתית. ויש למדן מופלג וידיעותיו העבריות אינן מתמזגות אף במשהו עם מדותיו, מנהגיו ואורח־חייו. באמריקה יש לנו אלפים ורבבות של יודעי עברית. האם גם עברים הם? — שואל וויטמאן. היש דבר שיציינם וייחדם ממיליוני היהודים מלבד ידיעתם העברית? האם נושאים הם בלבם איזה עושר רוחני, נפשי, מוסרי, שיסמנם ויבליטם בתור חטיבה מיוחדת? המפכה בהוויתם איזה מעין מוסרי עמוק וזך, רב־כח להפרות את הקרקע היהודית השוממה? תנועה עברית — כן, אבל בתנאי שאנחנו מזמינים לה תוכן מלא וגדוש, סכום של ערכים וסיפוקי יום־יום, אוירה תרבותית חיה וקיימת. כי אין כחה של תנועה גדול אלא במה שמשמש מצע לה. התנועה העברית — אומר וויטמאן — או שתתמלא נשמה, חדשה או מתחדשת או ישנה, או שלא תהיה כלל.

תוכן הוא דורש גם מאת התנועה הציונית. קוראי „הדואר" רגילים אצל סקירותיו התכופות על מצב הציונות. גם פה הוא יודע לחתור בין הופעות חולפות וארעיות עד סבת כל הסבות. דוחק כלכלי כי יעבור בארץ, מכשול דיפלומאטי כי יקרה — לא בזה הוא רואה משבר. תנועה המנוסה בנסיונות אי־אפשר לה שתחרד מפני כל עלה נדף ואם היא חרדה בכל זאת, הרי היא טעונה בדיקה. והוא מסיק מתוך מצב הענינים („המשבר", „הדואר", רפ"ז) הלכה כזאת: „המשבר אינו חיצוני — לא פוליטי ולא כלכלי — כי אם פנימי: התרוקנות. היא תתחדש ותתחזק רק כשתתמלא תוכן רוחני, מוסרי, עמוק.

התרוקנות מבהילה רואה וויטמאן גם במוסדי הדת באמריקה („ליום מחר", „הדואר", רע"ח). הדת התנצלה פה מכל עדייה — מתורה וממצוות, מקדושה ומטהרה, ממדות טובות ומיראת הכבוד, מכל כתרי הוד ואצילות אשר דורות רבים קשרו לראשה. היא הצטמצמה עד כדי קומץ זעום של מנהגים קלים ופראזיאולוגיה שטחית ומרפרפת, וותרנית ופשרנית; היא מסתגלת ונכנעת ומקבלת מרות; אין איש כואב לירידתה. להיפך, הכל מתגאים בה ותומכיה מאושרים. וויטמאן אינו חושש, כי יש סכנה לקיום היהדות האמריקאית בצורתה הנכחית. אבל איזה ערך מוסרי יש לה? איכה יוכל ויערוג לבנו להמשיך את קיומה אם לא לשם קנינים נעלים? האם לא הגיעה השעה לדאוג לא להמשכתה, אלא להתחדשותה המוחלטת, להתמלאותה תוכן חי ופורה?

כי על כן הוא מוקיר מאד את היסוד הדתי. בלי הרגשות דתיות ונטיות ריליגיוזיות נטועות עמוק מתחת לסף ההכרה הוא רואה את העולם כדל וחרב ונשמת אדם כצחיח סלע. בין הגורמים הנחוצים לנו כדי לחנך דור של יהודים שלמים בעלי נשמה סוציאלית מוסרית („אל החנוך הנכסף", „הדואר", שע"ח) הוא מונה חנוך דתי ועמוק; רוח דתי ומעשים דתיים ואוירה דתית ספוגה תורה ועברית. הגובה התרבותי של הציונות והלאומיות אינו מספיק למטרה זו. ביהדות של „התקוה" בלבד לא יעלה בידינו להשיג חנוך עברי ואנושי שלם. במעדר הציוני והלאומי עוד לא נעדרו שכבות מוסריות חדשות. את ההכרה הדתית עלינו לשאוב ממקורות קדמונים, מן היהדות הנביאית, התלמודית, הרבנית־חסידית — החדורות כולן רוח אוניברסאלי ונצחי. המקורות האלה, אם נשכיל להשתמש בהם ולכוון אותם לרוח הזמן, כחם רב להשיב לרוחנו לחלוחית של אמונה ואידיאלים מוסריים.

ורחשי לבם מובנים ובהירים. כל העולם נשקף להם בצורה נוחה, מפשרת, מקבילה משקל ומדה.

צעד קדימה עשה בלאנק בספורו „בת־המים" (שם, שט"ז—של"ח). זהו באמת יותר מספור — יש פה מעין פואימה. ידים אמונות תורתות באהבה ובטעם טוב את פרשת יושבי ערי־השדה, העדינים בפשטותם ובתום לבם, האמונים עלי זמרת־הארץ וזמירות־הצפרים. ועל כולם אותה צפור רעננה — דינה — אשר ספגה אל תוכה את צלילי כל השירים וחדוות כל היצורים ואוצלת מחדוותה על כל הקרב אליה. יותר מדי שירה נצטברה בנפשה העליזה והרי היא כסמוית עין והלומת חידה בפני המעשים של יום־יום. ובעוד האהבה עולה ופורחת בקרבה כקסם־פלאים ומרימה אותה על פסגת האושר — והנה היא מתנפצת על סלע החשבונות הפעוטים של יחוסי משפחה ואיבת שכנים. פצועה בלבבה היא נאבקת מרה עם כל המכשולים ובסוף היא כורעת, שבורה ורצוצה, תחת גורלה הרע, וטובעת במצולות הנהר פרוט, אותו נהר עצמו, אשר היה מקור ששונה כל ימי חייה. הדראמה של דינה מתוארת ביד אמן, יסוריה מובנים לקורא, נמסרים לו ומגבירים הלמות לבו. הקו הריאליסטי נמשך כחוט השני על פני כל הספור ומושך את הלב. אולם דוקא הציור המכריע — רגעיה האחרונים של דינה — לקוי קצת במילודראמאטיות, המחלישה את הרושם.

יפה ושלם הוא הציור „בדרך" (שם, שנ"ב). מוצק של מתכת שאין להוסיף ואין לגרוע. במבנהו החיצוני הוא דומה במקצת לספור „האדון והעבד" של ל. טולסטוי. על כל פנים אותה עצם הכרת האפסות בפני כחות חוץ, אלא שבלאנק נמנע מהעמיד את הרבי בנסיון וישלחהו בשלום לטרנישטי.

בשני הספורים, „החרב" (שם, רפ"ח—רפ"ט) ו„מעשה בחמשה פליטים" (שע"ה—שפ"ח) נוגע בלאנק בפצעי ביסאראביה של יום אתמול, אשר כאבם עודו צורב גם היום ועוד טרם קרם עליהם.

ב„מעשה בחמשה פליטים" הורם הלוט מעל הזעם הרומיני בביסאראביה — פחת־מות זו הערוכה לכל מי שנמלט מפח הבול־שביקים. הפריץ הנתעב, דמיטרי פופסקו, הרווה דם תמימים וממלא את מגמותיו היותר מזוהמות — קלסתר פניו בולט ומרתיח את הדם. פרשת הלילה האחרון של ישיבת הפליטים בתא בית־הפקידות חדורה אמת ואימה אמנותית ומורידה עלינו מועקת כאב ויאוש. כמו כן אופייני ומדויק בפרטי־פרטים הוא ציור אספת ועד הסיוע לפליטי אוקראינה. הנה — חברי הועד, נצבים חיים לעיני הקורא. שברי אדם, אסירי עוני וגזולי חופש, שכח אין בהם להתקיים והגורל מטיל עליהם עול משנה להיות משועבדים וגואלים בעת ובעונה אחת.

זאת היא התמונה האחרונה, אשר נראית היום על חרבות האידיליה הביסאראבית של הדור העבר.

מדה טובה יש גם לסגנונו של בלאנק. הוא נזהר מצורות לשון מקובלות. הוא חוצב בבטחה מקרב שכבות השפה תבניות־בטוי מדויקות. נכנעת לו השפה. הוא גומשה ומותחה, מקיש בה ורוקעה, קורץ בה ורוקם על פניה עד אשר תשמש לו בבואה גמורה לתפיסתו, מקבילה קו לקו וניד לניד אל רחשי נפשו. על כן יש תואר ובהירות־בטוי לדבריו.

נקווה, כי בלאנק עוד יוסיף ויתפתח וכשרונו ישביענו עונג גם להבא.

קלמן נויימן

שונא שקר והונאה עצמית ומפזר כל אי־לוזיה בהגיון אכזרי. אינו מפרסם דבר אלא בעתו ובשעה שרעיונו בשל די צרכו. דרכו גלויה לפניו. מבקש ראשית כל את האמת, משעבד לה נטיות מפלגתיות ודעות מקובלות בלי משוא פנים כלפי אישים או כלפי הרגלים שנתחבבו עליו. ואפילו אל האמת עצמה הוא בא בדרישות קיצוניות ותובע את אמת־אמתה. אין אמת יחידה לכל מקום ולכל שעה. מה שהיה אמת אתמול, חדל להיותה היום ואמת שנתגלתה במקום אחד, לא תלבש יותר אותה צורה במקום שני. אין האמת של אחד דומה לזו של חברו ולא כל אי־אמת אפשר לקרוא שקר. מורכבים ומסובכים יחשי הבריות ואמת ושקר משמשים בערבוביה. דרושה התאמצות תכופה וסגולת צופה כבירה כדי לפזר את הבלי השקר ולראות את האמת במלוא טהרה. הכרה זו תוקפת אותו. הוא רואה לפעמים דברים הנסתרים מעיני אחרים. אלה תמהים לפאראדוכסים שלו ולקשיות ערפו ובכל זאת נענים לו. הוא ראשון לבשר רע, לגלות קלקולים, להראות על טעויות, אבל אינו

לעמוד בראשית־הדרך. והוא עמד מלכת. אין הרחבת־התחומים ניכרת בהתפתחותו. באנתולוגיה לירית ימצאו שיריו את מקומם הראוי להם — בין הטהור והאמתי ביותר שבליריקה העברית הצעירה. אי־אפשר אנתולוגיה ללי־ריקה העברית בלא אלה משירי־אפרת. ואולם עורך־האנתולוגיה וודאי ירגיש, כי בנוגע לבירור־החומר אין מוקדם ומאוחר בשירת־אפרת, שירת נעורים זו, שאינה רוצה להגיע לגיל־בגרות.

מ. קומארובסקי:

ש. ל. בְּלַנְקְ

קוראי „הדואר" מכירים את בלאנק מסדרת ספוריו, שנתפרסמו בעתון במשך השנים האחרונות. רבים מן הקוראים נהנו בלי ספק מספורים אלה — אגב קריאה חטופה, מתוך המשכים והפסקות. איני יודע, אם חזר מי־שהוא לקראם שנית במלואם, כדי שיהיה הרושם שלם. אם היו כאלה — ודאי מצאו מתן שכרם בצדם, כי כשרונו של בלאנק עולה ומתגבר. כל ספור חדש משלו מעיד על התקדמות נוספת. ואין לך עונג גדול מהסתכל בשגשוגו של כשרון.

רוב ספוריו של בלאנק — ציורי־תמונות הם מחיי היהודים בביסאראביה. הרבה טיפוסים אופייניים מיושבי ביסאראביה הנחילנו זכרון יהודה שטיינברג, אלא שהוא הוציאם מתחת עטו מבלי הטביע עליהם חותם המקום, ואילו בלאנק מדגיש את היסוד המקומי ומכפיל את צבעי מכחולו בגבולות השטח האטנוגראפי הזה. שטיינברג כתב על כל אותם האנשים הפשוטים והתמימים כשהיה יושב בתוכם. הסביבה היתה לו למצע טבעי. על פני אותו מצע התרקמו והתרחשו כל מיני הופעות וסבוכים. הוא ראה אותם והדמיון היוצר שלו העתיקם בצלם אנושי, כללי, בלתי־תלוי במקום. בלאנק כותב על ביסאראביה בעמדו מחוץ לגבולותיה — במקום ובזמן. על כן עיניו נשואות תמיד למטרת־סקירתו ותופשות בצמא כל צורה ושרטוט אשר יגלה ממרחקים. הוא מבדיל את הגוון המיוחד של שדה סקירתו, מרכז בו כל תשומת לבו וממשיך אליו את חוטי־נפשו הטמירים. למרות סגולתו הריאליסטית וכשרון התיאור בבואו לצייר פרטי הטבע, מתקבל לפעמים רושם, שלא באו אלה לסופר מתוך היסח־הדעת, על־פי השראה, אלא שהוא מתאמץ לדלות אותם מאוצר נשמתו, מצווה על כח דמיונו להפרותם, להלבישם צורה ולשמור עליה שלא תטושטש. באמת מסיים בלאנק תקופה שנידונה כבר לגניזה בנוגע לקבוץ היהודי בביסאראביה. הוא מאסף את כל גבושי ההווי המקומי, אשר התרקם בקרב אחד מענפי העם, באחת מפנות העולם, במשך מחזור קצר של שנים — ובימינו אלה הוא פושט צורה ונעשה נחלת־עבר.

אפותיאוזה לתקופת בת־חלוף זו משמשת הרשימה המופתית „האחרון" („הדואר", גליון רע"ט). היה דור של ר' איצי־מאיר'ים — אנשים זקופים וחסונים, אשר התיישבו בערבות מדשיאות, על אדמה דשנה ופוריה, נהנו מטובה אף כי נלחמו קשה בקור ובשרב, בחסיל ובארבה, במגפות ובחיות רעות. כחות חיוניים היו מפכים בהם עד יום אחרון. הם הולידו בנים ובנות ויתענגו על דור רבעים. אף בשנות שיבה היה לבם ער ללחש האהבה של בני־בניהם. גם מיתה יפה היו בוררים להם: במעמד כל בני־הבית, בנטילת פרידה, בסקירה דרך חלון פתוח על הכבודה אשר בחצר. כן, היה ר' איצי־מאיר ואיננו עוד.

ב„בשר" (שם, גליונות רפ"ג—רפ"ה) אנו מוצאים צורה אכספרסיונית, מוגדשת במדה ניכרת, לגסות רוחם של בני ביסאראביה על נטיותיהם הגשמיות. אמנם, גבור הספור, אריה־ליב, אינו מתקבל על הלב בתור טיפוס מצוי, בעל אופיים משותפים לרוב מנין הסביבה. אין הוא לאמתו אלא בריה פאתו־לוגית, בעלת חושים עקשים, נמתחים לפנים משורת המדה כלפי הרגשה מרכזית אחת. חולניות מסוג זה, אלא בניגודו הנמרץ, אנו מוצאים גם כן בבעל ה„נבלה" של פרץ הירשביין.

אל דרך־המלך יוצא בלאנק בספורו „ערבה" (שם, רצ"ו—ש"ז). פה מתגלית לפנינו אידיליה נעימה מן החיים השלווים של חוכרי אדמה בביסאראביה, כלכלת משקיהם, הליכות בתיהם, יחסיהם לשכנים, לעבדים ולשפחות. הכל הולך למישרים. העניגים יסובו בלי קפיצות ועקמומיות. גם אסתר, גם מאיר אנשים חיים הם, תקינים. פגישותיהם

בעצמה, נשמת־העולם, אשר פה ניתן לה להשמיע את הימנונה היא לעצם־הווייתה. נשמע השיר־הזמר במובנו היותר פשוט, היותר טבעי: ציוץ־הצפור, המית־הנחל ושירת המשורר, שאינו רואה את האדם בתור מרכז ההוויה. אין מרכז כלל, אין טפל ועיקר בעיני משורר שכזה. העיקר האחד הוא קליטת „הקול הפשוט", העולה וצף מלב־ההוויה, ומתן ארשת פשוטה, תמימת־דרך, לו. מה לך, כי נזעקת, האדם? היופי יופי הוא, ולוא גם קצרה רוחך בעמל־הדרך — ולא תמיר ולא תכה תפארת־ההוויה, האלמת נצח, השרה נצח.

יש מן האצילות המקדשת בשירי אפרת הקלים, הטבעיים, היוצאים מן הלב ונכנסים אל הלב. קורא אתה בהם ואינך משתכר — ואולם לבך יחם בך והדמעה מתבקשת ועולה בעין. עתים דומה הקריאה בשיריו ליציאה, שאדם יוצא לבין עצים מקיצים בראשית־האביב — לאחר השתתפות יתירה בכל הכבד והמרעים שבחיי־אדם — באסיפת־חברים שטופת־חרפות, בראיית העניות והניוול האנושי שבבית־חולים לדלת־העם, בישיבת־לילה בקאבארט זול. יוצא אתה אחר־כך החוצה — ואתה תמה, שעדיין ישנם עצים בעולם, עומדים שקטים וקשובים ורכים־מעונגים כל־כך, ויש אר לבן וחמים, מסתלסל ומשתרע מלמטה למעלה, ואדמה טובה ורטובה תחת רגליך. כל זה, הרחוק בעצם מן האדם ומן הניוול המשווע שבחיי־האדם, נעשה קרוב לך כל־כך, יקר וזר ותמוה, עד שעולם־האדם על־כרחו מתרחק והולך, מטשטש ואובד, ואתה נשאר לבדך בעב־הערפל ושוקע בדממה החיה־הרוויה אשר מסביב: אלה הם החיים! ומה ששם, מעבר לערפל, רק חלום־בלהות משקר הוא.

ואף־על־פי־כן לא תמיד אתה עשוי לקרוא את שירי־אפרת ולהתמכר להם ולהשפעתם המטהרת, המשחררת אותך מעול האדם אשר על צוארך. לא תמיד אתה נכון להסגיר את האדם אל מחוץ לחוג הקסם, אשר בו יעמוד המשורר הליריקן ויקשיב לשירת־ההוויה המזוקקת. הוויית־האדם הכואבת הרי היא אף היא חלק משיר זה, „העולה וצף מלב־ההוויה" — ואושר זה, שבו נתברך המשורר הליריקן לא אשרך הוא. אין אתה רוצה עוד באושר זה, בניחות מתמידה זו. חיי־האדם, אתה מרגיש מתוך כווית־לב, אינם סבר־פנים־יפות בכל שעה ובכל רגע לעולם, לנאה ולמרחיב את הדעת שבו. רוצה אתה לתפוס דוקא בגיהינום שבחיים, להקשיב את היללה המטורפת, העולה בלי־הרף מלב־הגיהינום, עד שהמשורר הליריקן מאזין לצלילי־התכלת, הנשאים לאזניו אי־מזה — לא מעולם־האדם. רוצה אתה בשירת־האדם, בשירת משורר בשר־ודם, מתענה ונח — כדרך בשר־ודם — ולא בשירה טבעית זו, שכמוה כציוץ־הצפור וכהמית־הנחל לפשטות. הצפור והנחל אף הם יודעים זעף־בציר קודר וקור בחורף ללא־נחמה. ושוב דומה לך, שאין אתה מתקנא במשורר ובנחלתו שפרה עליו. אין אתה מתאווה לשלחנו, לשלוות־השקט זו, לחיוב־החיים התמים, שבא לו בהיסח־הדעת — מאליו, ללא מלחמה מתגלית מתוך שירתו. שקיעה זו, שהמשורר שוקע רק בנאצל ובמזהיר שבהוויה, העומדת מחוץ לאדם, — הוויית הדומם והצומח ללא עולם־החי — נראית לך כבריחה מן החיים, כנסיון להסתיר את הפנים מן המבעית והמציק שבהם. הליריקה הרכה והענוגה, קלת־הכנף, הנעלסה־נוגה — פתאום מעוררת חרון בך: כמותר מן המותרות הנאים היא נדמית לפעמים, כפינוק שמשורר מיחידי־סגולה מתיר לעצמו. הליריקן, הצעיר תמיד, נראה לך כבן־יחיד מתפנק, שאינו מתבגר עולמית, אינו רוצה להתבגר. והלב, המשתעבד לפעמים מרצון ומהכרת־טובה למשורר הזך, היפה תמיד, על זוכו ועל יפיו — יש ובועט מכעס עצור: מעשי־ידי טובעים בים ואתה אומר שירה, אומר ולא צווח? השירה חפשית היא — ואף־על־פי־כן לא תמיד אתה מודה בחופש שלה, המדהים אותך לפרקים באכזריותו.

הליריקה הצרופה, התמימה, בת הטבע הדומם — היא ראשית דרכה של כל שירה צעירה, פוקחת עיניה על העולם לראשונה. וזוהי אולי גם ראשית דרכו של כל משורר־נער, העומד תמה על מפתן־החיים. הדר־הטבע, שלוות ההוויה ותפארתה החיצונית, אפשר, קורנים לעין הרואה קודם — ורק אחר־כך יופיעו לעיניו מעמקי החיים, שאינם דוקא שלום־אמת ויופי אין־סוף. שם, במעמקים, אי־אפשר להתעלם מן האדם כפי שהוא, להתנכר לו, כאילו מקרה חולף הוא בעולם. ואפילו משורר ליריקן בעצם — כשהוא מתבגר — על־כרחו, שהוא רואה את עצמו כשליח־האדם, ולאו דוקא כשליחו של הטבע הדומם והצומח בלבד. ואם יש והלב טוען כנגד אפרת, המשורר בחסד, ואינו מסתפק בשירתו, אין זה אלא מפני שדוקא משורר בעל־כח שכמותו אסור לו להצטמצם,

דואלי לא רמהו. זוהי תקופה של יחידים, שסביבתם נעשית זרה להם והם מרגישים צורך בפתיחת התריסים לרוח־היום למען חייהם. לא עצם העולם החדש, שנגלה לעיני־רוחם, עיקר כאן, כי אם מציאותו של הרצון, של הגעגועים הגדולים לעולם חדש, אחר. הרצון התוסס שבחיים הוא הכופת את מלאכי. בהבנה יתירה הוא משתתף בתפיסת־העולם אשר לתקופה זו, המכילה בקרבה תמרי־התפרצות גועשים, ומחבב עלינו את ההתפרצות המפליאה עצמה — בין שגבושיה־כבושיה מניחים את דעתנו, בין שאינם מניחים את דעתנו.

בספרות כתיקונה היו כחותיו של א. ר. מלאכי מוצאים את תיקונם הם. הוא — בעל העין השנונה, המעמיקה לראות בנפש, המרהבת אותו, והוא גם בעל הידיעות הדקות בתנאי־החיים, שמתוכם משתזרת ועולה הנפש היוצרת, המקסמת אותו. בתנאים אחרים ובסביבה אחרת יכול היה להעשיר את ספרותנו בפרקים אמידים מעין „יהודה ליב קאנטור" ו„תולדות העתונות העברית באמריקה" — פרקים שהיו מצטרפים כדי ספר או ספרים חיוניים בתולדות ספרותנו. ואולם בתנאי־יצירתנו השכולים־המשכלים, המייבשים את הכחות, גם א. ר. מלאכי הולך ומצטמק: המרירות והבדידות המיואשת מסמאות גם את עיני הרומאנטיקון העדין מראות בקדושת־החלום. ויש אשר ילעג גם לקודש אשר בנפשו.

יִשְׂרָאֵל אֶפְרָת

שירת־שחרית טלולה־זורחת היא הליריקה הנאמנה של י. אפרת. שירת־בוקר, שאינה יודעת את להט־הצהרים המסמא, המהמם, ולא את אימי־חצות הכבדים, המדכאים. הנעימה הצרופה, הנוחה, לעולם אינה מתרוממת מתוך שפע־התלהבות פורץ־גדר ואינה מתרסקת מתוך שועה סוערת, תועת־דרך. הקול הישר נוח תמיד, רווה ברכה והודיה לחיים מתוך אמונה תמימה בטוב־החיים, ביפים שאינו נפגם, בזהרם שאינו מועם עולמית. העין רואה רק את הטוב, את המצוחצח שבהווייה— והלב מקבלו, כאילו אי־אפשר אחרת, אי־אפשר שיהיה דבר בעולם זולתי הנאה, המרומם. אפרת מקבל את העולם בתור עולם שכולו שירה, כאילו זכות היא לו, שיהיה עולמו כולו שירה, כאילו כדאי הוא רק לשכזה: הוא ושכמותו אין אלא הזיו והנוי מסתננים לתוך ישותם מתוך בליל־החיים. ולפיכך אין ההתפעלות, האכסטאזה, נחלתו של אפרת. התפארת שבהווייה נראית לו טבעית כל־כך, עד כי בעצם אין להתפעל עליה. אין כאן מלחמה ברע ובמכוער, מאמץ עצום להוציא יקר מזולל, — לפיכך אין גם הנצחון השכור, אדיר־הקול, מפעם את שירת־אפרת. להיפך, הטון הוא כולו קטיפה, כולו אומר: כך ורק כך צריך העולם להיות — אביב, אהבה, חלומות עדינים־נוגים. ואמנם כך ורק כך הוא העולם! ההיפך מזה — שקר הוא, תרמית־החושים, רגע עובר ובטל. זוהי כפירה שלא מדעת במציאות, הודאה ביפה ובנעלה, המגיעה לידי התכחשות גמורה (ושוב: שלא מדעת) למערומי־החיים, לאותם רגעים, שנים ותקופות זידונים, השמים לאל את חלומות־הנעורים על עולם שכולו טוב, על התפארת הרומאנטית המוחלטת. זוהי שירת־הבוקר המזוקקת, שרק יחידים זוכים לה מדור־דור, הליריקה נסוכת־הנוגה של משוררים, שאינם יוצאים עולמית מגיל־הנעורים הרענן.

קורא אתה את שיריו של אפרת ונדמה לך לפעמים, שהעולם אשר ידעת אתה, רק חלום־בלהות מכזב הוא. אין בעולם מלחמת איש באחיו, אין מהפכות ורעב ויסורים בו. ישנו עולם שכולו חג — חג שלעולם אין החול אורב לו מבין החרכים. אור ותכלת, עצים ומרגניות, שלג ושקיעות — אלה הם יסודות־ההווייה הנצחיים, זולתם אין כלום. ואפילו האדם אינו חשוב ברקמת־תפארת זו אלא עד כמה שהוא עשוי לתפוס את התפארת המרהיבה־המרננת ולהתפס בה כצליל אחד מן השירה הבהירה הזאת, כצבע אחד בורד, המתמזג אף הוא בים־הצבעים, המלטף את החושים. אדם סובל, נלחם באחיו ובנפשו, מסתאב ומטהר, עולה ויורד, יורד ועולה וכואב — שירת־אפרת אינה מכירתו. „ואדם אין". האביב, השקיעה והשלג — הם, רק הם ישנם. והם השרים לעצמם את שיר הברכה וההודיה על עצם־היותם, על היופי המתגלם בהם ואינו נכתם עולמית. בליריקה צלולה זו, השירה הצעירה תמיד, דומה, לא המשורר מוצא את בטויו, כי אם השירה

לכל גילוי אישי מפליא בחיים ובספרות, הולך ומתלבט משנה לשנה, ונחנק באבק־ספרים ובשממון מיואש, מבלי מצוא ארשת הארמו־נית ומצורפת לכחותיו היצירתיים, שסימניהם מובהקים למדי.

מלאכי רומאנטיקון הוא במובנה האנושי ביותר של מלה זו. אילו היה מספר — ודאי היה לבו הולך דוקא אחרי שילובי־מאורעות נפלאים, הנוסכים קסם על שומעם בזרותם, בריחוקם מן היום־יומיות המחלידה, באי־שכיחיותם. חיי־המציאות מעניינים אותו רק עד היכן שהם עשויים להבריק רגע אחד, להפתיע בהארה לא־צפויה. מ ש ך ־ החיים, הלך הימים, השבועות והשנים לכשעצמו, האפור, החדגוני — אין לו זכות וזכיון בעיניו אלא אחד: הכשרת הרגע המתפרץ, התזת הזיק המתפוצץ, המקסים. חיי החברה והמדינה אין בהם ענין אלא עד היכן שהם עשויים לגלות את הכח האי־שכיח, המתעלם מן העין בתוך הרציפות המונוטונית של הקיום החברתי והמדיני. וחיי־הספרות אף הם מרכז ענינם לא ביצירה כשלעצמה, לא ב ה ב ע ת הכחות, התוססים בחביון־הנשמה, כי אם באותם הכחות התוססים עצמם, עד שלא יצאו לידי גילוי—עצם הוויתה של הנשמה היוצרת. דומה: אישיותו הנפלאת של היוצר בחיים ובאמנות עומדת בעיני מלאכי למעלה מן החיים ומן האמנות — יצירות־רוחו של האחר.

האישיות היוצרת בחיים ובספרות — בה ישים א. ר. מלאכי כל מעיניו. היוצר — נקודת־הקסם למבט־רוחו. ולא מפני שהיוצר הוא הצר צורות לחיים, הוא הנותן דמות וצבע לחומר ההיולי, שאינו נתפס ערטילאי, קודם למתן־דמותו. השקפה פילוסופית, ברוחו של קארלייל, על היחס בין הגבור לעולמו אין כאן. בכלל אין החיים, המציאות המוחשת מעניינת את מלאכי, עד כדי לחתור אל החומר ההיולי, המהווה אותה. חיי־האדם באשר הוא אדם סתם אינם מושכים את לבו, עד כדי לחקור למהותם. אין החיים מעירים בנפשו אותה שאלה עתיקה — מי יוצר את מי: הגבור את החיים או, להיפך, החיים הם היוצרים את גבורם? הפילוסופיה בכלל אינה המספקת מזונות רוחו של מלאכי. העיקר לו, שאישיות יוצרת היא עובדה ודאית, העובדה המרהיבה ביותר בחיי־העולם. העיקר — שאלמלא קסמה ולהטיה של הנשמה האחת, המזרחת מנגהה על כל ההוויה כולה, לא היו החיים אלא תדירות משעממת בלבד. הוא „מעריץ־הגבורים" ו„מעריץ הגבורה", במחננו. אוי, כמה מועטת מדת־הגבורה בחיינו! חיינו הפוליטיים הסואנים היכן הם? היכן הן תנועותינו הכבירות ומהפכותינו החברתיות, אשר בתור זשורנאליסטון יוכל אדם רומאנטי למצוא בהם חומר להערכה אישית לגבוריו הפוליטיים? על־כרחו יוצא מלאכי לבקש אותם בשדות אחרים ומוצאם על־פי רוב במזרח הקרוב, מן האינטריגות הפוליטיות, שחן אגדי שפוך עליהן. ואם לאישיויות הרו־מאנטיות ש ל נ ו — אין למצוא אותן כי אם בזעזועי־הרוח בעמנו מדור־דור ובנושאי הזעזועים האלה — המקובלים; הנוסעים־הנודדים, התרים ירכתי־ארץ מחוסר קביעות בחיים ומחוסר קביעות ברוחם; המומרים והכופרים למיניהם. הם האוצלים מזיו־רוחם על שממון החיים והם המחממים את הלב, העיף מן המישור, מן הגלוי וידוע.

ומכאן פסיעה אחת אל... תקופת־ההשכלה בישראל, אשר ממנה דולה מלאכי את השראתו למונוגראפיות הרציניות שלו, המצטיינות בבהירותן ובתפיסתן הנכונה במקום ובזמן. כי רק אהבתו ליוצר ה ש ו נ ה, ה א ח ר, רק התפעלותו הכבושה להתבדלות־היחיד, להתפרשות מן הצבור, ההולך לאט בדרכיו הסלולות — רק באלה שמור המפתח לפארא־דוכס זה של אדם חי ורגיש, המתמכר כולו לחיטוט בספרים בלים, נטולי הווה ועתיד, ולמסירת־נפש קפדנית על כתבי־עת מרבי־קטנות. תקופת־ההשכלה, הנראית לנו מ ר ח ו ק בתקופת־הפעוטיות בחיינו, תקופת הפריצות הקטנונית והראציונאליזם התיקוני הקטנון — מסמלת מצדה המרדני ימי התעוררות רבה, אשר לא ידענוה אנחנו, בני־הדור השני לתחיה, כביכול. לא פירות־ההשכלה, לא נכסי־צאן־ברזל שלה, כי אם רוח־המרד, המפעם אותה, חפץ־ההתחדשות — הוא הכופת את מלאכי ומשעבדו לתקופה זו. פינס, גורדון, קאנטור — דמויותיהם מתבלטות לכל מלוא־קומתן על עין־החילוניות וקטנות־המוחין אשר לתקופת־ההשכלה. הם, הראציונאליסט־ים היבשים האלה—בעלי הרצון הכביר בספרותנו החדשה. וכל מקום שאתה מוצא רצון גדול — שם אתה מוצא חלום ומשאת־נפש גדולים. צריך רק להסיר את האבק — ומתגלה הרצון החי, הרותח, ומתגלית השאיפה הרומאנטית, אשר בחביון הרעיון הראציונאלי הקר, קבר־האבן לגנעועים. לא לחנם נתפס מלאכי לתקופת־ההשכלה. חושו הרומאנטי־אינדיבי־

חיינו העבריים המובהקים. כאן הדרך ברורה: אפשר לאדם עברי לכפור בחיים בתור אדם — ואולם כפירתו זו אינה נוגעת כל־עיקר בעבריותו. חיים עבריים שלמים מושכל ראשין הם אפילו למי שירט הדרך לנגדו בתור אדם והשאלות העולמיות מעממות את שמחת־חייו לו.

זאת למדנו — אפשר מתוך יסוריהם של הבאים לפנינו — אם התקדמות היא זו ואם נסיגה לאחור. ואולם חיינו עדיין מלאים שאלות ופירכות ותמיהות. וי. י. וואהל, המתהלך בקרבנו, כאילו היינו קצת זרים לו במדה ידועה של ודאיות ואמונה ובטיחות, שרכשנו לנו — אינו זר ל נ ו, כי אם, להיפך, אחד חדש, המנסח את שאלותיו ופירכותיו ותמיהותיו על־פי דרכו שלו. אפשר, מרבה הוא בשאלות, ואפשר, כמה מספקותיו באשר רכשנו לנו במשך השנים האלה — תמוהים בעינינו. אולם נופך משלו הוא מוסיף לחיינו בתהייתו על העולם על־פי דרכו, המיוחדת לו. עיניו פקוחות ואזניו קשובות לכל רטט אמונה וקדושה בחיים ובספרות, בעולמנו ובעולם הגדול מבחוץ. ואם אמנם ספקנותו בולטת לעתים, עד כדי לחפות על אמונתו, ועד כדי להזכירנו מדי פעם, כי בן־דורם של הספקנים, פייארברג וברדיטשבסקי, הוא — אנושותו, אהבתו הרבה לאמתי שבחיים, נחלת דורו אף היא, מחממת את הלב ומקרבתו אלינו קרבה יתירה. ספקנות אנושית חמה — שרשה באמונה סמויה. ירבה נא רק י. י. וואהל לגלות לנו מן העולם התמוה, הזר, אשר הוא רואה על־פי דרכו, דרך הספקנות האוהבת!

וי. י. וואהל הלא יכול להגלות לכל מלוא קומתו בספרות. עדה היא עבודתו הפוריה בתקופת יצירתו הראשונה ועדים רגעי־השפע שלו, המעניקים לנו מטובו בשעת־רצון כיום. וואהל הרי איננו פובליציסטון, המתעורר לכתיבה רק לקראת המאורע החיצוני, הפועל עליו. מחשבותיו ורגשותיו הרי הם פרי חייו הפנימיים, חיי אדם עברי, הכואב בכאב דורו ומשקף את נסיונות האינטליגנציה, בת־דורו. ויש באלה כדי להצטרף להשקפת־עולם ברורה ומסוימת, אילו רק נסה בעליהם לזכותנו בהבעתם השלמה. השקפת־עולם נאצלת ומהססת, שיש בה ממבוכתו של פייארברג ומן התוהו הגדול, ששמו ברדיטשבסקי — ויחד עם זה תוססת בה האמונה העברית החיובית, ההכרחית ש ל נ ו — ודאי שהיתה מעשירה אותנו בטהרתה האנושית־ישראלי'ת, באותה קדושה מיוחדת, הנעדרת כיום מספרותנו ואשר בראשית המאה הזאת היתה שורה על היצירה העברית עד כדי מוחשיות, כדי אחיזה. טהרה אנושית זו מחממת אותנו, לוחשת ניחומים סתומים לנו אפילו מתוך פרקי־הבקורת הקצרים, שמפרסם י. י. וואהל מדי פעם על הספרות האירופית המודרנית, אשר בה הוא הוגה באהבה ובמסירות, המציינות אף הן את בני־דורו, אחרוני־ה„משכילים" וראשוני־התועים. אולם גם כאן, בבקורת הספרותית, שולטות הארעיות והקטעיות בעבודתו. רק מדי פעם בפעם וקטעים־קטעים נותן הוא משלו, מישותו הטובה, הפוריה מטבעה. וצער משונה תוקף את הלב לרעיון זה: הרבה כחות יצירה טובים גנוזים בנו — והם משתתקים, עלולים להשתתק, מתוך שתיקה.

א. ר. מַלְאָכִי

בספרות כתיקונה ובחיי־עם שלמים ומתוקנים ודאי היה א. ר. מלאכי מתייצב על אחת משתי הדרכים, שבהן הוא הולך חליפות כיום. בתנאי־יצירה בריאים ודאי שהיה בוחר באחת משתים אלה: דרך הזשורנאליסטיקה החריפה, הצרפתית, זו המגיבה על החיים מתוך בחינה אישית — כאילו היו חיי־החברה כולם יצירת אישים בודדים, מורמים מעם; או דרך תולדות־הספרות הביוגראפית, הסוקרת את התפתחות הספרות מתוך בחינה אישית, אינדיבידואלית־קיצונית — כאילו היתה זו בעיקר יצירת־יחידים ובבואת חייהם של היחידים יוצריה. ואולם ספרותנו הישראלית, כעברית כאידית, הרי נדמה לך תמיד, שאין לאיש צורך בה ואין תביעה וגאולה לכחות החיוניים, המפעמים אותה: דומה, כחות אלה יש ביכלתם להזין ספרות גדולה משלנו, רעבתנית משלנו—ואצלנו הרי הם מתמזמזים, מצטמקים כגרוגרת, שניטל ליחה. וחיינו החברתיים, אשר יעירו ואשר יעוררו את הזשורנאליסטון האישי־רומאנטי, היכן הם? חיים חברתיים מובהקים אין לנו — והוויתנו העלובה, הנראית לפרקים כהוויה חברתית, גורלה נחתך מפי אחרים וצורתה ניתנת לה על־ידי אחרים. והרי רומאנטיקון־אינדיבידואליסטון זה, א. ר. מלאכי, בעל החוש הער

רבות, לכאורה. ואולם קשיות־עורף שבאמונה צלולה יש במתינות זו וברכות זו. המורה האמן שבו יודע, שכדי להסביר, הסבר היטב, אנוס הוא למשול ברוחו ולנהוג בחסד. ואולם תוקף ותקיפות יש ב„הסבר" הפדגוגי הזה. וכשהשעה צריכה לכך, לדעתו, הוא יודע לגלות את דבריו גם במרץ נפרז, שאינו מתקבל על דעת מי שאינו תמים־דעים אתו. דוגמה לדבר: מאמרו „הזר". מתוך קנאה יתירה ליהדות, מרכזו הרוחני, בכל צורותיה וגווניה, עשוי הוא להטיח דברים במי שאין יהדותו יחס שבחבה לקניני־האומה. דבר אחד זה — חבה לקניני־האומה — הוא דורש אף מן התועים, שהרשות בידם לתעות גם מחוץ למחנה. מתוך דרישה זו עשוי הוא להקשיח לבו לצורך־השעה. ואולם יושר־לבו ואמונתו החיובית כופים את דבריו עלינו — ואפילו אם מתנגדים הם להשקפתנו. שלימותו שלו מחייבת את ההקשבה ואת ההוקרה. בתוך עמו הוא יושב — ולא רבים כמוהו אתנו.

י. י. וָואהל

לאחר שנות־שתיקה לא־מועטות בערך, כחצי שנות דור אחד, נגלה לנו י. י. וואהל — שנית, ידוע וקרוב ברוחו לעברי המתעורר, המאמין־ואינו־מאמין, בן שנות התשעים המאוחרות. ואולם לנו, בני הדור, אשר קם אחרי כן ולמד להבחין בין ספקנותו של הפרט ביחסו לעולם, ובין אמונתו המוחלטת, החיובית, של פרט זה עצמו ביחסו לעבריות — לנו נראה י. י. וואהל הרחוק כחדש במחננו, כצעיר רענן, אשר זה עתה פקח את עיניו לראות את העולם על־פי דרכו, דרך שונה קצת מדרך ראייתנו אנו. לקורא העברי, הזוכר חסד־נעורים לאותה תקופה תמימה־מהססת, אשר ראתה את ימי־ה„השכלה" האחרונים ואת ימיה הראשונים של הלאומיות העברית החדשה, בת־התרבות, ודאי אין י. י. וואהל אלא ממשיך אותה מסורת רכה־ערפלית של ראשית ההתעוררות המבולבלת, המטושטשת קצת, אשר בה התחילה נטווית נימה זו של „שירה יתומה" ברוחו של פייאר־ברג וברדיטשבסקי בצעדיו הראשונים. ואולם לקורא העברי בן־דורנו, אשר נתחנך בסביבה עברית מבוגרת יותר, תקיפה יותר בשאלותיה ובמשאלותיה, הרי עבר קרוב־רחוק זה, הקם לתחיה בפרצופו של וואהל — מעין גילוי עדין חדש בהווה שלנו, במסכת חיינו אנו. סימן הוא, איפוא, שעד כמה שהרחקנו ללכת בתוך שלשים־ארבעים השנה האחרונות, עד כמה שבלבול־הדעות, השורר במחננו כיום, חיוני ומבוסס יותר — עדיין מהססים אנחנו, עדיין שואלים לנתיבות־עולם.

וואהל כאילו עדיין משמש סמל להתנצחות זו בין „יהדות" ל„אנושיות" — אשר אותה כמעט לא ידע הדור הבא — דורנו. מלחמה זו בין שני כחות מתרוצצים בנפש האחת מישראל הרי זרה היא לגמרי לנו, אשר בבית־מדרשם של אחד־העם ותלמידיו, מסייעיו ומתנגדיו גם יחד, חושל רצוננו העברי עד כדי הבנה טבעית בעצם הדברים הפשוטים — יהודי־אדם ואדם־יהודי. אנו כמעט שקשה לנו להבין ברור, הבנת־הרגש ולא הבנת־השכל, על מה הרעישו עולמות כל אלה אנשי־הרוח, שישבו על אותה מדוכה ודנו מתוך התעוררות הלב והתפלצות הנפש על יוונות ועבריות, על „ספר וסייף", על „לאן?" אנחנו, אשר בעת ובעונה אחת ספגנו אל קרבנו גם מרוח־ה„יוונות" גם מרוח ה„עבריות", אשר בנפשנו השלימו אחד־העם וברדיטשבסקי, וביאליק וטשרניחובסקי מעולם לא נראו לנו כשתי קצוות — אנו עומדים תמהים ותוהים לפרקים על אותה תקופת בין־השמשות בחיינו ואיננו נתפסים לה תפיסה תכופה ללא־חציצה. הספקות והנדנודים האלה, אשר הזינו את היהודי הצעיר לפני כשלשים שנה בסוף ימי־ההשכלה המאוכזבים, זרים לנו בעצם מהותם, למרות אשר רחוקים־רחוקים אנחנו עדיין מן השלום המוחלט עם העולם הגדול ורחוק השלום גם מנפשנו אנו, נפש הפרט העברי כיום הזה. אולם אחת למדנו במשך השנים האלה מתוך יסוריהם של מורינו בני הדור הקודם: אם אין אנו מתקבלים על העולם הזר האירופי־הנוצרי, ואם אין העולם הזר מתקבל עלינו כמות שהוא בטמטומו, בעוורונו, באכזריותו, בשקיעתו בחטא — את הטוב נקבל ממנו, כדרך שאנו שואפים לקבל רק את הטוב מן המסורת המאובקת שלנו, שרבותינו, בני הדור הקודם, גילו לנו את היפה ואת החיוני שבה — מי מתוך אמונה סמויה במסורת ומי מתוך כפירה גמורה בה. ועוד זאת למדנו: אם אמנם מהממים אותנו החיים בשאלותיהם הנצחיות, שפתרון אין להן, כדרך שהם מהממים את כל האדם מדור־דור — אל לנו לערבב שאלות אלה בשאלות פשוטות יותר, נוחות לפתרון — כשאלות

ש. האלקין:

י. ז. פְּרִישְׁבֶּרְג

אחד השלמים במחננו. מלחמת האמונות והדעות בנפש האינטליגנט העברי בתוך שלשים השנה האחרונות כאילו לא נגעה בי. ז. פרישברג. שלם הוא ברוחו ובחייו ושלימותו קנין טבעי לו, סגולת־נפש מיוחדת, — ולא שלום ומנוחה, הבאים אחרי הסער, הנקנים מתוך סבל והתלבטות. דומה: שורש־נשמתו הוא השלום הנפשי, ההתאמה הגמורה בין נטיית־רוח אחת לשנית. דומה: מעולם לא נלחם בנפשו ונפשו לא נלחמה בו, אלא כך, מאליו, התייצב על הדרך הנכונה, הנכונה לו, ובה הוא הולך, מבלי נטות על ימין ועל שמאל, מצעדיו הראשונים בספרות ובחיים עד היום הזה. לא שובע הוא זה, לא ששון בני־מעים מטומטם, אלא השמחה היהודית הטהורה, קורת־רוחו של השמח בחלקו. מבין הוא ומכיר בכח־היכולת שלו ובגבולות־כחו. יודע הוא, כי רבות הדרכים ורבים היוצאים בדרכים השונות — לא דרכו. ואולם, כשם שהוא רחוק מקפוח שכרם של אחרים, משלילת זכותם הם על שלהם, על נטיותיהם והלך־רוחם, כך הוא מכיר בזכותו שלו על טובו היא בחיים, על צביון־הרגשתו ואורח־מחשבתו המיוחדים. ואם כך נגזרה גזירה עליו, שיהיה הוא אחד השלמים, היודעים את אשר לפניהם, בדור תועה־לבב זה, שאינו מסתפק במה שיש לו מנחלת־אבות ואינו יודע, מה יש אתו להוסיף משלו על נחלת־אבות זו, גזירה היא ואין משתמטים ממנה. מניח י. ז. פריש־ברג את התעיה לתועים והוא בעצמו עושה לבטח דרכו, נאמן לנפשו בעלת־החיוב. מדה יהודית מזוקקת: התועה יתע — והיודע דרכו יעשנה הלאה. חוקה אחת ומשפט אחד לתועה ולהולך לבטח — לזה על בטחונו ולזה על תעייתו. מדה יהודית: וחי אחיך עמך — ואפילו אם חיים אלה שביל עקלתון הם לבוחר בהם — ובלבד ששבילו הם.

י. ז. פרישברג יהודי הוא ורק יהודי. אחד המועטים בקרבנו, שאין המקום צר לו ביהדותו. בה, ביהדות, הוא חי את חייו השלמים — בריוח ולא בדוחק. ושוב פעם: לא כשב ממרחקים, כחוזר בתשובה, מצא פרישברג סוף־סוף גאולה לו במסורת־אבות. גדולה תשובה — ואולם תמיד יש בה מן ההתפשרות, מתקוה נואשת בדבר־מה, שהמתה הנפש לו ולא השיגתו. יאוש־שלא־מדעת יש ומחזיר את האדם לקן־המולדת, לאותה פנה נדחת, שמתוכה יתפרץ המתפרץ, ההולך בגדולות, ואליה ישוב בקרב הימים, משנטרפה ספינתו בים הגדול, ואותה פנה חבויה וצנועה קורנת לו מרחוק ברכה חשאית, פחדנית במקצת — חיק אם מזקינה, שגדולות ונצורות אינה מבשרת, אלא דמעה רכה והבנה־לא־הבנה ביסורי הבן התועה. פרישברג אינו שב, מפני שמעולם, נדמה, לא יצא מבין התחומים. בתוך המחנה נגלתה דרכו לו ובתוך המחנה שפרה נחלתו עליו. עבר־הנהר לא הרהיבהו מעולם. ואף כאן בגבולות המולדת הישראלית אין פרץ ואין צווחה: אמנם בתי־כנסיות ובתי־מדרשות מצד אחד — ובתי־ספר עברים מתוקנים ואכסניות ספרותיות חדשות מצד שני; התלמוד, המדרש והחסידות בדפיהם, המוריקים מזקנה יהודית מובהקת, מעבר מזה — ואחד־העם וביאליק, המהודרים „כמתוקנים שבהם", מזה. ואולם ניגוד אין כאן וסתירה אין. ואם אמנם נראה לרבים, כאילו יש סתירה, כאילו תמה הדרך האחת והחלה הדרך השנית; אם אמנם הכה הניגוד הזה את האומה מכה נצחת, — לא היתה כאן אלא טעות שבמראית־עין, והוא, פרישברג, לא נכשל בה. הסתירה המדומה לא הכשילתו. הוא תפס את ההמשך, עד שהרוב נבהל מפני ההפסק. היהדות פושטת צורה ולובשת צורה, אולם המכיר במהותה לא יתבלבל ולא יתחלחל מפני החליפות והתמורות החיצוניות. תקופת־הבהלה בחיינו העבריים, שדורנו זה נין ונכד לה, כאילו עברה על פרישברג, מבלי פגוע בו. הוא תפס את ההתפתחות — אינטואי־טיבית, ולא חטא בתמהון־לבב. הוא הבין את אחד־העם, בטרם קרא אותו, קבל את תורתו, עד שלא ניתנה לו. וכשנגלה עליו אחד־העם — הלך אחריו לתומו, מבלי דרוש וחקור, מבלי הסס ותמוה: המורה הגדול גילה לו מה שהרגיש הוא, תלמידו, מאליו, בטרם דעתו אותו.

יהודי שלם, בן־בלי־קרעים. כך הוא פועל בחיים וכך הוא מתגלה בספרות. בכל מאמריו בשאלות־חיינו הוא מתווה את הקו הישר, שאינו יודע את הנטייה לצדדים. מגמת פניו — „המרכז הרוחני" — תמיד גלויה לו ואליה הוא מכוון את כל השקפותיו על חיינו ועבודתנו. בטון המתון, הישר שלו, הוא מדבר

1903, בהיותו בן כ"ג, והסופר הצרפתי המפורסם רומאן רולאנד, שהוא גם מבקר־מוסיקה חשוב, הכריז עליה, שהיא אחת המנגינות היותר מצוינות של המהלך החדש.

בלוך נהל גם את התזמורות הסימפוניות השונות בניו־יורק, פילאדלפיה, שיקאגה, בוס־טון, מיניאפולים, ס"ט־פאול, ס"ט־לואים וסאן פראנציסקה, בזמן שהן נגנו את מנגינותיו. הוא נודע לתהלה בארצות־הברית ואלי־המו־סיקה בארץ זו מתייחסים אליו בכבוד ובהערצה.

קומפוניסט עברי זה הוא עברי לא רק על־פי מוצאו, אלא גם על־פי תפיסת־עולמו והרגשתו, והוא הראשון בין בעלי המוסיקה שלנו, שנרשם ב„מלון למוסיקה ומחבריה" בארץ זו בתור „קומפוניסט יהודי", והרשות להוציא ממאורע יוצא מן הכלל זה, שהוא דראש את זאת. גאוותו על יהדותו.

ניו־יורק.

יוסף פינק:

יוֹסֵף אַבּוֹ הַפַּסָּל

בן־הגליל הנו. מן הגליל נתגלגל ובא לברלין. אמור: גלגול מקום וזמן, אבל לא גלגול רוח ונשמה. הגליל על אדמתו המוצקה ושמשו הלוהטת ילווהו בחזון־רוחו ויפרוש על דמיונו כנף־ברכה.

אבן, מן המוצק והלוהט נסוך על פני רוב יצירותיו. מחוטבות הן או מחוצבות ביד אמן, אשר האלהים עשה אותו ישר וכל ריסוק ורכרוכית וכיוצא באלה — נפשו בל תכיר ובל תדע. מכאן הטעות שרבים יטעו בחשבם את אבו ליווני גמור, לאחד מיוצאי חלציהם של ההילנים, שכרעו והשתחוו מול פסל אפולו. וטעות זו באה לא במעט למראה דמות פניו של אבו, שמיוחדות הן בשחור תארן ועורן השזוף. ואם גם התמונה שלו: „דמות עצמו", מצוירה בפחם, נותנת רק ראשי־פרקים שבקלסתר־פניו, מכל מקום יש בה כדי להוכיח, כי לא צדקו ביחס אליו כל אלה ה„מיוונים" אותו; אדרבה, מתוכה נשקף אלינו איזה נסיך ערבי, המחשב את חשבון־עולמו בעינים פקוחות ובעקימת שפתים. ועקימה זו בחזקתה עומדת, חזקת מוצאה היהודי... וזאת להוסיף: „קוצו של יהודי" בא ללמד על היהודי כולו...

ויותר מאשר אבו יהודי, הוא עברי. עברי מארץ העברים. על אדמת צפת נולד, אדמה שכולה שרויה בקבלה ומסתורין. בימי ילדותו ספג את אלה לתוכו, ועד היום אין הוא בן־חורין להפטר מהם. אף הוא, אבו, צופה בכבשונו של עולם ומסתרי ההוויה. אך אותו עולם אחר הוא, לגמרי אחר מאשר זה של „אנשי צפת". אותו עולם הוא עולם־הגוף (להבדיל מעולם הגופניות). ולא גוף סתם, כי אם גוף שבאצילות, גוף שבהוד, והוא גוף האשה.

גופי־הנשים שאתה מוצא אצל אבו, הם לא גשם שבבשר, המעורר בלבך רגשות חמדה ותאוות, כי אם חומר שברות, המגיע עד כדי התפשטות הגשמיות והתגברות על ה„יצר הרע". אבו מעלה מדעתו ושלא מדעתו את הנקביות לידי מדרגת פולחן, פולחן של „אלהים־אשה", אבל רחוק הוא מלהקים „עבודה זרה" בהיכל האמנות... וכה תעיד המשוררת אלזה לאסקה שילר: „יצירות־האבן של יוסף אבו, שנעשו מעשה ידי אמן ושנשמרו בכסוי, חיי־חסידות נתקיימו בהן. מתוך עיון ומחקר יש לעמוד על ערכן. באורח־פלאים תשום ותשאף האבן ושפתים תצחקנה צחוק־אהבה ממושך, ולב יפרח בתוך נערת־השיש".

עדותה זו של המשוררת נאמנה גם עלינו. אכן, אבו בקש רק לבוא עד חקר ההוד הנעלם והנסתר שבגוף האשה ולגלותו לעין אלה, אשר „עינים להם ולא יראו". קשה היה אמנם הנסיון שעמד לפניו, אבל הוא לא נכשל בו וגם לא הכשיל אחרים. גדר לא פרץ ויעש את מלאכתו באמונה.

אבו הוא, איפוא, האמן של רוחניות שבעולם־הגוף. הלא מיוצאי צפת, עיר הקבלה והמסתורין, הוא.

ברלין.

רעיון מוסיקאי שבה טבוע בחותם של מקוריות אמתית ושל התעוררות־רוח נכונה.

הצבע העברי של „ישראל" הוא עברי ברוח ולא בחומר. כוונתי: אין בסימפוניה זו אף טעימה אחת משירי ישראל ידועים, כדרך שעושים שאר הקומפוניסטים היהודים בשעה שהם יוצרים יצירות יהודיות.

בלוך רגיל לאמר, שאין הוא ארכיאולוג, כלומר, שאין תפקידו לאסוף ניגונים עתיקים המתהלכים בעם ולרקמם במטווה יצירתו המוסיקאית. מטעם זה אי־אפשר למצוא ב„ישראל" שלו אף צליל קל של נגינה יהודית מן המוכן.

ובכל זה — עברית גמורה היא הסימפוניה שלו, ועבריותה באה מהרוח הטבוע בה, שהוא אח קרוב לרוח השורר בדברי נביאינו.

אין ב„ישראל" טון של „איכה ישבה", או נעיה בבכי של קינות סתם, או שברי־קולות של תפילות עצב אחרות, שקומפוניסטים אחרים היו קוראים לעזרה בבואם לתאר עינויי עמנו. אבל יש בסימפוניה זו אותו היסוד הרוחני, הפועל עליך בזו העצמה ובזה העוז כאילו הכיל בקרבו הד־קול נבואתו הנוגה של ירמיהו.

אין שירתו של בלוך מעירה אותך לבכי על גורל עמנו, אבל היא משפיעה עליך — לפקוח עיני רוחך ולהרגיש את העצב הלאומי בכל גדלו והיקפו.

יש איזה קשר פנימי בין רוח שירתו ורוח נביאינו, ורוח זה הוא המוסיף לוית־חן וצבע־קסם ל„ישראל", המובן ביחוד לאלה שנתחנכו על דברי הנביאים במקורם העברי.

קשה להגיד בודאות, אם בלתי־יהודים, או יהודים שלא נתחנכו ברוח נביאינו, ישיגו את ערכה הפנימי של „ישראל", כמו שקשה להגיד בהחלט, אם קוראים בלתי־יהודים, או יהודים בלא חנוך עברי, ישיגו את כל חשיבותה של שירת ביאליק ויכירו בה את הקשר עם דברי הנביאים.

לפי הבנתי, תופס בלוך בין הקומפוניסטים היהודים אותו המקום שביאליק תופס בין המשוררים העברים. שניהם יונקים את שירתם מרוח יצירותינו הלאומיות של העבר הרחוק, שניהם ממשיכים את הרוח הזה, איש על־פי דרכו, ועבודת שניהם נעשית על־ידי כך מורשת־עם טהורה.

ביאליק אינו מחקה את הנביאים, אלא שירתו טבועה באותו הרוח המרומם, המרחף על דבריהם, ורוח זה ממש מרחף גם על „ישראל" של בלוך ונותן לה צבע עברי נכון, בלי עזרת אמצעים מלאכותיים, כאריגת נעימות של שירים עממיים במטווה המוסיקאי שלו.

בלוך אינו מאמין, שאריגה כזו תועיל ליצירות מוסיקאיות עבריות, והוא חולק על היינה, שאמר, כי היהודים אינם יכולים ליצור יצירה אמתית במוסיקה הואיל והם חסרים שירים עממיים.

לדעת בלוך—העיקר ליצירות מוסיקאיות עבריות, הם לא השירים המוכנים המתהלכים בעם, אלא הרוח העברי השפוך עליהם.

במדה ידועה נפלאה הופעת בלוך יותר מזו של ביאליק, כי ביאליק בן הגיטו הוא, שנתחנך באטמוספירה עברית ועל ברכי ספרים עברים. לא כן בלוך, שנולד בארץ זרה כשווייץ, חנוכו שם היה זר ורוח הנביאים בא לו כהתגלות.

מן הידיעות הביוגראפיות אין לדעת נאמנה, באיזה אופן בא לו הרוח העברי, אשר אותו יש להכיר בכל יצירותיו. האומנם רק ירושת אבות פה?

ארנסט בלוך נולד בירח יולי, 1880, בגנף, מדינת שווייץ, והתמכר מילדותו למוסיקה. הוא למד את תורת המוסיקה ממורים מומחים בגנף, ברוסל, פראנקפורט, מינכן ופאריז. בהיותו בברוסל למד לנגן בכנור אצל הכנר המפורסם אינ'אן איסאי.

בשובו בשנת 1904 לגנף, עיר־מולדתו, הוזמן לפעמים קרובות לנהל תזמורת סימפונית בערים אחרות בשווייץ, ביחוד בזמן שהתזמורת הציגה את מנגינותיו הוא. בין שנת 1911 ו־1915 הרצה הרצאות על מוסיקה באוניברסיטה של גנף.

בשנת 1916 בא לאמריקה ופה הוא חי כל העת. כשנתים ימים היה מורה בבית־הספר למוסיקה של מאנים בניו־יורק, ועכשיו הוא תופס משרה כזו בבית־ספר ממין זה באחת מערי־השדה.

בארצות־הברית נתפרסם על־ידי מנגינותיו שתזמורות סימפוניות שונות הציגו, ביחוד על־ידי מנגינותיו העבריות, כגון: „שלש פואימות עבריות", „ג' תהלות דוד: אלי־אלי למה עזבתנו, בצאת ישראל, על נהרות בבל"; הסואיטה (קבוצה) „בעל־שם" בשביל כנר, והסימפוניה „ישראל".

מלבד הנזכרות חבר בלוך גם אופירה עברית ושמה „איזבל", והרבה מנגינות עם תוכן עולמי, ביניהן ארבעתיה (בעד ארבעה כלי־זמר בעלי מיתר), חבורים בעד הפסנתר, וסימפוניה. זו האחרונה חבר בשנות 1901—

העליונה על־ידי המעשה המגונה (שבינתים כבר נוכחו באמתותו) של אחד מהם, אין הם מתמלאים עליו חימה או פונים לו עורף, אלא מלמדים עליו זכות: שטות נכנסה בו... עורכי־הדין ושר־הצבא העליון נכונים לתמוך בו בכספם ובהמלצתם, כדי לעזור על ידו לצאת את הארץ, מקום שם כבודו חולל. אולם כעסו וחמתו של הצבור העליון מכוון בעיקר נגד היהודי החצוף, זה שהעיז להוציא את החשד ולגלות ברבים את העובדה המחפירה, ואף־על־פי שיהודי זה מוותר על כספו ועל הענשת הנאשם. וכשאין הג'נטלמאן רואה מוצא אחר לו — אחרי שגם אשתו, שגדלה אהבתו אליה, נוכחה, שהוא אָמנם „עשה את הדבר" ולא זה בלבד, אלא שלם בכסף הגנוב לאהובתו הקודמת ולה לא גלה דבר בפחדו, שמא לא תנשא לו — הוא ממית את עצמו ביריית כדור אל לבו. במותו זה ודאי וודאי שהוא מפיים את דעת הקהל העליון והכל עומדים עתה לימינו של אותו „עלוב", אשר הביאהו לידי כך זה היהודי, ה„חוח בבשר הגוף"...

מתרגשים אָמנם אחדים לגודל־רוחו של די־לוויס הצעיר, הנכנס אצל סניגורו של הג'נטלמאן לשם מסירת מודעה, שנכון הוא לוותר לא רק על אבדתו, אלא גם לקבל על עצמו את כל ההוצאות של החקירה והדרישה. אבל כיון שעומד היהודי על דעתו ומודה, שלא מתוך „רגשות נוצריים", אלא דוקא משום היותו יהודי הוא עושה את הדבר, אין הקהל יכול להשלים אתו. ואין צריך לאמר, שאינו יכול לכפר לו את שאיפתו העקשנית לגלות ברבים את חרפת החברה הגבוהה, את עובדת מציאותם של „גנב וג'נ־טלמאן" בנפש אחת...

מתוך מרירות־נפש אין־קץ זורק להם היהודי, לבני אותה החברה, את תוכחתו המרה: „אילו היה הדבר להיפך, ואני במקומו של זה, הייתם מתייחסים אל הענין באופן אחר!"

החברה הסובלת אותו והמתחשבת אתו מתוך הכרח כאת אחד משלה, רואה בו בכל זאת את ה־ Laujude בסתר־סתרים. ובבוא ההזדמנות לידה ומוצא אחר אין, היא מתנקמת בו מתוך זריקת שם זה בפניו.

כל אחד מהמחברים הרבים, המעלים את הטיפוס היהודי על הבימה, מרגישים בעלבוננו של זה, ודוקא אותה ההרגשה וההדגשה, שהיא מעין השתתפות בצער. היא המעידה על הזרות שבלב המחבר לטיפוס זה, שהוא לקוח רק בתור חומר להצגה.

אבל איך שיהיה — והפרובלימה העתיקה של הנפש היהודית הועמדה שוב במרכז היצירה האמנותית ועמדתה המיוחדה בקרב החברה הזרה עדיין הולכת ומוארה באורות שונים.

פראג.

ב. שלווין:

אֶרְנֶסְט בְּלוֹךְ

(קומץ הערות על הסימפוניה שלו „ישראל", אשר הוצגה בניו־יורק)

לפני שבועות מספר הציג ה„ניו־יורק פיל־הארמוניק" את המחצית הראשונה של הסימ־פוניה „ישראל" לארנסט בלוך—שלש פעמים במשך שלשה ימים רצופים. אני שמעתיה כל שלש הפעמים והתפעלותי גברה מיום ליום, ומטעם כפול: מפאת תכנה המוסיקאי העשיר וכן מפאת אָפיה העברי.

כוונתו של בלוך בסימפוניה זו היתה, לפי עדות עצמו, להביע במחצית אחת את עינויי עמו, ובמחציתה השניה — את נחומיו.

את המחצית הראשונה גמר, וזו היא שהציג ה„פילהארמוניק", אבל את המחצית השניה עדיין לא גמר, וכפי שמוסרים בשמו, אין בדעתו לחברה כלל. משמע, שאין הוא מאמין, כי בחייו הוא ימצא עמו נוחם לאסונו הלאומי.

התוכן המוסיקאי של „ישראל" מצוין בחומר הסימפוני האמתי. יש בו אידיאות מוסיקאליות נשגבות, הסתעפות מרהבת־לב, צבעי־טון מזהירים והארמוניה נפלאה.

המוסיקה אינה מלטפת את האוזן בלבד. היא מרוממת גם את הלב, כדרך המוסיקה הקלאסית הפועלת על שומעיה. אין ב„ישראל" אף שמץ מאותה התביעה הגלויה לקלאסיות, שסימפוניותיו של גוסטאוו מאלר (גם הוא יהודי) מלאות ממנה, ולא רמז של חקוי. כל

ד"ר חוה שפירא:

הַיְּהוּדִי עַל בָּמַת הָעוֹלָם

מימי „הסוחר מוויניציה" ו„נתן החכם" לא חדל עוד הטיפוס היהודי מהעסיק את מוחם ואת דמיונם של היוצרים הגויים ובכל דור ותקופה אתה מוצא אותו מתואר בדמות חדשה, בגוונים שונים — לפי הלך־רוחו, נטיתו, השקפתו והשגתו של היוצר ובן הדור והתקופה. הוא נושא עליו את חותם הזמן והסביבה ומוטבע ביחסו החברתי והכללי של הטיפוס הנוצר. שונה הוא היהודי של טול־סטוי וטורגניוב משל שקספיר ושונה השגתו ותפיסתו של דוסטוייבסקי ביהודי משל לסינג ושל הדומים לו. הסביבה והזמן משפיעים על היוצר, אם גם מחונן הוא בטביעת־עין ומוצא את הגנוז והנסתר בנפש היהודי. אף בזמן האחרון אין הטיפוס היהודי יורד מעל הבימה והיוצרים הגויים מרבים להשתמש בחומר זה, שנעשה „מודרני" עד לעניין את הקהל. כוונתי ליוצר הגוי, שתמיד ובכל אתה מרגיש, כי עוסק הוא במין אקזוטי, זר לו ועומד מחוץ לעולמו הוא. ביצירותיהם של שניצלר, בר־הופמאן, ברוד ואחרים מ ש ל נ ו מקבל „חומר" זה צורה אחרת לגמרי. כשכתב שניצלר את „הדרך אל החופש" שלו, בא באהר המבקר שאינו־יהודי ותמה: „דבר זה איני יכול להבין אצל שניצלר — היהודים דורשים אהבה, דבר שלא יותן להם לעולם. ברומאן שלו יושבים היהודים ותוהים מתוך עצב מיוחד על שאין אוהבים אותם. מודה אני, שזר לי הדבר לגמרי ואיני משיג כלל, איך אפשר לסבול על כך. אותי ודאי שלא יאהבו כמה אלפי אנשים, אבל מעודי לא הרהרתי בזה אף רגע, ולהיפך, הדבר שמחני תמיד". אלמלא לא היה באהר מבקר לא־יהודי היה יודע, שלא על א ה ב ה מהרהרים היהודים (מאהבה ישמרם אלהים. אף בעלי האינקוויזיציה בספרד עשו מה שעשו מתוך „אהבה" להם, לשיות הנרחות...) והיה משיג את שניצלר ואת הטיפוס שלו באופן אחר.

אולם דוקא הטיפוס ה י ה ו ד י בספרויות ה ע מ י ם מעניין, משום שהוא מציין לא רק את יחס היוצר אליו, אלא את הרוח המיוחד של כל סביבתו של היוצר. רצונך לדעת את יחס התקופה כולה אל בן־עמנו, רצונך לדעת את עמדתו בין העמים, את סבלו ועלבונו — צא ולמד לדעת את הטיפוס היהודי על בימת העמים.

„החברה" הוא שם החזיון שכתב האנגלי גולסוורתי. מוצג הוא כיום על הבמה האמנותית של ריינהארדט בווינה ובברלין. החברה המתוארת כולה היא חברת זמננו אנו, אולם הטיפוס היהודי ויחס החברה אליו, — הוא, ורק הוא, הנקודה המרכזית והעיקרית בחזיון. ויחס זה מאיר גם צדדים רבים בהוויתם של אותם בני־החברה, שאלמלי הוא היו נשארים חבויים בצל.

בין האורחים הרבים, המתכנסים בביתו של הלורד נ., נמצא גם יהודי צעיר, די־לווים. אירע, כי מהיהודי הצעיר והעשיר הזה נגנב כסף, שהיה מונח בתיקו תחת כר מטתו והוא חושד — לא רק חושד, אלא מאשים בודאות גמורה — את אחד האורחים האחרים, ג'נטל־מאן בן־צבא, בגנבת הכסף. הלורד אינו שונא את היהודים. הם „אינם אי־סימפא־תיים" לו, לפי דבריו. סבתה של אשתו היתה יהודית ואשתו אף מתגאית בסבתה זו. אולם אחד הוא מבני „החברה העליונה" וזו מגיעה עד לידי רתיחת הדם וחימה כבושה בוערת לשמע האשמה הנטפלת על אחד מבני־חבורתה. הם מציעים ליהודי לחזור מדבריו ומהאשמתו, העלולה להוציא (על־ידי החשד בלבד) שם רע על אחד מטובי חבריהם. אולם היהודי לא רק שאינו חוזר בו, אלא עומד על דעתו בכל תוקף ומכריז, שדבר לא ימנעהו ולא יעצרהו מהוכיח את צדקת האשמתו... על שמה הטוב של החברה יחוס? והיא הלא רק ס ב ל ה אותו בגלל כספו. מוכיח לו הגיניראל החשוב את טעותו... דעה מוטעה היא בלב היהודי, כי אחרים רואים בו רק את גזעו, אך אין הוא נעתר לו. וכשהוא עומד פנים אל פנים מול הג'נטלמאן הנאשם והלז מתאנף על חוצפתו של היהודי, המאשים א ו ת ו ומפיו מתפרצות המלים „יהודי ארור" — אין הוא כובש עוד את רוחו: „זוהי הראיה האחרונה שלכם!". הוא זורק בפני כל הקהל, החברה ובפני הנאשם: „גנב!" כשיילוק בשעתו הוא דורש רק לנקמה בעד כל הסבל והצער הבאים לו מחברה זו, המעמידה את עצמה על פסגה גבוהה ותוכה רקוב.

עם כל הפגיעה הקשה שנפגעו בני החברה

ובשעה פנויה ממלחמה בחיינו נסה המשחק הדראמאטי והטראגי לתפוש מקום בתיאטרון היהודי, אך לא עלתה בידם. לא עלתה בידם, מפני שלא היו מוכנים ליצירה כזאת.

המשחק הדראמאטי, הצריך לשאוב פנינים מעמקי הנפש, חייב הוא עצמו להיות בעל־נפש, להיות מוכן ומסוגל להתרגשות פנימית, מוכשר להתעוררות, להתרוממות ולאצילות.

ומשחק כזה שהוא ניצוץ של המאמין לא גדל אצלנו.

מה עשה המשחק הדראמאטי שלנו ?

הוא עשה את מעשי הקומיקון — אחז בחיצוניותו של האישיות הדראמאטית, כלומר, נתן לגבורו חיצוניות עדינה, חיצוניות מרהיבה ומושכת לב. ותחת קליפה זו, החיצוניות הדראמאטית, טמון היה הקומיקון.

ורואים אנו על־פי רוב משחקים דראמאטיים על הבימה היהודית, שהם בטבעם קומיקונים. רואים אנו צורה דראמאטית, אבל איננו רואים הרגשה דראמאטית ; אנו רואים תנועות דראמאטיות, אבל אין אנו שומעים קול דראמאטי ; רואים אנו לפעמים רגע אחד פוזה דראמאטית, אבל מיד באה תנועה קומיקונית ומבטלת ומוחה את הפוזה הדראמאטית.

המשחק הטראגי אינו אצלנו כל עיקר.

האיש בעל הנפש הטראגית, האיש שאין שלום בנפשו פנימה, האיש הלוחם עם סתירותיו עצמו, האיש שרצונו ויכלתו אינם מתאימים, האיש שרצונו נפגע ויכלתו תועה, — האיש הזה אינו איש המוני, הוא איש החי בפני עצמו ומרגיש ומכיר את אי־שלמותו. הכרה זאת היא חלקת אנשים מעולים.

רוב המשחקים שלנו הם אנשים מן ההמון, אנשים בריאים במובן הפשוט, אין קרע בנשמתם, אין צער חודר ונוקב בלבם ואין הם רגילים לסלסל את ישותם ולהסתכל אל קרבם.

אצלנו רק המשחק יעקב בן־עמי (אין אני מדבר על משחקים כשילדקרויט ודומה לו, שבאו אלינו מתיאטרונים נכרים), שמוכשר לשחק תפקידים טראגיים. תפקידו של המשורר פטר במחזה „שמשון ודלילה״ הוא לעת־עתה התפקיד הטראגי היחיד בתיאטרון היהודי.

הוועיות טראגיות, תנועות טראגיות וגם מעט הרגשה טראגית אפשר למצוא בתפקידים שונים של משחקים יהודים שונים, אבל את ה א י ש ה ט ר א ג י אין אנו רואים.

התיאטרון היהודי ראה רק שני דורות של משחקים : הדור הראשון הוא הדור של גולדפאדן, ועל טיבו ואפיו דברנו למעלה ; הדור השני הוא הדור של גורדין, וטיבו ואפיו ידועים, פחות או יותר, לכל.

עתה מתפרץ אל התיאטרון היהודי הדור השלישי.

דור זה עתיד להביא את המשחק הדראמאטי והטראגי במובנו היותר רחב.

דור זה בא בהכרה של תיאטרון, הוא רחוק ממלאכת החקוי מפני כמה טעמים : ראשית, אין עתה צורה של יהודי מסוימת כל־כך שתתן חומר רב לחקוי חיצוני ; מלבד זאת, אין עתה לאופיו של היהודי חותם ניכר ובולט.

היהודי הוא כעת, פחות או יותר, טיפוס אוניברסאלי.

ושנית, — לדור השלישי עברה בירושה התפתחות תיאטרונית של שני דורות.

ושלישית, — הדור השלישי שב אל מקורו של המשחק שלנו.

והמשחקים של „הבימה״ הם המבשרים את התקופה של התיאטרון האמנותי.

התיאטרון השב לחיק אמו, לחיק האמונה...

ניו־יורק.

והאמת ניתנה להאמר, שבמלאכת החקוי הראו האנשים הפשוטים האלה ממש נפלאות. חקוי, כאמור למעלה, הוא אחד מהכשרונות היותר מובהקים של היהודי.

שנאה עולמית יש בלב עם־הארץ אל הלמדן, אל המופלג ואל האיש הנעלה. נובעת השנאה הזאת מעמקי הקנאה.

וכן בא המשחק עם־הארץ לנקום את נקמתו בכל אלה שהיו מעולים ממנו, הן ברוח והן בחומר.

המשכילים הראשונים ראו זאת ועשו את עם־הארץ שנתפקר לכלי־זיינם במלחמתם עם „מורדי־אור". א. גולדפאדן המשכיל וישראל גרודנר עם־הארץ כרתו ברית ביניהם ללחום יחדיו נגד החסידים והמאמינים.

ישראל גרודנר, המשחק הראשון, היה רק כלי־זיינו של א. גולדפאדן. שניהם שנאו את „מורד־האור". גולדפאדן שנא אותו בהכרה ברורה, בהכרה של איש שיש לו שיטה ופילוסופיה המתנגדות לשיטה ולפילוסופיה של „מורד־האור", ישראל גרודנר היה עם־הארץ, שבהפקר ניחה לו, ומלבד זה — היה גם שונא את אלה, שחלקם בחיים יותר טוב מחלקו.

קשר משונה, אבל הקשר הזה הוא טבעי והכרחי.

בכל המהפכות, בין רוחניות ובין כלכליות, שכיח הקשר בין הפילוסוף ובין עם־הארץ. ההמון הוא תמיד כלי־זיינו של מנהיג מופלא, הרוצה לשנות את פני החיים. הדבר הזה אינו צריך ראיה.

בראשיתו היה המשחק היהודי רק כלי־זיין בידי מורו הרואה.

א. גולדפאדן התחרט אחר כך על מעשיו הראשונים. מתחילה היה נותן למשחקיו חומר המביא רק לידי גחוך שטחי. הוא היה נותן חומר המבליט את החיצוניות המגוחכת של שנואי נפשו, מבלי כל יחס אל פנימיותם. אבל א. גולדפאדן היה אמן ונוכח תיכף, שהחיצוניות מביאה לידי זיוף מגושם וחפץ היה להבריק את החיצוניות באור של הפנימיות, וכאן ראה את עצמו מרומה; התעמק בפנימיות של שונאו וראה שם אור בהיר...

התחרט גולדפאדן והיה לבעל־תשובה. אבל כלי־זיינו, המשחק, לא ראה כל דבר ועמד במרדו עת רבה.

ד

מתחילה היה המשחק היהודי רק קומיקון, המגשם את חיצוניותו של שנואי נפשו והמלכלך את צורתו של החסיד, של הלמדן ושל המאמין ברפש.

וקומיקון זה היה החרב היותר חדה בידי המשכיל הלוחם. לא אגזם אם אומר, שהקומיקון הפשוט בתיאטרון היהודי עזר לשנות את פני חיינו יותר מר' אליעזר צווייפל ור' יצחק בר לווינזון ומכל המשכילים הלוחמים בעטם.

אין איש ירא כל־כך להקרא בשם רשע, צבוע, מורד אור ופתי, ירא הוא עד מאד להיות מגוחך, לעורר שחוק ולהפחית את ערכו באמצעות של שחוק.

אומרים, שהתחלת הריבולוציה הצרפתית היה השחוק הראשון שהתפרץ בתיאטרון על חשבון של אציל צרפתי בקומדיה „פיגארו" של בומרשה. בפעם הראשונה נראה עבד שהוליך שולל את אדונו, בפעם הראשונה העיר האדון שחוק תחת העבר, שהיה מעולם מגוחך.

השחוק שהתפרץ בתיאטרון על חשבון של אציל היה התחלת הריבולוציה. השחוק הזה היתה המרה היותר מכאיבה בגוף של שדרת המושלים.

הקומיקון הרים את ידו על המושל וגבורת המושל אפסה. הקומיקון הוא כלי־הזיין היותר מסוכן, אין איש יכול לעמוד בפניו.

ודוקא הקומיקון המגזם, האכזר שאינו חודר אל נשמת קרבנו, הוא המחולל נפלאות.

שחוק הקומיקון היהודי לא פסק אף בעת שקרבנו כבר נעלם כמחווה דעה בחיינו.

בכבדות רבה עלה ביד התיאטרון היהודי להשתיק את שחוק הקומיקון אחרי שקרבנו היה כבר מת. הקומיקון הוסיף לדקור את המת ולחללו.

נשתתק הקומיקון היהודי שעה קלה, מיד באו אחרים ונתנו לו חומר לחקוי.

באו הסוציאליסטים ונתנו לו צורתו של העושר שישפילה; באו הלאומיים ונתנו לו את צורתו של המתבולל שיעקמה; בקצרה, מעת לעת באו מנהיגים שונים החפצים לשנות סדרי החיים והתחתנו עם הקומיקון.

וכן היה הוא, הקומיקון, הראש והראשון בתיאטרון היהודי.

במציאות השפלה, בחיים שבעולם המזויף, זקנו ושערות ראשו היו מתאימים למציאות המשופרה ותוכן דבריו היה שונה מתוכן הדברים של חיי יום־יום.

האמונה יצרה את האדם הנעלה הן בחיצוניותו והן בפנימיותו. היא יצרה את האדם הלוחם נגד המציאות המגושמה, היא יצרה את האדם החי על־פי חוקי הגיון יותר נעלה.

האמונה לא צלמה את האדם כמו שהוא, אלא כמו שהוא יכול או צריך להיות.

המשחק היהודי גם הוא נולד בחיק האמונה.

שליח הצבור, החזן, הדרשן, המרא דאתרא וכל „כלי־הקודש" שלנו היו משחקים, משחקים במובן האמור למעלה, כלומר: הם היו אנשים שפשטו בשעה ידועה את צורתם הפשוטה והעניה ולבשו צורה אחרת, צורה המתאימה למציאות אצילה.

לבשו צורה אחרת, זאת אומרת: שנו את חיצוניותם, שפרו אותה בשפור בלתי־שכיח במציאות השפלה, פשטו צורתם ולבשו צורה אחרת גם בנוגע לפנימיותם, פנימיותם התרוממה והתאצלה. גם דבורם לבש צורה אחרת, תחת הדבור הפשוט בא דבור של ניגון והטעמה חגיגית. לבשו צורה אחרת גם בנוגע לתנועותיהם. התנועות שמשתמשים בהן במציאות הנכזבה נעלמו ותחתן באו תנועות רחבות, מזהירות ומופשטות, תנועות שבחיי יום־יום הן מוזרות לגמרי.

כל יהודי היה בשעת תפילה פחות או יותר משחק; כל יהודי היה משחק בימי השבת והחג.

הסדר בערב של פסח הוא משחק גדול ונעלה לכל פרטיו ודקדוקיו, משחק שכל גווני המשחק בתיאטרון באו לידי תיקון. בעריכת הסדר של פסח יש כל היסודות של תיאטרון. יש פה דראמה כתובה, יש חלוקת תפקידים מסוימה, יש פה בכיה וחדווה, נגינה ודיקלאמאציה, ו„התלבשות" לכל פרטיה, ויש פה אף ה„גבור" האינו־נראה שבדראמה היותר מודרנית, הגבור שהכל מרגישים בו, אך אין רואים אותו, כמו, למשל, בדראמה של וורפל, „באק־געזאנג", בהצגה של ה„סדר" — הגבור הזה הוא אליהו הנביא.

פה, בעריכת ה„סדר", כבכל יצירה אמנותית, שתי הקצוות ריאליות ודמיוניות נפגשות; הריאליות באה להתפשטות גשמיותה, גשמיות ורוחניות משולבות ואין אתה יודע היכן מתחלת הריאליות והיכן היא מתמזגת עם הדמיוניות.

כוס אליהו — ריאלית והשתיה של אליהו מן הכוס — היא דמיונית, והם מזדווגים ואין כל סתירה ניכרת, אין כל סתירה במובן התיאטרוני.

ג

מובן מאלו, שרק המעולים בין המאמינים הגיעו במשחק למדרגה אמנותית. רק אלה שאמונתם לא נעשתה אצלם הרגל פשוט, אלא אלה שלהם האמונה היה נר תמיד בנפשם פנימה — מסוגלים לפשוט צורת החול בכל עת ובכל שעה והיו משחקים נעלים.

בעיני ראיתי חסידים המשחקים בכל גופם ובכל נימי נפשם בעת התפילה. ראיתי רעידת־הגוף, זהירת־הפנים, להב בעיניהם, ושמעתי הטעמה מפליאה בדבריהם. שמעתי בכיה מרעדת־לב, שמעתי דיצה וחדווה נקיה ונעלה, ראיתי ממש התפשטות הגשמיות בשעה שהם קוראים „שמע ישראל", בקצרה — ראיתי משחק אמנותי, שלא ראיתי בכל תיאטרון אף היותר אמנותי.

ניצוצות של משחק כגון זה ראיתי רק בתיאטרון של „הבימה".

אבל רוב היהודים המאמינים היו רק מחקים; תנועותיהם, הטעמת דבריהם קבלו מאחרים, כלומר, המשחק בעת התפילה בא אליהם על־ידי מסורה. הדבקות וכל גווני התנועות של הגוף בעת התפילה לא היו אצלם יצירה מקורית, אלא חקוי, פשוטו כמשמעו.

ואפשר, שהתיאטרון היהודי היה שנים רבות תיאטרון של חקוי מגושם, מפני שמשחקיו הראשונים היו אנשים מן השוק, אנשים פשוטים, שכל אופן חייהם איננו מקורי, אלא חקוי לכל פרטיו.

המשחקים הראשונים לא היו אנשים בעלי רגש מפותח, ברובם היו לצים, לצים שטחיים, המחקים חיצוניות מגוחכת, לצים הרואים רק חיצוניותו של איש ואינם מרגישים בפנימיותו.

ויחס החיצוניות אל הפנימיות זהו הדבר היותר עקרי במשחק; הפנימיות נותנת טעם וצבעים לחיצוניות, היא הנותנת זוהר וכוונה, היא מדקת את החיצוניות ושופכת אור בהיר עליה.

שהוא יכול להיות, כמו שהוא צריך להיות. המשחק־האָמן איננו מצלם את האָדם, כלומר: האָדם על הבימה איננו בשום אופן צל אָדם שישנו במציאות לכל פרטיו ודקדוקיו.

רק המצלם הוא עבד נרצע לאיזה יש ואין הוא חפשי לשנות אף דבר־מה. העיקר אצלו — ישותו של המצולם. ואם המצולם מעקם ומבלבל את אָפיו החיצוני במלבושים שאינם מתאימים לו או הוא נותן לגופו פוזה הזרה לגמרי לאָפיו או שמכסה הוא טפחים של פנימיותו באיצטלה רוחנית שאינה שלו, אין המצלם יכול לשנות בו אף כחוט השערה. הוא מצלם את השקר והאמת גם יחד, הוא מצלם את הערבוביה, את המעוקם והמבולבל גם יחד.

לא כן האָמן. האָמן הוא שותף לקדוש ברוך הוא. הוא יוצר את האָדם בצלמו, כלומר: רצונו לברוא איזה יש לפי רוחו, חפצו לברוא איזה יש ששלמותו ניכרת ובולטת.

חותם האמת האמנותית על יצירותיו של האָמן.

מרגיש האָמן את הפגימה היותר דקה, עינו החודרת רואה את הסירכה היותר קטנה ורשאי הוא לשנות סדרי בראשית.

בהגיון אמנותי העומד למעלה מההגיון המעשי יוצר האָמן את האָדם. אמנותו של המשחק אָחות היא לאמנות של הפסל, של הצייר ושל הסופר.

האמנים האלה יוצרים ישות שלהם. וישות זו אינה צריכה להיות דוקא בנמצא לכל פרטיה ודקדוקיה, צריכה היא להיות אמת מופשטת, היא צריכה לסמא את העין, להוליך אותנו שולל, לכפות עלינו הר כגיגית עד שנאמר: רואים אָנו, מאמינים אָנו.

אמת הדבר, שדוקא בתיאטרון נתדבקה מחלת החקוי כספחת. תשעים אחוז מן המשחקים הם מחקים ולא יותר. וקשה מאד לאָדם מן השוק לבור את הבר מתוך התבן; קשה מאד להבדיל בין קודש לחול ולסמן את הגבול בין חקוי ואמנות במשחק.

והאמת ניתנה להאָמר, שהמשחקים היהודים בתיאטרון העולמי ובתיאטרון היהודי הם ברובם מחקים. סבות רבות ומסובבות יש, אך לא כאן המקום לספר עליהן בפרוטרוט.

הסבה הראשית היא: בני ישראל מעורבים בין הבריות של כל העולם. הם נפגשים בדרך חייהם עם בני עמים שונים, נפגשים ונאלצים לחקות אופן חייהם, להסתגל לרוחם ולהתערב ביניהם במדה שהחיים דורשים מהם.

ההסתגלות הוא חקוי במדה ידועה.

אין משחק בתיאטרון העולמי כהמשחק היהודי, שאפשר לו לסמל אנשים בני עמים שונים, בני שדרות שונות ובני ארצות שונות.

הרי, למשל: אל. דזשולסון יהודי, המשחק היותר מצוין המחקה את השחורים באמריקה, ולאלפים הם בתיאטרון הגרמני המחקים טיפוסים של פרובינציות שונות, ולאלפים הם ברוסיה, המשחקים בקלות מפליאָה את המון הטיפוסים המפוזרים ברחבי הארץ הזאת. ואלפים הם על הבימה האמריקאית, המשחקים את הטיפוסים השונים בין תושבי אמריקה.

לפיכך צריכים אָנו להיות זהירים עד מאד במשפטנו על המשחקים היהודים. המשחקים היהודים הם כל־כך מפליאים במלאכת החקוי, עד שלפעמים הם מתעים את המבקרים היותר חריפים ומביאים אותם לידי טעות.

ב

בחיק האמונה וההתרוממות מעל ההגיון המעשי נולד האָמן.

המאמין הוא האיש, שאין דעתו נוחה מן המציאות העלובה, רוצה הוא במציאות יותר נעלה, יותר אצילית ויותר מאושרת. ומאמין הוא, שהמציאות הזאת היא האמתית והעיקרית, אבל המציאות הנכחית מזויפת כולה ומלחמה לו בה.

הקדוש ברוך הוא — סמל המציאות היותר נעלה והמאמין המתקרב לקדוש ברוך הוא, מתקרב באותה שעה אל המציאות הנכספה.

וכן כל מאמין חי, פחות או יותר, במציאות יותר נעלה ורואה הוא ומרגיש הוא את החיים על־פי ההגיון של מציאות אצילה.

וזהו האָמן.

בחיק האמונה נולדו אמנות הספרות, אמנות הנאום, אמנות הציור, וכן זו של הפסול והניגון.

גם המשחק נולד בחיק האמונה. הכהן (במובנו היותר רחב) היה, בלי ספק, המשחק הראשון: הוא לבש מלבושים המשפרים והמאצילים את חיצוניותו של האָדם החי במציאות נעלה, הוא דבר דבריו בהטעמה חגיגית שאינה שכיחה בחיים, תנועותיו היו בלתי־רגילות

אַךְ יֵשׁ וּתְשׁוּקַת־סֵתֶר תִּתְקֹף אוֹתָהּ
לְעַרְעֵר וּלְקַרְקֵר כֹּל עַל סְבִיבָהּ.

תִּתְפָּרֵץ בְּכָל עֱזוּזָהּ מִבּוֹר כִּלְאָהּ
וְעִם אֵיתָנֵי נֵצַח תַּעֲרוֹךְ קְרָבוֹת,
וּפוֹצְצָה לִרְסִיסִים אֶת אֱלִילָהּ
וְהָפְכָה דְבִיר מִקְדָּשָׁהּ לְגַל חֲרָבוֹת.

אַךְ פֶּתַע כְּשׁךְ נַחְשׁוֹלָהּ, שְׁאוֹן סוּפָתָהּ
וְהִבִּיטָה דֹם בְּמֶרְחֲבֵי הַדְּמָמָה,
וְרָאֲתָה מִסְּבִיבָהּ קַדְרוּת בָּתָה,
רַק תֹּהוּ יְלֵל יְשִׁימוֹן וְאֵלֶם שְׁמָמָה.

אָז תִּכְבֹּשׁ אֶת פָּנֶיהָ בַּעֲלָטָה
נְטוּלַת אוֹנָהּ, רֵיקָה וּמְרוּשָּׁשָׁה,
וְתִבְכֶּה מַר כִּמְהַרְהֲרָה חֲרָטָה
בֵּין עִיֵּי הַמַּשּׁוּאוֹת שֶׁל מִקְדָּשָׁהּ.

בּאראנוביטשי, פולין.

ד"ר א. מוקדוני:

הַמְשַׂחֵק הַיְהוּדִי

(מתוך הרצאה על התיאטרון היהודי באמריקה)

א

משחק (בחירק) במובנו התיאטרוני הוא יצירתו האמנותית של האָדם — הן בחיצוניותו והן בפנימיותו.

וצריכים אָנו להטעים ביותר תוקף כשאָנו מדברים על המשחק, שהמשחק (בפתח) אינו מחקה איזה איש שמציאותו ידועה לו. שגיאָה זו שגורה ביחוד בנוגע למשחק, מפני שרוב המשחקים, הבינונים שבהם, מסמאים את העין ונותנים לרואים תמונה פוטוגראפית תחת תמונה אמנותית.

חקוי ויצירה במשחק שונים הם לגמרי, הם אינם נובעים ממקור אחד. הם סותרים זה את זה, מתייחסים זה לזה בשנאָה גמורה.

חקוי הוא דבר הנעשה באוביייקטיביות קיצונית. אין המחקה חפשי לשנות את הקו הבלתי־מצוין, למחקה אין יחס לישות שהוא מחקה, לא יחס של אהבה, אלא של שנאָה, לא של צער ולא של חדווה, לא יחס של יוצר אל יצירתו, ולא של אָב אל יוצא חלציו.

המשחק־האָמן בורא את האָדם בצלמו. הוא מסמל את האָדם לא כמו שהוא, אלא כמו

גדולה ובקיאות בכל מכמני הספרות העברית, חריפות שכל נשגבה, כח עיון גדול, עוז סגנון ויכולת סדרנית (דבר דבר על אפניו), בעת אשר האחרונים די להם בעבודה מיכאנית, הדורשת רק כח סבלנות עצום וחפץ לחזור על הקאטאלוגים והמלונים והאנציקלופדיות מכל המינים, כדי לגבב תלי־תלים של ציונים והערות על גוף הכתב ולהוסיף עליו טלאי על גבי טלאי.

ולא רק ה„גניזה" המצרית אשמה בדבר. גם החברה „מקיצי נרדמים" שנוסדה בברלין בסוף המאה שעברה, למטרת הוצאת גופי כתבים עתיקים של דורות עברו, עזרה הרבה להקהות את רוח העיון המקורי בין חכמי ישראל, כי במקום לחדש חידושים וליצור יצירות חפשיות, התרגלו חכמינו להתכווץ במטת סדום של מחשבות המחברים, אשר את ספריהם הוציאו לאור וישימו את כל מעינם בעבוד דברים אשר לכל הפחות אינם פרי רוחם ויצירי הגיונם. תוצאות עבודת ההעתקה של כתבי־יד זרים, היו בהכרח התכווצות כנפי הדמיון וקטנות המוח.

ובכל זאת נוסדה בימינו האחרונים עוד חברה כזו בברלין, חברת סונצינו, אשר מטרתה היא להדפיס מחדש ספרים עתיקים מראשית תקופת הדפוס וסתם ספרים יקרי־המציאות בין בעברית ובין בלועזית.

בכלל, חברות המו"לים שלנו מקדישות את מיטב כחן ואונן להוצאת ספרים שכבר ראו אור הדפוס: חברת „דביר" בארץ־ישראל הציגה לה למטרה להוציא לאור את הספרות הפיוטית שלנו, חברת „ספרים" בברלין מדפיסה מחדש את הספרות התלמודית והמדרשית של ראשית תקופת הדפוס, הוצאת „חורב" בברלין מוציאה הוצאות פוטוגראפיות של ספרות ישראל הקדומה והמאוחרה יחד, ועוד כאלה רבות. אמנם, שונות הן בשמותיהן, אבל הצד השווה שבהן שכולן עוסקות בהעתקה והטפסה וטוחנות „קמחא טחינא" במקום לתת לנו דברים חדשים ומקוריים.

אין כל ספק, שסבת התסיסה של העתקה והטפסה היא חסרון סופרים מקוריים וחסרון ספרות מקורית. מכת הדור היא, דור של אפיגונים ונכי־רוח, הבורחים מן הכבד אל הקל, מיצירה מקורית למלאכת חקוי.

פילאדלפיה, פא.

אביגדור גרינשפאן:

אַט דּוֹלְקָה אֵשׁ נִשְׁמָתִי

אַט דּוֹלְקָה אֵשׁ נִשְׁמָתִי—שׁוֹקְטָה, צְנוּעָה
בִּשְׁאוֹן יוֹם פָּז, בְּשֶׁקֶט לֵיל שָׁחוֹר,
וְשֶׁפִי, כְּמֵי מְנוּחוֹת, יָפֵךְ מַבּוּעָהּ,
מִבְּלִי חֲקוֹר מַה לְּפָנִים וּמַה לְּאָחוֹר.

וְזָר לָהּ עַשׁ הַשֶּׁפֶק, מְרִירוּת שְׁאֵלָה;
מְעַט נֹגַהּ אוֹר, מְעַט מֶרְחַב דְּרוֹר וְדַי לָהּ,
מַה בִּינַת בֶּן־חֲלוֹף—וְהִיא אֲפֵלָה,
בְּלִי דַעַת מַה לְּמַטָּה, מַה לְּמַעְלָה!

כֹּה תְּזָרֹם חֶרֶשׁ בְּעָצְבָּהּ וּבִמְשׂוֹשָׂהּ
כְּיוּבַל שׁוֹקֵט בֵּין עָרוּצֵי גִּבְעָה,

חדש, דור של אפיגונים, נחשלים ונמושות, המתרשלים בעיון מקורי ובחקירה חפשית, ועל כן הם מחקים בקופים את רעיונות העבר ומסתיעים בזכות אבותיהם ואבות־אבותיהם, בחשבם אולי ש„ננס העומד על גב ענק אפשר שירחיק לראות מן הענק עצמו".

איך שיהיה, הנה אירופה הספרותית צועדת לאחור ולא לפנים. בארצות צרפת ואנגליה חדלה המקוריות הנעלה, אשר בה היו מתגאים בצדק, ובמקומה באו העתקה והטפסה של ספרות העבר הקרוב והרחוק. בכל מקצועות הספרות מורגש חקוי זה: לא רק ספרי־למוד וספרי־מדע, כי אם גם ספורים ואגדות הולכים ונטפסים מטיפוסים קדמונים, כאילו נסתם חזון מאדם וכח הדמיון נכהה. רוב החכמים והמלומדים שוקעים ב„גניזות" הספרויות הרבות כדי להעלות איזה גוף של ספר בלוי או חבור עתיק־ימים ולהוציאו לאור עם הקדמה קצרה והערות קטועות. גם הספרות היפה, שבה הצטיינו המדינות האלה מאז ומקדם, נעשתה עתה לאספקלריה של רעיונות העבר בלי קורטוב של הגיון חדש, בלי ניצוץ של מחשבה מקורית. הסופרים שונים ומשלשים מה שכבר נכתב לעולמים, ולבם לא ימלאם לחקור ולדרוש אחרי חדשות ונצורות לא שערון ראשונים.

גם בארץ אשכנז, ארץ החכמה והמדע, נסתמו מעינות המקוריות וגם בה מורגשת תסיסה גדולה בהטפסת ספרים עתיקים מתחילת ימות הדפוס וסתם ספרים יקרי־המציאות. כמעט כל מכבשי הדפוס הגדולים בברלין ובלייפציג עסוקים עתה במקצוע זה של הטפסה ובעוד מקצוע מיכאני אחד: הדפסת קאטאלוגים שונים. התאמצות גדולה נעשתה בהדפסת קאטאלוג כללי של ספרי־ערש (אינקונבולה בלעז) על־ידי ועדה ביבליו־גראפית שנוצרה לכך: העבודה הענקית הזאת תמשך כארבע־עשרה שנים ותהיה כלולה בארבעה־עשר כרכים, כרך לשנה; נוסף לזה חבורו הגדול של אלברט שראם „ציורי הספרים הקדמונים" בשמונה כרכים גדולים וחבורו של וו. ל. שרייבר „פתוחי עץ ומתכת של המאה החמש־עשרה" בכרכים אחדים. אמנם כל אלה הספרים הענקיים דורשים עבודה מיכא־נית גדולה, עבודת אוסף וקבוץ של עובדות ביבליוגראפיות שונות המפוזרות בספרים שונים ובמקומות שונים, אבל מלאכת עיון דקה וחריפה אין בהם כלל או יש בהם רק במדה זעומה מאד.

אין לך סימן יותר מובהק לחולשה רוחנית זו מן ההתעסקות המופרזת בקדמוניות העולם ובמטמונות העבר שפלסה לה נתיב בשנים האחרונות בכל הארצות הנאורות. כל העמים כמו מתחרים בשליחת משלחות ארכיולוגיות לארצות התרבויות העתיקות באסיה ובאפריקה ומבזבזים אוצרות כסף וזהב בחפירות רבות ומשונות אשר לרבות מהן אין שחר. די להזכיר, כי חמש משלחות כאלה נשלחו לארץ־ישראל בלבד, ויותר מאלה נשלחו לארם־נהרים, לאסיה הקטנה, למצרים ועוד. המסע הזה של מחנות הארכיולוגים התחיל תיכף אחרי המלחמה, ומאז ועד עתה הוא ממלא את כל חללו של עולם הלמדנות בשאון ורעש, הגפת תריסים ושפעת קלגסים. ההתענינות הגדושה הזאת ביצירות העבר הרחוק היא כהודאה, ש„חשובה צפרנם של ראשונים מכרסם של אחרונים".

המצב העצוב הזה כמעט שהוא מצדיק את משפטו החרוץ של אוסוואלד שפנגלר בספרו „שקיעת המערב", כי תרבויות המערב כבר השיגו את מרום פסגת התפתחותן ועתה הן פוסעות פסיעות גסות אחורנית, הולכות ושוקעות, הולכות ובטלות מן העולם.

העולם היהודי הוא, כידוע, אספקלריה של העולם הכללי וגם בעולמנו הקטן נגעה החולשה הרוחנית הזאת. זה דור שלם אשר כל ספרות המדע שלנו סובבת על מציאות ה„גניזה" של קאהירה וכל חכמת ישראל כמעט נצטמצמה בהן. אין כל התאמצות לברוא מדע חדש, לגלות מקורות חדשים בתורת ישראל, הכל מסתפקים בהדפסת ה„שמות" הרקובים והקלפים הבלים, כמובן עם הקדמה והערות, בין שיש להם ערך קיים ובין שאין להם ערך קיים. מנקודת־מבט זו הרי הפסדנו הרבה על־ידי מציאות ה„גניזה", כי הכחות והאונים אשר הוקרבו מלפנים על מזבח העיון המקורי והחקירה החפשית מתבזבזים עתה על הוצאת דברים של מה־בכך ועל הורקה מכלי אל כלי. ערוך נא, למשל, את דורם של ראפופורט וגייגר, צונץ ופרנקל, למול הדור שלפנינו: במובן עיוני ואינטלקטואלי הלא שקול ה„אור־שריפט" של גייגר או ה„סינאגוגאלע פאעזיע דעם מיטעלאלטערס" של צונץ או ה„איינפלוס דער פאלעסטינישען עקזעגעזע אויף דיא אלכסנדרינישע הערמעניוטיק" של פרנקל נגד כל הספרים והחקירות, שנוסדו על אוצרות ה„גניזה" של מצרים, לרבות ההוצאות המפורסמות של „בן סירא" העברי ו„כתבי הכתות היהודיות"; כי הראשונים דרשו כח רוחני עצום: התקנה בלשנית נאה, למדנות

בארץ־ישראל על־פי הסכם הממשלות („אוהל יצחק" הנזכר).

במוח היהודי הגדול הזה כבר החל להתרקם אז, לפני שמונים שנה, הרעיון הציוני ביסודותיו העיקריים, אך הדור טרם היה מסוגל לכך, וקריאתו נשארה כקול קורא בערבה. דרושים היו עוד דורות, עד שרעיון התחיה יחל להתגשם בפועל.

ניו־יורק.

ד"ר יוסף ריידר:

דור של אֶפִּיגוֹנִים

כל איש המתבונן בעין פקוחה וחודרת לספרות העולם עתה, יעמוד וישתומם על קפאונה ועניותה, המורגשים זה זמן רב כמעט בכל ארצות אירופה הנאורות. המבקרים־המנתחים דורשים תלי־תלים של הלכות על ההופעה המשונה הזאת. לא שאין נמצאים סופרים הכותבים ספרים רבים ובתי־דפוס השופכים ימים של דיו על קלף ונייר, חלילה! בנוגע לכמות, הנה ספרים מכל המינים הולכים ונדפסים עתה יותר מבכל דור אחר שהיה לפנינו, ויחד עם הסופרים והלבלרים מתרבים גם בתי־דפוס עד בלי די; והשאלה היותר חמורה לספרנים היא, איך למצוא מקום לכל מה שיוצא מתחת מכבש הדפוס; אבל האיכות של הספרות היא לקויה ופגומה מאין כמוה. כנראה, בולמוס החבור אָחז קצוות רבים של העם, והכל אָצים־רצים לבית־הדפוס בלי לחכות לשנה התשיעית של הוראציוס כדי לראות אם חבוריהם ראוים לדפוס או לא. על־פי רוב עניי־מחשבה ודלי־רעיון הם החבורים האלה, קלושים וקיקיוניים, ונוח להם שלא נבראו משנבראו. באמת, ראשה ורובה של הספרות הזאת היא חקוי ועשויה על־פי טיפוס קדמון; רק המלים שונות, אבל הרעיון נדלה מנבכי העבר, ובדיעבד טוחנים הסופרים „קמחא טחינא" ואינם משמיעים שום חדשות.

כפי הנראה, נסתם חזון בימינו ואין רעיון חדש נפרץ בדורנו. על מפתן מאת העשרים חזו החוזים חזיונות על נצחון רוח האדם והתקדמות המין האנושי על דרך העיון המקורי והחקירה החפשית, אבל רק דור אחד עבר והוכיח את ההיפך. במקום להגות דעות חדשות ונשגבות כמו בתקופת הרינסאנס ובמאה התשע־עשרה, מסתפקים אנשי דורנו בחזרה על דברים שכבר נאמרו ונשלשו ומבכרים להכנים „תבן לעפרים וכשפים למצרים". כל העינים כאילו נשואות לאחור ולא לפנים וכל הידים מלקטות פרורים תחת שלחן העבר. חדלה כל מקוריות וכל יסודיות, שהן, רק הן, נזר היצירה המתמדת, ספה־תמה היצירה החפשית אשר, לפי דבריו של נימשה, היא „התשועה הגדולה מעינויים ויסורים, יקלת עול החיים הקשה".

הנך מעלעל ב„רשימה השבועית" של המו"לים האשכנזים, ב„ביבליוגראפיה הצרפתית", המופיעה בפאריז, ב„שבועון המו"לים" של אנגליה ואמריקה, וסוקר גם את רשימות הספרים המאליפות מכל קצוות תבל במשך שבועות וירחים, בתקותך למצוא מודעה על איזה ספר חדש מפתיע בתכנו ומגלה אפקים חדשים, אבל לשוא! הנך רואה רק הכרזות על ספרים קלי־ענין ומחברות של מה־בכך, פלפולים תיאולוגיים ומדיניים, שיש להם רק ערך ארעי ומקומי, או טפסי כתבים עתיקים וצירופי כוונות קדומות ועיוני אָבית בלבוש לשוני חדש, והנך משתאה ומשתומם: איה הם הספרים המלאים ענין והטעונים רעיון של קץ המאה שעברה וראשית המאה הנכחית? איפה היא „המלה חדשה", שהיתה נשמעת אז מן הקתדרות והן התיאטרות ומן הבימות של החכמים והסופרים היוצרים?

אין כל ספק, שסבת העניות הזאת מיוחסת הרבה למלחמת העולם, אשר מצצה את לשד חיי דורנו ותציגהו ככלי ריק. כלל גדול הוא בתולדות העמים, שבשעה שפורעניות באָה לעולם, רוח הקודש של יצירה אמנותית מסתלק מן האדם. (נזכור נא את הפתגם הרומי: „בין האזנים משתתקות בנות־השירה", ודבריו של שטיינדהאל: „החרב ממיתה את הרוח"). תקופה עקרה כזאת אנחנו מוצאים, למשל, אחר מלחמת השלשים. כשיצירה חפשית ומקורית נפסקה ואנשי־הרוח חקו על־פי רוב את הספרים והאמנים של הדורות הקדומים. גם פולמוס העולם והאנדרלומוסיה שבאָה לרגליו כאילו הובישו את המרץ של אנשי־הרוח שלנו ויטמטמו את לבם ויכהו את עיניהם, עד שלא נשאר להם כח ללדת רעיונות חדשים ונשגבים; ויקם דור

ובראשם הגאון רבי עקיבא איגר מפוזנה, קראו לאספה להתייעץ ולטכס עצה, כדי לקדם פני הרעה. נתקבלה החלטה שם, להגיש כתב־בקשה לממשלה, חתום בחתימת כל רבני פרוסיה, ולבאר לפניה עד כמה נוגעת גזירה זו בעיקרי היהדות, ולבקש רחמים מאתה, שתבטל את החוק הזה. דרוש היה לערוך את הבקשה בשפה צחה ובסגנון נאה ומלוטש כראוי למלכות. אולם לא נמצא אף אחד מהרבנים, שיהיה מסוגל לעבודה ספרותית זאת. אחד מהרבנים נסה להראות על אחד ממשכילי פוזנה, סופר מובהק בשפת המדינה, אך מפורסם לחפשי בדעות. אז קם הגרע"א על רגליו וימחה בכל תוקף נגד הצעה זו. וטעמו ונימוקו היה, כי אי־אפשר למסור שליחות חשובה ורבת־אחריות כזו לאיש שאינו מרגיש את כל הסכנה הנשקפת ליהדות מגזירה זו, ועוד אפשר שבמסתרי לבבו הוא שמח לאיד החרדים. ואפילו אם יקרא לפנינו מלה במלה ממה שכתב, לא נוכל להאמין לו, כי איש כזה לא יוכל לבטא ולהטעים את כל עומק הצער ויסורי הנפש שאנו מרגישים בגזירה זו („אוהל יצחק" הנזכר).

ב

היו ימים אז ימי תסיסת ההשכלה ברחוב היהודים ברוסיה. ממשלת ניקולאי הראשון עם באי־כחה, ד"ר לילינטאל ור' יצחק בר לווינזון, חפצו לזכות את עם ישראל בהשכלה כללית. ראשית שאיפתם היתה, לשנות את סדרי החנוך העתיק ולהכניס קצת אור בין החרדים. אולם מפי העם נשמעה אז הקריאה הידועה: „שקאָלעס ניע זשעלאיעם". העם בחושו הבריא והטבעי הרגיש, שבשאיפת הממשלה וסוכניה היהודים צפון ארס השמד. לא הועילה כל התעמולה הגדולה של הריב"ל בספריו הרבים להראות את נחיצות ההשכלה בישראל, העם הרגיש בחוש טמיר, שכל תנועת ההשכלה הבאה מלמעלה, מכוונת להעבירו על דתו כמובן, לחמו הרבנים בכל תוקף נגד הזרם החדש. אחד מראשי המתנגדים והלוחמים בתנועה החדשה, היה הגאון המפורסם ר' יצחק מאיר ז"ל, הרבי מגור, שהיה נחשב בזמנו לגולת הכותרת של החסידות. כדאי לקרוא את מכתבו בנדון זה לאחד העשירים החרדים, וממנו נווכח, עד כמה חשב למסוכן להכניס תכנית־למודים חדשה בין החרדים. במכתבו הוא כותב: „והנה אבקש ואחלה מאד מרו"מ, אשר אתו החכמה והמדע, לעשות כל מה דאפשר בענין הזה; אשר מחשבתם לא תקום. ואל יקטן בעיניו, כי אין לשער ולספר המסתעף בזה בדבר מועט לשנות הסדר מתינוקות של בית רבן אשר אין מבטלין לבנין בית המקדש, ואף כי ללמר לשונות, ואי־אפשר בשום אופן שיכנס בלב ילד דברי תורה אם לבו לדברים אחרים" (הקדמה ל„סור שיח שרפי קודש", פיטרוקוב, תרפ"ג). המלחמה היתה נטושה בין החרדים והמשכילים בכל תקפה; ואז עבר מונטיפיורי את העיר ווארשה. על־פי השמועה נודע לגאון ר' יצחק מאיר, כי גם השר מסכים לשאיפת המשכילים וגם הוא חפץ לתקן ולחדש את פני החדר העתיק ולהכניס בו תיקונים חדשים. הוא בא להתווכח עם מונטיפיורי על זה. שאלו השר: מדוע מתנגדים יהודי פולין והרבנים בראשם ללמד שפת המדינה, שהיא כל־כך נחוצה לכל אדם באשר הוא נמצא? הלא גם חכמי הסנהדרין ובעלי התלמוד ידעו להשתמש בשפות יוון ורומה? ובימי אחשורוש נושע עם ישראל על־ידי מרדכי רק הודות לידיעתו הבלשנית, ועל־ידי זה עלה בידו לגלות את המזימה הרעה שחרשו עליו סריסיו. הרי"מ השיב לו תשובה חריפה בסגנון תלמודי: אדרבה, ממרדכי יש להביא ראיה להיפך, שמעולם לא עסק עם ישראל בלמוד שפות זרות ולא נתן להן שום ערך, כי אלמלא כן, לא היו בגתן ותרש מדברים בגלוי לפני מרדכי, אך באשר חשבו, שמרדכי הוא יהודי כשאר בני עמו, לא עלה על דעתם שום חשד להזהר מנו. אולם מרדכי בתור אחד מחברי הסנהדרין היה בקי בלשונות והבין את סוד שיחתם. השיבו השר: רבי, חביבי, הלא בזאת תודה, כי בכל דור ודור נחוצים מלומדים כמרדכי, אשר על־ידיהם תבוא תשועת ישראל. כן, השיבו הרי"מ, אם דרושים רק יחידי סגולה, די לנו בכבודו וכיוצא בו, שתמיד הם נמצאים במדה מספקת („אוהל יצחק" הנזכר).

אולם, אם שונות היו השקפות גדולי החסידים מהשקפת מונטיפיורי לרגלי הבדל החנוך, כבדוהו והעריצוהו גם הם עד מאד בעד מפעליו הגדולים ומסירות נפשו לטובת האומה. הרבי מוורקה בא אתו בשיחה על מצב ישראל בעמים ובקש מאתו, שישתדל לפני הממשלות, למנות צירים בכל חצרות מלכי אירופה, והם יעמדו תמיד על המשמר להגן על עם ישראל בכל עת צרה. השר השיבו, כי ממסעותיו ובקוריו הרבים בא לידי הכרה, כי אין תשועה לעם ישראל בארצות הגולה, והאמצעי היחיד לזה הוא ליסד ממלכה קטנה

הרב מ. ש. שפירא:

משה מוֹנְטִפְיוֹרִי וּגְדוֹלֵי־הַחֲסִידִים

א

אחד מהָאישים היותר מפורסמים במאה התשע־עשרה, שנתחבב על כל שדרות העם ורכש לו שם עולם בגלל פעולותיו הכבירות לטובת עמו — הוא היהודי הגדול, השר משה מונטפיורי. כמלאך מושיע הופיע לעמו הנדכא והנענה בארצות אירופה, אסיה ואפ־ריקה בעברו אָרחות ימים ואיים רחוקים — לחלות ולחנן פני מלכים, שרים ורוזנים על עמו האומלל. יחד עם תמונות הגאונים: ר"י אברבנאל, הגר"א, ר' יצחק אלחנן, ר' ליבוש מלבי"ם ושאר גדולי ישראל, שקשטו ופארו בהן את בתי ישראל בדור הקודם, נמצאת גם תמונת מונטפיורי. היהודי הפשוט והתמים חזה בו חזות־הכל: צדיק, חסיד, תלמיד־חכם, מקורב למלכות, מלומד בשפות, עשירות גדולה עם פזרנות בלתי־מצויה. הדמיון העממי אוהב לעטר ולענד את ראש גבורו־חביבו בזרי־פרחים שונים ואינו פוגש על דרכו מעצורים ומכשולים. כל המעלות והמדות הטובות, שבהן מצטיין האיש המורם מעם, הוא מפזר ביד רחבה ונדיבה לילד־שעשועו וזוקף אותן על חשבונו. ולכן הוכתר משה מונטפיורי גם בתואר רבי — תואר, שזכו בו רק יחידי סגולה, מפני שהדמיון העממי לא היה יכול לצייר במוחו, שמונטי־פיורי לא היה גדול בתורה ובחכמה. אולם מונטיפיורי נפגש פנים אל פנים, בנסיעותיו השונות, גם עם גדולי הדור ההוא, ועם אלה בא לפרקים בהתנגשויות קטנות, אשר גרמו להקטין את ההערצה הנפרזה אליו. כשעבר דרך ווילנה, במסעו לפטרבורג, קדמו את פניו הגאונים המפורסמים: ר' דוד לוריא — הרב מביחוב, ר' איצלה וואלוז'ינר ור' ישראל סאַ־לאַנטר זצ"ל. את זה האחרון הוכיח, על־ידי מזכירו ד"ר לוי, על שאינו יודע להשתמש בשפת המדינה (אייזיק מאיר דיק בספרו: „האורח", ווילנה, תר"ו). ר' ישראל סאלאנטר השתדל, אָמנם, להראות, כי הצדק אתו, אולם מונטיפיורי נצחו בראיות מוצקות וברורות. משיחותיו עם ר' איצלה ור' דוד לוריא, אלה החכמים היותר מפורסמים בדור ההוא, לא נזכר מאומה. אולם באגדות החסידות ובספרותה נמסרים רשמים מענינים מפגישותיו עם גדולי החסידים, המפיצים אור נוגה על היחס שביניהם.

כשבקר מונטיפיורי את העיר לומזה, פנה אליו אחד מעמודי התווך של החסידות בדור ההוא, הגאון החסיד האמתי, ר' יצחק מורקי, הנקרא „דער וואָרקער רבי", בבקשה, שישתדל לפני מלכות ניקולאי, שתבטל את הגזירה הרעה, שנגזרה על היהודים לשנות את בגדיהם ולהחליף את ה„שטריימל" בכובע אירופי. הצדיק התמים הזה הראָה לו בראיות ברורות מהתלמוד והראשונים, שאָסור לו ליהודי להתלבש במלבושי הגויים, כי בזה הוא מחקה את מעשי העמים וגורם להתבוללות ולטמיעה. אולם מונטיפיורי ענה לו בנעימות ובחבה תשובה קצרה, אשר כנראה לא מצאָה חן בעיני הצדיק. וכה היו דבריו בקירוב: לדאבוני, לא אוכל למלא את משאלתך, רבי יקירי וחביבי, עם כל הכבוד והחבה שלבי רוחש לך. יודע אתה, כי מחבב ומוקיר אני את היהדות ומסור לה בכל לבי ונפשי, אבל אינני מבין כלל, איזו סכנה נשקפת לדת ישראל, אם יקצרו את בגדיהם ויחליפו את ה„שטריימעלעך" הנעשים מעורות־דובים בכובעים יותר יפים ויותר מודרניים, ואינני מרגיש בלבי שום קדושה לבגדים כאלה („אוהל יצחק", תרפ"ג, מזכרונות הרבי מוורקה). הרבי יצא מאתו בפחי־נפש, כי לא פלל כלל לתשובה כזו. וכשמסרו את המאורע לגאון ר' מנדלי קוצקר ז"ל, זה הענק הגדול שבין רבי החסידים, ענה בחיוך קל על שפתיו: ידעתי מראש, כי דברי הרבי מוורקה לא ימצאו שום הד בלב השר מלונדון, מפני שהוא יהודי מערבי, שנולד ונתחנך בסביבה אירופית וספג מרוחה ותרבותה, שהשקפותיה כל־כך שונות מהשקפות יהודי פולין. וגם הוא בעצמו יתלבש בבגדי הגויים וידבר בשפתם ואינו חושב זאת לפגימה ביהדותו, ומובן מאליו, שתביעות כאלה לא תעשינה עליו שום רושם. ור' מנדלי הוסיף, כי דבר זה אינו חדש אצלו, וכבר קרה כיוצא בזה, זה שנים אחדות, לפני הגאון ר' עקיבא איגר זצ"ל. בפרוסיה יצאָה אָז פקודת המלכות, שעל כל העמים היושבים באשכנז מוטלת החובה לשלוח את בניהם לבקר את בתי־הספר של הממשלה. הגזירה הזאת הטילה בשעתה סער גדול בחוגי החרדים, וגדולי הדור

הרגשתי את עצמי כעומד לפני כס־משפט יה, ואני הקטיגור נגד העולם הנוצרי. הדברים יצאו שוטפים ונחפזים מפי, ורשימה גדולה של האשמות כנגד הנוצרים על עוותותיהם כלפי היהודים נשמע באולם. הזכרתי להם את הרדיפות והשחיטות של ימי־הבינים, את הקדושים היהודים שמתו במסעי הצלב, את עלילות הדם ועלילות הרעלת הבורות שבזמנים השונים, את הרדיפות של הקתולים ואת הרדיפות של הפרוטסטאנטים, את הרדיפות שבארצות החשכות ואת אלה שבארצות „הנאורות". הזכרתי את קישיניב ואת דרייפוס, את הילזנר ואת ביילים, ואת השחיטות הנוראות באוקראינה. הזכרתי גם את האנטישמיות החברתית שבארצות־הברית, את השיטה של No Jews wanted (אין רוצים ביהודים) הנהוגה בבתי־מלון, באוניברסיטות ובבתי־הספר הפרטיים, והזכרתי את פורד ואת ה„קו־קלוקס־קלן". „אתם — הוספתי — המדפיסים הודעות בעתונים ובהן המימרה Gentiles only („רק נוצרים"), אתם המסרבים להשכיר דירות ליהודים ולספח יהודים לבתי המסחר והחרושת שלכם, — העודכם מעיזים לבוא לפנינו ולספר לנו על ה„אהבה" של אמונתכם הנוצרית? אף אני אשתמש בפסוק אחד מן האיוואנגליון שלכם: By their fruits ye shall know them. (על־פי פריים תכירום) ועל־פי פרייכם אתם אָנו מכירים את הנצרות שלכם. ומפני הנצרות הזאת והחברה הנוצרית באירופה ואמריקה אָנו בורחים עתה לארצנו הישנה. זוהי הפילוסופיה של התנועה הציונית".

כליתי לדבר והבטתי אל הקהל. לפני ישבו אנשים ונשים כמאובנים, ועל פניהם רוגז, קצף וגם בושה. כמתעוררים משינה הרימו עתה את ראשיהם ואחדים מהם קפצו ממושבותיהם והחלו להשיב על דברי, להוכיח לי את שגגתי, או לייסרני על חוסר ה„טאקט" שלי בזה שהרשיתי לעצמי לנאום נאום שכזה... היו גם מי שהתאוננו שרמיתי אותם: הם באו לשמוע אותי מדבר על „זייאָניזם" ותחת זה שמעו ממני תוכחת־דברים קשה ובלתי־צודקת נגד הנצרות. אחד מהם צעק בקול גדול: „אנחנו נעשה את היהודים לנוצרים על אף כל ה„ראביים" שבעולם. זהו פרינציפיון גדול וקדוש באמונתנו, להביא את היהודים לישו, וממנו לא נזוז". באולם קמה אנדרלומוסיה. הכהנים־המטיפים והגבירות העדינות שכחו ברגע זה את הנימוסיות שלהם והתחילו להתווכח בקול רם ובלי סדר ולרדת איש לתוך דברי חברו. כמעט שנהפכה זו לאספה יהודית... בגבור ההמולה וסערת־הדברים התחמקתי והלכתי לחדרי.

וביום המחרת בבוקר, כשיצאתי על המכסה לשם טיול, מצאתי לאחרונה מנוחה שלמה. הנוצרים עזבוני לנפשי, כאילו הייתי מצורע או מנודה. היהודים המעטים שבמחלקה הראשונה היו עצובים, וגם נפשי אני היתה נוגה. האמת המרה שבטאתי הכאיבה לא רק את הנוצרים, אלא גם את עצמי... התייחדנו עוד יותר בגיטו הקטן שלנו, כאילו הרגשנו, שבה, רק בה, מחסה ומסתר לנו. החלו קובלנות וערעורים מצד היהודים. למה עשיתי כזאת, להכעים ולהרגיז את דעת־הקהל של נוצרים חשובים כאלה? רק אחד היה החייט הקטן מגרינוויל של מיסיסיפי, אשר התגאה בעוז רוחי ובגאון הגזע שהראיתי, ואשה אחת גם הוזילה דמעות של שמחה על המעשה שעשיתי...

זאת היתה נקמתי היחידה שהתנקמתי בימי בגויים. התנקמתי בהם בנשק האחד ומיוחד שהיה לי — בקול־יעקב שלי. וכל פעם שאני זוכר מקרה זה, יש שאני מתגאה בו ויש שאני מתחרט עליו והמחשבה תוססת בקרבי, שאולי הסכלתי עשה. הן התוצאָה האחת של מעשי היתה זו, שמאוהבים מדומים עשיתי לנו אויבים גלויים! אבל יודע אני גם כן, שבאותה רגע לא יכולתי עשות אחרת. הדבר היה „כאש עצורה בעצמותי", ומלאך אלהים הכה על קדקדי ואָמר לי: דבר!

ואתם, הקוראים, מה עשיתם אתם, אילו הייתם במקומי?

פטרסון, נ. דזש.

ספינתנו בחופה של קונסטאנצה, רומניה, עלו עליה כשש מאות חלוצים מפולין ומליטה. הם עלו בשירה ובזמרה, במחולות וברקודים. קריאות „הידד" ומנגינת „התקוה" מלאה את כל חלל האויר, ונשא על פני כל רחבי הנמל ומסוף הספינה ועד סופה. הרושם שעשה הדבר על כולנו, כיהודים כנוצרים, היה גדול ומרומם.

הנשף הגיע, ואני עליתי על הקתדרה. מחשבתי העיקרית היתה להשתמש בהזדמנות זו כדי לעורר את לבות הנוצרים לתמיכה מוסרית מצדם לציונות, וגם כדי ליסרם בדברי נימוס ובטון של ידידות על האנטישמיות החברתית שנתגלתה בשנים האחרונות באמריקה. לדבר אתם קשות ולגולל את האבן הכבדה שהעיקה על לבי לא עלה כלל בדעתי. אבל פה קרה איזה דבר פסיכולוגי במהלך מחשבותי, ובעל־כרחי עשיתי מה שלא נתכוונתי אליו לכתחילה.

אני עומד על הקתדרה, ובעיני־הבשר שלי אני רואה לפני את שמנה וסלתה של החברה הנוצרית, מטיפים וכהנים המשרתים בקודש בכנסיות שונות, פרופיסורים לתיאולוגיה בבתי סמינאריון, נשים כבודות הצובאות על פתחי אהלי המועד שלהם ובאות תמיד אל הרינה ואל התפילה. אבל לפני עיני־רוחי נעשו כל היחידים הללו לחטיבה אנושית אחת, החטיבה הנוצרית ובחטיבה זו ראיתי את אויבתה ההיסטורית של היהדות; זו האויבת אשר עם הזדמנות הבאה לידה היא רודפת את היהדות באש ובחרב; וכשיכולת זו אין לה, היא מסתפקת בהסתה והדחה כדי לגנוב נפשות מבין היהודים: זו הנצרות אשר מעולם לא נתכוונה לעשות שלום עם האם הזקנה — היהדות — אשר מרחמה באה ומשדיה ינקה, ואשר למרות מה שחצי האנושות וכל מה שנכלל בשם „העולם התרבותי" כבר נתון ברשותה, עדיין אין היא מסתפקת ולעולם לא תאמר די עד אשר תבלע גם את היהודים לתוך לועה. נראה, שהייתי באותה שעה תחת השפעת העלבון הגדול שהסב לי המטיף הבאפטיסטי הגוץ והשמן בזה שהעיז להציע לפני לבגוד ביהדותי. שכחתי אז את ההווה ואת המציאות, שכחתי מה ששכלי הורה לי תמיד — להמנע מכל תוכחות שפתים כשאין לראות בהן שום תועלת ממשית. הרגשתי רק שרגע היסטורי לפני וכי אפשר לי ברגע זו להגיד ולהפליט לפני העולם הנוצרי את כל המרירות שנצברה לתוך נפש אומתי זה כתשע־עשרה מאות שנה — והגדתי.

דברי הראשונים היו על הציונות המדינית והשתלשלותה מזמן חבת ציון עד ימינו אלה, על הרצל ועל באלפור ועל ווייצמאן. אבל אחרי רגעים מספר הסבותי את דברי על הצד המוסרי שבתנועה הלאומית שלנו. את ידי שלחתי מול המחלקה השלישית מתחת לנו, שמשם נשמעו קולות הצהלה והחדווה של החלוצים, ובהתרגשות עצומה קראתי: „היודעים אתם, גבירות ואדונים נכבדים, מדוע צוהלים כל־כך אלה הבחורים והבתולות שאתמול עלו על ספינתנו? הן ראיתם, שכולם עניים מרודים הם, שמלבד השרירים בזרועותיהם והשכל במוחותיהם אין להם כלום, והם הולכים לארץ קטנה ועניה לעבוד בה עבודת־פרך בעד פת־לחם יבש. לשמחה מה זו עושה? אני אגלה לכם את הסוד. שמחת המסכנים האלה היא שמחת כל העם היהודי. הם ששים ושמחים יען כי עלה בידם לנוס מפני החברה הנוצרית... זה תשע־עשרה מאות שנה שהיהודים עושים כל מה שבכחם למצוא אפשרות לחיות במנוחה ושלווה בעולם הנוצרי, ודבר זה לא עלה בידם... הנצרות הדוגלת תמיד בשם האהבה עשתה את האי־דיאל הזה פלסתר בכל משך שנות המאות שעברו עליה, וביחוד בנוגע ליהודים. הייתם ונשארתם אויבים ליהודים, אף כי תמיד ידעתם, שאותה הרוח שבה אתם מתפארים באה לכם מן היהודים. תמיד רדפתם ותמיד שנאתם אותנו, ושנאה זו נטועה בלבכם עד היום הזה... מדברים אתם לנו מחמאות, ובעצמכם אינכם מאמינים בדברים היוצאים מפיכם. מן השפה ולחוץ אומרים אתם לנו שלום, אבל בעמקי נפשכם לא סלחתם לנו מעולם על כי — לפי האיוואנגליון שלכם — הומת מושיעכם בעטים של היהודים. ה„ברית החדשה" שלכם הוא הספר היותר אנטישמי שנכתב מעולם. בו אתם מציגים את היהודים לראווה לדורות כאכזרים היותר גדולים, כאוכלי אדם ושואפי דם, כרוצחי אלהים... ואם עוד מוסיפים אתם להתרועע עם היהודים, ואם גם קוראים אתם להם בשם „אחים", הלא באמת כל התענינותכם בם היא רק לצודד נפשות לאמונתכם... אפילו על האניה הזאת שבה אנו נוסעים, אתם מתמידים בעבודת המיסיון שלכם..."

קולי הרועד מהתרגשות הלך ורם; שכחתי את הסביבה שבה נמצאתי; אד ירד על עיני ואת הקהל שלפניו עמדתי לא ראיתי עוד.

אבּסילאנס". השליחים־התלמידים של ישו החלו בעבודה להפיץ את הדת המשיחית בתבל, ועבודה זו לא נפסקה מני אז ועד היום. בכל שנה ושנה מוציאים הנוצרים מיליונים אין מספר ל„מיסיונים" שלהם בחינה, יאפאן, איי זולו, אסיה, אפריקה ואויסטראליה, ובכל מקום ומקום שבּו הם מוצאים פתח כל שהוא, ואפילו רק כחודו של מחט, הם מזדרזים להכּנס ולעשות את שלהם. רוב הפּורענויות שבּאו לעולם בּתשע־עשרה המאות האחרונות בּאו בּעטים של המיסיונרים הנוצרים, אבל הם בּמרים עומדים וממשיכים את עבודתם. כּן ידעתי, שלצוד נפש יהודית היא תכליתם היותר גדולה בּחיים, ומפני שידעתי כל זאת נקל היה לי גם לסלוח להם.

ויום הולך ויום בּא, ומדי ערב בּערב — העבודה הקדושה בּאולם הגדול ובסופה שיחת־רעים לבבית בּחברת נוצרים ונשותיהם, ממיפיהם ובישופיהם, והשיחה ברובה, כּמובן, על ענינים שבּאמונה, על הבּיבּליה, על הריפורמאציה הנוצרית שבּאה לרגלי השערוריות והתועבות שהקתוליות התמידה בהן (הפּרוטסטאנטים הם עד היום אויבים־בּנפש לקתוליות) ועוד ועוד. ותוך כּדי שיחה הם נוגעים גם בּיהדות, מבּיעים את הערצתם ליהודים שהיו והנם הכּח ההיסטורי היותר גדול בּעולם והם־הם שנתנו לאנושיות את ערכי־המוסר היותר גדולים אשר לה. ותוך כּדי דבּור הם מזכּירים גם שממיף זה וזה ובישוף זה וזה היה יהודי לפני כן ואף רב בּישראל, ולאחר שנתנצר הרבּה לעשות גדולות בּכנסיה שלו, כּתב ספרים רבּי־ערך או יסד כּנסיות חדשות וחינך בּמה בּתי־תפילה. היה בּכל זה מעין רמז קל, אף כּי כּאילו לא בּמכוון, אלי, כּלומר, מה יהודים ורבּנים אלה ראו את האור הגדול ונכנסו תחת כּנפי השכינה — לך גם אתה ועשה כּמוהם.

ובבוקר יום אחד, בּצאתי מחדר־האוכל נלווה אלי אחד מן הממיפים, כּהן בּאפּטיסטי, אדם נוח ושמן עם פּנים „רוחניים" ועיניו כּאילו טובלות בּשמימיות. דבּורו שוטף ושפתו צחה כּיאה לבן־אדם בּעל השׂכּלה גבוהה, והוא מושכני חבּה, מדבּר אלי בּידידות, מעירני ששמע על אודותי עוד מעיר מושבו שבּמסכּסאס, ויודע הוא שאדם חשוב אני בּין ה„ראבּיים". ועוד הפּעם השיחה על היהודים, זרעם של האבות והנביאים, שנתנו לאנושיות גם את התנ"ך, גם את המשיח ושבּזכותם כּל העולם מתקיים. ופתאום הוא עוצר בּמהלכו (היינו מטיילים על המכסה) ופונה אלי בּקול רועד מהתרגשות: „היודע אתה, ראבּיי יקר, שתקוות גדולות אני תולה בּך! כּמעט נפגשתי אתך ושמעתי את מדבּרותיך בּאספּותינו, אמרתי: זה האיש לנו יהיה. ההשגחה היא שהניעתך ללכת בּאניה הזאת, כּדי שנפגש יחדיו. הן רואה אני, שאינך אדוק ומשמר כּרבּים מאחיך וכבר נשתחררת מהמשפּטים הקדומים של מולדתך. אתה ודאי תבין לרוחנו. המשיח הוא תקות כּל האנושות, ומי כּיהודי יוכל להטיף על ישו ועל האיוואנגליון? הן הנצרות היא כּולה בּריאה יהודית. כּל השליחים ופאול בּראשם היו יהודים, וביחוד בּדורות האחרונים קמו לנו מבּין היהודים הלוחמים היותר נמרצים לנצרות. הלא שמעת אודות ד"ר אידירסהיים והבּישוף שירשוווסקי..."

הוא הפּסיק את שטף דבריו על־ידי תנועת־יד שלי. בּקולי ובחזות פּני לא היה מן הקצף, אבל דבּורי היה נמרץ: „חדל נא, בּמטותא, דוקטור יקר. טעות גדולה בּידך. לא אני האיש אשר ציירת לך בּדמיונך. יהודי נאמן אני, ואפילו יהודי קנאי, ולנצרות אין לי שום אהדה. לאספּותיכם בּאתי רק לבלות את הערב ומתוך חוש חברתי. צר לי על שנרמתי לך אכזבה. שלום!"

נתחמקתי מחברתו ועזבתיו לנפשו. המקרה היה מגוחך בּעיני, ובכל זאת הסב לי איזו אי־נעימות. חברתם של הממיפים נמאסה עלי, ומן היום ההוא והלאה חדלתי לבוא לאספּותיהם. חשבתי שזה יביא קץ לכל הענין. טעיתי. הם לא שכחוני ולא עזבוני. כּל פּעם שנפגשנו על המכסה עמדו לדבּר עמדי, שאלו לשלומי, והזכּירוני גם שהצטערו מאד לראות, שמקומי נפקד בּיניהם בּאספּות־הערב.

וימים אחדים לפני בּואנו לחיפה בּא אלי ראש החבורה שלהם לבקשני להרצות לפניהם על הציונות. רוצים הם ללמוד עוד יותר על אודות התנועה הנפלאה הזאת של התחיה הלאומית בּישראל, והם בּטוחים, שאני האיש אשר יוכל להשבּיע את תשוקתם לדעת.

חשבתי רגע, ומחשבה אחת בּלתי־ברורה כּל־צרכּה נצנצה בּמוחי. קבּלתי את ההזמנה.

ההזמנה היתה לערב היום הבּא, ועוד בּשעת ארוחת הצהרים של אותו יום הודיעו את הדבר בּטון של חגיגיות לכל המסובּים אל השלחנות, שה„ראבּיי שלנו" (Our Rabbi) ירצה הערב על „זייאניזם", ובבוא הערב נמלא כּל האולם אנשים ונשים וכמעט שלא נשאר אדם על המכסה בּחוץ. כּאן עלי להקדים ולספּר, שבּימים שנים לפני זה, בּשעמדה

ד"ר מרדכי זאב רייזין:

נִקַמְתִּי בַּגּוֹיִים

הנקמה היא דבר מגונה, ובאופן היותר טוב, מדה שאין להתפאר בה. כזאת היא דעתי אָנכי. יודע אני, שרק האווילים מתנקמים, או רוצים להתנקם, בבוא להם היכולת. אבל הפקחים מבינים, שהנקמה לא רק שאינה מוליכה אל התכלית הרצויה, אלא עוד מריעה לעשות. „על דאטפת אטפוך, וסוף מטייפיך יטופון", זה כלל גדול במציאות ההיסטורית. ואף־על־פי־כן צמאים ומשתוקקים רוב בני־האָדם אל הנקמה, וכשבאָה להם ההזדמנות היא גורמת להם תענוג מיוחד במינו ומזדרזים שלא להחמיצה...

אודה ואבוש: גם לידי אני באָה שעת־כושר לנקמה, נקמה בגויים. הזדמנות זו באָה לי בהיסח הדעת, ולא יכולתי לעמוד בנסיון. אספר לכם את המאורע כמו שהיה, אבל מראש אגיד לכם, שספורי זה בא לא לשם התפארות. לא היתה תפארתי על הדרך הזאת, וכמה פעמים אחרי כן, כשהרביתי להרהר בדבר, נחמתי על מה שעשיתי. ועם כל זה מתירא אני, שאם ביום מן הימים תבוא עוד הפעם הזדמנות כזאת לידי, איני יודע, אם לא אכשל שוב בדבר, למרות מה ששכלי מגיד לי, שמעשה כזה לא טוב הוא. הלב והשכל, מי חזק ממי? הוי אומר: הלב!

זה היה בקיץ של אשתקד, בספינה שבה הפלגתי מניו־יורק לארץ־ישראל. הנוסעים שבמחלקה הראשונה היו רובם נוצרים ומיעוטם יהודים, ופה ושם ערבי אחד או שנים. היהודים, כמנהגם, הקימו להם מעין גיטו קטן ובימים הראשונים לנסיעה כמעט שלא התערבו בין שאינם בני־ברית. כנופיות־כנופיות קטנות עמדנו או ישבנו על המכסה, ואפילו בחדר־האוכל הוקצעו לנו מקומות מושב בצוותא חדא, כאילו הגיד לו חוש־ריחו של רב־המלצרים מי ומי הם יהודים וכי היהודים אוהבים לאכול יחדיו. בימים שלאחר כך אָמנם נמס מעט הקרח שבלבבות והיהודים החלו לבוא בדברים עם האחרים. הנוצרים, מצדם, התנהגו עוד מיום הראשון לנסיעה כיאה לרוב השליט. הם היו מפוזרים על כל רחבי המכסה, בטיולם ובמשחקיהם, כאילו להם ניתנה האניה. כולם היו תיירים לארצות־הקדם, וביחוד לארץ־ישראל, וביניהם נמצאו יותר מחמשים כהנים ומטיפים עומדים בראש כנסיות שונות מכמה מקומות בארצות־הברית. האולם הגדול שעל המכסה העליון נמסר לרשותם, ומדי ערב בערב, אחר הארוחה, התאספו שמה לשם פולחן צבורי. שם הרבו בשירה ובתפילה, וכהניהם הרבו לנאום לפניהם על עיקרי הנצרות, על ה' ועל משיחו, ועל הארץ הקדושה, ארצם של ישו ושליחיו, שאליה נפשם שואפת.

מתוך בטלה ושעמום, וכדי להפיג את קשי החיים החד־גוונים של נסיעה ארוכה על הים, הייתי גם אני בין הבאים לאספות־תפילה אלה. לא אדע מי גילה להם את הסוד, שמטיף ומוכיח אני בישראל, אבל כל פעם שנכנסתי לאולם, נראתה מעין תנועה חשאית ביניהם לקרבני לעבודתם. ה„שמש" שעמד על דוכנו אצל הסף מהר למצוא למעני מושב אצל ה„מזרח" שלהם, קרוב למקום עמדתו של המטיף ששמש באותו ערב בקדושה. האולם היה צפוף ודחוק מרוב המתפללים, אבל לי פינו תמיד מקום. הכל הצהילו לי פנים, וכתום העבודה מהרו כמה מהם לברכני בשלום מתוך לחיצת־יד נלבבה. הורגשה אפילו נעימה יהודית בהטפתו של הכהן וגם בתפילה שבה כלה את העבודה. כן, למשל, דקדק הנואם בנוכחותי להזכיר את היסודות היהודיים שבנצרות, את העובדה, שהיהודים היו הראשונים להכיר באלהותו של ישו, וכי ישו עצמו לא נפרד מעולם מאת אחיו בגזע, אלא תלה בהם את כל תקוותיו המשיחיות. ובתפילתו בסוף דבריו זכר תמיד להזכיר גם את „אלה הנמצאים עוד מחוץ לברית האחווה של הנצרות" ולהתפלל בעד שלומם ולבוא היום הגדול והקרוב, שבו יהנו גם הם מזיו שכינתה של האמונה המשיחית...

ידעתי בשביל מי ולשם מה מתנהגים האנשים האלה ככה. הדברים צרמו את אָזני והזילו נטפי מרה לתוך לבי; אבל סלחתי להם את עוותתם, כי ידעתי, שכוונתם רצויה. רוצים הם להביאני תחת כנפי שכינתם לטובתי אני הנצחית, ואיך זה אקצוף עליהם? בנפשי הן ידעתי את אפסות כחם להזיזני מאמונתי, ובקרבי פנימה אף צחקתי למשוגתם. אבל יחד עם זה עלי להודות, שהתפלאתי למראה הדבקות הדתית של האנשים האלה. הנצרות היא אמונה של מגיירים „פאר

ו

אלהי שפינוזה הוא הכל — הוא אחד ואין עוד זולתו, אבל אינו אלהים אישי. כי האישיות, שהיא סופית, סותרת את האין־סופיות של האלהות. כמו שהמונותיאיזם העברי סותר את האין־סופיות של האל, כך סותר הפוליתיאיזם הנוצרי את אחדותו של האלהים. הפנתיאיזם השפינוזי מודה באחדות אלהים, ובזה הוא ממשיך את המסורה היהודית; אבל תורתו, שהאלהים הוא הכל, מורידה את אחדות האלהים ועושה אותו רשמיות (פורמאליות), היהדות מעולם לא התכוונה לרשמיות בלבד, כי אם לעצם הדברים. היא הכירה באלהים את החירות שנוסדה על אישיותו, ומי שמכחיש באישיותו של האהים — אומר לשלול ממנו את השכל הרצון ולהפוך אותו לקטיגוריה הגיונית, לדבר פורמאלי, חותר חתירה עמוקה תחת יסודות היהדות.

מוחו של שפינוזה, שהיה עשוי כתיבה מתימאטית ובלתי־מסוגל לפשרות, לא הכיר ולא היה מסוגל להכיר, שאל ישראל אינו רק אישיות, אלא פשרה של אישיות והוויה אוניבר־סאליות. איך נראה למשה בסנה? „אהיה אשר אהיה", כלומר — ההוויה כשהיא לעצמה נצחית ואין־סופית, מחוברת אל האישיות. אני — אהיה אלהים כהוויה כלל, בלי אישיות. זהו פנתיאיזם, ורק על־ידי ההוספה של האישיות — של האני להוויה עולמית — נהפך הפנתיאיזם למונותיאיזם. ואם האישיות היא מוגבלת, אין ההוויה העולמית, הכללית, הנצחית, מוגבלת. ומי הגיד לשפינוזה, שהאישיות שבאלהים בלעה את ההוויה הנצחית שבו? באי־כחה של היהדות עמדו תמיד על הוויתו ונצחיותו ולא על אישיותו. „מעולם ועד עולם אני אל" היא ההוויה הנצחית. מלא כל הארץ כבודו — כלומר, הוא אין־סופי במקום ונצחי בזמן.

בתורתו הרס שפינוזה את ההשקפה הדתית של עם ישראל וגם הפילוסופיה של ההיסטוריה כפי שראו אותה הנביאים. אם אלהים אינו רוצה ואינו חושב, אלא פועל על־ידי הכרח, וכל תכלית מוסרית מוזרה לו — איך הוא יכול לבחור בעם? במקום שאין אל חי, אין מקום לעם נבחר.

ברוך שפינוזה לא טעה רק בהנחותיו כשבא לבקר את תורת ישראל של האלהים, אלא גם סתר את עצמו באופן מוזר בתורת האלהים שלו. אהבה מדעת — זהו פתגמו של שפינוזה, שהיא באמת מסורה עברית עתיקה. במסורה העברית יש טעם להשקפה זאת. האלהים עצמו הוא ההכרה ובן־האדם גם הוא בעל הכרה. האלהים יכול להכיר את האדם ובן־האדם יכול לבקר את האלהים. אבל מתורת־האלהים של שפינוזה אי־אפשר ללמוד על הכרתו, ומובן, שגם האדם אינו מסוגל להכרת אלהים, מפני הטעם הפשוט, שרוחו של האדם בלי ההכרה אינו אלא בן מקרה, דבר בקרב הרבה דברים, פעולה בקרב הרבה פעולות, אבר בשלשלת הטבע, ממשלת החוק ההכרחי הנצחי. ואיך יוכל האבר האחד להשתחרר מכל סדר הטבע, איך יוכל הדבר הזה, שקוראים רוח אנוש, אופן של אל בלתי־חי, — להתגבר ולהתרומם על הדברים האחרים, שגם הם כמותו רק אופנים של אל בלתי־חי? ובכן, אי־אפשר לאלהים להכיר את האדם ואי־אפשר לאדם להכיר את האלהים, כי אין הכרה בלי חירות ובלי אישיות.

אבל היהדות נוסדה על ההכרה, על הפרימאט של השכל החפשי, המיוסד על האידיאה של אל חי. וכשקם שפינוזה ונסה להמית את האלהים, כלומר — לשלול ממנו את רצונו ושכלו, אישיותו וחירותו, וכשנסה להעמיד את הכל על הכרח מיכאני, העושה את ההיסטוריה האנושית רק לחלק של הטבע המיכאני המת, העלה עליו את חמת נושאי־הדת שלנו והם החרימוהו. ומנקודת־השקפתם הם — להם היה הצדק.

ניו־יורק.

ה

ברוך שפנוזה הורה את אהבת האל מדעת (אמאר דעי אינטלקטואלית), ובזה הלך בדרכי המסורה של עמו. מתנגדיו ושונאיו התנפלו עליו על שהעיז להורות אהבה מדעת. אפילו פרידריך ניצשה, שהיה אחד ממכבדיו וממעריציו, עומד ושואל, עומד ומשתומם: אהבה מדעת? הכיצד? אהבה מרגש, אהבה מיראה, אהבה מהשתוממות, אהבה מהתפעלות — אבל אהבה מדעת? הלא זו הנחה חינאית — זה סגנונו של קאנט. ושכחו הפילוסופים, שכל עמי המזרח הודו באהבה מדעת (וגם דעת בעברית היא אהבה, כמו: וידע אדם את חוה אשתו). וכן שכחו, ששפינוזה לא היה רק פילוסוף, כי אם גם יהודי ובן־ישיבה ובשום אופן לא יכול להשתחרר לגמרי ממסורת עמו — עם מזרחי. בעיניהם חטא שפינוזה, שהורה אהבה מדעת, אבל עוד אלפים וחמש מאות שנה קודם שפינוזה כבר נאמר: דע את ה' אלהי אביך — וה„אמאר דעי אינטלקטואלית" של שפינוזה אינו אלא פירוש או תרגום לפסוק זה.

אם כן, אם המשיך את מסורת עמו — מדוע החרים אותו בית־הכנסת? על שאלה זו, אם בית־הכנסת צדק במעשיו או לא — אני אשיב בחיוב. מנקודת־השקפתה הדתית־רשמית אשם שפינוזה אשמה גדולה, כי בה בשעה שהמשיך אחת המסורות היותר גדולות של עמו — אהבה מדעת — הוא גם חתר חתירה עמוקה תחת יסוד היהדות הדתית בזה שהמית או אמר להמית אל חי. ומי שנאשם בעוון נורא כזה — נושא את חטאו.

המיטאפיסיקה הישראלית כמאטיפיסיקה של כל הדתות הגדולות, חוץ מהבודהיזם, הורתה, שהאלהים הוא לא רק בן־חורין, אלא שהוא הוא עצם החירות. כל מה שנמצא במקום ובזמן, נברא על־ידו וברצונו הטוב והוא עצמו עומד ממעל הבריאה שברא. הוא מושל בטבע, אבל אינו משועבד לו, כלומר — יש מחיצה בינו ובין הטבע. אמת, המחשבה המיסטית־דתית משערת, שהבריאה היא אצילות אלהית, הכל נובע ממנה, אבל הם לא נזדווגו לאחדות אורגאנית. יש הבדל ומחיצה ביניהם. והנה בא שפינוזה והפך את הקערה על פיה. אלהים, הורה שפינוזה, אינו בן־חורין ואינו נבדל מן הטבע. ואם אין מחיצה בין האל והטבע, ואם אינו עומד ממעל או מחוצה לה, הרי הוא קשור ומשועבד הטבע ואינו בן־חורין. הבודד מאמשטרדאם, שלא ידע את המושג פשרה, עוד הרחיק ללכת והורה בפירוש:

—Ad Dei naturam neque intelectus neque voluntas pertinent.

למהות־האלהים אינם שייכים לא השכל ולא הרצון. אם כן, לא רק שהאלהים אינו בן־חורין, אלא שאין לו רצון ושכל. אלהיו של שפינוזה הוא אין־סופי ואחד, אבל הוא אל מת, כי מהו אל בלי שכל ובלי רצון? אלה שמניחים ואומרים, כי האלהים הוא בן־חורין ושיש לו רצון והוא יכול למנות ולשנות את רצונו, מורידים, לפי דעת שפינוזה, את כבוד אלהים. הגזרה האלהית היא עולמית ובנצחיות אין הבדלים של זמן. מטעם זה אי־אפשר שהגזרה האלהית תשתנה, כי שנוי הגזרה יסתור את הנצחיות האלהית, ומי שמודה באלהות, כי היא נצחית, אינו יכול להניח, שהאלהים משנה את גזרותיו, ואם אינו משנה את גזרותיו, אינו בן־חורין. אם נניח, שהאלהים משנה את גזרותיו, עלינו להניח גם רצון אחר באלהים — ורצון אחר, זו אלהות אחרת; ואלהים היכול לעשות כה וכה, לגזור אחת או אחרת, לברוא סדר זה או אחר — הוא אלהים המשנה את מהותו. ואם איננו רוצים להניח, שהוא משנה את מקומו, עלינו להודות, שאינו בן־חורין, כלומר — אינו עושה מעשיו על־ידי רצונו, ואם אין לו רצון — אין הבריאה פעולה של רצון האלהים, אינה בריאה כלל, כי בריאה מחייבת בורא ובורא מחייב רצון.

והנה באים המאמינים ואומרים: לאלהים יש חירות, אבל האלהים בורא ועושה הכל על־ידי תכנית והולך אחרי תכלית ידועה. בזה הם מודים, שהוא משועבד לתכלית, שהיא הטוב, שהיא החסד. ואם הוא משועבד לתכלית ולתכנית, איך הוא בן־חורין? בן־חורין יכול לרצות גם ברע וגם בטוב, אבל אלהי־המאמינים רוצה, ויכול לרצות, רק בטוב, אבל אינו רוצה, ואינו יכול לרצות, ברע. ואם כן — אינו בן־חורין. וכשם שאין הוא בן־חורין, משום שאין לו רצון, כך אין לו מטרות ידועות, ואם אין לו מטרות ידועות, אי־אפשר להניח, שהעולם הוא מקום של פעולות האלהים, אלא מסקנה הכרחית של פעולת האלהים — גלגל החוזר של סבתיות מיכאנית. על־ידי התורה הזאת הרס שפינוזה את המטרה המוסרית בהיסטוריה. אבל על תורת המטרה המוסרית בהיסטוריה נוסדה כל היהדות.

ההכרח הטבעי — והוא היה הפילוסוף הראשון והאחרון לחשוב את המחשבה הנוראה הזאת, השוללת מאתנו את החירות והעושה אותנו לעבדים לסדר עולם מיכאני מראשיתו ועד סופו.

אולם הפילוסופיה הבקרתית העמידה את הכל על האישיות ועל החירות — על חופש הרצון. ליבניץ בעצמו מדבר על Lex individuationis קאנט מודה סוף כל סוף בבחירה, אף־על־פי שתורת הבחירה שלו סותרת את כל שיטתו המיטאפיסית, שנוסדה על העצם כשהוא לעצמו; סתירה שעליה הראה כבר מיימון. והרמאן כהן מדבר על אבטונומיה של הרצון. מי שכופר בבחירה — והפרובלימה של הבחירה נולדה במיטאפיסיקה התיאולוגית — נדון לכליה; והבודד מאמשטרדאם העיז לא רק להכחיש את הבחירה, אלא להראות באופן גיאו־מטרי, שהבחירה אי־אפשרית.

ד

כמה פנים לה לתורה הפנתיאיסטית. ההיסטוריונים של הפילוסופיה מונים חמשה מיני פנתיאיזם: המיכאני, האנתולוגי, הדינאמי־פסיכולוגי, המוסרי וההגיוני (הלוגי) 5). חוץ מזה יש פנתיאיזם מיסטי־לירי, שאינו הכרה פילוסופית, אלא רגש קוסמי. בשעה שאתה אומר פנתיאיזם, עליך להטעים ולבאר לאיזה מהם אתה מתכוון. לא כל תורה פנתיאיסטית היא „אפיקורסית". הפנתיאיזם המיסטי־לירי ודאי שאינו אפיקורסי. הרבה באי־כח של דתות היו פנתיאיסטים. גם החסידות היא פנתיאיסטית. בכל דת ודת נמצאים גרעינים פנתי־איסטיים בריאים ואינם גורמים למלחמה דתית. אבל הפנתיאיזם של שפינוזה הוא ממין אחר לגמרי. הוא אינו נובע מעמקי הנפש הפיוטית או הדתית, אלא הוא פרי המחשבה האנושית. זהו פנתיאיזם שכלי — זו המסקנה האחרונה של הראציונאליזם. לפנתיאיזם של שפינוזה יש סגולה מיוחדת, באשר הוא כולו מוניסטי ונולד כהתנגדות לשניות. כל התורות הפילוסופיות שנולדו בשכליות וגומרות בשכליות — גומרות גם באיזה צורה של פנתיאיזם, כי בו ברגע שמתחלת השניות, סימן הוא, שהפילוסוף לא עשה את דרך השכליות עד תומו. כך היא לפחות השקפתו של שפינוזה. האי־ראציונאליזם מחייב את השניות כמו שהראציו־נאליזם האמתי מחייב את המוניזם או הפנתיאיזם בצורה מוניסטית. כל הפילוסופים מתחילים בשכליות ובתבונה, אבל לא כולם גומרים בהן, ואפילו קאנט, אבי האינטלקטואליזם באירופה החדשה, לא גמר כפי שהתחיל. הוא פתח בתבונה הברורה וגמר בתבונה המעשית, כלומר: פתח בפילוסופיה וסיים בדת ובמוסר... שפינוזה היה הפילוסוף היחיד — וזה סוד כחו וגבורתו, שסיים במה שפתח — בראציונאליזם. והפנתיאיזם שלו, הנראה לפעמים כאתיאיזם, הוא רק מסקנה הכרחית של שכליות. ורק משום שחשב את מחשבתו זו עד מסקנתה האחרונה, משום שגמר את תפקידו, תפקיד ההכרה הראציונאלית, היה לפנתיאיסט, ורק מפני הטעם הזה היתה שיטתו בפילוסופיה פנתיאיסטית. פנתיאיזם כזה, שהוא פרי ההכרה הראציונאלית והמתנגד לשניות, אינו לפי טעמם של הפילוסופים הארים והתיאולוגים הנוצרים. לרוב היו הללו, והם הווים עד היום, דואליסטים. אפילו קאנט היה דואליסט בזה, שהבדיל הבדל גמור בין העולם הפינומינאלי והעולם הניאומינאלי. הם שונאים אפילו את המוניזם בדת, שהוא מונותיאיזם, ומבכרים את השלישיות הנוצרית על המוניזם, כלומר — המונותיאיזם העברי. הויסטון סטוארט טשמברליין, זה השונא המר של שפינוזה, לא התווכח עמו, אלא התלוצץ עליו ואמר, שהמוניזם הוא נטיה של התנוונות (דיגיניראציה). והנטיה הטבעית (הנורמאלית) היא הנטיה לשניות. והנה בא יהודי בודד והעמיד את המוניזם אפילו בפילוסופיה על בסיס חזק. אבל האנושות שונאת את האיש המעיז לחשוב מחשבה עד סופה — ולא בלי צדק. משום שבכל קיצוניות, ואפילו במחשבה המופשטת, כרוכה סכנה. הסדר בחברה יכול להתקיים רק על־ידי פשרות ושפינוזה לא ידע מפשרות. הוא היה הפילוסוף היחיד, שלא ידע להתפשר. מוחו היה עשוי תיבה מתימאטית, תאים־תאים, והכל היה מסודר ומחושב. וחטא כפול חטא שפינוזה — הוא תלמידו של קארטיזוס, שהחיה את תורת השניות, העמיד את המוניזם על בסיס חזק והעיז לחשוב מחשבה אחת עד הסוף. לחטא כזה אין כפרה.

---

5) G. Weissenbron, Vorlesungen ueber Pantheismus, Berlin, 1880.

מתייחסת לשפינוזה באופן מגונה — כתיאולוגיה של המאה השמונה־עשרה. במה אָשם שפינוזה, שהתיאולוגיה הנוצרית כיהודית דנו אותו לכליה ושהפילוסופיה האידיאליסטית המודרנית נסתה להחרימו?

אנסה נא להשיב על שאלות אלה.

ב

העולם מדבר על שפנוזה כעל אישיות אחת, אבל באמת לא היה שפינוזה אחד, כי אם שנים — שפינוזה הפילוסוף ושפינוזה התיאולוג. במשך המאה השמונה־עשרה ידעו רק את שפינוזה התיאולוג. עד אָז נתפרסם רק ספרן התיאולוגי האחד, „המסכת התיאולוגית־מדינית". בשל מסכת זו, ולא בשל „האתיקה", זה ספרו הפילוסופי, שעשהו לפילוסוף של התקופה החדשה, נדון שפינוזה לכליה על־ידי גדולי החוקרים של המאה השמונה־עשרה. הרבה פרקים של המסכת מוקדשים לבקורת המקרא. שפינוזה נחשב לאבי הבקורת המקרא החדשה. הפרוטסטאנטיזם האורתודוכסי הסתכל בשפינוזה התיאולוג והכיר בו סכנה לקיומו והמלחמה שלחם זה בשפינוזה היתה באמת מלחמת־הקיום לו, לפרוטסטאנטיזם. ובשעה שקבוצה מדינית או דתית לוחמת על קיומה, אין היא מבחינה בין כלי־זיין לכלי־זיין. אָז כל האמצעים כשרים. תומיזוס, מי שהיה רבו של ליבניץ, קרא את שפינוזה „אותו המחרף והמגדף", וחכמים כפרידריך ראפולט, מוזיאוס וקונהוט, מלומדים מפורסמים בזמנם, עוד הרבו להבאיש את ריחו של שפינוזה בעיני המשכילים של זמנם, רק משום ששפינוזה העיז להגיד, שדת ההתגלות אינה עולה על זו הטבעית... מכל המלחמה נגד שפינוזה במשך התקופה ההיא בולט רק מוטיב אחד — המוטיב התיאולוגי. התיאולוג שפינוזה לא מצא סניגוריה לו.

שפינוזה היה גם תיאולוג, אבל לא רק תיאולוג. פרסומו הגדול ושמו בעולם הפילוסופי בכל הארצות הנאורות באו לו בזכות גאונותו הפילוסופיות ולא בזכות חריפותו התיאולוגית. המחבר של „תורת המדות" ולא של ה„מסכת" היה לרבם של גיטה וביסמארק. אבל גם הרבה מבאי־כחה של הפילוסופיה נלחמים בו — כתיאולוגים. מה ראו איפוא הפילוסופים להלחם בו תחת לבקרו או לטעון נגדו כראוי לפילוסופים?

כבר העירותי שרוב הפילוסופים שלחמו בשפינוזה וש„ירדו לחייו", היו לרוב המעריצים של הפילוסופיה הבקרתית, אשר מצאה את בטויה היותר כביר בתורתו של קאנט, ושנוסדה באמת על־ידי ליבניץ, אשר היה הראשון להכנים את היסוד המתימאטי למחשבה הפילוסופית. ליבניץ היה בן דורו של שפינוזה ובא עמו בכתובים, אבל הבודד מאמסטרדאם, איש נבון גם בענינים מעשיים, התיירא ממנו ולא האמין בישרת לבו. מן הבחינה הפילוסופית היה ליבניץ המתנגד הקיצוני של שפינוזה. הראשון הורה את תורת האינדיווידואליזם, והשני — את תורת האוניברסאליזם. תלמידיו ויורשיו של ליבניץ, ובתוכם קאנט וכהן, שנאו את שפינוזה תכלית־שנאָה. את יחסו המוזר של קאנט לשפינוזה אפשר לבאר בזה, שלא קרא את ספריו ולא הכיר את תורתו. אבל ליבניץ ידע היטב את ספרי שפינוזה וכהן גם הוא ידע את ספרי שפינוזה, כשם שידע את ספרי קאנט. ולמה רגזו הם?

הם רגזו ורעמו על שפינוזה, משום שעל־ידי תורתו נתאבן העולם ונעשה לסדר של חקוי עולם, לסדר מיכאני, שאין בו מקום לחירות ולגלוי האישיות.

ג

תורתו של שפינוזה היא תורה נאטוראליסטית. בזה היא דומה לתורתו של אריסטו. בשיטתו של שפינוזה הכל טבע. האלהים עצמו הוא הטבע האין־סופי הפועל; והעולם, כמסקנה חיובית והכרחית של האל, הוא הטבע הנפעל. התארים הם כחות הטבע העולמיים והאין־סופיים. הדברים הבודדים, או האופניים, הם הופעות הטבע הבאות ועוברות ללא־מטרה וללא־תכלית. הרוח הוא טבע חושב ומובן, שגם הוא רק טבע. בקצור: בשיטתו של שפינוזה הכל טבע. הסדר השכלי הוא סדר הכרחי ומלחמה על ההכרחיות הטבעית הוא מלחמה על התבונה, ומכיון שהכל טבע — הכל, בלי שום יוצא מן הכלל, ומכיון שהכל הכרח עולמי — גלגל החוזר, מוכרח שפינוזה לכפור באישיות ובחירות.

אולי אפשר להשלים בין הפאנתיאיזם והאישיות — ובאמת הצליח גיטה להשלים ביניהם, אבל אי־אפשר בשום אופן להשלים בין הנאטוראליזם, כמו שהורה אותו שפינוזה, ובין האישיות או החירות. בשעה שאתה אומר הכרח טבעי, עולם שמתקיים רק על־ידי חוקים, אתה מוציא את החירות והאישיות גם יחד. האידיאה המרכזית בתורתו של שפינוזה היא

ד"ר ש. מ. מלמד:

אַשְׁמָתוֹ שֶׁל שְׁפִּינוֹזָה

(למלאת מאתים וחמשים שנה לפטירתו)

א

בית־הכנסת החרימו והכנסיה מזדעזעת לשמע־שמו. ההשכלה הגרמנית של המאה השמונה־עשרה, וקאנט בראשה, לחמו בו; ההשכלה הצרפתית של אותה תקופה הביטה עליו כעל יוצר האתיאיזם, והפילוסופיה החדשה מתייחסת אליו בשלילה, ולפעמים גם בשנאה כבושה. עוד לפני שלשה דורות היה שמו לדראון בכל ארצות המערב. למה רגזה ההשכלה המערבית, ובפרט הגרמנית, ומה ראתה הפילוסופיה החדשה על ככה, והרמאן כהן בראשה, לתת את שמו של שפינוזה לשמצה? במשך של מאה וחמשים שנה יראו הרבה פילוסופים ומלומדים לקראו בשמו ורבים כתבו ספרים נגדו וקראוהו בכל שמות־הגנאי: פושע, שטן, מחבל, מקטרג, ועוד דומים לאלה 1)

אנו יודעים רק על שני קדושים שקמו לה למחשבה הפילוסופית בעולם — והם: סוקראטס בימי־קדם וברוך שפינוזה בזמן החדש. את הראשון המיתו ואת השני החרימו, ואחרי מותו התגרו בו מלחמה שאין דוגמתה בתולדות הרוח האנושי. „מלחמת שפינוזה" בסוף המאה השמונה־עשרה בגרמניה, היא אחד הפרקים היותר מענינים בתולדות ההשכלה בגרמניה.

אבל מן הצד השני אנו רואים, כי למרות „מלחמת הקודש" נגד הבודד באמסטרדאם תפסה הפילוסופיה שלו מקום כל־כך גדול בעולם המחשבה כאחת השיטות היותר שלמות בפילוסופיה. אפילו איש כשופנהויאר, שכעס על שפינוזה בשל יחסו להופעת הרצון — שפינוזה אומר, כי הרצון הוא אחד מתפקידי השכל — אפילו הוא הודה, כי שפינוזה השפיע על רוחו; השיטות של הגל ושלינג נקראות בשם ניאו־שפינוזיות — והגל הוא הוא הפילוסוף של המאה התשע־עשרה. הארטמאן יצא ללמד זכות על המוניזם של שפינוזה, ואבי הפסיכולוגיה החדשה, ואונדט, מודה, שברוך שפינוזה היה הפילוסוף הראשון, שהצליח להעמיד את תורת המדות על יסוד מיטאפיסי. פרידריך ניצשה העריצו וקארל מארכס שאב מתורת־המדות שלו.

שפינוזה הוא הפילוסוף היחיד, שאי־אפשר לעבור בשתיקה עליו, ומכיון שהוא מכריח את באי־כח הפילוסופיה להתווכח אתו, מובן, שהוא האישיות המרכזית בפילוסופיה האירופית. לכולם היה יחס אינטימי לשפינוזה, חוץ מקאנט 2), שלא ידע אותו ואת ספריו לא קרא. ההיסטוריון של הפילוסופיה החדשה, קונו פישר, שראה בקאנט את האישיות היותר נהדרה של התרבות הגרמנית, מחליט, שיחסו של קאנט לשפינוזה מוזר מאד. אפילו פרידריך שילר, תלמידו ומעריצו של קאנט, עמד תחת השפעתו של שפינוזה, וראש משוררי גרמניה, גיטה, היה תלמידו המובהק של שפינוזה. גיטה הפיח חיים של שירה במושגים היבשים של המחשבה השפינוזית. רוב גדולי המשוררים הגרמנים של המאה התשע־עשרה, לינוי ריקרט 3), שפר ואימרמאן 4) הביטו על שפינוזה כעל רבם. ובצדק מחליטים הגרמנים, שברוך שפינוזה הוא הרמות המרכזית של ההשכלה המערבית במאות האחרונות.

אבל הפילוסופיה של הבקורת, שנתפתחה על־ידי קאנט וקמה לתחיה על־ידי כהן ונטרופ,

---

1) Spinoza in Deutschland von Dr. Gruenwald, Berlin, 1897.

2) ראה גרינוואלד, דף קל"ג.

3) ריקרט בשירו המפורסם „עדעלשטיין אונד פערל" חוזר על אלהים של שפינוזה:

Gott ist von keinem Raum, von keiner Zeit umzirkt
Denn Gott is da und dann, wo er ewig wirkt
Und Gott wirkt ueberall, und Gott wirkt immerfort,
Immer ist seine Zeit, und ueberall sein Ort.

4) אומרמאן בשירו „מרלין מרון" כלפי אל שפינוזה:

Sieh' maecht'ger Gott in der Natur
Sieh droben die Natur in Gott.

שמעון גינצבורג:

צוֹעֲנִית

הֵן קָסְמָה לָךְ, הַחֲשׁוּקָה,
עֵין־חָוָיו לִיפֵהפֶה מְנַגֵּן עַל הַשְּׁמִינִית,
בְּעוֹד בְּיָדַי יָדֵךְ־זוֹ חֲבוּקָה
וְאֶצְבְּעוֹתַיִךְ נְגִינַת־חֹם לִי פוֹרְטוֹת;
וּבְעוֹד עֵינַיִךְ נוֹטְפוֹת תְּכֵלֶת מְתוּקָה,
כָּל נַפְשִׁי דוֹבְבָה... עוֹד רֶגַע קָט,
וּלְרֹאשִׁי רֹאשֵׁךְ, זְהַב כּוּתַרְתֵּךְ סְרוּקָה,
אִם דָּבֵק, נָח כַּמֵּת, וַתִּהְיִי כֻלֵּךְ
כַּפֶּגֶר, וְאִם עוֹד חַם, בִּזְרוֹעַי שְׁבוּקָה;
וָאֶרְעַד, בַּעֲבוֹר עָלַי כְּעֵין רוּחַ־צִנָּה,
וָאֶרְאֵךְ כַּחֲזוֹן־לֵיל לְאוֹר הָאֲבוּקָה:

כְּעָלֶה טְרוּף־מִשְׁבָּרִים,
אַתְּ לֹא הָיִית עִמָּדִי עוֹד... וְנַפְשֵׁךְ —
עַל שְׁמִינִית, נִשְׁבְּתָה לְבֵין הַמֵּיתָרִים,
וַתְּפַרְפֵּר אַט, וַתִּכְאַב דֹּם, לְמַגַּע
אֶצְבָּעוֹת פּוֹרְטוֹת, טוֹרְפוֹת בַּמִּסְתָּרִים;
וּלְאוֹר־אֲבוּקָה שְׁתֵּי נְשָׁמוֹת דוּמָם
נֶאֱבְקוּ בֵּין הַנִּימִים הַמּוּאָרִים.
וָאֶרְאֶה נַפְשֵׁךְ בִּנְתִיב־דָּם נִסְחָבָה
שְׁסוּעָה, פְּצוּעָה, קְרוּעָה כְּבָר לִגְזָרִים;
וְהוּא וָאַתְּ, שְׁלַל־אַשָּׁף — רוֹמָה, תְּהוֹמָה
בִּכְאֵב וּבְשִׁיר עֲבַרְתֶּם בֵּין הַבְּתָרִים.

ברוקלין, נ. י.

אליה, לדרוש לִלבה החולה ולדבר על כל ועל הכל. ואולם — פעם בא ושוב לא מצאה. היא יצאה את דירתה.

למאָז התנזר אלווין וימסר כולו לספריו ולעיוניו הרפואיים. בהם השתדל לשכח את בדידותו ולשכך את צערו. שעות רבות היה יושב לו בחדרו, ממצמץ בעיניו ומכווץ גבותיהן, קם ומצליב ידיו ומאגרפן אל בתי־שחיו, פוסע לכאן ולכאן — ולומד ומשנן. ולפתע — יש שהיה עומר, כאילו כפאו שתוק — נושא עיניו אל חלל החדר, והנה צללים בו... ובהם — פניה... אחרי זה שוב לא יכול ללמוד — אך כעבור הלילה, גז עמו הכל.

בוקר אחד בא, למחרתו של לילה שכזה, ליל שמורים ונדודי שנת ומנוחה — והלב דווה היה והראש כבד. אותו יום היה יום נתוחי המת במכללה.

תמיד קשתה עליו רוחו של אלווין בהכנסו לאולם זה, אשר שלחנות בו וסרוחות עליהם גוויות — אמלות, יחידות בעולם, באין אח להם ורע וגואל מבית־החולים במותן — ואשר על כן אחת דתם לנתיחה באיזמל התלמידים, אלה עטופי הרעלות, המנתחים קבוצה־קבוצה מסביב לשלחן אחד — מי ברצינות ומי בניחותה ומי בציניות המבצבצת מתוך שלוותו. ולאחר נתיחה — נידונות הגוויות לשריפה בכבשן ענקי, על אבריהן ועצמותיהן, על קרבן ועל פרשן, על לבן ועל מוחן. — — — ואולם, מאָז בואו לאולם הנתוחים בראשונה לא כבדה עליו רוחו כביום הזה. לבו נקפו, תבעו לדין, סער אותו — וידו בשעת כך נתחה בחזה הגולם שלפניו, נתוח וחדור, העמק ונתֹח... מפרק לפרק הפסיק, הניח אזמליו, ופעם יצא למסדרון והעלה סיגאריטה. אולם לאחר רגעים אחדים שב לשלחנו.

בין מערכות השלחן עבר — ועל־יד אחד מהם עמד. לא מרצונו עמד. משהו העמידו. לכתחילה נטשטש הכל לעיניו: בליל אודם וחוורין ותכלת. פסים־פסים חלפו לעיניו באויר וראשו סחר. ידיו הרעידו ופניו הוצפו דמים. אך בהתחוור לו דברים, נשתרגו־נתבלטו עורקים בצווארו ויסתמנו במצחו המזיע. עיניו חרגו וידיו המאוגרפות דחפו הצדה את חבר התלמידים שהקיפו את השלחן. במרפקיו דחפם, ועוית קפאון רבצה על שפתיו, אך מעט־מעט פרצה מקרבו השאגה. ככפיר שכול התנפל על הגוויה המגוידה והמנותחה — אשר רק ראשה היה שלם. —

— לוֹ־רה. — — —

ונהם־לבו זעזע את האויר.

הוא החליק לה על שערותיה הערמוניות, המדובללות, הפשיל עפעפיה להציץ בעינים החולמות ולחש קטועות: — כיצד? מ־תי? אהה!...

הוא נענע אותה, הזיע אותה: — דברי... הגידי... איכה?!...

וכל קרביו המו־בכו בו בקול איום, בצנחו לצד השלחן באין אונים.

— —

ואי־מזה נח חתול השפק, תקע צפרניו מגודלות־הפרא בלבו, ועיני־גפרית לואטות:

— נער פותה... לעולם לא...

ברוקלין, נ. י.

האולם — רק אָז התחילו זוגות יוצאים לרוח הלילה... בקשו הם לישב בשלוות ערסול ובמתק שיח, לוּטי אפלולית ערבה — ולהתעלס...

ובזוגות היו לורה ואלווין. חבוקים יצאו לאורך השביל, כשראשה על שכמו — וכה הלכו והלכו עד שצנחו בשיח ענף בלב־יער — ושתקו באהבתם הצעירה...

הרבה ישבו כה ודממו. אך לפתע הרעידה היא בכל אבריה, נאנחה והפליטה נהמת־בכי. היא בקשה אותו לקחתה לחדרה.

לילה אלם נהר על ההרים מסביב.

לא הבין אלווין בכי זה למה ובהלה זו למה. נרעש היה. ואולם באחת התנחם: יאור הבוקר ויתחוורו לו דברים. כן ישב על מרפסת הצריף וחכה. ובהנץ השחר ונתחוורו קוים דקיקים באפפי ערפל, שקויי טל, ראָה אלווין בהפתח דלתה של לורה, וגזרתה הגמישה־הדקה, רעולת גלימה לבנה, צפה וקרבה אט־אט ונגהית החוצה.

הוא קם נרעש, הושיט ידה לקראתה: — אָנה?

היא לא ענתה.

— לורה...

ודממה.

היא הישירה לכת וזרועותיה שלוחות לפניה — כמגששות. הוא שמר את כל צעדיה ואת כל תנועות־גווה.

— לורה... — אָנה?...

אלווין לא נענה. היא צעדה הלאה — חזה לרוח הבוקר ופניה לשמש־הפז שנולדה אָז במזרח הרענן, החי.

ג

כעשרה ימים עשתה לורה כך באחוזה זו שבהרים ובנפש אלווין. ואָז — בבוקר אחד, היתה כלא היתה. רפרפה־עברה, ורק השאירה אחריה ניחוחים מתוקים. ועתה, בהעלמה, התחיל אלווין מרגיש בה עוד יותר. נשתתקה הזמירה — וירגיש בהאלמה. געגועים תקפוהו. ולאט־לאט התחיל עש־הדאגה אוכל את קרבו: מה היה ללורה? אָנה באָה? ולמה התחמקה כה, לפתע?

כעבור שבוע אחרי עזבה, הוא קבל מכתב ממנה. על החתום היה: האוהבת אותך בכל לבי הנקוב, לורה, הרמץ הדועך... הוא חזר וקרא את הכתוב למען אמת את מראה עיניו, החידה התחילה להפתר. הנה העלו דברים אלה על לבו את חלומו מלפני ימים אחדים, בליל נדודיו, אחרי צאתה.

בין יקיצה ותנומת־טירוף תעה הוזה בחלום והנה —

כסתה עננה קלה את פני הירח החולניים. דממה עוצרת מסתורין רבצה על הכל. וממארב נאד־אדים וצללי־שחור גח חתול השפק, לטש עינים ירקרקות ובילל חוצפה תחב צפרנים מגודלות־פרא עקומות בלב נערת־פלאים. — — —

ובזרועות הליל הפתוחות גוועה הנערה, ואהבתה עמה. והחתול חזר ויילל ועיניו לחשו אימים לעומתו —

— לא... לעולם לא... — נער פותה!...

הוא זכר — וחרד... הוא חרד — והבין...

ד

אלווין מצא את לורה בשובו העירה. לא פעם בקר אותה בחדרה בשעות געגועיו אליה. ומתוך רוב למודיו שהעסיקוהו באוניברסיטה מבוקר עד ערב מצא לעצמו שעת פנאי לעלות

או משקל אורירי־שקוף זה:

אור יום־חורף שאנן.
בשמים אין ענן
והשלג כה לבן,
כה לבן!

הריתמוס העשיר של החרוזים משתנה משיר אחד למשנהו. כל הלך־רוח מהווה אותו ומחדשהו. יש תמיד הפתעות־צלילים המשרים על שיריה קצב־תום מיוחד. היא בוררת לה מאוצר־המלים את הקלילות והשקופות ביותר ומשחילה אותן בחוט אחד: חוט קצר, לבן ומבהיק. העיקר בבנין השיר הוא הצליל הדובב, המשעשע את האוזן. אך אין זה בא אצלה מתוך משחק או קאפריסה מלולית בלבד. יש כאן מהשראת כל הלך־הרוח, ממתן־נפשו של השיר על־ידי קצבו ומדתו; רוב חרוזיה נקראים כהקרא זמר או רומאנס קליל ונעים:

לי נשאר חליל־השיר
הנחמד, הקטן.
הוא בוכה בימות סגריר
על הכר, על הגן.

כל בית מצורף מלחשי־מלים פשוטות ורגילות, המעלות אלינו את המית־הלב החי, המאווה. כל הכוסף ועצמת הגעגועים.

מה שהיה מעבר לים —
למה היום לא יהיה עוד פעם?
לתפוש מבטי־עינים זרות,
זרות עוד אתמול — והיום יקרות.
להקשיב בקרירות לקול מדבר
ולשמוע דבר — לגמרי אחר...

הספר הקטן, שהוא רק מעט מזעיר מאשר נפוץ פה ושם בעתונים שונים, מגלה את המסתורין הגנוז בלב אחת ההולכת בצדי שביל. הלירִיקה של אלישבע, הרוקמת לה לעצמה ניבים ודמויות מעולמה הפנימי, פותחת אשנב, קטן אבל נאה, אל אופק חיי נפש אשה ענוד בכל ענני בוקר וערב אשר לו.

היא גם מהווה את הריתמוס המיוחד אשר לאשה.

את התפיסה הפיוטית עם כל סממני־הלוי אשר לה ואת כל אלה גלויי־היצירה, הבוקעים ועולים כלאחר־יד, מתוך חרוזים קלילים ושקופים של שירת־אמת.

תל־אביב.

ראובן גרוסמאן:

לְעוֹלָם לֹא...

א

היה אז יום ראשון לבוא לורה לקיטנה. לפנות ערב נתכנסו כל הצעירים מסביב לתל גזעים וענפים שכורתו מיובש והוכנו למדורה. עמדו קבוצות־כנופיות, שוחחו, התנו עגבים בלחישות ובמגעים — עד שהגיעה שעת אפלה סמיכה־מפלשית — ותחי המדורה. ישבה החבורה מסביב והבריקו עינים בחשכה. נתזו רשפים ונגהו וניצוצות התאבכו מקרב המדורה עם גלילי עשן — לכל עבר, לתוך החלל המופז. האירו פנים באופל: פני־קלל צהובים במסגרת־הלילה. ומסביב התרקמה אגדת־הודים פלאית בליל סוד ומועצה. שפתים שרקו חרישית ואצבעות דרדרו במיתרי „יוקילילי" ונפלטו צלילים נוגים ועליזים בערב־רב — שעה ארוכה, שעה ארוכה — עד שהתחילה האש לשקוע.

ובאותו ערב, ברגעים אלה, מצאו זה את זה. היא: לורה, חוורת־הפנים וגוהת־העינים — האורחת החדשה, והוא: אלווין, שזוף־העור ושחר־האישון — המלצר בקיטנה בירחי הקיץ, ובירחי החורף, בעיר, תלמיד לרפואה.

נתלכדו מבטים, רהבו־רחבו — ובשפת הדממה התקרבו שניהם.

ב

זה היה ערבים אחדים אחרי פגישתם. נשף־מסכות היה אז ב„קאסינה" אשר למלון הקיטנה. ורק אחרי חצות, כתום מנגינת ה„רזשאז" המרנינה וכלתה רגל מחוללת מעל רצפת

רק לעמוד על אלה הנימים החדשות והכּנות העולות מתּוך ספר שיריה הקטן.

ידענו את עולם־האהבה מתּוך השירה האנושית. ידים חרוצות הפכו והפכו בחומר־נפש זה. גם שירתנו בּמדת־מה שבעה ממנה. והנה לפנינו בּספר הקטן משהו ח ד ש בּכל זאת. איזה לואי־מנגינה אשר לא הכּרנוהו מצטרף ועולה. האהבה: אהבת־א ש ה. והעולם כּולו עולם־אהבה מתּוך שהנפש אוהבת בּלבד. מתּוך שהיא ענודה בּצעיף ה ה ז י ה.

והמוסיף בּעיקר לשירה זו הוא: הקו ה נ פ ש י־פ ר ט י המסמן את הדמות האנושית בּמסגרת העולם והטבע. צירוף זה אומר הרבּה. כּאן לפנינו קשר טבעי בּין נפש־אָדם ובין עולם־דמויותיו. ה ר ג ש ה נ כ ו נ ה של הדברים ו ה ט ע מ ת רגעי־חיים, בּאות רק לאחר ת פ י ס ה פ י ו ט י ת, לאחר שהאָדם חזה את העולם מ בּ ש ר ו.

הניב המעודן והרך, התּמים כּמעט בּפשטותו, נושא בקרבּו קול, צבע וריח. מכּאן חיוניותו.

אלישבע, השרה כּלאחר־יד, הנוגעת ואינה נוגעת, כּמרחפת על פּני הדברים, אינה משתּעשעת בּדברי־שיר. הרוקם את פּניני־חרוזיו האמיצים וקלים כּאחד בּרקמת־ניב, מתּוך נפש נכספת, צמאָה ואוהבת –– מעלה גלויי־יצירה. הוא מחדש את העולם בּלבבו ובלבב אחרים. הוא חודר אל קליפּת פּרי־החיים לחשוף את גרעין־האמת.

... נפשי כלתה לחרוזים,
לחליפת דברים קלים,
אַך כל דברים — רק רמזים...

היא חומדת את ה צ ע י ף אשר לשירה. את ה ר ז כּשהוא לעצמו. שאיפות ענוות־לב, רגשים רכּי־מעוף, סמלים, צללי־דמות עולם. חידות לא־פתרונים. ללא־מטרה תּכלא את נפשה בּכלא־החרוזים הקלים; חרוזי־כסף של רוחות אדר חמימות. אילנות־סתיו. נוגה־יום ויפעת־ליל. רגעים מפרפּרים, רגעי־נפש־אשה, תּצרף כּאלמוגים חד אל אחד לעשותם מ ח ר ו ז ת־א ה ב ה. כּריח פּתאום נשא משדות רחוקים, תּלפּפך הוויה זרה זו עם חרדת יגונה הקל. יש כּאן מפּגישת שני עולמות: יגון קל־רך זה, כּשהוא נוגע בּתוגה כבדה, נזעית עתּיקה ש ל ך. המעבר בּין שניהן נעלם. כּמעט בּלתּי־נראה. והפּגישה משרה עליך קסם־שלווה, רטט־אושר חם. צפון־לחש לה. כּמדבּרת אל עצמה — תּשיר. שיר־ערש תּדובב לעצמה בּתוך סער־העולם. מה מרגיע צלילך, מקבּלת־השבּת של הלב! מה חמדתּי זה קול אמא־תבל העולה כתפילה מתּוך חרוזיך.

כּאגדה נשכּחה, זה כּבר פּגה בּדמנו, יתרונן מחדש מתּוכך. והוא לוטה בּצעיף־חמודות אשר לבת־השיר. הה, השקט הרחב, הכּמוס, אשר ממנו והלאָה! רק נפשך עוד תּדענו בּמלואו:

... שמרי, נפשי, את שעת־השקט
בין יום ולילה, בין אור וצל.
אַך בשבילך חמה דולקת,
אתך הערב מתפלל,
ועוד מעט — יבוא חליל...

צלילי־רטט כּאלה של שברי־מיתרים הומים את האנקה הרפה כּמעט, הרחבה בּפשטותה ועזה בּרכּותה המוסיקאלית.

יש משהו מצבע הערב בּכל הטורים החוורים והמאָוושים כּעלי־ערבות, כּלהקות־צללים מתרפּקות על פּני מים. זה קול הלב החלש, ה נ כ נ ע, הרוחש בּין אָרנים תּלונת אשה אוהבת ולוטה בבדידותה:

... גם הרוח שוקטת
בשעה מלאתי־רז,
שעת תפילת צהרים.
לחורשה הנכנעה
מתוך רטט הודאָה
לנשיקות הקרנים.
ריח דק, ריח קטורת
מתנדף מכל היקום...

תּום ניביה אוצרים בּתוכם רוך ועדינות, מראות הטבע השלווים בּיותר ושעות־נפש הנרגשות בּיותר. ומפליא הוא בּעיקר הלואי המוסיקאלי של משקלי בּתּיה בּנגינה הנכונה, הספרדית.

מענין, כּי דוקא היא, הזרה, קלטה בנקל את כּל ה ג מ י ש ו ת ו ה ר ע נ נ ו ת, כּל העסיסיות של הברה זו והיא משתּמשת בּהצלחה שאין גדולה ממנה, בכל האוצר של אפשרויות השירה בּשפתנו.

העברית החיה מקבּלת תּחת ידה הענוּגה של אלישבע חן טבעי מיוחד. בּרק ח י ד ו ש בּצליליה המגוונים:

אם קשה עמל הדרך,
אושר רב ומרומם
לי נתן: לכרוע ברך
לפני אל שאין לו שם...

„ואם תיגע להביט למרומים, גא, בודד,
וקפאָה נשמתך במרחב עולמות אוורירים,
ועיפת למות הנפש מתעות לבלי תכלית
בשבילי־מסתורין עקומים, אפלים,
של חלומות עתידות וחזון שחר נולד" —

בשעה זו, שעת כמיהה וערגון למלה פשוטה, אנושית, שתמלל, למרות יושנה, את כאב האדם כמות שהוא; אותו האדם הפשוט, התמים, אשר „לא יד לו במערכות חוזים ולא נחלה בבתי־משכית, מקטנות לא ברח, וגדולות לא פלל, ונצורות לא בקש" — את אנחת הנשמה הנאבקת, אשר

„בעדן הסוער המלא חליפות,
בסאון לוחמי־עד ונלחמים
לא תשמע נשמת נאבקת... ומאליפות
אנחות תאבדנה בתוהו עולמים" —

אז נרד אל משוררים מסוגו של דומניץ — נרד אליו אל השפל, כי על כן

„שם תשח קומתך אליהם היצורים,
תתכווץ ותחמם גוויתך לאורם,
תחבא לבבך אבול תשממון,
והיית כמוהם: ננס בן ננסים,
את לשעשועיהם ורע לשחוקם,
ורוותה נפשך וחיתה לרגע".

שם, בשפל, מקומם של משוררים כדומניץ, ושם תמצאנו. ואם כי קץ בהם לפעמים המשורר ושואף „לעזוב את עמק הנמדים בדממה, ולתעות בין ענקי־הצור השותקים, להריק על נאונם זעם לבב" — אף־על־פי־כן הוא נשאר בעמק־נמדים זה, את לשעשועיהם, רע לשחוקם, וכנור לאנחות נשמותיהם הנאבקות האובדות בתוהו עולמים.

אמנם, ניתנה האמת להאמר: מבחינה אמנותית יש למצוא כמה וכמה לקויים ופגימות גם במעט שכתב. אין בשיריו לא מכובד הרעיון ולא מעומק הרגש. ונוסף על זה, סגנונם מרושל וחריזתם עניה וחסרים הם האיחוד הפנימי, הרכוז המוצק. ואף־על־פי־כן יש בהם סגולה מיוחדת, דומניצית: משאירים הם בנפש הד לאורך ימים. שיריו נשכחים, אבל הדם נשאר. ובשעות־עיפות ודכדוך מתפעם הדם במעמקי הנפש כעין הד־לואי לתפילה ממעמקים — והלב ירחש תודה לו, למשורר ההדים.

חבל, כי בימים האחרונים נשתתקה בת־שירתו. מחשבי חשבונות מנו מספר לצבור המשוררים העברים באמריקה והעמידוהו על מנין. אם יש מנין שכזה — ודאי שהוא מצטרף למנין. פרישתו מן הצבור בימים האחרונים פגמה במנין — המנין חסר אחד. פרש לו המשורר —

„ועתה לנפשי אתעה
בשממות גיא עם עלבוני,
כי ליאות הזעף שפתותי
וגאות נכלמים ביגוני".

ואולם, מחכים אנו לתשובתו. מצפים אנו לשיריו־תפילותיו שיתנו בטוי לאותו הזעף ולאותה גאות־הנכלמים שבלא בקרבו. ואף־על־פי שיתמהמה — בכל זה נחכה לו!

ניו־אורליאנס.

ש. באם:

אֱלִשֶׁבַע

בדור וזמן של חשד וקולניות, חמדתי הקשב לנשמות אלה, היוצרות לעצמן פעמי־חרש להלוך בצדי־שביל.

יש משהו מלבב, דוקא בימינו אלה הסואנים בפעילות יתירה, לראות הוויות־אדם יודעות לחש. וספורות הן. לא תמיד הן בעלות יכולת וצורה. יש והן נשארות חבויות בצל. אך לפרקים תעלה האחת מהן והשמיעה מתוכה את קול־עולמה. העולם מדובב מתוכה, ולא שהיא המדברת בעדו (כזו מנת־חלקה של שירת־הדור ברובה).

ידים רוטטות פורטות לרוב את השירה הזאת. שירת השקט הנפשי מתוך חרדת־יגון קל.

בימים אלה נתקלו עיני ברצי־כסף חוורים לנוגה־ירח, על יאור־נפש של אשה. ענוגות האצבעות ורפות כמעט. אך הד־מנגינתן מתוק ומשאיר משהו יקר בגלל הרוך המיוחד שבאמתו.

זוהי דמות צוערת חרש בבדידות גן־עולמה. אלישבע שמה. רבות דברו על הנכר שבה. ענדוה גם בשם הבת היחידה של שירתנו. ולא כראי הוסף דברים בזה. רצוני

ושייר. ואולם יישר כחו בעד „שייר" זה, וכשם שיבורך על הדרישה, כך יבורך על הפרישה. סוף־סוף המלה האמתית היא רק נקודת־אחיזה, שבה נאחז האלם הנעלם, נאחז, אבל לעולם לא יתכנס בה, והרי הוא מציץ מבין הפלוש הצר שפלשה בתוך התוהו ומהלך עלינו קדרות ערטילאותו. אשרי המשורר, שמצא מלה אמתית זו, ומרובה הוא שכרו על ה„דוק ותמצא", שבו מאשר על ה„וכל להבין".

וכשירתו — בקרתו. בקורת הגיונית, כנה וישרה. יש בה התעמקות, אבל לא עמקנות מתגנדרת, חקירה — ולא חקרנות מתפרכסת, פשט — ולא „פשט'ליך". לא פלפול ולא עיול פיל בקופה של מחט, אלא עיון לשם תפיסת עומק המושג, הערכה פשטנית וישרנית קולעת אל עצם המכוון והשתתפות ביצירת היוצר המערכה. הקורא העברי יחזיק לו טובה מרובה על מסותיו הבקרתיות המאירות את העינים, וביחוד על תרגומיו משירת אמריקה הצעירה ושירת הכושים, שיש בהם כדי הנחת יסוד לאנתולוגיה של שירת אמריקה הצעירה.

עד כאן בבלי שבכתב. ואולם יש גם בבלי שבעל־פה, שרק מיודעיו־מקורביו ידעוהו. צנא מלא ספרות ופה שאינו פוסק מגירסה. בור סוד שאינו מאבד טפה מרשמיו וזכרונותיו. ישר לב ונאמן רוח, שונא את הזיוף והדומה לו. תופס את מקום התורפה שבכל יצירה יחד את הניצוץ האלהי החבוי בה. בעל טמפראמנט של אמן סוער ותוסס, רתחני ורגזני עד לידי קאפריסיות, ויחד עם זה בעל מזג־זהב, אציל נפש ועניו, עד כדי התרחקות מעניוות יתירה משום חשש נאותנות. איש־רעים להתרועע, שתוכו כברו. מעניק לרעיו ביד רחבה מתן־אהבתו ונהנה מנתינתו יותר ממקבליה. איש־רעים ואיש־אמונים. אוהב את רעיו בלי מצרים ואת האמת יותר מכולם. על כבה הוכח יוכיח את עמיתו ולא ירתע לאחור מלהגיד לו את האמת גם כשהיא מרה ומכאיבה. בא לפעמים בטרוניה יתירה עם חבריו כדי לחפות על עתרת האהבה שירחש לבו להם. ונוסף על זה: איש חי, רב פעלים, רוח חיה בקבוצת העברים הרשלנית ומשען ומשענה לחבורת ה„חברים" הרופפה.

א. דוֹמְנִיץ

לא בצלצלי־שמע וצלצלי־תרועה נכנס אל היכל השירה העברית. חסר היה זקיפת־הקומה ואשישות הצעד, האמונה בכחו והבטחון בעוצם ידו, של אותו סוג המתחילים היהירים, השואפים לכבוש את הכהונה ביד חזקה:

„... בדמעת קדושה נהדרה
אדרכה את מפתן קדשי,
ועל מזבחי הישן ברוח נעצרה
אעלה לקרבן נשמתי".

בחשאי נגש אל ההיכל, בהלמות־לב מתוך חרדת־קודש. כף־ידו רתתה כשאחזה בכף־המנעול. כפוף קומה פסע פסיעות רופפות, חרדות מהד עצמן ושפתיו מדובבות תפילה בלחש; הוא כרע ברך מול מזבח־השיש, העלה לקרבן נשמתו — ומיד נרתע לאחוריו ויצא. ומאז ועד היום טרם קנה שביתה בהיכל, טרם נעשה בן־בית בו. כניסה, תפילה בלחש, השתחוויה, העלאת נשמה — ויציאה מתוך המית־לב ורעד־נפש.

מעט הוא הרכוש שהכנים אל אוצר השירה העברית באמריקה, והמעט שהכנים — חסר־משקל הוא. חסרים שיריו המראה והעפלה — העפלה שבהרקעה והעפלה שבהעמקה. אין בהם לא מצריחת־שברון של עולה שמים ולא מזעקת־שבר של יורד תהומות. כשצועק הלב מתוך שאלה מה למעלה ומה למטה, מה לפנים ומה לאחור, הזעקה השלית: „אללי לי! מאין באנו? ולשם מה עצם הוויתנו? מה הוא החזיון שנטל עלינו לשחק או לחזות בו?" כשמשתוקקת הנפש אל אימת־התעלומה שבאין־סופיות, אל הנורא־הוד הגלום בערפליות האלהית ולעומק הצער שבנצח — אז נלך אל סוג משוררים אחרים לחפש בשיריהם, אם תשובה לשאלתנו־זעקתנו, ערטול המופלא ומצוי עומק הצער, או שתוף שבבטוי לכאבנו המעומם. חוג־שירתו של משוררים כדומניץ צר ומוגבל:

„... אפרוש לבדי לתנות
יגוני בהרים, בהרים" —

קרי: בין הרים. פרש המשורר לתנות יגונו בגיא. הרים סביב לו, והם סוגרים עליו, סוגרים האפקים האובדים במרחקי־מרחקים, והוצצים חציצה בפני חללי האין־סוף. ואולם כשמתיגעה הנפש מן הפרובלימות הנצחיות —

מתחית האומה, מפריחת הלשון והספרות ומבנין הארץ.

פליטת סופרינו, שנתכנסה בשנים האחרונות בארץ, רואה בעין טובה את כנוסם של אוכלוסי העם העברי הנאמנים עם המסורה הדתית שלנו, כשם שאיננה רואה אוון בדעות הבאות מן השמאל, ובלבד שיהיו המעשים רצויים.

התחיה העברית לא להרוס באה, כי אם להביא לידי בנין; לא לשלול את קניני העבר כוונתה, כי אם לצרפם ולהביאם לידי הבעה שלמה ומשוכללת.

ירושלים.

אפרים א. ליסיצקי:

הִלֵּל בַּבְלִי

בבלי־ווילנאי־אמריקאי. שלוש שנמזג ויהי לאחד. ולא מזיגה גרידה, אלא הרכבה — הרכבה חימאית, שטשטשה סגולותיו המיוחדות של כל אחד מחלקיה וסגלה לה סגולה יתירה, כללית, נובעת מתוך עצם התרכבותם של חלקיה, ואינה בהם כשהם לעצמם. כל אחד תרם לה מן השבח והעליה והתרומה היא מעור אחד. אין תחומים מסוימים בה, לא תחומי ארץ ולא תחומי זמן. על כן אין הוא, נושא הרכבה זו, מכיר בסייגים ומחיצות, שמקימים בספרות בין ארץ לארץ ובין עבר והווה. „עבר והווה ועולם־יה כולו אינם אלא מעין אחד שממנו נמשכים כמה וכמה צנורות של שפע לכל הרוחות וכל מי שסוד היניקה ידוע לו, יכול למצוא זוהר וגדולה בכל תקופה ובכל מקום". מכאן תהיתו: אמריקאיות זו, שעליה אתם מרעישים עולמות, מהי? „מבחן היצירה הוא לא ה„מה", אלא ה„איך". לגבי הכשרון הנאמן אין כל ישן ואין כל נותר בעולם". הכשרון הוא כשרון בכל הצורות ובכל הבטויים. התנ"ך והומירוס ישמשו מקור שירה עילאה למרות יושן צורתם ובטוים. „מה שנחוץ לנו היא לא אמריקאיות, כי אם עולמיות גרידה, אנושיות טהורה בלי גושפנקה וחותם־לווי".

ויסוד הללי זה, תורה שאפשר לאמרה על רגל אחת, הוא יסוד שירתו:

„לבבי נצרב בי מיופי אין לו שם — — — —
לא אדע אי אני, ולאן ינטה שביל — — — —
מאי לאי אנודה לי
ואינק זיו ואדלה ניב".

„יופי אין לו שם". אין רשויות ואין גבולות ביופי. היופי האמתי הוא „אהיה אשר אהיה", מקומו — האין־סוף, וזמנו — הנצח. וצרוב יופי זה הוא נד מאי לאי ויונק זיו ודולה ניב:

„הלך אנכי בעולם הרוחות,
כל שביב יפי נפש לבבי יכניע;
מבין שירת היכל קול אחד רק אשמע —
קול נפש האדם תפלל, תדמיע".

קול נפש אדם זה הוא שומע בכל, בבית־הכנסת ו„בחצרות אל נכר", בתוכחות האב שב„מוסר אב" ובהרהורי האכר בן ההרים שב„הפסנתר הישן", בשעיפי־ליל של „עלי ושמואל" ובשיחת „חבר כהנים נועדו בשעת בין־ערבים למול המזבח ליד האיקונין". אכן גדול הוא כח ההרגל, ולפעמים נדמה לי, שהוא נדחק לתוך רשות שאינה שלו, ואז:

„ולבי בי מכה ונוהם במסתר:
ומה לך כי באת בין זרים?"

ואולם בן־רגע הוא משתיק את נהמת לבו וקונה שביתה בין הזרים. „הלך בעולם הרוחות צרוב יופי אין לו שם משתוקק לשמוע את קול נפש האדם"—אזרח הוא בכל מקום, כי נתיבו הוא נתיב האור והאמת ו„נתיב אור ואמת מצאתי בכולם". שולמית ובת־ארין הבהירה, הירדן והביברקיל „המתגלגל במדרון כל חייו ומשורר שיר חייו המתוקים", הררי יהודה והררי הקטסקיל היינו הך: בטלו התחומים. בטלה אפילו „שפת־עם ולשון־מולדת" — יש רק „שפת הברכה" — שפת היופי המצודדת. יש רק ישות אמנותית עילאה היונקת מכל התחומים ומכל העדנים, ואותה הוא מגלם בשירה לירית נאה וחסודה, שיש בה צירוף של רגש והגיון, עומק ופשטות — שירה צנועה, כנה וישרה, בשפת־אמונים שאין בה לא פרכום מחשבה סולדת במלה שנתמעכה ועורגת למלה חדשה, ולא פרכום שבהתייפות.

אמנם לפעמים יוצא שכרו בהפסדו: רבים משיריו מגלים טפח ומכסים טפחים. נשאר דבר־מה אי־מובע, אי־ממולל. שר המשורר

עד כאן תורה. ואשר לעבודה — אין מן הצורך כלל להראות עד כמה הולכות המצוות ובטלות, עד כמה אין בדורנו — דור הבקורת ושרירות הלב — ערך למעשה המצוה, מצות אנשים מלומדה, בלא יסוד של דעת התורה מבפנים ובלא רוח וסביבה מבחוץ.

כמעט כל אב, אשר בנים לו בארצות הנאורות, צופה ויודע את צער גידולם: הבנים עוזבים את עמם, לפעמים עד ללא שוב.

האמונה גם היא קצרה רוחה מכלכל את הצרכים הרוחניים של בני־הנעורים: במערב־אירופה צררה רוח החופש וחיי המותרות בכנפיה את רוב בני עמנו, עד אשר נשארו שרידיהם מעט מהרבה — ואיטאליה והארצות הסקאנדינאביות יוכיחו.

ואפילו במזרח עוזבים רוב בני העשירים והמלומדים את מחנה ישראל ועיני האבות רואות וכלות.

ואשר לארץ המתהללת בדתיותה, באמריקה, כמה אלפים ורבבות „מרחפים בין החיים והמות": שארית ההפקרות והריפורמה אכלו היוניטאריים, תנועת ה„אתיקל קולטשור" והזיות „המדע הנוצרי". אלה אבדו מתוך הקהל העברי.

באו חכמי הדור האחרון והפכו את הסדר. וכה יאמרו: על שלשה דברים היהדות החיה עומדת: על הלאום, על השפה ועל הארץ.

וזו, אף־על־פי שהיה בה מן החידוש, לא התרחקה באמת מן הקודמת לה; אלא שבמקום ההפשטה — התורה שבלב, התעורר הצורך הטבוע באדם המודרני — לעסוק בהגשמה ולהתבטא בפעולות ומעשים.

הרגש הלאומי לא בא באמת לרשת את מקומה של האמונה, כמו שאפשר היה ללמוד מדבריהם של אלה מסופרינו (אחד־העם, למשל). כי באמת כל המאמין בנצח ישראל הריהו מאמין גם בדברי נביאינו וביעודו של עם ישראל לעתיד לבוא. ולא מפני שנכרתה האמונה הרוחנית מהלבבות נעשו רבים מבני־דורנו ללאומיים, אלא, להיפך, מפני שהרגישו צורך באמונה — שמו את כל מעיני לבם באמונתם בתחית האומה. כל הבא וטוען, שהלאומיות מזיקה לדת, הריהו טועה ומטעה: וכי המתבוללים והמתקנים למיניהם ולארצותיהם לא קדמו להופעתה של התנועה הלאומית בקרב עמנו?

כיוצא בזה הוא ערך השפה: לא בבמה עברית כ„הדואר" צריך להטעים, שהספרות העברית היא המעכבת בעד שכחון התורה ועזבון המסורה. מן היום שנתפרסם תרגום התורה ליוונית ו„נעשית כשתי תורות", אין בחיינו נגע צרעת פורח ואוכל על כל סביבותיו כעם־הארצות וחוסר ידיעת היהדות במקורה הנצחי. ילמדו ויקראו עברית — המאור שבספרותנו הוא שעתיד להחזיר למוטב את בני הדורות הבאים. אפילו אם יקראו בספר עברי מתוך שלא לשמו — מתוך סקרנות וחשק לקרוא וללמוד — מן הנמנע הוא, שלא יגיעו לידי חקר במשאות הרוח הגדולים של נביאינו, במושגי המוסר ואהבת האדם של חכמינו ובאמונה באדם ובקדמה של סופרינו. מתוך שלא לשמה, סופם שיגיעו לשמה.

ולבסוף — ערך הארץ: כלל גדול לנו מקדמונינו — וכפר אדמתו עמו. הארץ היא הבסיס, היא היסוד לחיי אומה מסודרים ומתוקנים. עם בלי ארץ רועה רוח הוא ומבקש „ענני דשמיא". תורת הנביאים התפתחה על הקרקע הלאומי החפשי, בשבת ישראל „איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו". אפילו ההלכה והאגדה, שמפיהם חי עמנו במשך אלפי שנות נדודיו — יסודתם בארץ.

לא יפלא איפוא בעינינו, שחוש שמירת הקיום של האומה נתעורר ראשונה דוקא בקרב אלה ממשפילינו, אנשי הלבב והאמונה, שהרגישו עד כמה נשמטה קרקע האמונה וה„עבודה" מתחת רגליהם. מקרב בני־הנעורים, השואפים לחיים חדשים בימי סמולנסקין, קמו בני ביל"ו והתחילו בפעולת הרעיון ובחשיבות העבודה לקיום האומה וחידוש הרוח.

ומקרב המחנה השמאלי, אשר בראותם את הכליון החרוץ הצפוי לאוכלוסי רוסיה, ולא של זו בלבד, — נקבצו ובאו הנה החלוצים האחרונים, גבורי העבודה ומקרבי הגאולה.

ואחריהם „רב אדם ימשוכו". אם ימאנו ואם יחדלו — עתידים כל בני הגולה הנאמנים לעמם ולעברו, להתלקט אחד־אחד ולעזור בבנין הארץ. הנצנים כבר נראו. הקרובים יותר למקור הנצחי של היהדות, התעוררו ובאו. עלית החסידים והעברת ישיבות מפורסמות לארץ־ישראל הם סימנים מובהקים לשנוי־הערכים גם בקרב החרדים, תופשי התורה ושלומי האמונה. הם רואים ומרגישים, כי בדורנו זה, בהמר ארץ ובהצב גבולות עמים, אין תקוה ליהדות אלא בארץ אבותיו. הם רואים ומרגישים, כי תשועת היהדות תבוא

„הוי, אהורא מאזדא, הרוח הכל־יכול, בורא העולם החמרי, אתה הקדוש, למה זה בחרת בי לשליחך ואנכי נער בער וריק (זינד אוויסטא, פרק י"ד).

ובודהא, זה בן המלך, שימי נעוריו היו שונים מכולם, וגדל בעושר וכבוד, אף הוא אומר:

„לבי נשבר בקרבי לרסיסים, כי ראיתי פנים אל פנים את אשר לא פללתי עד כה. על כל מדרך כף־רגל אני רואה שער־יה ושצף קצף. העולם חשך בעדי וימש חושך (טריפי־טיקה ב'), ולהלן הוא מדבר על „התגברות יצר־הטוב על הנטיות הרעות" ועל „מטרת האדם שהנה השגת הנירבאנה, שהיא הכל" (טריפי־טיקה ה', ח', י"א).

ולא רק בעבר הרחוק, כי אם גם בעבר הקרוב לנו ראינו את החזיון הזה.

ולדוגמה, הרי רק שנים ממחוקקי הדת במאתים השנים האחרונות: מיסדי הדת המורמאנית והבעל־שם־טובית.

יוסף סמית, מיסד הדת המורמאנית, דומה היה בהרבה למיסד דת האיסלאם. כמחמד כן גם הוא היה הדיוט ולא ידע קרוא וכתוב; כמוהו כן גם הוא היה „חולה־נופלים" וכמוהו חזה חזיונות בהקיץ וספר דבריו על מלאך שהיה בא אליו והיה מלמדו תורה („ספר המורמאנים").

הבעל־שם־טוב, מיסד החסידות, היה בעל־עגלה פשוט. הוא לא ידע לא תורה ולא תרבות. היה חוזה חזיונות ושר לאלהים את שירי נפשו.

מה הסוד הכמוס באגדות־עם אלה, שענד העם לראש המחוקקים ויוצרי הדתות? מדוע בחרו כל העמים באנשים פשוטים ונקלים והעלו אותם למדרגה היותר גבוהה?

ודאי, כי בזה יש רמז לסוד ההשתלמות האישית, סוד כבוש היצר. משפל המדרגה יכול האיש לעלות למדרגה הגבוהה של האנושות, מקום שם מתחילה האלהות, אל מעבר לגבול הטוב והרע; כמו שאומר הרמב"ם: „הנביא הוא גבור במדותיו. זה שמתגבר על יצרו תמיד והוא מתקדש והולך ופורש את עצמו מדרכי העם ההולכים במחשכי הזמן" (יד החזקה, יסודי התורה, פ"ז).

זו תחית הרוח באדם ועליתו אל על.

ברונכס, נ. י.

ד"ר נחום סלושץ:

עִקְּרֵי הַתְּקוּפָה

אבותינו שבגולה העמידו את היהדות על שלשה: על התורה, על העבודה ועל האמונה. אבל בימינו נפלגו הדעות ביחס לערכם הממשי של העיקרים האלה. יש אומרים, שהתורה עיקר, והשאר — טפל לה. ויש אומרים, כי בלי תחית הרוח ובנין הארץ לא יכון ישראל בעמים. וראיה לדבריהם — ירידה והתנוונות זו, שאנו רואים בכל שדרות היהדות אשר בגולה. התורה הולכת ומשתכחת מן האכסניות ההיסטוריות המובהקות שלה:

ברוסיה הגדולה עטה ענן הכפירה וההתכחשות שלשים רבבות מישראל. בנינו ובנותינו לקוחים לעינינו ואין אומר השב.

בפולין נמצאים יותר ממאת אלף תינוקות של בית רבם בבתי־ספר ראדיקאליים. הם מתחנכים על טהרת ה„תורה" האידית בלי שורש למטה וצמח למעלה.

ובליטה — מקלטה האחרון של התורה בדורות האחרונים — גלילות הארץ התפוררו. ירושלים שבליטה, אף היא ירדה פלאים, נעשתה מרכז לשאיפות זרות לנו.

וכן מליטה הקטנה, זו קובנה, יצא כל הדרה התורני, אשר היה לה מדורות אחרונים: ישיבת סלובודקה אף היא נדדה כצפור מקנה ושבה לחסות בצל ארץ־האבות.

בארצות־המערב, מקום שנתערבו רוב אחינו ב„גויים — אין תורה" ואין אפילו ריח התורה.

והאומנם יש תקוה, שבארץ הרעש והגשמיות, באמריקה, תתפשט התורה ברבים, בעמלם של יחידי סגולה? וכבר אמר המשורר:

התורה הרחבה, התורה המאירה
מחשכים ומצרים מעולם בקשה,
מבטן הושך יד אל העבירה
מאבות לבנים את אורה ירשה...
כי יפים לתורה חיי הצער
גם עמה ובניו בעני נשמרו...

ידעתי דבר, כי נער אנכי. ויאמר ה' אלי: אל תאמר נער אנכי, כי על כל אשר אשלחך תלך ואת כל אשר אצווך תדבר".

והאגדה באה ומספרת: האשימו את ירמיה שהיה חונף לרשע (בראשית רבה, פרק ט"ז) וחשדוהו גם כבן מזונה או מאשת איש (בבא קמא, ט"ז). ירמיה היה בן זנונים ויצא מיהושע, שנשא את רחב הזונה (מגילה, י"ד; ספרי במדבר, סימן ע"ח; רות רבה, פרק א').

יחזקאל כירמיה ירא לדבר אל העם וקול ה' קורא אותו ומצווה עליו ללכת (יחזקאל ב'), והאגדה מספרת עליו, כי הוא היה בן כוז ונקרא אחר כך בן אדם.

עובדיה היה גר אדומי (סנהדרין, ל"ט); הושע לקח לו אשת זנונים וילד ילדי זנונים (הושע ב') נקרא בפי העם „אוויל הנביא, משוגע, איש הרוח" (הושע, ט'); עמוס אמר על עצמו: „לא נביא אנכי ולא בן נביא, כי בוקר אנכי ובולס שקמים; ויקחני ה' מאחרי הצאן ויאמר אלי: לך הנבא אל עמי ישראל".

כמעט כל האבות והנביאים היו רועי־צאן: אברהם, יצחק, יעקב, משה, דוד וכל אבות שבטי ישראל. וגם רחל היתה רועת־צאן.

וכה מספרת האגדה: שמונה נביאים והם כהנים יצאו מרחב הזונה, ואלה הם: נריה, ברוך, שריה, מחסיה, ירמיה, חלקיה, חנמאל ושלום (מגילה, י"ד).

ה נ ו צ ר י. — גם עליו אין האגדה יודעת לספר דברים טובים. ימי־נעוריו סתומים וכל דברי ימי חייו — פלא. מחלוקת היא בין חכמיהם גופא, אם היתה הרתו ולידתו בקדושה: בן זנונים היה או בן רוח הקודש. בנעוריו היה נער פשוט ולא ידע הרבה, אך כאשר נטבל על־ידי יוחנן „והנה נפתחו לו השמים וירא רוח אלהים יורדת בדמות יונה ותנח עליו" (מתתיהו ג', ט"ז). „והוא אך עלה עלה מן המים וירא והנה נפתחו השמים והרוח ירדה עליו בדמות יונה" (מארקוס א', י"א). „והשמים נפתחו בהתפללו, וירד עליו רוח הקודש בדמות גוף יונה" (לוקס ג', כ"ב). „ויען יוחנן לאמר: ראיתי את הרוח כיונה יורדת מן השמים ותנח עליו" (יוחנן א', ל"ב). וכן לא מעט דופי נותנים בו: הוא בזה את אמו ואחיו (מארקוס ג', ל"ג—ל"ה), ורבים אמרו עליו, כי משוגע הוא (מארקוס ג', כ"א), ועוד כאלה.

מ ח מ ד. — הוא נטל את החלק היותר רע בארג האגדה, אשר רק בגנותו תספר:

„בשנת הארבעים לחייו, בירח רמדן, נראה אליו גבריאל המלאך על ההר „הידא" לפני מיקה וידבר אליו לאמר: „קרא!" ויענה מחמד ויאמר: „לא אוכל קרוא!" וישנה וישלש המלאך דברו ויוסף לאמר: א) קרא בשם אלהיך אשר ברא, ב) קרא האדם מדם נוזל, ג) קרא, כי אלהיך הוא המרחם, ד) אשר הקסת למד, ה) למד האדם אשר בל ידע (קוראן, סירא, צ"ו, פסוקי א'—ה'). בלב מלא חלחלה מהר אל אשתו ויספר לה את אשר קרה לו. וייִרא מאד פן רוח רעה בעתתהו. רעיונות כאלה החרידוהו וימררו חייו, עדי גמר אומר להפיל עצמו ממקום גבוה ארצה ולשים קץ לחייו. כעבור שלש שנים נראה אליו גבריאל שנית ויריץ מחמד אל ביתו ויבקש מאשתו כי תכסהו בשמיכה, וישמע קול קורא לאמר: א) הוי, המכוסה! ב) קומה והזהירה, ג) ואלהיך העריצהו, ד) ובגדיך טהרם, ה) והתועבה סור ממנה וגו' (שם, סירא, ע"ד, פסוקים א'—ז'). אנשי־משפחתו שנאוהו תכלית שנאה וירדפוהו ודודו אבו להב גדפוהו פעם אחת בקול. בני קורייש לעגו לו ויקראוהו: „משוגע, איש־הרוח", חושב חלומות, תועה ומתעה ויגרשוהו ממקום למקום וישליכו עליו אבנים. הוא היה „חולה־נופלים" ונשא את משאיו על־פי רוב בשעה שאחזה אותו רוח עוועים" (קוראן, בהרבה מקומות).

אין אנו יודעים הרבה על ימי ילדותם של מחוקקי עם חינה, פרס והודו: קונפוציוס, צאראתוסטרה ובודהא. אבל מכל המסופר עליהם באגדות־עם אנו למדים, כי גורלם היה כגורל יתר המחוקקים.

קונפוציוס, אם כי היה בן מלכים, סבל עוני בילדותו והיה נער בער עד חמש־עשרה שנה. אז התחיל ללמוד, אבל דעותיו היו מוגבלות ומעטות מאד עד ימי השלשים (שי קינג, ספר שלישי) וגם אחרי כן, כאשר למד ולימד, לא האמין העם בו ולעג לו: „מי אתה האיש, כי תבוא ללמד אותנו?!" ויצטער מאד ויתפלל לאלהים כי לכל הפחות אחרי מותו תתקבל תורתו על־ידי בני עמו (שי קינג, ספר רביעי).

על צאראתוסטרה ידוע, כי לא הצטיין בילדותו. הוא היה נער שובב ועצל, נע ונד ביערות וחי רק על גבינה.

צאראתוסטרה שאל את אהורא מאזדא:

צבי כהן:

הַמְחוֹקְקִים בְּאַגָּדוֹת־הָעַמִּים

מי היו אנשי־יה אלה, אשר כבוד אלהים נגלה להם, בחר בהם ושם את דבריו בפיהם להיות שליחם לבני־אדם? מי הם מחוקקים אלה, אשר באו ממעוני־אל אל צאן־מרעיתם, לוחות־ברית בידיהם ועליהם חרותים באש־יה יסודי הדת והמוסר האנושי? מאין באו אלה בני האלמות ששמם מבורך בפי כל וזכרם לא ימוש מאתנו לעולם?

מאיזה באר שאבו אלה את המים החיים של האמונה? מה היו בילדותם?

האין זה פלא, שאגדות כל דת ודת אינן קושרות כתרים לראשית ימי מחוקקיהם ואינן מספרות בשבחיהם?

לפי דברי כל האגדות, היו אלה אנשים מן העם, משפל המדרגה, פחותי ערך וגם בורים והדיוטים.

ולא זה אף זה: הם נולדו להיות שודדים, רוצחים, בני־בליעל. אך הם כבשו את יצרם, התגברו על נטיותיהם הרעות, שנו את תוך־תוכם, התקדשו ועלו, עד אשר חזו מחזות־יה...

ובהם בחר אלהים להיות שליחיו...

האין זה פלא? האין זה סוד כמוס עם חביוני נפש האדם?

משה איש אלהים. מי לנו גדול ממשה? אבל מה האגדה העברית מספרת עליו?

„כשהוציא משה רבנו עליו השלום את ישראל ממצרים, שמעו עמים ירגזון וגו' ויתמהו מאד על זה האיש משה, כי על־ידו נעשו כל הגבורות והנפלאות האלה; ולכן התעורר מלך ערבי אחד וישלח צייר מובחר לצייר תמונת המנהיג הגדול הזה ולהביאו אליו. וילך הצייר ויצייר תמונתו ויביאהו לפני המלך. וישלח שוב המלך ויביא ויאסף יחדיו כל חכמי חרשים אשר לו, וישאל להם לשפוט על־פי פרצוף פניו של משה כפי המצויר, לדעת תכונת טבעו ומדותיו, ובמה כחו גדול? וישיבו כל החכמים יחדיו אל המלך ואמרו: אם נשפוט על־פי ציור קלסתר־פניו של האיש הזה המפורסם לגדול, נאמר לאדוננו, כי הוא רע מעללים, בגאות וחמדת הממון ובשרירות הלב, ובכל חסרונות שבעולם שיגנו נפש אדם המעלה. ויקצוף המלך מאד ויאמר: מה זה? הכי תתעללו בי? הלא בכל אלה שמעתי מכל עבר ופנה בהיפך מזה האיש הגדול? ויחרדו האנשים מאד, וישיבו את המלך בשפל קול התחינה ויתנצלו את עצמם, הצייר והחכמים, כל אחד בחסרון ידיעת חברו; הצייר אמר: אני ציירתיו כהוגן והחכמים שגו בידיעתם. והחכמים גללו כל החסרון על הצייר, שלא צייר תמונת משה כהוגן. והמלך, אשר נכסף לדעת, מי משניהם יצדק, נסע ברכבו ובפרשיו ויבוא אל תוך מחנה ישראל. ובבואו, וישא עיניו וירא את משה איש־אלהים מרחוק וימהר ויקח את הציור מתוך חצנו, ויבט והנהו כתמונתו וכצלמו, כאשר ציירו הצייר, קולע אל השערה ולא יחטא. ויפג לבו ויפלא, ויתמה עד מאד. וילך ויבוא בעצמו אל אוהל משה איש־האלהים ויכרע וישתחווה לאפיו, ויספר למשה כל הדברים האלה אשר נעשו, ויאמר עוד: בי אדוני, איש האלהים, הנה קודם ראיתי פניך, פני אלהים, אמרתי, אך אולי הצייר שגה במלאכתו, בעבור חכמי — מפורסמים ובקיאים מאד בחכמת (הפיזיאגנאמיה) ואין דוגמתם; אך עתה, אחרי ראיתי, כי תמונתך מכוונת אל הציור אשר הביא הצייר, לא נותר בי נשמה רק לאמר, כי חכמי בגדו בי וכי חכמי אליל הם וחכמת־מה להם והם אוכלי שלחני ויתעוני מאז בהבליהם. ויען משה איש־האלהים ויאמר: לא כן. גם הצייר, גם חכמיך נפלאים הם בידיעתם וחכמתם; אולם דע לך, כי לולי הייתי בטבע באמת, כפי ששמעת ממדותי, לא טוב אנכי מבול עץ יבש, כי גם ממנו נמנעו ונחשכו כל חסרונות האדם, ואם כן הרי בעבור זה אהיה יקר בעיני אלהים ואדם? אמנם כן, ידידי, לא אבוש לאמר לך, כי כל החסרונות אשר שפטו עלי חכמיך, כולם קשורים בי בטבעי, ואפשר עוד יותר מאשר שפטו חכמיך; ואני בכח אמיץ הנה התחזקתי ורדיתי וכבשתי אותם, עד אשר קניתי לי הפוכם לטבע שני, ולכן ובעבור זה יקרתי והתכבדתי בשמים ממעל ובארץ מתחת" (תפארת ישראל, סוף קידושין, שיטה מקובצת לנדרים).

והנביאים?

האגדה יודעת לספר בגנותן, וביחוד על ראשית ימי חייהם.

ירמיה אומר: „אהה אדני ה', הנה לא

והתלם לא היה נשמע לחורש" 12). גם על כוכבי השמים השפיע ה„חטא": „עד שלא חטא אדם הראשון היו המזלות מהלכין דרך קצרה ובמהירות, משחטא סיבבן דרך ארוכה ובמתינות" 13). וכל הדברים והיצירות שנבראו בששת ימי בראשית, „אף על פי שנבראו הדברים על מלאתן, כיון שחטא אדם הראשון, נתקלקלו ועוד אינן חוזרין לתיקונן עד שיבוא בן־פרץ". ואדם הראשון בעצמו נשתנה על־ידי החטא: קודם החטא היה „מן הארץ עד לרקיע... כיון שסרח. הניח הקדוש ברוך הוא ידו עליו ומיעטו". חטאו גרם לו שניטלו ממנו: „זיוו וחייו וקומתו ופירות הארץ ופירות האילן ומאוראות" 14).

והנחש שהלך קודם החטא בקומה זקופה, כיון שחטא, „ירדו מלאכי השרת וקצצו ידיו ורגליו, והלך קולו מסוף העולם ועד סופו". הוא ש„נתן עיניו במה שאינו ראוי לו, מה שבקש לא נתנו לו ומה שבידו נטלוהו ממנו. אמר הקדוש ברוך הוא: אני אמרתי: יהא מלך על כל בהמה וחיה ועכשיו — ארור הוא מכל הבהמה ומכל חית השדה; אני אמרתי: יהלוך בקומה זקופה, עכשיו — על גחונו ילך; אני אמרתי: יהא מאכלו מאכל אדם, עכשיו — עפר יאכל; הוא אמר: אהרוג את אדם ואשא את חוה, עכשיו — איבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה". רבי שמעון בן מנסיא מתאונן ואומר: „חבל על שמש גדול שאבד מן העולם, שאלמלא נתקלקל נחש היה לו לכל אחד ואחד מישראל שני נחשים בתוך ביתו, אחד משגרו למערב ואחד משגרו למזרח ומביאים להם סנדלפים טובים ואבנים טובים ומרגליות וכל כלי חמד טוב שבעולם; ואין כל בריה יכולה להחזיק אותן, ולא עוד, אלא שהיו מכניסין אותן תחת גמל, תחת חמור, תחת פרד, ומוציאין זבלים לגנים ופרדסים". ואחר מתאונן: „טובה גדולה חסר העולם, שאלמלא כן היה אדם משלח פרגמטיה בידו (על־ידי הנחש) והיה הולך ובא" 15).

אדם וחוה מרדו באלהים ויתחבאו. „וישמעו את קול אלהים מתהלך בגן: שמעו קולן של אילנות שהיו אומרים: הא גנבא דגנב דעתיה דברייי". ומלאכי השרת אמרו: „מתהלך — מת הולך". ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם. „בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב: כתנות אור" 16).

ומה עשה אדם הראשון אחר החטא? האם התחרט על חטאו ועשה תשובה או הלך וירד מדחי אל דחי? הנה יש מי שאומר: „אדם הראשון חסיד גדול היה, כיון שראה שנקנסה מיתה על־ידו, ישב בתענית מאה ושלשים שנה, ופירש מן האשה מאה ושלשים שנה, והעלה זרזי תאנים על בשרו מאה ושלשים שנה". ויש מי שאומר להיפך: „אדם הראשון צדוקי היה", וכל „אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי, הוליד רוחין ושדין ולילין", וכל אותן השנים שאדם וחוה היו פרושים זה מזה, „היו רוחות הזכרים מתחממין ממנה והיא יולדת מהם ורוחות נקבות מתחממות מאדם ומולידות ממנו" 17).

אדם הראשון, חוה והנחש הקדמוני, על־ידי שלשתם יחד נולד ה„חטא" שהלך ונשרש בלבות בני האדם ובתוך הבריאה כולה. ולא רק פה על הארץ למטה, כי אם גם במעלה, בין מלאכי מרום עשה ה„חטא" פרצות: „הנפילים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן אשר יבואו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם". אז ראה אלהים את אשר שלשתם אלה גרמו לו, אז ראה „כי רבה רעת האדם בארץ, וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום"; „וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ, ויתעצב אל לבו".

ברלין.

---

12) בראשית רבה, פרשה כ"ה.

13) שם, פרשה י'.

14) בראשית רבה, פרשה י"ב; חגיגה, י"ב; במדבר רבה, פרשה י"ג.

15) קהלת רבתי, פרק ו'; סוטה, ט'; עירובין י"ח; בראשית רבה, פרשה י"ט.

16) בראשית רבה, פרשה י"ט, פרשה כ'.

17) עירובין י"ח; סנהדרין ל"ח; בראשית רבה, פרשה כ'.

לו „דור־דור ודורשיו, דור־דור וחכמיו, דור־דור ופרנסיו. גם „ספר היה לאדם הראשון" ועשה לו הקדוש ברוך הוא „בגדי כהונה". ועל ששה דברים נצטווה אדם הראשון: „על עבודה זרה, ועל ברכת השם, ועל הדינים, ועל שפיכת דמים, ועל גילוי עריות, ועל הגזל". גם „ציווהו על הקרבנות" ו„נתן לו מצוות שבת" 6).

גם **חוה** נבראה שלימה ומתוקנה, והיתה כבת עשרים בהבראה. ואלהים הביאה אל האדם; הוא היה „השושבין לאדם הראשון"; ו„נטל הקדוש ברוך הוא כוס של ברכה וברכן". והיו יושבים בגן עדן ומתענגים על רוב טוב. מלאכי השרת היו משרתים לפניהם, „צולין להם בשר ומצננין להם יין". אבל האושר הזה לא ארך הרבה, כי „כיון שנבראת חוה נברא שטן עמה"; ו„היה סמאל שר גדול בשמים: וחיות מארבע כנפים ושרפים משש כנפים וסמאל משתים־עשרה. מה עשה סמאל? לקח כת שלו וירד וראה כל הבריות ולא מצא בהם חכם להרע כנחש, שנאמר („בראשית"): והנחש היה ערום מכל חיות השדה. והיתה דמותו כעין גמל ועלה ורכב עליו... משל למה הדבר דומה, לאדם שיש בו רוח רעה, כל מעשים שהוא עושה וכל מה שמדבר אינו מדעתו אלא מדעת רוח רעה שיש בו, כך הנחש: כל מעשים שעשה לא עשה אלא מדעתו של סמאל" 7).

על־דבר **הנחש הקדמוני** מחולקות הדעות בין בעלי המסתורין הקדמונים. ואם אחד אומר, שהלך בקומה זקופה, „עומד כקנה ורגלים היו לו", בא השני ואומר: „כגמל היה" 8). הוא ראה בכבודו הגדול של אדם הראשון ו„נתקנא בו"; הוא ראה את אדם וחוה „מתעסקין בדרך־ארץ ונתאווה לה". מה עשה? „נטל עצה בלבו ואמר: הואיל ואיני יכול להכשיל את האדם (לאכול מעץ הדעת), אלך ואכשיל את חוה. הלך וישב אצלה והרבה שיחה עמה ואמר לה: אם לנגיעה את אומרת צווה עלינו הקדוש ברוך הוא (בראשית ג', ג'), הריני נוגע בו ואיני מת, אף את אם תגעי בו אי את מתה. מה עשה הנחש הרשע באותה שעה? עמד ונגע באילן ובידיו וברגליו ונענעהו עד שנשרו פירותיו לארץ... ושוב אמר לה: אם לאכילה את אומרת צווה עלינו הקדוש ברוך הוא, הריני אוכל ממנו ואיני מת, ואף את תאכלי ואי את מתה. אמרה חוה בדעתה: כל הדברים שהפקידני רבי מתחילה שקר הם... מיד נטלה ואכלה ונתנה לאדם ואכל... מה חשב נחש הרשע באותה שעה? — אלך ואהרוג את אדם ואשא את אשתו ואהיה מלך על כל העולם כולו ואלך בקומה זקופה ואוכל כל מעדני עולם. אמר ליה הקדוש ברוך הוא: אתה אמרת: אהרוג את אדם ואשא את חוה, לפיכך „איבה אשית"; אתה אמרת: אהיה מלך על כל העולם, לפיכך „ארור אתה מכל הבהמה"; אתה אמרת: אלך בקומה זקופה, לפיכך „על גחונך תלך"; אתה אמרת: אוכל כל מעדני עולם, לפיכך „עפר תאכל כל ימי חייך" 9). והיכן היה אדם הראשון בשעה שהסית הנחש בחוה? בשעה זו נטלו הקדוש ברוך הוא ו„החזירו בכל העולם כולו"; בשעה זו „בא נחש על חוה והטיל בה זוהמה", ו„עברה את קין" 10).

וה„חטא" בא, החטא הראשון, אותו החטא הגדול שחתר חתירה תחת הבריאה כולה; החטא הראשון היותר נורא שקם בפעם הראשונה עבד באדונו, נברא בבוראו. הוא השטן, הוא סמאל, הוא הנחש הקדמוני גרם למהפכה זו הגדולה בעולם אלהים. „איש לשון בל יכון בארץ (תהלים ק"מ): איש לשון, זה הנחש שאמר לשון הרע על בוראו... איש תהפוכות, זה הנחש שהיפך דברים על בוראו, ונרגן שריגן דברים על בוראו ואמר: לא מות תמותון. מפריד אלוף, שהפריד אלופו של עולם" 11).

החטא הראשון הביא מהפכה בחיים השלווים והשלימים שקודם החטא: „בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון השליטו על הכל; הפרה היתה נשמעת לחורש והתלם נשמע לחורש, כיון שחטא אדם מרדו עליו: הפרה לא היתה נשמעת לחורש

---

6) בראשית רבה, פרשה ט"ז; במדבר רבה, פרשה י"ג; ויקרא רבה, פרשה כ'; שם, פרשה ט"ו; עבודה זרה, ח'; ילקוט שמעוני, חלק א', ל"ד; בראשית רבה, פרשה ט"ז; דברים רבה, פרשה ב'.

7) בראשית רבה, פרשה י"ד; עירובין פ"ח; בראשית רבה, פרשה ח'; אבות דרבנו נתן, פרק א'; בראשית רבה, פרשה י"ז; ילקוט שמעוני, חלק א', כ"ח.

8) בראשית רבה, פרשה י"ט.

9) אבות דרבנו נתן, פרק א'; ילקוט שמעוני חלק א', כ"ח; אבות דרבנו נתן, פרק א'.

10) בראשית רבה, פרשה י"ט; ילקוט שמעוני, חלק א', כ"א, פ"ד.

11) בראשית רבה, פרשה כ'.

ד"ר ש. א. הורודצקי:

מִן הַמִּסְתּוֹרִין בַּתַּלְמוּד

(קטעים ממקורות)

אדם הראשון, חוה והנחש הקדמוני

על ספור היצירה של **אדם הראשון וחוה** אשר בתורה פרוש סוד מסתורין, ועוד נוסף עליו אחר כך **הנחש הקדמוני**. שלשתם יחד, אדם הראשון, חוה והנחש הקדמוני, היו הראשונים שהביאו את ה„חטא" לעולם, אותו ה„חטא", שקלקל וערבב את ההארמוניה השלימה באותה הבריאה החדשה שהבורא עצמו נהנה ממנה הנאה שלימה והכריז עליה כל פעם „כי טוב"; שלשתם יחד הביאו מהפכה גמורה ביצירותיו השלימות של הקדוש ברוך הוא וגרמו לא רק למיתה החמרית, כי אם גם למיתה הרוחנית, ומני־אז הלכה הבריאה הנפלאה, יצירת דבריו של הקדוש ברוך הוא, וירדה ירידה אחר ירידה; נעשתה למורדת בבוראה. שלשתם אלה נעשו ענין לבעלי המסתורין בתלמוד ובמדרש לענות בו. הם ידעו לספר, שבשעה שעלה במחשבתו של הקדוש ברוך הוא לברוא את האדם, „נעשו מלאכי השרת כתות־כתות וחבורות־חבורות. מהם אומרים: אל יברא ומהם אומרים: יברא. הדא הוא דכתיב (תהלים): חסד ואמת נפגשו, צדק ושלום נשקו: חסד אומר: יברא, שהוא גומל חסדים; ואמת אומר: אל יברא, שכולו שקרים; צדק אומר: יברא, שהוא עושה צדקות; שלום אומר: אל יברא, דכוליה קטטה... עד שמלאכי השרת מדיינין אלו עם אלו ומתעסקין אלו עם אלו בראו הקדוש ברוך הוא. אמר להן: מה אתם מדיינין, כבר נעשה אדם" 1). ויש מי שיודע לספר את הויכוח שהיה בין אלהים ומלאכי מעלה על אודות בריאת האדם: „כשבקש הקדוש ברוך הוא לבראות את האדם, נמלך במלאכי השרת. אמר להם: נעשה אדם בצלמנו (בראשית א'). אמרו לפניו: מה אנוש כי תזכרנו (תהלים ח'). אמר להם: אדם שאני רוצה לבראות, חכמתו מרובה משלכם. מה עשה? כינס כל בהמה, חיה ועוף והעבירן לפניהן. אמר להם: מה שמותן של אלו? לא ידעו. כיון שברא אדם, העבירן לפניו. אמר ליה: מה שמותן של אלו? אמר: לזה נאה לקרות שור ולזה ארי וכו'. אמר ליה: ואתה מה שמך? אמר ליה: אדם, למה שנבראתי מן האדמה. אמר ליה הקדוש ברוך הוא: אני מה שמי? אמר ליה: **אדוני**, למה שאתה אדון על כל הבריות. היינו דכתוב (ישעיה מ"ב): אני ה' הוא שמי, הוא שמי שקרא לי אדם הראשון" 2).

על אודות גופו של אדם הראשון, יש מי שאומר: „אדם הראשון גופו מבבל וראשו מארץ־ישראל ואבריו משאר הארצות". ויש מי שאומר, שמן אדמת המזבח נברא 3). על דבר תבניתו וגזרת גופו, ישנן דעות שונות בזה: „בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, אנדרוגינוס בראו, הדא הוא דכתיב: זכר ונקבה בראם... בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, דו־פרצופים בראו וגמרו ועשאו גביים, גב לכאן וגב לכאן... בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, גולם בראו, והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו"; היה ממלא את כל העולם, וגבהו היה „מן הארץ עד לרקיע"; ויש כי יספר, ש„זנב היה לו לאדם הראשון". ואחר מבעלי המסתורין הקדמונים יודע עוד יותר לספר, שגופו של אדם הראשון „עוד נברא **ביום הראשון** ונשאר גולם עד יום הששי, שבו נזרקה בו נשמה" 4).

אדם הראשון היה יפה כל־כך, עד ש„תפוח עקיבו היה מכהה גלגל חמה, קלסתר פניו על אחת כמה וכמה"; „שופריה דאדם הראשון מעין דשכיניה". הוא נברא שלם ומתוקן, והיה „כבן עשרים שנה" בהבראו 5). ו„תוקף שנתן הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון לנצח, לעולם היה", והיה „שרוי בגן עדן במחנה השכינה", ושם „קשר לו י"ג חופות" והראה

---

1) בראשית רבה, פרשה ח'.

2) במדבר רבה, פרשה י"ט.

3) סנהדרין, נ"ט, עמוד ב'; בראשית רבה, פרשה י"ד.

4) בראשית רבה, פרשה ח'; חגיגה, י"ב; עירובין, י"ח; ילקוט שמעוני, חלק א', ל"ד.

5) בבא בתרא, נ"ח; ויקרא רבה, פרשה כ'; בראשית רבה, פרשה י"ד.

בים של מלים ומזייפים את התוכן, שקועים בהזיה וכמהים לשם עולם: שם לדורות!...

באותה שעה פסקה השירה בשמי־מרום. ברקי־רעם וחשמלי־זיקים הזדעזעו, והקדוש ברוך הוא תקע עיניו בשטן־המשטין ואָמר:

— בר־נש זה, המזייף ומשקר, משקיע את עצמו במופלא, רוצה להסתכל בפני האין־סוף, וכוסף להשיג את סוד הנצח והנעלם מכל רעיון... בר־נש זה, ששליש משרעפיו נשרפים באש תאוותו, שליש משעיפיו כלים במלחמת־קיומו, ושליש הרהוריו שקועים בהזיה ורדיפה אחרי כבוד, מטפל בעבודה של בנין וסתירה: סותר את הישן במחשבה ובונה את החדש שבה, מגנה את הישן שבחיים ומקלס את החדש שבהם; מוציא את הישן מפני חדש, תמיד — „זה ענין רע אשר נתן אלהים לבני־אָדם לענות בו“. — — —

ג

בשעה שראָה הקדוש ברוך הוא, שבני דור הפלגה משקיעים את עצמם בגלגלים וספירות וסודם, וממיתים דברים חריפים כלפי שמיא, ירד מכסא רחמים, עלה וישב על כסא דין: לשלמם ולגמלם — מדה כנגד מדה:

— משל למלך שבנה פלטין. תלה בו מנורה שמאירה כחמה בתקופת תמוז ,וכל באי עולם היו מתאַווים לראותה. פעם נכנס אחד מעבדי המלך, נתן עיניו במנורה וראָה מסמר למעלה בספון, ויוציאהו — נפלה המנורה ונשברה לרסיסי־רסיסים. העמידו את העבד לדין ויצא חייב בדין: הדיינים הטילו עליו לשלם בעד המנורה. ויהי כשמוע המלך את פסק־הדין, קרא את העבד ואָמר לו: שלם בעד המסמר. ונימוקו: העבד לא רצה לשבר את המנורה, אלא להוציא את המסמר. כך גם הקדוש ברוך הוא: בני דור הפלגה אָמרו: „הבה נבנה“, והוא אָמר: „הבה נרד“ — מדה כנגד מדה.

באותה שעה עמדו שרפי־שאנן ומלאכי־מרום והיו מקלסים את מלך המלכים, ואָמרו: „לך ה' חסד, כי אַתה תשלם לאיש כמעשהו“.

ד

שאלו בפמליה של מעלה: מה בין דור המבול שלא נשתיירו מהם פליטה ובין דור ההפלגה, שנשתיירו מהם פליטה? יצאָה בת־קול ואָמרה:

— מעשה דור המבול נתפשר ומעשה דור הפלגה לא נתפשר: הראשונים היו שטופי גזל, „ותמלא הארץ חמס“, והאַחרונים — דבריהם היו סגורים; חריפים וחדים, אחוזים וסגורים...

דור הפלגה היו שטופי מלים, היו מדברים בגאון כלפי מעלה, והסיעו עצמם מקדמונו של עולם, וכך היו אומרים: „ללשוננו נגביר, שפתנו אתנו, מי אָדון לנו?“ — — —

תל־אָביב.

ח. א. פרידלאנד:

צָהֳרָיִם

יֵשׁ בְּצָהֳרֵי יוֹמְךָ תִּיקַץ
דֹּם וְתִשְׁאַל
שְׁאֹל וּתְהוּת:
מַה כָּל זֹאת?
וּתְהִי כִּפְרִי לְפֶתַע פִּתְאֹם
מֵאִילָנוֹ נִשַּׁל.

אַךְ אֵין קוֹל וְאֵין כָּל מַעֲנֶה
וּמִתְנוּמָה
שׁוּב עַל סְבָךְ
תָּנַע לָךְ
שׁוֹקֵט כְּמֵאָז מִקֶּדֶם —
אֵין מְאוּמָה.

קליוולאנד, אוהאיו.

להתפלל? אל מי? על מה? ואם יש למי ואם יש על מה — התפילה תועבה היא לו.
מה היה? מה עשה? — כלום לא היה, כלום לא עשה, לא תקן ולא קלקל, וכלום אפשר לו לאדם לתקן? וכלום אפשר לו לאדם לקלקל?
לא היה כלום, לא עשה כלום, לא תקן ולא קלקל — עני היה כל ימיו, עני ממעש, עני מדעת שלא־מדעת.
— אדני, מה אדם? — חכם היה אבן־גבירול, חכם היה...
השמעו דבריו? ואם שמעו — הרי זו מימרה...

ח

— את התנ"ך!... נתון הוא התנ"ך בתוך ידו. שמעו... עוד יש אתו קולו, הקול — הוא גוף.
יקרא... תהלים יאמר... תהלים בניגונו של יודל סגי־נהור. — תפי־לה ל־ע־ני כי י־ע־טוף...
ילגלגו עליו: תהלים אמר סמוך למיתתו, חזר בתשובה.
יאמרו מה שיאמרו...
אדוני, מה אדם? גם דבריו שבשבח, גם דבריו שבגנאי. עניים בני־האדם: תקוותם פרוטה, תפילתם גרוטה, עמידתם ריקה ואמונתם — קנה־רצוץ בכף הטבע...
תפי־לה ל־ע־ני...

א. ל. גרוסמאן:

דוֹר הַפְּלָגָה

(אגדות־לא־אגדות) *

א

„שפה אחת ודברים אחדים" — מלמד, שאנשי דור הפלגה היו בעצה אחת לטפל במה למעלה ובמה למטה, והיו מטיחים דברים כלפי יחידו של עולם. וכך היו אומרים: לא יפה עשה בורא העולם, שבחר לשבת שחקים ולנו נתן את הארץ לענות בה! בואו ונעשה לנו שם: שם עולם — ואין תאות השם באה אלא מתוך קטנות המוחין... אלא מתוך מחשבה זרה...

אנשי דור הפלגה היו מטפסים על סולם המחשבה, וכשהגיעו לדבר הסתום והחתום שעין בשר־ודם אינה שולטת בו, עמדו ואמרו: גבול שם הבורא לבינת אדם!... גבול, המבדיל בין האדם ובינתו ובין הוד הבריאה וסוד הנצח!... בואו ונעשה לנו מלים: כלי המחשבה והרעיון; קליפת כל טמיר ונעלם, כל מפשט ונאצל, כל סתום וחתום — ותהי נראית כאילו השגנו את ההוויה ומהותה, את היצירה ויוצרה.

בשעה שאנשי דור הפלגה ישבו על האבנים ויצרו מלים: מבול של מלים — באותה שעה עמד הקדוש ברוך הוא ואמר למלאכיו עושי רצונו: „נרדה ונבלה שם שפתם".

* ממחזור זה נדפסו ב„הדואר" שנת א'.

ב

נשבע הקדוש ברוך הוא שלא יביא מבול מים, ודור הפלגה גרמו למבול מלים: אנשי דור הפלגה זנו אחרי אליל־המלה, ששמו על ראש מגדל המחשבה, סרו מדרך ההכרת בכחם המצומצם ובשכלם המוגבל, הלכו אחרי הרהורי לבם המגביהים עוף, פשטו את ידם במלכו של עולם להלחם בו, וכך היו אומרים:

— ברא אלהים ארץ ושמים, דרי מעלה ודרי מטה, ואנחנו נקציב להם מדה ומספר לפי כמותם ולפי איכותם; ולכחות היצירה שבחביון הבריאה, אף החוקים האיתנים שבטבע היקום — נלביש אותם צורה הנאותה לנו; נכניעם תחת שלטון השכל, שנאמר: „כל שת תחת רגליו".

והקדוש ברוך הוא היה יושב על כסאו התלוי ועומד בזהרי שחקים, ונתן עיניו באדם, שכל שת תחת רגליו, ומתאמץ „לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמש". באותה שעה נשמע קול משק כנפים שחורות כמשק גלים בסופת סער, והקול הולך וחזק ומתקרב — ואתא השטן, ויתייצב לפני מרא דעלמא, ויאמר:

— רבון דעלמא, בני־אדם זונים אחרי השקר, הם אינם מכירים בתותמך ה„אמת", והשקר הוא השולט היחיד בין דרי מטה!... בני־אדם טובעים

רב נחום יצא, ובקצה המטה למרגלותיו של אבא במטפחת לבנה ונקיה צוהבים עפרות־חול של ארץ־ישראל...

עולה דמעה בעינו ונתלתה בּרים...

ו

לא יום ולא לילה, דמדומים...

אינו חש דבר, לא מכאובים ולא יסורים. לא חולשה אפילו. אין לו גוף ולא מיסורי הגוף ולא מענגי הגוף. יש רק מחשבות.

תהום של תוהו־ובוהו. חלל אין־סופי. אין הוא שוכב, אלא שכוב הוא בחלל אין־סופי זה, שכוב על בלימה...

פוסעים האנשים רכות על ראשי אצבעותיהם. עומדים הבנים והבנות מסביב לו ואין הוא רואה אותם. הוא חש בעמידתם הפחודה והחרדה. אשתו נכנסת ויוצאת, יוצאת ונכנסת והוא רואה אותה כובשת את הבכיה הגדולה שלא תתפרץ. אצל הפתח הפתוח אל חדרו עומד אחד מחבריו־בעתון שעשה בו, — חש הוא בעמידתו; ולמראשותיו עומד חברו־לעט, — חש גם בו.

המחשבות חיות והומות בקרבו. מכיר הוא הכרה גמורה שהגיעה השעה, שצריך לאמר איזו מימרה חדה או עמוקה. אם עמוקה — צריכה היא להיות עמוקה כשאול ואם חדה — כחרב פיפיות. שמש תשמש מימרה זו להספד, אשר חבר זה, שהוא חש בעמידתו למראשותיו, יספידהו כהלכה, או שתשמש פתיחה נאה למאמר־הספד.

אבא שלו בשעה זו קרא את ה„מעבר־יבוק".

עמדו צפופים מסביב למטתו חבריו בשיעורי הש"ס והמשניות ורובם של המתפללים עמו בבית־כנסת אחד, והיה זה אחר שברך את בניו ואת בנותיו, ניניו ונכדיו ואחר הצוואה כיצד יתנהגו בניו בשנה הראשונה וכיצד יתנהגו עמו בשעת הטהרה. מסביב לו אמרו תהלים. הנרות דלקו והוא — קורא את תפילתו של משה רבנו...

אין הוא רואה כלום והראיה אינה חסרה לו. מעולם לא עלה על דעתו, שגסיסתו של אדם נוחה כך, שקטה כך, כמעט מעניגה.

הכל כבר מת מחוצה לו, מלבר — והכל חי בקרבו, בפנים. רק החיצוניות גוועת בו באדם ומתה, אבל אין גוועת ומתה הפנימיות שבאדם. והרי ראיה זו, ראיה מובהקה להשארת־הנפש...

הנה היא המימרה... צריך הוא רק להשמיע אותה בקול לאותו האיש העומד אצלו ומחר יחזור על אותם הדברים — והרי היא המימרה המבוקשה.

מחר טרם יסתם עליו הגולל, יעמוד האיש על רגליו, יזדקף ויבליט קומתו, וכולם יתכנסו כביב לו. והוא, בהעבירו את כל אצבעותיו הארוכות על בלוריתו העבותה, יען ויאמר: — חברנו מת רק מחוצה לו, בפנימיותו הוא חי כמוני כמוכם. ואפשר... אך אלה היו אלי דבריו ברגעיו האחרונים ואין להוסיף עליהם...

— חי הוא חברנו... חי בספריו, חי בכתביו, כי הם — נפשו של הסופר.

ובחור צעיר אחד עומד על־יד ארון־הספרים בבית־מדרש אחד ומדפדף בתנ"ך שלו — בניו מסרו אחרי מותו את „ספרי־ההיברו" של אביהם לבית־המדרש — ונתקל הוא באותן ההערות והתיקונים וסירוסי המקראות שנרשמו אצלו בשולי הגליונות ובינות לשורות, ואמונתו הטהורה והזכה, האמונות וההזיות של בחור תמים ומאמין, נופלות, נובלות כעלים בשלכת.

בחור שני קורא לאור הנר סמוך למטתו בשעה מאוחרה בלילה את רומאנו ומגיע לאותו „המקום", קורא וחוזר וקורא ושוקע בהרהורים לא־טהורים המפגלים את לבו.

מה נתן לראשון במקום אמונתו המתוקה, ולשני — במקום לבו הטהור?

את כל אלה עשה בשביל כבוד מדומה, בשביל יהירות שאין בה ממש, והרי חיים הם ספריו, והרי חי האדם בפנימיותו, מת הוא רק מחוצה לו, והספרים — פנימיותו של הסופר.

ז

מתחילה אפיסת המחשבה, והרי היא לבדה היתה עדיין חיה בקרבו.

הרגעים האחרונים... להתוודות? לפני מי? על שום מה? אם קלקל — אין לתקן.

גלה אמת זו? יודע הוא ומכּיר, שכּל מה שנאמר וכל מה שנכתב, לא נאמר ולא נכתב אלא לשם ה"עוז", לשם ה„חריפות", — הוא נועז, הוא ההין, הוא העפּיל, גזר, חתך, קרע ולא חס...
והוא נזכּר באותם המקומות ה„פּיקאנטיים" שברומאנים וספוריו שלו. הוא כתבם לשם פּסיכולוגיה כּביכול. אבל לא הפּסיכולוגיה היתה עיקר לו, הוא כתב וערטל רק כּדי שיאמרו עליו, שמן הצעירים הוא, מן המהלך החדש... רצה להראות לחדשים הללו, להם, לצעירים מקרוב באו, כּי חדש הוא מהם, כּי צעיר הוא מהם...
וביום צאת לאור הרומאן שלו, כּשישב ב„בית־האוכל שלהם" בחבורתם של סופרים ומבקרים, נגש אליו המבקר השנוא עליו ואשר היה תמיד מבטל בלבו אותו ואת דבריו, נגש אליו זה, מצביע על מקום אחד ברומאן, מטפּח מתּוך אחווה שביהירות על כּתפו ואומר: — כּ־כּה... סוף־סוף מצאת את הדרך הנכונה. כּ־כּה... כּך כּות־בים אצלנו... רי־א־ליזם! גילוי! עירטול! ובניקוש לשון קרץ לו בעינו האפורה. והוא — התמוגג אז מנחת. שבחיו של הנקלה העלוהו לרקיע השביעי...
והנה — קרבו ימיו למות... מת... כּתבו עליו, דברו בו. התחילו מתענינים בו במותו יותר ממה שהתענינו בו בחייו. התחילו קוראים אותו...
הנה בחור צעיר אחד הלך וקנה את ספרו והוא קורא בו עד שהוא מגיע אל אותו המקום הריאלי, שהמבקר הצביע עליו, קורא הוא את הדברים באותו הטעם המתפּגם אצל צעירים תּמימים מתּוך קריאה על דברים שבצינעה; קורא וחוזר וקורא ומטעימם לעצמו ואין דעתּו מתקררת... ומכּל הספור הגדול והטוב באמת לא נקלטו לתוך מוחו של בחור זה אלא המקום הלא־טהור, וכשיעלה שמו על זכרונו — מיד יעלה עמו זכרון הדברים הטמאים ההם. — משתּמט התּנ"ך מידו ונופל על מטתו...

ה

אמש ישב אצלו חבר־לעט. ספּר עמו על חדשות היום, על הספרות ועל הסופרים, הלך רכיל וגלה סודות מאחורי הפּרגוד בתיאטרון. שלח, אגב־אורחה, לשון בחבר ידוע, לגלג על השני, בטל את פּלוני, השפּיל את אלמוני — והלך לו.
כּשהלך, נזכּר באבּא שלו. כּשחלה אָביו את חליו אשר ימות בו, ידע אָביו לאָן הוא הולך. ידעו גם חבריו. והיו באים אצל אָביו חבריו ואנשי־בריתו לבקרו. היו באים מיודעיו בבית־הכּנסת שהיה מתפּלל בו, חבריו בשיעורי הש"ס והמשניות ושאָר החברות והיו מדברים עמו. ולא היו דבריהם אלא דברי־תורה. אפילו שיחות־החולין שלהם היו מעין מוסר־השׂכּל, כּאילו נדברו יחד והתחברו בעצה אחת להכין לו ולהביא לו צידה לדרך, להעניק לו מטובם. היו מעודדים אותו — מי בהלכה פּסוקה, מי באגדה חדשה, מי במדרש־פּלא מן הילקוט ומי בדבר־מוסר מאחד מספרי היראים, כּדי לחזק אמונתו בו בחסדי־האלהים.
והוא נזכּר ברב נחום... רב נחום זה גר בעיר רחוקה, כּחמשים פּרסה מעיר מגורי אָביו. הימים היו ימי־טבת הקצרים והיום — ערב־שבת. סופות שלג וסערות קרח שררו באָרץ. מסילת־הברזל טרם תּעבור בין שתּי הערים הנדחות ההן. ובבוקר השכּם — אבּא שוכב על משכּבו, והוא, נער צעיר אָז, משרת אותו, והנה נפתחת הדלת ורב נחום בּא. נכנס וישב לו מיד על קצה מטתו למרגלותיו של אבּא, יושב ומביט בפניו מתּוך כּובד־ראש, מביט אבּא בפניו גם הוא ושניהם שותקים.
— רב יצחק...
מעיף אבּא עין עליו ושותק.
— רב יצחק, הבאתי למעלתו מעט מעפר ארץ־ישראל... את החצי עזבתּי לי לעצמי בביתי, ואת החצי הבאתי למעלתו.
כּאילו מאירים פּניו של אבּא, מביט עליו ושותק.
— רב יצחק, חייב אָדם מישראל להיות ירא שמים ולקבל עליו את הדין באהבה. יהודי כּשר — ח־ייב...
פּושט לו אבּא את ידו הרזה והרוטטת והלה מחזיק בה ולוחץ אותה בחבּה.
ואוחזים שני הזקנים זה בידו של זה ושותקים בקדושה ובטהרה ודמעות תּלויות בעיניהם.
— ועתּה שלום לך, רב יצחק, ערב־שבת היום ואָץ אני לדרכּי. מחול נא לי, רב יצחק...
— מחול לך... מחול וסלח לי גם אָתּה.
— הכּל מחול... ה־כּל ס־לוח... שבת... שבת היא מלזעוק... שלום!

ב

דממה דקה בחדר. ה„אחות" הלכה לה לכל היום — הן הוטב לו; הבנים הלכו גם הם איש למעשהו, ואשתו מטפלת שם בחדרה או במטבח.

דומית־שקט בחדר. הוילונות מורדים על החלונות ואפלולית נעימה שוררת. פועה לו הרדיאייטור בחשאי, מזמר לו זמר מונוטוני נוגה, מזכיר את הניגון הנוגה של המיחם הביתי כשהיו נחליו מתחילות מעממות. בחוץ נפל שלג, השלג הניו־יורקי הארעי, השוכב לא־בטוח על המדרכות, תולה כפוף באילן הגזוז העומד לפני החלון. על שלחן קטן סמוך למטתו עומדים בקבוקים קטנים וצנצנות שונות — פקוקים ולא־פקוקים, תיבות־נייר קטנות ויפות מלאות סממנים ואבקים שונים — תחבולות לחיים ולאריכות־ימים...

על אותו השלחן מונח גם תנ"ך. הניח סימן בתוכו בפרק „תפילה לעני כי יעטוף". דפדף בספר ונזדמנה לו תפילה זו. התחיל מעיין בה ונכנסו אנשים, הניח את הסימן בספר וסגרו. תנ"ך... מה טוב היה, לוא ספר תהלים פשוט היה מונח עכשיו לפניו, מאותם ספרי התהלים שהיו „אומרים" מתוכם תהלים בבית־המדרש ובחדר. לכאורה אין שום הבדל בין ספר התהלים שבתנ"ך ובין ספר התהלים ההוא, אולם קרוב אל לבו דוקא אותו הספר — פשוט הוא יותר, תמים יותר. לוא ספר תהלים היה עתה אתו — היה אומר בו באותו הניגון הישן, אשר יודל סגי־נהור היה אומר בעל־פה לפני העמוד בכל שבת ושבת בין מנחה למעריב: תפי־לה ל־ע־ני כי י־ע־טוף...

נוהם בלבו הניגון, נוהם כיונה המנהמת בחורבה...

ג

בעיקר הרי הוא דתי, וזו הפאראדוכסיות שלו.

דתי הוא. הדתיות היא חלק מהוויתו. תמיד הוא מרגיש את הדתיות במעמקי לבו. כשהיה רואה אנשים מחללים את השבת, היה הדבר מדאיבו, ממש גורם לו כאב־לב. חילול־השבת בבית היה דוקרו כמחט בבשר החי. היו בקרים ולבו משכו אל הארגז הישן העומד במסדרון ושמונחים בו כל החפצים שאין משתמשים בהם. שם מונח תיק הטלית והתפילין שלו. פעמים רבות היה מתאווה להוציא משם את הטלית מדוברלובנה, שכולה צמר, עם הפסים השחורים והרחבים, הארוכה והרחבה, המצויית ציציות כפולות־שמונה. — טלית זו קנה לו חותנו ליום חתונתו — להתעטף בה, להפשיל את השרוול של ידו השמאלית ולהניח את התפילין מעור אחד מעשי ידיו של רבי יעקב סופר הכתבים בדחילו ורחימו... ועטוף בטלית ומעוטר בתפילין היה מתאווה לעמוד בקרן־זוית ולהתפלל... להתפלל בהתלהבות, בדבקות, מתוך רקידה וזמרה, בקמיצות עין ובמלילות אצבע...

כך היה מתפלל אבא. מתפלל ומוריד דמעות של שמחה ושל התלהבות עצומה כשהיה מגיע ל„כולם אהובים, כולם ברורים"...

אבא למרן היה ומכוון. ויודל סגי־נהור... — יודל זה היה בוכה גם ב„נצבה שגל לימינך, בכתם אופיר"...

אשרי המאמין, חם לו בעולמו, — אמר גריבויידוב.

חם לו למאמין בעולמו, אבל הוא — כמה מצונן הוא, כמה קר לו בעולמו. האמונה אינה זקוקה לא לכוונת דברים ולא להבנתם. ויפה אמרו החכמים: מצוות אינן צריכות כוונה. פסיכולוגים היו הזקנים...

הוא בעיקר הרי דתי הוא, מאמין... מאמין וגם כופר בעיקר — וזוהי הפאראדוכסה של חייו.

ד

אין איש בחדר. דממה. לוקח הוא את התנ"ך ופותחו במקום שהניח את סימנו, ב„תפילה לעני כי יעטוף".

עניים בני־האדם, גם המאמינים ושאינם־מאמינים. עניים... ואין להם משלהם ולא כלום.

מעיין הוא בתנ"ך ונתקל בהערותיו הכתובות בשולי הגליונות ובין השיטין. תנ"ך זה הובא עוד מאירופה. קודם שהתחיל מתעסק בספרות יפה, עסק ב„חכמת ישראל". מבקר, כביכול, היה, מתקן ומנסח את ה„ביבליה". את האמת היה מגלה... ולמי היתה נחוצה אמת זו? והאם הוא בעצמו היה מאמין באמת זו שלו? וכי מה היה חסר העולם אלמלא

אַברהם שוער:

בְּשָׁעוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת

א

בבוקר, כשהקיץ משנתו, נפל פסוק לתוך פיו: הן קרבו ימיך למות. נבואה קטנה...

אין הוא מרמה את עצמו, כי יודע הוא את „מצבו". עוד מן היום הראשון לחליו הוא חושב בלי־הרף על הסוף — סופו של כל אָדם.

היום הוטב לו. אתמול „נתן הרופא תקוה". בבית הכל שמחים, מתהלכת אשתו מאוששה, הבנים והבנות — מנוחמים ומלאי־תקווה.

הוטב לו וקלו היסורים, סרה החריפות שבמכאוביו, ודוקא עכשיו ברי לו, שקרוב־קרוב אותו יום. הוא הולך לבטח דרכו ויבוא בעתו...

אמת, עוד לא הגיע לזקנה, אבל צעיר ודאי איננו, ואין הוא מת „בדמי ימיו". ובשים אל לב כל מה שעבר עליו מן הימים הרחוקים של הילדות, בבית אָביו וחדר רבו, כל העוני והמחסור, ימי הנדוד והתלאה אשר מצאוהו בימי בחרותו וכל ההרפתקאות שעברו עליו בימי העמידה (כשהגיעו ימי הספרות, העליות והירידות, התקוות והאכזבות, שנאת חברים, קנאת סופרים, שהתישו את כחותיו) — בשים אל לב את כל אלה, אין מיתתו אלא בזמנה ואינה מוקדמה ביותר.

ובכלל, כלום יש מוקדם ומאוחר בחיים? אין זקנה ואין בחרות, בן מאה כבן עשרים ובן עשרים כבן מאה למיתה. הכל רוצים לחיות והכל מוכרחים למות. מה שהיה ומה שיהיה — הכל חיים. וכן להיפך. מה שהיה — עבר ואינו, כי מת. ומה שיהיה, לא היה עוד וחשוב כמת. וכשנתייחס אל כל זאת מתוך השקפה זו, נבוא לידי מסקנה: הכל חי והכל מת ושני מיני „הכל" כלולים באותו ה„הכל" הידוע — שהכל נהיה בדברו של החכם מכל אָדם: הכל הבל...

נהנה הוא תוך כדי מחשבה מן החדידה הזאת וצר לו שאינו נמצא עכשיו בחבורה, ואין אָזנים קשובות לו.

— הן קרבו ימיך למות, — מבאר הוא בלבו את הפסוק. — ימיך קדמו לבוא, כי ימיך הם.

בימים אלה שולטים בו פסוקים שונים והוא מבאר אותם לעצמו תוך כדי מחשבה, ומפולפלים הם הביאורים ומוטעמים יפה, אחרים — פאראדוכסיים, והוא כל־כך אוהב את הפאראדוכסה...

לוא שמעו אותם חבריו־לעט — אָז וודאי היה קם אחד מהם ומכריז בקול גדול אל כל השלחנות המסובים סופרים ומודיע: המנוח היה אומר...

— מוח חריף היה לו לאותו זקן, — היה מוסיף השני, והשלישי עונה לעומתו: — מוח חריף? לא אָמרת כלום... גוזר ומקיים היה, אומר ומנתח, ולגזור ולקיים, לאמר ולנתח — לזה צריך עוז! התבין? עוז!... ויותר מזה — חוצפה! ודרך־אגב אומר אני לכם, שהחוצפה בשעתה מדה טובה היא בסופר! גבורה היא לאמר דבר כזה המשתמע לכמה פנים בשעות האחרונות, סמוך למיתה.

מתעוררת בו תשוקה עזה ומשונה „להמציא"... לאמר איזה פאראדוכסה חריפה ועזה, כדי להראות את כחו וגבורתו ויותר מכל — את חוצפתו.

ותוך כדי מחשבה הוא מרגיש בושה בפני עצמו. כל ימיו היה מעמיד פנים, משחק... אָהב כשהיו מדברים בו, חמד כשהיו מרננים אחריו.

„חד השכל", השכל החד, הממציא — זו היתה „סוסתו", שעליה רכב באותה הגראציה המלאכותית של הרוכב בקרקוס להנות את „הצבור החשוב".

אָהב לשמוע את שבחיו בפניו, ומשום הטעם הזה היה חונף את פני האמת גם בדבור וגם בכתב, היה מכחידה תחת לשונו או משנה בכוונה את צורתה. כמה פעמים דבר בכוונה נגד האמת שבלבו, כתב נגד אמונתו ויסוד דעותיו, אם רק ידע והיה בטוח, שתצא מזה איזו מימרה יפה, פתגם מפולפל ומתובל.

— אמת... אילו היו אומרים אותה בני־האָדם, לא היו אומרים כלום.

א. ש. שווארץ:

שׁוֹשַׁנַּת נֹגַהּ

בִּלְבשׁ הָעוֹלָם כָּתְנוֹת־צֵל עַל גּוּפוֹ,
וְאוּדֵי־תְכֵלֶת יֶעֶשְׁנוּ עַל הֶהָרִים,
וְדֹק שֶׁל קַדְרוּת עוֹלֶה וּמְכַסֶּה,
כְּנֹצַּת־עֶרֶב שְׁחוֹרָה, אֶת הַיְעָרִים,—

מִי תוֹלֶה שָׁם, עַל שׁוּלֵי מַעֲרָב חִוְּרִים,
שׁוֹשַׁנַּת־נֹגַהּ אֲדַמְדֶּמֶת־כְּתֻמָּה,
הַמּוּסְכָּה אֹדֶם קַל וְרַךְ כַּבֹּשֶׂם
בְּכֹבֶד תְּכֵלֶת כֵּהָה וַעֲגוּמָה?

מִשְּׁפַת הַמַּעֲרָב, הַסְּכָה עָלֶה שׁוֹשָׁן,
תַּפְרִיחַ לְפָנֶיהָ מֹץ זַהֲרוּרִים,
וּנְחִילֵי פַּרְפְּרֵי־אוֹר אֲדֻמִּים, נוֹפְלִים
עַל שֵׂיבַת־יוֹם כִּזְהַב חֲלוֹם הַנְּעוּרִים.

וְעַל סֶלַע יַעַר מָתְחָה חוּט שֶׁל זְהוֹרִית,
נַיִּקְרַן מִמִּשְׁבֶּצֶת הַדִּמְדּוּמִים...
וְזוּ בְּזוּ בְּזֹהַר תִּתְחָרֶינָה
שׁוֹשַׁנַּת מָרוֹם וְשׁוֹשַׁנַּת סֶלַע־קְדוּמִים...

הָס! הַשּׁוֹשַׁנָּה נָדָה, פִּתְאֹם נָדָה...
עֲמֹד הָעוֹלָם דֹּם! אַל נִיד! אַל תְּנוּעָה!—
פֶּן תִּפֹּל אֶל הַתְּהוֹם וְאָבְדָה
שׁוֹשַׁנַּת־אֱלֹהִים הַתְּלוּיָה...

ברוקלין, נ. י.

ה

הננו חושבים את עצמנו לעם הנבחר מכל העמים, כי יצרנו יצירות גדולות, אשר הביאו טובה רבה לכל העולם. והוא, העולם — אין הוא מכיר טובה לנו על פעולתנו; ירדפנו וישנאנו תכלית שנאָה, ואחרי אשר ירש את כל קנינינו, הוא דורש מאתנו לרדת מעל במת החיים, וגורלנו כגורל המלך ליר בחזיונו של שקספיר.

ו

לא חברת „דורשי צדק" דרושה לנו באוקראינה, כי אם חברת „דורשי דמים".

ז

המתאַשכנז הבז ליקחת אם, הושיב את אמו היהודית בחדר־המבשלות, ובני עמנו הושיבו את היהדות אצל התנור והכירים, ואינם מניחים אותה לבוא אל חדריהם פנימה...

ח

גורל ישראל בין העמים — כגורל העני הבא אל קרובו העשיר. הוא מבטל את ישותו, מתבלבל ואינו יודע איך לשבת, איך לאכול ואיך לכלכל דבריו במשפט וסדר; מביט רק על בעל־הבית, ועונה אָמן על כל דבריו; ירא להתנועע, אולי יפריע בתנועותיו את מנוחת קרובו העשיר, הולך אַט על ראשי אצבעותיו ומפחד אולי יעשה מדחה ויהי לבוז בעיני איש חסדו.

מה נוראָה ומאוסה היא העבדות — החמרית כהרוחנית!

ט

נורא מצב האיש אשר כח זכרונו יעזבהו ויד פורה, שר־השכחה, תגבר עליו; ישכח את עברו כליל, ומלוח זכרונו ימחו כל הרשמים מאתמול; ישכח גם את שמו, שם משפחתו, אַרצו, עירו ושם אבותיו; אינו יודע את מעונו וכשה אובד הוא תועה נודד ברחובות קרית.

„מי אַתה? מאין באת?" — ישאלוהו השוטרים. והוא מביט עליהם בעינים מפיקות שממון ותמהון.

חיי האומלל הזה — כחיי כל החיות אשר אין להם עבר ועתיד, בלתי ההווה.

זה גורל כל שוכחי לאומיותם ודברי ימי עמם. חיי־תחלואים כאלה — טוב מהם המות!

י

בדבר אחד דומה אני לאַנטישמיים: שונא אנכי כמותם, ואולי עוד יותר מהם, את אלה היהודים, המתכחשים לעמם ומסתירים את יהדותם בבואָם בחברת אינם־יהודים; ובהגלות חרפתם יכרעו ברך לפני רעיהם ויבקשו סליחה על חטאת הוריהם אשר דבקה בהם בהיותם יהודים.

הנני שואף נקם מהבריות השפלות האלה. בראותי את שפלות נפשם, כריעותיהם והשתחוויותיהם על כל צעד וצעד; וכל חייהם — אך שלשלת ארוכה של עלבונות, יסורים רוחניים ומכאובי נפש בלי חקר.

יא

המתבוללים ושיטתם הנושנה (מימי החוזה אשר על נהר כבר בבבל באָמרם: „היה נהיה ככל הגויים!" והם שבים על קיאָם דור אחרי דור) — יזכירוני את הספור ההתולי של התוּ־מוריסטון האמריקאי מארק טוויין בשם „רומאַן של שבע שנים בשבע שורות":

„נשף נעים בירח מאי, השמים כחולים, הירח זורח, הכוכבים מזהירים, העצים מלבלבים, הנהר הקטן שוטף בהמולה נעימה, האויר מלא ריח פרחים, הרוח הקריר מלטף.

הוא והיא יושבים תחת האלון; הוא כורע על ברכיו ומלחש באָזנה: „אהבתיך! „אהבתיך!" היא מתאַדמת ונופלת בין זרועותיו, הוא קורא: „נשבעתי!" והיא משיבה: „עד נשימתי האחרונה!"

נוסח זה ישנה שבע פעמים בשבע שנים.

אולם איך יקרה כזה בשבע שנים רצופות?

התשובה: שנויים קלים נעשו בספור המעשה בכל שנה ושנה:

„היא" היתה אותה שהיתה בשנה הראשונה, אבל „הוא" היה בכל שנה ושנה איש אַחר".

כנסת ישראל היא אותה הכנסית אשר התנתה אהבים עם הכשדים בימי יחזקאל, נפלה בזרועות הפרסים, היוונים, הרומים, הספרדים, הצרפתים, האנגלים והאשכנזים, גם בזרועות הרוסים והפולאנים, ובכל פעם היא קוראת בקול „היה נהיה ככל הגויים!"

ובת־קול משיבה: „והעולה על רוחכם היו לא תהיה!"

יב

עליכם לעזור לאחיכם האומללים הבאים אליכם מארצות גלותם.

זכרו תמיד את תשובת הילדה הקטנה, אשר נשאָה על זרועותיה ילד קטן עמוס עליה משא לעיפה. העוברים השתאו עליה וישאלוה: „איך תעצרי כח לשאתו?"

„הלא אָחי הוא!" — השיבה הקטנה לתומה.

אַל תתאוננו על משאכם וסבלכם, אשר תסבלו מאלה האביונים, הדורשים עזרתכם — הלא אחיכם המה!

ברוקלין, נ. י.

בריות משונות אלה, טרם יהיו אז בארץ) מצד שני, וטפל דופי גם בהצהרת באלפור בצורת מאמר שפרסם כבר לאחרי המלחמה בעתונים אחדים, ושלפי דבריו לא נתכוון בזה אלא לטובת ארץ־ישראל ועם־ישראל. וחוץ מזה נתפרסם אז בעולם הכללי בתור רודף־שלום, פאציפיסט בלעז. ושוב היתה יד המקרה, כי חילופי כל הדברים והמעשים האלה נמצא בבר־פלוגתא שלו, סטיפאן ווייז, שעבד ופעל בעד רעיון הקונגרס היהודי, ולכשנקרא, היה מראשי המדברים בו; שש ושמח על הצהרת באלפור בהתלהבות שאין למעלה ממנה; והיה בכל ימי המלחמה ממצדדי בעלות־ההסכם והתפלל לנצחונן.

בכוונה הטעמתי פעם ושתים את המקרי בהאנטאגוניזם שבין שני המאורות האלה. הרי לא יעלה על הדעת לאמר, שכל אחד מהם כוון את השקפותיו, דעותיו ומעשיו רק בניגוד לשני, מעין מעשה להכעיס ולהרגיז. שיטה כזאת אינה נהוגה גם אצל ההמוניים ועמי־הארצות; וחס להזכיר כזאת אצל אינ־טלקטואליים ובני־עליה כאלה. כן לא יתכן לחשוד אותם אפילו בשמץ של כוונה זרה על יציאתם מן ההסתדרות הציונית או על שובם אליה. דברים שבלב הם וטעמם ונימוקם עם בעליהם, בעלי־הנפש ואנשי־הלבב. ואני חוזר על מה שאמרתי כבר למעלה: כל מה שאירע בין שני המאורות האלה בעולמנו הציוני, אך שחוק המקרה או האירוניה של המקרה — קראו לזה איך שתרצו, אבל בכל אופן שחוק־מר ואכזרי היה.

ניו־יורק.

אבל לא לנצח יתאכזר המקרה. בשנים האחרונות הפך לטובה. שבו אל מחננו שני הבנים היקירים האלה בלב שלם ובנפש חפצה והפעם — לכל ימי חייהם עלי אדמות. את האחד, סטיפאן ווייז, שמעתי בשנה שעברה נודר נדר בפומבי קבל־עם, כי הפעם לא יעזוב את הציונות וישאר נאמן לה לנצח. והשני, יהודה מאגנס, הראה בפועל ובמעשה, כי הציונות היא לו תוכן חייו. הוא עלה עם בני־ביתו לארץ־ישראל על מנת להשתקע בה. וחזקה על מי שעושה כן, שציונותו שרשיה מרובים וכל הרוחות שבעולם לא יזיזוה ממקומה.

והמפליא בשיבת הבנים לגבולם הוא, כי שניהם עוסקים ראשם ורובם במקצוע הרוחני של הציונות — בהפצת תרבותנו הלאומית.

המאורות שוב תלויים בשמינו, ואין כל אחד צריך למעט את עצמו. כל אחד קבוע במשבצתו ובמקומו. האחד מהם מאיר באור חדש מציון — מהר־הצופים בירושלים, מקום שם הוא משמש ראש לאוניברסיטה העברית הראשונה; והשני הוא ראש מתיבתא חדשה במטרופולין של ניו־יורק. ובמתיבתא שלו הרביצו ומרביצים תורה ותרבות עברית מלומדים וסופרים עברים מובהקים כדוד ילין, הרב ח. טשרנוביץ, ש. ב. מקסימון, ד"ר צ. דיזנדרוק, ד"ר ניסן טורוב ועוד חכמים ידועים בעולם העברי.

הלואי, ונוגה זרחם יבהיק ויבהיק לאורך ימים!

צבי הירש מאסליאנסקי:

לקט־פרורים

(מנאומי)

א

מלך מצרים גזר על הזכרים מיתת־הגוף, ואחינו החרדים המיתו את בנותיהן מיתת־הנפש; חיות ובריאות הן בגופן, אך מתות בידיעות עמן ומולדתן.

ב

שירי לרמונטוב הרוסי נעלים הם ביפים, — ובכל זה אשרי אוזן הילד שלנו אשר לא שמעה את „שיר הערש" שלו ותחתיו שמע את שירת־אמותינו הפשוטה: „טובה תורה מכל סחורה".

ג

כל עוד מצלצלים הנוצרים בפעמוניהם בבתי־תפלתם — עלינו לאחוז בכל מנהגי אבותינו בתור מחאה חיה נגד השקר הגדול...

ד

זה אלפים שנה אנו נשאים על אניתנו הישנה והרעועה במרחבי ים הנצח; מחלת חים שמה שמות בתוכנו, אנו נעים ונדים לכל רוח באין מעמד. באה הציונות — וקול „ארץ! ארץ!" נשמע בעולמנו.

רוחני. הפרנס הזה השיא את אחת מבנותיו לנוצרי בבית־המסגד שלהם, ומאגנס דרש, כי לפרנס כזה, המוביל את בתו לשמד, אין חלק ונחלה בבית־תפילה יהודי. וסוף דבר היה, כי לא הפרנס, אלא מאגנס, הוכרח להתפטר ממשרתו.

מעשה רב זה הגדיל את שמו וכבודו של מאגנס ברבים. הוא נתחבב אז על הקהל הלאומי לכל שדרותיו ומפלגותיו. כי נוסף על כשרונו הדברני ונעימות אישיותו, יודע מאגנס את הלשון העברית וספרותה — חזיון יקר ברב ריפורמי יליד אמריקה; וחוץ מזה, למרות היותו מעורב עם אילי־הכסף וראשי הפלוטוקראטיה היהודית, מעצם טבעו הוא דימוקראט בהליכותיו ורדיקאל על־פי השקפותיו, והיה תמיד הוגה חבה ל„פועלי־ציון" ותומך בפעולותיהם. מלבד זה התחיל להרחיב את חוג פעולותיו הלאומיות. יסד את לשכת החנוך ונסה לארגן את ניו־יורק היהודית ל„קהלה" אחת. פעולותיו אלה הוסיפו פרסום וכבוד לשמו והעמידוהו, בנוגע לפרסום ופופולאריות, בשורה אחת עם סטיפאן וייז. שני מאורות שווים, ממש כבימי מעשה בראשית.

אָמנם, החסידים הנלהבים של שני המאורות לא יכלו להשתוות ביניהם. וכדרך גוברין חסידים היו תמיד מתנצחים זה עם זה בדבר גודל ערכם של רביהם. זה אומר: המאור של רבי גדול משלך וזה טוען להיפך, ממש, כנהוג בין חסידיהם של שאר הכשרונות הגדולים באמנות המוסיקה, למשל, שתמיד הויכוח סובב על: מי גדול ממי — מישה עלמאן מיאשה חפיץ, או להיפך? יוסילה רוזנבלאט מזאוול קווארטין, או להיפך? הנבונים בעם יודעים, כי בדבר כזה התלוי בטעם אין מקום לויכוחים כאלה. וייז ומאגנס שניהם כאחד טובים. שניהם ציונים נאמנים ואישים בעלי־כשרונות נעלים. שניהם אהובים, ברורים ונעימים וגו'. בקצרה: שניהם כאחד שקולים ואין להכריע.

אבל לא כן ידמה שחוק המקרה. וכבימי מעשה בראשית נשאלה גם במקרה שלפנינו השאלה: „שני מלכים וישמשו בכתר אחד?" הא כיצד? וכן במשך של עשרים שנה בערך היינו עדים למין משחק של יצא וחזר שבין שני המאורות האלה. נכנס מאגנס להסתדרות הציונית ועלה לגדולה, אז יצא וייז ממנה. חזר וייז — יצא מאגנס. יצא שוב מאגנס — חזר שוב וייז. וכן יצאו וחזרו חלילה. זכורני, שביציאתו הראשונה של וייז — והוא הלך אז ללונדון לנוע מסביב לתנועת „בית־הכנסת החפשי" מיסודו של קלויד מונטיפיורי, שונא־ציון ידוע, — נתקף אז באורגאנים הציוניים הרשמיים, ה„אידישע פאלק" וה„מאקאביאן", התקפה שיש בה גם מעין שאלה ומעין בקשה, מעין: עד מתי אתה פוסח על שתי הסעיפים? וחזור בך! איני זוכר בדיוק את הדברים, אבל זהו בקירוב רושמם השמור בזכרוני עד היום. הבקשה לא נשמעה אלא עד לאחרי זמן רב — עד פרוץ המלחמה העולמית. אז, לכשהתחיל זורח כוכבו של בראנדיים, יצא מאגנס וחזר וייז, שפעל ועבד בהסתדרות עד ועידת קליוולאנד הידועה, ששם נתגלע הפרץ בין אנשי־בראנדיים ובין הנאמנים להסתדרות העולמית. אנשי בראנדיים נוצחו ועזבו את ההסתדרות ובין העוזבים היה גם וייז. אז הגיעה שעתו של מאגנס לחזור, וכידוע — חזר.

ושוב אני נזכר, כי גם למאגנס הוצעה בפומבי ובעל־פה שאלה־בקשה מעין זו. מאגנס עמד בימי המלחמה רחוק מההסתדרות ומכל עבודה ציונית; ולא עוד, אלא שעבודתו הצבורית היה עושה דוקא בין מתנגדי הציונות הגלויים ועמם היה מיסב אז תמיד בעניני הכלל. ואז, באחת הועידות השנתיות של ה„קהלה" עליה־השלום, קם איש־עברי מארץ־העברים בשם ווילקן ובעברית דרש ממאגנס, שיחזור בו. שובה, שובה, מאגנס, עד הציונות והסתדרותה! ומאגנס, כנזכר, שב, אם כי גם כן לאחרי זמן רב, בערך.

לאלה הזוכרים את יחסו המוזר של מאגנס לכמה מהשאלות הלאומיות והציוניות, שעמדו על הפרק בעת המלחמה—להם תשובת מאגנס היתה הפתעה נעימה מאד, שלא פללו אליה. אז, בימי המלחמה, לא התבייש כלל לרקד רקוד־שעירים עם הילקוויט, פנקין ועוד כמה משונאי־ציון האדומים למחיאת־כפים של צביון ושאר חברי הכנופיה מיסודו של ה„פארווערטס". הם, לפחות, חשבוהו לאחד מ„שלהם", ולא קמצו, כמובן, בתהלות ותשבחות לכבודו. מה שחשב הוא בעצמו אז, לא הגיד. הוא בחר בשתיקה הדומה לחידה. מאגנס הציוני העברי היה אז בעינינו למין ספינקס, ולא ידענו, אם לנו הוא או לצרינו. מה שידענו ממנו אז, הם רק מעשיו הגלויים: לא רק שפרש אז מן ההסתדרות הציונית, אלא שיצא בגלוי נגד הקונגרס היהודי, ממש כהמתבוללים מימין ומשמאל — הפלוטוקראטיה ה„יאהודית" מצד אחד וכנופיות הגינוסים האדומים (הקומוניסטים־הייבסקים,

אהרן פרנקל:

אִישֵׁי יִשְׂרָאֵל בְּאַמֶרִיקָה

א
שני המאורות

בראשית ימיה של הציונות האמריקאית נתגלו על שמיה שני מאורות, שכל אחד מהם הבהיק בזוהר של אישיות מאגניטית ונואם מצוין. ממחנה הריפורמים המתבוללים ומבצרם ומצודתם מבית־המדרש לרבנים אשר בסינסינאטי הופיעו בעולמנו הציוני המאורות האלה, כל אחד עם אורו המיוחד לו.

הראשון, ד"ר סטיפאן ווייז, היה אחד מעשרת הראשונים שיסדו את ההסתדרות הציונית—ה„פדריישון" בשמה הרשמי אז — באמריקה. הוא, יחד עם רבו ריטשארד גוט־הייל, לואיס ליפסקי, צ. ה. מאסליאנסקי וי. ד. מוריסון, היה ממניחי אבן־פנתה. עוד אז, לפני כשלשים שנה, והוא אז בתחילת שנות העשרים לחייו, מפרחי הרבנים הריפורמים בארץ הזאת, קנה לו שם גדול בתור נואם מצוין ואישיות מקסימה — שני שלבים עליונים בסולם החברה האמריקאית בכלל ובזו של היהודית־הריפורמית בפרט. ולמרות ציונותו שבימים ההם, עוד הרבה יותר מבימינו אלה, נחשבה לטריפה ופסול, רבו הקהלות הריפורמיות שהתחרו זו בזו בבקשות ובהצעות לד"ר ווייז, שיואיל לשבת על כסא הרבנות של עדתם. כשרון הדבור והחציוניות היפה כסו על הכל — אפילו על הציונות הנלהבה של בעל־הדבור. ועכשיו צא וראה, כמה גדול כחם של אלה בעולם היהודי באמריקה!

גם בארץ המופתית של הדברנות החיצונית היפה באמריקה, תופס סטיפאן ווייז מקום מכובד בשורה הראשית והראשונה של גדולי הנואמים. גם ב„גויים" נודע שמו בתור נואם ממדרגה ראשונה, שקשה למצוא דוגמתו, ולכל עת מצוא הם מזמינים אותו להטיף לפניהם, כדי להתענג על נועם דבורו. כחו של ווייז אינו רק בפיו — פה מפיק מרגליות — אלא גם בחיצוניותו הנהדרה. גברתן, בעל קומה ובעל גבורה, חסון כאלון, מוצק כארז וגמיש באותה שעה בכל יצורי גוו כאחד האקרובאטים המפליאים הוא האיש הזה. וקולו — חוצב להבות אש, קול המרעים בעוז וגבורה ובהוד ובהדר רב כאחד. היפלא איפוא, שרבים הם גם מאלה שאינם מסכימים לדעותיו, הנוהים באלפיהם וברבבותיהם לשמוע את נאומיו? גם עכשיו שהתנועה הציונית באמריקה נתגדלה ונתרחבה באמצעים וכחות אנושיים פי שבעים־ושבעה, נחשב סטיפאן ווייז לכח גדול וחשוב; אז, בימים ההם, היה למאור הגדול של התנועה הציונית באמריקה.

לא ארכו הימים ועל האופק הציוני התחיל זורח המאור הגדול השני — ד"ר יהודה ליב מאגנס. אמנם הוא לא העיב ולא עמם אפילו במקצת־מן־המקצת את זהרו של הראשון, אבל מתחרה היה לו, מתחרה בממשלת הזוהר הציוני, שעד הופיעו של מאגנס היה ווייז השליט היחיד בגבולו. כי כמו האחרון נחן גם ד"ר מאגנס בסגולות החיצוניות היפה ובכשרון מצוין של נואם גדול, אם כי מסוג אחר. שונים הם המאורות האלה זה מזה גם בחיצוניותם הגופנית, גם במזגם, גם באופן דבורם, וביחוד בדעותיהם ובהשקפותיהם. ניגודים יותר בולטים בין אחים לאידיאל משותף ולפרופיסיה אחת, וחניכי תרבות אחת — קשה למצוא. האחד הוא ממש ה„אנטי־פוד" של השני. בניגוד לד"ר ווייז עושה ד"ר מאגנס רושם של אברך־משי, שהוא כולו רוך ונועם, כולו ממתקים וכולו מחמדים. קולו ענוג ורך, מלטף כקטיפה. מדברו נאווה, דבש וחלב תחת לשונו. אין הזקנה שולטת עליו כלל. זיו העלומים פורח תמיד בלחייו. אומרים, שגם עכשיו, בהגיעו לשנות־העמידה במראהו החיצוני, עודנו צעיר ורענן כמו בהיותו לפני עשרים שנה ומעלה, עת קנה את עולמו על־ידי קדשו ברבים את שם עם ישראל ואלהי ישראל. אז, לאחרי פרעות אוקטובר, 1905, עמד הוא בראש הועד לקבוץ כספים בעד הגנת חיי היהודים וכבודם ברוסיה הצארית, והיה מראשי העסקנים שסדרו את התהלוכה ההיסטורית של יהודי ניו־יורק, שהביעו על־ידי כך את מחאתם הנמרצה נגד ממשלת הזדון, שערכה את הפוגרומים. לאחר זמן מועט הביע מחאה חריפה אחרת והפעם לא נגד ה„צר הצורר" שבחוץ, אלא נגד מהרס ומחריב מבפנים — נגד אחד מ„נותני לחמו", פרנס מפורסם בהיכל העשירים „עמנואל", ששם שמש הוא, מאגנס, בקודש בתור רבי ומנהיג

של הספרות, והמוציא־לאור, אשר ירוויח כסף מהוצאת רומאנים, יחפוץ גם להנות את הספרות ביצירות שאין בהם משום רווח חמרי, כנהוג בכל העולם.

אולם, שאלת רבוי הקוראים על־ידי הכנסת האשה תחת כנפי ספרותנו היא שאלה בעלת פתרון אטי, שנמסרה לרשות בעלי־החנוך שלנו, ולפי־שעה עלינו לאחוז בכל האמצעים, כדי שלא יאבד לנו גם האיש הקורא, וביחוד פה באמריקה.

שאלת הקורא העברי באמריקה היא יותר קשה משאלת הקורא העברי בכל ארץ אחרת. אומדים את הקוראים העברים בכח בארץ זו לא באלפים, כי אם ברבבות. והחשבון פשוט: לאן הלכו משכילי רוסיה וגאליציה משנות השמונים של המאה שעברה ועד שנות המלחמה האחרונה, אם לא לאמריקה? איה הם חתומי „המליץ", „הצפירה", „השלוח", „העולם" ויתר העתונים? חלק גדול מהם, מן ה„משכילים" שלנו מעבר לים, באו הנה והתנחלו בארץ. אולם זו הצרה, שבבוא ה„משכיל" הנה לסביבה זרה וקרה, לארץ חסרת סביבה עברית ומסורה עברית, נקפאה „משכילותו", ונשאר אותו ה„משכיל" שהיה שם בעבר לים. אמנם הרבה שכח מתורתו במשך הזמן, אך כלום לא למד פה, והוא חי על שרידי זכרונותיו היקרים לו עוד. ה„משכיל" הזה בז לזאטוטים עם העברית החדשה שלהם. הוא איננו מבין את לשונם, וכמה שיתאמצו, למשל, לשפר פה את התוכן הספרותי של השבועון העברי היחיד בארץ, לא יקנו בזה את לב ה„משכיל". אדרבה, אז עוד תקשה עליו הקריאה. ספרים עברים ודאי שלא יקרא. ראשית, לא יבין את לשונם, ושנית — אין לו פנאי והרחבת־הדעת בשבילם. בארץ „כל־בו" שלנו הכל יש, חוץ מפנאי, ואולי גם זה יש, אך הרחבת־הדעת — ודאי אין, ביחוד אצל המהגרים, העסוקים עוד בפרוצס של ההתנחלות בארץ. כי עלינו לדעת, שההתנחלות לעולם אינה נגמרת. אפילו כשבאה למהגר השלווה החמרית, עוד תפרכס הנפש במלכות הרוח של הארץ החדשה. לשון חדשה אינה נקנית בלי יסורים על־ידי אדם שהוציא את שנת ה„בר־מצוה" שלו בלשון אמו. השקפת־העולם החדשה בחיי יום־יום, בחיי המשפחה, בחיי החברה, בחיי המדינה, בחיי המסחר — השקפה זו אינה נקנית על־נקלה, ולא ביום אחד היא עוברת לקונה. כדי להשלים עם החיים החדשים צריך לשכוח הרבה וליצור חלל בנפש, שיקבל את החדש, וזה דורש זמן ומאמץ. אולם לרוב קשה להמציא די חלל בשביל החדש, והחדש המתפרץ מתרוצץ עם הישן הנסוג אחור לאט־לאט, ואין שלום בנפש. משום־זה נרדפים אנו כל היום בחומר וברוח ואין הרחבת־הדעת לא רק לקריאת־ספרים, אלא פשוט לחיות. אנו שקועים בעשיית־חיים" ומפני זה אין אנו חיים, כי החיים אינם טעונים מעשה.

הארכתי קצת בענין, אשר לכאורה אין לו שייכות ישרה אל נושא המאמר; אולם כדאי להסתכל בקרן־זוית זו של חיינו, כדי להבין את נפש הקורא העברי בכח באמריקה. הקורא הזה, כאמור, נשאר „משכיל", למרות הסתגלותו במדה רבה אל החיים החדשים, ומבחינת „משכיל" הוא מביט על התאמרקותו ועל הלשון העברית. ה„משכיל" הזה הוא שכור־הנצחון אשר נצח את הלשון הזרה אשר לא שמע הוא ולא שמעו אבותיו. וגדולה בעיניו, למשל, ההכרה שהוא יודע לקרוא את ה„טיימס", אשר יקרא גם נשיא ארצות־הברית, מן הקריאה עצמה. הוא עודנו זוכר את ה„פקד־פקדתי" של הלשון החדשה, אשר „המית את עצמו" בארמונותיה, וכיום הזה — ראה זה פלא! — ברוך השם, הוא מדבר צחות, אמנם בהברה ווילנאית או ווארשאית, אך הוא מדבר בתור רופא לחוליו, בתור סוחר ללקוחותיו או בתור בעל איזו אומנות אחרת לאלה הבאים אתו במגע־ומשא. ההכרה, שהוא יודע את הלשון החדשה, אף כי היא שוכנת במעמקי הנפש, גורמת לו אותה ההנאה שגורמים ממתקים, הדוחים את התיאבון לאכילה. ומכאן הזכות המיוחדת, שה„משכיל" שלנו לוקח לעצמו, אחרי אשר הסתלק מן הלשון העברית במשך עשרים או שלשים שנה, לחוות דעה בעניני לשון.

ועם ה„פארווניו" הרוחני הזה יש לנו כאן עסק, והעסק — עסק ביש. אך להוואש אין לנו רשות. אפשר מאד להשיבו אלינו. השאלה היא רק שאלת האמצעים, והאמצעים הם שנים: יצירת בתי־עם עברים, כתכונת ה„מרכזים" אשר הוא נענה להם, ויצירת עתון יומי עברי. על שני הצרכים האלה, כי הם צרכים ואמצעים בעת ובעונה אחת, כבר דברו הרבה, ויש רק להוציאם לפעולות. עלינו לברוא פה אטמוספירה עברית, כדי להכשיר את הקרקע לחנוך הגדולים, ואם רק נשכיל לברוא את האטמוספירה הזאת, תתהווה הדרישה למלה העברית. עלינו רק לגשת אל העבודה מבחינה אובייקטיבית ומעשית, כגשת חברת מסחר ענקית אל פרסום סחורותיה והטלתן על הצבור. אך בלי בתי־מועד ועתון יומי עברי, אשר יבין ה„משכיל" שלנו את לשונו, לא נפעל כלום.

א. ש. אורלאנס:

על ספרותנו ועל קוראיה

רבות דנו בעתונותנו על מיעוט הקריאה העברית בכלל ועל מיעוטה באמריקה בפרט. מכל מה שנאמר בענין זה בולטים שני יחסים מתנגדים מצד המבקר אל הקורא: יחס של קטגוריה ויחס של סנגוריה. יחס הקטגוריה מאשים את הקורא ברשלנות לאומית, וגוער בו לקרוא קריאה של מצוה. לעומתו בא יחס הסנגוריה ומלמד זכות על הקורא העלוב, ומאשים את הספרות ונושאיה, שאינם מכינים לו מטעמים כאשר יאהב. והא ראיה, אומר צד זה, כי ספרי ההשכלה היו נמכרים בשעתם יותר מן הספרות של זמננו, מפני שהיא, ספרות ההשכלה, התאימה יותר לדור אשר בשבילו נוצרה, מאשר תתאים הספרות בת־זמננו לנו. למי הצדק — לקטיגור או לסניגור? אפשר, כי לשניהם הצדק, יען כי שתי ההופעות גם יחד, זו של הקורא המתרשל וזו של הספרות שאינה מביאה אותו בחשבון, נובעות ממקור אחד.

שני מניעים שוררים ביצירה הספרותית: המניע הפנימי, זה המצווה את הסופר להביע את מחשבותיו ואת רגשותיו בכתב, כדי להקל מעל עצמו את נטל המחשבה והרגש, והמניע החיצוני, זה שנענה לדרישת השוק. מבחינה כמותית גדול, בלי ספק, יותר ופורה יותר המניע החיצוני, מפני שהוא בא מיד על שכרו. אותו התהום של כתבי־העת ובתי־החרושת של המוציאים־ספרים לא ידע שבעה. הוא בולע את כל אשר ניתן לו אם רק יטעם לחכו; ולא יאמר די. ומצד הסופרים המשבירים אנו מוצאים כאלה, שהם מוכרחים להתחרות עם בעל־רבוי־השמות המפורסם, יתרו כהן מדין, כדי שהעתונים המתחרים יוכלו לספק את תאוות הקריאה של הקהל הנכבד.

אצלנו מהופך הסדר. המניע החיצוני רפה, ואם יש לנו יצירה כל שהיא, הלא היא בזכות המניע הפנימי של הסופר עצמו, הנמצא בבחינת אליהוא בן ברכאל, אשר הציקתו רוח בטנו והוכרח לדבר למען ירווח לו. הסופר העברי יוצר מבלי שים לב אל אשר ימצא את יצירתו אחרי אשר תעזוב את חדר עבודתו; ואם הוא מפנה את לבו במקרה אל התוצאות, הוא שואל את עצמו: למי אני עמל?

האם אפשרות ספרות בתנאים כאלה? אין אצלנו דרישה לספרות ומפני כך אין יצירה מספקת. המניע הפנימי דיו ליחידי־סגולה בקרב היוצרים, ואלה הם לפעמים „גראפומאנים" אולי יותר מסופרים. אולם הסופר היוצר צריך לדעת למי הוא עמל. הוא צריך להרגיש, כי אם רק יצליח למצוא הד בלב הקוראים, בוא יבוא על שכרו, במובן היותר רחב של המושג הזה. ועוד טוב מזה, כי תצוד אזנו את קול הדרישה של השוק לעבודתו — אותו הקול, שלעולם אולי לא ישמע, אלא אם־כן יבוא קול המענה של הסופר ויברא את הדיסונאנס של ההרגשות והמחשבות.

נקח־נא, למשל, את הסוג הספרותי הנפוץ ביותר — את הספור והרומאן. בספרותנו העברית מצומצם הסוג הזה יותר מחלקי הספרות האחרים. הסופרים החולים על עניות ספרותנו מנסים לבאר את החזיון הזה מטעמים ספרותיים־פסיכולוגיים־חברתיים. הם דורשים תנאי־חיים קבועים מצד זה ומאורעות גדולים מצד אחר, כדי להלהיב את דמיון המספר; ומשום־מה אינם מוצאים בחיינו את התנאים הנוחים ליצירת ספורים גדולים. אולם, לדעתי, לא תנאי־חיים ערוכים במתכונת המבקרים דרושים לנו, כי אם צבא של **ק ו ר א ו ת**. הבו לנו עשרת אלפים קוראות־עברית תמידיות, ואני בטוח, כי במשך חמש שנים תהיה לנו לא רק חרושת של רומאנים, כי אם גם יופיע בהדרו הרומאן המקווה, אשר ישביע רצון את המהדרים מן המהדרים בקרב מבקרינו. הנשים קוראות רומאנים; דורשות אותם בשוק־הספרים ועל־ידי זה הן מולידות את הספרות הספורית. אילו היו לנו נשים קוראות, אילו לא הזניחה התחיה הלאומית שלנו את הבת העברית, כי אז לא רק היה אפשר להכפיל את מספר קוראינו, אלא גם לברוא על־ידי הרבוי הזה תכונה ספרותית. מצד הכמות צריך הרומאן לתפוס את המקום היותר חשוב בספרות, מפני שבתנאים נורמאליים רבה עליו הדרישה מאשר על סוגי ספרות אחרים. וכאשר יתפתח אצלנו הרומאן, יתפתחו גם יתר סוגי הספרות, כי סוף־סוף יותר מפותח הוא הקורא העברי — לכל הפחות, הקורא בן־דורנו — מן הקורא העממי בלשון אחרת. התכונה הספרותית תביא לידי השפעת־גומלים את הסוגים השונים

ציסטיקה הזמנית ונשתקעו בספרות מדע. החוקר המובהק פרופ' י. דוידזון; ד"ר מ. וואכּסמאן, סופר חוקר, איש המדע ופופולאריזאטור־בחסד; ד"ר חיים טשרנוביץ (רב צעיר), שפרסם פה כמה מאמרי־עיון על גורל היהדות באמריקה; ד"ר י. ז. רייזין, הכּותב מסות על סופרי־המופת באנגלית; חיים גרינבּרג ממעט לכתוב — אבל בדבריו יש נעימה פילוסופית־לירית; ד"ר נ. טורוב, שעיקרו במדעי החנוך, אבל הוא העניק ל„הדואר" היומי גם מאמרים בעניני השעה; ד"ר יחיאל קאפלאן, חוקר עמקן; ד"ר ישראל שפירא, הביבּליוגראף המובהק, השתתף במאמרי הערכה בעתונות העברית; ד"ר משה הלוי, שהרבּה לכתוב בעניני השעה ב„התורן" השבועי (בעריכתו של י. ד. ברקוביץ); ד"ר יוסף ריידר; ד"ר ה. ל. גורדון, רב־הצדדים; ד"ר ש. פייגין, מבקר מדעי; דניאל פרסקי, שפרסם כּמה מאמרים חשובים לתולדות התנועה והספרות העברית, בחקר הלשון ובשאלות־התרבות. אבל מקצועו — הוא הפיליטון. בּזה הוא מתאזרח ויש בעבודה זו משום חדוש, גם ממשובת־הלשון ומנעימת־החיים החפשית. וחבר צעיר במקצוע זה הוא — י. לווינבוק. בדבריו, אשר פרסם, ניכּרים סימני פיליטוניסטן ודאי. והוא גם עוסק בשאלות פּסיכואנאליזה; יקותיאל גינצבורג, פיליטוניסטן בעל סאטירה עוקצת, כּתב מאמרים מדעיים חשובים ב„התורן" השבוע וה„מקלט"; יצחק ריבקינד, פובליציסטן בעל רגש חם, שיצא „לרעות" בשדה מדעי העבר ובכשרון נאה, וש. קרדמון, שעסק בענינים עיוניים.

ש. ב. מקסימון הוא בּראש וראשון הוגה דעות, „חוסה בצל" המחשבה הפיוטית, הנמַשכת לחביון הערפליות של נפש האדם. אחד מהקבוצה של אחד־העם. התחבּט באותן שאלות היהדות, שהעסיקו את הדור בּאותה שעה, ובאותה ההתרפּזות הפנימית. אלא במחַשבתו מתדפקת אותה העריגה המיסטית, המותחת חוטי־נפש דקים דרך עבות־הארג של המוח. ומכּאן אותה האטמוספירה המיוחדת, שהמליטה את דבריו. ב„מקלט" כּתב „מחודש לחודש".

רכושנו הספרותי בּאמריקה אינו דל. אין אָנו עניים בכחות ספרותיים. וגדולה היא התמיהה: כּחות מרובים כּאלה — ושרטון מוצק לספרות אָין.

י. זילבּרשלאג:

*   *
*

בַּלַּיְלָה הַלַּהַב הַלָּבָן: הַשִּׁיר.
בַּיּוֹם — קִפָּאוֹן בְּעֵרֶב הָרְבָבוֹת
הַחוֹשְׁדוֹת, הַשּׂוֹנְאוֹת, הַחוֹנְפוֹת, הָאוֹנְפוֹת
שֶׁל כְּרָךְ.
קַח
אֶת הָרֹאשׁ וְנַפְּצֵהוּ אֶל קִיר.
לְמִי וְלָמָּה הַשִּׁיר?
יֵשׁ צְעָקָה לַלֶּחֶם וְצַעֲקַת הַדָּם
לָאִשָּׁה.
הַחֲרִישָׁה!
אוֹ קַח אֶת הָרֹאשׁ וְנַפְּצֵהוּ אֶל קִיר
אוֹ רַחֵם עָלֶיךָ וּסְלַח לְאָחִיךָ
סֶלָה.

פאריז.

שהיה עורך „התחיה"). ראובן בריינין בא הנה „מעבר לים" ושמו לפניו. ובאמריקה המשיך את עבודתו — ובעיקר בעריכה. אב. גולדברג נותן את רובי דבריו לאידית והרבה יש להצטער על זה. גולדברג הוא סופר מרובה־הצדדים. ההיקף שלו רחב. סופר שהציץ במקצועות היצירה השונים. ואם הוא דן לרוב בענינים ציוניים, הרי גם בהם אפשר לראות את סימני המרחב. יש מעין שירת הרושם הראשון בדבריו. שפתו קלה, צחה, טבעית ושוטפת והתוכן חי ומלבב תמיד. קלמן ווייטמאן וי. ז. פרישברג השתתפו כמעט בכל הנסיונות הספרותיים שבתקופה האחרונה. שניהם מחנכים מובהקים ודעתם נתונה בעיקר לעניני החנוך. ואמנם לשאלות החנוך הקדישו מאמרים רבים. האחרון נוטה לעיוניות. מתלבט בשרשים ויסודות והוא מבקש את השלמות. באותה שעה שווייטמאן דן בחלק המעשה, בעובדות החנוך ובצרכי החנוך. ווייטמאן הרבה לכתוב בשאלות ציוניות. הוא אוהב את עצם השאלות, אבל התשובות אינן ניתנות על נקלה. ומכאן גם המילאנכוליות הדקה של סגנון מחשבתו. אהרן פרנקל הוא פובליציסטון בכל נטיותיו. כותב בטעם ובהבנה מעשית על הענינים, העומדים על הפרק. נוטה לבקורת הצבורית, לגלוי ה„נגע", אבל יודע הוא לכבוש את ה„יצר". סוף כל סוף, אין הפובליציסטיקה צריכה להיות ספרות מוסר. הוא נותן את המקום הראוי להארת הדברים, להבלטת ה„צירופים" של העובדה הנדונה. צבי שארפשטיין — „מדברו נאה" ושפתו קלה ונקיה. בעניני החנוך או הקרובים להם הוא דן, ולא ברעש. ניכר, שהוא מסדר את מחשבותיו, אבל אינו מרחיקן ואינו מאחיז אותן במחשבות המצטרפות להן. הוא איש החשבון והמעשה. מה שקרוב לעובדה, לפי דעתו, קרוב ללבו. וכדבריו כך גם סגנונו מצטיין בדייקנות ובהירות.

פובליציסטון נלהב הוא ש. רוזנפלד. מהאחרונים שהצטרפו לחבורת הסופרים כאן הרי הוא מהווה נטיות חדשות בפובליציסטיקה שלנו. הוא כותב ברתיחה. מתוך תנועה פנימית. הוא רואה יפה את קוי השלילה. הפרצה מצויה, וזו מצריכה תמיד מלחמה. בעיניו תכלית הספרות היא: חרב על העלבונות והרקבונות בצבור. מיום־טוב הלמאן נודעת חבה להדור שבבטוי ולמשחק במחשבה. מעמיק, אבל אינו מכביד על הלב. מסיר הוא את כבלי ההסתכלות באיזה פלפול של הומור צנוע. זהו סגנון דברים, שאינו נפרץ בפובליציסטיקה שלנו.

מאלה שנתנו דחיפה לפובליציסטיקה העברית, הוא מ. ליפסון. בתור סגן עורך של „העברי" (בעריכת הרב מ. ברלין) הצליח ליצור בימה פובליציסטית הגונה. ואחרי כן, בתור עורך „הדואר" היומי, נתן לקהל העברי יומון חי ומלא רשמי המעשים של השעה, ישהיה העתון למופת. מאמריו הראשיים הצטיינו לא רק בסגנון משוכלל ומגוון, אלא גם בחוש ער לכל המתרקם בחיים. ליפסון הוא מבעלי־הלשון וגם במאמריו הכנים מקצת מהרפרופים של הפיליטון. ד"ר ש. ברנשטיין — חלקו העתונאי באידית. בעברית כתב ביחוד על ענינים השייכים לסוג דברי חקירה. אבל יש וקשה לברר במשא ומתן קצר הלכות הזקוקות זהירות ושקול דעת מרובה. לפיכך יש להכיר לפרקים בטחון מוגדש בהשערות. באחדים ממאמריו האחרונים יש ברקי־רעיון יפיפ (למשל, מאמרו על שבתי־צבי), אבל היכולת המדעית נפגעת מהפיזור העתונאי, כנהוג.

לסופר העברי הותיק ד"ר ש. מ. מלמד משמשת העברית אכסניה למחשבה מופשטה. ואילו גם כשהוא דן בהופעה שבחיים, הרי הוא נמשך אחרי הדמות הרחוקה והקוראת. אין לבו אל העובדה כשהיא לעצמה. התכלית הממשית הפתרון, מסקנות מעשיות — ממנו והלאה.

באמריקה נתגלה י. י. וואהל ב„הדואר" היומי. ואף כי לא חדש ולא צעיר הוא, יש רעננות עלומים בדבריו. הוא עוסק גם בענינים כלליים וספרותיים, וביחוד התבצר במקצוע הרשימה הספרותית. הוא מכניס בדבריו ובלשונו איזה חגיגיות נאה. ד"ר מרדכי כץ הוא כולו עתונאי. מהעוזרים הראשונים של „הדואר" היומי היה, וכתב על עניני השעה, אבל השתתף לעתים גם ב„הדואר" השבועי במאמרים מעשיים כתובים, בסגנון חי. סופר לעתים מזומנות ובעל טעם הוא א. ש. אורלאנס. גם הצורה וגם התוכן של מאמריו נושאים עליהם החותם של דייקנות. הוא תלמיד ותיק של העתון האמריקאי האמיד והנקי. בעתון יומי היה יכול להראות כחו. ד"ר מ. ז. רייזין כתב ביחוד בעתוני חוץ. אבל מזמן לזמן נתן את דבריו ב„הדואר" — דברים ארעיים לרוב. בחינתו בספרות העברית היא בחינת סופר אמריקאי, שגלה את הספרות האמריקאית אל הקורא העברי.

ב„התורן" השבועי ולעתים גם ב„הדואר", נתגלו עוד אחדים, אבל טרם הגיעה השעה לדון עליהם ועל יכלתם. מהם — הופיעו ונעלמו ומהם — עובדים בחריצות ונותנים תקוות להבא. מקום מיוחד וחשוב קובעים לעצמם הסופרים אנשי־המדע. מהם שהתחילו בפובלי־

ציסטיקה העברית. היא נתונה בחיים „אופן בתוך אופן". מדור בפני עצמו. כל החיים בהמיתם הם מ ס ב י ב ו, בתוכו — רק הד הקשקוש של „גלי" החיים. ובחוסר סביבה של חיים נעשה ה„צמצום" לדבר טבעי.

וכן נעשתה הפובליציסטיקה העברית באמריקה מצומצמת בשטחה. הוויות העולם הרחב לא באו ב„סודה". אמריקה הרותחת בחיים, לא זעזעה כמלוא נימה את הפובליציסטון העברי. „חן" המקום היה עליו. בארץ זו — עקות מפלגית למקרי החיים של המקום והשעה. בפובלי־ציסטיקה העברית חסר כל ציון של עקות מעין זו. בכל המאמרים הפזורים בשבועונים והירחונים או הקבצים העברים (מלבד „הדואר"), שיצאו כאן במשך חמש־עשרה שנים האחרונות (הראשונים שהופיעו כאן — חסר היה להם גם המשקל הספרותי), אין כמעט מאמר אחד, שיהיה בו מתסיסת החיים כאן. גם על שאלות מדיניות, הנוגעות בחיי כל יחיד, לא דנו. באותו זמן אירעו מהפכות כבירות בעולם הכללי. שעת המלחמה העולמית והתמורות בחיי עמים וארצות. בפובליציסטיקה הכללית היו כל הנימים של רקמת־הזעזועים פוזזות. העתון היומי, השבועון והירחון היו מלאים מלחמה. ספרים לרבבות על־דבר המלחמה ותוצאותיה הוצאו כאן. ובאותה שעה טפלו בפובליציסטיקה שלנו בשאלת ה„רחבות מני ים", הקיימת לעד. אף מאמר מקיף אחד על־דבר המלחמה אין למצוא בשבועונים העברים של אותו הזמן. ורק מאמר אחד, מקיף במובן ידוע, אני זוכר על הפרובלימות הכלליות שלאחרי המלחמה. אילו היה ההיסטוריון מבקש את אותות הזמן מהפובליציסטיקה העברית כאן, מסופקני, אם היה „מוצא את ידיו ואת רגליו" שם.

יש בכל זה מופת מובהק ל„מהות העצמית" של הספרות העברית. לא נימוסי הפובלי־ציסטיקה כאן ולא רעידות החיים המדהימות — היה בכחם להרחיב את הרשות של הפובלי־ציסטיקה שלנו. וכך נתהוותה אותה ההכרה, שהעתונות העברית (ונתפשטה הכרה זו גם לעתונות האידית) לא נוצרה אלא לשמש בימה ובבואה לשאלות יהודיות. כמובן, שמחולל הכרה זו הוא הסופר עצמו. אילו היה יכול להתגבר על אותם הסייגים הטבעיים, שהוא מסתבך בהם בכניסתו לאוהל הלשון העברית והוא משליט את כל ראיתו גם על ענינים כלליים, היה הקורא העברי חוזר אחריהם בעברית עכשיו — דעת הסופר ודעת הקורא שוות בענין זה. יש מבין הסופרים ה„נרגנים באהליהם" על „הדואר", הנותן מקום לענינים, שהם כולם חול. ואולם אף בשאלות של חיינו נוהגת הפובליציסטיקה שלנו בכל חומר הצמצום. לא כל השאלות של חיינו ראויות לה. הכל מתרכז בה מסביב לנקודות אחדות — ארץ־ישראל והחנוך. אמת הדבר, שהשאלות הכרוכות בארץ־ישראל ובחנוך הן היותר עיקריות בחיינו. אבל הטפל צורך הוא לכל עיקר. יש שתי העובר בין כל טיפוחי השעה. מעשה אחד של החיים ניזון מהשני. אף שאלות אלה סמוכות הן לשאלות חיצוניות. בפובליציסטיקה שלנו דנים בהן מהן עצמן, מבפנים לפנים. אין כל היקף להן. אין זה ר כ ו ז המחשבה, אלא צ מ צ ו ם, וצמצום משעמם, שאינם נותנים גם לשאלות אלה את הערכתן החיה והמובהקה. הדברים נעשים מעין „משנה תורה". אין אור חדש ואין אופק חדש. חוזרים באותה הספירה של האידיאות. השאלות מתנדפות מרעננות חיים ושוב אינן אלא תורה של „דרוש וקבל שכר".

הפובליציסטיקה העברית כאן (ובמדה ידועה הפובליציסטיקה העברית בכלל) אינה דומה לבנות־מינה בשפות אחרות. משער אני לעצמי, שאילו היו לנו כאן עתונים יומיים בעברית, היה נוצר גם „מהלך" חדש בשדה יצירה זה. חוג הפעולה של הפובליציסטיקה היה מתרחב. ודאי שאין להביא ראיה מהעתונים היומיים שהופיעו כאן, כיון שקיומם לא האריך ימים. אבל פרובלימה זו של הפובליציסטיקה, חוששני, היא עדיין הרהור־כפירה גם בעיני הקורא בחוש ריאלי מפותח. במאמרים הראשיים פעם דופק החיים של השעה. וגם על המאמרים הכלליים „שפוכה" היתה רוח חיים. ומכאן תשובה לרבים, המזלזלים בערכו של עתון יומי.

בכל זאת חסרה המסה בפובליציסטיקה שלנו כאן. קטעי מחשבות, ניצוצי רעיון, נענועי רוח הם אמריה. גם את העובדה הזאת צריכים לזקוף על חשבונו של חוסר בימה ספרותית. השבועון אין בו מקום לדברים ארוכים. ה„מקלט" לא נתן מקום רב לסופרי אמריקה. ואולם יש לציין גם בזה התחלות יפות. „הדואר" בשנה האחרונה פרסם שורות מאמרים, וביניהן המסה של ד"ר וואכסמאן לתולדות החנוך. חדוש זה ראוי להטעמה מיוחדת.

מבין הסופרים, שנתנו משלהם לפובליציסטיקה העברית, יש אחדים, שעזבוה לגמרי ועברו לעתונות האידית. (ביניהם — ש. יודסון, ג. בובליק וא. קאפלאן. וכן ש. צ. זצר,

מסיימת בשנה את בית־הספר העברי העממי והחלק העשרים וחמשה של אחוז אחד מסיים בית־ספר עברי גבוה.

כלום תשוער סכנה איומה מזו לעתידנו הלאומי בארץ הזאת — סכנה המובילתנו ישר ובצעדים מהירים ובטוחים לטמיעה ולאבדון לאומי גמור?!

ואמנם, אם יש עסקנות לאומית אחראית וישרת־לב באמריקה — חובתה להחיש בפעולת ההצלה.

על שלשה דברים עומדת פעולה זו: א) רבוי מספר המקבלים חנוך עברי על חשבון הגדלים ללא חנוך כלל, ב) רבוי מספר בתי־החנוך המתקדמים על חשבון בתי־הספר הגרועים ובתי־הספר ליום ראשון, ג) מלחמה מתמדת ושיטתית בעזיבה. האמצעים, שבהם יש לאחוז בפעולה משולשת זו, רבים ושונים, ואפשר לבוא לידי חלוקי־דעות בשאלת טיבם ותועלתם. אולם בעצם שאלת הצורך ההכרחי בפעולה זו אין להטיל כל ספק. כל השאלות בחנוך העברי, הגדולות עם הקטנות, כאין וכאפס הן בחשיבותן ובערכן התכוף לעומת הפרובלימה האחת העולה על הכל — הצלת הדור.

בבתי־החנוך של האומה נחרץ גורל האומה. וכאן — דור הולך ודור איננו בא. וכל חלומותינו ותקוותינו על תחיה ועל קיום לאומי גם בארץ הזאת, אף על בנין מולדתנו — אך אפע הם, אם לא נחיש להצלת הדור הגדל באמריקה מתהום ההתכחשות להוויתנו הלאומית ולתקות עתידנו.

שעת סכנה היא, ואך בכחה של פעולת הצלה מאומצת ומתמדת להסיר את הסכנה האורבת לקיומנו הלאומי בארץ הזאת.

ברוקלין, נ. י.

ד"ר פ. חורגין:

הַפּוּבְּלִיצִיסְטִיקָה הָעִבְרִית בְּאַמֶּרִיקָה

הפובליציסטיקה העברית באמריקה, ענף עלוב זה של הספרות, בן־השעה, — פרשה יפה לה בפרק החיים הקשה של הספרות העברית בארץ הזאת. יש ונדמה, כי היא הקנין היותר מבוסס וממשי של העבודה הספרותית כאן. תנאים אכזרים הציקו לה. הבימות הספרותיות בעברית לא היו מרובות באמריקה. באותה שעה, שהעוסק ביצירות שהן למעלה ממקום וזמן — דברי ספרות ועיון — היה יכול למצוא „מקלט" לפרי רוחו בכלי־מבטא ספרותיים שבארצות אחרות, נמצא איש־הפובליציסטיקה במצב קשה ומיוחד, כי אין חומר היצירה שלו סובל את המרחק. וגם הבימות המעטות, שהתקיימו פה, היו רופפות; עלו וכלו, צצו ונבלו.

עם כל זה נוצרה כאן פובליצסטיקה הגונה וראויה לשמה. מן האוהל הדל והרעוע של העתונות העברית פה יצא מספר חשוב של סופרים מובהקים. יש בגרות וגם משהו משקל בספרות הפובליציסטית באמריקה. חסרה בה נעימת ה„מלאכה", מכירים בה יחס רציני והתעוררות כנה. הסופר מתחבט בשאלה ומתענה בדבריו. יש עמדה ידועה, מדת הסתכלות ויחס. הוא מטביע על דבריו חותם אישיותו. וכן גם בנוגע לצורה. ניכרים סימני זהירות וחתוך הבחירה בגופי הבטוי. אותה פזיזות־הכתיבה ורשלנות־הניב, הבאות מתוך חוסר זמן וחוסר יחס, שאָנו מוצאים בפובליציסטיקה של שפות אחרות פה, לא שפכו שלטונן על העתונות העברית. אפשר, שיש בזה גם טעם־לפגם — חוסר המגע הבלתי־אמצעי עם החיים. הופעה זו — מקורה בקרקע־האצילית, שפנתה לה היצירה בלשון העברית. הענינים המרובים, הפזיזים, המתנועעים, המתרקמים, השתלבות הכחות של חיי השעה; המאורעות הרוחפים, חזיונות יום־יום, החיים הכלליים, שגם אָנו בהם, נשארו מחוץ לרשותה של הפובליציסטיקה. דומה, הללו חול הם והספרות בלשון העברית — קודש. אין בדעתי לנגוע כאן בשאלה על הצמצום וההרחבה, שהתחבטו בה „בימים ההם", אבל יש כאן עובדה ברורה, הקרובה במהותה להופעה עמוקה, עובדה הבאה בהיסח החיים ובהכרח התנאים ולא מבחירת הרצון. אילו היו צרכים חיים מתלווים ל„הרחבה", לא היו כל הכחות שב„פילוסופיות" יכולים לקצץ בה. אבל הטעם של הצמצום הוא פקודת החיים. אין סביבה של חיים לפובלי־

אם נוסיף על הילדים המבקרים בתי־ספר מהטיפוס הגרוע ובתי־ספר ליום ראשון גם את אלה, המקבלים חנוך פרטי, שמלבד במקרים בודדים ויוצאים מן הכלל חנוכם של אלה אף הוא אינו עולה על החנוך הניתן במוסדות ההם — נמצא, כי לא פחות משמונים וחמשה אחוזים מכל הילדים המקבלים חנוך עברי באמריקה, אין לחנוכם כל ערך קיים, ורק חמשה־עשר אחוזים מבקרים בתי־ספר מתקדמים.

שני הקוים הבולטים מתוך עיון בטבלה א' הם: המספר העצום של הילדים הגדלים ללא חנוך עברי כל־שהוא והמספר הפעוט של המקבלים חנוך עברי הגון.

מכל מאה ילדים עברים באמריקה בגיל של בית־ספר — שבעים ואחד אינם מקבלים חנוך עברי כל־שהוא ואך פחות מחמשה מבקרים בית־ספר עברי מתוקן (מתקדם).

נקל, איפוא, לחזות מראש, לאן פני היהדות האמריקאית מועדים, אם מצב זה בחנוך העברי יתמיד ולא תבוא התאמצות עצומה לתיקונו — ובעוד מועד.

ב

אולם, אף בזה בלבד לא נשאבה עדיין כל הפרובלימה של החנוך העברי באמריקה, כפי שהיא מתייצבת לפנינו בשעה זו ודורשת פתרון תכוף וחותך.

ידוע למדי, כי בתי־הספר העברים העממיים — ואפילו המשובחים שבהם — אינם נותנים לילד אלא ידיעה קלושה בשפה ובלמודים העבריים ולכל היותר — אך יסוד להקנית התרבות העברית. עצם הלמוד מתחיל בבתי־הספר הגבוהים, והילד העוזב את בית־הספר העברי לפני הכנסו אל בית־הספר הגבוה, אין ללמודיו ערך רב, כי שכוח ישכחם במהרה ולא ישאר בו כל זכר להם. האדם העברי בעל־ההכרה, וביחוד הקורא העברי באמריקה לא יגדל לנו אלא מבין מסיימי בתי־הספר הגבוהים.

וכאן מתייצבת השאלה: מה משפטם של אותם יחידי הסגולה, המתחנכים בבתי־הספר המתקדמים שלנו? היש לשים בהם — לפחות בהם — את מבטחנו ולראות בחמשת האחוזים האלה את „שארית ישראל" בארץ הזאת?

יבואו מספרים וישיבו.

טבלה ב'

	מספר הילדים	אחוזים ממספר המקבלים חנוך עברי נאות	אחוזים ממספר המקבלים חנוך עברי בכלל	אחוזים ממספר הילדים בגיל של בית־ספר
מסיימים את בתי־הספר העברים המתוקנים בכל שנה	1,200	4.0	0.6	0.17
נכנסים אל בתי־ספר עברים גבוהים בכל שנה —	800	2.7	0.4	0.11
מסיימם בתי־ספר גבוהים בכל שנה — — — — —	250	0.8	0.1	0.04

בין כל המכשולים הרבים המונחים בדרכו של החנוך העברי בארץ זו — מכת העזיבה היא אחת המסוכנות ביותר. הילד הנכנס אל בית־הספר העברי — בטובי בתי־הספר הכתוב מדבר! — אינו ממשיך לבקרו עד שיסיימו, אלא עוזבו בדרך. וכבר העיר על זה אחד מעסקני החנוך הידועים, כי בית־הספר העברי באמריקה דומה ל„קרון־הרחוב" — תמיד מלא, אך לא אותם האנשים.

די להתבונן אל הטבלה ב', כדי להווכח בשמות הנוראות, שמכת העזיבה עושה בחנוך העברי באמריקה.

מכל הילדים המבקרים בתי־ספר עברים מתקדמים אך ארבעה אחוזים מסיימים את בתי־הספר האלה ופחות משלשה אחוזים נכנסים אל בית־ספר עברי גבוה ורק כאחוז אחד מסיים את בתי־הספר הגבוהים בשנה.

זהו, איפוא, מצב החנוך העברי בארץ זו בימינו.

מכל ילדי ישראל באמריקה בגיל של בית־ספר — יותר משבעים אחוז גדלים ללא חנוך עברי כלל, פחות מחמשה אחוזים מבקרים בתי־ספר עברים מתקדמים, כחמשית האחוז

אברהם לוין:

מְקוֹר הָרָעָה

(לשאלת החנוך העברי באמריקה)

קיום הלאום בגולה מוצא את ערובתו הנאמנה בחנוך הלאומי. בלי חנוך מודרך ומכוון להמשכת „העול העולמי” בעולם זר ונכרי, המושך בעבותות־ברזל את הנוער ואת הדור הגדל לתוך זרועותיו, לא יתואר קיום הלאום בעתיד, ולוא גם יגדל הרצון ותפרח התקוה לתחיה ולחיים עברים בארץ ובגולה.

ה ח נ ו ך ה ע ב ר י ב א מ ר י ק ה — בו, ובו בלבד, מונח הפתרון לשאלת עתידו של הקבוץ העברי בארץ הזאת. ואך עם עליתו של החנוך העברי תעלה שמשו של עמנו בארץ זו והדור הזה, הצעיר, לא יהיה דור אחרון לישראל באמריקה.

מה הוא מצב החנוך העברי בארץ זו בימינו ומה היא הדרך, בה אנו הולכים לקראת עתידנו הלאומי בארץ הזאת — כתוצאה מן המצב הזה?

א

מתוך צירוף המספרים, שהוכנו על־ידי מומחה בשאלת החנוך העברי באמריקה*, מתקבלת תמונה זו ממצב חנוך ילדי ישראל בארץ הזאת.

ט ב ל ה א׳

	מספר הילדים	אחוזים ממספר הילדים בגיל בית־הספר	אחוזים ממספר הילדים המקבלים חנוך עברי
אינם מקבלים כל חנוך עברי — — — — —	500,000	71.4	—
מקבלים חנוך פרטי — — — — — — — —	20,000	2.8	10.0
מבקרים בתי־ספר ליום ראשון — — — —	60,000	8.6	30.0
מבקרים בתי־ספר עברים בלתי־מתוקנים	90,000	12.9	45.0
מבקרים בתי־ספר עברים מתוקנים — —	30,000	4.3	15.0
סך־הכל — — — — — — — —	700,000	100.0	100.0

הקו האופייני הראשון, הבולט מתוך עיון בטבלה זו, הוא — המספר העצום של הילדים, שאינם מקבלים כל חנוך עברי. י ו ת ר מ ש ב ע י ם א ח ו ז מ כ ל י ל ד י י ש ר א ל ב א מ ר י ק ה ב ג י ל ש ל ב י ת־ ס פ ר, ג ד ל י ם ל ל א ח נ ו ך ע ב ר י כ ל־ ש ה ו א — עובדה זו צריכה לעמוד לפנינו ככתב־האשמה היותר חריף נגד היהדות האמרי־קאית ועושי דברה, הרואים בגידול דור של מתנכרים לעברנו ולחיינו, ואין צריך לאמר — לעתידנו — ומחשים.

אולם, לא בזה בלבד יש לראות את הטראגיות שבמצב החנוך העברי בארץ הזאת.

מה משפטם של הילדים המקבלים איזה חנוך עברי שהוא — כשלשים אחוז מכל מספר הילדים בגיל של בית־ספר? היכולים ה ם לשמש ערובה נאמנה להמשכת קיומנו הלאומי באמריקה?

מתוך הטבלה מתברר מצבם בחנוך. רובם — ארבעים וחמשה אחוזים מכל המקבלים חנוך עברי — מבקרים בתי־ספר בלתי־מתוקנים (או „בלתי־מתקדמים” בנוסח הידוע) — מוסדות חנוך ללא תכנית וללא סדר ושיטה, אשר „קדיש” ו„קידוש” ו„הפטורה” וכתיבת „בריוועל” בשפה המדוברת הם ה„רכוש הרוחני”, שהם רוכשים בהם; רבים — שלשים אחוז — מבקרים בתי־ספר של יום ראשון, שכל ערכם החיובי אינו אלא בזה, שהם „טובים מלא־כלום” בחנוך הנוער שלנו, ואך מקצת מן המקצת — חמשה־עשר אחוזים — מבקרים בתי־ספר מתקדמים, שבהם הם מקבלים חנוך עברי בן־קיים.

*Dr. S. Benderly, Hebraism in America, The Jewish Education News, N. Y.

על העולם והחיים מתנוונת. נטיה יש להם לבתי־הספר הבינונים שבאמריקה להיעשות מכינות למעבדות של בתי־הספר הגבוהים, ונטיה זו מתגברת משנה לשנה.

היו ימים ובתי־הספר הגבוהים שבארצות־הברית היו משתדלים למלא חסרון בתי־הספר הבינונים. הקוליג'ים האמריקאים שנוסדו על־פי דמות־דיוקנם של הקוליג'ים האנגליים שבאוכספורד וקמבריג' היו מקדישים זמן רב ללמודי הספרות, היסטוריה, פילוסופיה ויתר מדעי־הרוח. אבל הימים ההם חלפו. בתי־המדרש הגבוהים של עתה הולכים ונעשים בתי־תעשיה לעבוד רופאים, מהנדסים, אדריכלים, עורכי־דין, רוקחים, ועוד. אחדים מהם נוכחו כבר לדעת, שסכנה נשקפת לתרבותו של העם האמריקאי מקטנות־המוחין ההולכת ומתפשטת בין הצעירים המתלמדים, והתחילו לדרוש מתלמידיהם הכשרה של תרבות והשכלה כללית מספקת, אבל מספר בתי־מדרש כאלו באמריקה מעט הוא. רובם היותר גדול שוקע בבוץ של ה„מומחיות"; הם „מעבדים" קאריירסיטים שאין להם בעולמם אלא „לשכה וביזנס", ונשמתם — פרוטה...

ומגפה זו של „מומחיות" פשטה גם מחוץ לגבולות ארצות־הברית. אמריקה נעשית עתה מורת־דרך לכל העולם כולו. „הדעה" הולכת אחר „המאה", ועושה שמות בתרבות העולמית. ה„דזשאז" של התרבות האמריקאית הולך וכובש את הסימפוניה היפה של התרבות האירופית. הנגע של קטנות־המוחין פשה גם בין הסטודנטים האירופיים. גם שם אפשר כבר לפגוש „מומחים" מהמין האמריקאי הידוע. המלחמה האחרונה הרסה במדה מרובה את הערכים התרבותיים שנוצרו במשך אלפי שנים, ועמי אירופה מתחילים לחוות קידה כלפי החמרניות הממשית ומזניחים את האידיאלים הרוחניים. הצעירים המתלמדים — רובם פניהם מועדות לקאריירה ול„מומחיות" ולא לתורה לשמה. הספרות, האמנות, הפלוסופיה ויתר מדעי־הרוח המעדנים את הנפש ומרחיבים את הדעת של האדם, הולכים ומגורשים מהרבה בתי־מדרש גבוהים, ומקומם יורשת ה„מומחיות" האמריקאית!

מה תהא תוצאת הופעה כזו? הצעירים המתלמדים יעשו אחר כך מורי־דרך לעמם. הם יהיו קברניטי אומתם וישמשו דוגמה לדור הבא אחריהם. נקל לשער, מה תהא השפעתם של מנהיגים כאלה על בני־דורם. ה„מומחיות" תתרבה, קטנות־המוחין תתגבר, והאידיאלים האנושיים ירעו עד שיסתאבו...

ומה שאירע בעולם הכללי, אירע גם בעולמנו היהודי. אנו, וביחוד הדור הצעיר שלנו, אוהבים תמיד לחקות את מעשי שכנינו הגויים. מעם־הספר אנו הולכים ונעשים לעם של „מומחיות". הטיפוס של „המתמיד" הלומד תורה ומדע לשמם, כמעט שחלף מאתנו. משאת נפשם של הצעירים היהודים הממלאים את בתי־הספר הגבוהים, היא לא ל„תורה", כי אם ל„תעודה" או ל„מומחיות" של פרנסה. השכלתם הכללית של רוב הסטודנטים היהודים באוניברסיטות שבארצות־הברית, ואף במדינות אחרות, היא קלושה ושטחית. ואם בהשכלה כללית כך, קל־וחומר בהשכלה עברית. קשה להחליף את המדע העברי למטבעות עוברות לסוחר, וצעיר „בעל־תכלית" לא יבלה את עתו בענין־הבאי כזה. והגיעו בעצמכם: מה יהא בסופו של הדור הבא, אם „מלומדים" כאלה יהיו מנהיגיו ודבריו! איזה סיכויים צפויים לשאיפותינו ולאידיאלים שלנו, אם המנהיגים שבידם נפקיד את רוח אומתנו, יהיו „מומחים" מהמין האמריקאי, שהם נעורים וריקים מכל מדעי־הרוח הכלליים והעבריים!

סכנה של „מומחיות" מרחפת על ראשנו ואין איש שם על לב. אין לך דבר מסוכן בעולם יותר מקטנות־המוחין, שהיא תוצאה ישרה מרבוי „מומחים" מהמין האמריקאי. „מומחיות" זו פירושה טמטום המוח, התכווצות התרבות והסתאבות של האידיאלים, וכבר הגיעה השעה להתריע על תקלה גדולה זו.

ניו־יורק.

ד״ר מרדכי כץ:

סַכָּנַת מוּמְחִים

סכנה של „מומחיות" מרחפת על ראשנו ואין איש שם על לב. מבול של „מומחים" למיניהם צף וסוחף את שדה התרבות העולמית והישראלית ואין מי שיתריע נגד התקלה.

לכאורה, היכן היא הסכנה? מה איכפת לנו, אם בעולם מתרבים מומחים שונים למקצועותיהם? הרי במדה שיגדל מספר אלה הבקיאים בטיב אומנותם ואמנותם, בה במדה תגדל התוצרת החמרית והרוחנית של האנושות. כלום לא היינו מבקרים תמיד את ה„דילי־מאנטים" הפוסחים על סעיפי מדעיים שונים, נוגעים ואינם נוגעים, וידיעתם בהם כזנב־הלטאה? כלום לא היינו מתפללים תמיד לימים, שבהם תכלה הדיליטאנטיות מן העולם והמומחיות תירש מקומה?

אבל לכשנעיין היטב בדבר, נראה, כי אָמנם יש לנו לחשוש הרבה מפני שפע של מומחים. תפסת מרובה — לא תפסת. ומה גם רבוי של מומחים מהמין החדש, שהורתו ולידתו באמריקה ומצודתו פרושה עתה על כל העולם כולו.

המומחה האמריקאי הוא „פרי חדש" לגמרו. זהו בר־נש, שהקדיש שנים אחדות למקצוע מיוחד, שעשהו קרדום לחפור בו, ולא קרא ולא שנה כמעט כלום מיתר מקצועות החכמה והמדע שיצר המוח האנושי במשך קיומו. שוטטו בבתי־המדרש לרפואה, חימיה, בנאות, ארדיכליות, פרקליטות ועוד, וראו את הצעירים ה„מתמחים" שם. רובם היותר גדול אינו מתענין כלל בכל המתרחש בעולם הספרות או בעולם החכמה והמדע, אם אין זה נוגע באופן ישר לענף החכמה, כביכול, שתלה הוא בו את פרנסתו לעתיד. הסטודנטים הללו לומדים ומשננים את שיעוריהם או עושים את נסיונותיהם במעבדות באופן מיכאני, בלי כל התרוממות נפש, בלי כל תשוקה לחשוף פניני החכמה ולגלות סודות הטבע. יחסם למקצועם הוא יחס של חייט למחטו וסנדלר למרצעו. הם אינם צוללים לנבכי המקצוע שבחרו בו, אלא הם מלקקים ממנו ככלב המלקק מן הים, והולכים ומפזרים אחר כך את „מעינותיהם" אלה חוצה. אין הם מוצאים לנחוץ ללמוד ולדעת אף את סניפי החכמות והמדעים הקשורים ודבוקים למקצועם כשלהבת בפתילה, ועל אחת כמה וכמה שאין הם קובעים עתים למדעי הרוח וללמודי הספרות והאמנות. וכלום פלא הוא, שעשרות אחוזים מה„מומחים" שהוכתרו בכתרי חכמות ומדעים בבתי־המדרש הגבוהים שבארצות־הברית, הם נעורים וריקים מכל מה ששייך למקצועות היותר חשובים של התרבות האנושית?

לא כן היה לפנים באירופה. שום צעיר לא נכנס לטרקלין של מקצוע מדעי אלא אם כן התקין את עצמו קודם בפרוזדור של ידיעות כלליות, שהכשירו אותו למקצועו. תלמידי בתי־הספר הבינונים באירופה היו „ממלאים את כרסם" בלמודים כלליים שונים, היו בקיאים בהיסטוריה, גיאוגראפיה, בספרויות־המופת ובמדעי־רוח שונים, ועמוסים בחומר תרבותי כזה היו נכנסים להיכלי החכמות והמדעים להשתלם שם במקצוע שבחרו בו לספוקם הרוחני, ואגב, גם להנאתם החמרית לעתיד. הם היו מתמחים שם במקצוע המיוחד שלהם, שהיה משאת נפשם, ומתאמצים לרדת לתוך כל קנוקנותיו וצינורותיו כדי להגיע לתהומי־תהומותיו. הם היו קוראים ודורשים בענינים שונים שהיה להם איזה מגע למקצועם, ולא הניחו ידם גם ממדעי הרוח ואף מהספרות והאמנות. המומחים הללו היו קודם כל אנשים משכילים, מושלמים, שתרבותם הכללית קודמת לחכמתם המקצועית; מומחיותם גדלה וצמחה מתוך השכלתם הכללית, אך לא על חשבונה. כמובן, היו גם יוצאים מן הכלל, היו גם קאריירסטים פשוטים, שלמדו רק על מנת לקבל פרס חמרי, והשכלתם הכללית היתה שטחית מאד, אבל אלה מעטים היו.

לא כך המצב באמריקה. בתי־הספר הבינונים פה אינם מגיעים למדרגת בתי־הספר שהיו באירופה. הלמודים כאן קלושים; הכל מוגש לתלמידים על קצה המזלג, כתות ומרוסק, כדי שיהא נוח לעכול. התלמידים בוררים לעצמם בתחילת כניסתם לבתי־הספר רק את הלמודים, שיהיו נצרכים להם אחר כך למקצוע המיוחד, שהחליטו לעשותו אחר כך לענף פרנסתם. הם מזניחים את הלמודים הכלליים ואינם מתענינים ביצירות ובאידיאלים הנעלים שהרו והגו אנשי־הרוח בכל דור ודור; מוחם הולך ומטמטם, נשמתם מתכווצת, והשקפתם

אחרי הארוחה אָמרו ליובל: — כמה טוב שיורד גשם. לא תוכל עוד ללכת מאתנו. פה תבלה את הליל. כמה טוב!

— כן, — ענה יובל, — אָביא הנה את קתרוסי. יש לי היום שירות חדשות, שלא שרתּין עוד לאיש. השמעתּ, לאָה?

פנתה לאָה הצדה ושתקה.

הלכו כולם יחד אתו להביא את הקתרוס. הלא יום חג היה, ואין צורך להחפז. כשנכנסו לאוהל, הושיט יובל את ידו לקחת את קתרוסו — ובמקומו קיסמים, קיסמים אין מספר, קיסמים קטנטנים.

„האָח" אָרוך ונוּאָש פּרץ מעשרת לבבות. אחר כּן השתּלטה דממה. רק טפּות גשם נטפו בחוץ על בד־הברזנט של האוהל, נטוף והתגבּר.

יובל כּרע, שמא טעה, נסה לאָספם בידים רועדות, אך הקיסמים — כּה מרובים! — התפזרו.

רגעי מספר עברו בדממה דקה. קול יבש וזר, כּקול הגורל, נשמע פתאום בדממה: — מוזר הדבר! אך מה לעשות?...

כולם הזדעזעו. מעשי לאָה הם.

יובל הביט עליה במבּט ממושך ומבחין, עיניו כבו ולא אָמר דבר. בת־הצחוק סרה מעל פניו. זרים היו פניו הפּעם לחבריו, עוד לא ראו אותו בכך... יובל לקח את הכּפּיה ופנה אל הפתח. מתּוך שתיקה פּנו את הדרך לקראתו.

— הה, יובל, אָנה תּלך? — נמשכה אחריו לאָה.

אך הוא לא שם לב אליה, היא נשארה עומדת וידה מושטה עד העלם דמות יובל במרחקים.

הוא הלך קדימה, ראשו גלוי, לגשם השוטף וחם. אף פּעם לא פנה לאחוריו.

מאָז לא בא עוד יובל אל הקבוצים. איש לא ידע איו. יש אומרים שראו אותו במחצבות על־יד ירושלים, יש אומרים שהסתּדר בחנות תּוי־זמרה בתל־אָביב. אבל אלה רק שמועות הן ואולם אין יודע נאמנה. יודעים רק, שיובל לא יבוא עוד אל העמק, כּי כאן שברו את קתרוסו.

לעתּים קרובות נזכּרים בו, מספּרים עליו לחברים החדשים, אולם לאָה איננה אוהבת את הספּורים הללו, שותקת, מקמטת את גבּות עיניה הדקות ופניה מלבינים.

מה הקתרוס? בכסף יקנו אחר. לאָה — היא היודעת, שלבּו של יובל היה גנוז בקתרוסו.

עם תּחילת האָביב, בּין שדות זרע מחוספּס ורענן, ללטיפת רוח משוחרר, שהביא בכנפיו את המנוחה והשקט, את מתק הצללים לאנשים טרודים, שמחים לנטפי המלקוש העליז — אָז נופץ לב יובל, נופּץ ואין יודע...

תל־אָביב.

יום מן השדה ומחכים מתוך סבלנות לבוא מי־שהוא לפתח אותם. פרה מתאוננת לרעותה בדממה על ששכחו לחלבה. התרנגולות עצובות ועזובות מתיישבות על אצטבותיהן רעבות למחצה, ברווזים נענו להן מתוך יאוש.

הכל באים לשמוע את שירי יובל, את נגינת הקתרוס שלו, מלבד לאה הדקה. אולי מפני זה היה יובל נכנס יותר לאותו האוהל, העומד כמעט בסוף המחנה, מקום שכנה לאה עם אחותה. איש לא ידע אם מדבר הוא ללאה יותר מאשר לאחרים, אך בנוכחותה שיריו מתגברים ונגינתו — מה תיף אז!

הקתרוס — לבבו, שבמקרה ישא אותו בידיו ולא בחזהו. אם הכל אוהבים בלבם — אוהב יובל בקתרוסו, בצליליו.

באי־סבלנות מחכה לאה לבואו של יובל, מורידה את שולי האוהל שלא יראו אותו החברים.

אחות לאה שמעה באמרה לו: — נגן בשקט, איש לא ישמע. עליך לנגן רק בשבילי, שומע אתה, רק בשבילי...

והיא גם שמעה כאילו יובל ענה לה: — אני חפץ לנגן ולשיר בשבילך, בשביל כולם, בשביל כולם...

ועוד הוסיפה אחותה: בעצמה שמעה בהתנשקם... היא היתה אז בחוץ, ואפשר רק נדמה לה כך?

היתה ראשית אביב ומורדי הרי־גלבוע התכסו מרבד־ירק עדין, רקום ציורי צבע שונים ונפלאים, צמח הזרע המחוספס בשדה, והאדמה היתה לחה עוד מהגשמים שחדלו זה עתה, מודבקת לכף הרגל; על כל שעל וצעד פרחים בגווניהם המרהיבים פתוחים למחצה, צמאים למלקוש שאחר לבוא הפעם; קבוצות־קבוצות של נוער צוהל מכל הארץ, ממתולה עד הנגב טיילו אז על פני העמק, המכנים־אורחים. בתחילת אביב זה — לא במשעול הצר, כי אם בשדה זרוע מחדש ורענן, בא יובל אל הקבוץ, פנה ישר אל האוהל שבקצה המחנה.

יום חג היה. תיכף הרגישו בבואו.

— יובל בא! — נשמע מקצה המחנה עד קצהו.

טרם הספיקה לאה לקום ולקשור את שולי אהלה — והאוהל נמלא אנשים. יובל ישב על מטת לאה הצרה והלבנה, נגב את מצחו, הביט למסובים ובת־צחוקו הרגילה מרחפת על שפתיו.

— טוב שבאת, יובל, יום חג לנו היום, — אמרו לו חברי הקבוצה.

יובל נגן. אותו יום נגן ושר באופן מיוחד. כולם הצטרפו לשירתו, עיפו, התחלפו אלה באלה ושרו. רק יובל לא נלאה. הקתרוס שלו לא היה עוד קתרוס, כי אם תזמורת.

מימינו ישבה לאה, ריסיה הארוכות הליטו את עיניה החצופות, קמטה את גבות עיניה בחזקה. מסביב — מי שישב על המטות, מי שישב על השלחן ומי על הרצפה. ישבו והקשיבו. יום נפלא היה אז. צלצלו קולות השירה והנגינה. הקהל התרגש — אולי מן המלקוש הבא ומתקרב. משחק השמש והעננים השפיע אף הוא.

זמן רב ישבו והקשיבו עד הזכיר תרועת השופר השלישית את שעת הארוחה. כמשתחררים בקושי מידי קסם נפלא — קמו לאט־לאט. יובל חדל מנגן ועיניו שקעו במצחו.

— בוא ונסעוד את לבנו, — קראו ליובל.

הוא קם, נשא לפניו את הקתרוס וכלא יודע מה לעשות בו, הביט לצדדים.

— שים את הקתרוס על מטתי, — באה לאה לעזרתו.— אל תדאג, איש לא יגע בו...

ואיש לא שם אז לב לפניה שהלבינו.

סעודת הערב ארכה מתוך שיח ושיג ומתוך צחוק.

לאה קמה פתאום. על מבטו התמה של יובל אמרה: — נדמה לי, שגשם יורד. אלך ואראה. — ויצאה.

בשובה היו ריסיה חשופות, עיניה נוצצו בחוצפה, טפות גשם כאבני־יקר הבריקו על שערותיה השחורות והמסולסלות. היא צחקה כל הזמן, צחקה: — איזה גשם, — חזרה בלי־הרף, — איזה גשם נפלא!

בתיה כהנא:

הַקַּתְּרוֹם

הבחור עם הקתרום — מי לא יכיר אותו בעמק?

בעצם גם בחור איננו עוד, כי אם נער. עינים שחורות לו מעמיקות תחת כפת המצח, פנים חוורים, בת־צחוק כאילו קפאה לעולם על שפתיו העבות, הילדותיות.

עם בוקר הוא בתל־יוסף, בצהרים — בעין־חרוד, עם ערב — בכפר־יחזקאל ולן הוא — כבר! — במרחביה. ככה יהלוך מקבוץ לקבוץ, ממושבה למושבה, בקיץ ובחורף עם הקתרום על שכמו. דרך משעולי־שדה צרים, בין שבלים מתנועעות משני הצדדים, סומא למחצה מזוהר השמש הנפלא וברק־זהב התבואה, מכוסה טפות זיעה, המתגלגלות מתחת לכפיה, הענודה על מצחו — צועד הוא בכוון הרצוי לו...

את כל השבילים והמצרים ידע. והוא לא יתע. בחורף הוא רומס ולש את הבוץ הדליל, הזועף ומבצבץ מתחת לרגליו. את המצר לא רואים אז. אבל לו, לבחור, יש מצפן — לא בכיסו, לא! — נגד עיניו: — הר תבור.

מקום עבודתו, מגוריו, מלאכתו — אין יודע.

בבאלפוריה אמרו, שהוא עובד בבית־אלפא, בבית־אלפא — שהוא פועל בתל־עדש. אך אל נכון איש לא ידע.

לא ידעה זאת, כמדומה, גם לאה דקת־הגזרה עם העינים הגדולות והחצופות. ואולי ידעה, אך מאנה לספר לאיש.

בין מושב למושב דורך הוא, צועד מקבוץ לקבוץ. לעתים קרובות הוא בא אל הקבוץ הגדול, שאהליו נטויים לרגלי ההר וצריפיו — על הגבעה. הוא נכנס מאוהל לאוהל. הכל שמחים לראותו, סובבים אותו, מתייחסים אליו בחבה רבה. הוא עונה קצרות בבת־צחוקו הרגילה על פניו.

— הה, יובל! — היו פוגשים אותו. קראו לו על שם יוצר כלי־הזמר הראשון. את שמו הנכון לא ידע איש.

— מה שלומך, יובל? — שאלו אותו.

— טוב, ענה בקיצור.

— מה עסקיך?

— כרגיל...

— הבאת שירים חדשים?

אורו פתאום פניו. עיניו בלטו מעמקיהן וגדלו.

— אם לשירה — פנו דרך ליובל! — מתחיל הוא מדבר ישר, צחות, בקול רם. אך יותר מכל ישיר. הה! כמה יפה הוא שר!

היתכן לספר איך צומח העשב בשדה הרחב? התוכל לדעת איך יורד גשם בלילות־סגריר? — כן תוכל למצוא את מקור שירתו של יובל.

שיר אחר שיר, שירי כל הארצות וכל העמים. שירים עליזים כיום־קיץ בהיר ביער, עצובים כשדרות רטובים בימי סתיו, מצלצלים כזמרת העפרוני במרומי הרקיע, שקטים כמעוף העטלף בערב.

שירים משירים ידע יובל. קהל רב יתאסף סביב לאוהל לשמע שירתו. תחילה נכנסים אל האוהל. וכשצר המקום שם, עומדים בחוץ כולם — זקן וטף. באים חברים, שלא יצאו מאיזה סבות לעבודה באותו יום, אחריהם באים אורחי הקבוצה, הורים וקרובים, אמנים וסופרים, המחפשים בקבוץ תכנים לתמונותיהם וספוריהם. אחריהם תורני המטבח, שהפקירו את המרק בדודים, תורני הכביסה, המביאים אתם ריח של סבון ואד.

ובהשתפך השירה, בהתפשטה עד גן הירקות ובאו גם משם, מזקיפים גביהם בהליכתם. חברי בית־החולים לא יטו מיד את אזנם, אך סוף־סוף יבואו גם הם. הפרדים שבים באותו

עַל שַׁדְמוֹת עָתִיד, כִּפְרוֹץ עַם הַפְּרָחִים.
מִקִּרְבִּי יָצְאוּ לִמְלוֹךְ יָהּ וּבְעָלִים —
אַךְ תָּו וָסֶמֶל לַחֲמַת יִצְרֵי הֵמָּה.
הַרְמוֹנְיָה זוּ אֶרְאֶה בַּכּוֹכָבִים --
מִזֶּרֶם נִצְחִי בִּי, מִקֶּצֶב חִשְׁקִי,
בְּלֹא־יוֹדְעִים נֶחְקְקָה וְאָזְנָה;
וְגַלְגַּל־מָרוֹם — גַּלְגַּל־עֵינִי תּוֹמְכוֹ.
מִלִּיפֵי נִמְווּ קוּרֵי קִשְׁרֵי תֵבֵל,
וּסְבִיבִי תְהוֹם לֹא פֻלַּס, שׁוֹאוֹת בֹּהוּ.
וְאֵיךְ נִתְעֵיתִי לַאֲמִין בְּחֶשְׁבּוֹן
וּכְפִיַּת סִדְרֵי־דִין מִמַּעַל לִי,
וַאֲנִי הֵן עֶלְיוֹן עַל עֶלְיוֹנִים וֵאלֹהֵי
הָאֱלֹהִים?

בֵּין קִצְפֵי לַיְלָה חָגָה דּוּגַת־סַהַר,
וְנָחַשׁ אָדֹם כּוֹרֵךְ אַחֲרִית־שֶׁמֶשׁ.
אַף עוֹטֵף וְגוֹוֵעַ זִיו אֲדָמוֹת.
וּבָא וְעָמַד קָרוֹן דְּלוּק־חַלּוֹנוֹת
(מְסִלַּת־בַּרְחוֹ תַּמָּה פֹּה בַּשְּׁלָגִים)
וַיִּפְתַּח דַּלְתוֹ. רֶגַע — וַיִּתְפַּתֵּל,
בֵּין חוֹרְשׁוֹת עוֹטוֹת צֵל עַל צַחַר־סְדִינָן
וְרִמְזֵי אוֹרוֹת־בָּתִּים מֵעַל גְּבָעוֹת, —
לְהוֹרִידֵנִי אֶל עִיר גֵּי־הַסַּחַר
וְלִכְלוֹא בְּצִמְצוּמֵי בְרִית־אֶזְרָחִים
זֶה בְּשָׂרִי־דָמִי חוֹקֵק הָרְקִיעִים.

קליוולאנד, כסלו, תרפ"ו.

בדקדוק. אלה אשר תקנו את התפילות, לא התכוונו ליצירה שירית או ספרותית, כי אם להשתפכות הנפש ורוממות הרוח"...

באו עוד אנשים ואז עמדו להתפלל תפלת־מנחה. אנכי לא גרעתי עין מאד"ם, שעמד אצל הקיר והתפלל תפילת שמונה־עשרה בלחש ובכוונה.

כאשר נפרדתי מעליו, בקשני לבוא אליו כפעם בפעם. חברי אמר לי, כי זה דרך אד"ם לקרב אליו את הצעירים וללמד אותם את הדברים הקשים להם. מאז שחרתי אותו עוד פעמים אחדות, וככל אשר הוספתי לראותו ולשמוע את דבריו בענינים שונים, גדל כבודו בעיני וגדלה אהבתי אליו, כי היה בעל שכל חד ומסביר נפלא ופשטן גדול. ומלבד שהיה משורר ומדקדק גדול, היה גם לוחם אמיץ לב, שנלחם בחרף־נפש בצביעות ובאמונות התפלות של העם. הוא היה איש פשוט, בלי שמץ גאווה, בלי רדיפה אחר כבוד. זכרונו נחרת כל־כך בלבי, עד שאינני יכול לשכוח אותו עוד עתה, לא אותו ולא את הרושם שעשה עלי בחכמתו ובדבריו.

ניו־יורק.

אברהם רגלסון:

רָאמוֹת גֵּי־הַסַּחַר

לְרֹחַב שְׁחָקִים וְרוֹעִים גְּדִיֵי עָנָן —
מִבְּעַד לְוַרְדָּם רֹךְ הַתְּכֵלֶת רוֹחֵשׁ.
אֲדַמְדָּם אֲוִיר תַּחְתָּם, וַאֲדְמוּמִית
עַל שֶׁלֶג־חוּצוֹת סָפֵק נָחָה, נָדָה.
בֵּין סְרִיגֵי גְּדֵרוֹת תּוּתֵי־שִׂיחִים סוֹמְקִים,
וִילָדִים עוֹבְרִים צוֹהֲלִים, סְמוּקֵי קָרָה.
וְשֶׁמֶשׁ, אָב לְעֶדְנַת הָעַרְבַּיִם,
בֵּין סְבָכִים וּבֵין בָּתִּים זָרוּק מוּבָם.

אֵין אֵל כְּאַדִּיר־בְּשָׂרִי, כִּי מִסּוֹדוֹ
עַל תֵּבֵל זָלַף זֶה דַּם יָפְיוֹ, יִשְׁתֶּה.
בְּכָל אַהֲבָתִי דֹּק עַל אֶרֶץ גּוֹחֵן
וּבְכָל הִשְׁתּוֹקְקִי לִידִיד וְשֵׁגָל,
רַק צֵל וּרְאִי לְצַלְמִי בָּם אָהַבְתִּי.
הַהוֹד אֲצַלְתִּי לָמוֹ, אוֹתוֹ אֵדָע.
נְבִיאִים וְגִבּוֹרִים סְפוּנֵי אָבָק,
דוֹר שְׁכֵחֵי עוֹלָם, מִמַּגַּע אִשִּׁי
בְּאֵיתָן יַעֲמוֹדוּ; וּמֵרֵיחַ חַיַּי
יִשְׁתָּרְעוּ עֲדָנִים וְאוּטוֹפִּיּוֹת

אבל מה גדלה תמיהתי, כאשר נפתחה הדלת ונבוא החדרה. נוכח הפתח ישב על כסא רחב ורך, סמוך אל השלחן, איש זקן כפוף־קומה, עם זקן מוצע, עם פנים רזים וקמוטים מעט, פנים שאינם מפיקים כלום, כפני רוב האנשים בחוץ ועם שערות לבנות וחלקות, שירדו על העורף ועל הרקות עד הזקן, וכמסגרת כסף סבבו את הפנים. את מצחו ואת עיניו לא יכולתי לראות כרגע, כי כסות עינים רחבה, שהיתה תפורה אל מצנפתו על ראשו למגן מקרני השמש, האפילה על המצח ועל העינים, ורק כאשר קם ממקומו בבואנו אל החדר, ובהרימו את כסות־העינים, נראו לי כרגע מצחו הלבן הרחב והקמוט ועיניו אשר הבריקו עוד באש נוער מתחת למשקפיו. את עיניו אלה לא אוכל לשכוח גם עתה, כי הציץ מהן איזה דבר, שאיננו רגילים לראות אצל אנשים אחרים, איזה דבר, אשר אילץ את רואו לבלי הסיר את מבטי עיניו ממנו.

כאשר עזב אד"ם את מקומו אצל השלחן, יכולתי לראותו כולו. אם גם היה זקן — היו תנועות גוו מהירות ופזיזות, עמידתו ישרה ובכל תנועותיו לא ניכר כל סימן של התרשלות ועיפות. הליכתו היתה ישרה, קומתו ממוצעת ומבנה גוו כתיקונו. למראה פניו הרציניים, פאותיו ומעילו הארוך, אשר „טלית־קטן" נשקף מתחתיו בהפתח כנפי המעיל, — למראה כל אלה אפשר היה לחשוב את אד"ם למלמד או לרב או לאחד מ„כלי־הקודש".

גם הספרים, אשר מצאתי על שלחנו (ספרי גמרא, מדרשים, ספרי דרוש, תנ"ך, „מקראות גדולות" וגם „חושן משפט") — הוסיפו להעיד עליו כעל רב ו„כלי־קודש".

מלבד אד"ם ומשרתו מצאנו בחדרו עוד שני אנשים שישבו ועיינו בספר. כאשר נודע לי אחרי כן, היו שניהם חובשי בית־המדרש ובנגוע בהם „רוח הזמן", יצאו מקודש לחול ויעזבו את בית־מדרשם ויחלו להתעסק בלמודי חול ולהכין את עצמם לבחינה כללית בגימנאסיה ללמוד אחרי כן את חכמת הרפואה.

חברי הציגני לפני אד"ם בדברים אלה: בחור־ישיבה, יודע וחובב השפה העברית ומשוגע לדבר אחד — לדקדוק. הוא בלע אל קרבו את כל ספרי הדקדוק ועודנו רעב.

אד"ם שם עיניו בי, הביט עלי במבט חודר, הושיט לי את ידו ויאמר: „מי יתן והיו לנו משוגעים רבים כאלה, אז לא רבו כל־כך השגיאות בספרים ובעתונים". בקשני לשבת וישאלני מאין הנני, באיזה ישיבה אני לומד ואיזה ספרים אני קורא. כאשר ספרתי לו בתוך שיחתנו, כי יודע אני כמעט כל התנ"ך על־פה, היה שבע רצון מאד ויאמר: „רק מאנשים כאלה יש לשפתנו תקוה, כי בלי תנ"ך אין ידיעת השפה, ואלה הכותבים בסגנון תלמודי — מתרחקים ממקור שפתנו ובוראים להם בריאה חדשה".

אני הבעתי לפניו את צערי, כי אין לנו ספר דקדוק מסודר כמו בשפות אחרות, כי ספרי הדקדוק שלנו מלאים פלפול וחריפות, אין בהם סדר והדרגה, וקשה להוציא מהם דבר שלם ומסודר. הוא נחמני, כי יבוא יום ויהיה לנו גם ספר דקדוק מסודר ומתוקן; עכשיו ממלא הפלפול את חלל עולמנו, ולכן אין הפלפול חסר גם בספרי דקדוק.

בכל זמן דברו אלי לא חדלתי להתפלא על העובדה, כי התייחס אלי כמו אל איש גדול, אם גם הייתי עוד אז נער והוא ראני בפעם הראשונה. יחסו זה אלי והערותיו וביאוריו על דברים רבים של שיחתנו פעלו עלי פעולה עזה, ובכל ימי חיי לא בליתי שעה של עונג רוחני עמוק כמו בשעת שיחתנו.

שיחתנו נפסקה, כי החלו להתאסף לתפילת מנחה. באו אנשים שונים, צעירים משכילים וזקנים אחדים, כולם אנשים שקראו ושנו, וישוחחו ויתווכחו ביניהם על דברים שונים. נתוודענו איש לאחיו והשיחה התרחבה וגם אד"ם לקח חלק בה. נסבה השיחה על־דבר סגנון התפילות שלנו ועל שגיאות־הלשון הנמצאות לרוב בתפילותינו. צעיר אחד העיר על שגיאה גסה, הנמצאה בתפילה ידועה, שכל היהודים אומרים אותה בכל עת ובכל שעה בכל מקום, זאת היא תפילת „אל מלא רחמים" וגו', תפילת האזכרה למת. שם כתוב: „המציא מנוחה נכונה בצל כנפי השכינה וגו' א ת נשמת..." תחת: המציא מנוחה נכונה... ל נ ש מ ת...

— עד שאתם דנים על השגיאות בתפילות — דיינו על התפילות עצמן, — אמר אד"ם. — באמת אין לנו כמעט תפילות כלל, תפילות במובן בקשות; יש לנו רק תהילות ותשבחות לה', אבל בקשות — רק מעט מזעיר. עיינו נא בסדור וראיתם, כי כמעט תשע עשיריות של התפילות אינן אלא שירות והלולים, דבר שאיננו נורמאלי כלל. והסגנון של התפילות? הלא הוא לרוב רק קבוץ של מלים, כמו, למשל, בתפילת „ישתבח": כי לך נאה... שיר ושבחה, הלל וזמרה, עוז וממשלה, נצח, גדולה וגבורה, תהלה ותפארת, קדושה ומלכות, ברכות והודאות וגו'. ועוד הרבה כאלה. אבל אין בכך כלום. גם בתנ"ך יש הרבה שגיאות

ההתבוללות והטמיעה ויחד עם זה נלחם בעד קיומה הרוחני של היהדות בחרף־נפש, שבזמננו זה היינו קוראים לו לאומיות נערצה. התוצאות ידועות. בתוך אהבת־הנצח והערצת־העולם של היהדות נותר הוא לבדו, כאָבל בין החתנים, וכל קהל חסידיו ומעריציו עזבוהו. הם הלכו למקום לא ישובו משם ונעלמו בין גלי הטמיעה והכליון הרוחני. עד שבאה תקופת התחיה הציונית ותציל מן היהדות הגרמנית את מה שאפשר היה עוד להציל. שמא תאמרו: כל הדרכים מובילים לרומה? כן. אבל לאיזו רומה? לזו שנחרבה או לזו המתעוררת לתחיה? שאיפת הרינֵיסאַנס האיטאלקי ידעה רק דרך אחת — ותחיה את האומה ואת כל האנושות הנאורה. בנדון זה — מי יודע, אם יש איזה הבדל בין רומה וירושלים.

מעשה ברב אחד שגלה לנו את סודו של אברהם ליסין. פנה אליו אותו רב באיזה ענין במכתב־בקשה בזו הלשון: „לכבוד הגענאָסע המופלג הסוציאליסט הצדיק ר' אברהם נ"י, אחדש"ה וכו'". הסוציאליסט הצדיק! זהו הסוד הגדול! הוא נין ונכד לר' אייזעלע חריף ור' איצעלע חריף ולפי החשבון הישר צריך היה גם הוא להיות המשך לחריפים וצדיקים. במקום ר' אברהמ'לה חריף נעשה לגענאָסע ליסין. סוציאליסט צדיק באמונתו יחיה. יש לו שיטתו הוא. צדיק שקבע שיטתו ביום, אל תהרהר אחריו בלילה. כבר הראתה לנו ההיסטוריה שלנו: צדיק גוזר וההיסטוריה מקיימת. הרבה שלוחים למקום — ואחד מהם הוא ודאי הסוציאליסט הצדיק.

ניו־יורק.

מ. מנוסוביץ:

פְּגִישָׁתִי עִם אֲדָ"ם הַכֹּהֵן

(מזכרונות ימי נעורי)

הדבר היה לפני חמשים וחמש שנה, או אולי פחות מעט — איני זוכר בדיוק — עת למדתי באחת הישיבות בווילנה. אני כבר נמשכתי אָז אחר זרם ה„השכלה", אשר פלס לו נתיב אל בתי־הישיבות בערים הגדולות, ואקדיש זמן רב ללמוד התנ"ך ודקדוק ולקריאת „ספרים פסולים". אָהבתי לקרוא שירים, וביחוד שירי אד"ם הכהן. לא היה אָז כמעט בחור־ישיבה משכיל, שלא קרא את „שירי שפת קודש" של אד"ם הכהן ושלא ידע בעל־פה איזה שירים מספר זה. „החמלה", „המתאונן והמשורר", „הדעת והמות" — שירים אלה היו שגורים על כל פה בבתי־המדרש, שקרני ההשכלה חדרו שם, והושרו בניגון ידוע. גם אָנכי ידעתי הרבה שירים מ„שירי שפת קודש" בעל־פה, ובכל פעם שהרגשתי צער עמום בנשמתי, ישבתי לבדי בפנה ושרתי לי חרש את „החמלה" — להפיג בה את צערי.

באחד הימים, בשיחה נעימה עם חברי בישיבה, צעיר משכיל ו„למדן", שגם הוא אָהב מאד את השפה העברית ואת ספרותה, נסבו הדברים על אד"ם הכהן, וחברי זה שאלני, אם כבר ראיתי את אד"ם, או הייתי אצלו; ובשמעו מפי תשובה שלילית, אָמר לי: אם חפץ אתה, אקחך עמדי ונלך אל בית אד"ם, ובאשר אתה אוהב תמיד „לשחות בים הדקדוק", אפשר, כי אד"ם שלנו יתענין בך ויאיר לך את הדרך.

ואז ספר לי חברי, כי במשך ימי הקיץ החמים יושב לו אד"ם בנאות דשא אחורי העיר בבית־קיץ, ויש לו שם מנין בכל יום. אל המנין באים אנשים שכירים וגם מכירים וסתם צעירים משכילים, החפצים להכיר ולראות את המשורר הגדול הזה. בתוך יתר הצעירים בא כפעם בפעם גם חברי זה אל המנין, ולפיכך הוא מכיר היטב את אד"ם, וכן יודע אד"ם גם אותו.

שמחתי לקראת המקרה לראות את המשורר, אשר הקסימני ככה בשיריו ובצחות לשונו. ביחוד חפצתי לשאול אותו שאלות רבות בדקדוק, שלא היו נהירות לי, ולא היה איש שיבארן לי.

ביום השני הלכתי עם חברי אל מעון אד"ם. הייתי נרגש מאד ולבי דפק בי בחזקה. לראות את אד"ם היה בעיני מאורע רב־ערך, ומה גם לשמוע את דבריו ולשוחח עמדו. לא אדע מדוע, אבל תמיד תארתי לי את אד"ם כאיש בעל צורה, גבה קומה עם זקן לבן וארוך, עם פנים מפיקים רוממות־רוח ועומק־מחשבה. ועכשיו בלכתי אליו, ראיתיו נצב נגד עיני־רוחי עוד יותר בהיר.

ממצודתה של ה„אוכראנה" וילך עם הגולה מעבר לים, אל אמריקה. ופה התחיל הפרק החדש בחייו.

אמריקה היהודית שלפני שלשים שנה! יודעי־חן אומרים, שזה היה הגיהנם הרוחני, שאליו התכוון דאנטה בחרטו בחרט־אנוש על דלת־פתחו של הגיהנם את אזהרת הגסיסה: „הוי, כל הנכנסים לכאן, הסוף לתקוותכם!" פתאומית ולמעלה מכחות אנוש היתה קפיצת־הדרך ממינסק לניו־יורק. ולאכזבה ולמרירות הנפשית לא היה כל גבול. בתקוות רמות ושאיפות כבירות עבר הפליט הצעיר דרך „אי־הדמעות" ובלב רגש דרכה כף־רגלו על ארץ־החופש. בתוך עמו ישב, בתוך אותם ההמונים הרחבים, שאליהם כל־כך ערגה נפשו ושלהם הקדיש את מרצו ורעננותו, את כשרונו ואהבת־חייו. אבל המציאות היתה אחרת לגמרי. לעוני ולרעב שהתרועעו אתו מן היום הראשון לא שם לב. חביבים היו עליו היסורים הגופניים, שהיו ממרקים ומשתיקים את געגועיו העמוקים לתלמידיו וצאן־מרעיתו מעבר לים. אבל היסורים הרוחניים — איזו אפשרות יש לו לנודד בודד וחוזה־חלומות להתגבר עליהם ולהנצל משיני־האבדון שלהם? באמריקה מצא המון יהודי גדול, נאנחים ונאנקים ב„סוועטינג שאפס", עבדים לעבדים, על גבם חרשו חורשים, אלה ה„סוציאליסטים" והאנארכיסטים ושאר כל מיני הפגעים שקללת אלהים הרביצה על עם העמוסים. זו היתה תקופת ההרס וההפקרות של ה„אבענדבלאט" מימי חטאות־נעוריהם של ב. פייגנבוים ופיליפ קראנץ. עתון זה, שהיה השליט והמשפיע בחיי המוני הפועלים — תכנית אחת היתה לו: להוריד את הקדוש־ברוך־הוא מגדולתו ולהוקיעו לעין השמש באיסט־סייד לעיני כל הפועלים והרוכלים. צריך להחיש את הגאולה ולזה יש לעשות את הכל „להכעים", על חרון אפם של הרבנים וה„שול־אידען" וכל ה„דונקעלע מאסען". אלה היו פושעי ישראל, שאפילו הייבסקציה החדשה שלנו יכולה היתה לצקת מים על ידם וללמוד מהם „תורה ומעשים טובים". ה„יום־כפור־באל" היה רק אחד מן המעשים הקטנים. פרצה מלחמת אמריקה וספרד. ראה ה„אבענדבלאט", שהיהודים זכרו פה את זכותו של טורקבומאדה ויתנו אהדתם לאמריקה, ארץ־מגורתם החדשה, ותיכף יצא הכרוז: בעד ספרד! תחי האינקוויזיציה! ראו „דברי" ההמון, שהמוני ישראל עומדים לצדו של דרייפוס, ויהי ה„אבענדבלאט" למליץ־יושר קיצוני לאסתרהאזי. וה„פאָר־ווערטס", שהיה אז עלה נדף, קטן ככף איש, התאמץ להלחם נגד השליטים ה„אנארכיסטים" האלה ולכבוש את הרחוב היהודי. פה חש ליסין הצעיר ה„ירוק", שהגיעה שעתו. הוא נכנס לחבורה של ה„פאָרווערטס". אבל מאין תבוא האמונה להלחם נגד עדת־עריצים שכחה כבר היה מבוסס ולה השלטון והגבורה? ההפקרות והירידה הרוחנית חדרה עמוק לתוך ההמונים ותהי כרקב בעצמותיהם. מתוך אותם ההמונים שאב את האמונה. במאמריו ושיריו הלאומיים החמים הוא מושך את לב הקורא היהודי — ועושה נפלאות. סוף־סוף, צדקה אולי עשה הקדוש־ברוך־הוא, שפזרנו בין הכתות והמפלגות. הבונדאי המינסקאי היה בשביל האינטלי־גנציה הסוציאליסטית מה שהיה אחד־העם בשביל האינטליגנציה הציונית. כל הדרכים מוליכים לירושלים של מעלה — וככה נהיה ליסין ל„עמוד האש" כלשונו של ברנר.

כיצד נעשה הפלא הזה? כיצד אפשר היה לליסין לכתוב מאמר ראשי ב„פאָרווערטס" על־דבר מותו של תיאודור הרצל, מאמר מלא הערצה והתלהבות לאיש הדורות ולא רגמוהו אז באבנים? כיצד סבלו ה„געגאָסען" מינות כזו? זהו אולי סוד כחו של ליסין. הוא דבר אל ההמון בכח התורה, אותה התורה העתיקה של עם ישראל. בכח זה ראה את המסתורין הלאומי האומר: יהרג ואל יעבור. וכי לא היה כח זה שהציל את „הבימה" המוסקבאית משיני האריות? שיטה היה קבע לו ליסין בעולם־רוחו, רעיון שעליו כבר רמז ליברמאן: „אם רוצה אתה לקרב את לבותיהם של ישראל לתורת הסוציאליות והגאולה האנושית, הנח את מארכס ולאסאל ותן להם פרק משניות וחתיכת עין־יעקב. בזה נצח את ה„אבענדבלאט" — ויטהר במקצת את המחנה. וכשנוצרה סביבה סוציאליסטית יהודית נקיה ורצינית, קטנה אמנם ומצערה, נתגלה הגלגל החוזר. אז הכירו ונוכחו, שאחרי ככלות הכל צדק האפיקורס הבונדאי ממינסק: סוציאליות יהודית בלי יהדות חיובית — אי־אפשרית היא.

אני מאמין, שליסין הולך לירושלים של מעלה דרך ארחות עקלקלות ואני תפילה, שלא תארע לו שום תקלה בדרכו ושלא ישאר, חס־ושלום, יחידי בארץ־תלאובות. הלא היה מעשה בקרובו ואיש־משפחתו גבריאל ריסר, אוהבה ואבירה של היהדות בגרמניה. את לבו ונפשו נתן לכת „גרמניה החדשה", שאחרית תקותה היתה השגת צדק ויושר תחת כנפי

לנו עצמנו המארטירולוגיה היותר עמוקה ונוראה שבכל הדורות ובכל הזמנים? מדוע לא תספרו לצעירי ישראל על־דבר רבי עקיבא, על־דבר רבי חנינא בן תרדיון ושאר הרוגי־המלכות שלנו, אלה הריבולוציונרים הקדושים שהרימו את דגל המרד לדורות עולם?

הנה אתם מוסרים את עצמכם על קידוש השם כדי להרים את הפועלים היהודים למעמד נבחר, כדי שלו, רק לו, ינתנו התורה וההכרה של החופש והדרור, ושהוא, הפרוליטאריון היהודי, יהיה נושא רעיון הטוב והנעלה, לסלתה ושמנה של האומה. העוורים! וכי אין אתם רואים ושומעים שעם ישראל כולו, מן הראשון עד האחרון ביהודים — קוראים ומתריעים דרך כל ההיסטוריה שלו: „אתה בחרתנו"! עם שלם נבחר יש לנו ואתם מטריחים את עצמכם לחוג „חוג" נבחר, יחיד ונפרד, דל ומצער? עם שיש לו משה ושמואל, ירמיהו ויחזקאל צריך לחזור על הפתחים הסגורים של דוברוליובוב ובילינסקי? כלום צריכים בני־בניהם של בר־כוכבא, של רבי יהודה בן בבא ומהר"ם מרוטנברג לעזוב את אהלי יעקב כדי למצוא איזה חידושים בתורותיהם של הרצן ובאקונין?

על קרקע־איתן זה עומד ליסין בשתי רגליו, שלם בנפשו וכל רוח שבעולם לא תזעזע אותו מאדמת־קודש זו. הוא הסוציאליסטון העברי המקורי, חניך הרוח של נביאי ישראל, הפלימן ממינסק שקלט אל תוך לבו את קריאת הנביא מתקוע. ניצוץ הצדק העולמי והיושר האנושי של ה„עשרים וארבע" היתה ללהבה בלבבו וברשפי־יה אלה הוא שואף להאיר את מחשכי בני ישראל, את הפנות הנדחות של כל עדת בני ישראל הנמצאים בצרה ובשביה בין בים ובין על היבשה.

המארטירולוגיה הישראלית! זהו הרעיון הנצחי ששפך את שלטונו על עולמו והלך־רוחו של אברהם ליסין. בה הוא רואה את היופי האין־סופי של הצער היהודי, את הגדלות ההיסטורית של האומה הישראלית ולפניה הוא כורע ברך ואומר שירה. במגילת־היסורים הישראלית הוא רואה את הצעד היותר חיובי על דרך הגאולה האנושית, את ה„הנני!" התמידי של הנשמה היהודית לקדש שם שמים לעיני כל העולם ולהיות לנס לכל העמים. דרך אספקלריה זו, של דם ואש, הוא צופה ומביט לסוף הדורות שלנו וחודר אל תוך נפש האומה העברית. פה אנו מוצאים אולי את הטעות ההיסטורית היסודית שבהשקפת עולמו של ליסין. הוא כל־כך מתפעל מהדר הגאון והיפעה של הצער היהודי, עד שאינו רואה את תכליתה ושאיפתה. מהי מטרת המארטירולוגיה של עם ישראל? — וחי בה ולא ימות בה! הקריאה הנצחית: בדמיך חיי, בדמיך חיי — כוונתה היתה, שעל האומה הישראלית לפשפש במעשיה ולהחיש בכחותיה ובידיה הצלתה וגאולתה. בעלותם על המוקד רמזו הצדיקים והקדושים שלנו לדורם ולדורות אחרם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו. קידוש השם לא היה מטרה כשהיא לעצמה, כי אם אמצעי והזכרה לנשארים, כי יקחו גורלם בידיהם הם ולא יחכו עד שיגיע תורם ל„שוחט והמאכלת". ההמשך ההגיוני של המארטירולוגיה שלנו הוא — התכוננות להצלה לאומית ולגאולה לאומית. ליסין מגיע עד גבול המארטירולוגיה הישראלית, נפשו משתפכת בניגון הנורא, לבו מתכווץ מצער ומדמעות, אבל ברגע זה כלי־זיינו נופל מידו. האם זה הסוף? איזה צל נסתר של ספק חרישי מתגנב אל לבו: היקום יעקב? האם תקום שה פזורה ישראל? מכאן רוחו נשאת אל עולם מפשט, אל הצדק העולמי והגאולה האנושית ושם הוא מבקש רחמים בעד עמו הנמצא על עברי־פי־פחת. בכחות־ההצלה העצמיים, הטמונים בתוך הקבוץ הלאומי, כחות שלאור־ברק המאכלת התחדשו והתגברו ויהיו לאותו הכח הלאומי העמוק, כפי שחזה אותו הרצל — בכחות אלה מסופק, כנראה, ליסין. המארטירולוגיה שאכלה את כל נשמתו התישה את כח־חזיונו.

אפשר: לולא עזב ליסין את רוסיה, היה פונה ויוצא בדרכים אחרות לגמרי. הוא עזב את היהדות הרוסית בתקופה של דמרומים ופרשת דרכים, בזמן יצירת ה„בונד"; ולוא היה רואה בעיניו את התחיה הלאומית שעברה בהמוני ישראל; לוא ראה בעיניו את הגאולה המתהווה — מי יודע, אם גם הוא לא היה נשבה מן האור החדש שעלה מציון ויהי ללוחם רעיון התחיה שלנו. מה שאירע להרבה ריבולוציונרים אנשי־הרוח וגדולי־הנפש יכול היה לקרות גם לו. וכי לא הקריב אנ־סקי במבחר שנותיו את תורתו הסוציאל־ריבולוציונרית הרוסית שאהב, וילך אחר המחנה הציוני? אבל הבולשות הצארית במינסק חפצה אחרת: מנהיגה של „הכתה הסוציאליסטית הוואלטית" (שמו של ליסין היה ברוסיה וואלט) הוכרח להמלט

ד"ר ש. ברנשטיין:

אַבְרָהָם לֶסִין

(קטע מהערכה)

מרחוק שמענו את שמעו — ולא ידענוהו. כמו מתוך ערפל הגיעו אלינו, אל תוך חוגי הסטודנטים הציונים באוניברסיטות שבשווייץ, ידיעות שונות על האיש המופלא הזה. והוא אז כבר באמריקה וכבר יצאו לו מוניטים בתור „פאָרוועררטס־מאַן". אבל לפני עינינו עוד עמדה הדמות המיוחדת של בן מינסק, זה הבונדאי והיהודי הנאמן לעמו ולרוחו, ויש שהוסיפו: לרוח „ישראל סבא". סוציאליסט נלהב — ונושא ברמה את דגל הלאומיות, לוחם הפרולי־טאריון וחובב ומעריץ של ארץ־ישראל ושפת־עבר — אז! אז, בימי מלחמות המפלגות, כשאיש את רעהו היה מוכן לבלוע חיים. שביתות („סטאַטשקעס" בלעז) פרצו אז בערי ישראל הנדחות, פשתה המגפה בכל קהלות הקודש והפילה חללים לרוב בין כל החנוונים ובעלי־המלאכה, בין כל סרסורי השוק ושאר המתים החיים של ה„קאפיטאליזמוס" היהודי בתחום־המושב, — עמד וגער אז ליסין בחבריו ותלמידיו: שוטים שבעולם! כסבורים אתם, שריבולוציה תביאו לעולם? כלום אינכם רואים, שהשלטון הצארי נהנה ממעשי ידיכם? מה ממנו יהלוך, אם יאשקע יכה את מאשקע?

דברים אלה נפלו כ„פצצה" במחנה הבונדאים שהיו יוצקים מים על ידי לנין ופליכאנוב בארץ־שווייץ הנהדרה והרחוקה.

וכשראינו אותו, כעבור שנים, עומד במערכה באמריקה והוא מרים קולו ב„צוקונפט" שלו בדבר „סטרייק" ב„מקצוע המחט" באמריקה (מקצוע יהודי): טפשים! וכי אינכם רואים, שהיחס הישר, יחס של אדישות, מצד השלטונות הוא רק מפני זה שאין הרשות מתענינת בענין פרטי שבין יהודים ויהודים — אז אמרנו: הרי לך השקפת־עולם מוצקה! זוהי אחדות אידיאלית של מחשבה והכרה שלאו כל אדם זוכה לה. בנפשו ובדמו עבר את כל הישימון הגדול ממינסק עד ניו־יורק ועדיין לבו רד עם אלהיו. עדיין האיש במרדו עומד. איזה ניצוץ עמוק של אמת היסטורית בוער בקרבו והניצוץ אינו אוכל!

ואז הבינונו ביתר עוז את דבריו הנלבבים של י. ח. ברנר: כחו של ליסין — „לנחם, לעודד, לחזק את הרוח, להשתער ברב כח על כל מה שטעון הרס ובטול כיום, ולהיות נ ב י א להמונו האהוב... השפעתו המוחשית על ההמונים היהודים גם ברוסיה וגם באמריקה, משעבר לשם, — לעולם אך ברכה בה. הפועל ההמוני בעל־הנפש ובעל־ההכרה באמריקה חושב את ליסין לעצם מעצמו, אשר יאיר לפניו את הדרך. דמות מלבבת! מי מאנשי־העבודה המעטים אשר אתנו בארץ־ישראל לא יעלהו בזכרונותיו כיום הזה ולא ישלח לו ברכת־לב־ונפש מרחוק?"

הרושם הראשון: לפנינו עומד א ה ר ן ל י ב ר מ א ן השני. כאחיו הגדול שקדמהו בא ליסין לאחד יהדות וסוציאליות, תורה וריבולוציה. אלה ואלה דברי אלהים חיים. אבל רושם זה בלתי־נכון הוא. ליברמאן עזב את המחנה היהודי, עזב את עמק הבכא ויכנס לעולם אחר, לאור ה„נארודניקים" הרוסים. מ ש ם, מהמחנה החדש, קרא לעמו ו ש מ ה התאמץ להוליכם בחבלי אהבה ומסירות עמוקה. תורת ישראל ושפת ישראל היו לליברמאן רק ה א מ צ ע י, גשר־הפלא שיעביר את ההמון היהודי האומלל אל תוך מלכות־שדי, אל העולם הסוציאלי שכולו טוב. ליסין מעולם לא עזב שום מקום ולא הלך לשום מקום. נצח־ישראל היה בשבילו המטרה. אין כל צורך ללכת ולבקש בשדה אחרים ולנטור כרמים זרים — עם ישראל חי! האומה הישראלית היא התכלית והמטרה, היא הראשית והיא הסוף. אהבת־נצח לעם ישראל, ל כ ל העם, לרוחו ולאידיאליו. כל מי שעוזב את עמו או את ד ת ו אפלו לרגע אחד, אין לו חלק בסוציאליות ונכרתה הנפש ההיא מהגאולה הסוציאליסטית, שאף־על־פי שתתמהמה, בוא תבוא. רוצים אתם בגאולה העתידה? תבוא עליכם ברכה. אבל לתכלית זו אין לכם כל צורך להרג על קוצו של יוד שבדברי קארל מארכס ופרידריך אנגלס. הרי לפניכם עמוס, יואל, ישעיהו ושאר הנביאים שלנו! ואתם ה„נארודניקים" היהודים, כשבאים אתם לעורר את לבות הדור הצעיר למען הכינו לקרבנות הגדולים והמאר־טירולוגיה הרוממה לשם החירות והריבולוציה — אתם מרימים על נס את יוחנן הוס, את גאלילי ואת סבונורולה ואת זשיליאבוב, שהערו למות נפשם? עם תועי־לבב! וכי אין

שני טיפוסים הכּיר בראנדשטטר יפה: את החסידים, שבּסביבתם גדל — בּגרילוב, הלא היא בּריגיל עיר־מולדתּו, ואת הבּורז׳ואזיה המתבּוללת של ווראטנא — היא טארנוב עיר־מושבו. ואף כּי ישלח את חצי חמתו בּחסידים, אָהב אותם על כּמה ממדותיהם הטובות, בּיחוד על מדת הרעות. בּדבּרו על הסופרים החדשים, שהחסידות היתה להם אך מָקור להתלהבות, אָמר לי:

— טוב להם, לסופרים אלה, הגרים בּברלין ובשאָר הכּרכּים והם מחטטים בּספרי חסידים ומוצאים אבנים טובות ומרגליות. להם יש הפּרספּקטיבה ואין הם רואים אלא את המאור שבּתורתם ואת השירה שבּחייהם. אולם אָנכי חייתי בּתוכם והריני בא בּחברתם יום־יום. ראה ראיתי את הבּערות הנוראָה, את החשכה והאפלה, את הרמאות ואחיזת־העינים, את המלחמות שאָכלו את העדות בּכל פּה, את השמתות והחרמות, את הריבות והמחלקות שהרסו קהלות שלמות ממעמדן ועשו שם ישראל לחרפּה ולשמצה. אני תארתּי את החסידות כּמו שהיא בּחיים, ולא חסידות של מעלה, כּפי שהיא נראית בּדמיונם של סופרים רחוקים. אני סובר, כּי הצורך בּמלחמה נגד הכּיעור שבּחיי החסידים לא עבר אף היום. צא אל הערים הקטנות שבּסביבה וראה את אהלי יעקב ומשכּנות ישראֵל והווכח, כּמה גדולה התּקלה שחסידים שוטים ורבּיים תּקיפים מביאים על ישראל...

לשבחו של בּראנדשטטר יאָמר, שהוא ראָה יותר מבּני־דורו, וּבעוד שלגבּי דידם המשכּילים היו מזהירים כּזוהר הרקיע ולא מצאו בּהם שמץ דופי — היה בּראנדשטטר מן הראשונים שראֲו את הריקנות וההשחתה שבּחיי נאורי ישראל, את הרקבון של הבּורז׳ואזיה המתבּוללת והמתרפּסת, והלקה אותם בּפולסים של אש. בּהירות־ראייתו זו בּאָה לו מתּוך מגעו הקרוב אל החיים ומתּוך חוש הריאליות המפותּח בּו. כּמעט כּל טיפּוסיו ,בּיחוד אלה שיצר בּשנים האחרונות, לקוחים מן החיים, והקורא בּן־עירו וסביבתו יכּירם ויקראם בּשם. בּיחוד מצוינות שיחות גבּוריו. מתּוך שיחָה בּבית־המרזח (בּספּור „זלמן גוי") יעמדו המדבּרים לפנינו בּדמותם וּבצלמם, וּכמעט נראה בּעיני רוחנו תּנועותיהם והעוויות פּניהם. בּין כּתביו וּבין החיים אין כּותל עבה חוצץ. ולולא התּבלינים של מילודראמתיות שהביא מבּית־מדרשם של סופרי בּני-דורו, לא היו כּתביו מתיישנים בּמשך תּקופות ארוכּות.

אצל בּראנדשטטר היו אוצרות של מכתּבים מפּרץ סמולנסקין, שהיה אוהבו אהבה נאמנה וכתב אליו: „לולא הייתי סמולנסקין, הייתי רוצה להיות בּראנדשטטר", ומאת דוד פרישמאן, שכּבּד את כּשרונו מאד. בּימי המלחמה, כּשעזב את טארנוב וביתו הופקר, נעלמו הכּתבים. בּראנדשטטר משער, שהמנוח אנ־סקי, שהתגורר בּביתו בּשעת כּבּוש הרוסים, לקחם אתּו לרוסיה.

זקן מופלג הוא בּראנדשטטר היום, כּבן שמונים ושלש. מימי המלחמה נשתּנה מצבו לרע והוא דר בּבית בּנו. הפּתגמים, שהוא כותב ומפרסם מעת לעת, מעידים, כּי כּחו אָז כּחו עתּה. בּגרות הבּינה שלו בּולטת מתּוך כּל עוקץ ובדיחה וגילוי חולשותיהם של בּני־האָדם.

ברוקלין, נ. י.

מקום. בכמה ערים גרפה ההתלהבות אף סטודנטים נוצרים אחדים, שבאו אל שיעורי־הערב ללמוד עברית. אל הבחינות בבתי־הספר של הציונים הוזמנו טובי העיר ורבתה ההתלהבות. התנגדותם של החסידים והחשוכים ועלילותיהם, שהיו מעלילים על המורים, שרובם היו זרים, יוצאי רוסיה, הוסיפו שמן על המדורה והגדילו את המסירות. גם מ. ד. בראנדשטטר הושפע מרוח זו. הוא היה מתענג על צלצולה של הלשון העברית. מעת לעת היה מספר לי על שיחותיו עם הצעירות, ואז היו עיניו הפקחות מפיקות נוגה של שמחה פנימית. זמן עליה וחזוק אמונה היו לו הימים ההם.

בציורו „תלמוד־תורה" מדבר אחד מראשי הקהל בזכות תיקון בית תלמוד־התורה, והוא — „הסוחר לפידות, בעל בית־חרושת וסופר עברי בא בימים, אשר עבד את עבודת השכלת שנות השבעים ברעם ורעש וברוח בער על־פי שיטת מאשרי ישראל אז". הסוחר לפידות הוא בראנדשטטר עצמו, בדמותו וצביונו ובדרך שיחתו. ובויכוחו עם פרנסי הקהל הוא עומד על השנוי שבא בו ומבארו קצת בדרך אחרת. הלא אלה הם דבריו (כל כתביו, חלק שלישי, עמוד 225):

„הכל יודעים, כי היו ימים, אשר להשכלת חוץ הטפתי לעמי, אולם לא כימים אז ימינו אלה היום: אז המו חוצות כל ערי ארצנו ורחובותיהן מקול התורה אשר נשמע מהמון בתי־מדרשות ומהמון ה„חדרים" ומרוב הבתים בכל מושבות ישראל, וגם לא אחד בעיר ושנים במשפחה ידעו כתוב אדריסה על נכון, אז הטפתי לעמי לכתב וללשון המדינה, למלאכת מעשה ולידיעות נחוצות לאדם מן הישוב. לא כן עתה. נשתנו העתים ונשתנו פני הדברים מכל וכל. בתי־הספר לכל חכמה ומדע ולחרושת כל מעשה מלאים ילדי ישראל עד אפס מקום, ולעומתם מתרוקנים בתי־המדרש ומתרוקנים החדרים, והתורה הולכת ומתמעטת מיום ליום בקרבנו. עתה שוא לנו הטף למשאת נפשנו מאז, להשכלה כללית. ללמודי חול תדאג הרשות ואנחנו נדאוג ללמודי קודש, לתורת ה' התמימה ולספרותה הגדולה והרחבה".

כך תפס הוא עצמו את השנוי שבא ביחסו, אך אין כל ספק, שההתעוררות הכללית עודדה אותו.

אז הייתי נפגש אתו לעתים קרובות מאד. על הרוב היינו מטיילים ב„גן הרובים" הקטן, שהיה משרה רוח שקט וידידות על טיוליו. בימי השבתות והמועדים הייתי נכנס אל ביתו, בית מרווח, מהודר, מרחיב דעתו של אדם בסדורו ובכליו הנאים וברוח האהבה שהיה ממלא כל חללו. אשתו, שהסופר היה מוקירה מאד וממלא כל חפצה במסירות יוצאת מן הכלל, היתה יוצאת אל הקיטון ואנו היינו משוחחים שעות ארוכות. שיחתו היתה עתים מתעמקת ומרוממת ועתים קלה ומרפרפת ושופעת הומור דק, מזוכך, תרבותי, שופעת בלי הפסק, כמי מעין המתגבר, ועומדת תדיר על גובה, רחוקה מלשון־הרע ומקטנות־המוח. הוא יודע יפה את היצירות הקלאסיות של הספרות הגרמנית והצרפתית, וכשבא לדבר על סופר עברי ודרכי יצירתו היה מביא דוגמות מספרויות נכריות, והמשלים העידו לא רק על ידיעה כללית, אלא על בקיאות בפרטים ועל טעם ספרותי מפותח.

בעברית קרא כל יצירה חדשה שנתפרסמה. בניגוד לרוב הסופרים מבני־דורו היה מתענין בעיקר בספרות היפה. הוא היה מחכה לשיריו של ביאליק בכליון עינים, ולא פעם היה משמיע באזני ברחוב העיר בעל־פה בית או שנים, מלה במלה. כח זכרונו היה חזק.

ימים מועטים לפני פרוץ מלחמת העולם ערכו חברי האגודה העברית חגיגת־יובל, ליום הולדת השבעים שלו. הקהלה היהודית השתתפה בעריכת הנשף הזה, כי על כן היה אחד מחבריה הנכבדים במשך שנים. אל הנשף באו כמעט כל חשובי העיר וכמה ממוקיריו מן הסביבה. הנואמים בארו ערכו של חתן־היובל לספרות, ערך שהיה חדש לרבים מן הנאספים. חגיגה זו היתה מאורע בחיו, שקשה לנו לשערו. בזמננו הרי „באנקט" הוא דבר רגיל, וקשה למצוא אדם העוסק בצרכי צבור שלא נערכה לו חגיגה ברוב עם ושלא מנו לו בפניו שבחיו ומעלותיו שישנן ושאינן בו. אך לפני שמונה־עשרה שנה ובגאליציה היה זה מקרה צבורי בלתי־שכיח. הגשנו לחתן־היובל תשורות ומגילת זכרון נהדרה. הסופר הזקן ראה בזה שלומים לפעולתו ותשובה על השאלה שהיתה מציקה לכל הסופרים, שאלת „למי אני עמל". כעבור איזה ימים בקשו בניו מורה עברי לבניהם.

בזכרונות בני־דורו, ומתמרמר על דור הסופרים החדשים, המשחיתים הוד יפיה של „השפה היפה, השרידה היחידה".

וכשהתהלכתי לאחר ימים מועטים ברחוב הראשי של טארנוב ואחר ממכירי הורה עליו באצבע ואמר: זהו מרדכי דוד בראנדשטטר, היה לי הדבר הפתעה נעימה.

ראיתי לנגד עיני אדם חסון, רם־הקומה, מתהלך זקופות, לבוש הדר, כאחד הסוחרים העשירים, ותנועותיו מדודות, אך בטוחות ותקיפות. גם פניו הביעו עוז ומרץ. שרטוטי פנים אלה נתרככו על־ידי חיוך קל של הומור, זה ההומור של בני בינה מבוגרת, רבי־נסיון בחיים, המשקיפים על מעשי בני־אדם מתוך מרחק של סליחה. „לא מתוך צחוק ולא מתוך בכי, אלא מתוך הבנה בלבד".

טיילתי עמו ארוכות ושוחחנו על החיים והספרות, והזקן רם־הקומה גבה בעיני שבעתים. אין זה סופר מדור עובר, דור ההשכלה, המתגעגע לימים הטובים הראשונים ואינו מבין לרוחו וללשונו של הדור החדש. הוא לא עמד ולא קפא על נקודה אחת. הוא קרא את הספרות החדשה, ובכוונת־לב; העריץ את בעלי הכשרונות; הוקיר, כמובן, את סמולנסקין, אך מנה לפני את מגרעותיו, כפי שהן נראות לנו היום, ולעומת הסופרים בני־דורו העמיד את סופרי זמננו ובדברים של טעם פרט את השנויים הגדולים לטובה שחלו מני אז בהרחבת הלשון העברית ובדיוק ההבעה.

לשם האמת עלי להגיד, שבראנדשטטר לא היה אז, ועל אחת כמה וכמה בתקופה שקדמה להתוודעותי אליו, משוחרר לגמרי מדעות־תקופתו והרוחות שהיו מנשבות בימי כניסתו אל הספרות. עם כל אהבתו הגדולה אל הספרות העברית ואל הלשון שבה יצר — היו ימים והוא לא האמין בכח חייהן. אחרי התסיסה הגדולה של ימי ארטר ושי"ר ורנ"ק באה תקופה של ירידה בגאליציה. ירידה ואף עקרות. ברנפלד, אהרנפרייז, ולהבדיל בין החיים והמתים, ניימארק עליו־השלום, יצאו אל המערב ושם התפתחו ועיקר רישומם היה ניכר במקום חיותה של הספרות העברית, ברוסיה. לגאליציה הגיע אך הד חלש על־ידי „השבוע" של פוכס ואחר כך על־ידי „המצפה" של ש. מ. לאזאר, שהשתדל להסתגל אל בעל־הבית המשכיל, שריד התקופה הקודמת (ולפיכך היו ערכו והשפעתו מעטים מאד). הצעירים נדחקו אל הגימנאסיות והאוניברסטות ואפלו בחורי־הישבה הלכו אל התרבות הפולאנית בלי עבור את הגשר של הספרות העברית.

מרדכי דוד בראנדשטטר חי אמנם חייו הרוחניים בתוך הספרות העברית, אך זה היה עולמו המיוחד, שדבר אין לו עם החיים המעשיים, חיי יום־יום. הוא גדל בנים ובנות, וכולם, מלבד אחד שהיה מורה בגימנאסיה פולאנית בלבוב, ירשו ממנו זיוו והדרו וזקיפות קומתו, אך רחוקים היו לגמרי מן הספרות והלשון העברית. הם כבדו והעריצו את אביהם, אך מפקפק אני, אם הערצה זו באה מתוך החשיבות הרבה שייחסו לכשרונו הספרותי או לפרסומו בין הקוראים העברים. הם ראו בו את האב האוהב, את הסוחר הפקח והמכובד, את פרנס העדה, את האדם שזכה לכבוד מאת הממשלה והוכתר בכתר „היועץ הקיסרי" וגו'.

מרדכי דוד היה אחד מפרנסי הקהלה. בימים ההם היה רסן הממשלה בקהלות מסור לידם של אנשים מטיפוס מיוחד: קצתם עשירים תקיפים, חסידים נוטים להתבוללות, וקצתם רופאים ועורכי־דין, רחוקים מן היהדות ומהבנת צרכי העם. בציורו „אספת הקהל בק"ק אבדורה הקטנה" ו„תלמוד־תורה" תאר את הטיפוסים הללו כמו חיים. מרדכי דוד היה אחד הפרנסים, ומן החשובים ביותר. וכמובן, שלא בזכות יצירתו, אלא בזכות מעמדו בחברה: בעל בית־חרושת, עשיר, מכובד, חבר בועד הדירקטורים של הבאנק המקומי, וכיוצא באלה. בתנועה הלאומית לא השתתף אז.

אך לאט־לאט בא שנוי באמונתו בכח הלשון העברית, שנוי פנימי שלא רבים ראוהו והרגישו בו. התנועה הציונית גרמה לידי התעוררות גדולה ללשון העברית. הצעירים והצעירות, ביחוד תלמידי בתי־הספר הבינוניים, שנרדפו על־ידי המורים האנטישמיים ומצאו מקלט בחיק התנועה הלאומית, החלו ללמוד עברית בשקידה גדולה. צלצול הלשון ששבה לתחיה נשמע ברחובות בשעת הטיול. זו היתה שאיפה כבירה, שאיני זוכר דוגמתה בשום

של הצלוב, שכפר על כל בני הכנסיה, אבל אינו מזכיר אף מלה מענין הקרבנות בכל תורתו. וכן נהגו על־פיו כל הנוצרים הראשונים. ואולם מעט־מעט קבלו נימוסי היוונים והרומים, שבקרבם חיו ועל ברכיהם גדלו, ועמהם נתקבלה גם קדושת הקרבנות, ואף־על־פי שלא נועזו לעבור בפירוש על דברי רבותיהם, לזבוח בהמות ולהעלותן על המזבח, היו נוהגים במאה השנית והשלישית, להביא אל בתי־התפילה כל מיני מזונות ומשקים לקרבנות, עד שאסרו עליהם ראשי הכהונה לעשות זאת והתירו רק מנחות לחם ויין למיסא, שמן למאור ולבונה לקטורת *. וכשהיו הרומים מקריבי הקרבנות מלגלגים על הקתולים, שאין בתורתם סדר קרבנות, הכחיש האב אוגוסטינוס את דבריהם והוכיח שישנו, כי הלחם והיין של המיסא המה תמורת הקרבנות. מאז והלאה מביטים הקתולים על הארוחה שבתפילה כמו על קרבן ואסור על־פי חוקי הכנסיה להתייחס אליה באופן אחר *. הכנסיה הטרידנטנית אישרה בפירוש את אופי הקרבן שבמיסא וקללה את מי שאינו מאמין, שהמיסא היא קרבן ממש.

וגם פה במשך ימי־הבינים נחלש הצורך בקרבן ופג יחס ההערצה לו, הילכך חזרו בעלי הריפורמה, לוטר וסיעתו, אל השקפת ישו ופאולוס, שאין צורך בקרבנות, כי אין האל צריך למתנת בשר־ודם, כמו שהורו הנביאים.

קראקוי.

---

* עיין דזשוליוס ליפרט, Julius Lippert, Christentum, Volksglaube und Volksbrauch, 6, עמוד 90.

* עיין ליפרט, שם, וגם Boehmer Altertuemer, 1, עמוד 172.

צבי שארפשטיין :

מ. ד. בְּרַנְדְשְׁטֶטֶר

לפני שמונה-עשרה שנה היה הדבר. אנכי הייתי אז בלבוב, בירת גאליציה המזרחית, בדרכי לטארנוב. חבורת צעירים עליזה וסואנת באה אל בית־הנתיבות ללוותי. בדיחותיהם ושחוקם הרענן לא יכלו להסיח דעתי מהסוסי לבי: מה צפוי לי בעיר זו, שאני הולך להשתקע בה ושהתפרסמה כמקום חסידים וקנאים? — לא הבלגתי על חששותי וסחתים באזני רעי. הם השתדלו להרגיע את רוחי ואחד מהם, סופר מתחיל, אמר לי בצחוק:

— אל תירא ואל תחת, מרדכי דוד בראנדשטטר יגן עליך.

מרדכי דוד בראנדשטטר, ששמו נצטרף תמיד לשני האריות שבחבורת הסופרים העברים בזמנו, פרץ סמולנסקין ויהודה ליב גורדון, — היה פארה של גאליציה. המשכילים וחובשי בית־המדרש העריצוהו — והם היו אז מרובים בכל העיירות והערים, והיו נלחמים עדיין עם הוריהם וקרוביהם על קריאת „ביכלעך" בלשון־הקודש וקיצור הפאות וה„בעקעשע". ספוריו העוקצים של בראנדשטטר מחיי החסידים והרביים, שידם היתה תקיפה מאד, היו לצעירים שהציצו ונפגעו לא כהד מימים רחוקים, אלא ציורים ריאליים מחיי יומם וצלומים מדויקים מטיפוסי הוריהם, קרוביהם ומתפללי ה„שטיבל" שלהם. העוקצים שבספוריו גרמו להם הנאה מרובה, הנאת נקם באויביהם.

וכשישבתי ביום סגריר בקרון הרכבת ששרכה דרכה בעולם שרוי בערפל — בטל ומשומם הייתי והרהרתי הרהורים נוגים על חיי העתידים בעיר זרה זו, שהגורל מטילני אליה; ומתוך בטלה ושעמום החילותי משווה לנגד עיני רוחי את דיוקנו של הסופר, אשר הגיע כבר לימי זקנה, לשנת הששים וחמש לימי חייו. ידעתי עד אז סופרים מן הדור הישן משני טיפוסים: אחד תמים ורחוק מן החיים, מעין מלמד בטלן, שאין רישומו ניכר בחיים ואין בני־עירו, מלבד בחורים אחדים, מתחשבים עמו; והשני — מין צועני פוקר ושחצן במקצת, בוהימי נודד, מתארח אצל מכירים, מבלה רוב ימיו בבתי־קפה, משחק באישקוקי ומריק אוצרות של בדיחות וברקי רעיונות ופתגמים חריפים, שאין מגלים אלא לצנועים, בשכר של סעודה ולינת לילה. למי אדמהו? ידעתי, שבראנדשטטר דר בקביעות בטארנוב ולפיכך ציירתיו לי בדמיוני כזקן כפוף במקצת, החי לו בעולמו המיוחד, עולם העבר הרחוק, שוקע

בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני" — באה בראש אותו הפרק נבואה קשה ועזה מאד בנערה ובלגלוג על עולי הגולה, הנושאים נפשם לבנות בית־המקדש ולהקריב בו קרבנות:

„כה אמר ה', השמים כסאי והארץ הדום רגלי, איזה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי. ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה, נאום ה'. ואל זה אביט: אל עני ונכה־רוח וחרד על דברי. שוחט השור (לקרבן, הרי הוא כמו) מכה איש, זובח השה — עורף כלב, מעלה מנחה—דם חזיר, מזכיר לבונה—מברך און. גם המה בחרו בדרכיהם (מנהג הקרבנות) ובשקוציהם נפשם חפצה, גם אני אבחר בתעלוליהם ומגורותם אביא להם, יען קראתי ואין עונה, דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא חפצתי בחרו".

הנה לפי דעת הנביא הזה בשם ה' — הקרבנות הם שקוץ ותועבה והרע בעיני ה', החושב את המקריב כשופך דם נקי וכמעלה דם חזיר וכמברך און. וה' ששמים וארץ הוא מלא, רואה רק חלול כבודו ברצון לצמצם שכינתו בבית הנמוד באמה. כיצד נבין את הסתירה הזאת בנביא אחד ובפרק אחד?

אין זאת אלא שני נביאים הם ומי שאמר זה, לא אמר זה. ניכר הדבר, שבימי עלית הגולה, כאשר התחילו העולים לאסוף מתנות מבין הגולים לתכלית בנין בית־המקדש, קמה כתה שלמה של מתנגדים, שעדיין רוח נביאי ארץ־ישראל היתה מפעמתם ומתוכם קמו גם נביאים, שהזהירו מפני בנין בית־המקדש והחזרת מעשי הקרבנות ליושנם. אחד הנביאים האלה היה החוזה הקפדן הזה בעל „השמים כסאי". והנביא בעל הספר מביאו בראש דבריו רק בכדי לחלוק עליו בתוך כדי דבור *. וזהו שהוא מסיים: „אמרו אחיכם שונאיכם מנדיכם", כלומר, כך אמרו אחים שונאים, אנשי אותה הכתה המתנגדה לבנין בית־המקדש. ואני אומר: „ונראה בשמחתכם והם יבושו". אתם הבונים תשמחו בחנוכת הבית והם יבושו משברם, כשתופר עצתם. (המלים „שמעו דבר ה' החרדים אל דברי" בפסוק ה' הן מאמר מוסגר באמצע הפסוק ואינו מפסיק).

טעם היחס הזה של הנביאים הראשונים והאחרונים הוא, שנביאי ארץ־ישראל, שראו בעיניהם עושי כל תועבה ורשעה מרמים, שבקרבנותיהם כבר נתנו שוחד לאל, לכפר פניו בארוחה טובה, כמנהג העכו"ם, מאסו בכל מוסד הקרבנות והיו מלגלגים עליו, לשקצו ולבטלו. אבל הגולים בבבל, שהיו רחוקים במקום ובזמן ממקום המעשים, זכרו רק את הפיוט ורוממות הנפש ורגש הקדושה שבקרבנות, אבל את הרע לא זכרו. כי כן טבע כל אדם, לזכור מן העבר רק את הטוב והיפה ולשכוח את הצד הרע והמכוער. חוץ מזה נתגלה באותם הימים ספר תורת כהנים, שבכל ימי בית ראשון היה טמיר ונעלם בידי הכהנים בבית־המקדש והיו יהודי בבל נשפעים ממנו ואפשר שגם הגויים יושבי בבל, שהיו מקריבים קרבנות, השפיעו עליהם. וכך היו העולים מתגעגעים למזבח ולמצוות התלויות בו, כי דוקא בחוקים שאין להם טעם נפשו של בעל דת דבקה, כי דוקא על הסוד חופפה רוח הקדושה העליונה. ותיכף בשובם לירושלים החזירו את העטרה ליושנה. במשך ימי בית שני באו במגע עם היוונים ואחר כך עם הרומים, שגם הם היו מעריצים את הקרבנות, על כן לא קם עוד מפריע ומערער לסדר הקרבנות ובפרט אחרי שתורת הכהנים היתה כבר לחלק עיקרי של התורה וכל ההלכות סבבו סביבותיה. ולפיכך גם אחרי החורבן נתקנו התפילות במקום קרבנות, ומשום זה נפסקה הלכה, שתפילת ערבית רק רשות, לפי שאין קרבן בלילה, אף־על־פי שישנם פסוקים מפורשים, שצריך להתפלל שלש פעמים ביום *. רק במשך ימי־הבינים נחלש הצורך בקרבנות, לפי שעמי הנוצרים והאישלם לא הקריבו קרבנות ממש, ונוסחות התפילה נתרוקנו מתכנם ואז נתקבל להלכה, שתפילת ערבית חובה בפוסקים **.

סדר־השתלשלות זה של קדושת הקרבנות נמצא גם בתוך הכנסיה הנוצרית. כשבא מיסדה הראשון אל בית־המקדש וראה את קלות הראש הנהוגה בעם ביחס לקרבנות, שכל עיקרי התורה נעשו טפלים לגבם, קלל את בית־המקדש, שלא תשאר בו אבן על אבן. המורה הראשון של הכנסיה פאולוס, שבטל את כל המצוות המעשיות בהורותו, שלא המעשה הוא העיקר, אלא המדות, בטל ממילא גם את הקרבנות והורה, שהיין של הסעודה הקדושה (מיסא) הוא רק זכר לדמו

---

* ציטאטות כאלה הראיתי בביאורי לנביאים גם בספר הושע, והגאון מלבי"ם הראה כאלה גם בתהלים.

* תהלים נ"ה, י"ח; דניאל ו', י"א.

** עיין ברטנורא, ברכות פרק ד', מ"א, ד"ה אין לה קבע.

שמעון מנחם לאזאר:

מַחֲלֹקֶת נְבִיאִים בְּדִינֵי תוֹרָה

כל האומר, שהמחלוקת בישראל בחוקי התורה התחילה בימי שמאי והלל, אבל קודם להם שלטו בכל דור ודור רק שלום ואחדות בקרב חכמי ישראל, אינו אלא טועה. באמת אָנו מוצאים עקבות חלוקי דעות בענינים עיקריים שביהדות כבר בימי הנביאים הראשונים. למשל: בימי ירבעם. בין נביאי יהודה ובין נביאי אפרים בשאלת ההיגמוניה של יהודה וירושלים או של יוסף ובית־אל. בימי אחאב — בין נביאי אפרים עצמם על־דבר המלחמה או השלום עם ארם (וזאת היתה שאלה דתית, כי שתי הכתות נבאו בשם ה'). אחרי גלות שומרון קמה מחלוקת עצומה בין נביאי יהודה על השאלה, אם להכפף למלכי המזרח, ששאפו למלוך בכפה ולדכא תחת רגליהם כל מלכי תבל, או לא. ישעיה יעץ את חזקיה לסרב נגד שבנא וסיעתו, שנטו שכמיהם לסבול, וודאי לא מדעת עצמם, אלא בעצת נביאים, כי בימים ההם לא נשא איש ידו ורגלו מבלי שאול פי נביא. ולפי שישעיה נצח ובטחונו לא היה לריק, זכה שנפסקה הלכה כמותו ודבריו התקימו ונשארו בישראל, בעוד שדברי חבריו נשכחו ואָבדו. בימי בני יאשיה קמו נביאים קנאים אוהבי עמם ודורשי צדק וחירות, שהלכו בעקבות ישעיה ויעצו את המלכים, שלא להכנע לפני הכובש הבבלי. בא ירמיה יחלק עליהם ודרש להתרפס. ולפי שדבריו והזהרותיו נתקיימו, היתה ההלכה כמותו ודבריו נשמרו ונקבעו בכתבי הקודש ודברי חבריו בטלו.

אבל לא בדברי מדינות לבד היו חלוקי־דעות בין הנביאים, אלא גם בענינים דתיים ממש. כל נביאי יהודה הזהירו על הבמות והמזבחות, שנקבעו בכל עיר ועיר לעבודת ה' ודרשו רכוז העבודה הדתית בירושלים לבדה. אבל אליהו נביא אפרים, אדרבה, התאונן על מלך ישראל, שהרס את הבמות והמזבחות בערי המדינה, כדי לרכז את העבודה הדתית בבית־אל. ואליהו עצמו בנה מזבח לה' על הר הכרמל (עיין למטה).

ועוד דבר. השם הקדוש „צבאות" לא נמצא לא בתורה ולא בספרי יהושע ושופטים ולא בספרי מלכים (חוץ מבפרשת אליהו, שהיא בלי ספק הוספה מאוחרת ויש לי ראיות על זה, אלא שאין כאן מקום להאריך), לא בספר יחזקאל ולא בספרי הכתובים (חוץ מבשמונה מזמורים מאוחרים, בתוך ס"ן מזמורים שבתהלים, ובג' פסוקים בדברי הימים, שנעתקו כלשונם מספר שמואל). הרי זה באמת דבר מתמיה. מפני מה נזהרו כל הנביאים והסופרים האלה, ומשה בראשם, מהזכיר את השם הקדוש הזה? ואין לשכוח, שיחזקאל משתמש בפתיחת „כה אָמר ה' אלהים" יותר מכל הנביאים ואף פעם אחת לא נכשל בלשונו, להזכיר גם „צבאות" כשאָר הנביאים־הסופרים. הלא דבר הוא. אין ספק, שיש בזה שיטה. קצת הנביאים קבלו את השם הזה, שנתחדש בבית־מדרשו של שמואל הרואה וקצתם חלקו עליהם ודחוהו כשם זר (מה שהוא באמת). ואחריהם נמשכו כמעט כל משוררי תהלים ומחברי ספרי נ"ך, חוץ ממחבר ספרי שמואל ורוב הנביאים־הסופרים, שיצאו מבית־מדרשו של שמואל.

אך לא על אלה רוצה אני לדון בזה, אלא על ענין דתי חשוב, ועיקרי, שנפלה עליו מחלוקת בימי הנביאים האחרונים, בימי עולי בבל, דבר שנעלם, לפי ידיעתי, מכל חוקרי דברי־ימינו ומבקרי המקרא.

כל הנביאים (ומשוררי תהלים), שחיו לפני החורבן (חוץ מאליהו, ויש טעם בזה) היו פה־אחד מתנגדים מוחלטים לעבודת הקרבנות, מימות שמואל ואָסף עד ימות ירמיה. והאחרון הרחיק עוד ללכת ומאָס אף בבית־המקדש עצמו ובארון הברית (ירמיה ג', ט"ז וז', ד', י"ד וגו') ולא עוד, אלא שהכחיש בפירוש את מוצאָם האלהי של הקרבנות (שם, ז', כא, כ"ב וכ"ג). אבל נביאי בבל: יחזקאל ו„ישעיה השני"* ונביאי בית שני ומזמורי בית שני העריצו שוב את הקרבנות והביטו עליהם כמו על קדושה, שאין למעלה ממנה, כמו ספר תורת כהנים והתלמוד.

אך ראה פלא. בפרק האחרון של ישעיה השני (ס"ו), שבסופו נערצו הקרבנות ובית־המקדש: „והביאו מנחה לה' על הר קדשי כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור", „והיה מדי חורש בחדשו ומדי שבת

---

* שמו האמתי היה, כמו שבררתי ב„התקופה" כ', ע ב ד י.

גם לעזוב את אשתו ?). יש לו לחכות עוד איזה שבועות — זמן מכתבו הוא בסוף כסלו בפרשת מקץ—עד ראש השנה (של המוחמדיים, ששנתם תשצ"ט להיגרה התחילה בראש־חודש שבט ה, קמ"ח = 11 ביאנואר, 1388), ואז יוחלט הדבר. שואל הוא עצתו ורומז שיעשה מה שיצווהו בפסוק שיבחור מפרשת השבוע, על כן אפשר לשער, שאולי היה לר' יוסף חלק בעסקיו. בעל המכתב מתאונן, שמפני צרותיו אינו יכול להפנות לבו לתלמוד תורה. אם גם שסגנון לשונו בכמה מקומות מושחת, בכל זאת מבין השיטין ניכר, שבן תורה הוא. מענין מה ששואל מידידו להעתיק לו ב' שירים, שיר היין הנודע לר' שלמה בן גבירול (שירי שלמה בן יהודה אבן גבירול, הוצאת ביאליק ורבניצקי, 1, סימן פ"ג, צד 156) ופיוט „אמרות ה' אמרות טהורות" (שני פיוטים המתחילים בדברים אלה נמנו באוצר השירה והפיוט לידידי וחברי ד"ר דוידזון, סימן 1—5900). אך אפשר לשער, שהביע את רצונו למקבל המכתב, שיענהו בדרך רמז אם לטוב אם לרע, ביחוד מפני שמזכיר שם „פרץ" החזן (שקרוב, שהוא שם בדאי ואליגורי בהתאם למצבו) להעתיק לו שיר „ככלות ייני". קודם בקשתו הזאת כתב, ש„רמז לו ד'" וסמוך לה חזר לספקו, אם יש לו לעזוב את מקומו או להשאר שם. שאלתי על־דבר העברת קול, שאשכנזים הרבה רוצים לנסוע (מעיר הקודש או מארץ־ישראל ?) מעבר לים, נראה שנשאלה באמת.

האגרת נכתבה בכתב ספרדי קורסיבי וקשה לקראה בהרבה מקומות. שורה אחת בכופה כמעט נמחקה לגמרי. עברתי כמה פעמים על הכתב ועלה בידי לקראו כמעט כולו. הגליון ארוך וצר (25,1×9,9 סנטימטר) כנהוג באגרות בימים ההם ומכיל ל"ו שורות. מעבר לדף נכתב למעלה: „... ר' יוסף בר' אליעזר זצ"ל" ולמטה: „ליד החכם ר' יוסף בר' אליעזר ז"ל וחרם לזולתו". וזה גוף המכתב:

שלומות רבות וערבות לראש הסנסיר יוסף שי' מאת אחיך משה. אודיעך אשר הגיעני כתבך והבנתי בו הצרות אשר נקבצו ובאו עליך על אודות האשה. הן גם עבדך כמוך לא נופל אנכי ממך, אך לכל זמן ועת לכל חפץ ונצטרך לעזוב עולם על צוארינו והנה כאשר נריד ופרקנו עולם מעל צוארינו. ועל אודות הנסיעה אודיעך אדוני, כי אני עדיין בספק עם עצמי ואיני מאמין בעצמי כי אנחנו מוציאין משני צדדין ולא נדע אם הוא מן הקרן או מן הפרה *, אך שעתה בראש השנת בע"ת נשום (נשוי ?) הדוכאן **, ולא (צ"ל ולו ?) כי אני מוצא שאנחנו טוב נתקיים ואם לאו צריך אני למכור החנות במה שיבוא ואראה מה שאעשה אם לנסיעה ואם לקיום. אבל שאכתוב לאדוני הדבר בבירור זה איני יכול לכתוב בפעם הזאת. כי אני בעצמי איני יודע איזה דרך אשר נעלה בה. כי נשים הטו את לבבי עד שהוציאה אותי מדעתי בידיעותיה המשונות וברוב דקדוקי' העניים ואוי לי מאחותי ואוי לי משלום ביתי. ובאמת כי לולי שאני ירא את חש' ולמען לא אשמח את אויבי כי עתה זה הייתי גולה אל מקום אשר לא ידע איש הנהיה ממני ועד כמה אבלה שנותי ביגונות ועד אנה ישמח אויבי עלי הלא אל אחד בראנו ואב אחד לכולנו, גם לחם יוכל תת לעבדו בתוך הבאים ודופקים על שעריו ולמה אשכל יומי יברחו ולא יראו טוב, הלא טוב מותי מחיי, ועל כן הרף ממני משאל כי בשרי עלי יכאב ונפשי עלי תאבל... כי לא נשאר לעבדך דעת אפי' לחשבון קטן וכ"ש ללימוד, אך אני בוטח ברחמי שדי שאחריתי ישגה מאד, כי שכחתי מאכול לחמי מקול האנחות אשר אני שומע ועוד שאחותי שנים שלשה פעמים נתקוטטו יחד ובכל פעם אני שומע דברים אשר לא אוכל לכותבם בפעם הזאת, אבל הירא את דבר ה' ינוס ורמז לך די. ואני בקשתי ממך שתעתיק לי שיר „אמרות ה' טהורות" כולו וגם תחלה פני פרץ החזן להעתיק לך „ככלות ייני תרד עיני" ובזה אדע כי עשית חסד עם עבדך ואתה איש חכם וידעת את אשר תעשה אם לנסיעה ואם לעמידה. גם שמעתי כי מרבים מן אשכנזים הכינו עצמם לעבור לים הודיעני מי ומי ההולכים ואם לפי האמת או קול הכרה בעלמ' כאשר עושים מדי שנה בשנה ואל תמנע כתבך ודברתך מאת עבדך ובה אדע כי אמצא חן בעיניך. שלום לך ולחמותי ולכל השואלים בשלומי כחפץ העבד הנרצע במרצע הזמן ... משה...

נכתב פרשת על פיך יש"ק כל עמי,
שנת אם אין קמ"ח אין תורה בעיר דמשק.

ניו־יורק.

* עיין בבא קמא פרק ה', משנה א'. — ** מלה ערבית, שהוראתה באנק או חנות.

לרבנים מיסודו של שכטר בניו־יורק נמצאים ד' קבצים כאלה מהמאה הט"ז מחוג מיוחד, אשר אקווה לדבר אודותם באריכות לעת אחרת.

הפעם באתי לתת לפני הקוראים מכתב אחד שמצאתי לפני כמה שנים בכתב־יד עתיק ששם שמש כעין דבק להדביק דף אחד הנתלש בכתב־יד זה. לא נודע מי הוא הכותב ואי־אפשר היה לי לקרוא את שמו כולו בבירור. אך נראה שם, שנכתב בדמשק בשנת קמ"ח בסוף חודש כסלו (1387 למספרם) ומעבר לדף נאמר, שנכתב אל „החכם ר' יוסף ברבי אליעזר". למעלה מכל ספק הוא, שמקבל המכתב הוא ר' יוסף בן אליעזר הספרדי, הנודע על־ידי ספרו „צפנת פענח", הוא פירוש על ביאור ר' אברהם אבן־עזרא על התורה. קיצור הספר נדפס ב„מרגליות טובה", אמשטרדאם, תפ"ב, בשם „אוהל יוסף" ובימינו יצא לאור בשלמות על בראשית ושמות על־ידי החכם דוד הרצוג בשנת תרע"ב. המחבר כתב ספרו, שהוא אחד המובחרים מן הפירושים הרבים (יותר מל"ו), שנכתבו על אבן־עזרא בעד הנגיד ר' דוד בן יהושע מנזע הרמב"ם, שחי בדמשק ונזכר בין שנות קל"ה וקמ"ו (עיין ר' משה שטיינשניידר במכתב־העתי החדשי, כרך מ"ה, צד 6—135; הוא היה אוהב החכמות ובאוצרנו נמצא ספר ערבי על התכונה, כתאב אלתבצרה, שהעתיק בעצם כתב־ידו והשלימו בי' בכסלו, קמ"ג). ר' יוסף מודיע בהקדמתו, שמולדתו היתה בספרד ושבא אחרי טלטולים רבים לדמשק לבית הנגיד הנזכר ועל־פי עצתו התחיל בחבור ספרו, שהשלימו בירושלים, כנראה משיר שכתב אחרי חתימת פירושו. במשך נסיעותיו בא לכניאה (Canea) באי איקריטי ושם העתיק בשנת קו"ל כתב־יד פירוש ר' שלמה אבן־יעיש על אבן־עזרא, הנמצא כעת באוכספורד (קובץ 232). בשנת קמ"ח, אותה שנה שבה נכתב מכתבנו, העתיק מירושלים טור חושן משפט, קובץ בית־מדרשנו באסיפת אדלר. [שטיינשניידר רצה לייחס אליו ספר תקון שנים, (קובץ אוכספורד 2018, שנזכר בו שנת קמ"ד וחזר מהשערתו זאת Bibliotheca Mathematica 36, 1898), מפני שלפי דעתו, מת ר' יוסף קודם שנה זו. עכשיו אנו יודעים, שחי איזה שנים אחרי זה ובזה סרה הקושיה שהתקשה בה שטיינשניידר. אך לפי הנראה, ר' יוסף שלנו איננו מחבר הלוחות הנמצאות בוואטיקאן קובץ 387,16 אם נכתבו באמת בשנת צ"ה].

אם ישאל הקורא, למה אנו מדפיסים מכתב כזה, שרק מעט בו מענינים כלליים וגם על הדברים הפרטיים קשה לעמוד, אענה, שגם גרעינים בודדים שנצלו מהאבדות הגדולות של ספרותנו במשך ימי טלטוליה הרבים צריכים שימת לב מרובה. כמה פעמים הוציאו לאור תעודה קשה־הבנה המחוסרת, לכאורה, קשר והגיון ואחר זמן נשלמה ונתבארה על־ידי תעודה אחרת, שנתפרסמה, וכמה מקרים היסטוריים הוארו באור חדש. הכלל: „דברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר" — כלל גדול הוא בכל מקצועות הספרות. כבר הגיעה השעה, שגם אנו נראה הוקרתנו לחכמינו הקדמונים כמו שעושים כל שאר האומות זה עידן ועידנים. וחוץ לזה, הלא ענין הוא הדבר לראות, איך חכם נודע בידיעותיו בפילוסופיה ובתכונה מתגלה לפנינו קצת גם מהצד האנושי ולא רק בתור חוקר רחוק מן החיים — בשעה שהוא נבוך במלי דעלמא, המסתבך בסבכי החיים ועסקי היום ומתאונן מרה על חייו הביתיים.

אין פלא, אם קשה מאד להבין איזה מקומות במכתב שלפנינו, שנאמרים דרך רמז. ביחוד אם נזכור, שמכתב ר' יוסף, שהשיב עליו, אינו לפנינו. הכותב משה הוא בן משפחת ר' יוסף וקורא אותו „אחי", אך גם „אדוני" ואת עצמו — „עבדך". הוא שולח שלומו לחמותו, שכנראה היתה אצל ר' יוסף. אפשר שהיה גיסו?

האגרת שלפנינו היא תשובה על מכתב, שבו התאונן ר' יוסף על הצרות שבאו לו מצד אשתו ומשה השיבו, שגם הוא סובל יסורים על־ידי אשתו ואחיותיו שנתקוטטו יחד — קטטה שהביאה לידי דלדול עסקיו שמטו לנפול, ומסופק הוא אם אפשר לו להמשיכם, ומפחד פן יהיה מוכרח למכור חנותו, ירמז גם על מלחמת נפשו להמלט מדמשק בחשאי (ואפשר שרצה

ד"ר אלכסנדר מארכס:

מִן הַגְּנִיזָה

(מכתב מדמשק אל ר' יוסף בן אליעזר הספרדי)

אם נשים עין אל המספר הרב של גדולי־הרוח בעמנו בימי־הבינים, נראה, כי על תולדות רובם לא נודע לנו מאומה. איזה מחברים — מעטים במספר — הכניסו בספריהם דברים על מאורעות זמנם דרך־אגב ודברו גם על גורלם הם. תולדות הגדולים לא היו מענין בני־דורם, ועל־פי רוב משמשים ספריהם המקור היחידי להכיר גם אישיותם. בעיני עצמם רוב המחברים לא היו כי אם חוליה בשלשלת הזהב של מקבלי־תורתנו ומורישיה מדור־דור, ומעולם לא עלה על דעתם לכתוב תולדותיהם לדורות הבאים אחריהם. היה רק מקור אחד, שבו נצטבר חומר רב לחייהם הפרטיים ואלו הן אגרותיהם ששלחו לאנשים, אשר באו אתם בכתובים, ומקור זה נסתם על־פי רוב בכוונה. רק מעט מזעיר שניצל ממין זה משיני הזמן והכליון. כמה גדלה ידיעתנו על הרמב"ם על־ידי איזה מכתבים שבאו לידינו! מספריו הענקיים אי־אפשר לעמוד בפרטות על מדותיו האנושיות הבהירות כמתוך דבריו שכתב לתלמידו ר' יוסף אבן־עקנין, למתרגם ה„מורה" ר' שמואל אבן־תבון, לעובדיה הגר או לר' פינחס דיין אלכסנדריה.

מתגליות הגניזה אנו יודעים, שגם גאוני בבל כתבו מכתבים כאלה יחד עם תשובותיהם וממעט החומר שנתפרסם בימינו אפשר לתאר את אישיותם ומלחמת הקיום שהיה להם להלחם בעד הישיבות שנתדלדלו בימיהם. גורל האגרות האלה וגורל תשובותיהם משונה תכלית השנוי. בשעה שאלפי תשובותיהם בעניני הלכה ויתר ענפי חכמת היהדות נשתקעו בספרי הפוסקים ומפרשי המקרא והתלמוד ונעתקו וחזרו ונעתקו בקבצים מיוחדים, נדונו אגרותיהם לגניזה, וגם הפתיחות והחתימות של התשובות, המכילות איזה חומר לדברי־הימים בזמנים ההם, לא מצאו חן בעיני המעתיקים שחשבו אותם לקלי־ערך והשמיטום לרוב.

אין ספק, שגם בתשובות הראשונים נמצאו דברים פרטיים אל מקבלי כתביהם שנשמטו אחר כך. אם נעיין בתשובות הריב"ש, המלאות ענין רב לחיי הרבנים בספרד, שהן המיוחדות אשר לא נתבקרו על־ידי מחברם, או הבאים אחריו, כדי להסיר מהם הענינים הרגעיים ולהשאיר רק הגרעינים הנצחיים — אלה הם דברי הלכה ותורה — נוכל לשער, כמה גדולה אבדתנו אצל מחברים אחרים, שהשמיטו בכוונה או שלא הקפידו ולא שמרו על החומר ההיסטורי והביוגראפי בכתביהם התורניים.

עתה, בזמננו, נהפכה הקערה. אנו משליכים אחר גוונו רוב הפלפול ההלכתי ושמים עינינו רק על הדברים המפיקים נוגה על דברי ימי עמנו וגדוליו. על כן יצאו לאור כמה קבצי מכתבים פרטיים, חדשים גם ישנים, שהם מקור נאמן לא אכזב לכמה ענינים.

מובן מאליו, שאם בא לידינו איזה מכתב פרטי מזמן קדום — נשמח במציאה כזאת כמוצא שלל רב ונוציאה לאור, ביחוד אם נודע לנו, מי כתבו או למי נכתב. חומר רב ממין זה מונח באוצרות ספרים ומחכה למקיצי נרדמים. הרי באיטאליה, בימי התחיה במאה הט"ו והט"ז, השתדלו היהודים לכתוב אגרותיהם בשפה מליצית ומלאכותית בסגנון זמנם, כמו שעשו חכמי ארצם בכתביהם הלאטיניים. ואז נעשו כמה וכמה אספות מכתבים, שלשונם מצאה חן בעיני המאספים להעתיקם בתור דוגמות והכניסום כעין אגרון. ואף כי הרבה מהם השמיטו את השמות, אפשר לפעמים לשער זמנם ומחברם. גם איזה מעתיקים צדיקים רצו להביא גאולה לעולם והשאירו שם אומרם על גב המכתבים. בספריה של בית־המדרש

הפארודיות שהוא מביא על השיר „יגדל", שגם ביסודו הונחו העיקרים הדתיים האלה. מחבריהן הם ר' דוד נשיא מקנדיה ואליהו בן חיים מגיניזאנה. האחת מתחילה בבתים כאלה:

יחדל אלקים מת וישתכח כופר באל חי ובמציאותו,
אחד ושלש הוא ביסוד, נאלם בבוא עת סוף לאחדותו, וגו'.

והשנית:

יושפל אליל איש מת וישתכח שקר ונמנע הוא מציאותו,
אב ובן ורוח הם ביחודו, אחד שלשה — הוא אחדותו, וגו'.

קשה לתת סקירה מקפת על עבודתו המדעית הרחבה של ד"ר מארכס. בכל פעם הולכים ומתווספים אצלו המון הערות מזהירות ומחקרים היסטוריים על תקופות וארצות, אנשים וספרים, אולם כל אותה העבודה הענקית שבעיקרה היא קבוץ חומר — גורלה להשאר בתוך כתלי הספריות ובתחום צר של מומחים ובעלי מקצוע ואין ל ה מ ו ן ה ק ו ר א י ם חלק בה. האישים ה ב ו ד ד י ם, המאורעות והמעשים ה פ ר ט י י ם ו ש ל ד י התקופות דומים לאותן הנשמות הערטילאיות התועות בעולם בלי גואל... פנינים מתפזרות באין מחרוזת. לנו נחוצה הארה היסטורית ה מ ק י פ ה א ת כ ל צ ד ד י ח י י נ ו, בנין חדש של תולדות ישראל על יסוד ההשקפות המודרניות שנולדו לרגלי שנוי ערכים כללי במחשבה ובחיים. אין לכחד, כי בבניננו הישן נראו בקיעים, הרבה הנחות אבד להן ערכן המדעי, האלים הישנים נופצו, הקדשים חוללו והאדם המודרני מעונה הספקות והנדודים, תוהה ומבקש לו פתרונים...

בהרצאתו באגודה ההיסטורית היהודית באמריקה רואים אנחנו את ד"ר מארכס מרגיש את השנויים שהתחוללו ב„הגדרות ההיסטוריות" והוא הולך ומציע תכנית חדשה להיסטוריה עברית, שנושאה ומרכז הכובד שלה תהא החיים ה כ ל כ ל י י ם ו ה ת ר ב ו ת י י ם של האומה בגולה. ה א י ש י ו ת תפנה מקום ל ה מ ו נ י ם שהם ימצאה. יצורי הספרות יתייחדו ויבצרו להם מ ק ו ם מ י ו ח ד להשאיר מרחב יותר גדול לתולדות התפתחותן של צורות החיים והתהוותם הצבוריים ששמרו על גוף האומה במשך נדודיה הרבים. השקפה ישרה ומחייבת. אך מיד באות התביעות המרובות, שאנשי רוח אלה רגילים בהן, ומעממות את הרגש הבהיר ו ה ה כ ר ה ה א מ ת י ת ב צ ר כ י ה ה מ ו נ י ם. עבודה זאת היא לא לפי כחם של יחידים: לזה דרושות אקאדימיות ואגודות היסטוריות... כאילו כל אלה העבודות הענקיות שהעשירו את המדע והרוו את רוח בני־אדם נבראו ע ל־י ד י א ק א ד י מ י ו ת ו ל א על־ידי יחידים... תאמרו: שלמות מדעית. אולם, אם נחכה לאותה „השלמות המוחלטת", יכהה זהרם של כל הפנינים ו„ישנא הכסם הטוב". אם חפצים אנו, כי המרגליות הטובות שחכמי ישראל מגלים לפנינו יוציאו מקרבן אור שופע ועולה, אז עלינו לשבץ אותן למשבצותיהן ולסדר אותן למקומותיהן. לעבודה כזאת מוכשר ביותר ד"ר מארכס, בידיעותיו הרבות ובכח זכרונו הנפלא. אין להתענין בשעה שחסרה לנו עבודה מקפת על־דבר החיים הכלכליים והתרבותיים של האומה, בשעה ש פ ר צ ו פ ו ה א מ ת י ש ל ח י י ה ה מ ו ן ב ת ק ו פ ו ת ש ו נ ו ת נעלם מאתנו.

אמת הדבר, כשעבודה כזאת נעשית במעבדה פרטית, ב ר ש ו ת ה י ח י ד, אי־אפשר לה לבוא לידי שכלול, אולם הרבה מחכמי העמים עשו והצליחו. די לנו להזכיר את מיליוקוב ואת ספרו „ציורי החיים הקולטוריים ברוסיה" — שם שאינו מבטיח הרבה — שעשו רושם גדול בשעתם יותר מכל אלה הספרים העברים של קוסטומארוב ואפילו קלוטשבסקי, שביסודם מונח העיקר של „פולחן גבורים" שנתיישן ואבד לו ערכו בחיים.

אבל גם על מה שנתן לנו ד"ר מארכס עד כה נברכהו. מתנות טובות הוא מעניק לנו כפעם בפעם בכל מקצועות ההיסטוריוגראפיה. כל עבודה ועבודה שהוא מפרסם, מעידה על עשירות מדעית של יוצרה, על כח הגיונו הבהיר ומשנתו הנקיה.

ניו־יורק.

על אחינו בכל ארצות פזוריהם וביותר בספרד ופורטוגאל, גרמו לדלדול הקהלות העבריות באיטאליה, שהיו מוכרחות כפעם בפעם לפדות את שבויי אחיהם העוברים בספינות דרך ארצם. המצב הזה הביא לידי כך, שגם רב מפורסם בזמנו כדוד ן' יחייא היה זקוק לתבוע מקהלתו בבית־דין את „שכר־הרבנות". מטענותיו של הרב הנזכר לומדים אנחנו לדעת את חובותיו של הרב לקהלתו בזמן ההוא באיטאליה. מחובות משמרתו הוא „להיות דורש ומלמד, כותב ופוסק, ודואג לחנוך הבנים".

...אני הייתי הריפיטיטור אל התלמידים הקטנים — טוען הרב — ומתעמל עמהם עד עת האוכל וחוזר אחרי הצהרים ללמדם למידה אחרת עד המנחה הקטנה ובלילי חורף עד שש שעות. ולא מנעתי הלכה בכל יום. ופרפראות אחרת מדקדוק ומלאכת השיר והגיון וכוונות הפילוסופים, ושמים לרום. ואת כל תביעותיו הוא מבסס רק על המלמדות, ואולי מפני זה, כי היא, המלמדות, היתה אחד מעיקרי משמרתו של הרב בזמן ההוא. ובצדק מעיר ד"ר מארכס, כי מתוכן הלמודים של הרב יכולים אנחנו לשפוט על מצב ההשכלה אצל היהודים האיטאלקים שבאותו זמן ודרישותיהם החנוכיות הגבוהות.

אבל לא רק בדברי קדושה, כחיי הרבנים וגדולי האומה, מטפל ד"ר מארכס, — הוא אינו מניח גם דברים של חולין ובלבד שתצא מהם איזו תועלת לחיים הפנימיים של האומה בגולה.

הנה החיים היהודיים במדינת ביהם בשעות הרעות של בהלות וחורבן, „התנפלות הישמעאלים והקדרים", ושלומיאל אחד ממשפחה חשובה מהמאה השבע־עשרה עורך לו זכרונותיו הפרטיים ורושם לו על הגליון „עשרת הדברים שאמר ושנדר". מן המבט הראשון כל אלה הדפים המקוטעים, שהתגלגלו בספריה, אין בהם משום משיכה לא מצד סגנונם ולא מצד הרצאתם. אולם, כשאתה מסתכל בהם היטב וכשאתה קורא את המבוא וההערות שספח אליהם ד"ר מארכס — מיד קמה ומתייצבת לפניך תמונה בהירה מחיי היהודים במדינה זו, בעריה כמו בכפריה. כמו חי מפרכסים ועוברים לפניך כל חוטי המסכת הגדולה של אותם החיים ונימיהם היותר דקים, ואתה רואה את אפני הכלכלה של אחינו, מצב האשה בבית וערכה בתור מנהלת ועוזרת במסחר „עשית היי"ש", „למען תת היכולת לבעלה לעסוק בתורה", שרירות לב ה„פריצים", הגוזרים גזירות דופי על היהודים ומגרשים אותם אל היער „בתור אמצעי הסגר והבדלה", יחס הסביבה הנכרית אל השכנים היהודים, ובאחרונה — דרכי החנוך המקולקלות „כשמתחילים עם ילד בן תשע מסכת סוטה" ו„המלמדים לועגים לילדים המקשים בדברי אגדה ומכים אותם", הגעגועים העזים של הבנים לתורה, עד שהם עוזבים בתי הוריהם בימי הסופות והקור והולכים לבקש להם מקום־תורה. אתה מתפלא למצוא בתוך אותה הסביבה היהודית החמה ורווית־המסורה, גם חברים רעים, „המספרים דברי חשק של נשים ובשחוק הילדות והבתולות"... מכיר אתה לדעת גם את הבית היהודי, מאכליו ומשתיו, שמחתו ואבלו, ורגש חם תוקף אותך למראה אחים לגורל, שכל־כך סבלו ונשארו שלמים באמונתם ובהשקפת עולמם התמימה.

ד

יש ואנו רואים את ד"ר מארכס מצוי גם אצל התפילות והפיוטים, מטפל בסדורו של ר' עמרם, חושף את היסוד הדתי שבשירה העברית, ואולי מוזר יהא לנו הדבר: מה לחוקר החיים הכלכליים והתרבותיים ולעסקי פיוט ושירה? אולם, עלינו לדעת, כי הנושאים הפיוטיים הם חומר נכבד לתאר את מצבו התרבותי של הדור: רגשותיו, נטיותיו ומאווייו הפנימים. ואם רוצה אתה לעמוד על מהותה של התקופה — לך וקרא את טובי משורריה ופייטניה. גיטה, שילר, פושקין ובייררון מבליטים במדה מרובה את נדודי הרוח והשאיפות הכמוסות של זמנם ועמם. אם תאב אתה לדעת את צביונה של היהדות ממאה הי"ג ואילך — הסתכל בנושאים הפיוטיים שבחרו לשיריהם ותמצא, כי ברובם השתמשו בנושאים דתיים ורק פה ושם נשמעו קולות בודדים וצלילים זרים על מנעמי החיים ותענוגי התבל. ד"ר מארכס גלה הרבה שירים, שביסודם הונחו י"ג העיקרים של הרמב"ם. מענינות גם שתי

של דת ישראל. אם הכל צפוי וקבוע מראש על־ידי הגלגלים — איזו תועלת יש במעשי אנוש ותחבולותיו להעביר או לרכך את רוע הגזירה, ולמה כל אלה התפילות והתחנונים שנתקנו כדי לקרוע את גזר־דין הקשה ?... האפשר רק בדברים בעלמא להטות את מהלך הכוכבים ולשנות את סדרי בראשית ?...

אחד המהנדסים היותר גדולים בין היהודים במאה הי"ב — ר' אברהם בר' חייא הנשיא, באגרתו שכתב לר' יהודה בר' ברזלי על „השאלה בכלדיים" הוא מתנצל על טענותיו של האחרון ואומר, כי האיצטגנינות היא „חכמת האמת", שאי־אפשר לזלזל בה. אולם — הוא מוסיף — ממשלתם של הגלגלים בנוגע ליהודים — היא מוגבלה, כי „אין מזל לישראל" ובמקרים היוצאים מן הכלל יכול הנהו הקדוש ברוך הוא להחליש את כחם של הכוכבים.

כמובן, לא הניחה פשרה כזאת את דעתם של הוברי השמים היהודים ור' יהודה בן שלמה אבן מטקה מטולידה בספרו „מדרש החכמה", קובע חוק אחר והוא, כי הכל תלוי במעשי אנוש וצדקתו, ואולם רק בשביל יוצאי חלציו, כי בניו של אדם צדיק זוכים על־ידו להוולד כ„מערכה טובה"... בכל זאת גם הוא מוכרח להודות, כי „זה שנתן כח לגלגל להיות רשע — לא דבר חזק הוא, שאי־אפשר לסור מדרכו, אך יוכל הדבר להיות בקושי"...

כל אותה התסיסה המוסרית שבתקופה מתוארת באמנות נפלאה במבואו של ד"ר מארכס ל„מכתבים", והאחרונים הם באמת אבני־חן שהתגלגלו בעפר הספריות. בהם משתקפים החיים הפנימיים של היהודים, השקפותיהם הדתיות ונטיותיהם המשיחיות, תום לבם של חכמיהם, טוהר נפשם ודאגתם לצאן מרעיתם, לבל יכשלו ולא יפלו חס־וחלילה תחת משטר אכזרי, שממנו אין לצאת. מהמכתבים האלה אנו מכירים גם את יחסיהם של רבני צרפת להרמב"ם, זהו „המושיע, מעגלי צדק מודיע", „פלא גבור, אבי עד, שר שלום, שכל הלשונות כבדות והשפתים עמוקות להעריך את יקר תפארתו". ותשובתו של הרמב"ם היא מצוינת במינה ומציגה לפנינו את האיש הנפלא הזה בכל רום גבהותו הרוחנית ואנחנו עומדים נרעשים מפני מבטו החד והחודר שהקדים את תקופתו לכמה דורות.

... דעו, רבותי, שעיקר מעיקרי דת משה, שכל מעשה בני־אדם מסור להם ואין שום כופה ולא מושך אלא אם ירצה האדם, לילך בעצת רשעים, יעשה... דברי האיצטגנינות — שקר, כבר בטלה אותה הדעת הנכונה בראיות ברורות... ואני יודע שאפשר שתחפשו ותמצאו דברי יחידים מן החכמים בתלמוד ובמדרשות שדבריהם מראים כי בעת תולדתו של האדם יגרמו לו הכוכבים כך וכך — ואל יקשה זה בעיניכם. ואין ראוי להניח דברים של דעת ויתלה בדברי יחיד מן החכמים, שאפשר שנתעלם ממנו דבר...

תיתי לו לד"ר מארכס, שגלה לנו פנינים כאלה, שזהרם חודר אלינו מנבכי הדורות.

ג

אנו עוברים מצרפת של המאה הי"ב לאיטאליה של המאה הט"ז. מצב התרבות של היהודים בארץ זו לא ירד למדרגה שעמדו עליה אחינו בדרומה של אירופה, מקום הרדיפות התמידיות, הגירושים וההריגות. פה לא הובדלו היהודים לרעה מיתר התושבים, והחיים הכלליים משכו גם אותם אל תוך זרמתם העזה. בקהלות העבריות שבאיטאליה אנו פוגשים רבנים ומנהיגים רוחניים מטיפוס אחר לגמרי: הם אמנם חיים בגיטו, אולם חוג השקפתם רחב והתפתחותם הרוחנית גבוהה; וכל אלה הטרופים המוסריים, תוצאות האמונות הנפסדות והדעות שנשתבשו — לא נגעו בהם לרעה. ארץ אחרת ותקופה אחרת. לצערנו, ידיעותינו על־דבר החיים הפנימיים של אחינו בתקופה זו מעטות וקלושות, וכל נסיון קל להרים את המסך הפרוש על פני החיים האלה ראוי להכרת תודה מצדנו, וחייבים אנחנו תודה גם לד"ר מארכס בעד מחברתו „סקירה קלה על חיי אחד הרבנים באיטאליה בחצי הראשון של המאה השש־עשרה".

ב„תביעותיו" של הרב דוד ן' יחייא, נצר ממשפחה רמה בפורטוגאל, שפרסם ד"ר מארכס יחד עם הערות ומבוא, מתגלים לפנינו חיי הקהלות העבריות בתקופה ההיא ומצב הרבנות באיטאליה בכלל, ובניאפול בפרט. הצרות הרבות והגירושים התכופים שעברו

ב

אחד ממחפשי פנינים ומלוטשי אבנים כדי לפאר את בנין העתיד — הוא ד"ר אלכסנדר מארכס, מורה לתולדות ישראל בבית־המדרש לרבנים מיסודו של שכטר (בניו־יורק). כח זכרונו גדול ומקיף, חושו ההיסטורי חד וברור, משנתו קלה ומדויקה, ובשעה שאתה שומע אותו בכנסית התלמידים וכשאתה קורא את מאמריו הרבים בקורות התרבות העברית — אתה מתפלא לעושר הידיעות, כשרון ההשוואה, הדיוק המדעי יחד עם רעננות ההרצאה, השוללת מן החומר הביבליוגראפי היבש את היבשות והשעמום שבתוכו ועושה אותו לקל־העיכול גם לקורא הפשוט.

הנה השאלה על־דבר הדפוסים העברים הראשונים, שכבר טפלו בה הטובים שבבעלי־המקצוע, לכאורה היא נושא יבש ומלאה, בכל זאת אתה קורא את מאמרו של ד"ר מארכס „על־דבר השמוש באותיות עבריות בספרים לא־עברים" בשנות המאה הי"ד והט"ו, בהנאה מרובה ומוצא בו רשמים היסטוריים נכבדים לתולדות התפתחות התרבות והמחשבה העברית פזורים פה ביד רחבה.

מה הוא הספר הראשון, שנדפס במזרח? ד"ר מארכס מתנגד להחלטתו של פריימאן, כי פירושו של רבנו בחיי על התורה נדפס במזרח בשנת 1491 ולפי זה הוא־הוא הספר הראשון שנדפס בחצי האי הבאלקאני. נגד זה הוא מוצא, כי ה„טור" נדפס בקושטא בשנת 1493 — והזמן הקבוע בו הוא האמתי, ולא כדעת המאחרים אותו עד שנת 1503. השערתו מיוסדת על ההנחה, כי גולי ספרד הביאו אתם לתוגרמה מארץ־מולדתם את האותיות העבריות, וודאי השתמשו בהן לדפוס. ככה הביאו גם נודדי פורטוגאל את בתי־הדפוס שלהם לאפריקה וספר אבודרם נדפס בפיסה בשנת 1516. ופה מתגלה לפנינו אותו האוצר, שעליו דבר ריכארד גארניט, בהביע את ספקותיו על־דבר הספר הראשון שנדפס באפריקה. אופיני הדבר למצב החמרי והתרבותי של יהודי גרמניה, כי בארץ־מולדתו של רוטנברג לא עסקו היהודים במלאכת־הדפוס עד שנות השלשים למאה הט"ז, אולם רשמים בודדים של האלף־בית העברי ושמות של ספרים עברים מוצא ד"ר מארכס בספרי הגויים של המאה הי"ד והט"ו.

יש ערך תרבותי גם להגדות העתיקות, ציוריהן וקישוטיהן הרבים, כי האחרונים מבליטים את טעמם של בני הדור, התפתחותם האמנותית ורגש היופי הממלאים את לבות בני־אדם בזמנים שונים — גם השפעות הסביבה על המציירים. חוקרים רבים כווינר ומילר וכן קויפמאן ושוואב הקציעו להם מקום מיוחד בחקירותיהם על התרבות העברית בארצות שונות. גם במקצוע זה נגע ד"ר מארכס ובהערותיו הקצרות והמדויקות הראה על כמה חזיונות נכבדים בהבדל הצורות ושנויי האותיות. בתוכן הציורים גלה את השפעתם של עמים שונים ותרבויותיהם, כמו ההשפעה הגרמנית במהדורה הפראגית של שנת 1526 והשפעת הריניסאנס בהגדת מנטובה.

ומי ימנה מספר לכל אלה המונוגראפיות, שהוא מוציא לכתבי־היד העתיקים, יחד עם הערותיו היקרות ומבואיו המחכימים, שהוא מפרסם כפעם בפעם? על־פי מהותם, הם פנינים יקרים לתולדות החיים התרבותיים של האומה בארצות ותקופות שונות. על־פי נס נשארו לנו מכל אלה כתבי־היד רק שרידים בודדים, שהתגלגלו עד עכשיו בארכיונים ובספריות נעלמים מעין כל. בא החוקר ומגלה אותם ומעמיד אותם על שווים וערכם ההיסטורי.

הנה מחברתו „חליפת מכתבים בין רבני צרפת הדרומית והרמב"ם על־דבר האמונה באיצטגנונות" עם מבוא מפורט והערות — מרגלית היא בתולדות התפתחות הדעות בין היהודים במאה הי"ב והי"ג.

האמונה באיצטגנינות, שהיתה מושלת בתקופה זו בעולם בכל תקפה ושלא נמח זכרונה גם עכשיו, השפיעה הרבה גם על השקפות היהודים. עקבותיה אנו מוצאים עוד בהרבה מקומות בתלמוד ובמדרשים.

ההמון וגם רבים מן החכמים שבדור נמשכו אחרי האמונה הזאת ובחיים המדיניים כמו בחיים הפרטיים היתה מושלת הדעה, כי גורלנו בעולם נחתך על־ידי גרמי השמים ופעולותיהם של הכוכבים — וממנו אין לשנות. אולם מה שהטריד את מוחם של רבים מחכמי ישראל הוא: אי־האפשרות להתאים את דעות האסטרולוגים עם היסודות

י. י. וואהל:

אַלֶכְּסַנְדֶר מַרְכְּס

א

יש אנשים אמיצי־המחשבה ונלהבי־הרעיון, המקדישים את כל ימיהם לאידיאל של עבודה מדעית אחת. העבודה הזאת נעשית למרכז הוויתם ולתכלית חייהם ובשבילה הם מלקטים אבנים, מאספים חומר ועסוקים תמיד בהכשרתו. הם־הם מחפשי המטמונים שבכל דור ודור, השמחים לכל גילוי־אור ממרחקי העבר, החרדים לרשרוש של כל עלה בלה והמריחים את בשמי־החיים של האומה באבק הספרים. כל דף ישן הוא להם מרגלית טובה, כל קלף שנסדק — אבן יקרה, שמיד הם מקלפים אותה מכל צדדיה, לוטשים ומקציעים אותה ומכניסים אל בית גנזי האומה לשמירה בשביל אותה ה„בירה הדמיונית", העתידה להווצר. ברטט של קדושה עומדים בעלי אסופות אלה על גווילים שנזדקנו, שומרים על האותיות הפורחות מכליה, דולים את הפנינים המתגלגלים בפנות הספרויות ומערימים אותם ערמות־ערמות, וכל כמה שהחומר מתרבה, וצרכי־הבנין מצטברים ומתמלאים — הולך חזיון העבודה ומתרחב והאידיאל הולך ומתרחק ונעשה כעין „שיר לעתיד לבוא" וכעין רעיון מפשט שלא יתגשם במעשה... עשירי המחשבה אלה אינם יודעים ליאות ועיפות ומוסיפים לעבוד את „עבודת ההכנה" ובינתים הם זורקים אבוקות־אור בודדות באויר — והללו מתפזרות ותועות במרחק...

מספרים, כי מרגלא בפומיה של משה שטיינשניידר פתגם כזה: העבודה מרובה והזמן דוחק, ואנחנו, הקרובים עדיין אל המקורות, עלינו להסתפק בציונים בלבד, בהערות ובמראי־מקומות גרידה; ואילו הבאים אחרינו, שיהיו חפשים מעסק החפוש, יעסקו במלאכת הסידור, החיטוב והבניה. וגאון המדע זה אָמנם קיים בעצמו את פתגמו והשאיר לנו ספרים ציונים, כרכי־הערות בכל מקצועות חכמת ישראל, שיספיקו לעבודתם של כמה דורות ושל הרבה אגודות מלומדים, אך כל אלה הרשימות, המסודרות בכל עמקם והיקפן — הנן רק שפירים, שמהם עתידה להתפתח אותה „העבודה הגדולה". ככה עשה גם המנוח א. א. הרכבי, עובד חרוץ ותמים, שלא הניח כמותו לעמקות המחשבה. שצ"ב שמות של מאמרים ומחברות מונה הביוגראף שלו בספר „זכרון לאברהם אליהו", שהוציאו הבארון גינצבורג ומארקון וכל אלה המאמרים מעידים, כי החכם הזה לא הניח את ידו מכל המקצועות הרבים והשונים של חכמת ישראל: עסק בפילולוגיה, בחשבון התאריכים, בתקופת הגאונים, בשירת ימי־הבינים, בתולדות הכתות, וביותר — בקראות, בספרות הערבית ובתולדות היהודים ברוסיה ופולין וגו'. אולם כל אותן העבודות השונות, בכל היקפן המדעי, נושאות עליהן חותם של הערות וציונים עשירים ומרובי־הגוונים, אך לכל עבודה מדעית מקפת וכוללת לא הגיעו. ענוותנים גדולים הם האנשים האלה. השקפתם על המדע והחיים חדה ועמוקה, אפקי המחשבה רחבים ומקיפים, אבל תביעותיהם מעצמם ומאחרים כל־כך מרובות ועצומות, עד שבשעה שהם נגשים לבנין ויצירה — מיד הם נרתעים בפחד ובאמתלה, כי החומר אינו מספיק, האמצעים עדיין לקויים והארדיכלים בלתי־מאומנים כל־צרכם. ולכן אנחנו רואים, כי זה יותר משבעים שנה עברו מיום שהתחיל גרץ להוציא את ספרו הגדול ועוד לא נסה אחד החכמים ליצור יצירה מקפת את החיים היהודיים התרבותיים לתקופותיהם השונות, לסבכי מאורעותיהם ואפני גלוייהם. ספרו הגדול של דובנוב הוא כיוצא מן הכלל — אולם הרבה השקפות היסטוריות נשתנו במשך הזמן, הרבה „אמתיות מקובלות" פשטו את צורותן. ה„גבורים", שהיינו רגילים לטפל בהם במדה מרובה ולרכז סביבם את המאורעות, ירדו מן הבימה והניחו את מקומם לעם; הרוחניות היתירה — לחמריות הנפרזה, ובעלי־אסופות עדיין ממשיכים את עבודתם הקשה לקבץ את „הגזרות הפניניות", כפי מבטאו השנון של ר"ש בן גבירול ב„כתר מלכות" שלו, למען יהיו ל„חומר" ביד אמן העתיד...

הערב הנה הולך ובא, והדרך עוד רחוקה. המגמל רוגן וחובט במקלו. העור הקרח כואב, הרגלים נוטות לכשול והמשא כבד־כבד. רואה אני את הגמל הזקן, והנה הוא מתנודד לכאן ולכאן שלא כדרכו תמיד. הלא כה יתנודד גם סבל אדם, ואם תימני הוא, כאשר יכבד המשא על שכמו. הלא כה ימוט לנפול גם זה היצור ההולך על שתים כשהנטל כבד מכחו. לבי נכמר עליו, על גמל זה, אשר אין מי שיאזין אל קול־סבלו. אך במה נוכל להושיע לגמל כושל, אשר בעלים חובלנים לו?

פתאום כרע הגמל הזקן, כרע תחת כובד משאו. רגליו בגדו בו, לאחר שנים רבות של משיכה בעול — והוא נכשל. רגלו האחת נשברה. עכשיו ראיתי, והנה לבו של בעליו נתרכך במקצת. עד לידי כך לא פלל. לא עלה על דעתו, שאף רגלו של גמל, הצועד ימים ולילות עקב בצד אגודל כשעיניו נעוצות במרחקים, מושך בעול והוא שותק, יכולה להשבר. רק עכשיו, פנים אל פנים עם האסון, הוא תופס את הענין. עכשיו הוא מסיר מעליו את המשא המיותר, מתיר את קשוריו וממציא לו קצת אויר לנשימה. רואה הוא בעל־הגמל והנה הגמל שלו נפל ולא יוסיף קום, והריהו מתחרט. על הנזק בכסף אשר נגרם לו בעקב נפילה זו. הגמל מסתכל בעיני בעליו: מה עשית לי? והבעל מסתכל בעיניו של הגמל: מה עשית לי? צער בצער נפגשו.

בינתים מתאסף קהל. עוברת עגלה והשוטר מעמיד אותה. הגמל אינו יכול להמשיך עוד את דרכו, ומן הצורך להעמיס אותו על העגלה ולהובילוהו לאן שהוא. מן הצורך לירות בו, לשחוט אותו. גמל ששבר את רגלו — למה יתלבט עוד בעולם הזה? ובקושי רב עולה הדבר להעמיסו על העגלה. בקושי רב עלה לו לסוס היחיד, שהיה רתום לעגלה זו, להזיז ממקומו את ה„פאסאזשיר" הזה. רובץ הוא הגמל בעגלה, פיו פעור, שפתו התחתונה טבולה בקצף ובריר, עיניו ממצמצות במבט נואל מאד והוא נוהם. כך, כנראה, יבכה גמל. סבל רב בפניו והוא בוכה. על רגלו שנשברה הוא בוכה. עוד אין הוא יודע, כי אסון גדול מזה עליו לבכות. אין הוא יודע, כי לשחיטה הוא מובל.

ומסביב — קהל סקרנים. אשה מתעכבת ושואלת: „למי הגמל — ליהודי או לערבי?" וכשהיא מקבלת תשובה: „לערבי", נחה דעתה ונפטרה לדרכה.

הסבל, הסבל האלם והנואל של יצורים אלמים הנושאים את משאותינו הכבדים על דבשתם וכורעים סוף־סוף באשמתנו לאור השקיעה — האם מקשיב אין לך ואין מאסף אותך, ורק לבטלה נוצרת?

תל־אביב.

אהרן פישקין:

מִגְדַּלוֹר

עֲרִירִי מִתְנוֹסֵס
הַמִּגְדָּל הָרָם
וְאוֹר חַלָּשׁ תּוֹסֵס
עַל שְׁבִילֵי הַיָּם.

נְשָׁמָה עֲדִינָה
בְּחֶשְׁכַת אֵין־סוֹף
מַזְהִירָה כִּפְנִינָה
לַשָּׁמַיִם בְּלִי חוֹף.

הוֹ, מַה לִּי וּמִי לִי
בֵּין גַּלְמֵי הַצֵּל? —
הָאִירִי נָא שְׁבִילִי,
כִּי אָפֵל הַלֵּיל.

תל־אביב.

האמהות. הן לא ידעו עוד את אשר יקרה לידים אלה ברבות הימים. כן, זה כבר־כבר היה הדבר, עוד בימי הילדות הרחוקים. ואולם עתה גדלו הידים הזעירות האלה ורחבו. את הצבע שלהן קשה להכיר. צבעים שונים להן: שחורות, אפורות, חומות. לפעמים גם ערבוביה של כל הצבעים יחד. והעיקר: שעירות הן ונקשות. יבלות, שריטות, פצעים, כוויות. כלי ברזל, נפצי אבן, נטפי סיד רותח — סימנים השאירו על הידים האלה. זכרו, ידים, כי בתים בניתן. זכרו, כי כבישים סללתן. זכרו, כי אדמת טרשים חרשתן. האלה הן הידים, אשר אמא היתה שוטחת אותן על ידיה היא והיתה קוראת „טא־סי"? והיכן הן הצפרנים הרכות־התכלילות? אמא, אמא! התכירי את הידים של בנך?

לא, ודאי לא תכיר. רחוקה אמא, והידים נקשות, נקשות ומדולדלות. מעשה אין להן לידים. שום דבר לא נשתנה. עולם כמנהגו, והחים זורמים כאשר זרמו. שמש יוצאת בבוקר ובערב שוקעת והים לפעמים רועש ולפעמים נח ופרדסי הזהב מבשילים את פירותיהם — ולידים אין מעשה. אלפי זוגות ידים מדלדלות בחוצות העיר לכאן ולכאן ומצפות בכליון־ידים למי אשר יבוא ויגיד להן: „עשו!" — לעשות הן רוצות דבר־מה רק לעשות, יתנו להן רק לעשות. ואין דבר בעולם אשר יכול להעציב כל־כך מאשר ידים שאין מעשה להן.

בין הידים המבקשות מעשה אני מסתובב. רבות הן הידים. יש עודף גדול בהן. כולם, כל יתר אברי הגוף, משועבדים להן. כולם שואלים ודואגים יום־יום: מה יהא בסופן של אלה? העינים מביטות גם למרחק. אתמול הביא הים עוד כמה מאות זוגות ידים עודפות. ומחר שוב ודאי. ובחוצות העיר תהיינה עוד ידים מדולדלות לכאן ולכאן באפס מעשה. ומי יראה בצערן? ואמא אין אשר תשטח אותן על ידיה היא ותגיד: „הנה ככה, עשה טא־סי".

ידים מתאספות. אספה גדולה של ידים, ידים טוענות, ידים קובלות, ידים מתופפות ודורשות ותובעות. ובפנות רחובות — ידים. ועל־יד לשכות ומוסדות ומטבחים — ידים. אין רצונן במנוחה, אין הן חפצות לגלגל כדורים של טנים ושל כדור־רגל — רק מעשה תנו להן. ובאספת הידים אני שומע שיחות:

— יתנו לנו לכל הפחות שני ימים עבודה בשבוע. עיר של קרוב לארבעים אלף איש — יתנו בה לכל זוג מאתנו לפחות יומים עבודה בשבוע.

— יהרסו שני בתים (הם בין־כך אינם חזקים ביותר!) ויתנו לבנותם מחדש. יהרסו כביש גרוע — ויתנו לסללו כהוגן. אך יתנו נא לעשות דבר־מה.

— יבנו גשר על הירקון, יישרו את הר־נאפוליאון, יבנו תחנה הגונה בתל־אביב במקום הצריף העומד עכשיו — ובלבד שיתנו.

הידים רוצות לצאת בהפגנה: תנו מעשה לידים ריקות! — ואולם יש משמעת לידים. הן אינן נשמעות למסיתים בודדים. משמעת יש להן. הן לא תעשינה מדחה. כי הן הנה אותן הידים הזעירות עם הצפרנים הרכות, אשר אמא היתה שוטחתן בתוך ידיה היא וקוראת „טא־סי". שמש יוצאת בבוקר ובערב היא שוקעת והים לפעמים רועש ולפעמים נח ופרדסי־הזהב מבשילים את פירותיהם — והידים מדולדלות.

ויש אשר בלילה, באישון לילה, אני יוצא אל המרפסת שלי ומביט אל תוך החשכה, ונדמה לי, כי זוג ידים גדולות ועלובות — הגלגול של כל אותן הידים הקטנות והרכות מלפנים — שטוחות באויר והן מתחננות ומבקשות: „אל תתנו להן, לידים, להדלדל. מעשה תנו להן. אין אנו מבקשות שום דבר, אלא מעשה".

ואין מי אשר ישים לבו לידים אלה. אמא — רחוקה.

ג

סבל

בבוקר ישבתי בבית־המשפט והקשבתי למשפטים שנחרצו בעניני גמלים. מעשה בבעל־גמל, שלא השגיח בשלט וחפר חול לבנין במקום שאסור לחפור על־פי תקנת השלטון העירוני. ומעשה בשני, שאף הוא נטל חול באותו מקום. ומעשה בשלישי וברביעי. בית־המשפט קנס את כולם על החטא הזה.

כן, זה היה בבוקר — ובערב, לפנות ערב עם שקיעה, הייתי עד־ראיה למחזה כזה:

גמל טעון אבני־מלט היה מהלך ברחוב אלנבי. למצחו — קשוט כחול מעוך ולצוארו פעמון גדול. עקב בצד אגודל צעד הגמל כדרכו, בריטמוס ובטאקט, כצועד באולם־מחולות. זקן היה הגמל ודבשתו קרוחה, ואיש ערבי, פלח, היה מגמל אחריו. המשא היה, כנראה, כבד־כבד, ואולם הגרון נטוי והעינים נשואות למרחקים. הערב הנה הולך ובא. החרד אף הלב הגמלי לקראת המנוחה?

א. ז. בן־ישי:

יָמִים בָּעִיר הָעִבְרִית

(רשימות)

א
אנוש

רק קיר דק ודלת שסתמוה בארון מפרידים ביני ובין אנוש. ואנוש זה, תינוק בן תשעה חדשים הוא. תינוק ארץ־ישראלי, בן לאבא ולאמא מילידי הארץ, דור שלישי לביל"ואי. „אנוש" — זה שמו. לא טודרוס ולא זיגמונד, אלא אנוש דוקא. ולאנוש קטן זה שתי עינים גדולות וכחולות. ויש לפעמים כשאני מסתכל ביום בהיר מעל המרפסת שלי על הים שבקרבתי, נדמה לי, שים זה גנב את הצבע הכחול מתוך עיניו של אנוש. ראשו של אנוש והמצח הנבוה שלו — פאר והדר. אתרוג מפתח־תקוה. אמא שלו אומרת בהנאה: יש לו לבני ראש „אינטליגנטי". לא, יש לו ראש של אנוש ואולי של כרוב קטן. הלא כך רגילים הציירים לצייר את הכרובים הקטנים, המשמשים את האלילה ווינוס או המביאים שנה חדשה לעולם.

ו„שכן טוב" הוא אנוש הקטן. אין הוא מרבה בכי ככל הילדים. תמיד שורה בת־צחוק על שפתיו. בת־צחוק זו ודאי של כרוב־שמים היא. תמיד הוא שולח את כפו הקטנה לתפוס את קרן השמש הבאה להשתעשע אתו. עליז הוא אנוש, עליז ושמח בחלקו, כנראה. טוב לו להתפנק בעריסה, טוב לו לחייך בלי־הפסק, טוב לו להשתעשע בקרן שמש. אנוש מיוחד במינו! מרגיש הוא את עצמו טוב בתל־אביב, עיר־מולדתו. בתים אין הוא בונה על מנת להשכיר חדרים. במגרשים אין הוא מספסר, בקפה „ירדן" אין הוא בונה עולמות באויר ומחריבם. טוב לו לאנוש. הוא אף אינו מעמיד את עצמו בתור „קאנדידאט" לעיריה ואין הוא דורש דרשות מייגעות. בקושי רב ממלמל הוא „אבא" ובעמל וביגיעה רבה מגמגם הוא „אמא". וגם בהגותו את המלים האלה קשה לדעת, אם הוא מתכוון באמת לאבא ולאמא שלו, או סתם הברות הוא מוציא מפיו. אנוש קטן זה לא ידוע עוד לאיזו מפלגה הוא שייך: שמא ריוויזיוניסט, שמא „בן בנימין" ושמא סתם משחק בכדור־רגל. ואולם אחת ברור: עם עינים אלה ועם בת־צחוק זו רשאי אנוש להיות מה שיהיה, ואולם אנוש ישאר.

ומשום מה בכה אנוש אמש, כל הלילה? מה היה לו לאנוש כחול־העינים ובעל בת־הצחוק של כרוב, כי בכה אמש? אהובתו הן לא עזבה אותו וספינותיו לא נטרפו בים וירושלים לא נחרבה בימיו — ומשום מה בכה אנוש כל־כך? ובגלל אנוש גם שנתי נדדה. התהפכתי מצד אל צד וחשבתי: משום מה יבכה אנוש הקטן? רגע היה לי רצון לרדת אליו ולהגיד לו: שמע, חביבי, אם ריוויזיוניסט אתה — אל תבכה. הנה בא הדגל של הגדוד העברי, ואפשר שאחריו יבוא גם הגדוד. הלא שמעת ודאי, שזשאבוטינסקי בהיותו כאן דרש גדוד עברי ואף ווידזשוואוד, ציר הפאר־לאמנט האנגלי מילא כמעט אחרי דבריו. ואם גם אחרי זה לא היה חדל לבכות, הייתי אומר לו בלשון אחרת: חבר קטן, הדמעות למותר. אל תבזבז דמעות. שמור אותן לפעם אחרת. עכשיו היה שקט. העליה תתחדש. המשבר יעבור בקרוב. וחוסר העבודה יחלוף מן הארץ. אל תשעה לתעמולתם של מוציאי דבה וסוכני מוסקבה. אל תאמין להם. עוד ישובו ויבואו ימים טובים. גם שוקולאדה לא תחדל מתל־אביב. הנה חידש „רענן" את ימיו כקדם. אל תבכה...

ואולם אני לא אמרתי ואנוש הוסיף ובכה. מבעד לקיר ומבעד לדלת האטומה הרגשתי את הדמעות החמות הנוזלות מעיניו של בן־אדם פעוט זה. צר היה לי, כי גם עינים כחולות ובהירות אלה נרטבו סוף־סוף בדמעות. לא יכול אנוש להבליג על הכואב לו — והוא בוכה. צר היה לי, כי מחלת־הסתיו העוברת עכשיו בתל־אביב — הצטננות ונזלת ושיעול — נגעה גם עד אנוש הקטן. כולם, כל הגדולים, מצוננים ומשתעלים ומזילים, ואף הוא, הקטן בן תשעת החדשים, כמוהם. אנוש ככל בני־אנוש.

ב
ידים

ידים קטנות־זעירות עם צפרנים רכות היו אלה לפנים, בימי הילדות הרחוקים. וצבע לבן־חכלילי היה להן, לידים. ואמהות מאושרות היו שוטחות אותן על ידיהן הן וקוראות: „הנה ככה, עשה טא־סי". מאושרות היו

ובאולם הבאנק, באחד הימים, נפגשו שוב. על בית זה התחקה ג׳יאורג׳ ימים. תנועת העוברים והשבים, חלוף משמרת הפקידים עם מעמד השוטר מהמקום הבטיחו. אולם אורלאנדו הקדים. מזוינים באקדחיהם ורקועי פלדה על הלב טסו הוא ואנשיו באבטומוביליהם לשם.

כעומדים לתומם והידים מהודקות לאקדוח בכים, עמדו שנים מימינו ומשמאלו של השוטר בקרן הרחוב. שמא! ואף מעמד האבטומובילים נקבע מראש: מהם לסתום את הדרך לרודפים, מהם להניס את הרכוש, והשאר להתקפה.

ומורדי כובעים עד הגבות ואקדוחים ביד נכנסו השאר ואורלאנדו בראש. עוד לפני הפקודה: „הידים למעלה!", כבר היו הידים מורמות.

כיודעי בית זה משכבר, פנו ישר אל הארגזים הטמונים, והגזבר, כשפיות אקדוחים נעוצים בין צלעותיו, נאנס לפתחם.

לא היה סיפק לאסוף את שטרות הכסף והפקדונות, והמורא ששרר עם הדממה העמוקה, הופרע לפתע על־ידי קול שני, זר, שונה מזה שקדם לו: „הידים למעלה!" — וכדורים עפו מכל עבר.

כדוריו של ג׳אורג׳ וחבריו לא החטיאו את המטרה. לא נשאר בזכרון אלא תחושת הנקמה מהלז המסיג־גבול; ופיות האקדוחים לא הוחזרו גם אחר כך כשמחנה של שוטרים הקיף את הבית. כרעו זה אחר זה על מקומם עם פגיעת כל כדור. האבטומובילים עמדו ריקים בקרן הרחוב ולא היה כח למוש. ג׳יאורג׳ עוד נסה להתחמק, אולם הוא נתפש, וכפותים, כמשלימים ביניהם, הובלו שוב הוא ואורלאנדו אל השופט הזקן. ובבית־המשפט, מעל גבי ספרים עבים, שוב נקראו חטאים קודמים: רציחות, מאסרים ובריחות, וגם הפעם קרא השופט מעל דוכנו: „רציחה ממדרגה ראשונה!" אולם גם הפעם שום רושם לא עשו דבריו, ובהביטו אליהם, התחיל גם הוא, השופט הזקן, מהרהר: מי יודע עוד כמה פעמים יזדקק להם...

ס״ט־לואיס.

ברוך כצנלסון:

שֶׁלֶג

שֶׁלֶג יָרַד עַל לִבִּי,
וַיִּפְרַח חִיּוּךְ בִּשְׂפָתַי,
וּבְעֵינַי — פֶּלֶא.

קָרָאתִי לְיַלְדֵי־רְחוֹב:
— יְרוּ בִי, אַחַי!
וַיַּמְטִירוּ עָלַי שֶׁלֶג.

מָעֲדוּ רַגְלַי שְׁכוּרוֹת.
נִנְעַרְתִּי וָאֶמַח דִּמְעָה:
— חַנּוּן אֱלֹהִים.

ברוקלין, נ. י.

מ. הפרסי:

בָּעוֹלָם הַתַּחְתּוֹן

משעממות־משעממות הן האומנויות הנלמדות בהכרח בבתי־הסוהר, ומיד כשאך הם צועדים מעבר לדלתותיהם — ניתן שוב חופש לכנף...

ובאניותיהם הקטנות, המהירות, הם מתחילים טסים על פני ימים, עוברים גבולות, מבריחים מסים, שודדים והורגים ושום כלי־משחית אינו מבעית אותם. לרוב הם הורגים או נהרגים ורחוק־רחוק הדבר שילכדו חיים ביד. דומה, הנה אדם חדש, עז נפש, גאה ובז למות. האדם — המכונה!

זה אחר זה עברו העדים, והשופט חקר ודרש, גבה עדויות והריח מדי פעם בפעם בחלולי האקדוח, אולם שום פסק־דין לא הבעית את אורלאנדו:

— אדוני השופט, אני בידך, הרגני!

סימני האצבעות שנדפסו בספרים העידו על ימי מאסר רבים, רציחות ובריחות, והשופט הזקן: „רציחה ממדרגה ראשונה!" — פסק מעל דוכנו; ואורלאנדו — עוד באותו ערב הרג את שומר בית־האסורים ונמלט...

ועוד באותו ערב העמדו פצצות מתחת לחומת הבית לקעקעו. האבטומובילים של החבורה המתינו בחוץ תחת צל הבתים. והשאר, אלה מבפנים, מצפים לרגע, חכו לקול הנפץ, ובהשמעו — נמלטו באבטומובילים עם משקלי הברזל הרתוקים לרגליהם.

תמה הנך: מנין לעולי־ימים אלה בגרות זו? הן זה אך תמול עזבו את דלתות בית־הספר! מי יודע כמה סבלו מהם מוריהם לשעבר... הללו העתידים להיות שודדים בחוצות! ובלי כל כלי־משחית אנוסים היו המורים להלחם, להלחם אתם. הנה כלל לא יפלא, אם זה היושב עוד היום למולך, יזקוף למחרת נגד פניך את פי הרובה...

ולמול קני־אקדוחו העמיד אורלאנדו גברים ונשים. ולא חש! הקשר הניתק מן החיים הרגילים קשה עוד לאחד. והללו, צפרי־דרור, משוררים ברגע המכוון, שאינם קשורים אל ההכרה והחוק. את שנתם ישנים תחת צל האקדוח, ובהקיץ — המקדים לקלוע זכה!

ולא פעם אורלאנדו וחבריו היו הזוכים. על שפת האגם, על הגבול, קבעו עתה את מקומם ומיד החלו התיורים.

ובמקום המחבוא, באחוזה, נחלבו פרות בכל בוקר ותרנגולות עפו מלול אל לול. בעליה, דרך המשקפת, הציצו למרחוק, ובמחסן, מתחת לרפת, אשר מבוא ממנו הוביל אל קיר הבור בחצר, נאצרו חביות אלכוהל. ואף לחבריו אסר אורלאנדו את הכניסה התדירית במחסן. הוא, האיטאלקי, משל בכיפה!

היתה זו מעין ממשלה זעירה בעולם חבוי, תחתון. הנה כאן שולט היסוד הראשון בצבעו האדום עם כל השעבוד של אדם באדם. על דז'יימס, אחד מהחבורה, נפל חשד, ומשם, מהמרתף, שוב לא עלה.

האבטומוביל המשורין עמד מוכן תמיד. חצי האויב שרטו רק את מכסה הפלדה. מי יודע אם ביום מן הימים עוד לא יבנו להם גם אוירונים וצוללות...

לא חסרו ב„עגלת־החלב" עם ציור של תינוק גומע חלב מהבקבוק על גבה, גם רמוני יד מתפוצצות. עמוסה באלכוהל, בלי אימה, תחת הגנתם של אבטומובילים מזוינים, עשתה את דרכה, לאור היום, מסונה לקונה.

אולם ג'יאורג' עוין. אורלאנדו היה מסיג גבול — צר המקום לשניהם! בהתנגשות בין שתי הקבוצות באמצע הרחוב, נהרגו אחדים, אולם הכף לא הוכרעה.

וּמִתַּמֵּר וּמִסְתַּלְסֵל בֵּין הָרְכָסִים—
קְטֹרֶת־מִנְחָה מְקֻטֶּרֶת עַל שֵׁיש בָּמָה.
כָּרַע בֶּרֶךְ, לְרַגְלֵיהֶם, נוֹף־הַמִּישׁוֹר
לַתַּעֲלוּמָה הַקּוֹרֶנֶת בָּעֲרָפֶל,
וַיֵּאָלֶם, מֻכֵּה הוֹד, בְּלוּם הָגוּת־תְּפִלָּה
לֹא־הֻגּוּיָה, לֹא־מְשׁוּיָה מִמַּעֲמַקִּים.
הוֹמִים דוֹמְעִים הַפַּעֲמוֹנִים הַנַּעֲלָמִים,
קוֹרְאִים, מוֹשְׁכִים— לָמָּה יִפְחַד, יִרְחַב
לִבִּי?
רוֹמָה, רוֹמָה אַעְפִּיל, אַעַל, כִּי צֻוֵּיתִי!

ג

בֵּין הָרְכָסִים וְהַפִּסְגּוֹת הַמֻּשְׁלָגִים
מִתְעַלֶּמֶת טִירַת־רָז חֲטוּבַת שַׁיִשׁ;
כִּפַּת־סַפִּיר לָהּ, וְרִצְפַּת אַבְנֵי־אֶקְדָּח
וּמְחֻטָּבִים עַמּוּדֶיהָ שְׁבוֹ וָלֶשֶׁם;
דְּמִי לַבְנוּנִי קְרוּשׁ וַהֲרוּרֵי אוֹר־קִפָּאוֹן,
כֹּבֶד סוֹד וּכְבוּשׁ רֶתֶת, בַּחֲלָלָהּ קוֹפֵא.
שְׂאוּ שְׁעָרִים, פִּתְחֵי עוֹלָם, אֶת רָאשֵׁיכֶם!
הֲתִימוֹתִי נוֹעִי נוֹדִי תּוֹךְ הַשְּׁפֵלָה,
הִתְחַטֵּאתִי, הִתְקַדַּשְׁתִּי—כָּבָה אִשִּׁי,
נָדַם סַעֲרִי, פָּג כְּאֵבִי—טָהוֹר אָבוֹא
דְּבִיר אִוּוּיתָיו, דְּבִיר דִּמִיתִיו לֹא יְדַעְתִּיו,
אֶכְרַע, אִכַּף לַתִּפְאֶרֶת הַגּוֹאֶלֶת,
אִכַּף, אָפוּג בַּדּוּמִיָּה וּבַשַּׁלְוָה,
אָפוּג, אֶנְדּוֹף בַּלַּבְנוּנִית וּבַזֹּהַר———

ניו־אורליאנס.

מבצר „מסדה" — אשר בניו־אורליאנס הרחוקה... יזכרו נא זאת אחים קרובים ;רחוקים ויקרים, היודעים — מחוסר ידיעה של המצב — אך לגנות את אמריקה העברית ואת כל הנעשה בה.

בשירים אלה, וכיוצא בהם, שלא פה המקום ולא עכשיו הזמן לפרוט את כולם (דבר זה אפשר יהיה לעשות, לכשיופיעו פזורי־רוחו של ליסיצקי בקובץ אחד), יסוד־התפארת שבסגנונו מזדווג זיווג נאה ושלם עם יסוד התפארת האמתית שבנפשו. בדבריו אלה אין אָנו רואים שוב את ליסיצקי מסתלק מן החיים המרים אל היכל־שישו האורירי, אלא מביע את עצמו ואת נגעיו ומכאוביו, מכאובי בחור־ישיבה רוסי חוור־פנים ונוצץ־עינים ושחור־תלתלים שנשבה לניו־אורליאנס, אשר סוף־סוף אותו אָנו מבקשים בשירתו. צריך סוף־סוף, שנוכל למצוא בה, בשירתו, את שביל דמו השפוך על פני הערבות המתות, ושנשמע אותו, את דם אָחינו, צועק אלינו מעל פניהן הזרים... את יפיו זה הנפשי יוסיף־נא המשורר רב־הענות והזוהר גם יחד לדלות מנבכיו בשביל עצמו ובשבילנו — כי עוד רב אשר אתו, לפי הרגשתנו, שלא נחשף עדנה ועדיין הוא מחכה לתיקונו. ולמה יתפלל כבר תפילת ה„מנחה", ועוד יומו לא רד? —

א. א. ליסיצקי:

בְּחֵיק הֲרָרִים

א

צִיל — צְלִיל — צְלִיל — צְלְצוּלֵי־רָן

בִּמְרוֹמֵי הָרִים,

זַכֵּי תְפִלָּה, טְהוֹרֵי כֶסֶף, קְדוֹשֵׁי צַעַר—

זָעִים, הוֹמִים פַּעֲמוֹנִים נַעֲלָמִים,

זָעִים, דוֹמְעִים בַּמֶּרְחַבְיָה הַמְּדַמְדֶּמֶת—

מִי מְצַלְצֵל וּמִי קוֹרֵא בִּמְרוֹם הָרִים?

מִי הַמְצַלְצֵל בַּפַּעֲמוֹנִים הַנַּעֲלָמִים,

מִי הַקּוֹרֵא מְדוּמַּיִת בֵּין־הַשְּׁמָשׁוֹת—

צְלִיל צְלִיל קוֹרֵא, צְלִיל צְלִיל מוֹשֵׁךְ

הֶרָה, הֶרָה,

אֶל מְרוֹמִים לִבְנֵי דְמָמָה, וְרֵדֵי צַעַר?—

הֶרָה, הֶרָה אַעְפִּיל, אַעַל, כִּי נִקְרֵאתִי!

ב

נֶחֱרָתִים בָּרָקִיעַ הַמְדַמְדֵּם

הַגַּבְנוּנִים וְהַפִּסְגּוֹת הַמֻּשְׁלָגִים;

אֵד שֶׁל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן חֶרֶשׁ זוֹלֵף

ב„נימים" — ואף־על־פי־כן איני מוצא בשפת ליסיצקי, הנמלצה מעט, את יסוד־הקורבה לעירום־הסלעים האיתני שבסגנון יווירדס־ווירתי רב האמת והצמצום.

סגנון עשיר זה יש בו גם משום סכנה, שהוא עושה את המשורר המשתמש בו יותר מדי — לצב־השריון... ובעד השריון העבה והמבריק קשה לפעמים לשמוע את הלמות הלב החי והסוער והמטפטף דם. וביחוד מסוכן הדבר למשורר קל להתרשם ונוטה לקבל השפעה. וחבל שדבר מעין זה יקרה פעם בפעם אף את ליסיצקי, המשעשע את נפשו לפרקים בחקויים — מוצלחים אמנם, אבל סוף־סוף חקויים — של כמה מן הטובים במשוררי התקופה. דוגמה אופינית לכך הוא השיר „בחורף", שנתפרסם ב"התורן" של ברקוביץ:

שטות, טסות עגלות־חורף,
עוברות, שבות — ועליזים
דוהרים סוסים, עם כל שעטה
אבקת־כסף הם מתיזים.

חרק־רק, חרק־רק! — חורק שלג.
אצים זקנים עם ילדים;
בעינים ברק הקרח
ובכל לחי — להט ורדים.

וגומר וגומר. כל השיר כולו הריהו חקוי מעניין ורב־כשרון ל„שירי החורף" של ביאליק (כמה שווה, ביחוד, החרוז: „חרק־רק, חרק־רק! — חורק שלג"!) — ואף־על־פי־כן, עם כל היופי הלשוני המושקע בשירים־חקויים כמו אלה, על כותבם להתאכזר להם ולדונם לגניזה עולמית. כי דברי־שעשועים כמו אלה עלולים להטיל צל־מה, בעיני קורא שאינו מבחין על המשורר גופו ועל השירה העברית באמריקה, שהוא חלק ממנה; ושומר־נפשו ירחק מהם. וביחוד אדם כליסיצקי, שיש לו רב משלו, ואין הוא צריך לזהבם של אחרים.

וליסיצקי עשיר־נפש הוא — וכמעט אין נושא בעולם, שיהיה זר לו ולבת־שירתו. הדר־הטבע לתקופותיו, האהבה בתענוגים, כל חמודות היער, סערות הים חסר־המנוחה לעולם, צער החיים והמות, ונימי־הזהב הרכות הרועדות בשירי־עם — כל אלה מצאו להם הד ובטוי בשיריו הרבים. אלא שלעתים מזומנות עושר־שפתו משמש לרעתו, ונראה כבולע באופן פאראזיטי את עסיס־השירה מבפנים. המשורר נדמה לנו אז כלובש שריון על לבבו, שריון־מגן להגן עליו מפני החוץ וקרתו; אולם בעד השריון המזהיר של סגנונו קשה לנו פעם בפעם לשמוע את הגיון־לבו. וכל־כך צר לראות משורר אמתי יוצא משוריין, וביחוד כשאנו יודעים ומרגישים בנפש חביבה ורכה ויפה המתלבטת, גם מתלבטת, תחת הקליפה הלזו הקשה! אולם, באשרו של המשורר, קליפתו מתפוצצת בשעות־העליה, ואז יתן לנו דברים אמתים, לבביים ועצובים כמו שירו הראשון באותו קובץ של ברנר, כמו „בסתיו" (ב„התורן" החדשי של „אחיעבר"), כבמה מהסוניטות (שפרסם ב„התורן", שנה שלישית ובמקומות אחרים), כדבריו הערבים ב„נימים" וכשירו האחרון „מנחה" ב„הדואר". שיר אחד מהם אביא כאן לדוגמה:

נשברו כנפי דמיוני,
נופל אנכי ממרומי,
נופל אל בצת החיים...
נפסק באמצע חלומי!

שלום, מרחבי שמים!
שלום, שיא הרים, גאון צורים!
נופל אנכי למטה...
נפתר חלום הנעורים!

נפתר החלום, ופתרונו:
רמוש בבצה, ושכול
אחד־אחד בנפשי
זהרי המרום הכחול...

כאן אין שום דבר חוצץ בינינו ובין לב־המשורר הנקרע מתוגת־החיים כי רבה. רואה הוא חיים אלה שמצא לפניו באמריקה והנה אינם אלא בצה, והוא נופל לתוכם על כרחו ומשכל „אחד־אחד בנפשו" את „זהרי המרום הכחול". על צד האמת, זה לא לגמרי נכון: זהרים אלה, אשר נשא המשורר בנפשו, לא הלכו לאבוד כליל, אלא נקלטו בקרקע הצחיח ויש בהם משום זריעה ומשום הפראה לעתיד. קרקע־צחיח זה ששמו „אמריקה העברית" רווה את דמם ואת מיטב חלומותיהם ודמעותיהם של משוררינו הצעירים, ושביל דמם וזהרם נמתח לאורך הארץ הגדולה הזאת ולרחבה מניו־יורק ועד באלטימור ועד ניו־אורליאנס. הלא הם הם שזהעו וזורעים בדמעה ובחרף־נפש את זרע תרבותנו העברית באדמת־הטרשים „אמריקה", ואל הפואימות שכתבו יש לצרף גם את מוסדות „תרבות", את בתי־המדרש למורים ואת בית־הספר העברי —

איפוא הדרך היחידה: לבטלם; לבטלם בכח אור־נפש, ולעבור עליהם בבוז, שהיה לנו למקור־גבורה. הבוז המאושש הזה התבטא אצל כל אחד מאתנו באופן מיוחד: סילקינר פנה מן הכיעור של הכרך והלך לו אל התיאור האפי של זמן שלטון הספרדים באמריקה; ורק פעם, בפתיחה ל„מול אוהל תמורה", כמו ינער בזעף חרישי, אופיני לו, בשאון־ההבל של יום־הכרך. כאבי אנכי, כאב הבדידות הראשונה במדינת־הים, ושנאתי לכרך זה שהוטלתי מן הספינה אל תוכו, הובעו בשירי „במגדל", „על נהר הודסון", „בהר בית קולומביה" וביחוד בפואימה „ניו־יורק". ואולם ליסיצקי, בהיותו קופא בקור האויר הזה, בחר לו דרך אחרת באופן אינסטינקטי: את דרך ההשתקה של החיים הללו בנפשו. מכיון שהם זוממים לנפשו הוא להמיתה, ברר להם אף הוא מיתה יפה ביצירתו; ובאמצע המונם ושאונם הנקלה והשנוא בנה לו למשכנו ולמקלטו מעין היכל־שיש, מתנשא בין עננים מעל לחיי־השפל ולצערם.

הדבר הזה לא בא פתאום. בראשונה פרצה הצעקה, ובשירו „בארץ נוד" (שנדפס ב„התורן", שנה שלישית) אנו עומדים על דמו, דם נפשו המתלבטת באין תנחומים בטרם תקפא:

אפלולית הנשף פורשת
על תכלת המים את כנפה —
צויתי ללבב, כי ידום,
ונפשי בצערה קפאה. — — —
מטרקלין המכסה שטפני
ים צלצלי־גיל של מנגינה —
עירירי וזועף כאבן
צנחתי בירכתי הספינה.

ואחר־כך:

רבונו של עולם! הקצית
לבריה ובריה את זבולה —
ומקום של ארבע באמה
אין בעדי בתבל זו כולה!
רבונו של עולם! על קוצים
השפעת את אורך ומטרך —
ונפשי, שוקקת לחיים,
כומשת בטרם עוד פרחה!

אולם ברבות הימים, והקלה לא באה — נסגור נסגר המשורר, כבורח מכאבו, בתוך היכל־השיש המופרש מן העולם. וכל המעיין בשירי ליסיצקי מן התקופה שלאחרי־כן יעמוד על הדבר: זהו, לכאורה, יופי קר, יפי־שיש, חסר־כאב. הצעקה נשתתקה, וחי המשורר כי לא תשמע עוד לאזנים ערלות! ושטח הערבות המתות כה רב, והן בולעות כל הד. חי המשורר כי אין החיים הללו כדאים לדמעתו הנאמנה: אותה יחשוך ליום־חושך, והיתה לכלכל את לבבו הנגוע בצמא. ולפי שעה שחק ישחק בהם, בחיים המטומטמים ההם, כי מה המה גופם אם לא משחק קומי־טראגי? וכך אנו עדים לחזיון מעציב: הנפש הצעירה וברוכת האור, שמקורה משבט אפרים והרותתת בגיל־חיים והקלה להתרשם באופן אימפולסיבי ביותר — כי זהו ליסיצקי — כמו סגרה את עצמה על כרחה בגן־חורף אוירי, והיא נראית כמשדלת את עצמה ביופי החרפי, זה שהגיע לבטוי קלאסי בשירו „על חוף ניאגרה" (נדפס ב„לוח אחיעבר" הראשון):

רצי־זיו לבנים כלבן־חלב
נדלקים דום באשד־תכלת, ברטט עליו
כתמי־צל, את בהרות־אור משזרים —
טווי־יד סתרים...
ונדמים כציורי כתב ההודים, שריד־מזכרת:
ציוני־רז לעולם של תפארת
וילדות־תום שצללו נשיה
ללא תחיה...
וקרעי עבי צחור, משמשי סהר מולך
סובב הולך —
משמרת־כבוד חונים על נתיבו,
מתמוגגים בזיוו...
ורועדים כמשאת עשן זך על
פני ראי הנחל...

„זך על — הנחל"... כמה אופינית חריזה זו, שיש בה משום מקוריות ומשום משחק כאחד, לאפרים ליסיצקי! באותו השיר, וכן ברבים אחרים, המשורר מופיע אלינו לכאורה מזוכך ושוקט, והרי הוא משתעשע, כילד קטן בצעצועיו, בברק החיצוני של חריזות מקוריות ובווירטואוזיות-לשון. על צד האמת, אין הוא אלא משתדל לשעשע את נפשו עיפת העופרת של המציאות, ולהתעלם מן החיים הכבדים, כיונה זה הבורח מדבר ה'... אולם מתוך כך מצטיין ליסיצקי כמעט מכל חבריו, משוררי אמריקה, בווירטואוזיות־לשונו, שהיא עשירה וגמישה ודשנה — מעט יותר מדי. והיא שמכשירה אותו — דרך אגב — אותו הקל לתפוס מוסיקה ולהיות מושפע ממנה בכל חושיו, להיות מתרגם בהצלחה את טניסון ואת שקספיר, וביחוד את קיטס, שאף בסגנונו יש משהו מיסוד־התפארת של המליץ; ואולם לא את ווירדסווירת, אשר נתן לנו ליסיצקי ממנו דוגמה הגונה בתרגום „שורותיו" שפרסם

ד״ר שמעון גינצבורג:

א. א. לִיסִיצְקִי *

א

הכַן יקיר לי אפרים? כי מדי הגותי בו ובגורלו — המה יהמה לבי לו.

הדבר היה לפני חמש־עשרה — עשרים שנה. והספרות העברית באמריקה עודה אז בראשית התפתחותה. השגריר היחיד אשר לה, שהביא אתו לכאן את מגילת-יחשה, מנחם מנדיל דוליצקי — נתקל, ענוג־הנפש ורך־הלב, בעופרת שמי־הכרך ובמחנק אויר־הגיטו היהודי של הימים ההם, אויר אנארכיסטי־סוציאליסטי־ריפורמי־מאטיריאליסטי בעל צבע של „מיתה משונה״ לכל מי אשר רוח העברית המקורית תפעמהו; מיד נבהל ונפל על ברכיו לפני מולך־ברדלם משונה זה, שהביט עליו בעיני חיים־לא־חיים, עינים ספינכסיות, זמן רב עד שאכלהו, אותו ואת נפשו. באותו אויר יכלו אז להתקיים רק חרזנים פדלרים כמו לוריא עליו־השלום, זה שהיה מוציא את ספריו המלאים להג על חשבון עצמו ובראשם הסכמות של רב אחד בטלן, המכריז עליו, שלא קם משורר כמותו מימי יהודה הלוי, ושל יושב־ראש ליצן אחד לאגודה „מפיצי שפת־עבר״, המודיע בשער־בת־רבים, כי לא ביאליק, אלא לוריא הוא המשורר הלאומי האמתי והיהודי הראוי לשם זה: וכמו יוסף זליג גליק, המכונה יז״ג מפיטסבורג זכרונו־לברכה, טיפוס משונה זה של בדחן, מוכר־ספרים וכותב חידות ועורך עלון סמרטוטי חציו עברי וחציו אידי, היוצא אחת לשבוע ומשמש כמעט „מזון״ יחידי לנפש המשכילים העברים הנהלאה בארץ הזאת והרעבה לדבר ה׳ עד מות... על כן שתה משורר בעל־נפש כנפתלי הירץ אימבר לשכרה מאין תקוה; ובעל־כשרון כגרשון רוזנצוויג גנז את כל כאבו בסאטירותיו החריפות, הנושכות בשר־עצמן וצוחקות רתת מתוך דמעות־יאוש. וכשפגשתי בפעם הראשונה את מנחם מנדיל דוליצקי ברכבת־התחתית ההולכת מניו־יורק לברוקלין, ואבין פתאום מדוע זקן האיש טרם זמנו, מדוע כבה אור־עיניו בחוריהן ונפשו חשכה ונשואה כמתעלפת בגוף הבריא לכאורה והנרפה־מרושל קצת.

ובימים ההם נצנץ לראשונה כוכבו של אפרים ליסיצקי. דברו הראשון, כמדומני, נדפס לא כאן, אלא באירופה, באחד מקבציו של י. ח. ברנר; ואולם המשורר גופו כבר היה שבוי באמריקה, ונפשו הערה פתוחה לקראת הבדידות הגדולה, המזומנה לכל בעל־נפש, וביחוד לכל בעל־נפש עברית, בארץ הזאת. אותה בדידות הכרך האמריקאי החדש, שאין דוגמתה בשום ארץ אחרת, ושהולכת ונמשכת עדיין בעצם עד היום; בדידות, אשר שום הוצאה ספרותית עברית באמריקה, לא „הדרור״ של בריינין ולא „סנונית״ ו„התורן״ של „אחיעבר״, לא „מקלט״ ואף לא „הדואר״, עדיין לא הצליחו להפיגה, לעקרה מן השורש. זו הבדידות של אטומים עברים נמשכים זה אל זה משיכת־אינסטינקט ומרוחקים בזרוע השטח הפיסי הגדול והקר והנורא; ואבן־שואבת אין עוד, דוגמת מה שהיא העתונות היהודית לסופרים האידיים, אשר תאספם ואשר תרכזם. אין זאת כי זה גורל התקופה הראשונה של הספרות העברית החדשה באמריקה וזה גורל מניחי־היסוד שלה כאן: לשקע את נפשם, המתבוססה בדמה מתוך בדידות מעיקה ואכזריה, בתוך נדבכי־בנינה, על מנת שיוכן הבסיס לבני התקופה השניה והשלישית, ההאלקינים והרגלסונים והבאים אחריהם, אשר ייצרו כבר לא מתוך שנאה אל החיים הללו, אלא מתוך יחס יותר טבעי ויותר ישר אליהם, יחס הדורש „לא לבכות ולא לשחוק, אלא להבין״.

יהיה הדבר אשר יהיה, וליסיצקי הוא חלק בלתי־נפרד מתקופה ראשונה זו של שירתנו החדשה באמריקה, וצורתה השלמה לא תצויר בלי דמות־דיוקנו, דמות בחור־ישיבה רוסי חוור־פנים ונוצץ־עינים ושחור־תלתלים שנשבה לניו־אורליאנס. התקופה הזאת אולי תתואר בשם „תקופת־הנכר של שירתנו באמריקה״. לא יכולנו, כשבאנו לכאן אנחנו, באי־כחה של השירה העברית הצעירה, לכוף את שכמנו בפני החיים הללו, כמו שעשו דוליצקי ורוזנ־צוויג ושאר הקודמים לנו, אנחנו העמוסים תרבות עברית רעננה וחלומות עשירים שהבאנו אתנו משם. ומכיון שלהלחם בחיים אלה עוד לא הספיקו הכחות, נשארה לנו

---

* בקצה העט — סדרה שלישית.

כאמור, עוד עומד פיכמאן באמצע עבודתו, ופעולתו הספרותית עוד טרם הגיעה לכדי קביעת־דמות אחרונה; עוד דרכו פתוחה למרחקים. לפי־שעה הוא עומד על גבול המזרח והמערב ומבקש למתוח גשר ביניהם. כסופר מודרני בעל־תרבות ותלמיד האסכולה האירופית אין הוא רואה אפשרות וגם צורך להסתלק מכל אותו העושר הרוחני שבתוכן ובצורה, שהנחילה אותנו התרבות האירופית לתקופותיה השונות. אין הוא רואה שום סתירה יסודית בין רוח ישראל ובין רוח יוון, או — כפי שגרת־הלשון שנתקבלה אצלנו שלא־בצדק — בין יהדות ואנושיות. הקרע ההיסטורי שבין שתי השקפות־העולם איננו מחויב־המציאות, ולפיכך אין הוא צריך למרוד באלהיו כדי להתוודות לפני אפולו. „מי זה הציב גבול בין רוח יהודה ורוח יוון? שני העמים האלה נבדלו רק בזה, שהאחד לא היה סיפק בידו לפתח את כל כשרונות רוחו, ועודו באבו נעקר מאדמת מטעו, ובשני נגעה יד הכמישה לאחר שהביא לאנושות את בכורי רוחו. כלום אין קוהלת כבר ראשית בגרותה של רוח ישראל? כלום אין זה הטיה לצד הכמישה היוונית המאוחרת? וכלום אין מצד אחר בתרבות יוון הקדומה מאותה הבּרבּריות הרעננה המציינת את היצירה העברית העתיקה?" („ספר המראות", „השלוח", כרך מ"ה, חוברת א'—ב').

המשורר נגע כאן בשרשי הפרובלימה הספרותית, שהעסיקה בשעתה — ומעסיקה גם עכשיו — את טובי סופרינו ומשוררינו. הוא נגע בה רק דרך־אגב, אולם הד קולה ישמע אלינו מרוב יצירותיו המאוחרות. קסמי האפיקה העתיקה לקחו את לבו עוד בימי־עלומיו (בשירו „עם קריאת הומירוס", „גבעולים"), וזיקתו לשירה הקלאסית בצורתה האירופית החדשה הביאה לנו את מבחר תרגומיו („אליגיות רומיות" לגטה, „הורדוס" להיבל ועוד). לא מקרה הוא, שאותו משורר אלילי, „בחיר המוזות", שאורו הבהיק כגלגל־חמה על־פני העת החדשה, היה לו למשוררנו תמיד כסמל פליל־שלמות, כרמז מושך ומבטיח. כמעט כצלילי הימנון עולים הדברים באזנינו:

הוי, נביא עם זר, עם יושב שאנן בארצו — מה טוב כי אתה לי,
מה לי ולך? אך לבי חמד כי אתה תמיד לי, נגיד החיים! — — —
את צלך, הרענן נצח (מתוך שירו „גטה", „מולדת, כרך ח').
כחופת אל על ראשי כי ינמח — — —

אלה הם קצות דרכיו של פיכמאן המשורר. הוא היה מברוכי הגורל. בלי מאמצים גדולים, בלי כשלונות והתלבטויות לצדדים ובלי הפסקות של „סילוק־שכינה" מתוך נפתולי ספק ושבר ברוח — נחלת כבדי המחשבה והבטוי — עבר משוררנו את שבילי היצירה המסובכים ובא עד הלום. מלאך טוב לווהו בדרכו — אופטימיותו הבהירה. שירתו — קו ישר, קו מתמיד ועולה, שראשו נעוץ בחלומות נעוריו וסופו — עוד לא נשורנו. חלומות נעוריו נצרפו בכור יצירתו והפכו זהב טהור של אמנות בוגרת, אך צלם הרך עודו סוכך ככנף חסד על צהרי חייו.

עם חג יובלו נברכהו גם על חלומותיו וגם על פתרונם.

ברוקלין, נ. י.

לא כמסתכל ארעי מהלך פיכמאן בחוצות ירושלים, לא כמשורר־תייר הרודף אחרי יופי אכזוטי, אשר חרבות עיר־האלהים אינן לו אלא חומר רומאנטי יפה. פיכמאן הוא מחלוצי התחיה, ש„נשבע לאור וירק־אדמה", ויקרה לו חתימת־דשא, פרי תנובת חיים ויד עמלה, מהוד הרומאנטיקה שב„ירושלים של מעלה":

לי בקדושתך קרב! ונפץ באתי סלעך
לרגבי עפר קל. — — —

והוא תועה בין החומות הקודרות, בין „אבני־הבכי", ודממת יגון רובצת על הלב. המתוך אבנים שוממות אלו, החרוכות מתוכן ומגבן, נחצוב לנו חיים חדשים? הבצלן הקפוא נחיה?

לבדי אלך פה במבואות קריה ריקה
ולבי תר: מה עוד לתנובה פה ויצירה?
אך דוממה העיר ונשכחה מאלה.

אך עוד תנחומות־אל עם המשורר. יש ברכה גם ב„חלומות שקפאו". יש קסם בנשארות ו„אשר עד תהומו שורף לעולם נב". שירת הדורות לא נפסקה, אם כי נדמה, והאוזן הפתוחה עוד תבחין את רחשי החיים המפכים בצינורות נעלמים בחיק הדממה —

אהבתי את ההד לחיים הנגלמים
כבלבה קפואה בך עד־כה, ותרועות ימים

אשר יפרפרו עוד בסלעי־דמי לבנים.
(שם, עמודים 490—480).

ירושת אבות עתיקה שמורת־דורות וגלומה ב„סלעי הדמי" החשופים צפתה לו כאל אחד יורשיה־גואליה. לאט־לאט נגולה לפניו יריעת העבר, תפארת חיי קדומים; קמה לתחיה תקופת האיפוס, תקופת השופטים שבמקרא, הטבועה עוד רגבים־רגבים בשממות המולדת. המשורר־האמן מצא כאן את תיקונו. הנעימה הלירית הפיכמאנית נזדווגה אל הגוש האפי ותצא הפואימה „רות".

ב„רות" הגיע פיכמאן לנקודת הגובה של השגתו האמנותית. היסוד הרגשי נתגבש והבטוי הגיע לידי צמצום כמעט פלאסטי. אל הוד הפשטות שבמגילת רות נצטרף דבר־מה אכזוטי, אלילי. דומה, שרוחה של ערפה נתגלגלה ברות. מבעד לשדמות בית־לחם נשקף אלינו שדה־מואב האלילי. אלהי מואב העליזים פקדו את ערבות יהודה. האין אחת מבנות מואב אשר עם בעל־פעור מדברת אלינו מתוך השורות האלו? —

שופעת צנת־חצות משדי העמק.
גם סותי נמלאה טל ושדי קרים
כענבי גפן מלאים עם אד שחר.
אחכה עוד מעט. כחלום קל אעל
עלי יצועו חרש כי ירדם.

כאשה אבוא, בעוד לא פלל לבו.
כאשה אביא לו כל מתנות נעורי
בעוד לא חכה. כל אשר הצלתי
משוד עלומי אביא עתה לו. — — —
(רות, „התקופה", ספר י"ב).

ד

ככה מצא לו „משורר החלומות" פתרון לחלומו, או יותר נכון, אחד מפתרוניו. עוד טרם יסתמן הגבול באפקי יצירתו. עודנו במבחר שנותיו ובעצם כח יכלתו. אך בכל גלגוליו, בין בשירה ובין בפרוזה, אתה מוצא מגמה יסודית זו — שאיפה למזיגת־הארמוניה בין שני היסודות שבנפשו — בין הליריקה והאפיקה, בין יהודה ויוון. משני אלה יכריע עוד הראשון. גם הפרוזה שלו, עם כל ערכה ומשקלה, אינה אלא, לפי צורתה וסגנונה, פרק־שירה, שירה בפרוזה, מזהירה בגווני־גוונים של לשון עשירה ובשפע של אמצעי בטוי. ויש שנדמה לך, כי כל העושר הזה בא לו בהיסח־הדעת, כאילו זכה מן ההפקר. לא שהוא מקלי־הסגנון. זהו עושר נפשי הנשפך מתוך עודף, כיין תוסס מתוך כוס מלאה. אך הוא נאבק עם סגנונו. יחד עם שפע התמונות אתה מוצא צמצום ודיוק נמרץ בגבולות הפראזה והציור הבודד. בין כל סופרינו המודרניים הוא הבהיר והריאלי ביותר. מחשבתו גלויה וצלולה, אם כי יש בה הרבה מן הרטט הנפשי. שאיפה זו לשלמות הבטוי מכריחתו לפעמים לשוב אל נושאים ישנים, שכבר טפל בהם בשעתם, אלא שנפלה בהם, לפי דעתו, איזו פגימת־צל, העלולה לטשטש את הכוונה („מאפו", „גורדון" ועוד). לא לחנם הוא עומד לפני אחד־העם, זה הסופר גלוי־הבטוי וטהור־המחשבה, מתוך רגש הערצה והשתוממות, כלפני חידת־פלאים.

עיניו שבויות־הצללים כאילו נפקחו פתאום לראות שמים וארץ. תקף אותו נחשול של צבעים חמים, וציוריו מתמלאים חיים, נעשים בולטים ועסיסיים. הנה ציור הים בצהרים:

והנוגים מה משונים! רוך של תכלת
בהירה כעיני נערה שוקטות, חולמות,
ולה מסגרת — זרם כחול ואפל,
נבט בכובד ראש ורמז מר בו כבוש;
ודמי קלות הלאה, ואפר קלוש צבעו,
מתוך שממון מובן רגע, רגע
לשנות פניו. והנה פס של שושן
רך וטוב, והוא מסיג גבולות שכנו
בקלות־ראש, ואין בידו מוחה; —
אך הנה הציץ שמש בעין־זהבו,
ובטלו פתאום כל התחומים,
ולכד ששון־אור אחד כל המרחב,
יעד קדרות תהומו בהרות גיל תרעדנה. —
(„גבעולים", 123).

שירי־הים של פיכמאן הם מן היפים ביותר. יש בהם איזו רחבות ונשימת מרחקים. רגש־עוז וצהלת־חירות יתקפוך לשטף החרוזים הרווים, המתגלגלים זה על גב זה בריתמוס־גאון ובשלוות־הוד כעבי גלים במרחב־ים:

... על ראש הצוק הקודר והרם
כסלע על גב סלע אעמוד איתן,
עת רוח ים בי יתגר עז וחצוף
ומכל עבר יך בזרועות רחבות
עלי ולהזיז אותי יחגור אונו — — —
על שחור המרחב שחף מלבין בודד,
טובע באד המרחק, שוב מבצבץ
כלהב לבן כבה ועולה חליפות
ואין לדעת לאן מגמת פניו
ואי החוף לו ישאף. — — — —
(שם, 131).

נשימת הים הביאה אתה יחד עם בשורת הגאולה גם ברכת־אם מחופי מולדת. המשורר העברי בגולה — זר לו רגש המולדת. הוא נודד בנתיבות־נכר, תחת שמים זרים ורחוקים, וחסד אלהים לא ילוונו. דורות של נדודים הנחילוהו אותה הרגשה עמומה של ערטילאיות ויתמות, המשמשת נעימת־יסוד בשירתנו הלירית. מבלתי־יכולת להאחז ולהשריש באדמה, לא יצר לו גם מולדת־רוח — מרכז נפשי ואחיזת קבע לנשמה, שבעיקרה היא ניזונית ממזון טבעי זה — מרגש המולדת. ולא לחנם נאחזו גדולי משוררינו, מר' יהודה הלוי ועד ביאליק, בחלום הגאולה כבעוגן־הצלה. וגם פיכמאן נמשך לארץ־ישראל מתוך צמאון־מולדת. ספינת נדודיו עגנה לחוף מבטחים. הוא נצמד ברעבון־גיל לאדמה הצחיחה, הגואלת. אז ישיר את שירת המולדת:

את ארצי לי, רות ים וברוכת שמש!
— — — — — — — — — — — — —
לנוגה שחר את נגלית ראשונה
בעירם גבעותיך לי — — —
ואאמין בך. שטוח על אדמתך
הקשבתי שירת לבך, ועל כל תל
הנחתי את הראש העיף בטח,
ומכל צור ינקתי שלות־אל.
יש בטחון גיל בתנובת עמקיך,
על נחלי מים משרי רוך וחלום;
אך טוהר־עד בבדידות הרריך,
ודרור לב בהגיעו עד הלום.
(„ארצי", כנסת, הוצאת „מוריה", 6—140)

דרור ללב! נקרעו ערפלי הגלות ותהי הרווחה. נפתח הלב לשירת המעינות החתומים בנבכי הדורות. גלמי־ההרים בשרטוטיהם החדים ובעריות־קפאונם, חרבוני הערבה הפתוחים לרוחות מדבר וים וללהט שמש המזרח, עתרת הצבעים, צבעי ארץ־ישראל הנפלאים, הנוהרים באור החמה השקוף כסימפוניה רבת־משמעות על תפארת יערים ודשאים לפנים — גושי־אפיקה אלה מלאו את נפש המשורר ומסכו אל בת־שירתו משהו מן הכובד ומן הסלעיות שבמראות המולדת. יסוד חדש זה מתגלה ביחוד בקבוצת הסוניטות, שלו „ירושלים" („התקופה", ספר י"ד—ט"ו, תרפ"ב). ירושלים, משאת־נפש האומה, אגדת־הפלאים וחיק־כאחד — מצאה לה כאן לראשונה את בטויה השירי־אמנותי בחרוזים מחוטבים מעשה־מקשה, המסתורין של כל הזמנים — עיר־עולם זו על קדושת יגונה ועל הוד שוממותה ונוולותה העטופים, יחד עם זה, בצעיף תוגה עדינה כבאד דק ושקוף:

ירושלים! צליל הלב אכול הצמא!
מעבר להרים גן־השכחה לפליט־סערה!
את ההכנעה ואת המרי ואת הדממה —
אין דבר לי מלבד שממתך הנשארת —
ורתוך כשפיך, כעץ באדמת־כף התערה,
בך שרשי חי לעד ונפשי בך רוקמת.

מאורעות זמנו הוא עומד עטוף צעיף אד ודממה, וכמו בעד מסגנת יגיעו אליו רק הד המעשים ובבואתם:

אבקת כסף לבן פשטה סביב,
שטפה כל הארץ ותכסה,
ומימיני ומשמאלי דבר־מה תוקם
מפריד ואינו מפריד בין העולם

וביני, אך לועג לו ולהוויתו — — —
הכל יש ואינו, ואין לדעת
מה משניהם נאמן יותר.
(אד, „גבעולים", 113).

בית־קלימתו אינו עשוי לעכל את החיים על פסלתם וכיעורם. אתה נכנס לתוך עולמו — והנה הכל משתנה כבתוך חלום. דומה כאילו סהר חוור ירעיף עליך את אורו הרועד ויעטוף את הכל ברקמת הזיה וחלום. לא זעף ים בגאון מרדו יצוד את לבו, כי אם „תלונת מעמקיו ושלוות נגעועיו". אימי הפרעות בארץ מולדתו נבלעים בנעימה בחרוזי אידיליה רוויים ורעננים (בוקר אביב, „גבעולים", 55—63). בלשון האהבה שלו לא תשמעו את צעקת הדם ואת כאב הכיסופים והמאוויים הגדולים, אלא — לחש געגועים של רגעי־פרידה נוגים, או מתיקות העצב שבויתור מרצון על אושר לא־נהיה („ידעתי", „גבעולים", 143). האשה אינה נתפשת אצלו תפישת בשר־ודם. לא גוף ולא דמות הגוף. היא כולה חזון וסוד, רקמת דמיון אורירי. הוא מוסר לנו אחד מרשמי מסעיו בארצות המזרח. בעד חלונו של ארמון עתיק, שעמד לשפת־ים, הבהיקה אליו פעם יד לבנה וענוגה. ותנועה ארעית, זו של פסת־יד קטנה, קבועה במשבצת מזהירה של קסמי־ים ולהטי־מזרח, עוררה את דמיונו של המשורר עד כדי לארוג מסביבה דמות־פלאים של אשה מסתורית ועד כדי להעיר בלבו וגם בלבנו המית־געגועים ועריגה לאותו יופי גנוז, לאותו צל־אושר לא־נתפש, שרק רמז אחד מזהרו נגלה אלינו בדמות כף רכה וענוגה (בספורו „היד הנעלמה"). אמנם, גם צללים אלה מציאותם ריאלית במדה שהם חיים בנפש המשורר ובמדה שהם מוצאים הד נאמן גם בלבנו — מין ריאליות אידיאלית, מזוקקה מן הדלח והמושקע שבחיים. פיכמאן מנעים לנו את החיים. בתוך מדבר־החולין נטה את אהלו־מקדשו — דביר מוצנע לשיח־לבבות ולתפילת־לחש לאלהי היופי.

אמנם, יש אשר יהיה קר לנו במקצת בעולם הזוך והבהירות שלו. יש אשר שלוות עצבונו ובת־צחוקו הנוגה מייגעות אותנו באורן הצח והמתמיד. יש אשר נערוג לסערה, לצעקת־כאב, למלה מחרידה, מהממת, שיהא בה מנהמת הזעם או מבטויה של החמלה הגדולה, היוקדת. את כל אלה לא נמצא בשירת פיכמאן. בת־צחוקו היא זו של אמן העומד מעל לדברים — בת־צחוק סלחנית־וותרנית, השווה ומשווה את הכל ומאירה, לכאורה, במדה שווה לחי ולדומם כאחד.

ג

כזה הוא פיכמאן האמן. כי אמנם פיכמאן הוא אמן, אמן יותר ממשורר. המשורר מתרונן לכל מגע קל ובלתי־אמצעי של החיים. החיים שוטפים־הומים ומכים בלי־הרף על מיתרי הלב. רגע־רגע — ויפיו, רגע־רגע — ונצחיותו, ואשרי הנסחף בשטף הרשמים ומערה את נפשו מתוך ששון־יצירה בעצם תסיסתה, כיין חומר או כזרם שאינו יודע מעצור. לא כן האמן. הוא כובש את עצמו, כובש את יצירתו. הוא מכניסה לפני־ולפנים, לקודש־קדשיו, מעלים על סוד היצירה ועל פרכוסי לידתה ומגישה לפנינו כשהיא בשלה — יין טהור בכלי טהור. וכך הוא פיכמאן, אם כי יש בו הרבה ממדת המשורר. כי למרות הליריות הרגשנית השפוכה על־פני יצירתו ולמרות שטף הציורים שבסגנונו, יש בו דבר־מה מוצק, ודאי, קשה כקור השיש, שהוא עצמו כאילו מתאמץ לחפות עליו בלהטי סגנון. כאילו שבוי הוא ונאחז ברשת קורי הזהב שארג לעצמו, עד שמתחת לצעיפי־הליריקה הרכים לא נראתה שדרתו המוצקה. אבל היא ישנה; היא גלומה גם בשיריו הראשונים, בגזרתם החטובה ובצלילי־זהבם הטהור. ובמדה שגדל — גדלה אתו. התחילה מתבלטת יותר ויותר תכונתו היסודית — העין הבהירה והתפיסה הפלאסטית. לא היו כאן קפיצות; מעודו לא עמד על פרשת־דרכים. זה היה גידול אטי, ואולי שלא־מדעת. אך כשבאה ההכרה, היה לו הדבר כעין התגלות, מעין הארה נפשית, שהולידה בקרבו הרגשת גיל ורווחה.

נפתח מעין סתום — וירון
בלב וקרבת דבר חש בגיל
לו חזו עתות קדומים ברוכות רזים,

וכנשר טש ממרומי־עב אל טרפו,
כן חרדת נפשי לקראת גאולתה...
(„התגלות).

א. אפשטיין:

יַעֲקֹב פִיכְמַן—הַמְשׁוֹרֵר

(ליובלו)

לא עצבכם טפח את שירת נעורי —
מדממת חיי אני ארגתיה,
מזהרי־בוקר מוקדמים־חוורים,
מרמזים וצפיה.
(י. פיכמאן, „גבעולים", עמוד 79).

א

בחשאי נכנס אל הספרות, בצעדי־משי רפים ובבת־צחוק חרדה של בושת־עלומים. עם בוקר בהיר אחד, בעוד זוהר שחרית בעיניו הכמהות, תלה העלם החולם את כנורו רך־המיתרים על זרועו ויצא לדרך.

והימים ימי העפלה, ימי צמיחה ולבלוב לשירתנו הצעירה. פתאום בגרה ותפרח בלשד־עלומים, ומתוך עודף כח ודם פרצה בקריאת גאון ומרד. ברקיע נסר גלגל־חמתו של ביאליק; תמהים ומחרישים הקשבנו לקריאת־העלומים של טשרניחובסקי, וכאשד הרים נתכה עלינו שירתו הסואנת של שניאור. ובתוך מנגינת הקולות הצוהלים והרווים נבלעה בת־קולו של פיכמאן הצעיר, בת־קול צנועה וחרדה של שירת היחיד, העורגה וחולמה על עצמה ושרה לעצמה ומבקשה את פתרון חלומה — בחלום. זו היתה נעימה חדשה, שחתרה בשבילה הבודד, שביל היחיד, מחוץ לדרך־המלך.

שירתו לא היתה חריפת צבעים. לא הדהימה ולא כבשה. נאצלה וענוגה כפרח צנוע זה, שכן־יער וצל, שרק עדיני־טעם ודקי־חוש נהנים מיפיו וריחו — היתה משרה עלינו הזיה וחלום. אך היא נבעה ממקור נאמן — מנשמת משורר. היה בה משהו מן העקשנות השלוה ומן הבטחה התמימה — נחלת טהורי־לב, שאין הספק שולט בהם. הוא היה ממיטיבי הצעד, אם כי צעדיו לא היו רחבים. הוא הלך מתונות, אך בשלוות־בטחון, כאילו רמזה לו המטרה ממרחקים. וכה קלחה שירתו, רקומת אורות וצללים, שנה אחרי שנה, כזרם שאינו פוסק, וכה ארג מסביב לנו את קורי חלומותיו ואת רקמת רזיו ורמזיו, עד שצוד צדנו ברשת הקסמים שלו. הוא נצח. בודאיות התמימה שלו נצח, ביושר מהלכו. הוא לא נטה ממסלולו, אם כי הרחיב והעמיק אותו הרבה. שירתו גדלה מתוכה, מתוך שמירת צביונה ומהותה, כאילן רב ענפים היונק משרשו. היא גדלה והסתעפה ובלי מאמצים גדולים כבשה את מקומה הראוי לה בספרותנו.

ב

מביסאראביה ברוכת האדמה בא אלינו. מעטיניה הרחבים ינק את שלוות האם ובת־צחוקה ומשחור לילותיה החמים — את מתק התוגה אשר לצלילי ה„דוינה". רחבי הערבה, בהירי שחרים ושקיעות, הזינו את עיניו במראות־נוף שקטים ונוגים, במזג צבעים חרישי ובתמונות מרגיעות של חיי כפר פשוטים ושלווים. ורשמי ילדות אלה נחו על נפשו הרכה ומבעו בה טביעה אידילית, ששמשה נגינת־לואי לכל יצירתו ומפעל־חייו. גם נסיונות עלומיו בבדידות־כרכים ובנדודי־נכר, שהיה בהם הרבה מן המרירות ומן האכזבה — לא העיבו את תומת ילדותו.

מה היו נושאי שירתו? — החיים לכל שפעת גווניהם, אך במרכזם קבוע האדם, נשמת האדם ורחשי לבו הנאמנים. עולם־יה לכל המון גלוייו, שמים וארץ, סופות וזוועות — כל אלה משתקפים בנפש האדם, אך לא בצורתם הממשית, במצב רתיחתם וקצפם או בהוויתם הקפואה, אלא — מעורטלים, מצורפים, נטולי שכבת המציאות העכורה — חזונם וצל־צלמם. ונפש האדם — נפשו היא המעין הבהיר המשקה ומפרה את בת־שירתו. לא שהוא עומד מחוץ לחיים — אין כפיכמאן ער וצמא לכל נדנוד חיים ולכל רטט שבהוויה. אך סערות החיים כאילו עוברות מעל לראשו, ורק הד רעמן הרחוק יעורר בת־קול בנשמתו. בתוך

הינעה וחולת־העצבים, ולפעמים גם מתוך רדיפה אחרי דברים אכזוטיים וסנסאציוניים. ביניהם יש לציין ביחוד את **האחים טאַרו**, הנזכרים למעלה, ואת הסופר **פּיר בנוא**, אשר הרשה לעצמו לחבר **רומאן מחיי ארץ־ישראל** מתוך טיסה קלה והסתכלות מהירה של תייר, בשם „באר־יעקב". ועם כל זאת... ספר זה נפוץ במדה עצומה ונבלע ממש בתיאבון רב.

עובדה זו מוכיחה לנו, עד כמה רבה התענינותו של הקהל הצרפתי, וביחוד היהודי, בכל מה שנעשה ומתהווה בארץ־ישראל, ועד כמה התנועה הציונית נתפרסמה והתרוממה בעיני תושבי המדינה אחרי הנצחונות המדיניים, הכלכליים והמוסריים שלה בחוץ־לארץ. אם התנועה הציונית שלנו עוד לא התפשטה **למרחבים** בצרפת ולא חדרה **למעמקים** בעודה באבה — הנה כבר אחזה בציצית ראשם של אנשי־רוח אחדים, צרפתים ויהודים, והשיבה עליהם רוח של תחיה והתרוממות נפש.

הציונות הולכת וזוקפת את ראשם של רבים מן הסופרים והמשוררים היהודים, שהתאמצו לפנים להראות כצרפתים גמורים, יוצאי חלציו של „וורסינגטוריקס", ועל אחת כמה וכמה שהיא מרוממת את רוחם ומחזקת את גאונם של אותם הסופרים שהיו תמיד מתפארים ביהדותם ומשתדלים להבליטה ביצירותיהם, לשם מקוריות, כגון: **אנדרה ספיר**, **אדמונד פלג**, **הנרי מארכס** ואחרים.

הציונות עתידה, בלי ספק, להשיב לתחיה רוחנית את היהדות הצרפתית, לכל הפחות אותם החלקים שעוד לא נס ליחם ולא תש כחם; וביחוד את הנוער, ההולך ונמשך אחרינו לאט־לאט. לא כאן המקום לחקור יפה את השאלה הזאת: מהי ציונותם של יהודי צרפת? הציונות מענינת אותנו כאן עד כמה שהיא נראית לנו כגורם חשוב ליצירת הזרם היהודי החדש בספרות הצרפתית. מתוך התענינות מיוחדת בכל שאיפותיו ההיסטו־ריות של עם־ישראל הקם לתחיה נוצרה נטיה חזקה בין סופרים אחדים, צרפתים ויהודים, לתאר בעיקר את חיי היהודים במדינה זו או בארצות אחרות, בתקופתנו אנו או בתקופות הקדומות ואפילו התנ"כיות. מעין אופנה נשתלטה במחנה סופרים אלה לנגוע דוקא בכל מה שהוא יהודי, מתוך חבה ואהבה, מתוך יחס לבבי אנושי, ולפעמים גם מתוך השקפה פילוסופית.

וכן אנו רואים, כי מלבד **יחידי־הסגולה**, בני עמנו, התופסים מקום חשוב בהיכל הספרות והאמנות של צרפת, הנה גם הסופרים **האנטישמיים** וגם **הפילו־שמיים** משליטים במדה ידועה את **הרוח היהודי בספרות הצרפתית**.

פאריז.

י. צ. רמון:

דִּבְרָה תּוֹרָה אֵלַי:

שְׁקוֹל זָהָב, עֲסוֹק בְּנָאֶה,
אָשְׁרְךָ אַל תִּזְנָח.
רְאֵה מַסֵּכוֹת
עַל דִּבְרֵי פְּלָאִים;
אָצְרוּ חֹסֶן, וּבַאֲשֶׁר תָּצִיץ
חֵן וְיֹפִי.
אַיֶּלֶת מַרְהִיבָה,
בֵּין שׁוּרוֹת קֶסֶם,

תִּצְעַד לְאַט כִּכְרוּב־אֵל.
קְנֵה יֹפִי, קַח אשֶׁר,
פְּעָמְךָ רוּחַ אֵל;
נָתְנָה עֵינָהּ בְּךָ לְהֵאָרֵשׂ לָךְ...
חֵי אֱלֹהֵי אָבוֹת, אֱלֹהֶיךָ,
מַהֵר תִּקַּח דִּבְרֵי חֵן,
שְׁפַר הוֹדְךָ לְפָנֶיהָ,
אָשַׁרְתָּ כִּדְבַר־אֵל;
בְּחֵיקָהּ תָּנוּחַ, אָשְׁרְךָ לִנְצָחִים!

צפת.

שנתקבל בירושה — כל מה שהוא יהודי, ואת שנאתם הם מגלים בין השיטים בספריהם, באופן דק מן הדק, ויחד עם זה מוחים בכל תוקף נגד אלה המכנים אותם בשם אנשי־שמיים. הם מלהזכיר! חלילה להם לסופרי המאה העשרים, להיות „חולים" במחלה ממארת זו של ימי־הבינים. לא נאה ולא יאה להם השם הזה, אם כי בעצם השקפתם ותפיסתם על חיי היהודים ומהותה של היהדות הם אנטישמים מלידה ומבטן. אנו לא היינו משתוממים על מציאותם אלמלא התקופה שבה הם חיים, או, יותר נכון — אלמלא המסווה הדק והמזויף שבו הם רוצים לכסות את ערוותם. יוקעו נא איפוא לעיני השמש!

ומענין הדבר: אם מצד אחד זרם האנטי־שמיות לא פסק בעולם הספרותי או העתונאי בצרפת, למרות זה שנחלש במדה מרובה מזמן ירידתה של „שאלת דרייפוס" מעל הפרק — הנה נוצר מן הצד השני, במשך השנים האחרונות, בספרות ובעתונות, זרם חדש נגדו, זרם של פילו־שמיות. קיצוניות אחת גוררת אחריה קיצוניות שניה — יאמרו. אך, אם נעמיק חקור בסבותיה של תופעה חברתית זו, המושכת את תשומת־לבו של כל אדם המתבונן ומסתכל בחיי החברה והספרות של צרפת בימינו אלה — נמצא, כי סבות אלה הן הרבה יותר חשובות ויסודיות.

אמרנו, כי שחרורם של יהודי צרפת בתור בני־אדם בעלי זכויות שוות ככל תושבי המדינה, בלי הבדל דת ומפלגה, הביא אותם לידי תחיה רוחנית כללית, אך לא לידי תחיה יהודית. ואמנם, באותה שעה שיחידי סגולה מבני עמנו וגזענו עלו למעלה ראש והיו לתהלה ולתפארת במדינת צרפת ובכל העולם הנאור, בתור פילוסופים, משוררים, סופרים, אמנים, אנשי־מדע דיפ־לומאטים וכדומה — הלכה הקהלה היהודית ונהרסה. בית־הכנסת נתרוקן והמוני העם נתבוללו ונטמעו לגמרי בשכניהם ונעשו לאברים מדולדלים של גוף מת־למחצה. סוד גלוי הוא, כי היהדות הצרפתית, אשר נתנה לנו לפנים את רש"י ואחרים ממאורי הגולה, ירדה פלאים במובן הרוחני, היהודי, וקולה נדם בתוך התזמורת המקסימה של היהדות העולמית, הנצחית. חלקים גדולים ממנה בפנות שונות של המדינה נטשטשו ונמחקו לאט־לאט, נבלעו על־ידי הרוב המקיף אותם ולא נודע ככל כי באו אל קרבו.

עדותו האמתית והמכאיבה של ידידנו ומודענו, הסופר והלוחם, הנואם והמורה־דרך לרבים מיהודי צרפת וצפון אפריקה, איטאליה ובלגיה, עדותו של אמה פאלייר, מי שהיה כומר ונתייהד מתוך החלטה נפשית עמוקה ויסודית, זה עשרות בשנים — אומרת לנו, כי קהלות חשובות בדרום צרפת, שהיו פורחות בשעתן, הלכו ונתדלדלו, הלכו ונמחקו מעל פני האדמה, על־ידי טמיעה ארוכה וממושכת, בלי כל שמר. בתי־הכנסת שלהם שוממים וחרבים ושכינת ישראל השרויה בגלות, בין קורי העכביש, מנהמת כיונה והוגה נכאים. אין להם גם מנין לתפילה, ובאחת הערים הגדולות והמפורסמות, צרפו למנין בימים נוראים את השמש־הגוי ושתי נשים זקנות. (דברים כהוויתם שנמסרו לנו על־ידי זלאטופולסקי, עד ראיה נאמן). לא רק על חוסר המנין לתפילה הלב כואב, כי אם על זה החורבן של הקהלה והיהדות.

ובשעה שאמה פאלייר, אחד הציונים הותיקים והבודדים של היהדות הצרפתית, אחד המורים של התנועה הציונית החדשה במדינה זו, פונה בדבריו הלבביים והשותתים דם אל היהודים המתבוללים, המתביישים להקרא בשם יהודים, הוא קורא מרה ואתו גם אנו: „לשוא תעלימו מעין כל את צור מחצבתכם. אך לחנם תתאמצו להטמע בעם הצרפתי. העם הצרפתי אינו רוצה בטמיעתכם, אלא דוקא בישותכם המיוחדת במינה, הנובעת מתוך גזעכם ודמכם ההיסטורי. אמנם הנכם חלק מצרפת, אך חלק מיוחד במינו, בעל עצמיות מקורית. ועצמיותכם זו, היהודית, המסורתית, היפה, מתעוררת לתחיה ומתחזקת — בכח הציונות".

שורות אחרונות אלה מכילות את תמצית רוחו של הזרם החדש השולט בספרות הצרפתית, הזרם היהודי, הפילו־שמי; והמלה האחרונה — הציונות — היא היא עילת כל העילות וסבת כל הסבות של תנועת החבה וההתענינות המיוחדת, שהתעוררה בזמן האחרון בקרב רבים מסופרי המדינה, צרפתים ויהודים, לכל מה שהוא יהודי, ציוני או ארץ־ישראלי.

רבים מסופרי צרפת נעשו בשנים האחרונות לנוסעים־תיירים למטרות ספרותיות — סוג של אנשי־עט שלא היה מצוי הרבה בצרפת עד המלחמה, כמו באנגליה, או אמריקה, למשל — מתוך שאיפה להכיר עולמות חדשים במזרח הקרוב או הרחוק, מתוך נטיה למצוא חומר חדש ומזעזע לאירופה

י. ח. קאסטל:

הָרוּחַ הַיְּהוּדִי בַּסִּפְרוּת הַצָּרְפָתִית

מאותו הזמן, ש„שאלת דרייפוס" בצרפת ירדה מעל הפרק, חדלו לטפל בעתונות ובספרות הצרפתית בשאלת היהדות, או בשאלת היהודים. זרם האנטישמיות חלש במדה מרובה במדינה נאורה זו במשך השנים האחרונות, ולא פעם נדמה, שנשמד לגמרי מן הארץ. אך הדבר אינו כן. אם כי העם הצרפתי רחב־לב, וכן גם גדוליו ויוצריו מצטיינים ברוחם הנדיבה והעדינה ובמדת הכנסת־אורחים, מתגלית בכל זאת לעיני המסתכל שכבה דקה של אנטישמיות צורבת.

יש כת של אנשי־מדע, המתאמצים בכל כחותיהם להוכיח, באופן מדעי והיסטורי, כי הגזע השמי מביא קללה לאנושות כולה ביצרו את התנ"ך ובהולידו את הנצרות „הארורה". משום זה הם נלחמים בבת־אחת — עד כמה שרוח המדע ירשה להם — נגד היהדות והנצרות, אשר החניקו, לפי דעתם, את החופש האישי והשליטו בעולם את הדתיות בכח של איומים וענשים וגו'. הם דוגלים בשם היוונות האלילית היפה והנשגבה. הם חולמים על החזרת עטרת היוונות ליושנה; ועל כן הם שונאים לא את היהודים בתור בני־אדם, אלא את היהדות בתור ילידת הגזע השמי שלהם. אלה הם יוצרי זרם האנטישמיות המדעית בספרות הצרפתית, כשם שמנהלי המפלגה המלוכנית, עורכי ה„אקסיון פראנסז", ליאון דודה ושארל מוראס, הם מנהלי האנטישמיות הלוחמת בעתונות.

מוזר הדבר, אבל עובדה היא, כי גם אחרי הרבע הראשון של שנות המאה העשרים, חמשים ושש שנה אחרי יסודה של הריפובליקה השלישית בצרפת (מיום 4 בספטמבר 1870), עוד קיימת פה מפלגה מלוכנית די חזקה ומאורגנת, בעלת משמעת ותכנית ברורה ופשוטה; בראשה עומדים מנהיגים די נמרצים, המסיימים את כל הנאומים והמאמרים שלהם בקריאה הישנה־נושנה: הלאה הריפובליקה! יחי המלך! ולא לחנם שונאים הם את היהודים שנאת גזע ודת, נלחמים נגד שלטונו של הרוח היהודי בספרות וגם במדינה; הם מסמלים את רוח הקנאות הדתית הקתולית ואת הריאקציה העקשנית, המשמרת ומפגרת, שאינה רוצה להכיר בהתפתחות וכי גלגל ההיסטוריה מסתובב על צירו קדימה ולא אחורנית.

ואמנם, לאחר הכרזת זכויות האדם, הידועה בהיסטוריה בשם „האמאנציפאציה של יהודי המערב", קמו יהודי צרפת לתחיה רוחנית כללית — ולאו דוקא יהודית — והתבוללו בהמון בעם הצרפתי, חדרו לתוך שדרותיו הגבוהות בכל המובנים, תפסו את המשרות החשובות ביותר וכבשו לפעמים את ה„מזרח" בהיכל הספרות והאמנות. די לנו להזכיר אחדים מגדולי הדיפלומאטים היהודים בצרפת: ליאון בלום, שראמק, בוקאנובסקי, שמיד ועוד, ואחדים מגאוני המדע, הספרות והאמנות היהודים: ברגסון, הדאמאר, וויקטור באש, הנרי ברנשטיין, פורטו ריש, רחל ושרה ברנהארד, כדי להווכח ולהוכיח, כי אמנם בני הגזע היהודי בצרפת, כמו בכל מדינה נאורה, השליטו את הרוח היהודי — אולי שלא במתכוון, אלא בעצם הוויתם ומקור מחצבתם — בכל ענפי התרבות הצרפתית של דורנו.

מן הראוי לציין, לדוגמה, את התקפותיהם החריפות והמתמידות של המלוכנים נגד ליאון בלום, המנהיג הנערץ של התנועה הסוציאליסטית בצרפת ושראמק, מיניסטר לשעבר, אשר זכה גם לאיומים של מות, ומשפטו עם שארל מוראס נמשך חדשים רבים. אפילו יצירה ספרותית או אמנותית טהורה, אם רק היא ילידת רוחו של איזה סופר יהודי־צרפתי, כגון: „היהודי והאפיפיור" מאת המשורר אדמונד פלג — גם היא „זוכה" להתקפות מכוערות בעתונות הימנית, כנהוג בגרמניה, ערש־מולדתה של האנטישמיות. עמדה זו מעוררת, לפעמים, תמהון בלב הזרים ידידי צרפת, עד כי קשה להם להאמין שהם נמצאים באותה צרפת היפה, החביבה, האצילה והעדינה כפי שנצטיירה במוחם עוד מימי נעוריהם.

ומתמיה עוד יותר הדבר, כי יש סופרים צרפתיים אנטישמיים בעומק לבבם, כמו האחים טארו, בעלי כשרונות מזהירים ותפיסה מעולה והסתכלות עמוקה; אלה השונאים תכלית שנאה — מתוך רגש סמוי

אל השפה העברית — עמוקה ונפלאה. בכל הזדמנות הבאה לידו הוא משתמש ומרצה על תוצאות חקירותיו בעברית. הוא היה הראשון שקרא מעל הקתדרה בבית־המדרש הגבוה לחכמת ישראל בברלין שורה של הרצאות בחקירת התנ"ך בעברית. ומה שונה הוא היחס של חכם זה אל המקרא מאותו של חכמי הגויים! מתוך חבה פנימית, נפשית, מתוך יראת הרוממות הוא נגש אל הענין. תיקוניו נעשים בזהירות מרובה וקולעים אל המטרה. חבוריו על קהלת, איוב, תהלים ועוד, נתקבלו בהתלהבות מרובה. ולא לחנם נמסרה לידו עריכת המקצוע של בקורת המקרא בשביל שתי האנציקלופדיות: העברית והגר־מנית, של „אשכול".

במקצוע זה עצמו מצא לו מקום להתגדר בו גם מ. סולובייציק, המזכיר הראשי של ההוצאה „אשכול", הוא אחד מחכמי ישראל במזרח שנתגלגלו למערב. פה פרסם את ספרו „תולדות בקורת המקרא" בהשתתפות ז. רובאשוב.

לעומת זה מורגשת עתה עניות במקצוע התלמודי, אף־על־פי שתלמודיים גדולים כמו י. וויינברג, החכמים באנט, אל־בק, הפרופ' גוטמאן בברסלוי, מורים הוראה במקצוע התלמודי בשתי הקתדרות שבברלין וברסלוי.

מלבד חכמים „רשמיים" אלה, התופסים משרה בקהלה היהודית, יש מספר הגון של חכמים וסופרים „בלתי רשמיים", שרובם — מחכמי ישראל במזרח אירופה, המשפיעים השפעה ניכרת על התפתחותה של חכמת ישראל בגרמניה. הראשון במעלה הוא הזקן והארי שבחבורה זו, הסופר הישיש שמעון ברנפלד, הידוע לכל קהל הקוראים עברית, ואף־על־פי שכהתה עינו, לא נס ליחו וכח יצירתו פורה כמקדם. עדיין הוא מעשיר את שתי הספרויות: העברית והגרמנית־ישראלית, ביצירותיו החשובות במקצוע ההיסטוריה.

כמו כן חי ועובד אצלנו ההיסטוריון הידוע שלנו ש. דובנוב, המפרסם עתה את מפעלו הגדול „היסטוריה ישראלית" בי' כרכים, שארבעה חלקים ממנה כבר יצאו לאור (עברית על־ידי ב. קרופניק).

במקצוע תולדות יהודי גרמניה עוסקת חבורת חכמים צעירים: יעקב יעקובסון, ד"ר יוסף מייזל ואחרים. זה האחרון פרסם עד כה יצירות היסטוריות חשובות על תולדות היהודים בפולין ורוסיה. כדאי להזכיר כאן גם את הספר החשוב: „תולדות היהודים ברומה", שפרסמו שני החוקרים הצעירים: פוגלשטיין ופ. ריגר.

בחקירת תולדות יהודי פולין ורוסיה עוסקים מתוך הצלחה מרובה החכמים: מ. ווישניצר, מ. גלבר ויעקב לשצינסקי. זה האחרון הולך ומעשיר את הסטאטיסטיקה היהודית בחקירותיו החשובות והמצוינות. בתור חוקרים בשדה פעולה זו עצמה ירשמו כאן גם שמותיהם של הסופרים: פ. טייכהאבר וי. סגל.

ואחרון־אחרון — ד"ר יעקב קלאצ־קין, העומד בראש המוסד הענקי — האנ־ציקלופדיה הישראלית הכפולה. חכם צעיר זה, שמקצועו הראשי היא הפילוסופיה הדתית, העשיר כבר את אוצר מחשבתנו, מלבד ספרים קטנים ומאמרים אין־מספר, ביצירות פילוסו־פיות חשובות: א) אנטולוגיה של הפילוסו־פיה העברית והפילוסופיה הערבית בתרגומיה העבריים; ב) משנת ראשונים; ג) שקיעת החיים; ד) זוטות, ועוד.

לבסוף אזכיר עוד את האנציקלופדיה הישראלית הפופולארית, העתידה לצאת בקרוב בעריכתם של ד"ר הרליץ וד"ר קירכנר.

גדולה וחשובה לאין ערוך היא השפעתם של חכמי ישראל מן המזרח, שהתרכזו מסביב המוסד „אשכול" על חבריהם במערב. ההכרה, שצריך לשוב אל המקור העברי הולכת ומפלסת לה נתיב בכל חוגיהם. ואולי, מי יודע, מדשנים חכמינו המזרחיים אלה את הקרקע, שעליו תפרח כמקדם חכמת ישראל כללית בלשונה המקורית, העברית, שתהי לא נחלת קבוץ קטן אחד בלבד, אלא נחלת כל העם.

ברלין

והם: שני בתי־המדרש לרבנים שבברלין ובּרסלוי, בית־המדרש הגבוה לחכמת ישראל והאקאדמיה לחכמת ישראל, שניהם בברלין. ביחוד פורים הם שני המקצועות: א) דברי ימי ישראל וב) חקירת הדת, שרוב המורים בשלשת מוסדות־ההוראה והחכמים שבאקאדמיה מקדישים להם את רוב זמנם. במקצוע ההיסטוריה תופס מקום חשוב י. מ. אלבוגן, הפרופיסור להיסטוריה בבית־המדרש הגבוה לחכמת ישראל. מלבד שורת מאמרים ארוכה שפרסם במקצוע זה בכתבי־עת שונים בגרמנית ואנגלית, כדאים להזכר כאן שני ספריו החשובים: א) „דער יודישע גאָטעסדינסט אין זיינער געשיכטליכען ענטוויקלונג" שתורגם לעברית בידי ב. קרופניק: „תולדות העבודה והתפילה בישראל", וב) ספר למוד חשוב להיסטוריה ישראלית כללית, שזכה לתרגום אנגלי. הוצאה חדשה מורחבה ומתוקנה של ספר למוד זה עתידה לצאת בקרוב. חשובה מאד היא עבודתו הפוריה של ישראל רבין, מורה בבית־המדרש לרבנים בברסלוי, זה שזכה לרשת את כסא ההוראה של מרדכי בראנן, תלמידו ויורשו הרוחני של גרץ. המפעל ההיסטורי הענקי שפתח בו מ. בראנן במקצוע דברי־הימים ליהודי שלזיה, מצא את גואלו בתלמידו ישראל רבין, הממשיך עבודה זו בהצלחה. מתמדת ופוריה היא העבודה במקצוע חקירת ההיסטוריה באקאדמיה לחכמת ישראל בברלין. כדאית היא להזכר כאן הסופרת, החכמה סלמה שטרן, ההולכת ומפרסמת עתה יצירה היסטורית גדולה על „הממשלה הפרוסית והיהודים" ששני חלקיה הראשונים כבר יצאו לאור ועוד שנים עתידים לצאת. במקצוע חקירותיהם על דברי ימי יהודי הישפאניה הצטיין פ. בר, בספרו, שנתפרסם על יסוד תעודות וחקירות שנעשו בידי חכם זה בארץ ספרד עצמה.

במקצוע חקירת הדת או הפילוסופיה הדתית עוסקים מתוך הצלחה מרובה חכמים אלה:

ליאו בק, רב לעדת ישראל ודוצנט בבית־המדרש הגבוה לחכמת ישראל בברלין. הוא חוטר מגזע חכמים וסופרים, בן לגאון המפורסם, המכונה „הגאון מליסא". מלבד מאמרים רבים שפרסם בכתבי־עת גרמנים שונים, העשיר את המקצוע שהוא עוסק בו בשורה שלמה של יצירות תשובות: א) השפעתו הראשונה של שפינוזה על גרמניה; ב) מהות היהדות; ג) דת רומאנטית; ד) מהות הנצרות של הארנאק. חכם זה הוא בעל נפש עדינה ורצון כביר. אין לך מפעל צבורי ישראלי כללי, שלא יכנס בעובי קורתו לסייע בכל נפשו ומאודו. הוא גם חבר פעיל בועדת קרן־היסוד של הבלתי־ציונים בגרמניה ותופס בה מקום חשוב בעבודתו הזריזה והפוריה. מי יתן וירבו כמותו בישראל.

פרופ' יוליוס גוטמאן, דוצנט למקצוע של הפילוסופיה הדתית בבית־המדרש הגבוה לחכמת ישראל בברלין. עד עכשיו פרסם שורה שלמה של ספרים בחקירת הפילוסופיה הדתית: א) המושג האלהי של קאנט בהתפתחותו הפוזיטיבית; ב) מושג ההכרה האובייקטיבית של קאנט; ג) היחס בין הדת והפילוסופיה ביצירותיו של רבי יהודה הלוי; ד) היחס שבין שפינוזה ובית־מדרשו של אריסטו; ה) ר' חסדאי קרשקש בתור מבקרה של הפיסיקה האריסטוטלית. י. גוטמאן זה נגש עתה, יחד עם שאר חבריו העובדים במחיצתו, ובהם מ. אלבוגן, להוצאה חדשה של כל כתבי הרמב"ן וספריו למלאת מאתים שנה להולדתו.

יצחק איזיק היינימאן, העורך של הירחון המדעי החשוב „מאָנאַטשריפט פיר געשיכטע אונד וויסענשאַפט דעס יודענטומס". חכם זה בחר לו פנה שקטה וצנועה אחת, שבה הוא משקיע את כל מרצו וכחו: חקירות על פילון האלכסנדרוני.

ואחרון־אחרון: העורך של הירחון האורתודוכסי „ישורון", שיש בו גם מדור עברי מדעי קבוע, בעל שאר הרוח יוסף וואלגימוט, שפרסם הרבה מאמרי חקירה על הפילוסופיה הדתית והמוסר הדתי.

זכות גדולה נתגלגלה על־ידי חכמת ישראל בגרמניה. היא הראשונה לתת פדות ל„בקורת המקרא", שהיתה עד כה „נחלת זרים". חכמי ישראל לא טפלו בה כל עיקר וכאילו הניחוהו לחכמי הנוצרים. יחסם של חכמים אלה אל התנ"ך היה היחס של הרופא המנתח באיזמלו בשר גוף. לפיכך היתה עבודה זו נעשית בידי הגויים בלי כל חבה ובלי שום רגש של שתוף פנימי ויחס נפשי אל הענין, והחקירה היתה נהפכת למין התעללות בקדשינו.

ה. טורטשינר היה הראשון למצות פדיון שבויים, בהקדישו את כל עומק חקירותיו למקצוע בקורת המקרא שכבר הגדיל לעשות בו. ה. טורטשינר הנהו מזיגה נפלאה של המזרח והמערב. יש בו מן החריפות ומעוף הדמיון של המזרחי ומעמקות המחשבה והדיוק של המערבי. בו נתמזגו החריף והבקי, ואהבתו

ז. וורבה:

חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל בְּגֶרְמַנְיָה

אם על־פי מספר החכמים והסופרים הנמצאים פה נוציא משפט על חכמת ישראל בגרמניה, נגיע לידי החלטה, כי חכמה זו עולה עתה כפורחת ומתפתחת התפתחות רצויה, שלא היתה כמותה מיום היותה ועד היום. אבל החלטה כזו תהא מוטעת. האמת היא, שחכמת ישראל, שהורתה ולידתה היתה בגרמניה באמצע המאה הי"ט, התפתחה רק במשך שני יובלות שנים. הענק הספרותי של המאה הי"ט, יוצרה ומחוללה של חכמה זו, רבי יום־טוב ליפמאן צונץ, משך אחריו, בכח אישיותו המקסימה, בעלי נפש ואנשי רוח מחבריו, שהקדישו כמוהו את חייהם לחקר גנזי העבר של עם ישראל, השקיעו את עצמם בנבכי־ ההיסטוריה של עמם לדלות משם פנינים יקרות, להשחיזן, ללטשן ולעשותן פאר לרוח עמנו. ועוד מטרה היתה לנגד עיניהם: להראות את יפין וחנן של פנינינו אלה לעיני העמים הנאורים, כדי להוכיח את צדקת הדרישה של שווי זכויות. צונץ יצר לנו תקופה, שהעשירה את דברי ימי ישראל בשלשלת ארוכה של גאונים וסופרים כאברהם גייגר, דוד קויפ־מאן, ר' זכריה פרנקל, היינ־ריך גרץ וגו', גאונים, שהיו לתפארת לרוח עמנו ביצירותיהם, ששאפו לתת קיום לאמת ההיסטורית. אולם אל מרום התפתחותה הגיעה תקופה־יצירה זו בתחילת המאה הנכחית, עם עבודתו של הרמאן כהן. הרמאן כהן היה המוהיקאני האחרון של התקופה ועם הפסקת פעולתו הורגש מיד כעין משבר בחכמת ישראל בגרמניה, משבר ההולך ונמשך זה יותר מעשר שנים והעלול להוביש, חלילה, את המעין, ממנו שתו רבים. אמנם, עוד רב מספר החכמים והסופרים בגרמניה, הממשיכים בכבוד את מסורת אבות חכמיהם הראשונים ומקיימים את בתי־המדרש של צונץ, גרץ וכהן; אפס, רק ממשיכים! אבל אין המעין נובע ומתגבר כמקדם, אלא פוחת והולך. גאונים וענקי־רוח כצונץ, גרץ וכהן אינם קמים עוד, יוצרים ומחדשים גבורי־רוח ומהפכנים לא מופיעים עתה בחכמת ישראל בגרמניה. רשומיה של תקופת תחיתנו נגעו ביהדות הגרמנית רק דרך רפרוף, מבלי ששנו את השקפותיה הישנות.

רבות הן הסבות שגרמו למשבר זה. אחת הסבות היותר חשובות היא: התגשמותה של המטרה, שבשבילה באה חכמת ישראל. היא שמשה רק אמצעי להשגת האימאנציפאציה. האהבה הרבה אליה היתה איפוא „אהבה התלויה בדבר", ומכיון שבטל הגורם — בטלה האהבה. סבה שניה: תקופת המלחמה, שהסיחה בבת־אחת את דעתם של יהודי גרמניה מכל מחשבות תרבותיות ורוחניות, רכזה את כל רצונם ומרצם בדאגה אחת מרכזית: להמציא ישועה מהירה לארץ־המולדת, הנמצאת בסכנה. אולם הסבה היותר חשובה היא זו, שעליה הראה ח. נ. ביאליק בהקדמתו לרבעון המדעי „דביר", כי בעטיה של חכמה זו עצמה, שנוצרה לכתחילה בלשון נכריה, נתרחקה היהדות הגרמנית מן המקור העברי והתחילה יונקת את חיותה הרוחנית ממקורות זרים, וידוע הוא הפתגם התלמודי: „כלי שני אינו מבשל". בראשית התקופה היתה היהדות הגרמנית יונקת עדיין מן הכחות החיוניים שהיו צבורים בה מקודם, אבל ברבות הימים דללו כחות אלה וחרבו; פסקה היניקה וחדל הגידול: קרקע זר אין בכחו לגדל ענקים וגבורים.

אמנם במשך שנתים־שלש השנים האחרונות מורגשת שוב איזה תסיסה והתעוררות לפעולות. המלחמה העולמית טשטשה את הגבולים וסתרה את הקיר המבדיל בין מזרח ומערב. זרם המהגרים הכנים מספר הגון של חכמי ישראל מן המזרח, והם שיצקו קלוח של דם חי לתוך אבריה המשותקים של חכמת ישראל בגרמניה. התחילה כאן השפעת גומלים בין שני מיני חכמים אלה, המזרחיים והמערביים, שעתידה אולי לדשן את קרקע התרבות והחכמה הישראלית בגרמניה.

חכמי ישראל בגרמניה מתחלקים עתה לרשמיים, כלומר — אלה מן החכמים התופסים משרה רשמית באחת מקהלות ישראל בגרמניה ומרצים מעל הקתדרה, ולבלתי־רשמיים — אלה מהם שפרשו מן החים לד' אמות של הלכה ועוסקים בחכמה לשמה ומפרסמים מתוך מלחמת־חיים עקשנית את תוצאות חקירותיהם על חשבון עצמם.

חכמת ישראל הרשמית מרוכזת מסביב לארבעת המוסדות המדעיים החשובים

את הפסיכולוגיה שלו. לפי דעתי, חסר לו, ללאומי הזה, דבר קטן אחד — חסר לו רגש לאומי.

לו כל הענין של הלאומיות הוא רק דבר של פלפול, ענין שכלי והגיוני, שמותר להשתעשע בו כדי לבלות את הזמן.

כראציונאלי קיצוני הוא מאמין ארוק בתקפו וגבורתו של השכל, שהוא, לפי דעתו, השופט העליון על מעשי אדם ותחבולותיו. סובר הוא, כי כיון שאיזה דבר אינו נגד השכל ונגד ההגיון, הרי הוא ממילא לא רק בגדר האפשרות, כי אם גם בגדר ההכרחיות. אינו יודע האיש הזה, כי בעל־ההגיון היותר קיצוני הוא דוקא המשוגע.

וכיון שאין לו, ל„לאומי" זה, רגש לאומי, לכן אין לו גם שום יראת כבוד לכל דבר שנתקדש באומה. זה תלוי בזה.

כאלפים וחמש מאות שנה משתמש העם היהודי באלף־בית האשורי. במשך הזמן הארוך הזה נאלץ היה העם היהודי מפני סבות היסטוריות שונות לעזוב את לשונו הלאומי ולהשתמש בלשונותיהם של העמים שבתוכם היה יושב. במשך הזמן הזה שנה העם היהודי את לשונו כמה וכמה פעמים. הוא השתמש בארמית, פרסית, ערבית, ספרדית ולאחרונה באשכנזית, אבל בכל הטלטולים והתמורות האלה לא החליף את האלף־בית שלו. גם ארמית, גם פרסית, גם ערבית, גם ספרדית וגם אשכנזית כתב באלף־בית האשורי. הקפיד העם יותר על האלף־בית מאשר הקפיד על השפה — זו עובדה היסטורית.

אין כוונתי פה לבאר את סבת הופעה הזאת הזרה לכאורה. ברור לי, כי הרגיש העם ברגש אינסטינקטיבי שעל־ידי האלף־בית שלו נעשו השפות הזרות לשפות שלו, לשפות יהודיות.

לולא האלף־בית האשורי הרי לא היה לה, לשפת יהודית המדוברת, שם ושארית. בלעדי זה היתה רק דיאלקט גרמני, וכבר היתה נבלעת בין שאר הדיאלקטים הגרמניים. היא נשתמרה רק בזכותו של האלף־בית.

מלבד זה שכח, או מעולם לא ידע, המחבר, כי על האלף־בית האשורי, על אותיותיו, נבראה ספרות שלמה: כמה וכמה מדרשים ואגדות יפות, תורת המסתורין, גימטריות ונוטריקין — תורה שלמה של פולקלור, והנה בא האיש הזה ורוצה להעביר את כל זה בהעברה אחת קטנה של קולמוסו.

האלף־בית לווה אותנו על דרכנו הארוכה והקשה, ועל־ידי זה נעשה לחלק גדול וחשוב מעברנו. ואין אנחנו רוצים או יכולים לשנות את עברנו.

ה„אני" הלאומי כמו ה„אני" הפרטי הוא בעיקרו שלשלת של זכרונות אחוזים ומרוקמים זה בזה. ההווה הוא רק רגע עובר בחיים, שפי האמת אין לו שום קיום שווה כשהוא לעצמו: הוא רק כעין נקודה מתימאטית. אין בחיים אלא הזכרונות של העבר והתקוה לעתיד. כדי להרגיש את עצמו כ„אני" פרטי, נחוץ לו לאדם הפרטי לזכור את עברו. וכן הדין גם בחיי אומה.

יש מחלה אחת ו„אימנזיה" שמה, זו מחלת השכחה. סימניה: החולה שוכח את עברו. אינו יודע מי ומה הוא. אבד לו ה„אני" שלו. והנה בא ד"ר זשיטלובסקי ורוצה לזכות אותנו באימנזיה לאומית. איננו מרגיש, כי זו היא הטמיעה היותר גמורה!

* * *

שומר ישראל, שמור את שארית ישראל מידי „לאומיים" כאלה...
מהמתבוללים נשמור את עצמנו!

ניו־יורק.

ד"ר א. גינזבורג:

לְאֻמִּיִּים לַהֲלָכָה וּמִתְבּוֹלְלִים לְמַעֲשֶׂה

יש בקרבנו אנשים החושבים את עצמם, וכן גם יחשבו בעיני אחרים, למתבוללים גמורים, אבל באמת הם לאומיים, ולפעמים גם לאומיים אדוקים.

אָמנם, מטיפים האנשים האלה להתבוללות, אבל זה רק להלכה ולא למעשה. בחייהם היום־יומיים אין ביניהם ובין הלאומים כל הבדל. חיים הם ה„מתבוללים" האלה, בתוך עמם וכל דבר הנוגע לעמם, כגדול כקטן, כטוב כרע, נוגע גם להם. מרגישים הם בצרת האומה שהיא גם צרתם, שמחים בשמחותיה ומצטערים בצערה. „פוגרום" אחד, או מקרה אחר, השם את שם ישראל לחרפה, דיים להפוך את קערתם, להרוס ולקעקע את כל הבנין שעליו בנו את תורתם, תורת ההתבוללות.

ומן הצד השני יש בקרבנו אנשים החושבים את עצמם, וכן גם יחשבו בעיני אחרים, ללאומיים אדוקים, אבל לאמתה הם מתבוללים גמורים. ובין אלה ישנם גם אנשים המתאמרים להמנות בין אבות התנועה הלאומית בישראל בצורתה החדשה.

אָמנם, מטיפים האנשים הטובים האלה ללאומיות וגם מתפארים להיות בין נושאי דגלה, אבל כל זה הוא רק להלכה, אך לא למעשה. באמת רחוקים האנשים האלה מחיי עמם, אינם מבינים לרוחו ואין מרגישים בצרת האומה ובעלבונה.

נמצא, כי נהפוך הסדר: יש מתבוללים שהם לאומיים, ויש לאומיים שהם מתבוללים!

הופעה זו הנראית כזרה ומפליאה בסקירה ראשונה אין בה מן הזרות כלל. היא מבוארת על נקלה על־פי הכלל הידוע, שתורה לחוד ומעשים לחוד. חיים אָנו לא מפי התיאוריה, כי אם מן הרגש. כל פעולותינו נחתכות לא לפי מדת שכלנו, כי אם לפי מדת הרגשותינו.

אלה כאלה, ה„מתבוללים" כה„לאומיים", מן המין הנזכר, הם חללי התיאוריה. הראשונים סגלו להם על־פי מקרה תורה של התבוללות עם הפראזיולוגיה שלה בעוד שהאחרונים סגלו להם, גם כן על־פי מקרה, תורה של לאומיות, עם הפראזיולוגיה שלה. אבל לאלה כמו הללו תורתם רק דבר של הגיון, ענין ש„השכל מחייב", ולא דבר שבלב. הרגשותיהם הפנימיות, מצב רוחם והלך נפשם, אינם מתאימים עם תורתם... ולפיכך יש מתבולל להלכה, שהוא לאומי על־פי הרגשותיו ויש לאומי להלכה, שאין לו שום רגש לאומי. וב„עידנא דרתחא", בשעה של פורענויות, נגלה הדבר: הראשון פועל ונפעל כלאומי, משום שאינו יכול להשתחרר מהרגש הלאומי, שינק משדי אמו, בעוד שהשני אדיש ומתפלפל...

אחד מאלה, ואולי היותר חשוב בהם, הוא ד"ר חיים זשיטלובסקי.

זכורני, לפני שנים אחדות, בשעת פורענויות, בשעתם של הפרעות בלבוב, יצא הדוקטור הנזכר במאמר, שבו הצדיק את הדין על הנהרגים והנשחטים... יפה עשו להם הפולאנים. היהודים עצמם אשמים ברעה אשר בָּאָה עליהם: הם הביאו עליהם, בידיהם ממש, את הפוגרום. הם, היהודים, העיזו לחדור ב„מגפיהם הגסות" לתוך לב־לבו, לתוך קודש־הקדשים, של העם הפולאני. הם חטאו חטא קשה מנשוא נגד הלאומיות הפולאנית בהשתדלותם להפיץ את השפה והתרבות הרוסית בין הפולאנים. „רוסיפיקאטורים" היו, ובכן — אחת דתם להמית...

זה היה תוכן המאמר הנזכר.

מהשקפת „לאומיות טהורה", מהשקפת „לאומיות מופשטת", העומדת למעלה מהזמן והמקום, כדבר שכלי והגיוני, אולי צדק היה ד"ר זשיטלובסקי במשפטו, אבל כמה קופאת היא הרגשתו היהודית של האיש, אשר הטיף כל ימיו ללאומיות!

ועתה, הנה הוא בא בהצעה „חדשה": הוא מציע להחליף את האלף־בית האשורי של השפה האידית באלף־בית הרומי.

אין כוונתי פה להתווכח על גופו של הענין, אם אפשר הוא החלוף או לא. כבר השיבוהו על זה רבים ובדברים של טעם, וביניהם גם הבונדאי א. ליטוואק בירחון האידי „צוקונפט". מה שמענין אותי ביותר הוא מצב רוחו של ה„לאומי" הזה. רוצה אָנכי להבין

הנביא לא הובנו כהוגן. מן הדוגמות הרבות המובאות שם אזכיר למשל: ירמיה ל"ג, ב': „כה אמר ה' עושה, ה' יוצר אותה להכינה" מובן רק בתור ציטאטה מן הזכרון מישעיה מ"ה, י"ח: „כי כה אמר ה' בורא השמים הוא האלהים יוצר הארץ ועושה הוא כוננה". ירמיה א', ה': „בטרם אצרך בבטן ידעתיך" הוא רעיון, שאין לו שחר כלל בפי הנביא, אשר לא מלאך או נביא הודיע לאמו כמו לאם שמשון ושמואל, שיוולד לה בן נוצר לגדולות, וביחוד בפי איש המקלל את הורתו (לוא גם דרך מליצה): „אוי לי, אמי, כי ילדתיני", ועוד גם זאת: הרי אי־אפשר שיחשוב איש את עצמו לנביא מרחם אמו ותוך כדי דבור יוסיף: „אהה ה', הנה לא ידעתי דבר, כי נער אנכי!" אבל פתרון כל המליצה הוא, שהנביא מקדים אותה בתור ציטאטה לכל ספרו, כי שאובה היא מדברי ישעיה הברורים (מ"ט, א'—ה'): „ה' מבטן קראני, ממעי אמי הזכיר שמי... ויאמר לי עבדי אתה ישראל... ועתה אמר ה' יוצרי מבטן לעבד לו"... את הרעיון הנעלה הזה, כי עם ישראל נקרא מבטן להיות נביא לגויים, שמע ירמיה כבר בילדותו ועשה עליו רושם אדיר מאד, ולדבר ה' זה המצלצל באזניו הוא מכוון בפסוק של הקדמה: „בטרם אצרך (את ישראל!) ידעתיך" ורק אחר כך הוא עובר לשליחות עצמו ואומר „נער אנכי". וישעיה בעצמו שאב את הרעיון מן האגדה העתיקה שהיתה ידועה לו על לדת יעקב אחרי התרוצץ הבנים בבטן אמו ואמור ה' לה „שני גויים בבטנך ושני לאומים ממעיך יפרדו ולאום מלאום יאמץ" — ועל זה הוא רומז בדברים ברורים: „והקשיבו לאומים ה' מבטן קראני ממעי אמי". כן גם כשבוחנים את המליצה איכה ד': „תשתפכנה אבני קודש — בני ציון" מוצאים, שלא היה יכול השומע להבין כלל מפני מה בני ציון הם אבנים, לולא קדמה לזה והיתה ידועה לכל הנבואה הרחבה והברורה (ישעיה נ"ד, י"א): „הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים... ושעריך לאבני אקדח, וכל גבולך לאבני חפץ (והאבנים האלה תהיינה) וכל בניך למודי ה'". שם ברעיון הבנין נחוצות האבנים, והכוונה לאבנים יקרות, ומשם התמונה באיכה.

לבחינת ההשתלשלות הפנימית מצטרפת הכרת השתלשלות הרעיונות אשר באו מאשור וממצרים והתגלו בדורות החדשים והם סותרים את כל בנין חוקרי כתבי־הקודש המאחרים זמן הנביאים והכתובים. הנה, למשל, נודע זה לא כבר, כי מזמור כעין „למה רגשו גויים", אשר בו אל בבלי אומר למלך „בני אתה" ומוסר לו אפסי ארץ לאחוזה, נמצא אצל הבבליים מזמן עתיק, עוד קודם דוד, ולכן אי־אפשר שלא לייחס לזמן דוד את המזמור העברי. אבל מזה יוצא, כי רעיון המשיחות לדוד, במזמור זה ובמזמור י"ח ועוד שירים, כבר היה ידוע לישעיה מן השירה שקדמה לו, ועל־ידי זה נבין, איך הרים והעלה את הרעיון המשיחי בנבואה י"א ובנבואות, אשר בטעות פירשו אחרי ק"ן שנה על כורש והוסיפו בה גם את שם המלך הפרסי. כן גם התגלו בדורנו משלי מוסר בספר מצרי מזמן שלמה המלך (או קודם לו, בזמן פרעה אמנופיס), שהם כמעט מלה במלה מתאימים עם הרבה פרשיות בספר משלי שלנו. באופן זה אי־אפשר להטיל ספק בדבר, כי הספר העברי הוא באמת מזמן שלמה. על־פי הרבה עדיות חדשות כאלה מתחזקת ההכרה, כי כל הפטפוטים על הספרות הנבואית והמזמורים מזמן „שאחר הגולה" הם דברי הבל, אף־על־פי שכותבי דברי ימיו (וגם דובנוב בספרו) קבלו אותם כדברי אמת ובנו על יסודות רעועים כאלה בנינים היסטוריים.

ווינה.

דוגמות אחרות: במזמור כ"ט הוא חושב, כי „ברצונך העמדת להררי עז" הוא שבוש במקום „בחרונך העמדת", אף־על־פי שמן ההמשך ניכר, שהמשורר שם את הטובה לעומת הרעה. אבל מלבד זה, מי שהוא בקי במליצת המקרא יודע, כי אי־אפשר להטיל ספק במלת „ברצונך" בהיות מקביל לה הסתרת פניך. השווה: „באור פני מלך חיים — ורצונו"; ובמזמור מ"ד: „ואור פניך — כי רציתם".

במזמור מ"ט: „עון עקבי" הוא מתקן (עון =) „שואן" = שין — בסורית: מזל! — אינו מכיר, כי כוונת הכתוב פשוטה: בימי הרע, [אשר] יסובני בעבור עוני (השווה „השיגוני עונותי". עון עקבי = עקב עוני, כמו אי־מזה = מאי־זה, בחמת כחו = בכח חמתו, אני ואפסי עוד = אני ועודי [ועוד עמי] אפס); „למה אירא" מוסב על [את] הבוטחים בחילם, מה שהכיר כבר ר' משה גיקיטיליא.

במזמור צ', במקום „זרמתם" הוא יוצר לו מלה חדשה דמיונית „זלמתם". אינו יודע, כי כבר ר' יוחנן וריש לקיש מפרשים את המלה כמו שהיא לפנינו בדרך דרוש (זרמו — מתו, זרו מתורתך) ועם פירושם מתאים תרגום יונתן, באופן שצריכים לחשוב, כי כבר במאה הראשונה לספירתם, בסוף זמן הבית (כי לכל הפחות על איזה דורות לאחור צריכים להמשיך את הקבלה של אמוראי ארץ־ישראל) לא פקפק איש, כי נכונה המלה וכי אין לשנותה.

ועתה אוסיף מלים אחדות על השיטה הנכונה בכלל בביאור הכתובים. כשבאים לפרש ספר קדמון, מאיזה לשון שיהיה, שמים בתחילה לב לנוסחה שמוצאים בכתב־יד היותר עתיק והיותר מדויק. לנו אין מכתבי־הקודש העתקות קדמוניות, אבל יש לנו הרבה יותר מזה: התרגומים העתיקים, היווני והרומי, אשר מוצאם עתיק יותר מאלפים שנה, ובכל מקום שהם מסכימים למסורה (רק במקומות מעטים הם נוטים ממנה) הם העדים היותר נאמנים, שרק היא אמתית ואין לזוז ממנה בשום אופן. המתרגמים היו אנשים מלומדים וחקרו ודרשו היטב וגם עיני כל המשכילים בישראל בארץ ובחוץ־לארץ היו עליהם ושגיאות גסות לא היו יכולות להתקיים. אבל אפילו במקום ששני התרגומים העתיקים נוטים מהמסורה וניכר שהיתה להם נוסחה אחרת, גם שם עלינו לאמר, כי טעמים מספיקים היו לסופרים להחזיק בנוסחה שביסוד העברי, וכשנעיין היטב נמצא באמת, שהוא היותר טוב. הנה, למשל, בהושע ה', י"א: „כי הואיל הלך אחרי צו", מתרגם יונתן: „בתר ממון דשקר", וכן מתרגם גם היווני Opeso tov motaiv כי שניהם קראו: „אחרי שו". בכל זאת הצדק עם המסורה, כי אין כוונת הכתוב שהלך אפרים אחרי ממון, כי אם שהוא נתן ממון למלך אשור (מנחם לפול, מ"ב, ט"ו) להתאהב אצלו ולעשות כמצותו והכל ללא תועלת, וזה גם טעם „עשוק אפרים, רצוץ משפט" (באירוניה), כי עשוק הוא מי שאינו בא על שכרו, שעבד ולא השיג מה שמגיע לו, וכן היה אפרים ברצונו הטוב („הואיל") עבד נכנע למצות אדון. אבל בצד העדות של התרגומים העתיקים יש חשיבות מיוחדה לפירושים ודרשות מזמן התנאים והאמוראים הראשונים, אשר קבלתם חוזרת עד איזה דורות לפני החורבן, והיא מקיימת בכמה מקומות את הנוסחה של המסורה. המבארים החדשים אינם יודעים מזה כלום. הנה, למשל, בפרשה הנזכרה בהושע במלת „חלף מהם" מפקפק מארטי וחושב אותה להוספה, מפני שאינו יודע להסבירה. אבל כבר במסכת יבמות (ק"ב) נמצא, כי מין אחד התווכח עם רבן גמליאל במקרא זה ואמר לו, כי ממנו יוצא, שמאס ה' בישראל, „נתן להם חליצה" (כיבמה). על זה משיב רבן גמליאל: „מי כתיב חלץ להם? חלץ מהם כתיב". לוא היתה בזמן הקדמון של התנאים איזו נוסחה אחרת, הרי היה משתמש רבן גמליאל בה נגד המין. כגון אלה יש רבות.

מלבד העדיות מן התרגומים ומדברי חז"ל יכולים אנו למצוא עזרה רבה להבנת הכתובים על־ידי בחינת המליצות והשתלשלות הרעיונות, היא השיטה הפסיכולוגית, אשר כפי שהראיתי במחקרי לספר ישעיה, פרק Revue des Etudes Juives, 1925 IXXX, 153-158 ובספר צרפתי מיוחד; (הפרק הזה לא הופיע בעברית ב„התקופה" מפני הפסקתה), ידעו הפילולוגים הקלאסיים להשתמש בה להבנת השירה הרומית, אבל מפרשי כתבי־הקודש אינם יודעים אותה, לא הנוצרים ולא היהודים. בסיוע שיטה זו הגעתי במחקרי הנזכר להכרה ברורה, כי החלק השני של ספרי ישעיה הוא (נגד כל כותבי המבואות הרמיוניים לכתבי־הקודש) קדום הרבה לירמיה, לאיכה, לנחום ולצפניה, וכי דברי

על ה„מדע״ כביכול, אשר נכנס גם לתוך חבורים חשובים וגם „מבואות״ כתובים עברית, ומשבשים את המוחות בחידושים והשערות אשר בהבל יסודם.

עד היכן הדברים מגיעים בבקורת הפראית של חכמים מובהקים ושקדנים מכובדים מאד בעולם המדע — אבל הסומכים לענין ביאור כתבי־הקודש על ידיעותיהם הקלושות בעברית (ואינם יודעים, כי הנוסחה של המסורה היא כחומה בצורה, אשר אין לסתור אותה ואף לא לחלוץ אבן אחת מבנינה אם לא באותות ומופתים מכריעים) — עד היכן מגיעה ההפקרות הנבערה, כדאי להתבונן בחידושים לספר תהלים, אשר המציא פרופיסור נכבד גרמני בפירוש חדש, אשר הוציא בשנה שעברה *. שמו פראנץ וואוטץ (Wutz) והוא נודע לתהלה במחקריו לתרגום השבעים. בשקידה רבה בדק בתחילה בתרגום היווני וימצא כללים לכתיבת השמות שבתנ״ך בצורה יוונית, גם התבונן במלים רבות שנשארו בתוך התרגום בלשונן העברית אבל בכתב יווני, מפני שלפי הנראה לא ידעו לתרגמן כראוי, ובשים לב להשנויים הרבים בתרגום מלים ובטויים, הגיע ברוב חריפות לידי השערה חדשה נפלאה, אשר עוד המומחים מחולקים בדעה אם מן ההכרח להסכים לה, כי תרגום השבעים נעשה לא על יסוד ספרי כתבי־הקודש כתובים באותיות עבריות, אלא על יסוד העתקות בלשון עברית וכתב יווני וכי מקור השנויים בתרגום הוא בשבושים באותיות דומות שבכתב היווני. אבל לא על המצאה זו חפצי לדבר כאן, כי אם על שיטתו בפירושים. מתוך ההרגל לתקן ולשבש בכתב יווני, עבר, בפירוש אשר חבר לספר תהלים, לתקן על דעת עצמו, בחריפות אשר רכש לו, גם את הנוסחות העבריות העתיקות אף במקום שאין לתיקונים כאלה שום סמך בתרגום היווני. והנה דוגמות ממה שיצא.

במזמור פ״ז „אזכיר רהב ובבל ליודעי, הנה פלשת וצר עם כוש זה יוולד שם״ מתקשה החוקר הזה במה שהכתוב מזכיר את כוש הרחוקה בצד העמים הקרובים לארץ־ישראל (אף־על־פי שאמנם זאת היא הכוונה: כי מקרוב ומרחוק יבואו העמים, כמו שהוא אומר במזמור שלפני זה: כל הגויים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך) ונותן פירוש חדש, שהוא מתגאה בו ביחוד גם בהקדמת ספרו: „עמכוש״ (מלה אחת!) הוא בערבית „חמור״, ולפי זה גם „אזכיר״ ודאי רק שם חיה, מין שור־הבר, כי כעין זה נמצא בלשון אשורית וגם בארמית „דכרא״; במקום „ליורעי הנה״ צריכים לתקן „ליושביהן״, והפירוש איפוא: מצרים ובבל ויושביהן הן בהמות, פלשת וצר הם חמורים, רק לציון יאמר כי אנשים חשובים (איש ואיש) בה״, וזה, לדעתו, לפי „האופי הלאומי״ הרגיל במזמורי תהלים! (מקובל הוא אצל רוב המבארים הנוצרים כגלוי וידוע, שמזמורי תהלים לא בצדק ויושר אנושי עוסקים, ואינם יוצאים מגדר לאומיות צרה אפילו בכל השירים הרבים המדברים בפירוש על תבל ומלואה וחסד ה׳ בכל העולם — כי קבועה בלבם הדעה העיקרית לדתם, שאהבת האדם באשר הוא אדם והצדק הכללי האנושי רק על־ידי הנצרות באו לעולם. דבר פשוט הוא אצל המבארים האנגליים והגרמניים, כי „צדיקים״ בתהלים ואצל ישעיה הם רק „בני ישראל״, והכוונה ברשעים או עריצים — הגויים; כן גם רודולף קיטל כותב בראש המזמור „רננו צדיקים בה׳״: „שיר תודה לאומי״). לא עמל המבאר שלפנינו לחפש, אם נמצא בכל כתבי־הקודש כנוי בני־אדם לבזיון בתור חמורים, לא שם לב כי רעיון הקרבת כל העמים בחבה לעבודת ה׳ בציון חוזר בכמה מקומות בתהלים, וביחוד רעיון מזמור פ״ז נמצא כבר במזמור ס״ח: „יאתיו חשמנים מני מצרים״ וגו׳. ולא הוא ולא שאר המבארים טרחו להבין היטב את כוונת השורה הראשונה של המזמור המפיצה אור על כל כוונתו. למה הוא אומר: „אוהב ה׳ שערי ציון מכל משכנות יעקב?״ בכפל המליצה מקביל למשכן — אוהל (מה טובו אוהליך — משכנותיך; הרחיבי מקום אהלך — משכנותיך; שבות אהלי יעקב — ומשכנותיו ארחם). אבל המשורר הוגה בשערים הפתוחים לרווחה להכניס את האורחים מעמים רחוקים ואומר דוקא ההיפך ממה שחושב המפרש הנוצרי: כי אוהב ה׳ ביותר את הגרים, מפני שהם באים לשם „עיר האלהים״ ומזכיר לתהלה את רהב ובבל (ליודעי = לישראל יודעי ה׳) ואת פלשת וצור [ל]זה יוולד שם = להנולדים בציון (לשון השמוש חסרה לפעמים בכפל המליצה, כמו ישעיה כ״ח: ולצדקה [ל]משיבי מלחמה שערה).

---

* היתה לי התזדמנות זה לא כבר להפיץ אור על הספר הזה ושיטתו המגוחכת, בדרשת הפתיחה ללמודי שנה זו בבית־המדרש מיימונידס, אינסטיטוט בווינה.

הדירות יחד. הוספה של שנים או שלשה דולארים לחודש לא רבה היא. ישלמו, אם יחפצו או ימאנו. התבין?

לוויט לא הקשיב לדבריו. מהר החוצה ואמר, כי יפרד מעליו פה — הוא ממהר לבקור במקום לא רחוק מזה.

— ומתי תסור אל לשכתי לגמור בדבר?

— חבל, מר קאסובסקי, אין בדעתי לקנות את הבית.

הלז הביט עליו בהשתוממות: — מה? ומדוע? נבהלת מפני התיקונים? כל בית טעון קצת תיקון, בעברו מיד ליד. תראת את הבית לאחר עשרה ימים ולא תכירהו; או אולי נסור לראות עוד בית, מכיון שאנו פה.

לוויט הפסיקו: — איני מתעניין בקנייה כלל. צר לי, כי הטרדתיך על לא־דבר. חזרתי בי. לא אקנה. — הוא פנה והלך לדרכו.

— בבקשה, ידידי! למה זה פתאום? למה אתה בורח? שמע נא... הלא באמת בן...

לוויט לא שמע את המלה האחרונה, אבל ידע מה היא. עתה כאילו צפה למלה זו. הוא אץ לדרכו ונטה לרחוב אחר.

באלטימור, מד.

ד"ר אהרן קאמינקא:

הַבְלֵי מְפָרְשִׁים לְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ

ידיעת שפתנו אתנו היתה לפנים — בימי רס"ג ובימי ר' יונה ן' גנאח, מנחם ודונש, אשר העמיקו לחקור בעצמם בכתובים ולמצוא חוקי הדקדוק ושמוש הלשון — ושלחנוה בדורות ההשכלה החדשה זה יותר ממאה שנה בעבור ההתבטלות של חובשי בית־המדרש ופליטיו מפני החוקרים שבקרב אומות העולם. כיון שהפירושים הדרושיים המקובלים לא הניחו תמי־את הדעת וכיון שידוע היה, כי הפרופיסורים באוניברסיטות בקיאים בלשונות בני שם ורגילים לבאר תעודות עתיקות בזהירות רבה על־פי שיטות מדעיות (וזה אמת במקצועות רבים וגם בביאורי כתבי־הקודש הוציאו תעלומות רבות לאור), נעשה הדבר במקצת כבר מימי בן־זאב ורנ"ק, אבל ביותר בדור האחרון, לחוק למשכילים, שלא לדרוש כלל „במופלא מהם" על־פי בינת עצמם, ושלא לעמול כלל לחדור באמת ובתמים על־פי השכל הישר לעומק הכתובים, כי אם להשתמש במשענת קנה רצוץ של פירושים דמיוניים, מחיקות ושנויים וסירוסים אשר בדו המבקרים הנכרים בכל מקום, אשר בהשקפה ראשונה לא הבינו את הפסוק כצורתו. דבר אחד גדול חסר להם לחכמים הנזכרים אף היותר ותיקים וזהירים במחקרם: הרגשת ההערצה הרבה לכל מלה בתנ"ך, אשר שרה כבר בזמן התנאים, אותה ההערצה אשר ספרה המלים והאותיות ובנתה אחר כך את החומה הבצורה של המסורה, אשר החזיקה בספרי הקודש והנחילה אותם לדורות הבאים בתור דבר חי וקרוב אל הלב בכל תפוצות הגולה, לא בתור גווילים בלים של ספרי שעשועים, כעין כתבי־יד עתיקים מחבורים יווניים ורומיים שנמצאו במקרה ושאפשר היה לגרוע ולהוסיף ולמחוק ולשבש ולשנות בהם כפי שיעלה על הדעת. אבות הכנסיה הנוצרית ידעו, כי כדי להבין את הכתובים צריכים הם למורים יהודים. גם רייכלין בקש לו רב יהודי וישלם לו (לר' עובדיה ספורנו) דוקאט זהב לכל שעה. אבל מזמן שהחלו המשכילים מישראל להתבטל בפניהם, רואים עצמם החוקרים הנכרים באוניברסיטות בגרמניה ואנגליה כפוסקים אחרונים, ומה שעולה בדמיונם על־פי קריאה שטחית (על הרוב בלי בקיאות רבה במליצה העברית, ומהם חוקרים מהיותר מפורסמים בעולם אשר ידיעתם בעברית קלושה מאד והם כותבים פירושיהם כשהם משתמשים בעיקר בתרגום היווני והרומי) הם מפרסמים כאמת שאין להרהר אחריה. כמעט בכל חודש או בכל שבוע מופיע ספר גדול בגרמנית או באנגלית במחקר כתבי־הקודש בכלל או בפירוש אחד הספרים, מכיל השערות פורחות באויר וביאורים שהיה ראוי רק לשחוק עליהם, לולא היה הדבר גם מעציב ומסוכן מאד. הסכנה המעציבה היא, כי מתלמידיהם של הלמדנים האלה ישנם מלמדי תורה ברבים בבתי־ספר בארץ־ישראל ובגולה, והמורים האלה, שלא היתה להם פנאי ושעת־הכושר לחקור ולדרוש היטב בעצמם, סומכים

ובן־ישיבה?... המלה האחרונה לא נגמרה במחשבתו. הרבה פעמים בחייו שמע כנוי זה על עצמו ועתה הרגיש כעין כוויה לזכרו.

הגיעו אל הבית. ירדו. קאסובסקי העיר את תשומת־לבו על השכונה. הרחוב רחב ומרוצף, המדרכה בנויה אספאלט, חלקה. הנמיכו את ראשם להציץ לתוך המרתף ודיר־הפחם.

— התראה, דוקטור, מרתף נאה ויבש בלי טחב.

— וכי אפשר שתהיה אחרת? בית רטוב? הלא אנשים יושבים פה!

— המ... היית צריך לראות בתים אחרים בשכונה!

קאסובסקי צלצל בפעמון הדלת. יצאה לקראתם אשה צעירה ובריאה ותינוק על זרועותיה. קאסובסקי הציג את עצמו: מלשכת ק. ושותפיו, בעלי הבית הזה — אנו. רוצים אנו לראות את הבית.

— כבר בעלים חדשים לבית? — שאלה האשה. — כמה ידים משמשו בבית זה בשנה שעברה ואין גם אחד מן הבעלים מכנים את התיקונים הנחוצים. הכנסו ואראה לכם את הצינור הדולף במטבח. גם נייר־הקירות פרוע בכל החדרים ואין מתקן. הלא שכר־דירה אנו משלמים במועדו.

— אל רתת, גברת, — ענה קאסובסקי נעימות. — הכל יתוקן בקרוב. הלא יודעת את, הוצאות כל בית רבות הן: מסים ורבית. גם התיקונים יבואו בקרוב. מעט סבלנות!

— יודעת אני. כולם מבטיחים ואין אחד מקיים.

— לכל זמן, גברת. — ובדברו, לטף את לחיי התינוק בחבה. — ילד יפה־תואר, דומה ממש לאמו. בן כמה הוא החתלתל הצהוב?

חמת האם נתרככה קצת וחייכה מתוך זחיחות־דעת. — אולם, — הוסיפה, — דעו לכם, בחודש הבא לא אשלם שכר־דירה, אם לא יתוקן הצינור במטבח.

— עוד יתוקן בשבוע זה. — ויצאו. דרך מסדרון אפל ומעלות רעועות עלו אל הקומה השניה.

אשה צנומה וחוורה פתחה לפניהם את הדלת. חדר־הכניסה, שהיה משמש גם מטבח וחדר־אוכל, היה עזוב מאד. טיח־הכתלים היה רצוץ במקומות רבים. הכיור היה שבור. קאסובסקי משך את לוויט אחריו להסתכל בחדרים הפנימיים. גם שם לא היה המחזה נהדר ביותר. חלק מהתקרה היה רטוב וריח טחב נודף ועולה. קאסובסקי נהם מתחת לחטמו. — מאין זה?

— הגג שבור והמים דולפים תמיד. מטר סוחף ירד בשבוע שעבר, — בארה השכנה בקול נמוך.

לב לוויט התכווץ. מימיו לא ראה דלות ועזובה שכזו. התפלא על כי לא נשמעה כל תלונה מפי האשה. אינה מזכירה דבר על בדק־הבית כשכנה הראשונה. אך תוך כדי רגע נתחוור לו הדבר. קאסובסקי העיר בעצמו: — בקרוב נתקן הכל. אבל... גברתי, אנחנו לא קבלנו שכר־דירה זה חמשה שבועות.

האשה הורידה את ראשה. — יודעת אני. הייתי חולה. לא עבדתי. מחלתי מתגברת בימות־הגשמים. „חברת התמיכה לאלמנות על שם פאול הקדוש" הבטיחה לבוא לעזרתי. בקרוב תהיה ביכלתי לסלק את המגיע ממני.

— האין עוד מבני־ביתך עובדים עתה?

— בתי מרוויחה תשעה דולארים לשבוע. וזה אינו מספיק, ובני הולך בטל זה מזמן. לכשאבריא קצת, אשיג עבודה ואשלם שכר־דירה במועדו.

— אמנם טוב הדבר. אולם חפצתי להודיעך, גברתי, כי הדירה נחוצה לנו בעוד עשרה ימים. צר לי להודיעך זאת, אך הדירה צריכה להתפנות עוד לפני גמר החודש.

האשה הפנתה את ראשה ולא ענתה כלום. הבינה, מה פירושה של הודעה. גם לוויט הבין... הוא נדהם. הוריד את ראשו מחרפה ובוז. ה„מסחר" נגלה לו בעצם כיעורו. הוא שרך בצעדים לאים אל הפתח, לא יכול לעמוד עוד במחיצה זו. קאסובסקי לא הרגיש בדבר ויצא אחריו. במסדרון פנה אל לוויט:

— התראה? כך צריכים לטפל בהם. השכנה מן הקומה הראשונה תוכל להשאר, אולם זו — מה עסק זה לנו? כשתעתיק מזה, נתקן מעט ונשכיר לדייר טוב. כל התיקונים והצינור בקומה הראשונה בכלל לא יעלו למעלה מארבעים דולאר, ואז נעלה על שכר שתי

קרקע: בפעם הראשונה הוא שומע אותם. הוא נבוך קצת. אפשר, הקניה טובה היא, אבל... הלא גם את פירוש המלים אינו יודע. על לבו עלה זכרון חבריו, שהיו עוזרים לו בקניית בגדיו בחנות. לוא היה מי מהם עמו כאן עתה! הוא מהר להעלים על מבוכתו וגמגם: — כן, מבין אני, אלא שאני רוצה להתיישב בדבר.

— כן, כמובן, אולם הרבה אין לחשוב בזה: הלא תראה, כי מציאה ממש לפניך. נסע לראות את הבית ותווכח.

הם יצאו. בדרך, בשבתם במכונית המרווחה של קאסובסקי, שוחחו ידידות בענינים שונים — מזג־האויר, מכרים משותפים ומסחר. המרבה בשיחה היה קאסובסקי. הסביר לבן־לוויתו דברים בעניני קניות ומכירות. לוויט עשה אזנו כאפרכסת, הקשיב לכל מלה, השתדל להבין וללמוד. לעתים הרגיש חשיבות בעצמו, כי מדברים אליו כאל סוחר, אך לא יכול להתערב בשיחה, חשש לגלות את אי־ידיעתו. תשובותיו היו קצרות: נדנוד־ראש ו„כן, כן". פניו הוארו כשנסבה השיחה על ענינים אחרים. קאסובסקי הזכיר את גיטלין. הלל אותו על פקחותו. — „הוא אינו בן־ישיבה כלל — למרות אשר אינטליגנט הוא. לשון חדה לו והוא יודע להטות אנשים לחפצו".

— גם דעתי אני כך, — ענה לוויט, — בעל שכל חד. השמעת, איך ענה לד"ר גליק בויכוח שהיה ביניהם אמש בביתם?

— שמעתי. היה מעניין מאד. איך יוכל גליק להדמות לגיטלין? גליק — „דוקטור" בלבד, אבל גיטלין!...

לוויט לא הרגיש בהערה האחרונה והוסיף בשיחה, שהיתה קרובה לרוחו יותר.

— אבל לאמתו של דבר, לא צדק גיטלין הפעם. הוא לא העמיק לתוך הענין. יש השקפות אחרות בזה. כיצד אומר אוסקאר ווײלד? — הרבה אמת בכזב שבאמנות מבאמת שבמציאות.

קאסובסקי העיף עליו מבט מן הצד. הוא לא התכוון עתה לשיחה שכזו. לוויט הרגיש במבטו ונשתתק. הואר לו, כי נוסעים הם עתה לשם ענין מסחרי ולא זה המקום להמשיך שיחה ספרותית של טרקלין. קאסובסקי המשיך:

— אה, לגיטלין באמת שכל חד — והוא יודע עסק. על דברתי, בקרוב יהיה האיש שווה דבר־מה. בימים אלה צריך אדם להיות סוחר, לכוון את השעה. אם באה מציאה לידך, אל תחמיצנה. זוהי הפעם הראשונה לך שאתה מנסה בהשקעה — עוד תלמד את המשחק. העיקר — צריך לדעת, איך להתנהג עם השכנים. מטבע השכנים להיות טרדנים. תמיד יש להם תלונות וקובלנות. דבר אחד הם יודעים — תיקונים, אך צריך להבחין בין תלונה לתלונה. פעם שומעים להם ופעם אוטמים אוזן. גם אני הייתי אידיאליסטון בראשונה. הלא תדע: סוציאליסטון עוד מרוסיה! אך בימים אלה צריך אדם להיות מעשי.

לוויט ישב שוב כתלמיד מקשיב, אם כי תורה זו, ששמע עתה, לא היתה לפי רוחו. בלבו החליט, כי יהיה בעל־בית אידיאלי: ימלא רצון שכניו ועל שכר־הדירה לא יוסיף. דברי קאסובסקי עוררו בו שוב את הפקפוקים הקודמים, מסחר — ואידיאלים... הביט על בן־שיחתו, איש־מעשה באמת וסוציאליסטון עוד מרוסיה! על לבו עלה זכרון פגישתו הראשונה עמו לפני שנים אחדות. לוויט היה אז סטודנט וזר בעיר. אחד ממכריו הזמינו אל בית־הועד של „אגודת המתקדמים החפשים". באותו ערב היה שם ויכוח בין האגף הימני והשמאלי. קאסובסקי היה בין המדברים. הוא הרעים על אנשי־הימין, כי הוגו מן המסילה, נסוגו אחור. „צריך לשמור על הדגל, שהבאנו עוד מרוסיה!" דבריו הפיקו רצון מאת השומעים. אחרי האספה הוצג לוויט לפניו. בן־לוויתו הציג אותו בתור סטודנט יכותב בעתון „דרור הפועלים". קאסובסקי, איש שמן וכרסני ובעל פנים מחייכים לכל — כבר היה אז סוכן באחריות — נתן עיניו בסטודנט הצנום והביישן ובמבטו היתה קצת הערצה, קצת קרירות וגם קורטוב של ביטול. הם לחצו יד, אבל בלבות שניהם נולדה באותו רגע טינה הדדית חשאית: אחד הכיר בשני את שאינו מינו. טינה זו היתה קיימת זמן רב — חלשה אך בזמן האחרון, כשהחלו להפגש תכופות יותר בטרקליני מכריהם ולדבר בעניני קניות והשקעות.

בשבתם עתה במכונית, הרגיש לוויט, כי הטינה הישנה מתחילה שוב מבצבצת בלבו, אבל התאמץ להבליג על הרגשתו. השתדל להצדיק אותו — דרישת החיים. כן, צריך אדם להיות איש־מעשה, אם חפץ הוא להצליח. וכי באמת אידיאל גדול הוא להיות תמיד בטלן

ואולם לוויט לא היה סוחר והוא ידע זאת. לפעמים הצטער על כך וקנא בחבריו המצליחים. הם כבר העשירו כולם והוא עודנו חי בצמצום, כמו סטודנט. אך מה יכול הוא לעשות? בפני עצמו התנצל, כי מאוס עליו הצד המסחרי של הפרופסיה. יודע הוא, איך ההצלחה נקנית במלאכתו — קצת חונף, קצת התרפסות והרבה שיחות בטלות עם כל אשה פטפטנית, — דברים השנואים עליו. „לא לשם כך למדנו באוניברסיטה, שנהיה עכשיו כחנוונים וסוכנים לאחריות!"

ובכל זאת קנא בחבריו המצליחים. קנא וגם חקה אותם בלי משים. חפץ להיות מעשי. ה„מעשיות" היתה לו למלת־קסם, למשאת־נפש. זו מנוגדת לשאר משאות־נפשו? אך למה יחפש סתירות וניגודים? — זרם־זרם ומהלכו. החיים דורשים פשרות. הנה קאסובסקי, עסקן במפלגה, ראדיקאל שמאלי קיצוני והוא בעל נכסי־דלא־ניידי הגדול שבעיר. והנה גימלין, רופא ומשכיל — וגם איש מעשה וסוחר. לפעמים נדמה, כי המסחר בבתים נחשב לד"ר גימלין רק כעין אספורט: חפץ הוא להראות לעשירים הגסים, כי גם הוא, האינטליגנט, כחו יפה לצבור הון. אולם אספורט מענין הוא זה ורבים חקו אותו, הלכו בעקבותיו ועשו עושר גם הם. גם את לוויט תקף חשק עוור להגרר אחריהם — להיות לסוחר. קאסובסקי, חברו במפלגה ומיודעו מכבר, שדל אותו הרבה לנסות — לקנות דבר־מה. „אין זו תורה קשה; קונים ומוכרים ועושים כסף".

והימים ימי בולמוס־הבתים: הכל סוחרים — רופאים ומשכילים, חייטים ומלמדים. הכל קונים, מוכרים ומחליפים; מדברים על חוזה, מחיר, משכנתא, אפותיקה ואשראי. בכל קרן־רחוב עומדים אנשים, עפרון ופנקס־כיס ביד, ורושמים ומחשבים. שמים, אומדים ומראים מבינות. אין צורך גם לראות את הבית הנקנה — קונים ומוכרים את החוזה. די לו לאדם שיתן דמי־קדימה לאחד על בית — ומיד בא אליו אחר, מעתיק לתוך פנקסו „את הפרטים" וקונה מידו את החוזה. הלזה מוכר את החוזה לשני והשני לשלישי. כך הולך החוזה ועובר מיד ליד עם קצת רוח מדי פעם. האחרון, אם אינו יכול למכור את החוזה אף הוא — גומר את הקנין, כלומר: חותם על המשכנתות, מעביר את זכות־הבעלות על שמו, מושח בששר חדש את הכתלים מבחוץ, מתקן איזה בדק מבפנים ומעלה לשכנים בשכר־דירה. אז עולה מחיר הבית ושוב הוא מעמיד אותו למכירה. בא קונה, נותן דמי־קדימה וחותם חוזה, זה מוכר את החוזה לשני והשני לשלישי, וחוזר חלילה.

לוויט אמנם לא למד את כל הליכות המסחר הזה, אבל החליט לקנות לשם השקעה, כלומר: יחזיק את הבית ויקבל שכר־דירה. ולשם כך בא עתה אל קאסובסקי.

אחרי רגעי־מספר נפתחה דלת מלשכה פנימית ונכנס קאסובסקי.

— שלום, דוקטור לוויט, שלום, — הריע לקראתו, לוחץ את ידו בימינו ומלטפו על שכמו בשמאלו — סימן לידידות יתירה. — טוב, כי באת עתה, יש לי מה להגיד לך, נכנס פנימה ונדבר.

נכנסו אל החדר הפנימי. הסמיכו שני כסאות אל השלחן. קאסובסקי הגיש לפניו את קופסת־הסיגארות, המוכנה לשירות הלקוחות, והוסיף לדבר בשקט ובהטעמה:

— מציאה ממש יש לי בעדך: בית נאה, מחירו רק ששה אלפים בתשלום פשוט. המזומן הדרוש רק חמש מאות ועל השאר — שתי משכנתות: ראשונה ושניה. שווה־נא — בית בתשלום פשוט ומחיר כזה! יש בתים עם רנטת קרקע עליהם — והם עולים יותר! הכנסת הבית? מן הקומה הראשונה — שלשים וחמשה, מהשניה — שלשים ושנים, ולכשתעלה...

— מה? להעלות לשכנים על שכר־הדירה?

— אין בכך כלום, — הפסיקו קאסובסקי, שהבין להגיגו. — אין דבר, לזה אל תדאג; הסוכן שלי יתקן הכל, טרם יעבור הבית לרשותך. יודע אני, כי זו הפעם הראשונה לך, — הוסיף בחיוך של חבה. — כן, עתה נעשה חשבון. ההכנסה לשנה — כך וכך, נכה מזה מסים ורבית, נשאר על תשלום הקרן חמש מאות לשנה. לעומת השקעה של חמש מאות זהו רווח של מאה אחוז. התשמע? ואם תשליש אלף דולאר באפותיקי — תוכל להשיג אשראי על סכום זה במשכנתא שלישית. הדבר ירים למראית־עין את ערך־הבית ויועיל למכירה אחרי כן... או, אם רוצה אתה לזקוף רנטת־קרקע, תוכל להוציא תיכף את הכסף, שאתה משקיע, והיה לך הבית בלא־כלום. התבין?

לוויט לא הבין כלום. ביחוד היו זרים לו הטרמינים: אפותיקי, תשלום פשוט ורנטת־

א. דומניץ:

בַּפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה

הרופא הצעיר לוויט ישב בחדר־ההמתנה של לשכת קאסובסקי, סוחר בבתים ומגרשים, וחכה. ישב בקוצר־רוח, עשן פאפירוסות, עלעל עתוני־מסחר מונחים לפניו, והרגיש אי־מנוחה. החדר, שמש חדר־המתנה לשלש לשכות של סוחרים בנכסי־דלא־ניידי ועורך־דין אחר, לא היה גדול ביותר. בפנה, על־יד המכתבה, ישבה מזכירה צעירה והקישה על מכונת־כתיבה. לרגעים הפסיק אותה הטלפון. השיחות היו קצרות, על־פי רוב לא התחילו ולא נגמרו ב„שלום" — שיחות־מסחר:

— מי זה? כן, כן. הניירות כבר נחתמו.

— מה? הבית ברחוב נ.? לא, אי־אפשר. לא במחיר זה. בחליפין שאני. כן. ארשום.

— מה? מי זה? כן. לא. המשכנתא השניה לא הופקעה עוד. כן, כן. יחד עם החנות. כן.

לרגעים היו אנשים נכנסים ויוצאים, כולם בהולים, טרודים — אנשי־מעשה. שאלו שאלות קצרות או הודיעו דבר־מה ויצאו. בחור זריז אחד היה חוזר ושב מההדרים הסמוכים, מביא גליונות, לוקח איזה פנקס, מחפש גושפנקה, רושם, חותם ונעלם. האויר היה מלא מסחר — בתים, חנויות, שטרות וחתימות. ד"ר לוויט ראה את עצמו זר באטמוספירה זו, לא היה רגיל בה. בכל זאת הרגיש גם קצת חשיבות לעצמו בישיבתו פה — הנה גם הוא נכנס עתה אל עולם־המעשה... הוא בא הנה לקנות בית, והקניה היא לשם מסחר, לשם „השקעה"!

הכרה זו, כי נכנס הוא עתה אל עולם המסחר והמעשה, עוררה בו גם חששות ופקפוקים. „אני, לוויט, ומסחר?" — הרהר וכמעט שגיחך לעצמו. „אך — חשב שנית — אם כולם עושים זאת, מדוע לא אנסה גם אנכי? כל הרופאים משקיעים כסף לשם רווחים. משקיעים אלף דולאר, מחזיקים את הבית שלש־ארבע שנים, בשכר־הדירה מקטינים את המשכנתא ואחר מוכרים בקצת עודף ויש ריווח כפול". כך הסביר לו פעם קאסובסקי, בשבתם במסיבת רעים בבית ד"ר גיטלין. גם הוא, הרופא המפורסם, עוסק בהשקעות. „לרופאים, שאינם זקוקים יום־יום לכספם החסוך, אין דבר טוב מהשקעה בבתים. זהו עסק נוח וטוב: אינך עושה כלום וכספך מעלה פירות מעצמו". דעה זו שמע פעמים רבות ונתקבלה על לבו.

בכל זאת פקפק לוויט הרבה, עד שהחליט לנסות כחו במסחר זה. בלבו ידע, כי אינו מוכשר למסחר. „אינו יודע, איך לקנות דבר". זוכר הוא, כי בהיותו נער, והוא חוזר מן החנות בשליחות אמו, היו מקניטים אותו בבית ואומרים, כי רימוהו החנוונים. „פתי עובר על החנויות — החנוונים צוהלים משמחה" — היתה אמו אומרת. בבחרותו, בהיתו סטודנט בערים גדולות, לא קנה מעולם את חפציו ומלבושיו בעצמו. תמיד נמצא לו רע מבין, יודע לקנות, לעזרו בקניה. זה היה בודק בסחורה, ממשש בארג, מבקש חסרונות, איזו מומים סמויים מן העין, ועומד גם על המקח. לוויט היה עומד מן הצד ושותק. העמידה על המקח היתה מאוסה עליו. מצדו היה נכון לשלם תיכף־ומיד כמה שדרשו ולצאת, אך הרע המבין היה מעכבו: מושכו בשרוולו או דוחפו הצדה ומדבר עם החנווני בעצמו, כאילו הוא הקונה ולא לוויט. חבריו הסטודנטים לעגו לו, קראו לו „בן־ישיבה" דרך לצון, ובלבו אמנם הודה, כי צדקו.

גם עתה, בין חבריו הרופאים, הוא נחשב לשלומיאל. אומרים הם עליו, כי אינו יודע עסק. אינו יודע, איך עושים ענין הגון ממקרה־מחלה פשוט. אם תבוא אליו לבקור אשה מן הנשים, שדרכן תמיד להתאונן על בריאותן על לא־דבר, הוא בודק בה ומגיד לה תיכף: „אין־דבר, גברתי, לא יחסר לך כלום; אין את צריכה אלא קצת טיול בכל יום, התעמלות קלה ומזון כתיקונו". גם תרופה לא ירשום לה. ואיך אפשר לה לאשה לתת אמון ברופא, שאינו רושם? רופא אחר במקומו כבר היה מוצא איזה מיחוש והיה רושם סממנים לשתייה ומצווה עליה לבקר עוד הפעם. אחרי בקורים אחדים היתה באה מועצה עם פרופיסור וגו'. וודאי שהיו כולם שבעי־רצון — הדוקטור, הפרופיסור והמתרפאת. „צריך אדם להיות סוחר" — למדוהו חבריו.

לִי עֵינֵי בֶּן־עָנְיִי, הַשּׁוֹכֵב אִתִּי פֹּה:
שְׁמָשׁוֹת עֲמוּמוֹת
הַמֵּתוֹת אַט־אַט בְּאֵין שָׁם לָהֶן לֵב, —
מֹחִי, הַמָּלֵא תְּפִלּוֹת עַם־עוֹלָם
לִי כּוֹאֵב לְרַחֲמֵי גוֹי, הַצּוֹחֵק בְּכָל פֶּה.
וְהַפֶּה אֲשֶׁר יָנַק
אֶת חֲלָבֵךְ הַדָּשֵׁן,
הַמְפַעְפֵּעַ לְשִׁירָה לְבָנָה
בַּדָּם הָאָדֹם —
הַפֶּה — יָבֵשׁ כְּחֶרֶס
וּפָעוּר לְפַת־לֶחֶם שְׁחוֹרָה וּמְלֻכְלֶכֶת.
וַחֲלוֹמוֹת אֱלֹהִים אֲשֶׁר לִי:
מִטָּה יְבֵשָׁה עִם סָדִין טָהוֹר,
טִפַּת־מַיִם נְקִיָּה לִרְחוֹץ אֶת פָּנַי
וְלִטּוֹל אֶת הַיָּדַיִם
וּמִטְפַּחַת נְקִיָּה לְנַגֵּב אֶת הָעֵינַיִם, —

רִמְזִי לִי אִמִּי: הֲיֵשׁ שָׁם אֱלֹהִים?

וְאִם יֵשׁ אֱלֹהִים, אַחֲלַי, הַרְאִי לוֹ
בְּאֶצְבָּעֵךְ הָרַכָּה עָלַי. —

אַל־נָא יִתְעַלֵּל בִּי כָּל שֶׁרֶץ קָטָן —
פֶּן, אוֹי וַאֲבוֹי לִי,
פֶּן, בְּטֶרֶם אוֹצִיא נִשְׁמָתִי הַנַּעֲנָה,
קַלֵּל אֲקַלְלֶנּוּ
וְחִלַּלְתִּי מוֹרַשְׁתֵּךְ הַקְּדוֹשָׁה
אִמִּי הַיְקָרָה. — —

ביאזני, תרע"ז.

אביגדור המאירי:

מִכְתָּב לְאִמִּי

(משירי השבי)

אַתְּ, אֲשֶׁר אִמַּנְתִּנִי
עָלַי תוֹלַע שְׂפָתַיִךְ,
שִׂפְתֵי הַשַּׁחַר הַזּוֹרֵעַ אֲבִיבִים;
אֲשֶׁר הוֹשַׁבְתִּנִי בְּחֵיקֵךְ הֶחָם,
בְּחֵיק אֱלֹהִים,
וַתַּעֲרִיפִי עָלַי מֹחִי אֶת שִׁירַת תְּפִלּוֹתַיִךְ,
וַתִּזְרְעִי עָלַי חֲלוֹמוֹת אֱלֹהִים:
תְּנוּבוֹת פְּרָחִים, כּוֹכָבִים וְחַיֵּי־נֶצַח;
וַתָּשִׂימִי עָלַי אֶת יַהֲדוּתֵךְ הַטְּהוֹרָה,
הַמְחַבֶּקֶת זְרוֹעוֹת הַיְקוּם,
לִרְאוֹת בְּעֵינַיִךְ שִׁמְשׁוֹת בְּרֵאשִׁית,
בְּמִצְחֵךְ הַמַּזְהִיר — רְקִיעַ שָׁמַיִם,
בְּיָדַיִךְ הַמְלַטְּפוֹת — יְדֵי אֵל הָרַחֲמִים;
וְאוֹר־הַחֶסֶד, הַמַּצְעִיף אֶת פָּנַיִךְ
הָיָה לִי לְאוֹר־מַזָּרוֹת:
לִנְתִיב־הַלָּבָן הַמְזַמֵּר בַּלֵּילוֹת —
הַבִּיטִי נָא מִשָּׁם עָלַי עוֹלָלֵךְ,
עַל בְּנֵךְ הַשּׁוֹכֵב בְּטֻמְאָה
אֲכוּל מַחֲלוֹת־מָוֶת
וּמַרְקִיב בְּעֵינַיִם עֲשֵׁשׁוֹת. —
לִי אוֹר הַחַלּוֹן הַמְזֹהָב: —
אוֹר יְקָרוֹת,
לִי צִיּוּץ הָעַכְבָּר: —
שִׁירַת יְקוּם,

טיקה. העלון אינו ממינה. הפובליציסטיקה חסרת אישיות הנה ודרכה להנהיג, ואילו העלון בעיקרו אישי הנהו ודרכו להעניג. כבשירה היסוד האינדיווידואלי הוא אחד מראשי סימניו של הפיליטון, אולם נפלה הוא מן השירה, שאינו היכל מעלה בנוי מקורי חלום, כשם שאינו מצבה קרה כספורת, הבנויה מחמרי הזמן והשטח. ואף ההומור אינו מעיקרי אותותיו של הפיליטון. ההומוריסטון עובד את עבודתו במצבים ובגופי „גבורים", ואילו הפיליטוניסטון חמריו — רוח, השקפת חיים.

הפיליטון בעיקרו הוא הגיג ריאלי, מחשבת פרט מדויקת. בת־צחוק כי תרחף עליו, איננה פיו הפעור של המוקיון, המושבע ועומד להצחיק, כי אם פרי הכרת חולשתו של אדם בשגם הוא אדם, היא פרי הכרת דבלול החיים וחסר פתרונם.

בת־הצחוק הדקה כי תבצבץ מתוך אותיות הפטיט, שבהן מתפרסם, לפי המסורת, הפי־ליטון, — בת־הצחוק אינה אלא מפתח קטן לנפש מקפת וחפשית, נפש הפיליטוניסטון. למי הפיליטוניסטון דומה? — לבן־אדם מותקף צרות מדכאות ששרך לו אל תוך חדר ילדיו, והנה קפצו עליו הפעוטים בתעצומותיהם ובתגרותיהם ועליו לשפוט ולהכריע. וכי לא תעלה בת־צחוק קלה על שפתיו לשמע טרדותיהם? בת־צחוק שיש בה גם משום קנאה וגם משום מנוחת הנפש: „טליות נחמדות על מה הן מתגעשות!"

כזה הוא יחסו של הפיליטוניסטון לפרוב־לימות השעה. הפיליטוניסטון, בתור אמן, איננו לוחם ואינו מחייב. דק־ההגיג הנהו כחוקר המחונן ובעל לב רגש כמשורר בחסד עליון. לנגד עיניו החיים במלוא היקפם הבי־אולוגי, החימי והחברתי, שהבן לא הבינו את ישותם וחדור לא חדרו למקורם. ומה לו בעיות רגע נגד בעיה נצחית ומנצחת — החיים?

ומעינות שירת נפשו כי יפתחו, ויורה החוקר הריאלי שבפיליטוניסטון את חצי פקחותו בצפרי לבו המרפרפות והמפרכסות לצאת לאויר העולם ורוצה אותן נפש בעורן בחובו. כי בני־רגע אלו, רגשי נפשו המפעפעים, חזות הבל הם באישון העב של הפרובלימות המלוות את החי, ולא רק את האדם. מצבי הנפש יעברו, ואין לצלם כל ענן עובר.

אולם אין מועק אשר לא יעיק. רגשיו אלו המועקים מתגלגלים ויורדים עד קרקע נשמתו ומקץ ימים הם מתרקמים לעצם רקמת נפשו.

ורקמת הנפש היא הסגנון: מכאן הטעם השירתי והיסוד האישי שבפיליטון: עמודי התוך של האמנות.

*

המסתכל בהשתלשלותן של צורות ההבעה הספרותיות השונות, עליתן וירידתן, ישער, שהפיליטון הוא צורת הבעה לעתיד לבוא. בעקב התפתחותם של הטעם הריאלי והבחינה המדעית נשכחו צורות היצירה התמימות של המשל והאליגוריה. מהפכה משמידה מתגלעה בצורת ההבעה השירתית. וברוך שמו של פטר אלטנברג, אבי המהפכה במלכות הספורת, יוצר הספור חסר־הגבור הרשמי, הפורמאלי. ה„אני", הבלתי מתחפש, הוא מרכזו של עולם, ותנאי קודם ליצירה זה מוצא את תיקונו בצורת ההבעה של הפיליטון.

הפיליטון הוא יצירת העתיד, והעלונאי הוא הסופר העליון. אם כי יחסו דק כרגע זה שבין נצח לנצח, ערכו — עולמי.

על־פי הפיליטון יקום משפט הספרות.

לואיסוויל, קנטוקי.

י. לווינבוק:

עַל עֶרֶךְ הַפֵּילִיטוֹן

פקידה בעתונות העברית מוכיחה, שצורת ההבעה הפיליטונית הולכת ומשתכחת. לא עמדה לו לפיליטון זכות אבותיו, פרישמאן ולווינסקי המחובבים על הקורא העברי, ולא הועיל לו כבוד שמו של אבי הציונות הפולי־טית, שידו טפחתו וגדלתו; הפיליטון העברי הולך ועובר מן העתונות העברית ללא יורש.

חרט־הבעה זה עומד ככלי ריק. אין מוריק מעיניו לתוכו, אין ממשיך. שימת עין בתוכן העניינים השנתי של הוצאה עברית פריודית ודפדוף בעצם הגליונות המתקבלים במועדם מביאים לידי הכרה סיכום מעציב זה: עד שמתווספים שמות של כחות חדשים במקצוע השירה, הספורת והבקורת, לא נתווסף אף שם חדש אחד במקצוע הפיליטון. ולא רק שלא נתווספו כחות חדשים במקצוע זה, אלא אף מספרם של אלה, שחביב היה עליהם המדור התחתון וטפל טפלו בו מתוך ספוק רוחני, הולך ומתמעט. ולא נשארו אלא שנים (שתנובתם אין להשוות אמנם במדרגה, כי אם במין) והם ר' בנימין ודניאל פרסקי.

חוסר ענין זה בפיליטון סימן רע הוא, דומני, לספרותנו.

לפיליטון, לפי דעתי, שני ערכים: זה של אמת מדה לאסמים הספרותיים וזה של אמנות כשהיא לעצמה.

בתור אמת מדה לאסמים הספרותיים — הפיליטון הוא כסופריה. ולא לפחיתת כבוד הפיליטון תחשב השוואה זו.

כשני ביליונים ליטרות סופריות אוכלו בארצות־הברית במשך שנה אחת. סכום זה מוכיח, בלי ספק, על גודל מדת המדנות של העם. גם האיסקימו וגם הטוטנטוט חומדי־ממתקים הם, אפס אין באפשרותם להשביע רעבונם זה מאי־יכולת תעשיתם הבלתי־מפותחה. כי זה הכלל: אין תעשיה של מותרות מתפתחת בארץ אלא אם כן חיי התרבות והמדנות עומדים בגובה המדרגה. שכן אנו מוצאים לפני כארבעים שנה בערך, כשהיו יושביהן של ארצות־הברית טרודים בבנין מסילות־ברזל, בחפירת תעלות ובישוב המערב, לא היו תעשיות של מותרות מפותחות בארץ. כל הכחות התרכזו לספוקן של דרישות החיים ההכרחיות. עכשיו, משסופקו צרכי החיים היסודיים, מתפתחות התעשיות של מותרות וביניהן גם זו של סופריות.

בדרך השאלה מתאים הלך־מחשבה זה גם לפיליטון. כשם שאיזו תעשית־מותרות, כזו של הסופריות לדוגמה, היא אמת־המדה לחיי המדנות העוברים על גדותיהם, כך גם הפי־ליטון הוא אמת־המדה לאסמים הספרותיים המלאים והגדושים.

וספרותנו תוכיח. בתקופת „השחר" הרזה, אם גם המעפילה, לא היו לנו פיליטוניסטים. כתוב כתבו סופרים פיליטונים, אבל לא היו אלה פיליטוניסטים. רק בתקופת „השלוח", שבה הגיעה ספרותנו למרום פסגתה ברבוי כשרונותיה הרעננים ובמפעליה האבירים, שאך עברו עליהם שלשים שנה בערך והיו ליצירות קלאסיות, — תקופה זו הנחילה לנו את הפיליטון ויוצריו: פרישמאן, לווינסקי וטביוב.

כיוצא בזה אנו מוצאים בספרות הארץ, שאנו יושבים בה. בדור אחרון לספרות האמרי־קאית לא הבהיקו שמות של פיליטוניסטים (אם כי לא נעלים עין מגדולי ההומור של אותה תקופה, והם: מארק טוויין, ביל ניי וא. הנרי). אולם בתקופה זו, כשהספרות האמריקאית „עולה כפורחת", מזהירים שמות פיליטוניסטים כהייוואוד ברון, ה. ל. מנקן, וואן לון, ג'ורג' יאן נתן, דן מארקיז, כריס־טופר מורלי ואף פ. איי.

הפיליטון כסופריה הוא מן המותרות. וכשם שהמותרות הגופניות אינן באות לעולם אלא אם כן סופקו תחילה הדרישות היום־יומיות של החי, כך הפיליטון אינו בא לעולם אלא עם שובע רוחני. וכשם שהמותרות החמריות מעידות על עודף של אמצעי ספוק, כך מעיד הפיליטון על גודש של אנרגיה יוצרת: על הדור טעם ועל דוק בקורת, על שביל היחיד ברשות הרבים ועל רחבת לב במצרי חיים.

ובזה נוגעים אנחנו בערכו השני של הפי־ליטון — ערך האמנות.

ערך זה טעון הגדרה, הגדרת עצם הפיליטון. אולם קשה הגדרתו כזו של הדת. (קשי־שווה זה מראה, דרך אגב, על מרום ערכו). נקל לתאר מה שהפיליטון איננו, מאשר להגדיר את מהותו.

אין לייחס את הפיליטון על הפובליציס־

ונשא נפשו אל העתיד החוור והמעורפל שגם בו לא יהיו סורוגאטים...

ודאי „ינצחו" הניגרים את הגרינברגים, והזשיטלובסקים ודאי ינצחו... אצלם — הכל כל־כך ברור וודאי. פסקי־הלכות. סעיפי „שלחן־ערוך".

הדת. גרינברג חושב ומדבר עליה. חושב ומדבר. מהי? אינו רוצה בזו שהיתה לנו. על אחת כמה וכמה בזו שישנה לנו. אלא — במה שתהיה. ומה היא? לזה יש לו הרגשה, תחושה, תשוקה. קראו לזה מה שתקראו. אבל לא שיטה, אפילו בקוים היותר כוללים. לי ולדומים לי לא „איכפת" בזה. נחפש, נגשש באפלה — אפשר שנמצא. אבל לקהל איכפת ואיכפת. הוא רוצה דברים ברורים ומפורטים. ואם לאו — דום והאלם, או דבר ואנחנו נתענג על היופי שבתעיותיך ותהיותיך...

בקיצור, ליש והקיים יש לגרינברג רק יחס שכלי, אם אפשר לאמר כך, אבל לא יחס נפשי. יחס פנימי יש לו רק למה שהיה ואיננו ולמה שיהיה ונעלם מעינינו...

מנין מהלך־רוח „משונה" כזה? — זהו ענין לחוקרי־הנפש. ובאמת גרינברג הוא חומר אנושי מענין למשורר או מספר פסי־כולוג עמוק. אני רואה רק את ה„עובדה": מחשבה ומחשבה על „מה למעלה ומה למטה" וגו', חתירה וחתירה במעמקים עד — חוסר קרקע.

כלום אפשר לחיות חיי־רוח כאלה? לא. אי־אפשר. חסרה המסירות הנפשית השלמה לאיזה חזון. ובמדה שהאדם הוא יותר ישר ומוסרי, ככה הולך וגדול חוסר־המסירות הפנימית הזאת... וכמובן, ההפסד (מצד התועלת ה„מעשית" לאדם זה ולאחרים) רב מאד.

גרינברג בתור סופר. — אותו העונג על דבריו שבכתב, כמו על דבריו שבעל־פה. ויתרון לראשונים: הלמוד דק ומעדן. בטויים ב„מרכאות כפולות", כפעם בפעם, השופכים אור יקר ונוגה על כמה וכמה מקומות סתומים וחמורים. אולם זו רעה, שממעיט גרינ־ברג לכתוב. איני יודע את הטעם לזה או — יודע ואיני מקבלו. אולם, מלבד ידיעתי זו הנני יודע עוד דבר, כי אילו היה גרינברג מרבה לכתוב, או לכל הפחות באותה המדה שהוא מדבר ונואם — כי אז היה נהנה ומתענג יותר על חיי־רוחו. היה משתחרר מכמה וכמה „מועקות" והיה מתבהר ומבהיר לנו יותר ויותר.

איני בא בעצות אל גריגברג. אבל את דעתי אחווה. הוא ידע ויבין אותה. גם יסכים לה. שוב בשכלו והגיונו, כמובן...

א) — אין שלמות בשום דעה, רעיון, שיטה. על כרחנו להתפשר בזה.

ב) ראה, לכל הפחות, את החלק ה„טוב", החיובי, שבדעה וגו', כמו שאנו מחויבים לראות זה שבאדם.

ג) ומכיון שהמושג „טוב" ו„רע" הוא מושג סבוך ויחסי מאד — אין לי אלא לקבל את ה„טוב" בעיני אני, ולהשתחרר לגמרי מהמוסכם והמקובל.

ד) כדאי הוא „טוב" חלקי וסובּ־יקטיבי להתמסר אליו התמסרות פסי־כולוגית וממילא כדאי הוא רע חלקי וגו' להתנגד לו לא רק ניגוד שכלי, כי אם גם ניגוד נפשי.

סוף דבר: על כרחנו לקבוע לנו יחסים פסיכולוגיים, חיוביים או שליליים.

עוד הערה על גרינברג בחברת בני־אדם.

אתה מרגיש את עצמך בטוב בחברתו של גרינברג. תמיד. ממה־נפשך: אם אדם „טוב" אתה, הרי הוא, על־פי דרכו ותפיסתו, רואה ויודע אותך, ומכיון שהנך מכבד אותו (והכל מכבדים אותו), הרי הנך נהנה מדעתו הטובה עליך. ואם אדם „רע" אתה, או הנך „בשעת קלקלתך" — גם אז לא רע. גרינברג יודע ומבין — וסולח. יש לך עונג מיוחד כשאתה חש, כי יש „עין רואה". זאת היא מעין ההרגשה החמה והנעימה של אדם בחברתו של „זקן" (לא במובן השנים) בחכמה ונסיון וראיה ללב הזולת.

„אין דבר. הוא רואה ללבך". כן. גרינ־ברג מאיר ומבהיר את העמום והמטושטש שבקרבך יותר משיעשה בנוגע לשלו...

הזכירו פעמים את א. ד. גורדון יחד עם גרינברג, יבדל לחיים. את א. ד. גורדון לא ידעתי פנים אל פנים. אבל סבורני, שאין כל דמיון ביניהם. גורדון, כך נדמה לי, היה משעמם. גרינברג — לא. כל־כך סבוך ומורכב ולמוד ומנוסה! אפשר שבשנות השיבה והעמידה המוחלטת כבר יקבע ויתגבש ואז יתחיל לשעמם. אבל לא עכשיו, בשנות התסיסה והתסבוכת והתוהו ובוהו שלו...

ברוקלין, נ. י.

רק איזה סימנים וקוים נתבלטו ונתבהרו לפני ואותם אציין.

לטוהר ולנוי־נפש — אין דומה לו. מאמץ אני את כח זכרוני להעלות לפני דמויות ופרצופים כאלה — ואיני מוצא. לפני „עיני רוחי" — רשימה של מדות מגונות, שאפשר למצוא אצל כמה וכמה גדולים וקטנים שבחוגינו. קנאה, צרות־עין, רדיפה אחרי הכבוד, אהבת־הבצע, רוע־לבב, תמוגת־לבב, הלבנת פני חבר ביחידות וברבים, בגלוי וברמז, חנופה, צביעות ועוד ועוד — בגרינברג לא מצאתי אף אחת מהמדות המנויות ושאינן מנויות כאן. ואם יש בו ו א נ י לא ראיתין, הרי זה או מפני שחוש־ראיתי לקוי (עיין בהקדמתי לרשימותי אלה), או שגרינברג מחונן בכשרון מיוחד ומפליא: ל ה ס ת י ר מעין רואים את „התוך והמרמה" אשר בקרבו. אולם, אם יש לו כשרון כזה, אין זה כשרון, אלא — ג א ו נ ו ת. גאונות להטעות את הבריות המצויות אצלו קרבה יתירה, אבל גם את ה„גאונות" הזאת לא מצאתי בו...

ואשר לקוייו ומומיו — מדברים עליהם בבטחה גמורה. אני מסופק עדיין בהם. אומרים עליו, למשל, שהוא „בטלן שבבטלנים", „בעל הזיות", „רחוק מעולם העשיה" וכדומה. (מטיל אני ספק בעצם ה„מומיות" שבזה). טעות. גרינברג אינו בטלן כלל. הוא מ ב י ן ו ת ו פ ס כל ענין. מבין „לאשורו". אבל אין לו כל י ח ס נ פ ש י לכמה וכמה ענינים שנחשבים לחשובים. בני־אדם סוברים, שמי שאינו עוסק ב„פוליטיקה", בעבודה „מעשית" — סימן, שאינו יודע ומשיג אותה. לא. אפשר לדעת ולהשיג — ולא ל ר צ ו ת בה. גרינ־ברג, למשל, רואה ויודע את כל יצרי לב האדם העוסק ב„פוליטיקה" וגם את כל הנפתולים והסבוכים שבפוליטיקה ע צ מ ה. רואה ויודע, מפני שעין בוחנת לו. כי דרכו להתעמק בכל ענין וחזון. לנתחו ולהפרידו ליסודותיו, והפוליטיקה בכלל משמשת לו אחד ה מ ז ו נ ו ת לשכלו, למכונת־הגיונו. שכל והגיון, אבל ל ב ו — בל עמה.

גרינברג בתור נואם ומרצה. ודאי מן המשובחים שבתוכנו. לשון עשירה, חתוך־דבור חריף, סדר, קשר, חום ועוד. אבל לא בזה הוא יוצא מן הכלל. יחיד הוא לא בדרכי בטויו ה ג ל ו י (בכתב ובעל־פה), אלא בתפיסה ה ח ב ו י ה של מחשבתו, בזרמים הנעלמים שבקרקע הרגשתו.

אפשר שיש כמותו בארץ־ישראל ובאי־רופה וגם באמריקה. אני לא ראיתים.

גרינברג למד ושנה ותפס הכל. הכל — כלומר, מכל התנועות והזרמים שעברו עלינו בעשרות השנים האחרונות. הציץ בכולן — ונפגע. מתחילה הבין את כולן, אבל הרגיש באחת או באחדות, כלומר, התמסר לכך. ואולם לבסוף ראה בכל חזיון וענין את ה„צד החלש" שבו, את „מקום התורפה"—ונשארה לו רק ההבנה, ה ת פ י ס ה ה ש כ ל י ת... פסקה ההתמסרות הנפשית המוחלטת לזו — וממילא כלתה ה ה ת נ ג ד ו ת השלמה לאחרת...

הציונות. מי מאתנו נשאר תמים ושלם אתה כבימי „אהבת כלולותיה"?... רק קלושי־המוח ושטחי־ההרגשה... רובנו — כואבים עליה. אלה — על היותה ת נ ו ע ה קשה מאד, זוחלת ממש, גורמת עינויים ויסורים אין־קץ. ואלה מוסיפים להשקיף ל„אחורי הפרגוד" שלה. — אחרי ה ת ג ש מ ו ת ה: מה תהא עליה ועל עם ישראל? התביא לנו את גאולתנו השלמה? גרינברג מן המעטים החושבים והכואבים עליה ביותר. הוא דוקא טריטוריאלי, ה ר צ ל א י, רוצה ב„מדינה" גדולה, בעלת מיליונים איש. כיצד? מתי? ומה יהיה העם אשר ב ק ר ב ה? ומה יהיה העם אשר מ ח ו צ ה לה? אין תשובות. לפני שנים מספר היו. עכשיו אינן.

העבריות. גמרו עליה את ההלל. לשון. ספרות. חנוך. אמנות וגו'. גרינברג כבר מצא בה את „מקום התורפה": מין „סורו־גאט" חיצוני לתוכן עשיר, פנימי, ש ה ת ר ו ק ן. „ממלא מקום" דל וקלוש ועלוב עשרת מונים. גרינברג מבטל אותה בטול גמור. כבר חדל אף ל ח ש ו ב עליה. עולה הוא על הבימה להתווכח עם ש. נ י ג ר על ענין זה וגרינברג אינו רואה לו לחובה להמטיר עליו אף „חץ" אחד מהחצים השנונים השמורים באשפתנו אנו, העברים... לגרינברג הדבר מובן ו נ ג מ ר. מין „למטה מכל בקורת". והקהל הגדול? הוא מתלחש. אלה באנחת־צער ואלה בצפצופי־ששון: „ניגר נצח את גרינברג"... ולא חש ולא הרגיש קהל זה, שגרינברג ל א ר צ ה, פשוט — „התעצל" להגן על „אהובתו" ה ע ב ר י ת ולהתנפל על „שנואתו" — האידישיזם. אלא מה? הוא ה ת ג ע ג ע ע ל ה ע ב ר, שהלך לעולמו, אותו העבר שלא היו בו לא עבריות ולא אידישאיות — לא סורוגאטים,

ל„מתנגד"). מסביר פנים באופן טבעי, פנימי, וחם לך ונוח לך בחברתו.

ובתור בן־שיחה? מנעים ומענג ומעדן מאד. מובטח לך, שתסלח לו על מומיו ולקוייו בשעת השיחה ולאחריה. ויש שעולה על דעתך: ומה, אם יש לו מומים והסרונות? אבל הלא אתה מוצא בו הנאה ועונג רב. וההנאה אינה גסה, הנאה של שיחות־חולין ובטלה מתובלות ומפולפלות, כי אם דוקא הנאה מהמין הנאצל והמעודן.

הזכרתי: „מומים". מה הם?

„מליץ־יושר" יותר מדי. מליץ על אחרים ועל עצמו... „מגיע למקומו" של כל אחד ושל עצמו ודן לכף זכות. בקיצור, אינו מוצא „עוולות" ואוון בכל ישראל ו„רבי" ישראל. סלחן ופשרן וותרן. תכונה זו אינה תוצאת תבונה פילוסופית זכה ועילאית, שפינוזאית, שמעמיקה לחדור לתוך כל „סבה" ו„טעם" ו„תנאי". וגם אינה פרי הרגשה תהומית של אהבה אין־קץ והשתתפות בצערו של כל הנברא בצלם, אהבה בעל־שם־טובית, לוי־יצחקית, והשתתפות דוסטוייבסקית. לא. מקורה הוא — רחמנות סתם, רכרוכיות, רפרופיות, „מילא, יהא כך".

מפוזר ומפורד. בגוף ובנשמה. נרדף ונהדף. עולה ויורד. מתרשם — אבל הרשמים אינם נעשים מוצקים וקבועים. אינם מתגבשים לגוש נפשי עיקרי ומרכזי. ליסוד ושורש למחשבה ומעשה. גולדברג הוא מרובה הצדדים והגוונים, אבל לא בחן ולא בדק אותם. לאמר: מהי הסגולה או הכשרון שאפתח ואחדד ואעמיק עד שהיא תהא המכרעת, המרכזית, שיהא בה משום ברכה מרובה לאחרים ומשום מתן טעם ומעמד ותכלית — לי?

וכשהגעתי לפסוק זה, הריני מוסיף: אילו היה גולדברג מתייחד אתי ומשוחח אתי, בגלוי־הלב של גבורי־דוסטוייבסקי („שוב דוסטוייבסקי" — הקורא), משוחח על עצמו ושואלני: שמע נא, אחא, הגד לי, מה לי לעשות? הייתי עונה: להתרכז. לצמצם את עצמך. ואילו היתה השיחה הזאת נמשכת, הייתי מפרט ואומר: להצטמצם בשני דברים: כתיבה ודבור. לא יותר. כלך לך מ„פוליטיקה", אף־על־פי שגם אתה וגם אחרים חושבים אותך ל„פוליטיקאי" היותר חרוץ ושנון, ואף־על־פי שאתה אוהב את הפו־ליטיקאיות. מדוע הייתי יועץ לו ככה? — מפני שאין לנו עוד פוליטיקה. היתה — ואיננה. ואותה שישנה — היא קטנה, דלה, עלובה — ומעליבה. כן. מחפירה ומשפילה את בעליה. ולא עוד, אלא שהאהבה אליה והעסקנות בה מכסה על כל יתר המצוות והמעשים הטובים. מקברת אותם... אמרתי: היתה. היא גם תהיה: לאחרי עשרים־שלשים שנה בפארלאמנט שלנו בארץ־ישראל, או ב„ועד־המוצעות" שם. אז תנחיל את בעליה גם כבוד וגם קלון. כעת — רק קלון. בקיצור, הייתי אומר לו: כתוב ודבר, והתקן את עצמך לכך. קלוט רשמים בלי הרף והגה בהם והתעמק בהם. כי רק על הדרך הזאת — תפארתך. כי לכך נוצרת. איני יועצך להתרחק מן הבריות. היה מעורב ביניהן, כי בזה הנך גורם הנאה גם לך וגם להן, אבל רק בתור סופר ונואם ואיש־שיחה.

באמת הגיעה השעה, שאיזו חבורה משלנו תתייחד ותדבר בכלל על עצמה. „אין חבוש מתיר עצמו מבית־האסורים" — ויש בינינו הרבה „חבושים". אפשר חבריהם „יתירו" אותם. כשיהיו ביניהם לבין־עצמם. כנים וגלויי־לב. אבל מרגיש אני, שאיזו הצעה מעשית מתחילה מנצנצת במוחי, ולא לזה כוונתי ברשימתי זו.

חַיִים גְרִינְבֶּרְג

אישיות יוצאת מן הכלל. במשך הזמן שאני גר באמריקה, היה לי נסיון לא מעט ב„עסקנות" ו„תנועות" ממינים שונים. הספקתי על־ידי זה להכיר ולדעת כמה וכמה סופרים, נואמים, עסקנים וגו', הן מהמחנה העברי־הציוני והן ממחנות אחרים. בין אלה היו גם אורחים נכבדים מארץ־ישראל ואי־רופה וגם תושבי הארץ הזאת. ומכולם אף אחד לא ענין ואינו מענין אותי כחיים גרינ־ברג. עם אחדים מידועי־השם שבתוכנו נמצאתי בקרבה יתירה. לרובם התבוננתי מרחוק. לרוב האזנתי לשיחתם והגיגם והסתכלתי במעשיהם בלי כל כוונות מיוחדות. „כך". אולם לעתים הייתי כבר בבחינת „מרגל חרש", רואה ואינו נראה...

וכל אלה פסקו ל„הטרידני". נתהווה אצלי מושג ברור ורושם קבוע עליהם — וחסל. אדבר ואכתוב עליהם כיהודי הקורא „אשרי". חיים גרינברג — אחר. מיום בואו לאמריקה הנני נמצא בחברתו לעתים תכופות ולפעמים מבלה את זמני אתו שעות ארוכות רצופות — ואף־על־פי־כן מסופקני, אם דעתי ורשמי עליו כבר נתגבשו ונקבעו.

ק. וויטמאן:

פַּרְצוּפִים

הצעתו של עורך „הדואר" אל חבריו הסופרים, לצייר איש את רעהו, כל אחד לפי תפיסתו ורשמיו, היא הצעה ראויה לשבח. בעיני אני מצאה חן רב והריני מקבלה ברצון. זה מכבר שאחדים מידועי הסופרים, המחנכים, הדברנים והעסקנים וגו', המתהלכים בתוכנו, „מטרידים" את הרהורי ורגשותי. תובעים ואומרים: דרשנו. לא ידעתי כיצד ומתי לעשות זאת. עתה ניתנת לי ההזדמנות הראשונה לכך.

בתור התחלה הנני בוחר לי בשנים: הם מאותם החברים, שיש לי „יחס" ידוע להם, ורואה אני לי לחובה להקדים ולהודיע, שאם יבוא אדם ויאמר לי בפני: „טועה אתה גם בהסתכלותך וגם ברשמיך", — אם יאמר לי ככה, לא אראה בזה שום פגיעה בכבוד הכשרון של הסתכלותי ותפיסתי. לא אדרוש ממנו שום ראיות על אמתת משפטו הוא ועל הוכחת טעותי אני. אני או שאעבור בשתיקה מוחלטת על הערתו „המעליבה", או שאסתפק באמירה: „אפשר, צדקת".

אַבְרָהָם גּוֹלְדְבֶּרְג

אחד מראשוני החלוצים באמריקה לספרות עברית ולאומית ולעסקנות לאומית־ציונית. מן המפורסמים במחנה שלנו ומן הידועים לכל הקהל היהודי. משובח בתור נואם ומרצה וסופר ועסקן זה יותר מעשרים שנה ובחוגים יותר מצומצמים ידוע לנבון ופקח ורע־להתרועע ובן־שיחה נוח ונחמד מאד.

איני בא כאן להרחיב את הדבור על כשרונותיו של גולדברג. לא אעריך בפרוטרוט לא את כח דברנותו ולא את מדת כשרונו הספרותי ויכולת עסקנותו הציונית. אסתפק בגלוי־דעת כולל: מי שחושב את אברהם גולדברג על סוג הסופרים והנואמים מהמדה הבינונית — טועה. הוא עולה על הבינונים. וכשמתהווה בנו לפעמים הרושם, שהוא בסוג זה — אין זה אלא משום שאנו מסיחים דעת (והסחה זו — טבעית) ממדת יכלתו שב„כח", מהאפשרויות ה„פוטנציאליות" האצורות בו. אנו מודדים אותו כשם שאנו מודדים את שאר בני־האדם במדת ה„פועל", הנגלה, שהוא, כידוע, יותר תכוף ויותר נראה ובולט לעינים. שוכחים אנו, שבתנאים ידועים, המכשירים את גלוי ה„כח" ומביאים אותו לידי התבלטות שלמה — דברנותו (וגם הרצאתו) של גולדברג היא מפליאה, מקסימה, משעשעת ומענגת מאד. אחרי דברנות כזו הננו מתלחשים איש אל חברו ואומרים: „בריה" (בסגול), „מזיק". והתנאים מה הם? רבים הם. הראשיים: אם הענין נוגע עד נפשו. אם ה„מומנט" הוא יוצא מגדר הרגיל. אם הנואם יודע „לפני מי הוא עומד". אם הוא חש בכל האחריות והרצינות שבענין והשעה. אז הוא מתכשר ומתקין עצמו לכך. אז מתעלה ומתגלה אותו ה„כח" הנעלם והטמיר. מי שזוכר את נאומו של גולדברג בועידה הציונית בקליוולאנד, שבה נחתך גורלה של „קבוצת־בראנדייס", — יודה לי.

והוא הדין בכשרונו הספרותי. אל נשכח: באמריקה אנו — בית־הקברות של כמה וכמה כשרונות ספרותיים עבריים. גולדברג — מראשוני ה„אמריקאים" שבתוכנו. הוא נלחם — ויוכל. נמלטים מעטו לעתים לא־רחוקות מאמרים בעברית ואידית, שבברקי המחשבה והגנוי והעדנה שבהרגשה הרי הם ממליטים מפיך: אכן אוהב הוא מאד את הכתיבה ומתענג עליה (ומי שאוהב ומתענג — כותב יפה) ויודע הוא את ה„מלאכה" הזאת על־בוריה. לכשירצה, כלומר, כשיש הרצון הפנימי.

אבל, כפי שאמרתי, אין הצד הזה מענין אותי ביותר, לפי שעה. מענין אותי גולדברג האיש. בתור יחיד ובתור איש־הצבור.

מי הוא?

נבון ופקח. מעטים כמותו. חביב ונוח. עוד פחות מעטים. נתברכנו בכמה וכמה עסקני־צבור. אבל רובם ככולם ואפשר כולם, קוצים וברקנים. דוקרים ועוקצים אותך במבטי עיניהם ובכל העויותיהם. על הפנים סימן ורמז של בת־צחוק מתמדת, אבל היא מעושה, רעה ומרגיזה מאד. אפשר שכך צריך. יש לנו, ימעטו כמותם, טרחנים רבים. נניח. אבל אי־אפשר לך להפטר מרגש־השנאה לכל מין קוץ דוקר ומכאיב. אף־על־פי שהוא ממלא לפעמים „תפקיד הכרחי"... וגולדברג? — בעל „לב יהודי". רחמן. חסיד (במובן מתנגד

והיא מרתיתה לעין־השמש עירומה וטהורה — טהרת הצער האנושי מן העולם ועד העולם. היסורים החמריים הגלויים רק לבוש הם לענות־הנפש הרבה העולמית־כללית. מעין נס הוא! הכאב היהודי הפשוט, הידוע, מתעלה בעצם פשטותו למדרגת סמל נצחי, מבלי אבד כלום מפשטותו המציאותית, מאמתיותו החיונית. קורא אתה את ספורי ברקוביץ — את „ירקות", את „פרא־אדם", את „בני־כפר" ואת „נדחים" — ובכולם, בכולם אתה טובע בזוהר הבנה עליונה, הרואה ללבב־החיים, לעומק הצער הגדול, שלעולם אין האדם נגאל ממנו — למרות אשר הפרטים עצמם אין בהם מן הגבורה שבחיים ומן התפארת שבצער. קשה להביע את הרגש הזה ברור. אולם ברקוביץ, התועה תמיד באפלולית המדכאת, כאילו רואה אור גדול מתעלם בעצם־האפלולית ומשרה ממנו על הקורא, המשתעבד מרצון גם לעקה הגלויה, המוחשת, גם לגאולת האור הגנוז, הבוקע ועולה, צף ונוגה מכל עמוד ושורה. המציאות נגאלת מתוכה ובה: יותר משיש בפרטים המדכדכים אתה תופש בהם; סחבות־החיים מזהירות בזוהר פנימי, מפכה ונובע מתוכן. השממון והבדידות, המטילים אימה באמת המציאותית שבהם, מזדככים מתוך ההכרה, שהם־הם חיי־האדם, שזולתם אין כלום. אפילו בדברי ברקוביץ, הקלים יותר, ב„מפטיר" וב„בן־זכר", למשל, ואפילו בספורים, הנראים רק כהומוריסקות פזיזות, אתה שומע צליל זה שברחבות השועה האנושית, אשר מעבר לפרטים הפעוטים, שבהם היא מוצאת ארשת לה. כל האבות האלה, הנדהמים, הזועפים, המרגישים בחטא כמום נגד בניהם, אשר ילדו; כל האמות החרדות, הפחדניות, המתכנסות לתוך עצמן מאימת החיים המוזרים; הבנים, הנאכלים יומם ולילה בחרונם הכבוש וברגש־התשובה, המפעמם תמיד, בשוך החרון המחלחל — כל הבריות האלה, האובדות כשיות יתומות בערבת־ההוויה המשמימה, עוברות לעיניך דומם, שחות־עינים ורכות־צעד — סמל הצער שבחיי אדם מן העולם, צער שבקבלת הגזירה המוכרחת: אין החיים אלא צער — הוא־הוא מהות־החיים, אויר־נשימתם.

ולפיכך אין המחאה מתפרצת מפי ברקוביץ. יש ואתה מתחלחל מפני הכח הרב הזה שבו, העוצר בעד הצעקה, שלא תתפרץ, ומרפה את האצבעות, עד שלא נתאגרפה היד מתוך איום כלפי מעלה. הקול החרישי, המתון, אינו מתגבר ואינו אץ דרכו אפילו ברגעי־הכאב, המעבירים את האדם על דעתו. מה יתאונן אדם חי — וחייו הם מה שהם, באין ברירה, באין חיים אחרים? רחמים טעון האדם, רחמים אנחנו טעונים כולנו. וברקוביץ, המרחם על יצוריו, מבליע את רחמיו בקולו החרישי, המתון — כאילו אין צורך להטעימם, להרימם על נס. זוהי הרגשה, הבאה מאליה, ואין להתהדר בה כלל. הכרת־אמת היא בלבד — „ס'איז א רחמנות אויף דער וועלט", כדרך שהיה אומר הבראצלאווי. ומכאן בת־הצחוק הנוגה־נוחה, המרחפת תמיד על שפתי היוצר. חסד־ההומור הדק שפוך גם על הרגעים הטראגיים ביותר, העולים לנגד עיניו. הוא־הוא בעל־הרחמים בספרות העברית והוא גם ההומוריסטון העדין בספרותנו. שנים שהם אחד — אחד גדול, המישיר מבטו אל החיים, רואה אותם כמות שהם, ואינו נרתע מפני מראה־עיניו, מתוך שהבנתו הישרה, הרגישה, מלמדת אותו סליחה ומחילה שלא־מדעת. האלהים הרחוק, האי־נתפס, אפשר, איום הוא ונורא, כפי שפייווקה יוצר אותו בצלמו־כדמותו באותו דבר־ספרות קלאסי, „בני־כפר". ואולם לצעקנות ולהרעשת־עולם מה זו עושה? הפחד ותמהון־הלבב האנושיים מנסרים בחלל־העולם. נבין־נא את אלה — ונאהב דומם, בלא קולות וברקים, את האדם הכואב אלם, המפחד ומהסס בתוהו־החיים. כי זה — כל האדם.

רק מעט, בערך, מטובו העניק לנו י. ד. ברקוביץ עד כה. ואולם כחו הרב, הבוטח, מבצבץ מכל שורה ושורה בדבריו. אפשר, ספרותנו, המשכלת את יוצריה, היא שהשתיקה את המספר גדל־הכח בלא־עת. ואפשר, עקירה זו ללא הנחה, שחלה בחיינו בשנים האחרונות ולא השאירה אבן על אבן בבנין־קיומנו העממי, היא שגרמה לשתיקה מוקדמת זו. ואולם מתוך תודה נאמנה ליוצר על כל הטוב, אשר חנן אותנו עד כה, נתפלל להמשך יצירתו הבוטחת, הישרה. כי צמאה הספרות העברית לראייתו שלו בחיים, הרחבה, הנבונה, הרחמנית.

קורעת לב ומהדקת את השינים — כל הכואבים והסובלים האלה אחים הם, בני משפחה אחת. יוצאי מולדת אחת. הם המולדת, הם הכלל הישראלי! אפשר, ישנם בני־משפחה אחרים, שונים במולדת זו אפשר, ישנם יחידים, שאינם מצטרפים לכלל־ישראל זה. אולם יוצאי־דופן אלה — אין ברקוביץ נוגע בהם כמעט: אינו מכירם, אלא עד היכן שהם עשויים להבליט את הכלל הדווי, את הגוש המשפחתי הסובל. אותו, את הגוש השלם הזה, רואה ברקוביץ לעיניו תמיד — והוויתו הגושית, הוודאית, מזינה בחיוניותה הצבורית את הפרט, העולה ומתגלם מדי פעם על עין הקיום הכללי. הגוף הכואב עדיין גוף הוא. ולמרות הכאב המפרך — עדיין כחו אתו להוסיף עצמה לחלק האחד ממנו, לנפש האחת, המרחפת לעיני האמן. הגוף השלם — ולוא גם כואב הוא — כחו אתו להשיב אליו גם את הפרור, השואף להקרע מעליו ולשוט במרחקים. אפילו האינטליגנט, ה„תלוש", המופיע מדי פעם בין הנפשות, הצובאות על ברקוביץ ומבקשות לבוש ותיקון מידו, אינו „תלוש" בעצם. כח־המולדת עדיין רב עליו להחזירו מדי פעם, בנסותו להתלש, להעקר ממקום־חיבורו. ולפיכך אין ה„תלוש" כאן בריה חסרת־דם, שתכליתה בעולמה — תהייה, שאין לה סוף על עולמה. האינטליגנט הברקוביצי, עם כל ריחוקו מסביבתו, עם כל הקושי, שהוא מוצא בנסיונותיו להתקבל על סביבתו — עדיין בן־הסביבה הוא, יוצא לראות בסבלות אחיו, כאילו כפאו שד, ורואה ומרגיש בסבלותם בעל־כרחו, למרות התשוקה העזה להתעלם מהם, להתנכר. אי־אפשר לו להתנכר להם — מפני שאי־אפשר לו להתכחש לנפשו. שונא הוא את החיים האלה, שמיתה נאה מהם, שונא אותם מתוך שהוא רוצה להשתחרר מהם ואינו יכול — ושנאתו עצמה מרתקת אותו למפלצת זו, שהיא שואף לנוס מפניה. חיי־הרבים חקוקים בנפשו בשפודים מלובנים ואין הוא בן־חורין להפטר מכתובת־קעקע כואבת זו שבנפשו. האינטלגינט העברי אף הוא נושא אצל ברקוביץ בסבל־הכלל. ומכאן חיוניותו אף הוא המוחשת, הגרעינית. אחיו הפשוטים, הסובלים אלם, יסוריהם — אמת והווייתם — אמת; ואף הוא, הפרט, שצערו נתפקח קצת ופה ניתן לו, אמתיותו כופה עצמה על כל החש בה מקרוב — בפשטותה הגלויה, המובנת. אף כאן אין התחכמויות פסיכולוגיות סתם, פלפולים, שבחיטוט מפליא בנפש הנדונה. אף כאן — גישה ישרה אל האדם, אשר ישר עשה אותו האלהים וישר הוא נשאר תמיד — לאמן כברקוביץ — בכל נפתוליו, גם בבקשו חשבונות רבים. הפרט המתבגר אף הוא בן־הכלל בעיני ברקוביץ: דרך הכלל הוא תופסו ולמנין הכלל הוא מצרפו. המשפחתיות הישראלית — ברקוביץ נאמן לה כאחד הראשונים כמעט, כנין ונכד לאבות הספור העברי. וכמדומה: אחרון הוא להולכים בדרך זו, תפיסת האחדות הישראלית אף בחלקיותה.

ודרך־אגב: מתוך כך, אפשר, תתבאר קמצנותו של י. ד. ברקוביץ ביצירה הספורית זה עשר שנים בערך. בתקופה קצרה זו לא רק שניסח מסביבתו המיוחדת, שמתוכה דלה את עשרו, אלא שסביבה זו, היקרה לו, הרחבה לו, למרות צרותה המדומה, נתדלדלה כל־כך ופניה נשתנו כל־כך, עד ששוב אין היוצר מכירה הכרה חפשית, תכופה. ירכתי־העיירה ופנות־ה„ישוב" הנדחות, גלמי יצירתו של ברקוביץ, פשטו צורה ולבשו צורה. בתוך האנדרלומוסיה, שירדה לעולם בשנים אלה המועטות, דומה, אבד הכלל, המפרנס אותו — נתעלם לגמרי. נתפוררו החיים — וברקוביץ כאילו מתירא מפני ליקוט הפירורים, שאין מהותו של הגוש מאחדת אותם, מוסיפה להם טעם שלמות ואחדות.

ג. הרחמים הכבושים

י. ד. ברקוביץ, הקשור אל הדלים, העומדים בשפל־המדרגה בחיים הישראליים — חסדי־אמנותו השופעים, הלופפים מלוא עולם, לא־תמיד מתגלים בברכתם הרבה, ברחבותם העולמית. מבחינה חיצונית הוא נראה כדל־המעין, כרפה־המעוף. לכאורה, הרי חומר־יצירתו אותה דלות אפורה ואותו עלבון־חיים צומק, הולך שחות, המטפטפים במרירות כבדה לתוך הספרות היהודית כשנות דור אחד וחצי. לכאורה, רק אח הוא לכל משורריה של העיירה הליטאית, הקורסת תחת נטל־העניות והשממון, קשת־רוח וקפוצת־שפתים. ואולם בחינה חיצונית זו כטומטמת היא, לקוית־ההרגש וקהת־התפיסה. הדלות החמרית, אשר בה מטפל ברקוביץ, אינה אלא מסגרת בידיו לתמונת האדם באשר הוא אדם, לדמות האנושית הכבירה, שהאמן מעלה אותה מתוך הסבל הקטן, החילוני, ומציגה לעין הרואה בכל זהרה הנצחי, בכל כאבה העולמי. ברקוביץ אינו שוקע בעניות דלוחה זו, שאת פצעיה הוא מחבש באמונה ובמסירות שברחמים, אלא, להיפך, ברחמיו הרבים הוא מפשיט מעליה את האפרורית הרגעית, החולפת,

חלל־הנפש. החוץ כאילו אינו: החלל המקיף ריק הוא, ריק בתכלית, והנשמה מתפרנסת משלה, מתוכה ובה, כלומר: מתהיית־האימים, מן החלחלה הרבה, הנושבת בה. ולפיכך נראה הספור העברי, כאילו הוא עוטה תמיד אדים חוורוורים, לא־מארץ, ובתוך האדים המכושפים כנפים נעלמות מאפירות בדממה, משיקות ולא משיקות. דופק־החיים משפיל כאוב מארץ, לוחש עמום, כמתוך שיתוק־החושים, מתוך קיום מפשט, שבכלי ההוויה החמרית, הארצית, הוסרו מעליו לעד. האינטליגנט היתום, חביב הספור העברי, חייו חיים אבסטראקטיים הם, התפשטות־היש — בחינת „במתים חפשי". ולפיכך גם הספור עצמו אבסטראקטי הוא, בנוי בעולם־התוהו וכופר במציאותו של עולם מוחש ומוצק, עולם קרקעי. הפרט הבודד, שנעקר מסביבתו ושכח את סביבתו, עד כדי לפקפק בעצם מציאותה, הוא הנושא את הספור על כנפי־רות ומסיעו הלאה מן האדמה הטובה, מחיי אדם באשר הוא אדם. „רוחניותה" של הספורת העברית היא גדולתה והיא גם חולשתה. ואולם י. ד. ברקוביץ כמעט שאינו זוכה ב„רוחניות" זו, אם גדולה היא, ואינו לוקה בה, אם חולשה היא. עולם־התוהו זר לו בעצם. התהייה הערפלית, המכושפת — כמעט שאינו נתפס לה כלל. רגליו עומדות על הארץ, מפני שגבוריו עדיין חיים חיי־גוף־ונפש על הארץ. הנפשות, הפועלות בספוריו, בנות־סביבה הן ובנות־מולדת, אותה מולדת נוגה ויקרה, מעוררת רחמים ומחממת את הלב בפשטותה העמוקה, במוחשיותה האנושית. גבוריו אינם תלושים. אפילו ה„אינטליגנט" שלו עדיין רק שואף להתלש — ועומד במחובר. כאן הסביבה קורנת מתוך הוויתה של הנפש האחת. נשמת־הכלל מרתיתה ומהדדת בלבטיו וביסוריו של הפרט. לכאורה, היחיד הוא נושא הספור ובו, רק בו, כל מעינינו. ואולם אחר כתלו של היחיד מורגשת מציאותם של הרבים. שם, מאחורי הפרגוד, הם עומדים — והוויתם המוחשת מוסיפה מוחשיות להוויתו של האחד המתואר, המובלט. החיוניות הברוכה! מאליה היא מתנחשת; מתנגנת ועולה מבין השיטין. הפרט אינו בודד כל־כך: הכלל, הגוש המוצק, עדיין רומז בחשאי מן החרכים ומפיג את הבדידות. דרך־תפיסתם של הראשונים בספרותנו העברית — בטרם נתקעקעה הבירה, בטרם נשתבב הגוש שבבים־שבבים. ברקוביץ כאילו מפחד מפני ההתפוררות, ולוא גם בוא באה. חותר הוא אל האחדות, אל שלמות הסביבה, למרות אשר נבעו הפרצים בכתלים עד לאין־אפשרות להעלים את העין מהם. היחיד אנוס לבקש לו אחיזה ברבים. השרטוט האחד אי־אפשר שלא יאבד ולא יטושטש, אלא אם כן הוא נוסף לתמונה השלמה. דמות האדם החי, האמתי, אינה מצטיירת בבהירותה החיה, האמתית, כי אם על עין הסביבה, אשר בתוכה הוא משתזר ובאוירה הוא מתפרנס ומתקיים. רחמים גדולים מפעמים את היוצר: בעל־כרחו הוא מהדק את הקשר בין האחד לרבים — ואפילו בין היוצא לנשארים, שלא תתקוף היתמות גם את האחד, גם את הרבים, שלא תבלע שאייה את היוצא ואת הנשארים גם יחד. י. ד. ברקוביץ אינו נועז לראות בבדידותו הגמורה של היחיד, להישיר מבטו אל ה„מולדת", המתרוקנת מבניה. רואה הוא את הכשלון — ואולם קשה עליו השכול מהודות בו: היחיד אמנם אומלל הוא, מדוכא ושבע־יסורים, ואולם רק אחד הוא מרבים אומללים, מדוכאים ושבעי־יסורים.

ומכאן רוח־משפחתיות זו, השורה על ספוריו ומשרה חמימות שבחבוב־יסורים על כל המפסיר את עצמו להשפעתם החרישית, הנוקבת עד התהום. ספוגים הם כאב עצור שלאחר יאוש, שועה אלמת ממעמקים, שאין שכר לה וגאולה. ואף־על־פי־כן אין היאוש שבהם מרכרך את הנפש: להיפך, הוא עצמו כאילו לוחש תנחומים צנועים לעצמו, מתפייס ומתרצה מתוכו ובו. כן, כאב וצער — וישועה אין; ואולם יתברך הבורא וישתבח היוצר, שברכנו, לפחות, בצער, שהוא צער־רבים, צערם של כל ישראל הנדחים והחלכאים, הקבורים חיים בכפרים שוממים והמתלבטים סחופים ודוויים בעיירות נשכחות מלב, גוססות בדלף ובעניות מנוולת תחת שמים בוכים, שאינם מתבהרים עולמית. דומה: משפחה אחת שלמה, ירודה עד לעפר, נתכנסה כאן לאבלות משפחתית, לישיבת־„שבעה" ביחד, בחבורה. וכיון שכל המשפחה כאן וכל אחד מבין לחברו באין אומר ודברים, ואפילו מבלי הצצה זה בעיני זה — הכאב מתרכך קצת, אם כי כשלעצמו אין מוצא ממנו. כאב זה — כל הקרובים שותפים בו, וממילא שצדוק־הדין, אפשר, תהא אמירתו קלה יותר, אם לא מעודדת יותר ומאמצת ברכים כושלות, חלושות. כל הנפשות העלובות, שבהן עוסק י. ד. ברקוביץ וקדושה ובטהרה מסותרות — הרוכלים הפעוטים למיניהם, המלמדים והשמשים קלושי־הזקן ותשושי־החיים, גנני־הירקות שבירכתי־העיירה ובני־הכפר הפרועים, שבדידותם צועקת עד לשמים וביישנותם

לשמש את הצורה החיצונית: התוכן נעשה מעין אילוסטראציה לסגנון. ווירטואוזיות זו, בין שהיא רצויה, בין שאינה רצויה, מורגשת היטב בספורת העברית. רק יחידי־סגולה מועטים חפשים ממנה לגמרי. ובתוך אלה, היוצאים מכלל זה, הוא י. ד. ברקוביץ. טבעיותו מגיעה אותו לידי כנות מזוקקת. כשם שאינו הולך בגדולות בבחירת החומר לספוריו ועושה גדולות מתוך כך ביצירת הנפשות הפשוטות, הנדחות, הקמות כמצבות חיות לסבל האדם הפשוט, האלם באשר הוא — כך הוא הולך למישרים דרכו באופן תיאורו הנאמן, המשועבד לצורך האמתי, ליצירת הנפש הנדחה, העולה מן התוהו. דרך־היצירה כפות כאן ליצירה עצמה: היא העיקר! ולפיכך אין אונס ואלמות באמנות הספורית של י. ד. בקרוביץ. כל שרטוט חדש, העולה ומשתזר בפרצוף המתרקם, מוכרח הוא, מגיח ויוצא על־פי צו פנימי שבהתהוות־הפרצוף. שרטוט קורא לשרטוט וקו קורא לקו; זה שומר על זה, וזה ערב בזה. ערבות הדדית היא. דומה: אין פרט נוסף לתמונה הנארגת, אלא אם כן בא עליו הסכם שאר הפרטים. ומכאן הארמוניה נפלאה זו שבבנין ספורו של ברקוביץ ואותה פשטות נאמנה, הכופה עצמה על הקורא ומתקבלת עליו בלא התחכמויות ופקפוקים חשאיים. ומכאן גם העשירות, המזינה את תיאורו: הרגע הבודד סופג אל קרבו כמה שהוא עשוי לספוג על־פי כח־קליטתו הטבעי, שלא מתוך גרגרנות יתירה ולא מתוך זהירות יתירה, שמא עינם של הרגעים האחרים צרה בו. עשירות שבאחווה ורעות. אמידות מתונה, אריסטקראטית: שפע, היודע להצטמצם לפי צורך־השעה.

שפע זה, הגנוז בטיב־יצירתו של י. ד. ברקוביץ, כאילו מבטיח מדי פעם פרץ גלוי, זרם הכח העצור, העתיד למצוא ארשת לו ביצירה רחבת־ידים, ולא רק רחבת־לב. הספור הקצר נראה תמיד כאילו אָמנם קצר הוא לו מהשתרע לכל אוות־נפשו. נדמה תמיד, כאילו על־פי כח־תפיסתו יורשם של בעלי־התריסים הוא בספרותנו. ושלא־מדעת, למרות התוחלת הממושכה, עדיין אתה מצפה ליצירתו השופעת, לנובילה הצרופה, שהוא עומד לתת לנו, לספור הרחב, שבו עשויים חיינו המפוררים להשתקף סוף־סוף — בשלמותם, לכל היקפם האפי, למרות התוהו, השורר בהם זה עשרים־שלשים שנה. היסוד האפי הטהור הוא אחד מסימניה המובהקים של יצירתו של ברקוביץ — וברכה רבה שמורה בו לספרותנו, אילו הותרה הרצועה מעל פניו והנטיה האפית התחילה זורמת סוף־סוף בערוצה הרחב, אשר אותו היא מבקשת אולי בלא־יודעים.

ב. האחרון

י. ד. ברקוביץ, נדמה לך לפעמים, הוא האחרון לדור המספרים העברים, הדולים ממקור הכלל הישראלי, ולא ממקור־חייה של הנפש האחת מישראל, של הפרט התלוש. היחיד האובד, הבן שגלה מעל שלחן אָבות ואינו מוצא לו צל־קורה וניחומי־מולדת ברשויות הזרות, שבהן הוא תועה בנדודיו — הוא בן־טפוחיה של היצירה העברית הספורית בתקופתה החדשה. התלישות, התהייה והשממון בעולם זר וחדש הם־הם קויה האופיניים ביותר של הספורת העברית הצעירה. בת־בלי־בית מתלבטת כאן הנשמה העברית, ההולכת ערטילאית, ילידת התוהו הגדול, שאין לו ראשית ואחרית. בן־לילה כאילו נפסק הקשר בין היחיד, האינטליגנט הישראלי, ובין האומה הורתו ויולדתו. חדלה אפילו ההתלבטות בין הפרט והכלל, הרווחת בספרות־ההשכלה — התלבטות זו, המעידה עדיין על היחיד, שהוא מרגיש, לפחות, במציאותם של הרבים, שבהם הוא נלחם ומעליהם הוא שואף להקרע. בספור העברי החדש אין גם מלחמה והתנגשות בין הגבור לסביבתו. הסביבה כאילו נתנדפה כולה: נגוזה ואיננה. הקרע, אשר אותו מבשרת ספרות־ההשכלה, חל ואתא: היחיד נקרע מגוף־הרבים והוא נשא בודד על פני מים רבים, כ„קריעה" גלמודה זו, המתרסקת מגוש־הקרח, אשר על פני הנהר, בהחם שמש־האָביב לה. גבור הספור העברי החדש, האינטליגנט הישראלי האומלל, מתגלה כאן בכל אימת הוויתו — יתום, שמעולם כאילו לא הכיר את אָביו, בריה משונה, שנולדה כך, ביתמותה, ללא אָב ואם: מן התוהו כאילו נולד, מן התוהו הזה, שנמחו בו גבולות שמים וארץ, וכולו ערבוביה ושממון, תהייה שאין לה סוף על ריקניות שאין לה סוף. מחוף־המולדת הפליג הבן הנודד, שצר נעשה לו המקום בבית־מולדתו, ואל חוף זר לא יגיע. החוף הזר אינו מקבלו: מתחמק הוא ומתרחק מעיניו בלי־הרף, כאופק־ים, הנרתע תמיד לאחוריו מן העין, הכלה לו. הנדודים הנצחיים נעשים כאן הכרח גורלי, גזירה כבדה, אין־פתרונים. הם־הם חיי האינטליגנט מישראל, גבור הספור העברי הצעיר, התלוש מכל סביבה חיצונית. וממילא שהספור עצמו אינו יונק מבחוץ, אלא מבפנים, מן התהייה הרבה, הממלאת את

ש. האלקין:

י. ד. בֶּרְקוֹבִיץ

א. השפע הַגנוז

כמעט חידה היא, אחת מחידות־היצירה, המרהיבות את עין כל היודע עוד להשתאות בחרדת־הקודש על נפתולי־היצירה הנפלאים. י. ד. ברקוביץ, המעניק פירות מוגמרים לספרות העברית רק מפקידה לפקידה, הנוהג קמצנות יתירה במתן דבריו לספרות — מתגלה כבעל־שפע עצום בדרך־היצירה עצמה, באופן־יצירתו. הוא, הסגפן מצד הכמות, הנראה לקצרי־הראיה כמקשה לילד — מצטיין דוקא ברחבות קלאסית בדרך גישתו אל החיים, בתפיסתו האמנותית. בספרות העברית החדשה, קצרת־הנשימה וטפופת־הצער, אחד מיחידי־הסגולה המועטים הוא י. ד. ברקוביץ, השליט ברוחו, הכובש את יצרו ומשהה את מבטו על החיים, עד כדי לראותם ראיה מקיפה, ולא רק חודרת, ראיה פקוחה, נדיבה, ולא רק מעמיקה, בוחנת ובודקת. עינו השנונה, הנוקבת, רואָה גם לרוחב. החיים אינם מטפטפים עליו טפות־טפות. נפש־האָדם אינה מתגלית לו טלאים־טלאים, קו לקו ותג לתג. הזרם הרחב שופע עליו, משתפך לתוך נפשו במלואו, בעשרו. האָדם, התופס אותו בלבו, מופיע לעיניו כחטיבה שלמה, נפש חיה, רבת קולות וגוונים. ואם אין ברקוביץ משקה אותנו מן השפע, הנתך עליו, כי אם במשורה, במדה קצובה — טעם השתיה אינו משתנה: הרושם, הנשאָר בנפש, הוא, כי יש לו עוד רב; כי הרבה יותר משהראָה לנו גנוז עוד אתו; כי מגלה הוא רק טפח מיריעת־החיים, הנגולה לעיניו־הוא לאָרכה ולרחבה, לכל רחבה. והוא הדין גם בדרך־תיאורו בנפש האחת. לכאורה, הרי זוהי דרך־התיאור השמרנית, המוכרחת בספור הקצר — הרמת המסך בקרן־זוית בלבד, תפיסת החיים ברגע חולף אחד, צמצום המבט בגילוי המקוטע, ההולך כלעומת שבא. ואולם אצל ברקוביץ אין אלה רגעים בודדים סתם, הברקות ארעיות ומפוזרות. דומה: הניצוצות הבודדים מצטרפים אגב קריאה ללפיד בוער, הלופף באורו את הנשמה כולה ומציגה עירומה בהתפתחותה, בהתהוותה, רגע־רגע, למיום היותה ועד עתה. הרגע האחד אצלו אינו חשוב כשלעצמו בלבד, אלא פתח פתוח הוא, שדרכו עוברים לעין הרואה חיי־הנשמה לכל רגעיהם — ברפיפותם, בהמשכם. הרגע יוצא אצלו מגדר רגע. הפרטיות מתעלה למדרגת כללות רבת־תוכן: הנראה מעיד על מה שאינו נראה, והקיים, הניתן, מתווה את דרך־ההשתלשלות, את סדר החליפות והתמורות, המגיעות לגמר התגבשותן ברגע האחד הבודד. אצל ברקוביץ כל קטע נפשי הוא אבר מן החי, שטעם־דמו הוא־הוא דם הגוף כולו. הפרור האחד מטעים אותך טעם העיסה כולה. הספור הקצר כאן הוא עוברו של ספור גדול, שלא נכתב, שטר־חוב על רומאן, שלא נתבשל משום־מה — רמז לרומאן.

הזשסט הרחב, המתון, הוא המציין את ברקוביץ ומקרבו לדרך־היצירה הקלאסית, המקיפה. רחוק הוא מן הווירטואוזיות, האוצלת מרוחה על מספרינו העברים. אין הוא להוט אחרי הנצנוץ רב־הקסם לא בבירור החומר ליצירתו ולא בדרך טיפולו בחומר זה. אין כברקוביץ בספרותנו יודע להוציא יקר מזולל, להפוך לאמנות נעלה דוקא את השכיח ואת המצוי שבחיים, ואין כמוהו עוד יודע לקמץ בסממני־יצירה, להגיע אל השלמות באמצעים פשוטים, גלויים לעין, לכאורה. הספור העברי החדש, לסוגיו הנעלים ביותר, מצטיין או בחריפותו המרוכזת או בעמקותו החטטנית, רבת־הניתוח: מצד אחד ברנר, המגיע כמעט לידי עינויי־נפש בחפצו זה לראות את כל הפצעים הדווים ולנקר בהם בצפורן השרועה לאט־לאט; ומצד שני שופמאן הנוקשה, הסלעי, הפסל קפוץ־השפתים, היודע להחיות את השיש הקר בהנפת־פטיש אחת ביד אמונה. הספור העברי החדש, אפילו בדוגמותיו המובחרות, עולה למדרגה גבוהה בעיקר בווירטואוזיות שבו. פיקאנטיות מיוחדת, זרות מובהקת הן מתכונותיו העיקריות — לא רק מצד התוכן, מפאת מהותו הפנימית וטיבו הפסיכולוגי, כי אם גם מבחינה חיצונית יותר, מבחינת הסממנים, המשמשים לצורך יצירתו — דרך התיאור וההרצאָה. אף מבחינה זו הרי הספור העברי החדש „מסוגנן” הרבה. היוצר כאילו כפות, משועבד לסגנונו כשלעצמו. גנסין ושטיינמאן, שטיינברג ועגנון — דומה, עתים מספרים לא מתוך צורך עמוס לגלות את אשר הם רואים בחיים, כי אם לשם גילוי המאניירה המיוחדת שלהם בספור, לשם הבלטת דרכם הם בקודש. לעתים נראה, כאילו תוך־הספור, הפנים, לא נוצר כי אם

המחשבה היא משחק, אני אומר לך, אָחִי; ויערך המשחק בעוז ובתוקף, בנפש מלאה גאון וחדוות יצירה, בשרירי גברים ובכחות עלומים, בלבבות זכים ונאמנים, על כל רוחב שדה המערכה.

ישחק־נא כל אחד את משחקו הוא. החטא הגדול של האדם הוא החטא לנשמתו — חלול נפשו הוא, שאין עליו כפרה. החטא הזה מחלל את הקדושה והיופי שבחיים ומוריד את המשחק המגוון והנהדר למדרגה פעוטה של משחק פגום, חסר צבע ומעוף. "Wandle doch jeder nach seiner art". הצווי הגדול והרחב הזה — גֵיתֶה השמיעו. הצווי הזה מזכה ומחייב כאחד, כי הוא דורש נטילת רשות וחופש וגם נתינת רשות וחופש. זו מצות־עשה שהכל חייבים בה ולאורה ינוסו הצללים.

ישוטט לו כל אחד לפי דרכו הוא. כדי לספוג את כל יפיו ולמצות את כל מתקו של משחק־שעשועים זה, המחשבה האנושית, צריך אדם לחרוג מזרועות מחניקות, לצאת מן המצר של תחומים צרים ומוגבלים ולהמלט אל עולם ער וחפשי, ששם בני־אדם הולכים זקופי קומה וגלוי עינים וחושפים את מכמני נפשם מבלי אונאה ותרמית ומבלי „אימתא דצבורא".

רגילים אנו לפעמים לטעון ולאמר, שרק האמנות מוסיפה לווית־חן וברק־קסם לחיי האדם, מפני שהיא פורשת צעיף של משי ופרחים על תוגת־מציאות מרה ויום שעמום חוור; מפני שהיא יוצרת את האילוסיה הגדולה ומלבישה את חיינו מחלצות. אולם לא כן המחשבה, מפני שהיא שואפת תמיד לקרוע את הצעיף, להרוס את האילוסיה ולהציג את העולם עירום ועריה. הטענה הזאת אינה צודקת כל עיקר. המחשבה, אף־על־פי שהיא בועטת לפעמים במקובל והיא מנסה להרוס בלי־חמלה את החומה הישנה, היא באמת היוצרת היותר גדולה של האילוסיה הנעלה והרמה. התבגרנו כבר למדי למען דעת, כי את האמת לאמתה, אשר לא תמעד לנצח, לא נצליח לגלות ואת הסוד הנעלם לא נצור ברשתנו. מחשבות ימים קדומים מנופצות לעינינו ועולות בתוהו, וגורל כזה יעבר גם על מחשבות דורנו אנו. ימים יבואו וצחקו אנשים בגאון־לב לכל מחשבות לבנו וישתערו בקרב לקראת מבצרי־רוחנו. זאת היא תעודתה של המחשבה: להרוס אילוסיה ולבנות אחרת במקומה. בזה כל יפיה וגאונה. כשם שנער גדול אינו מסתפק במשחקו של ילד קטן ומבקש לעצמו משחק לפי רוחו הוא, כך גם האדם כשהוא מגיע במהלך התפתחותו לאיזו דרגה יותר גבוהה, אינו מוצא עוד ספוק־נפש בצעצועיו שבלו מזוקן ואשר גם כחם להלהיב ולזעזע את נשמתו. אז תבוא המחשבה לעזרתו ותעודד את נפשו הנלאה ותושיט לו צעצועים חדשים בהתאמה לרוחו המבוגר ומוחו המפותח.

אדם־אדם ומשחקו, דור־דור ומשחקו.

השירה, הזמרה, האהבה, האמנות, וביחוד המחשבה העולה על כולן, הן־הן המשחקים הגדולים של בני־האדם, הפרי ופרחים של החיים. המשחקים הללו הם־הם עולמות־ההוד, שבראו לעצמם אלה בני המין האנושי, עולמות־מפלט מזהירים, העולים בחנם וקסמם על העולם המוחשי, הממשי, עמוס הצער והיגון. הם־הם הגואלים את נפשנו והמעלים את החיים למדרגה של עסק מענין ורענן והעושים את הקומדיה למחזה אדיר ויפה, מגוון ומעודן ומושך את הלב.

ברוקלין, נ. י.

המחשבה בתור משחק מתירה לו לאדם להלחם נגד דעותיו של חברו, לנתח אותן באיזמל הבקורת, לבטל אותן ולהציגן ללעג, אם הוא רק עושה את זאת מתוך שאיפה פנימית ושלמה — לתת בטוי עז ורענן למערכי לבבו ולאמת אשר בקרבו. כך דרכו של משחק. אבל אם אדם מאפיל על עצמו בטליתו והוא עומד זעום־פנים עם השופר ביד לבלום את שפתי חברו, לקרוא תגר על דבריו ולהחרים אותם מפני שהם יוצאים מן תגדר הרגיל, מפני שהם מתפרצים מחבלי־קדומים ומשעבוד־צורות־מסויגות — הרי הוא נועל דלת בפני המחשבה. הוא מעלה קורי עכביש על מוחו של אדם ומקומו מחוץ לשדה המערכה ולא לקחת חלק במשחק.

אומרים שאין בני־אדם מסוגלים כלל לדבר על איזו אמת מוחלטת, על האמת כשהיא לעצמה, מפני שכח תפיסתם הוא מצומצם מאד והם מכירים את ההוויה דרך חושים מוגבלים. נכון וקיים. אולם התאווה העצומה לבקש את האמת, להסיר את הלוט ולכבוש דרך במצפוני העולם — תאווה זו יוצקת זוהר בחיים ומכניסה בהם כוונה ותכלית. לא האמת כשהיא לעצמה, אלא הפרוצס של בקשת האמת הוא העיקר (לסינג). אם אתה לא מזייף את רגשותיך ולא משעבד את נפשך; אם אתה לא אוכל את לחמך בשכר דבריך שאתה דורש ולא בונה את ביתך בשכר אמתיותיך שאתה מציע — ואתה מביע רק את האמת אשר תהגה במוחך ואשר תרחש בלבבך — הריני חש, כי מתחמם אני באורו של יצור הראוי להקרא אדם. וגם אם אינני מסכים לדבריך וגם אם תועה אני בסימטות אחרות, הנני מוכן לתת את ידי לך והנני נהנה מזיו שכינת היצירה שחותמה אמת.

כי אליבא דאמת ומבחינה יחסית, הלא גם על מחשבותיהם התקיפות של גדולי־הרוח, המנסות לדרוך נתיבה במים אדירים, אפשר לחלוק ולקמט את המצח באותות ספק לעומתן. הן גם הם טרם באו בסוד שדי ואל תעלומות היצירה ועמקי פלאותיה לא חדרו. עלובים כמונו הם נושאים עין אל מרחב שחקים למצוא פשר החזון — ואין הגה ואין קשב. כל שיטה פילוסופית היא רק סגנון ונוסח מיוחד של הוידוי הגדול והעולמי „איני יודע". אותה אי־הידיעה המזעזעת והמעוררת, אותו הכאב המר והמתוק הבא מתוך הכנעה לפני כבשונו של עולם, הם הם הכחות הדוחפים של היצירה האנושית בשירה, באמנות ובמחשבה. אולם אם אפשר לחלוק על מסקנותיהם של אלה אצילי הרוח, אם אפשר להתייחס הרבה פעמים באי־אמונה למה שהם דולים מתהומות ההוויה כבדי התעלומה — דבר אחד ברור למדי ומעורר התפעלות אין־קץ: אותו האופן שהם נגשים אל הפרובלימה, אותו עוזו הלב, אותה השאיפה העצומה והאלהית להוציא למרחב את מה ששקוע בתחתית הנשמה — כל אלה מכריחים אותנו לכרוע ברך לפניהם ולהרגיש גאות בלבנו על שייכותנו אל המין האנושי, שהוציא מקרבו בריות נעלות, יפות־נפש ואמיצות־רוח כמו אלה. מחייהם הנאצלים מפכה ושופע איזה יופי זך ועליון, הוד גדלות האדם בדרכו במרומי־אל, העולה הרבה על המחשבה בעצמה. אפשר לבלי להסכים, למשל, למדרשו של אותו „שכור־אלהים" ברוך שפינוזה. היו רבים שחלקו על תורתו. יש רבים שלא יסכימו להכנים את כל חזיוני העולם ורבוי גווניהם לשום שיטה עשויה בידי אדם. אפשר, למשל, לרחות בשתי ידים את המסקנות הקיצוניות של תורת ניטשה. במדה שמדד ניטשה לישו, באמרו עליו שהוא היה הנוצרי האחרון, כך אפשר למדוד גם לו, לאמר עליו, שהוא היה הניטשיאני האחרון. המחשבה היא המשחק ושירת חייו של אותו היחיד. אם אתה עברת בדרכים אחרות, אם נשמתך התלבטה בנסיונות אחרים; אם מחומר אחר קורצת ומלאכים אחרים לוו אותך בצעדך על סף העולם הזה — תרגיש באופן אחר ותחשוב באופן אחר. הנך חפשי, איפוא, לנפשך ולהגות ככל העולה על רוחך. אבל מי שמסתכל בחייהם של אלה גדולי־הרוח, במאור הגדול הבוקע ועולה מתוך משחקם הנאמן והאדיר ואיננו חרד ביראת־הכבוד עד למעמקי הוויתו — הרי הוא חשוך־תאווה וסרים־מחשבה ומשולל העסים והלית האנושי. המשחק הוא העיקר. המשחק הוא חפשי והוא עסקם של אנשים חפשים. לדבר על מחשבה משועבדת הוא כאילו לדבר על אש קרה ועל מים יבשים.

ואם במשחק אנו עוסקים, נתנהג כאנשי־אספורט אמתיים — ונאמנות הלב תהיה נר לרגלינו. נהיה־נא ענוי־לב למדי לשום סימן־שאלה אחרי מחשבותינו אנו, ורמי־לב למדי להתבונן דומם במחשבותיהם של אחרים ברגש של פקפוק קצת. אפשר שאין אמת בעולם; אבל יש יופי בעולם ויש משחק אדיר ונעים, המכנים שירה ורעננות ונגוהות אלהים בעצבון החיים.

ראובן צינדר :

הַמַּחֲשָׁבָה בְּתוֹר מִשְׂחָק

אחת ההופעות של חיינו, הגורמת לנו יסורים לא־מעטים והמכבידה לא־פעם את עולה עלינו, היא אי־ההכרה בעובדה הפשוטה והברורה, כי — המחשבה היא המשחק של בני המין האנושי ; מתנה השלוחה ממרומים לשמחתנו, ולא מטה־זעם שלנו. כל קסמה הלוהט, כל חנה המשיב נפש, כל יפיה והודה של המחשבה אפשר להכיר רק אז כשהיא מנתרת ומעופפת כצפורת־כרמים בשלל צבעיה לענג את לבות בני־האדם ; כשהיא רוויה שפע של פלאות החיים, מנגינתם ותוגתם, ולא כשהיא קבועה במסגרת צרה וזעומה של דוגמתיות עגומה, צחיחה ופראית.

וכלום אפשר להוציא מדברים אלה, שאסור להתייחס אל המחשבה באופן רציני ולהגרר אחריה בתמימות לב ? לא ממנו ולא מקצתו ! להיפך, אני אומר את הדברים האלה מתוך רגש של כבוד ומתוך אהבה־עוברת־גדות־לבי כלפי המחשבה. חפצי רק להטעים ולאמר : כשם שהשירה והזמרה והאמנות והאהבה ניתנו מידי אלהים לרומם ולשעשע את בני־האדם, ליצוק יופי וזוהר אל תוך חייהם האפורים של שוכני־בתי־חומר ולהרכיב רגעי־עונג, הוד כוכבי־רום ויקר חסד־אל ביום עברה וזעם — כך גם המחשבה.

ובכן, מה פירוש המלים „המחשבה בתור משחק" ? — להתייחס אל המחשבה כמו אל משחק־אלים, הבאה לשזר את עדנת שמי־תכלת בתוך מסכת חיינו ולאושש את צעדינו בתוך התוהו־והבוהו של תהומות החיים. כשם שאנו דורשים מן המשורר, ששירו יהיה הבעה אמתית ובלתי־מזויפה מהכרתו הנפשית, שישיר „כמו שתשיר הצפור" ויהיה חפשי בדרכיו, כך יש לדרוש את זאת הדרישה מכל אלה המשתתפים במשחק המחשבה. רק אם יש לך הכח, אומץ הרוח וחוזק הלב, להשתחרר מכל כפיה ואונס, מכבלי מסורה מאובנת, משלטון אידיאולוגיה מפלגתית מצומצמה וקפואה, ולעמוד לפני חלון החיים ולראות את המחשבות עוברות על פניך כצפרים מרובות גוונים ומנומרות בצללים ונגוהות — רק אז יש בך לטעום טעם מחשבה. אז תחוש בחביון נשמתך, שהמחשבה היא המשחק היותר־עליון, היותר איתן והיותר אצילי בעמק חיינו, זה רב־התענוגים ורב־התמרורים.

המחשבה איננה קבועה, מסוימה וחנוטה, כי אם יצירה אנושית תמידית ותדירית המפכה ונוזלת כהמון מעינות חיים המתפרצים בשטף איתנים על כל העברים. מאותו משק כנפים של מחשבות פורחות ומאותו הריתמוס הנהדר של אידיאות מתגוששות, ישמע קול נהמו של האדם הגאה, המחבק עולם בזרועות וכובש לו דרך בסופת המדבר ; ואל אל־אלים ידמה.

המחשבה בתור משחק דורשת מן האדם לקחת חלק פעיל במשחק, להביא לידי תנועה את מכונת המחשבה שלו, ולא לקבל מן המוכן ומן המסור בלי הבחנה ובלי דרישה. ודאי שרשאי אדם לענות אמן למחשבות אחרות מקובלות, אבל ה„אמן" שלו צריך לזנק מקרב הכרתו הפנימית ומתוך הרגש החפשי שבלבו.

המחשבה בתור משחק דורשת מן האדם סבלנות גדולה ורחבה עד קצה הגבול. היא דורשת ממנו להיות אציל־הנפש, שואף להתגלות הרוח ושחרורו מכל שלטון ורסן. היא נותנת רשות לאדם לחשוב כל מה שהוא חפץ ולתת בטוי זך ושקוף לכל מה שהומה ותוסס בתאי מוחו בלי משא־פנים.

המחשבה בתור משחק דורשת מן האדם להיות זך־הלב וטהור־הכוונה, להתייחס ברגש של בוז לכל גנבת־דעת וצביעות, לכל זיוף ואונאה ולהגיד את האמת, את האמת שלו, בלי מורא ופחד. על לוחות הברית שלה חקוק העיקר הגדול בשביל כל אנשי־רמי־המעלה, המשתתפים והלוקחים חלק במשחק־אלים זה : "This above all: To thine own self be true". (האמלט).

המחשבה בתור משחק היא גאה ויהירה, צועדת בקומה זקופה ובצעדי און קדימה, אינה נחשלת בדרכה ואינה דורשת אל המתים ואל החנוטים. „יקברו המתים את מתיהם", היא גוזרת, ופורקת את עקת העול של אבק מצבות עתיקות וצוהלת ברינה כלפי עליצות החיים ולקראת תועפות העתיד.

ב

עוד הפעם הננו בגן אפיקורס אחרי אלפים שנה של „ימות המשיח", של אמונת „הצער והאהבה", אמונת „עניי הרוח", אשר הדעת להם למחתה ואי־הדעת — מקור האמונה ומעין האושר, של התקוממות האדם נגד אמונה זו ומלחמתו הארוכה המסוכנה בה בשם הדעת החוגגת לאחרונה את נצחונותיה ברעש והמולה גדולה, לעתים לא רחוקות גם גסה, ותמיד מחרשת אזנים.

עוד הפעם הננו בגן אפיקורס, הוא אפיקורס השני, הצרפתי, ושוב תשמענה אזנינו קול ענות חלושה והוא מביע מורא קשה, פנימי, עמוק, כמוהו כהולך לפניו, כמורא היווני העתיק עם הערב שמשו; רק שונה בתכונתו.

בגן אפיקורס השני, הצרפתי, צללים נוגים קודרים ישתרעו והם מהלכים עלינו אימה — זאת אימת בעל הגן מפני חדלון הנפש, מפני יציאת האלים!

מכל פסוק, מכל מלה היוצאים מפי בעל הגן, תדבר אלינו האימה הגדולה והחשכה ההיא, ואם שבעים ושבע מסכות עבות ודקות ישים עליה, אותותיה בל תנכר, והיא מביטה אלינו בעינים קופאות ומקפיאות את הדם ומחרידות את הנפש עד היסוד בה.

אפיקורס הראשון ותלמידיו ותלמידי תלמידיו מבקשים את המפלט מפני הריקנות בשחרור האדם מן המשפטים הקדומים. ואולם אפיקורס השני יודע כבר מן הנסיון התולדי, כי אין ריקנות לא רק בטבע, כי אם גם בנפש האדם. הוא יודע, כי כל משפט קדום שעבר מניח את מקומו לחברו ההולך ובא. ו„כשהוא רואה שגיאה ישנה חולפת, יחשוב על השגיאה החדשה שתבוא במקומה, וישאל את עצמו בחרדה, אם לא תהיה זאת החדשה אי נוחה ומסוכנה יותר על הראשונה". ועוד גם זאת: „אם יביאו בחשבון את הכל ימצאו, כי המשפטים הקדומים הישנים הם פחות מסוכנים מן החדשים, כי על כן נעשו חלקים מתשמיש הזמן עד שניטל עוקצם כמעט". שמא תאמר: מי יודע, אפשר שיש תכלה גם למשפטים קדומים, אף אתה אל תשמח על ככה. דע, כי אין לך באדם „חסרון שבטלוהו שלא בטלה עמו מדה טובה שהקבילה אליו".

אפיקורס הראשון לא אהב את הדעת כשהיא לעצמה ורק עשה אותה כלי חפץ למעשה השחרור מן המשפטים הקדומים. ואולם אפיקורס השני, הירא והחרד במעמקי נפשו מפני שחרור זה, אינו מוצא כל חפץ שהוא בדעת. הדעת פשטה את הרגל. והוא בועט בה! הלואי ולא הכירה בן־אדם מעולם. כי היא מפרעת השלום, היא קיר הברזל החוצץ על האדם בעד האושר.

„הבערות היא התנאי ההכרחי, אינני אומר של האושר, אלא של הקיום עצמו; אילו ידענו את הכל, לא היינו יכולים לסבול את החיים אפילו שעה אחת".

לילה עליך, בן־אדם! הדעת לא תופע עליך נהרה!

„בליל זה, שבו הננו שרויים כולנו, יכה המלומד את עצמו בכותל, בה בשעה שהבער עומד לו במנוחה באמצע החדר".

„אם הארץ קטנה היא או גדולה — מה איכפת לו לאדם ובלבד שיצטער ובלבד שיאהב".

„ובלבד שיצטער"! — כי „הצער, זה האלהי שלא נערך כראוי, לו אנחנו חייבים להודות על כל הטוב שיש בנו, על כל מה שנותן ערך לחיים; מידו לנו החמלה; ממנו לנו אומץ הלב; לו שומה עלינו להכיר טובה על כל המדות הטובות כולן".

ועוד: „הצער והאהבה — אלו הם שני מעינות התואמים של היופי הארצי שלא יחרב לנצח"; כלומר: של היופי ושל האושר גם יחד.

ככה ידבר אלינו אפיקורס השני, הצרפתי, אנאטול פראנס „בגן אפיקורס", הוצאה עשרים ושמונה.

ובן־נוצרים זה, שברח מן המנזר ואת רוח המנזר הביא עמדו אל „גן אפיקורס", אחרי דברו וכתבו את הדברים האלה ועוד דברים רבים כהנה וכהנה — היה לקומוניסטון.

ואנחנו לא נדע מתי היתה רוחו נאמנה אתנו וגם אתו עצמו, אם בשעה שרמז לנו על האימה הגדולה של הנפש שנעזבה ונתרוקנה מאלהיה וחזר על אמונת „הצער והאהבה", או בשעה שיצא לתרבות קומוניסטית? או אולי תקפה אימת הריקנות את נפשו האישית, עד שברח מפניה אל תורת הצבוריות, זו שעתידה לבלוע את נפש היחיד על צערה ועל אשרה? מי יודע?

ניצה, צרפת.

בר־טוביה:

בְּגַן אֶפִּיקוּרוּס

א

בגן אפיקורס הראשון, היווני, לא יקבל האדון את אורחיו עם בוא הלילה בידים פתוחות, בפנים צוהלות ובתרועת גיל: אכלו, רעים, שתו ושכרו, דודים! פה כרה לא יכרו, לשכרה לא ישתו, מלבד לחם ומים או מעט ענבים לא יבוא כל אוכל וכל משקה אל פי איש. פה לא ירונן ולא ירועע, קול ששון וקול שאון לא ישמע.

בגן הזה לא יחכה הדוד לדודתו עם רדת היום בלב נוקף, בנשימה עצורה, בעינים כלות, בנפש צמאה ועורגה. פה יתנהג דופק החיים בעצלתים. הסערה נדמה והאש לא תוקד עוד. הנפש נמה ולא נמה, ערה ולא ערה, והיא עיפה עד למאד, עיפה ועוממה, מאום לא תאהב ולמאום לא תחכה.

בגן הזה לא יקשיב המתבודד בחרדת קודש אל סוד שיח הטבע, אל רחש העלים וצפצוף העופות אשר בין עפאים יתנו קול, אל משק עסים החיים בבדי העצים ובעורקי כל היקום מן הדומם ועד החי והאדם ומדינת האדם. הדר יפעת הטבע, רזי רמזי החיים — לא ידברו אל נפשו, גם את חושיו כל יגרו עוד, אף לא את חוש הצייתנות שבקרבו, את תיאבון הדעת סובבים הולכים מול עיניו חזיונות הטבע וכאשר יבואו — כן ישובו ללכת ושכל האדם ירוץ אחריהם מבלי הפוגות, ובין מגיע בין איננו־מגיע אחת היא לאדם, כי מאומה לא ישא מכל העמל ומכל הטורח הזה. וכטבע כן המדינה האנושית. עמוק הוא חללה של רשות ונחשי תאוות פעוטות וארסיות בה ישרצו ומה יסכון לאדם בדעתו אותם? כל שומר נפשו ירחק מהם. וגם זה לבב האדם עמוק הוא ואנוש ומה תועלת בבחינתו? רבות תשוקות בו וטרם נמלאו — אך מכאוב וצער תביאינה בכנפיהן, ובהמלאן — תשארנה את הנפש ריקה, יגעה ונכאה משהיתה, והאושר — זאת תאוות כל חי ותכליתו — רחוק גם רחוק.

הלא נפלא הדבר: גם זה המתבודד, גם זה הנזיר הפרוש מכל, הנואש מכל, הריק מכל, אשר בגן אפיקורס הראשון, היווני, חלם על האושר ובכל משך חלום חייו הארוך לא פסק פיו מחזור על פסוק זה: האושר הוא תכלית האדם!

ואולם מה יהיה אושר האדם, אשר כל תאווה אין בקרבו ואף לא תאוות הדעת, אשר כל אהבה זרה לו ואף אהבת הטבע על הוד יפיה, אשר בכל עונג בשר ורוח יראה רק את הנגע, ירגיש רק את דקירות הקוץ המכאיב?

אכן יש אושר גם לאדם אשר כזה והוא: המפלט מן המורא! המורא — זהו הרגש היחידי שלא מש מלבב בן יוון ההוא שנחשל אחר גאוני עמו, המניע היחידי של כל מחקרו, המדובב את שפתי הישן בחלומו וגם בהקיצו.

המורא — מפני מה? המורא מפני הריקנות הנוראה שנוצרה בלב האומלל — יחשוב המתבונן. המורא מפני האלים ומפני נצחיות הנשמה — אמר הוא עצמו, אפיקורס הראשון היווני.

מוזר הדבר — ואולם כן הוא: איככה ימצא האדם את מעט המנוחה אשר הוא מבקש לנפשו הנהלאה בדעתו, כי עין האלים צופיה הליכותיו, אורבה לו בכל אשר יפנה? איככה ישלוו האדם בחייו הרעים והנרגזים בחשבו, כי הצער הגדול, כי כאב החיים הנורא לא יחדל גם מעבר להם, כי הנפש ויסוריה בני הנצח הם?

הלא איום הוא מצב הנפש היראה מפני נצחיותה, מפני מחשבת מחשבותיה, עידית עידיותיה, מפני אלוה? מצב הנפש, אשר האושר היחידי שעוד נותר לה איננו כי אם השחרור מאמונתה בקיומה העצמי ובקיום יצירתה העליונה, האלהית? היש מכאוב כמכאוב זה של היחיד והדור שהגיעו לידי כך?

או אולי קול מבשר היה זה, מבשר הכרת עולם ואל עולם חדש ומצב חדש של הנפש, אשר עוד מעט ותקרא באמונה ובבטחון: ה' לי לא אירא? אולי מצב חדש זה של הנפש לא היה כי אם פרי המכאוב ההוא אשר אין דומה לו, לא היה כי אם המורא מפני המורא ההוא שקצר כח האדם לשאתו? מי יודע?

האוכלים, שנפשם צמאה לדבר־מה חריף כדי להפיג את השכיחויות. ראה הבוכהאלטר את הצחוק המציץ מעיניהם של ה„כת־ליצנים" והתכווץ כולו אל תוך שני מומיו שהתקרבו אחד לשני, ולא נראו אלא פניו, פני התינוק הצחים. והמקל מתנופף מאליו באויר לכל ארבע רוחות החדר הקטן. עד שקרה מה שקרה:

אותו המקל פגע שלא במתכוון בעלם המלצר כשהוא נושא בשתי ידיו צלחות מלאות מרק חם. הצלוחות התגלגלו אל הרצפה והמרק — על כפות רגליו של המלצר. שוב לא יכול העלם להחזיק מעמד — ובכי מר התפרץ, כמו מאליו, מלבו של גולדנהארץ. כך נבא הלב — והוא לא יכזב.

ב

הראשון שהלך אל חדר מחבואו לנחם אותו היה הבוכהאלטר. והוא, העלם, לא התנחם, אם כי שבר הבוכהאלטר את המקל לשנים לנגד עיניו. ולא עוד, אלא שהוסיף ואמר, שצפורן אחת שלו, של המלצר, שקולה כנגד כל החבריה שאותה הצטרך לשרת. והחבר לב־זהב יכול להיות בטוח, שהוא יספר את כל הדבר הזה בווארשה — והסוף לקבוץ כספים. בוכהאלטר הוא — תודה לאל.

ולא התנחם העלם.

אחריו בא ה„פולאק". הוא הכה באגרופיו על חזהו ויקלל את עצמו קללות נמרצות. ולא עוד, אלא שלמחרתו ישתדל אצל המשגיח להמציא לו עבודה ב„בחר". ולבו של העלם התרכך — ויבך בכי נחומים. בינתים נכנסו האורחות, ובלי כל הקדמות הודיעו לעלם, שאמו שלחה לו על־ידן חמשים „נאפוליונים", לעת־עתה.

דבר ה„נאפוליונים" נודע מיד בכל הבית — והחדר התמלא אנשים שבאו לקחת חלק בשמחתו של העלם־המלצר.

ולמחרתו של אותו ערב משונה, בבוקר השכם, הלך העלם גולדנהארץ, מי שהיה מלצר, יחד עם כל הפועלים אל מחוץ למושבה לעבוד ב„בחר" — ומעדר מבריק לו על כתפו. מכנסים חדשים לו, וקופסה מלאה פאפירוסות בכים מכנסיו. והוא מוציא אותה מפעם לפעם, מכבד את ה„פולאק" ואת יתר חבריו:

— מעשן? בבקשה.

— תודה!

— אין דבר!

פתח־תקוה—ניו־יורק.

הווה אומר — המלצר הקטן. הוא ולא אחר.
הכאב — כאבו. והלב — לבו.

ב

עם בוא הערב היה מוכרח העלם לצאת ממחבואו, אם כי לבו נבא לו משום־מה, שהוא מיועד גם הפעם לפורענויות. — ולא יכזב הלב.

הבית הקטן היה מלא בחורים ובחורות. אלה בזמר מזמרים ואלה בויכוח מתווכחים ואלה ואלה בסעודה סועדים, לכאורה. ומהם גם עומדים סתם ומהם גם מהלכים סתם על פני חדר־האוכל, ומעיניהם של אלה מציצים הרעב, הקדחת והערמה. מי שלא אָכל אותו יום ומקווה לאכול ארוחת־הערב, לפחות, כי לא יתכן הדבר, שלא ימצא בין הסועדים המרובים אף אחד שאינו חייב לו מזון סעודה אחת מאותם הימימהטובים שהוא עבד עבודה תכופה. ומי שלא אָכל ואינו מקוה לאכול גם הפעם אלא בדרך נס, כי בעל־נפש הוא ואינו יכול לגבות „חובות". והתקוה למצוא עבודה גם היא פסה מן הלב, ויחד אתה פסה גם התקוה לעבוד ואת מקומה ירשה האפאטיה הזועמה. והוא עומד בקרן־זוית ומחריש — וברכיו כושלות. ורק עיניו קודחות. עד שבא רבינוביץ ושואל בתמימות, מדוע אינו יושב אל השלחן לסעוד. והוא שולח על־ידי המלצר הקטן דבר־מה מן המטבח להוסיף על הלחם הניתן לו בלי קצב. והמלצר מוסיף משהו על דעת עצמו. את כל אלה ראה המלצר — ולבו עליו דווי. והנה בא ה„פולאק", זה הבחור מלודז, שחמד לו לצון והוסיף כאב על מכאוב. הפולאק בחור חסון הוא, זה מקרוב בא לארץ. עובד בלי הפסקות ודעתו זחוחה עליו. דק ומצא ה„פולאק" ושמו של המלצר הוא גולדהארץ — משמע, לב־זהב. „יואיל נא איפוא גולדנהארץ — לב־זהב — ויגיש לו את מרק־הזהב". וקולו נשמע מקצה הבית ועד המטבח. ואין מפלט ממנו ומן האורחות החברות שישבו בקרן־זוית אחת ושלחו לו מבטי רחמים. לעזאזל.

השקיע המלצר את עצמו במטבח וכסנפן הנהנה מענוייו העמים על ידיו כמה וכמה צלחות לחלקן לכל דורש. והיה אולי הערב ההוא דומה ביסוריו לכל הערבים. כי סוף־סוף היה השאון גדול ואפשר שהיה נשכח מלב איש. וה„פולאק" — יצר הזמרה תקף עליו, פתח ואָמר:

מחאסלאוויץ עד ליובאוויץ
אוי ווער רבי'ניו,
מקוסטינה עד ראש פנה
אוי ווער רבי'ניו.

והכנופיה מלאה אחריו.

בלתי ספק, היה הערב מסתיים בכי טוב. אלא שלפתע־פתאום צץ ועמד באמצע הבית אותו „התייר־הבוכהאלטר" מווארשה, ספק עלם, ספק איש, כי גבן היה כפלים ופניו לבנים וצחים ללא חתימת זקן ושפם. מנופף את מקלו היפה באויר ופניו, פני התינוק, — זעם. והוא עומד וצווח בקולו החד וההיסטרי: הא כיצד? זו היא הארץ וזה שכרה? פועלים יהודים גוועים כאן מרעב — ואין פוצה פה ומצפצף! פועלים יהודים פושטים יד ללחם ופועלים ערביים מוצאים כאן עבודה לאלפים. והוא, הבוכהאלטר, עובד קשה בחוץ־לארץ. ואף־על־פי־כן הוא גוזל מזמנו ועוסק באוסף כספים ל„קרן הקיימת". הוא עצמו אוסף בכל שנה כעשרים וחמשה רובל — ומכיסו הוא מוסיף חמשה רובל — והכל לשם מה? לפטם את הערביים? היה לא תהיה! אף פרוטה לא תנתן עוד. היו בטוחים. בוכהאלטר הוא ולא בן־אָדם מן השוק.

המקל התנועע בשצף־קצף וקולו של הגבן נעשה צורם, היסטרי, להנאתם של כמה מן

ואָמרו לו: בחורנו, הגיע גם תורך להחלץ לפני העם. חסל סדר הפאריזיטיות. „יה חי לי לי, העבודה תצילנו מכל צרה". והוא מצא את מבוקשו. הוא — חלוץ, והיא — הארץ החמודה. זיווג מן השמים.

אמא בכתה. אבא רקע ברגליו — והוא קפץ ונשבע, שגם שם בארץ יזהר במצוה קלה כבחמורה וגם התפלל יתפלל בוקר־בוקר, עם עלות השחר לפני צאתו לעבודה. והנה הוא יושב כאן וכפות רגליו רוחצות בחול הארץ החמודה, עד שהוא מתייחד עם קונו.

אולם זה הלב — לא נרגע עדיין. רואה הוא את הבחורים עוברים על פניו בוקר־בוקר; מעדריהם המבריקים על כתפיהם ופניהם — אל „הבחר", מחוץ למושבה. והוא — מלצר. הגם מלצר בחלוצים?

והלא גם הוא היה כאחד מהם. מעדר מבריק היה לו והוא גם הוא עמד ב„בחר" ועקר מן השורש את האינג'ל הארור, זה זרע ראש ולענה של שונאי ציון שהכה שורש באדמה הקדושה ויִנבלנה.

והיה הכל בכי טוב אלמלא המשגיח, שעמד על גבו וצעק „יאללא, יאללא" מן הבוקר ועד הערב — וגרונו לא נחר. וזו השמש — ברוכה תהיה — יש וגם היא מפריזה על המדה. וכשנפל פעם אין־אונים מוכה־שרב ו„חררה" — שוב לא נתן לו המשגיח הפרא תקומה. חסל סדר מעדר ו„בחר"! כלומר, עד עת מצוא.

בינתים ניחה לו גם בהא. בדיעבד, מובן. חפשי הוא למחשבותיו ולחלומותיו. והחלומות — מה ארוכים הם כאן בארץ! והארץ קטנה וחביבה!

הנה הוא יושב על קרקע ים התכלת ומשתעשע עם חצי השמש הצפים על פני הגלים. ומסביב לו — דממה כחולה־לבנה. ומבעדה הוא רואה ואינו נראה. הנה החתול הרובץ בתוך הבית ליד החלון — ועיניו עצומות למחצה. כולו אפור חוץ מעור אָזניו הרך והלבן קצת מבפנים. הנה עובר רבינוביץ הזקן — והוא קטן כל־כך. גם הוא כולו אפור־שב. אבל צעדיו מהירים ומגפיו מגוהצים. והשרשרת העבה על כרסו העבה גם היא מבריקה.

והנה הוא שומע איזה פרכוס, שחציו צפצוף, בא מן החצר. מובן, שאין הוא יכול לראות את הנעשה בחצר, אולם בטוח הוא שאלה זון עדת צפרים מתרחצות ומשתובבות אצל הבאר. מה שתמוה הוא, ששמע גם צחוק, צחוק של עלמות, והוא ממהר להסיר את התפילין עד שהוא מקשיב לפרכוסן וצחוקן, ההולך ומתקרב אליו. והנה הן. וכולן פה־אחד: „שלום, נפתלי! כלום לא הכרתני? שווה בנפשך — איזו פגישה. שלום מאָביך ומאמך. מתגעגעים, העלובים". לכתחילה חשב המלצר הקטן, שאין אלו אלא נימפות המצפות לשעת־הכושר — לכשיסיר מעליו את התפילין. אולם עד מהרה נפקחו עיניו לראות נכוחה. ולבו חרד לקראת אורחות חביבות: חברותיו הגימנאזיסטות שם, בגאליציה הארץ.

אותו רגע — אדיר חפצו היה לקום לפני ה„נימפות" ולזחול לפניהן על ארבע מתוך חדווה שהציפה אותו, אולם בן־רגע הוברר לו בזכרונו, שהוא אינו לבוש אלא קרעים בלים ומחפירים ומוטב שלא יזוז ממקומו. ברור, שעליו להיות צמוד אל הסטיו, מי יודע כמה. הלא בושה היא.

עמד העלם וגלגל את עצמו בעד החלון הפתוח לתוך הבית פנימה. בדלית ברירה — שאני. נתקל בחתול והלז נבהל וינס על נפשו. והעלם, מסובך ברצועות רץ והסתתר באחד החדרים. ושוב לא יצא משום עד נטות היום.

הלא כאב הוא. ומי ימוץ אותו?

י. נ. אדלר:

הַמֶּלְצָר הַקָּטָן

לדבורה בארון — מנחה

א

בית־האוכל לפועלים אשר לרבינוביץ הזקן — בית רחב ונמוך — עמד בקצה הרחוב והתכווץ, כמבויש, לצד הבתים הגדולים שהתנשאו לימינו. אפס, השמש האדירה בחרה דוקא את חצר ביתו של רבינוביץ הזקן לפרוש עליה את שטיח־זהבה יום־יום. ונמצא שהבית הרחב והנמוך היה נראה לפרקים חציו הימני קודר ומכווץ וחציו השמאלי, לצד החצר, עליז ושטוף אורות.

ובתוך הבית הזה ומחוצה לו — עלם־מלצר, כולו שטוף הזיות. כמוהו כבית הקטן: פרקים קודר ומכווץ, פרקים עליז ושטוף־שמש.

ולבית — סטיו גבוה. כולו ממולא חול מוזהב ומהודק קרשים דקים — והוא מגיע עד לפני החלונות הנמוכים. והיו כפות רגליו היחפות של העלם־המלצר חבויות ומשתעשעות בתוך החולות המוזהבים והמצננים של הסטיו, עד שהוא עצמו, העלם, ישב על ארדן החלון ומתפלל תפילת שחרית, כמעשהו בוקר־בוקר.

וכך היה עושה: ה„של־ראש" חבוש ונאחז בסבך שערותיו הפרועות במקצת, וה„של־יד" מהודק היטב על זרועו הימנית — אמר היה העלם — והוא מתפלל את תפילתו בעיון רב. אלא שאגב הפסקות הוא מסתכל חטופות בראי פעוט ועגול החבוי בתוך כף־ידו הקטנה. מסתכל ותולש בשתי אצבעות העשויות צבת דקה אותן השערות הבודדות והבזויות־קשות שהתחילו צצות לפתע־פתאום על סנטרו המחודד, לחרדת לבו ומשושו כאחד.

והימים — ימי „חמסין".

והמושבה הקטנה, על בתיה הנמוכים ועל עציה המפוזרים, רובצת לה אחוזת תנומה, מוכת־זוהר ושטופת־שרב, כאותו עדר הכבשים המנמנם מתוך עמידה על קצה יער קלוש כחום היום. מנמנמת המושבה — וכולה קשב. הרוח, רוח „חמסין", מתגנבת מבין החולות אשר מחוץ למושבה ומנשקת לה על פניה ועל עיניה הסגורות למחצה נשיקת־אש צורבת, מדברית, ונעלמת אל בין החולות. ושוב דממה.

הרחוב ריק מאדם ומבהמה. נחלי אורות ונגוהות שטפוהו מלמעלה ועד היסוד בו. ואותו הבית הקטן שהעלם מתפלל מתוכו, עומד וצף לכאורה על פני גלי האורות כאותו בר־אווז הצף ועומד על פני המים ורגליו מקופלות תחתיו וחבויות. והוא, העלם, יושב רכוב על גב בר־אווז זה — מעשה רבה בר בר חנא.

והעלם — שטוף אורות הוא עד כדי סמאות. ולא איכפת לו. עוצם הוא למחצה את אלו העינים הזעירות־כחולות ופוקח אותן למחצה עד שהוא עצמו הוזה את הזיותיו ארוכות: מפלשתינה ועד גאליציה — ושוב. בעל־חלומות היה העלם מעודו ועד היום הזה — והוא אמנם בן־זקונים לאביו ולאמו אשר בגאליציה הארץ. כלומר: שם בגאליציה היה בן־זקונים.

שם בגאליציה — והוא עודנו נער — והוא רעה רוח את יתר בני הנגידים" חבריו הצוהלים בגימנאסיה. אולם בלב שלו היה תוסס דבר־מה — ולא ידע מה.

בבית־התעשיה לטליתים אשר לאביו — אמא שלחתו פעם לראות בשלום אבא — רק ומצא יהודים בעלי זקן ופאות עובדים בזיעת אפם; היארמולקות שלהם מבהיקות מזיעה — ואבא רודה בהם — ולא ניחה לו. שוב הלב תוסס ולא ידע מה. עד שבאו הבחורים החלוצים

ג

מֵאֶרֶץ־אוֹר

מֵאֶרֶץ־אוֹר הַנּוֹדֵד שָׁב
אֶל אֶרֶץ־אֹפֶל קָרָה
וּשְׁלָלוֹ אִתּוֹ — אוֹצָר רָב,
שְׁבִי רוּחוֹ הַנִּסְעָרָה.

רְקִיעַ־כְּחוֹל בְּעֵינָיו לָן
וּבְלִבּוֹ יָם זוֹרֵחַ,
וְיֹפִי זָר מִקַּדְמַת־זְמָן
בּוֹ לוֹהֵט וּפוֹרֵחַ.

יְגוֹן־הַמִּזְרָח רַךְ־הַקּוֹל
לוֹ דוֹבֵב מִכָּל פִּנָּה,
וְחֶזְיוֹן־מָחָר לְעַם־תְּמוֹל
יְפַעֲמוֹ כִּנְגִינָה.

תּוֹךְ קֹר וּכְפוֹר וְהֶמְיַת־עִיר
יְהַלֵּךְ שְׁבוּי־מֶרְחַקִּים,
וּבְקִרְבּוֹ יֶהוֹם, יֵבְךְ הַשִּׁיר
מֵאֶרֶץ־הַמַּעֲמַקִּים.

ניו־יורק, טבת, תרפ"ז.

הלל בבלי:

שִׁירִים

א

בְּאַחֲרוֹן־לַיִל

הַגִּיהִי אֶת חָשְׁכִּי, הַלְּבָנָה, בְּלֵיל זֶה הָאַחֲרוֹן
וְרַפְּדִי אֶת שְׁבִילַי בְּלִבְנַת־יְרוּשָׁלַיִם וַחֲלוֹמָהּ;
טְוִי חֶרֶשׁ אֶת חוּטֵי־הַנְּשָׁמָה שֶׁל לֵילוֹת קַדְמוֹנִים
וְשִׁזְרִי בְּאֶרֶג־הַפְּלָאוֹת גַּם נַפְשִׁי הַיְתוֹמָה!

מֵרָאשֵׁי מִגְדָּלִים שָׁמַעְתִּי קוֹל בּוֹכֶה וּמְנַהֵם
וְלִבִּי כַּהֵד אַחֲרָיו יַעַן: עוֹד לַיְלָה! עוֹד לַיְלָה!
מְקוֹר כָּל הַנְּצָחִים לְרַגְלַי נוֹבֵעַ וּמְרַנֵּן
וּכְסוּת־הַמִּסְתּוֹרִין עַל כְּתֵפַי נוֹפֶלֶת מִלְמַעְלָה.

אִסְפִינִי, אֲחוֹתִי לְבָנָה, בְּלֵיל זֶה הָאַחֲרוֹן
וְנַגְּנִי נְגִינוֹת־יְרוּשָׁלַיִם עַל לִבִּי עַד כְּלוֹתִי!
מִמְּרוֹם הַר־הַזֵּיתִים לִי קוֹרְצָה דְּמוּת צְחוֹרָה, עֲדִינָה—
שָׁם חָבוּי הַפִּתְרוֹן הָאִלֵּם לְחִידַת־הֱיוֹתִי.

ירושלים, י"ח בכסלו, תרפ"ז.

ב

לְאַט לָךְ, הַסְּפִינָה!

לְאַט לָךְ, הַסְּפִינָה, אַל־נָא תַעֲבֹרִי.
הִתְמַהְמְהִי עוֹד רֶגַע בִּגְבוּל־הַמּוֹלֶדֶת!
עוֹד קֶרֶן־אוֹר אַחַת, עוֹד רֶטֶט־חִזָּיוֹן,
עוֹד בְּרָכָה, עוֹד תְּפִלָּה—וְנַפְשִׁי נִפְרֶדֶת.

הֵרָגְעוּ, הַגַּלִּים, אַל־נָא תֶהֱמָיוּ!
מֵעֵבֶר לַחוֹף שָׁם צְבָא־מַרְאוֹת לִי קָרָא;
רַק פַּעַם אַבִּיטָה, וְאַחַר—קָחוּנִי
וְטַלְטְלוּ גֵוִי עַל חֵיק־יָם בִּסְעָרָה!

בשנת תרל״ט היה רעש גדול במחנה היהודים. איש אנגלי, איש נוצרי מלידה ומבטן, ושמו סיר לורנץ אוליפאנט, נוסע מאמריקה לקושטא להציע לפני השליט אשר בתוגרמה את עצתו ואת הצעתו, כי ישיב ליהודים את ארץ־אבותיהם.

זה האיש אוליפאנט היה אחד המתוקנים שבאומות, איש תם וישר, אבל אחד ההוזים מטיפוסיו של ביקונספילד בספורו „דוד אל רואי״. הוא היה חבר נאמן אל הכתה הנוצרית אשר באנגליה ובאמריקה ובשם כת הפוריטאנים תכונה. כלומר, כת המטהרים. ולכתה הזאת יש עיקר בעיקרי אמונתם, כי „אותו האיש״ ישוב להתגלות עוד הפעם בשוב ישראל לשבת על אדמתו. אז ישב אוליפאנט וחשב על־פי חשבונו של איזה „מלבי״ם״ שלהם באיזה פסוק שבספר דניאל, כי השעה הזאת היא שעת־הכושר. וזה לו האות מאת ההשגחה העליונה, כי לפני ימים מועטים נמנו הפרופיסורים־הדיפלומאטים באספת ברלין וגמרו, כי „תוגרמה חולה היא עד כדי גסיסה״. ובכן, אין כל ספק, כי לפני מיתתו יתרצה „ישמעאל״ להשיב את ארץ־ישראל לבני־בניו של יצחק אחיו.

ולשמועה, כי אוליפאנט נוסע לקושטא, נמלא דוד גורדון אשר בליק שמחה, ששון ויקר. ב„המגיד״ היה הוא ראש המרננים והמריעים לאוליפאנט ופיהו מלא תהלתו. ואחריו החרה־החזיק פרץ סמולנסקין, בכור העברים אשר בימים ההם. והיה כי שאלו את סמולנסקין, מה היא הארץ הזאת כיום הזה, היתה תשובתו קצרה: כלה שעיניה יפות, אין כל גופה צריך בדיקה. ומי כלה שעיניה יותר יפות מארץ־ישראל?!

וכשסר אוליפאנט בדרך מסעו לווינה, התעקש סמולנסקין להיות בן־לויתו. סמולנסקין היה נכון ליום מתן הארץ. כי בו ברגע שהשליט אשר בתוגרמה יתרצה להשיב ליהודים את ארץ־אבותיהם, ימהר הוא בלוית אוליפאנט לנסוע מקושטא לארץ־ישראל ושם יעשו שניהם — את אשר יעשו.

ואוליפאנט טוב עשה, כי לא התרצה לסמולנסקין ולא הטרידהו לנסוע בלויתו בדרך רחוקה אשר כזו. די היה לו בעצמו לראות, כי חשב וטעה, כי למרות ה„מלבי״ם״ שלו, וכמו להכעיס את הפרופיסורים־הדיפלומאטים שבישיבת ברלין לא היה חש השליט אשר בתוגרמה אפילו בשיניו, קל־וחומר — בראשו.

ואם המעולים והמלומדים שבעם היו כחולמים — מה נבקש ומה נדרוש מהיהודים התמימים והישרים, שאין להם בעולמם אלא הדאגה היום־יומית? להם היתה ארץ־ישראל לוטה באדרת־קדושה והיא מסתתרת בחביון ענן מזהיר בשלל צבעי הקשת של אגדה מקסימה. ולא רק גבוהה־גבוהה היא מהם, אבל גם רחוקה־רחוקה היא כאותה המדינה של „בני־משה״ אשר באיזו פנה נשכחה מאחורי הרי־החושך מעבר לנהר סמבטיון. על אודות המדינה של „היהודים האדומים״ ונפלאותיה היו קוראים בעונג רב בספרו של אלדד הדני ועל־אודות ארץ־אבותיהם היו עושים אזניהם כאפרכסת ומבליגים על נשימתם להקשיב אל דברי היהודי הזר שהיה „חייב חובת גלות״ והיה גולה גם לעיירתם הקטנה. היה מתחפש בכפה אדומה על ראשו ובכתפיה תוגרמית מסביב לצוארו, והוא מגרס בחצץ שיניו ב„לשון־הקודש״ לספר נוראות ונפלאות על־אודות מערת המכפלה, קבר רחל, והוא איננו שוכח להזכיר, כי שם בארץ־ישראל לא רק בחמשה־עשר בשבט, אבל גם בכל ימות השנה כוססים היהודים את חרוביהם.

אותיות פורחות באויר ראיתי. טסות וטסות על פני הגווילים הפרושים לפניהן. אולם אלה הגווילים כמטושטשים הם לנגד עיניהן...

ניו־יורק־למברג.

מכירים טובה הם. בכל זאת יש הבדל בין לכתחילה ובין בדיעבד. בדיעבד לא החזיר אף אחד מהם את הכסף לשולחו. חוששים שמא לא מן הנימוס הוא. גם אין משיבים טפה אחת קטנה אל הים הגדול. מאי דלדידן הווי סכום הראוי להתכבד, לדידיה במה נחשב הוא...

מונטיפיורי לא אחד הוא. עוד שני לו, שלא פחות היה ממנו במעלה. וגם הוא קם אב בישראל. הלא הוא היהודי־הצרפתי ושמו אדולף כרמיה.

אני מדגיש את שתי המלים „יהודי־צרפתי". בכרמיה התאחדו כל המעלות והמדות התרומיות אשר ליהודים מדור־דור עם המזג החם והתמימות המחוכמה של הצרפתי להאמין באמונה שלמה, כי יש יושר ויש משפט בארץ. ובשנת תרל"א, בהיות המשטמה ליהודים חזקה בארץ רומניה, נסע־נדד מפאריז לבוקארסט לקחת דברים עם יוהאן בראטיאנו, מי שהיה בימים ההם נשיא המיניסטריון ברומניה. וגם את פרץ סמולנסקין, עורך „השחר", הועיד לבוא לשם מווינה, להיות לו למליץ בינו ובין היהודים הנרדפים.

יוהאן בראטיאנו לא היה רק מכירו ומיודעו של כרמיה מנעוריו, כי אם גם חברו כאח לו. אז, בימי בחרותו, בא בראטיאנו לפאריז להשתלם במדעים. ובפאריז היה שר בהתלהבות גדולה וחזקה את שיר־החופש אשר לצרפתים, את ה„מארסיליזה", ושם היה פיו כל היום מלא שירות ותשבחות על שלשת העיקרים: „חופש, שויון ואחווה" אשר לצרפתים, ושם התוודע אל היהודי בן־גילו אדולף כרמיה ואתו התרועע ועמו כרת ברית אחווה. ועתה, בימי גדלותו, היה לראש הרכבים הפוסעים בפרסות סוסיהם על ראשי היהודים.

כרמיה מאמין באמונה שלמה, כי ישיב את בראטיאנו ממשוגתו. ובראטיאנו אמנם לא שכח את הנוסח הצרפתי. הוא מקבל את פני ידיד נעוריו באותה המתיקות שהצרפתים מצוינים בה. והוא — נשבע לו „בשבועה שהרומנים מצוינים בה", כי לא יחסיר דבר מכל אשר הוא שואל ממנו...

והיהודים הנרדפים אשר ברומניה ששו לקראת „גואלם ומושיעם" וגם הם הראו לו אותות כבוד ויקר, בהדביקם בקירות בתיהם את תמונתו לימין הטבלה, אשר עליו משוחים פני הנמר, הארי והצבי, שהם למופת לבני ישראל מדור־דור, כמו ששנו חכמים: הווה עז כנמר, גבור כארי ורץ כצבי...

פיראמידה הפוכה ראיתי — עוקצה למטה ובסיסה למעלה...

ב

... ועוד הפעם אני בחלומי. אותיות פורחות באויר ראיתי, טסות וטסות על פני הגווילים הפרושים לפניהן, עורגות ועורגות עליהם, אבל כמו מטושטשים הם לעיניהן וכמו אין בהן עוד כח להדבק בם. וגם הפעם יודע אני את חלומי מה הוא. החלום — חלום עמי הוא, דמות עם בני ישראל מיום לכתו בגולה. מיום שגלה ישראל מעל אדמתו לא הסיח אף לרגע את דעתו ממנה. בכל אשר הוא עושה, יציב לו ציונים זכר לחורבן. איש יהודי כי יבנה לו בית בחוץ־לארץ, יניח מקום פנוי בלתי־מסויד על הכותל מבחוץ, ובימות החול אין המפה פרושה על שלחנו בלתי־אם למחצה. אולם אותותיו אלה פורחים באויר. לבו עורג על ארץ אבותיו ונפשו כמהה אליה. וזאת הארץ היתה בשכבר הימים כמטושטשה לנגד עיניו. לא ידע דרכיה. וכאילו אין בו עוד כח להאחז בה.

מספר דורותיך — הוזיך ישראל.

ואנכי רק את בני דורי פוקד היום בזכרון לפני.

בימים אשר הונח מעט לישראל מעצבו ומרגזו בארצות גלותו, היו היהודים הצמאים מאד למדע אשר כבר למדו שבע חכמות ושבעים לשון, וידעו לחשב תקופות ומזלות, והיה להם ענין להכיר לדעת גם את כל החיה וכל הבהמה וכל העוף אשר היו לנציב־קרח אצל הציר הצפוני, גם את ארחם ורבעם של השימפאנזו והאוראנג־אוטאנג, אלה קופי־האדם הנמצאים ביערות הימליה. ורק אל דבר אחד קטן לא שמו לבם: להיות בקיאים בטיב ארץ־אבותיהם ולדעת את כל המעשים הנעשים שם לכל פרטיהם ודקדוקיהם.

אין זאת הפרזה על המדה אם אגיד ואם אעיד, כי גם גדולי הלבב, כמשה הס, רבי צבי קולישר ורבי אליהו גוטמאכר ועוד אחרים, אשר קמו בדור האחרון בתוכנו לעורר את העם לשיבת ציון ואף חברות ליסוד מושבות בארץ־ישראל הקימו; כי גם החלוצים הראשונים, אלה תלמידי האוניברסיטה אשר בשם ביל"ו ידגולו, היו כחולמים ולא ידעו את הארץ מה היא.

ואנכי את אשר חזיתי ואת אשר ידעתי אספר לדור:

דוד ישעיהו זילברבוש:

הָיִינוּ כְּחוֹלְמִים

לברנארד זמל — מתנת.

א

...חלום חלמתי ואני יודע מה הוא. פיראמידה הפוכה ראיתי, עוקצה למטה ובסיסה למעלה. ואני יודע, כי החלום — הטוב — עמי הוא, דמות עם בני ישראל מיום לכתו בגולה. הוא חדל מהשען על בסיסו הרחב והמוצק, על כחו הגדול אשר בהמוניו, ובאיש אשר יִהיה לו לפה ישפיק. עליו ישליך כל טרחו ומשאו ובידו יפקיד גורלו.

מספר דורותיך — שתדלניך ישראל.

את האיש ראובן בן אצטרובלי, את האיש שהיה מגדל בלורית והיה מספר קומי וחכמינו הקדמונים הצדיקוהו בשביל שהיה קרוב למלכות, וכן את כל הבאים אחריו, דור אחר דור, מניח אני לחוקרי קדמוניות גם להתגדר בם. אָנכי רק את בני דורי פוקד היום בזכרון לפני.

הראשון מן המתנדבים בעם להיות לו למגן בדור האחרון היה השר משה מונטיפיורי. הוא היה יהודי־אנגלי, אשר תמימותו היתה למופת, והוא לא רק לפני מלכו ושריו אשר בארצו, כי אם גם לפני מלכים ושרים אשר בארצות רחוקות התייצב. הוא היה ל„סוכן־נודד" בישראל וסחורתו אשר בצקלונו היתה מליצה יפה בעד בני עמו הנתונים בצרה ובשביה. היום נסע־נדד למארוקו ומחר — לפטרבורג. ובכל מקום בואו „נתן ה' את חנו בעיני הנסיכים". נסיך הארץ קבלהו בסבר פנים יפות, אף הצטחק לעומתו — וחן הצחוק אשר הוצק בשפתי הנסיך הגיד לו, כי מהיום והלאָה יעלה רצון מלפניו „להטות חסד גם אל עבדיו היהודים".

והיהודים בכל מקום־שהם שבעו נחת. היו בהם לא מעט שנפשם התמוגגה בגאותם על זה האיש, שקם אָב בישראל. וכן כמעט לא היה בית יהודי, באיזו עיירה נדחה אשר בפנה נשכחה, שבו לא היתה נמצאת תמונתו של השר הגדול משה מונטיפיורי. זאת התמונה המשוחה בששר אָדום ולבן והיא מראה לנו פנים סגלגלים וחוורים, שלחייהם ושפתותיהם כהות־אדמדמות וקצותיהם אשר מתחת נתונים בצווארון לבן ומגוהץ העולה עד למעלה מן הסנטר. ואלה הפנים החלקים ואלה עיני־הזכוכית אינם מגידים לנו מאומה. אבל איזה קדושה־חרישית חופפת עליהם בהיותם נראים שקופים־אטומים על קיר המזרח לימין הטבלה — אשר עליו משוחים פני הנמר, הארי והצבי, שהם למופת לבני ישראל מדור־דור, כמו ששנו חכמים: „הווה עז כנמר, גבור כארי ורץ כצבי..."

ואף גם זאת: כל איש יהודי שהיה בקי מעט באותיות הזעירות, וכבר היה מלמד אצבעותיו לחרוז לא רק בשור וחמור יחדיו, כי אם גם בברח וברוך ובנפש ורפש, היה עושה את מצחו הצר קמטים־קמטים עד כדי זיעה ועד טפטף חרוזים־חרוזים המצטרפים לשיר אָרוך, לשיר תהלה בלשון „אָץ קוצץ בן קוצץ קצוצי לקצץ", אשר הושר לכבוד השר הגדול משה מונטיפיורי. ואת השירה הזאת היה כותב בכתב אשורי על נייר משובח וישלחהו אל האיש אשר „לו נאווה תהלה".

האמת ניתנה להאָמר: יש אשר למשוררים האלה היה גם מתן שכרם בצדם. כי לא כשרים הנכרים השרים העברים. בשלוח משורר אשר כזה שיר תהלה ב„לשון־הקודש" לאיזה „מלך של חסד", אָמנם קרה לפעמים, כי זה האיש הממונה על לשכת המלוכה, בהתבוננו אל האותיות המסולסלות עד להפליא ואל הכתר מעשה ידי אָמן אשר ממעל לשיר ובשערו בחכמתו הרבה, כי זה המשורר לא בא חלילה לקלל — היה שולח למשורר בשם אדונו ומלכו אגרת־תודה, וגם הודיעהו מפורש, כי „שירו יהי צפון בספריה של המלך"; ואָמנם גם זאת לאו מילתא זוטרתא היא. לזאת האגרת עושים מסגרת, לכבוד ולתפארת, לדור־דורים למזכרת. יראו בנים ובני־בנים וידעו את ערך „הצור אשר ממנו חוצבו". אולם ד"ר לוי, מזכירו של מונטיפיורי, עוד יתרה עשה. לאגרת־התודה היה מצרף שטר בן לירה אנגלית ולפעמים גם בן שתים או בן שלש לירות.

חלילה. לא על מנת לקבל פרס היה חורז החרזן את חרוזיו. כל ישעו וכל חפצו לא היו בלתי־אם לתת גודל אל השר הגדול, לעשות לו נחת רוח ולהראותו לדעת, כי אחיו היהודים

קכח. למה הצלחת העני והעשיר דומים ?	הצלחת העשיר לגשם על הצמחים והצלחת העני לטל על הצמחים, הגשם מרובה ופוסק הטל מועטת מיד.
קכט. למה הבעל ואשתו דומים ?	לחמה ולבנה כי מעשה האיש בפומבי והאשה בירכתי ביתה.
קל. למה האשה הצנועה דומה ?	לחדר הנעול שאין שם אלא כלי כסף וזהב ואבנים.
קלא. למה האשה החצופה דומה ?	לאשפה.
קלב. למה הזיווג היפה דומה ?	לחותם של צורה בולטת שנבדקת בצורה כמותה שוקעת.
קלג. למה הזיווג שאינו יפה דומה ?	לשתי חותמות בולטות שאינם מקבלים זה לזה.
קלד. למה תכשיטי האשה דומים ?	לבית, שאין ראוי להתקשט כי אם לדברים שבצנעי בינו לבינה.
קלה. למה כבוד העני והעשיר דומים ?	לדלי מלא וריקן, הריק משפילין אותו והמלא מעלין אותו.
קלו. למה העצלות דומה ?	למוביר שדהו, שמי שלא טרח לא יאכל.
קלז. למה ודוי עונות דומה ?	לקיא.
קלח. למה תשובה ומעשים טובים בעולם הזה דומים ?	לזורע בזמן החורף ואינו מתעצל מפני הקור.
קלט. למה מעשים טובים בעולם הבא דומים ?	לקוצר ואוסף פירותיו בזמן הקציר.
קמ. למה העושר והכבוד בעולם הזה דומים ?	למי שיש לו עושר וכבוד ואין מכירין אותו.
קמא. למה העושר והכבוד בעולם הבא דומה ?	למי שמכירין רוב עשרו וממשלתו כל העולם.

ת ם.

הערות

1) עיין יולינק, בית־המדרש, חלק ג', מבוא, עמוד 41. — 2) עיין מאמרו של קאסל בערש וגרובר, מחלקה שניה, כרך ל"א, עמודים 76—80, ודברי ימי ישראל לגרץ (הוצאה עברית), כרך ה', עמוד 188, הערה 2, רמש"ש רשימה, עמודים 1461—1470. ויש להוסיף עוד ספר על התנאים והאמוראים, שמזכירו בהקדמה לספר המשלים להלן. — 3) עיין דוקס, „צור ראַבינישע שפּרוכקונדע", עמוד 4. המשל הזה לקוח לא מתוך ספר המשלים עצמו, אלא מתוך פירוש לאבות לר' ישראל (כתב־יד) וזהו הטעם ששני משלים משל הלומד בחבורה ומשל הלומד יהידי נצמדו והיו לאחד. — 3א) התיבה הזאת מיותרת וצריך למחקה. — 4) שני המשלים האלה נמצאים להלן במספר כ"ח וכ"ט. — 5) עיין דוקס, נחל קדומים, עמוד 37, הערה 13, וכבר העיר שם בצדק, כי המשל הזה מובא גם כן בפירוש ר' יוסף ן' נחמיאש למשלי (עיין הוצאת באמברגר, עמוד 60), אבל שם נתקצר. — 6) עיין להלן, סימן צ"ת. — 7) עיין B. Peyron, Codices Hebraici עמודים 115—116. — 8) מובא גם כן בספרו של די־ראסי „דיציאנאריא", חלק א', עמוד 125. — 9) עיין רשימת פיראן הנזכר, עמוד 115. — 10) עיין E. H. Palmer, Catalogue of the Arabic, Persian and Turkish Mss., in the Library of Trinity College, Cambridge, 1870. עמוד 223. — 11) עיין רשימת נויפויער, סימן 1267, 16. — 12) עיין צ"ה אדלמאן, דברי חפץ, לונדון, 1853, במבוא, עמודים ג'—ד', ושם הבטיח להוציא את המשלים לאור, אבל הבטחתו לא נתקיימה. — 13) E. N. Adler, Cat. of Heb. Mss., Cambridge. 1921. — 14) אין ספק, שצריך לאמר ופתגמים מורים. — 15) בכתב־יד קדם המשל חכ"ד למשל הכ"ג, אבל על־פי ההגיון צריך לסדרם כמו שלפנינו. — 16) בכתב־יד: למה הדיין דומה בדין, וזה טעות, מוכח מן המשל הבא. — 17) נראה לי, שצריך לאמר: לכף של מאזנים. — 18) כן הוא בכתב־יד, ואולי צריך לאמר ללסטים. — 19) נראה לי, שצריך לאמר או לריר החלוש ונתקשה. — 20) צריך להיות העשיר.

צה. למה השתיקה דומה בסכל?	לזנב שמכסה הערוה.
צו. למה השתיקה דומה בחכם?	למי שיש לו באר מים חיים ומניח בני עירו למות בצמא.
צז. למה השמחה והעצב דומים?	ליום ולילה, שברית כרותה להם להיות זה אחר זה.
צח. למה הצדקה דומה?	ליניקה, שכל עוד שהיונק יונק מושך החלב ומתרבה.
צט. למה הכילות דומה?	לפחת, כי כמו שער בנפשו כן הוא ויירא שמא יפחות הכל.
ק. למה נותן ומתחרט דומה?	למים, כי המוציא מים מהכלי לא ירגיש החסרון תמיד כי אם אחר השקט המים בדופני הכלי.
קא. למה נדיב דומה?	לאויר, כי המוציא אויר מהנאד לא ירגיש בחסרון כי אם בכלי.
קב. למה השלטנות דומה?	לזקן וחלוש, כי הוא צריך במה יסמך.
קג. למה השואל מהכילי דומה?	לנושך החלמיש.
קד. למה שואל מהנדיב דומה?	ליונק את הפרה.
קה. למה התוכחת דומה?	לכבוס בבגד.
קו. למה המוכיח לחכם דומה?	לרופא חכם.
קז. למה המוכיח ללץ דומה?	לחופר ומהפך בבית הכסא.
קח. למה השררה דומה?	למי שצוהו המלך לעלות אל מקום גבוה ולא ידע למה.
קט. למה הפרנס אצל המון דומה?	לנשמה עם האיברים שקלקול האיברים תלוי בה.
קי. למה הגוף והנשמה דומים בדין?	לעור ופסח שהפקידם המלך על פרדסו.
קיא. למה דרך החיים דומה?	לעיר מלאה כל טוב ואין דרך ליכנס בה כי אם בדוחק.
קיב. למה דרך המות דומה?	לצייד שמרחיב פתח הפחת ונותן צידה בו.
קיג. למה העצה דומה?	ליסוד הבנין.
קיד. למה הסוד דומה?	לנאד נפוח מקצתו בכלי.
קטו. למה המלאכה דומה?	למבריח זאב מעדרו.
קטז. למה הביטול דומה?	לשדה שאינה נחרשת.
קיז. למה נבלות הפה דומה?	לכלי המיוחד לשתיה ועשוהו עביט של מי רגלים.
קיח. למה זכויות ומעשים טובים דומים בענין מתן שכרן?	לצמחים ואילנות; כבר ידעת מהענין צמחים ואילנות.
קיט. למה מעשה הטוב בעת עשייתו דומה?	לאבן יקרה שאין הכל אצלה.
קך. למה מעשה הרעה בעשייתו דומה?	למי שרוצה לפנות חבית של יין חמוץ שאם לא מצא קונה נותנה בחנם.
קכא. למה המחשבה דומה?	לחרישה.
קכב. למה המחשבה טובה דומה?	למתיעץ במלך.
קכג. למה ה[מחשבה] רעה דומה?	למורד במלך.
קכד.	למי שכובש מבצר גדול בכח ידו ובזרועו, ראה כמה יש לו לסבול.
קכה.	לאבן שבאמצע גשר שהכל תלוי בה.
קכו.	לזמן החורף אצל הצמחים.
קכז. . . . ואינו מתעסק בישובו דומה?	למי שמינהו המלך על . . . ונהנה ולא שמר.

נט. למה התשובה דומה?	לעצם שנשבר ורפאוהו.
ס. למה התשובה דומה בבחרות?	ללוה שפרע מעצמו.
סא. למה התשובה דומה בזקנה?	ללוה שממשכנין אותו ופורע.
סב. למה צער התשובה דומה בבחרות?	למחתך בשר מגוף החי.
סג. למה צער התשובה דומה בזקנה?	למחתך צפרניו או מגלח שעריו.
סד. למה התשובה דומה לפני השם בבחרות?	למי שמביא דורן למלך של בכורי תאנים בתקופת טבת.
סה. למה התשובה דומה לפני השם בזקנה?	למי שמביאים בתקופת תמוז.
סו. למה העולם הזה והעולם הבא דומים?	לים וליבשה.
סז. למה הבטחון בשם דומה?	לשואב מהים אשר לא יכזבו מימיו.
סח. למה הבטחון באדם דומה?	לנחל נמשך מימי גשמים.
סט. למה העשיר דומה?	לזורע וקוצר שאם לא יוסיף ויזרע לא יוסיף לקצר.
ע. למה עושר 20) הצדיק דומה?	לנוטע אילן ומקבץ פירותיו שהקרן קיים והבט שנוי שבין זריעה וקצירה לנטיעה ואסיפה.
עא. למה העני דומה?	לזורע שמקוה זמן הקציר שהבטחתו בשם וחשב לו זריעה וקצירה.
עב. למה צדיק העני דומה?	למלך שהלך בדרך יחידי ולא מצא בבית אכסניא מזון.
עג. למה לשון הרע דומה?	לנחש שהוא ממית ונסתר בחור.
עד. למה הכעס דומה לפני השכל?	לעב הענן בפני השמש.
עה. למה הכעס דומה אצל יצר הרע?	לפרצה לפני הגנב.
עו. למה הזמה דומה?	לחפירה שכל עוד שהוא חופר הוא מחסר שלא נדין אל המלא כרק.
עז. למה המחלוקת דומה?	לכלי מנוקב.
עח. למה השלום דומה?	לכלי שלם שאין לך כלי מחזקת ברכה כמו השלום שנא' ה' יברך וכו'.
עט. למה התענוג דומה בגוף?	למכין מזון ללסטים.
פ. למה דומה הבוצע למהר עסקיו?	למרבה אש תחת תבשילו יותר מדאי.
פא. למה דומה המתון בעסקים?	לאילן שמלבב בימות החמה שאין קרומתו מזיקתו.
פב. למה מזון הגוף דומה?	לשמן הנר שאחד המרבה ואחד הממעיט מזיק.
פג. למה דומה האכילה קודם בדיקת חוריו?	לבירה שהסיקוה על אפרה.
פד. למה שתיית היין מעט דומה במות?	למרגל שבא לעיר והרגישו בו בני העיר ונזהרו.
פה. למה שתיית היין המרובה דומה?	לאויב שכבש העיר ונצחה.
פו. למה שתיית היין דומה קודם האכילה?	לעיר שנכבשה מפני חוסר המזון.
פז. למה התשמיש דומה?	לנושא זבל על כתיפו צנועים בצנעה פרוצים בפרהסיא כי חרפה היא מחמת עונו של אדם הראשון.
פח. למה תשמיש סמוך לאכילה דומה?	למגביל עיסתו קודם שיבדיל המורסן והסובין.
פט. למה התשמיש דומה אחר?	למגביל עיסתו אחר שמנפה בנפה יפה.
צ. למה השינה בגוף דומה?	לחמוץ בעיסה המרבה והממעיט מזיק.
צא. למה הדבור דומה באדם?	למכריז יין וטעמוהו.
צב. למה דומה המרבר לפני גדול ממנו?	למכריז יין חמוץ בשוק שמוכרין המשובח.
צג. למה הדבור דומה בחכם?	למעין המספיק לבני העיר לכל צרכיהם.
צד. למה רוב הדבור דומה?	לחלום, כשם שאי אפשר לחלום בלא דברים בטלים כן ברוב דברים וכו'.

כג. למה החכם דומה בין הפקחים?	לשטף מים כבירים עוברים בין שני הרים גבוהים 15).
כד. למה החכמה ויראת חטא דומים?	לנהר נמשך בין גנות ופרדסים.
כה. למה החכמה בלא יראה דומה?	לנהר גדול נמשך במישור סמוך להר גבוה.
כו. למה הרב אצל התלמיד דומה?	לנר.
כז. למה התלמידים דומים אצל הרב?	לעץ קטן מדליק את הגדול.
כח. למה היחיד העוסק בתורה דומה?	לעץ יחיד הדולק.
כט. למה העוסקים בתורה בחברה דומים?	למדורה גדולה של עצים הרבה.
ל. למה העד דומה בדין? 16).	לשותף אם נאמן נאמן ואם שקרן שקרן.
לא. למה הדיין דומה בדין?	לנפש מאזנים 17).
לב. למה הקנאה דומה בצדיקים?	לחומץ שרוי בכלי כסף שממרקת אותו.
לג. למה הקנאה דומה ברשעים?	לחומץ שרוי בכלי נחושת שמכלה אותו.
לד. למה הקנאה דומה בין איש ואשתו?	לזבוב הנמצא בכוס של יין יש זורקם ושותה הנשאר ויש מוצצו כלו ויש זורקו כלו.
לה. למה מעשים טובים לפני הפורעניות דומים?	כתרים לפני החץ.
לו. למה מעשים רעים לפני הפורעניות דומים?	לקש סמוך לאוצר ונתאחז האש בקש.
לז. למה הצדיק בפני הפורעניות דומה?	לנהר גדול מפסיק בין הדליקה.
לח. למה הרשע בפני הפורעניות דומה?	לקוצים בפני האש.
לט. למה יצר הרע ויצר הטוב דומים?	לשתי צרות.
מ. למה יצר הטוב דומה תחילה בפני הרע?	לעיני חכם השוכן תחת ממשלת עשיר רשע.
מא. למה דומה תועלת יצר הרע בעולם?	לקש שבשבולת אצל התבואה.
מב. למה יצר הרע דומה בתינוק?	לאומנת מסייע לגידולו.
מג. למה דומה כוונת יצר הרע בגידול האדם?	לטי"ם 18) שנעשה שמש לסוחר.
מד. למה יצר הרע דומה בזמני האדם?	להלך ואורח ובעל הבית.
מה. למה יצר הרע דומה ברשעים?	לאגוז שמוקף מכל צדדיו קליפה ושבירתו תקנתו.
מו. למה יצר הרע דומה בצדיקים?	לתמר שאין טומאה חוצצת ויצר הרע כבוש וס' [סימן] צדיק כתמר.
מז. למה יצר הרע דומה בבינונים?	לרמון שקליפה חלושה מעורבת ונוחה להשבר.
מח. למה יצר הרע בצדיקים סמוך למיתתם דומה?	לתפוח, שיצר הרע נתמעט ונתרכך בגרעון.
מט. למה יצר הרע ברשעים סמוך למיתתם דומה?	לאגוז שנרקב ונשבר ונמצא סרות.
נ. למה החטא דומה בנשמה?	לכתם בבגד, שאין הכתמים שוין כך אין החטאים שוין.
נא. למה חטא הקל עם ההרגל דומה?	לחוט של משי לריר החלוש ונתקשה 19).
נב. למה החטא הקשה עם התשובה דומה?	לחבל הדלי.
נג. למה דומה עונש העבירה לרשעים?	לחופר בדרך בירות שיחין ומערות ואח"כ עובר שם באישון לילה ואפילה.
נד. למה היסורין בעולם הזה דומים?	למי שנתחייב שריפה ומטעימים לו טעם החום.
נה. למה הבריא שחלה דומה?	למי שתבעוהו בחשבון המלך.
נו. למה המיתה בצדיקים דומה?	למי שמחייבין לו ממון ומתקרב הזמן לפרוע.
נז. למה המיתה ברשעים דומה?	למי שנתחייב בממון ומתקרב הזמן לפרוע.
נח. למה הרשעים דומים בגיהינם?	לכלי מתכת מותך באש, שדנין אותו כמה פעמים ונותנים בו כח לסבול העונש.

והאיך תיתה משנת ר' מאיר סדורה על פיו על דעת ר' עקיבא כוללת כמת עמוקות וכמה תילי תילים של הלכות עמד ר' ואחז המשנה של ר' מאיר בידו וקבע סתם משנה שסדר ע"ש ר' מאיר וזהו שאמרו סתם משנה ר' מאיר. ולפי שכונתינו בספר זה להודיע החכמות השכליות הנסתרות ולגלותם לעין ההמון לפי' לא נחוש בהרבה מקומות אם יהיה כל המשל שוה לנמשל בשאר הדברי' שלא המשלנוהו בו מאחר שהוא שוה לו באותם הדברים שהמשלנוהו, שאין כונתינו לעצם המשלים אלא להשגת החכמות השכליות הנעלמות. משל לרמון אוכל הפרי וזורק הקליפה.

ואני הכותב לא כתבתי כי אם המשלים להעדר הפנאי והבחירה להשתעשע בעיון ביאורם על נכון.

א.	למה בריאת אדם הראשון דומה?	למלך שבקש להראות לעבדיו עושר כבוד מלכותו.
ב.	למה חטאו של אדם הראשון דומה?	לעבד שמינהו המלך פקיד על המדינה ונשארו המגדלים והמבצרים ביד המלך ומרד בו ולא שוה לו.
ג.	למה הטוב והרע דומים ברשות האדם?	לעבד שמינהו המלך בכל גנזיו וגנב משם כלים וצוה המלך ותלאום על צווארו והרגוהו ואמר המלך יהיו כלים הללו משמרת ביד בניו.
ד.	למה גנות אדם הראשון דומה?	לנותן פגם במעשה הבורא.
ה.	למה האדם הצדיק דומה אצל המלאך?	לשני פרשים עבדי המלך אחד מהם עומד ומשמש לפניו ולא ראה מלחמה מימיו, והב' הולך ונוצח מלחמות המלך בכחו וגבורתו.
ו.	למה הנשמה דומה בגוף?	לשר ששלחו המלך להנהיג בני המדינה.
ז.	למה הנשמה דומה בנערות?	למרגלית בטיט.
ח.	למה הנשמה דומה בבחרות?	למלך שהקיפוהו מכל צד.
ט.	למה הנשמה דומה בימי הזקנה?	למלך שעברו עליו כמה מלחמות, מהם נצח ומהם לא נצח ועתה שקטו כל סביביו, אבל מתירא מן האיים הרחוקים.
י.	למה נשמת הצדיק דומה?	למלך שנצח כל המלחמות ויגורו ממנו כל הממלכות.
יא.	למה נשמת הרשע דומה?	למי שנתן לו המלך חיילות ונכסים ללחום עם האויב והלך ונזדוג עם אויבי המלך תחת היותו לוחם עמו.
יב.	למה נשמת הצדיק דומה בצאתה מן הגוף?	לדג שנעתק מהרקק לנהר גדול.
יג.	למה נשמת הרשע דומה כשנעתקת מן הגוף?	לחוצב אבן מההר.
יד.	למה נשמת זונה ומזנה דומה?	לפרש ששלחו המלך בפרש א' והלך ועבד בנ' פרשים.
טו.	למה נשמת חוטא ומחטיא דומה?	למי שמרד במלך ויעץ אחרים למרוד בו.
טז.	למה נשמת החכם דומה?	לגחלת שנפחו בה והדליקוה והאירה.
יז.	למה נשמת הסכל דומה?	לגחלת שלא נפחו בה ונשארה חשוכה.
יח.	למה החכמה דומה?	לצידה בכלי.
יט.	למה התבונה דומה באדם?	לבאר נובעת מים חיים.
כ.	למה הדעת דומה באדם?	למלח בתבשיל.
כא.	למה המבין שלא למד חכמה דומה?	לאילן גדול שאין לו שרש עמוק בארץ אם בא הרוח וכו'.
כב.	למה החכם דומה בין הפתאים?	לנהר גדול נמשך במדברות שאינו מועיל.

קמ"ח, אם אין קמח אין תורה". עוד כתב־יד שלישי מטופס זה נמצא בספריה הבודליאנית 11) ולפי עדותו של צ. ה. אדלמאן „חסר בו ההקדמה והשער וארבעים מאמרים שלמים בראשיתו" 12).

מן הטופס השני נמצאים שני כתבי־יד בבית־המדרש לרבנים בניו־יורק. האחד מכיל ד' דפים בתמונת 12° ומגיע רק עד משל ע"ה, והם הדפים הראשונים בקובץ של כתבי־יד שונים. השני נמצא בכתב־יד אדלר 2013 (13), מדף קנ"א עמוד ב' עד קנ"ה עמוד ב' ומכיל קמ"א משלים. בשני כתבי־יד אלו לא נמצא שם לספר הזה ורק בכתב־יד אדלר נכתב בדיו מאוחרת: „משלים נחמדים ופנימיותם מוסרים" 14). על מציאות שני כתבי־יד אלה העירני ידידי וחברי פרופיסור אלכסנדר מארכס ובטובו מסרם לידי להשתמש בהם, והנני נותן לו בזה תודתי העמוקה. מפני דוחק השעה אי־אפשר לי עכשיו להקדיש זמן רב כדי לעמוד על ההשוואות למשלים האלה, שודאי נמצאו בתלמוד ומדרש. ואת הקורא הסליחה.

גוף הספר

אמר המחבר

יתי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם אשר יצר את האדם בחכמה והכינו בשתי צורות, צורת הגוף וצורת הנשמה להתבונן במושכלות. ולרוב חסדי ה' על בני אדם נתן דרך לרגשים להתבונן במושכלות על־ידי המשלים. והנה ערך הגוף אצל הנשמה השכלית כדמיון הדברים הגופיים לדברים המורגשים. ודמיון הדברים המורגשים לדברים הגופיים דומים לשני היסודות הגסים והעבים שאדם יכול להוליכן ממקום למקום שלא על־ידי כלי והם העפר והמים. והנה ערך החכמה הנעלמה לדברים המושכלים דומה לשני יסודות הדקים שהם האויר והאש שאין האדם יכול להוליכם ממקום למקום אם לא יקחם על־ידי כלי, כגון האויר בנוד והאש על־ידי עצים או פתילה. כך דרך החכמות השכליות אין אדם יכול להשיגם אלא על־ידי משלים. ולפי[כך] ראינו לחבר ספר זה ונבאר בו כמה דברים שהם סתומים מבני־אדם ולגלות סתריהם לעיני כל, ויתבוננו בגמול הצדיקים ועונש הרשעים, ויתעוררו כמה ישנים להיישיר דרכיהם ומעשיהם ולסדר חשבונם בטרם יהיו נקראים לפני המלך. והנה שלמה תע"ה כשרצה להראות חכמתו וראה שלא יוכלו המון העם להשיגה תקן להם משל, וזהו שאמ' משלי שלמה וכו' לתת לפתאים ערמה וכו' בכאן הודיע המלך שלמה כח המשלים ועד היכן היא תועלתם מגעת. ועתה נכנס למה שכונתינו לבארו בע"ה.

אמר המחבר

המשלים הם בשני דרכים. יש משל שהוא מסכים עם הנמשל מראש ועד סוף בצורת החותם היוצאת בשעוה, וזהו המשל האמיתי השלם. ויש משל שהוא מסכים לנמשל במקצת עניניו, וזה דומה למי שצייר צורה חציה צורת אדם וחציה צורת בהמה או חיה או עוף. מה שדומה לצורת אדם הוא צורת אדם ושאר הצורות אינם מסכימי' כי אם ליופי, כן בהיות המשל דומה לנמשל באותו דבר שהמשילה בו או במקצתו נדון ואף־על־פי־כן אינו משל שלם ודמיון שלם והקש שלם עד שיהיה שוה לו מתחלה ועד סוף. ועם כל זה מה שדומה במקצת נדון במקצת. וידיעת דבר זה מסור לחכמי האמת שהרי בימי ר' התחילה התורה להסתתר והיו חכמים גדולים עמודי עולם דואגים על בטול חכמת המשלים ועל משיגיהם שעל ידיהם היו החכמים נכנסין לחדרי התורה להבין מצפוניה, ובטלו אלו החכמות משמת ר' מאיר דתנן בסוטה פרק עגלה ערופה משמת ר' מאיר בטלו מושלי משלים. ובסנהדרין פ' אחד דיני ממונות א"ר יוחנן כי היה דריש ר' מאיר בפרקא הוה דריש תילתא שמעתא ותלתא אגדתא ותלתא מתלי. ואמר ר' יוחנן שלש מאות משלות שועלים היו לו לר' מאיר ואנן לא בא לידינו אלא אחד. וכמה דברים עמוקים מתבארים מתוך המשלים כדאמ' בכמה דוכתי „אמשול לך משל למה הדבר דומה". ועל־ידי המשלים אנו עומדים על עיקרי התורה כדגרסינן בעירובין פרק עושין פסין אמר רב הונא אמר רב המנונא מאי דכתיב וידבר שלשת אלפים משל מלמד שעל כל דבר ודבר של תורה אמר שלשת אלפים משל דרש רבא מאי דכתיב ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם וחקר ואזן ותקן משלים הרבה דאגמרא בטעמיה ואסברא בדמי ליה.

עתה ראה כמה הוא כח המשלים להבין הדברים השכליים וההלכות, וא"כ כמה שערים ננעלו וכמה הלכות נעלמו משמת ר' מאיר ובטלו משלי משלים. וכשראה ר' האיך מעינות החכמה הולכים ומסתתמים וחלונות האורה הולכים ומתפקקים למעוט השמוש וההשגה ולרוב השמדות שהיו גוזרים על ישראל שלא לעסוק בתורת כמו שאמרנו בחבור התנאים והאמוראים אז חתם ר' המשנה וסדרה ע"ד הנכון והעמוק. ולפי שראה ר' עומק חכמתו וגדולתו של ר' מאיר

בעפרות אפריקה וערבות אויסטראליה — בכל מקום מוצאים אָנו את המחול בצבור, את שאיפת האָדם לשתוף ולהתקנות אשר לא תדע נמנעות, להתייצרות בלתי־פגומה... לא לחנם נטפלת אצל העמים הפרימיטיביים המגיה והדת אל המחול. כי מייחס האָדם את הרגשת העוצם הכל־יכול שנולד אָז בלבו לכחות שמחוצה לו (ניצשה).

ושני גורמים אלה — השאיפה לשתוף והצמאון להתתקנות מלאָה, אשר לא תדע מעצור, נמצא גם על המדרגות היותר גבוהות של היצירה. הם הם המניעים גם את אמנות היחיד, את מלאכת מחשבתו ורגשותיו של הפרט.

ד"ר ישראל דוידזון:

סֵפֶר הַמְשָׁלִים

לר' יוסף בר' אברהם גיקאטיליא, יוצא לאור מתוך שני כתבי־יד אשר בבית־המדרש לרבנים בניו־יורק

ר' יוסף בן אברהם גיקאטיליא נודע בספרותנו לאחד מראשי התנועה להרחבת תורת הקבלה במאָה השלש־עשרה. הוא היה תלמיד מובהק של ר' אברהם אבועלאפיא, ורבו העיד עליו, כי „הצליח הצלחה מופלאָה במה שלמד לפני והוסיף מכחו ומדעתו הרבה וה' היה עמו" 1). כבר בהיותו בן כ"ג שנה חבר ספר „גנת אגוז", ורושמי רשימות מונים ט"ו ספרים שחבר בימי חייו 2).

אחד מספריו שאינו עוסק בחכמת הקבלה הוא ספר המשלים שלפנינו, וממנו נמצאים שני טפסים. טופס אחד, והוא המקורי, מכיל את המשלים עם הרחבת דברים, או ביאור, מהמחבר, וטופס שני, שנתקצר על־ידי המעתיקים, מכיל רק את המשלים, והביאור נשמט. להראות את ההבדל בין שני הטפסים, אציג בזה שני משלים, שנדפסו על־ידי דוקס, על־פי הטופס הראשון, ולמולם — שני המשלים על־פי נוסח טופס שני.

טופס ראשון	טופס שני
למה החברים העוסקים בתורה דומה למדורת של עצים האחד מדליק את חבירו כך החבירים הלומדים זה שואל וזה משיב זה מקשה וזה מתרץ נמצאים כלם דולקים אבל הלומד יחידי דומה לעץ יחידי שאין האור מתאחז בו 3).	למה היחיד העוסק בתורה דומה? לעץ יחיד הדולק. למה העוסקים בתורה בחברה דומים? למדורה גדולה של עצים הרבה 4).
למה הצדקה דומה ליניקה, כי כאשר בהיות התינוק יונק מן השדים הוא מושך את החלב לשדים והחלב הולך ומתרבה וכשהוא נגמל התינוק 3א) מן היניקה החלב נפסק מן השדים, כך בהיות האדם נותן צדקה לעני נותנין לו ברכה מן השמים לאותו הנותן ועל זה נאמר יש מפזר ונוסף עוד ואומר נתון תתן לו ולא ירע לבבך כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך ואם פסק אדם מלתת צדקה ומתנות לעניים מונעין הברכה מלמעלה, וע"ז נאמר וחושך מישר אך למחסור 5).	למה הצדקה דומה? ליניקה, שכל עוד שתיונק יונק מושך החלב ומתרבה 6).

מן הטופס הראשון נודע לנו כתב־יד אחד בספריה של טורין 7), שנכתב על־ידי יוסף בר יעקב ן' פישנאטי ונשלם בי"ג בתשרי שנת הרנ"ד ליצירה (1493) ובכתב־יד זה נקרא הספר בשם „שער המשלים" 8). במפתח המשלים שבכתב־יד זה נמנו רק קל"ח משלים, אבל בגוף הספר נמצאו קמ"ג משלים 9). כתב־יד שני נודע לנו בספריה של טריניטי קוליג' בקאנטאבריג'ה 10), שנכתב על־ידי שמואל חסדאי ונשלם בה' לחודש תמוז שנת הרפ"ד ליצירה (1524), ובכתב־יד זה נקרא הספר בשם „ספר המשלים" בדף הראשון, ובשם „משלי החכמה" בדף האחרון. מספר המשלים בכתב־יד זה — מאָה וארבעים ושמונה „וסימנם

מחול ביחידות. תמיד טעון הוא שתוף וכל אשר יגדל מספר המשתתפים, כן גם תגדל שמחתם. ואמנם, מרבית המחולות הקדומים קוום הראשי — צבוריותם. אין רואים, יש רק משתתפים במחול או למצער בנגינה. ושמחה זו שבשתוף ושאיפה זו אליו כה מובנות הן, ביחוד בנפש הפרימיטיבי! כי רק מי שחי בימי־רעש, בתקופה של התמוטטות וסכנות, יודע מנסיונו כמה חזקים עוד גם בנפשו של בן־ימינו „אינסטינקטי־העדר", כמה קשה אז גם על הפרוש הישיבה בד' האמות של עלית־התבודדותו וכמה שנואה אז עליו היחידות! והן חייו של הפרימיטיבי כולם סכנה אחת בלתי־פוסקת, הן כל הארץ משטח־חרמים אחד לפניו! האם אין אורב לו הפחד הגדול מסביב? הרעם מפילו על אפיו, פיל חד־ניבים, הר־בשר מהלך, שנכנסה בו רוח תזזית, הורס במרוצתו השוטפת את נווהו הדל. מבין העפאים הודה אליו אורנג אדום זקן את כפו השעירה וחורק עליו בשיניו הלבנות. תבערה רדופת־עלעול סוחפת בשבולת זהב נגר יערות וערבות ומניסתהו. על שפת הנהר מתחממים תמסוחים חדי־זנב ורבועי־מתלעות ועל הנהר יש שמתגוררת ומתחוללת הסערה ונושבת בדוגית האדם הקלה להפכה! ומסביב רוחות, רוחות — טובות ועוד יותר רעות... ביללת הסער ובשאון יבלי ההרים החומרים, בהדי היער הרחוקים ובנפץ הרעם שומע הוא קולותיהם ויירא...

ומאין איפוא יכול לבוא עזרו ולמי ישא את עיניו? רק הכלל לבדו יכול לעודד את רוחו, לאמצו ולתת לו אמון בכחותיו הדלים הדרושים לו להתקנותו. כי הכלל אינו צירוף וסכום אריתמטי של הרבה יחידים חלשים, אלא הוויה חדשה רבת־עוצם ואון כשער־קשת זה, שער הנצחון, אשר לפי הגדרתו של ליאונארדו איש ווינטשי, הוא כח שנתהווה משתי חולשות... וראוי לציין, השפעה מעודדת זו של הכלל לא בחיי האדם מתגלית היא ראשונה והיא אינה סגולתה של החברה האנושית בלבד. כך, למשל, ראה החכם פוריל בחקרו את חיי הנמלים, כי נמלה אשר תחרף עשר פעמים את נפשה למות בהיותה בין חברותיה, נבהלת ופונה עורף לאויב חלש ממנה בהיותה יחידה ורחוקה כעשרים צעד מתלה. וכמו כן יודע כל חיל־פרש מנסיונו, כי סוסו בהיותו בגדוד, יעבור מרחק הרבה יותר גדול וייגע הרבה פחות מאשר בלכתו לבדו... אולם מובן, רק בחיי האדם, זה הצבוריי שבחיות, מתגלית השפעה מעודדת זו בכל כחה ועוזה. לא רק משא יכולים שני אנשים לשאת יחד יותר מכפלים, כלומר, יותר ממה שהם יכולים לשאת כל אחד לבדו, אלא גם עול החיים הקשה קל לשנים לשאת מן האחד ולעדה — מן היחיד. ואמנם, לכל שהרגיש עצמו פעם אחת למצער טפה קטנה־קטנטנה בשבולת של המון גדול, ידועה אותה ההרגשה הנפלאה של קלות, שתוקפת אז את האדם, כאילו עול וגדול וכבד נפרק מעל שכמו, כאילו כל אבני הנגף הוגהו הצדה, כל הדרכים נכבשו לפניו ומשנה־כחות לו אז! עצמיותו כאילו בטלה ובכל זאת מרגיש הוא את עצמו כל־יכול, חוט־שדרתו כאילו נלקה במזמוז ובכל זאת טוב לו אז וקל לו אז, עד כדי לצעוק מרוב אשר, עד כדי לזמר כילד בלא מלים! ואם השהיה בלבד בצבור מולידה שמחת־אמון כזו, הנה המחול בצבור מעורר בהתלהבותו ובסחרחורת המשכרת שלו את האושר שבבטחון ואת הבטחון שבאושר ואת החדווה שבעוצם הכל־יכול... ולפיכך מובן, מדוע לא היו לעמנו „ימים טובים כחמשה־עשר וכיום הכפורים" (תענית ח') — הלא הם ימי המחולות.

ואולם, הנה אם עוד מלפני שבת העם בארץ... יריחו. בבחן הנשא ועל סוללת החומה — המשמרות ורואים אנשי־המלחמה הזועפים: מסביב לעיר הולכים הכהנים העברים הלוך ותקוע בשופרות „והחלוץ הולך לפניהם והמאסף... אחרי (ה)ארון". הנה „סבבו את העיר... שבע פעמים... ויאמר יהושע אל העם: הריעו, כי נתן יהוה לכם את העיר! ויהי כשמוע העם... ויריעו... תרועה גדולה, ותפול החומה תחתיה ויעל... איש נגדו וילכדו את העיר" (יהושע ו'). מה חזק פה רגש העוצם! העם המאוחד במחולו וסבובו צריך רק להריע ולהשמיע קול — וערים סגורות ומסגרות תיפולנה לפניו!

ואולם לא רק לישראל, גם בהלאס היו ימי הרקוד בצבור ימי האון, שמע מזה, ימי האושר היותר גדולים. נזכור נא במקהלות דיוניסוס על שיאי הטייגטון והפארנאסוס! „שתוף בטירוף ואכסטאזה", אומר יפה סופר אחד, „הנה הקו הראשי במסתרי דיאוניסוס. לא האל בעצמו ולא עובדיו... לא ישכנו לבדד... את דיאוניסוס יקיפו חבר מלוויו מלאכי־שרת, בני ובנות ה„תיאזוס"... הפולחן טעון צבור, „מקהלה במעגל", מחולת־מחנים... „עצבון הפרט החי לבדד, היציאה ממצור הכרה הפרטית... מסוהר ה„אני" ומאין־אוניו וחולשתו — הנה תוך־תוכה של ההמראה הדיאוניסית" (וויאצישלאב איבאנוב).

ולא רק בארץ־ישראל ובהלאס לבד, בכל פנות אירופה ואסיה, על איי הים הרחוקים,

יוחנן טברסקי:

אָמָנוּת בְּצִבּוּר

בתקופתה הראשונה האמנות קבוצית היא ורב־מינית — מחול וציור, פיוט ומוסיקה מעורים בה יחד ומשמשים בערבוביה ואף לימים מתחלת הוויה מורכבת זו נושרת אברים־אברים וכל צלע מצלעותיה נבנית לאמנות בפני עצמה. וראשית אונה, או רפיונה — המחול. ואמנם, בעוד אשר הנגינה טרם תדע את סולם־הקולות וכללה היחידי הוא: כל המגביה, הרי זה משובח! בעוד אשר הפיוט איננו מצומצם אלא אך בפסוק אחד, ההולך ונשנה על־ידי המקהלה, הנה כבר היתה התנועה השרירית מורכבת, כבר נשרטט המחול כמעט לכל היקפו.

ופריחתו זו המוקדמת — במה יש לתלותה? האם במה שבדרכו אין כל מעצורים, מבלתי היותו תלוי בשכלולים חיצוניים ובמצב־הטכניקה כמו הנגינה בכלים או הפסול והציור או בעושר־הלשון כפיוט? או אולי על ירושה יש להעמידה? הרי ראשית המחול נעוצה עוד בעולם־החיות! והפסיון, הפינגויני והיענה יוכיחו וכל שאר יודעי־הרקוד שאינם נקובים בזה בשם ואשר חננתם לא רק התאנה משמשת לה תואנה, כי יש אשר בעלי־החיים יתקבצו גם לרקוד בצבור, יתלקטו למחולות־משחקים! כן, ודאי, ואולם יש עוד סבה אחת, שלישית, אשר היא היא שהחשיבה בעיקר את המחול על האדם הפרימיטיבי וסבה זו, אומרים לנו, היא השאיפה לשווי־משקל!

צא וראה, ילד זה, כשלבו נסער עליו, רוקע ברגליו ואיש־הטבע, אותו הילד הגדול, רוקד בהתרגשותו, באין מרגוע לנפשו. ובין רקיעה זו ורקוד זה יש למתוח קו של זהות, כי שניהם ממין אחד הם, כי שניהם אינם אלא תנועה לשם שכוך, תרים בפני התרגשות יתירה, בזבוז לשם הקמת שווי־המשקל. אלא שתנועה מפוזרת זו שבמחול בעלת־ריתמוס היא, כי הריתמוס הוא השומרנו מבזבוז גדול יותר מדי, בהכניסו סדר וקצב לתנועותינו... וחוץ לזה, האם לא נראה ריתמוס אף גם בחזיונות הטבע בדכי המשברים ובזוטו ושלוליתו של הים, במחזורי גלי האור והקולות ובתנועות גרמי השמים, בדפיקות הדם ובהתכווצות הלב?

הנה התשובה שמשיבים לנו בשאלנו לסבה השלישית. ואולם עם כל גרעין האמת שבה, האם יכולה היא להניח את דעתנו? המחול לשם שכוך! אך האם אין הדבר דומה למי שהיה רוצה לכבות אש באש או להוציא יינו בהכניסו עוד כוס? שהרי המחול יותר משהוא משכך — משכר ויותר שהוא משווה את כחותינו — מבלבלם! „אותה תנועת השרירים, אשר המחול בטויה היותר שלם", מעיד חכם אחד, „הריהי, בלתי־תפונה, אופן הרעלה עצמית מהמין החזק ביותר". „נערה שרקדה במשך רבע שעה, הרי לכל דבר כאילו שתתה שאמפאניה" (וזוהי אולי אחת הסבות מדוע כה מרבים לרקוד כאן באמריקה, ארץ ההזרה וה„פרוהיבישון"). ועכשיו נזכור נא, שכל עמי הטבע רוקדים אף הם עד כדי טירוף־הדעת. והעיקר, רוקדים לא דוקא בשעת התרגשותם! השחורים, למשל, בשמעם את קול־הנגינה הראשון והיותר פשוט, קמים לחולל כחום־היום, כשמש אפריקה לוהטת כתנור־כבשן ולילות שלמים מבלים הם ברגיל במחולותיהם; או טוב מזה — נזכור נא באותם שבטי־ההודים מצפונה של אמריקה, אשר ימים מספר לפני צאתם במחולות צמים כל המרקדים ומתענים ובשעת המחול הם כוססים מיני ירקות או שואפים לקרבם עשן־מקטורת מרעל למען הגדיל את התלהבותם; או נזכור נא בחבלי־הנביאים הקדמונים בישראל, אשר בהתנבאם היו יוצאים עם „נבל ותוף וחליל וכנור", מתפשטים ונופלים ערומים במחולם הסוער, בעובדי באכּכוס וקיבלה, בדרווישים או בשאמנים שבסיביריה, שרקדו כולם למען אשר תצלח עליהם הרוח; או נכנס נא בימינו ל„שטיבל" של חסידים ונסתכל נא אל תנועותיהם בשעת התפילה, המזכירות כל־כך במחול הקרום, שהיה מצוין ביחוד בתנועת הידים — האם אין אנו רואים ברור בכל הדוגמות האלה, שמטרת המחול לא שכוך התרגשות בעיקר, אלא להיפך, הולדת רגשות חזקים ידועים, שבלעדי זה אין אפשריים אך במדה זעומה מאד? וראה, גם הלשון באה להעיד על כך: לא לחנם היה בעברית שחוק־צחוק בתור גלוי השמחה שם נרדף של חלל ולא לשוא נגזרה המלה „חג" מ„חוג", כי קודם כלה היה על המחול לעורר את השמחה הגדולה, שהיתה חסרה כל־כך בחיים, להוליד את החדווה שהיתה חסרה כל־כך בחול!

ושמחה זו מהרגשת השתוף היא באה בעיקר, מהרגשת ההתקנות הקבוצית. כי אין

קבול אצבעוניים, דקים, חסרי־מגן כמעט? הנסיון הצליח, הצליח יותר מכל בלירִיקה, זו שבין כך היא מסוגלת לכנס לתוך מסגרת צרה הלך־נפש אדיר. רוב הזמירות שבתהלים, מקומות השיר הענוגים שבנביאים ובכתובים — כל אלה והדומים להם, הם הרכבה עומדת בנס של צורה ותוכן; הצורה היא מועט שבמועט והתוכן ממוזג ביד רחבה מיגיעת נפש, מגעגועים עזים בבחינות־עולם, מהכרת־חיים הגמורה כעלילה וכגורל.

עם חתימת התנ"ך נסתיים הפלא הגדול, והמעוות, אשר יצא מאת הטבע של הגזע העברי, כשם שנשתרש יותר ויותר בחיי היהודים, כן הטביע את חותמו על כל ספרותם. כל הספרות האדירה הזאת — משני התלמודים ועד הפלפול הנחר של „פוסק" אחרון — הוא שדה, כשלון אחד לרוח היהודי; אין לך שום דבר, שהצורה שלו תהא קולטת אותו בשלמות. בכל מקום סרחי־עודף, קרעי מחשבה והשגה התועים מחוץ לכל מקלט. הצורה — אשר היא היא היכולת — הוסיפה להיות בידי אנשי האומה דבר מצער, ואולם נוסף על זה היא פרקה מעליה את העול הגדול, זה אשר אכף עליה לפנים הגזע העברי הקדמון; חדלה יצירה מישראל, רצוני לאמר — חדלה להיות דבר מציאות אותה הדביקות השלמה אשר בין החומר והרוח. רוב התפיסה של היהודי הורה להבל ונולד לבושת, מבלי תקוה שתאסוף אותו אל קרבה איזו צורה שהיא; על כן הלך ענין ההשגה אצל היהודים הלוך ודל, כדרך הדברים, אשר אין כל אחרית צפויה להם. החריפות של האומה, כיון שנדונה בהמונה הגדול להיות נזירה מצורה, שכלה את האצילות, את המשטר ואת הרחמים לאמת, — כל המדות הטובות של התפיסה העברית הקדומה; היא משרכת את דרכה כלפי הבדלים, מתוך תקוה שההפלאה תשמש לה כן, מקום קבע, תמורה לצורה. כרבות הדורות כן ירבו שיחה והגיגה כל הימים; היא תחדל מהתאפס, כיון שבין כך חדל להיות לה צר צורה, זה שלמענו כדאי לברור, לצמצם, למכין דבר־אמת.

התרבות המבישה של החריפות היהודית ארכה דורות על דורות, אך כל נסיון־להועיל היה מתחיל תמיד בשנוי נוסח ובקפיצת־פתאום אל שפת התנ"ך. במשך כל התקופה הארוכה הזאת לא הצליח אף יהודי אחד ליצור בשפה המפותחת של אחרי התנ"ך דבר־מה הבורי, שיהיה קצוב בצורה ובתוכן; לעומת זה ידעה השירה העברית בימי־הבינים, רק הודות לזה שהשתמשה במליצה התנ"כית, להצטמצם, להתאים צורה לתוכן ואפילו להעדיף את הצורה על התוכן. הפתרון הוא בזה, שמי שמשתמש בבטויים עבריים קדומים, משתמש בלי־משים בכלי־קבול מוכנים. את זה הרגישה, ביודעים ובלא־יודעים, גם הספרות העברית החדשה; בני ה„מאספים" הראשונים השתערו על כל המליצות בבת־אחת, כיון שהן ראו בכל אחת מהן כלי־יקר. מה מהם הלך, אם כל הכלים הקטנים האלה, דקי־הבדולח ומעטי־הצלעות, עוד שמרו בקרבם את התוכן הישן, — זה התוכן של התנ"ך אשר לא יסוף עד עולם? הם היו רעבים לצורה, והעיקר היה להשקיט את הרעבון; נפשם קצה בשני הפיורים הגדולים של ההלכה ושל המוסר, והם, בחדוות־שחרור נכונה, לטפו ואמצו אל לבם את צנצנות הקודש הקטנות של התנ"ך. רבות מהן היו מעולפות באבק קדומים, סגורות בחותם־החרטומים של מולדת אבודה — אבל זה לא גרע מאומה מן התקוה אשר לעתיד. אין סגור, אשר לא יפתח לקראת לטוף וחום ואהבה. לא בבת־אחת התחולל פלא־האהבה, אם כי עוד שנים רבות לפני הדור ההוא ידע המשורר רמח"ל לעשות את המופת הזה ביחידות, בלי צפות לשכר או למה־שיבוא; רק הספרות העברית החדשה, בתור גמול להמשך גדול־בטחון, זכתה להריק המון כלי־לשון קדומים ולמלאות אותם תוכן חדש. אף היא לא חידשה הרבה במובן הצורה; היא רק יצאה בעקבות כתבי הקודש: ליצור בתי־קבול קטנים בשביל הלך־נפש גדול.

י. ש.:

תְּפִיסָה וִיכֹלֶת

(פרק)

השפה העברית מסמנת את המושג של תפיסה בכמה וכמה מלות של הגדרה; לדעת, להבין, להכיר, להשיג וכדומה הם פעלים מנוסים ורוויי־מסורת, אשר רוח הלשון עבד בהם לרוחב ולעומק גם יחד. היהודי הקדמון לא ידע ליאות ולא הסתפק במועט כשבא לבטא את ההשגה של השכל; לשם זה הוא היה מביא לידי הפשטה גם את הפעלים המציינים את פעולות החושים: רואה אני את דבריך. לעומת זה עניה לשוננו עד מאד בהגדרות, שיש בכחן לציין את המושג של יכולת; הפועל היחיד, המסמן את המושג הזה — יכול — הנהו קטוע ומסוגר. אותיות בכל"ם אינן מצטרפות אליו, הוא אינו עומד ברשות עצמו ובוחר להצמד אל פעלים אחרים ולהשען עליהם; ועל כל אלה — הנה גם הפועל השכול הזה צופן בקרבו לא מעט ממעשה רוח.

מראש הדורות היה הגזע העברי מחונן בכח התפיסה הרבה יותר מאשר בכח היכולת. את זה יוכיחו — בתור סוף מעיד על תחילה — לא רק הליכות הרוח הנועזות ויד־החיים הדלה של יהודי זמננו; גם את העברים של התקופות הקדומות אתה רואה כבכורי־עולם בשעת תפיסה וכבני־אמה בשעת עליה. הנצורות שבכתבי הקודש אינם המעשים, כי אם הכרת־החיים המלאה, הרגש העז המלמד בינה רבה, הלך־הנפש הכבד השקול כעלילה. המון המלחמות ותגרות־הכחות מבפנים לא השאירו לנו בתנ"ך ציונים כבירים, המחכימים בצלמי אנשיהם; לעומת זה מרובים בתנ"ך גלי־עדים, אשר אבן־פנתם הוא מאורע קטן ושכיח, שאין בו אפילו בכדי מסיבת־חיים מלאה של אדם אחד יחידי. משל־הברקים, אשר ירה נתן הנביא על ראש דוד, משפט שלמה אשר שאב את בושם החכמה מחיק נשים זונות, הפתרון האחרון לחידת האלהים אשר חזה אליהו במדבר — נושאי נבואה אלה, ורבים דומים להם, מורכבים משני חלקים בלתי־שווים: ממציאות שפלת קומה ומדמיון רם עד לב־השמים. הנוגה העז של המשלים העברים התהווה על־ידי זה, שהקדמונים רכזו השוואה רבה, בת המון סתירות ופתרונים, כערשה קטנה של חיים; מוסר ההשכל שלהם מפתיע ומושך את העין, חידותיהם משובחות וחריפות, תמהונם נראה כמקדיר את העולם בצהרים — וכל זה בא מתוך אי־התאמה בין החכמה ובין הענינים המאצילים אותה. ספרי עכו"ם גדולים מלאים עלילות וגבורות־אדם במדה מרובה כל־כך, עד שנדמה, כי החכמה מדברת מאליה מתוך חליפות החיים; בתנ"ך נהפך הסדר: חכמת אנוש תאיר פה פנים למעש דל שבדלים, והוא נראה על־ידי כך כגבורה, או כעלילה.

בזכות צורותיה הפשוטות לא היתה יכולה הספרות העברית הקדומה להתקיים במלוא־הדורות ולהיות סגולה לכל העמים; כל שורה בתנ"ך, בין בספור ובין בשירה, נראית לנו ולכל באי־עולם כמיוחדת במינה, אבל לא צורת הדברים כשהיא לעצמה היא המרהיבה את העין, ולא התוכן — הרעיון ומוסר ההשכל — הוא הוא המעורר בנו את אותו תמהון הלב הנאצל, המצוי אצל אדם בשעת קריאה בכתבי הקודש. החידה תפתר בנקל אם תשים לב לשפע ההשגה המזוג בכלי הקטן של כל פסוק וחצי־פסוק. אתה רואה בחוש, כי המכתב הוא מכתב אלהים: כמו בטבע, המעטה גם על יצוריו הקטנים המון רמזי חיים לאין־חקר, כן גם פה מתכנס המון התפיסה אשר לאדם לתוך צירופי מלים רגילות. אתה כורע ברך לפני גזע האנשים המופלא, אשר ידע להשכין שלום בספרותו בין מסכנות החומר ובין עוצם התפיסה; מה עז מן הנסיון הזה — לבלי לאבד אף טפה של השגה, בזמן שניתנים לך בתי־

אַךְ רַב מִנְּקַם הָאִשָּׁה שִׁפְחַת־מִלִּים
נְקַם הַגֶּבֶר גְּבִיר־הָרְגָשִׁים,
וְשִׁבְעָתַיִם תֻּקַּם חִידַת אִישׁ,
אֲשֶׁר לֹא רָצְתָה בְּפִתְרוֹנִים

הֵן לֹא כָּרַתְּ מִפְרָשִׂים אַחֲרֵי סוּפַת־יָם,
אַף לֹא כְּלַחַשׁ גִּיל־הָרֶשַׁע, לַחַשׁ הָפֵק וָמָם,
לִנְחָשׁ אַחֲרֵי נֶסֶךְ אַרְסוֹ —
כַּסּוּפָה עַצְמָהּ וְכַנָּחָשׁ עַצְמוֹ
בְּחֻבֵּךְ שׂוּם לָךְ שְׁמִי, חֲתַן־דָּמַיִךְ,
וּבְיוֹם לָךְ יָבוֹא אַחֵר —
כְּסָבְאֵי יֵין־דּוֹדָיו תִּזְכְּרִינִי.
כָּךְ שְׁמִי מְשׁוֹטֵט
כִּסְפִינַת־שֵׁדִים לְאוֹר כּוֹכְבֵי־קֹר
וּכְמֵת בִּלְבוּשׁ תַּכְרִיכִים אֲדַמְדָּמוֹ,
תַּכְרִיכִים, לְדָמַיִךְ דָּמוֹ:
כְּאוֹת עָבָר נַעֲבָרוֹת קֹרַע וְכָרִי בָּךְ —
מִסֵּפֶר גֵּוֵךְ הֲיִמָּחֵק?
הִנֵּה כֹה יוֹשֵׁב גְּמוּל לַלֵּב הַגֵּא מְחַלֵּל
בִּכְזַב פִּתְרוֹנִים אִשּׁוֹ.
לִי חֵרֶם דָּם זֶה — וְעָמַד בַּאֲבִיבוֹ,
בְּשַׁבַּת בְּתוּלָיו וּמְאֵרָתָם,
כִּי שְׁמִי בּוֹ.

וואַרשה, 1924.

ואם נבוא לסכם נמצא, כי אם לא שיטת־מחשבה, הרי מעין־שיטה של הסתכלות במחשבה ובחיים יש פה. כקהלת בשעתו מוצא הוא, כי הכל קרוע וחולף, מחולק ונפרד. אולם המסקנה היא — לא הכל הבל. לא כי. הוא נהנה מהסתירות ועוד יותר מהפשרה, שאולי אינה מבוססה, אבל מסתפק הוא בצמצום.

הרבה יש מה להשיג על דבריו, אך נסתפק גם אנו בהארותיו על הופעות המחשבה ובברקי רעיונותיו המאירים בגוון מיוחד. הם מהנים אותנו ביפים, אפילו אם אין אנו הולכים לאורם. יש רק להוסיף, כי סגנונו משמש דוגמה לשניות וסתירה. מרגישים אנו את ההתרוצצות בין החוקר ובין המשורר, מורגשת בו טראגיות הבטוי. ואם אי־אפשר ליישב ולפשר את הסתירה לגמרי, יש עוד מקום ליישרה. וכבר אמר הפילוסוף האנגלי ברקלי: „היות — הוא להיות מושכל".

אהרן ציטלין:

הַשְׁבָּעָה

בְּבָשְׁתָּם הִנֵּה יִשְׁכְּבוּ עֲלוּמֵינוּ

אַף גַּם נִשְׁטַם אִישׁ רֵעוּתוֹ.

בָּרְחוֹב כִּי אֶפְגֹּשׁ בָּךְ—לֹא תַעֲנִי בִּרְכַּת שְׁלוֹמִי,

יְחַכְלֵל לֶחְיֵךְ חָרוֹן

וְכָל פָּנַיִךְ מוּסַבִּים אֶל עֵבֶר אַחֵר.

אֶל עֵבֶר אַחֵר הִנֵּה כֹה מוּסַבִּים

כָּל חַיָּיִךְ.

וַאֲנִי מֵעֵבֶר מִזֶּה אָשֹׁרֵךְ דְּרָכַי,

שׁוֹמֵעַ רִגְשַׁת חוּפֵּךְ,

צָדָהוּ מֶרְחַק־נֵכָר סְגוּר שְׂפָתַיִם,

וּמְלֶכֶת לֹא אֶעֱמֹדָה.

כִּי לֹא הֶאֱמַנְתְּ בְּאַהֲבָתִי, אַהֲבַת־חִידוֹת,

וַאֲנִי פִּתְרָהּ לֵב לֹא תַתִּי

מֵעֹצֶר בּוּז לְמִלִּים מְחַלְּלוֹת

וּמֵעֹמֶק כָּל־הִשָּׁקְעִי בָּךְ—

עַל־כֵּן כִּי שֶׁן־נִקְמָתֵךְ נֶצַח שְׁלוּחָה,

לְמֶרְחוֹק שְׁלֻחָה אַף כּוּנָנָה,

אֶל חָיַי נֶצַח תְּכוּנֶיהָ.

מענינים הם דבריו על האסתיטיקה שהיא, לפי דעתו, באה לפשר בין השניות וכובשת את הצער שבדעת. האמנות, שמהותה — הסתכלות, כולה חיוב ולא שלילה. היא לא רק מקבלת את המציאות, כי אם גם מקבלת אותה מתן שני ורואה בה רק יופי, או יותר טוב, „יסודה של הנאה אסתיטית אינה הנאה במציאותו של יופי אלא הנאה ביפיה של מציאות". בפנה זו, כמדומה, שאין לתבונה שליטה, אחרי שמקומה בעולם הדמיון, ואפשר לאדם להשקיע את עצמו בה כדי למצוא לו נחומים. אבל עדיין, חושש קלאצקין, פן תמצא לה התבונה איזה דרך ותחדור גם אליה, שהרי סוף־סוף החושיות היא מקורה של ההסתכלות, ואם היא נפגעת, הרי תלקה גם ההסתכלות. ומתוך חשש זו כתב את פרקו האחרון „שמיטת החיים", שבו הוא רואה בהתגברות השכל, או יותר טוב, התבונה המביאה את רבוי הספקות וחסרון האמונה — את ראשיתה של שמיטת החיים; ואחריתה מי ישור?

ודאי שיש בדברים אלה משום פסימיות, ולכאורה אין לזה כל פתרון. אבל באמת אין השם נורא כל־כך, ורמז לפתרון אנו מוצאים בספרו הקודם „קרעים". ספר זה, הכולל הרבה מהמחשבות שכבר הסתכלנו בהן — הוא אולי קובץ של „קרעי" מחשבות כשמו, אבל כל קרע וקרע לעצמו הוא דוקא דבר שלם ויש בו יותר סדר ושיטה. ששת ה„קרעים" הראשונים: בריאה, מחשבה, רצון, פרובלימה, טראגדיה, אירוניה — סובבים על ציר אחד והוא, כי השניות והטראגדיה הם מהותם של העולם והחיים. בשרטוטים יפים הוא מעביר לפנינו את השניות במחשבות הפילוסופים הגדולים, מרים על נס את שיטתו של הרקליט היווני הרואה בקרב ובהתנגדות את סוד הבריאה וכן קאנט, המעמיד שני עולמות — עולם ההופעות ועולם הדברים כשהם לעצמם. וכשם שיש שניות בעולם ובמחשבה, כן ישנה גם במוסר. ובצדק הוא מבקר את שפינוזה, שאמר: „כל הנברא בעולמנו הוא הכל טוב" והוא שואל: „איך אפשר שיהיה הכל טוב, וכי כלום יש טוב אם הכל טוב?" (עמוד כ"ד). הלא את הטוב אפשר רק להבחין על־ידי הרע. וככה הוא בא לידי פתרון. אם הכל קרוע, נקבל את השניות ונהנה „מצער הסתירה ויפיה" ולמה לבקש אחדות אם „דרכים יש ודרך אין" (עמוד מ"ז). עד שהוא בא לידי צדוק הדין: „על הסתירה אתה חי וגדולך בה וכל קיומך באירוניה יפה" (עמוד נ"ד).

פתרון זה, או עצה טובה זו, הוא מבסס על־ידי מחקר פסיכולוגי, שהוא קורא לו „צמצום נשמה". הדעה העיקרית במחקר זה היא: נפשו של האדם מצמצמת את עצמה רק בנקודה ידועה ברגע אחד ושוכחת את שאר הרשמים והמחשבות והאידיאות באותו רגע. ככה, למשל, בתודעה אנו מכירים את הרשמים שמעל למפתן התודעה וכן בכל תכני החיים. אדם שמח באיזה שעה ושוכח את הצער שבעולם; וכן בדעת: מבכרים אנו בזמנים ידועים רק דעה אחת על פני חברתה. יסוד הצמצום הזה הוא הרצון לחיים (יסודו של שופינהויאר). הרצון הזה הוא החוצץ בעד כל דעות המעמידות בסכנה את החיים. ומכאן ההסתגלות של האדם לסתירה שבדעת ובמחשבה, כי אלמלא היתה הסתגלות זאת, לא היה יכול האדם לחיות. הוא היה ירא תמיד מפני המות ההולך וקרב אליו, אלא שמצמצם הוא את עצמו בחיים ושוכחו. וכן אין האדם יורד לסוף מחשבתו בשלילה, כי לוא היה עושה כן — הלא היו החיים מתמסמסים. סוף דבר, אין הפסימיות בתור שיטה מתאימה לחיים ולכן השפעתה מצומצמה. הוא מבסס את דעתו בהשקפה היסטורית (הסתכלות בנצח). אם נסקור את התפתחות התורות בדברי ימי האנושיות, נמצא שלש תורות: תורת ישראל, תורת יוון ותורת הודו. שתי הראשונות הן תורות חיים, שתיהן מחייבת את החיים, של ישראל במעשה ושל יון בהסתכלות וחמדה. אמנם זו האחרונה ידעה את הנצח, אך השתיקה את צערו בשכרון החמדה והאמנות. תורת בודהא היא תורת השלילה, והראשונות הן השולטות בעולם.

בקרעים הבאים הדנים על השניות במוסר, על האסתיטיקה, אין משום חידוש בתוכן, שכבר נאמר ונשנה ב„שקיעת החיים". אותו החוט של שניות, סתירה, טראגדיה ואירוניה שבמחשבה וגלוייה, נמשך גם פה. מענין הוא ה„קרע" האחרון, הדן בניגוד שבין הנשא, או יותר טוב, שבין הנשגב ובין ההומור. הנשגב חפץ להתרומם מעל לחיים, לכללם ולהרימם. לעומת זה מתעכב ההומור דוקא באיזה פרט ונהנה ממנו. וקלות זאת היא שנותנת לאדם את האפשרות לשאת את כובד החיים — סוד הצמצום. נכונים הדברים ונכון הניגוד, אבל חבל שלא באר את מהותו של ההומור והחדוד, שהוא עצמו רק הנאה מן הניגוד וההיפך ממה שתכינו. יכבר עמד על זה קאנט.

להתיר מה שהתבונה לא קשרה תחילה" (עמוד ק"ו), אך לפי הטרמינולוגיה של קלאצקין ולפי הגדרתו את התבונה בכל הספר, הרי אין התבונה מקשרת כלל, כי אם מתירה והשכל הוא המקשר. ברור, כי יש לנו פה ערבוב מושגים ומונחים, וסימן לא טוב הוא לפילוסוף הבא לגלות לנו את מחשבתו.

אבל יהיה איך שיהיה, התבונה — השכבה העליונה — היא, לפי קלאצקין, מושב כל השניות והטראגיות שבמחשבה. סתם לנו את דבריו ולא באר כהוגן את מהותה של השכבה העליונה, אבל מרמזיו אפשר להבין, כי מהותה היא ההפרדה וההפשטה הגמורה ובקשת התוך שבכל דבר, או המוחלט. פה מתחילה הטראגדיה של המחשבה, שלתיאורה הקדיש קלאצקין את רוב ספרו והצליח במדה ידועה. התבונה, אומר הוא, שכל עיקרה היא האמות, מנוונה וממסמסת בשאלותיה התמידיות את כל המתנים החושיים, במלים אחרות — את העולם. שואלת היא, אם יש דבר כזה שהוא „עצם", או ראשית, או סבתיות, או מהות, ובדרך שאלותיה היא מפרידה ומקלפת את המצוי וקוראת לסגולותיו נשואים, חלופים, מקרים — והדבר עצמו אינו נראה. ויפה אומר קלאצקין, כי המוחלט, שאליו שואפת התבונה, אינו מושג לעולם. אולם פה נפסקת המחשבה, מוכרחת היא לעמוד בדרכה ולבנות איזה דבר, כי לולא זאת — הלא תבוא לאפס, לחורבן המציאות כולה, שהיא שואפת לעמוד על מהותה. אז היא יורדת אל השכל ומניחה חיץ בינה ובין האיון הגמור. השכל הקשור אל המציאות ניתן תחנה לתבונה, תקראו לה מה שתקראו עילה ראשונה, אלהים, או הדבר כשהוא לעצמו (קאנט), או המחלט (הגל), פה הוא גבול המחשבה. אבל, טוען קלאצקין: האם אין זאת טראגדית „הניגוד בין שאיפת סתירה ויכולת סתירה"? הלא חפצה המחשבה לסתור הכל, אלא שאינה יכולה. הוא ירא פן תגבר לפעמים התבונה ותתפרץ ממסגרותיה ואז תהרוס את העולם בעד האדם ותתן לו רק א י ן.

ואותה הטראגיות והשניות ביחס המחשבה אל העולם מוצא קלאצקין גם ביחסה לחיים. גם פה הוא מבדיל בין שתי שכבות הדעת, הלא הן השכל והתבונה. תפקידו של השכל בחיים הוא כמו בעולם — להכניס סדר בין היצרים והחפצים, לכללם ולהכניסם תחת סוגים וכללים. החיים אינם רק שירה אחת של יצרים וחפצים, והערכים השולטים הם ערכי ההנאה והצער, המתבטאים לא רק בהנאות פשוטות, כי אם גם בגלויי־הרוח. באמת, שנים הם תפקידי השכל: הראשון — לתקן את הטעויות של היצר, לשפוט מה הוא באמת הנאה ומה היא רק הנאה־מדומה; והשני — לאחד ולקבוע חוקים, לסדר ערכים בין ההנאות השונות, לשעבד את הזמניות אל הקביעות וההווה אל העתיד. עבודה זו, אף כי ממעטת היא את ערך החמדה והתאווה המתפרצת — יש בה בכל זה משום בנין. אולם עוד תפקיד שלישי יש לדעת והוא תפקידה של התבונה. היא שואלת: למה? מה היא התכלית, המפרידה את כל ערך ההנאה ומפצלת אותו, קובעת תכלית מעל תכלית ולתכלית עליונה אינה מגעת, ובדרך הפרדתה זו נוטלת היא את טעם החיים? אבל בחיים כמו בעולם אין התבונה מגיעה למחוז חפצה, כי חוש החיים עומד כנגדה ומפסיקה באמצע, לבלי לבטל את החיים. ולכן היא מסתפקת בתחנות בדרך: תכלית עליונה או אהבת אלהים שכלית (שפינוזה) — שבעיקרה, מעיר קלאצקין בצדק, היא סתירה, כי אינה אהבה (שהרי חסרה היא חמדה, וכחה רק לבטל שנאה) או רצון טוב (קאנט). אולם כל אלה אינן אלא פשרות, כי לוא ניתנה רשות לתבונה, היתה מבטלת את השאיפה למעשה לגמרי, כי ה„למה" התמידי היה סותר הכל. ובאופן כזה רואה קלאצקין במחשבת המוסר טראגיות שאיפה להלחם בתאווה עד גמירה, ואי־יכולת לבערה, שמכריח אותה להתפשר אתה.

במאמר זה, „איון החמדה", יש יותר סדר ושיטה, אולם לעומת זה לא עמד כראוי על ערך המוסר, ביחוד זה של קאנט. סוף־סוף המוסר התבונתי לא בא באמת להלחם נגד החיים, כי אם לשמור עליהם. ה„צווי הקטגורי" של קאנט (שתכנו הוא, כי האדם ימצא לו דרך בהנהגה, אשר כל העולם יוכל לחיות על פיו) אינו מעמיד לו למטרה את הזולת, כי אם גם, ואולי ביחוד, את האני של הפועל, מפני שה„עולם", שהוא מדבר עליו, כולל את האני של כל אחד. אם האדם היה מתנהג לא בדרך המוסר — הרי אז לא רק הזולת היה סובל, כי אם גם ה פ ו ע ל עצמו. כי אם הכל יעשו כן — ימצא תמיד איש יותר חזק שיעשה לו כמו שהוא עושה לחלש ממנו. באופן אחר לא יוכלו החיים להתקיים. אמנם המוסר מחליש את כח החמדה הפראית, אבל אין זה אומר כי אלה הם החיים.

של קלאצקין הפיוטי בבטויים נאים, הוא מטעה אותנו בכוונתו. אודה ולא אבוש, כי זמן רב היה הספר „שקיעת החיים" מונח על שלחני ולא עיינתי בו, מפני ששמו הטעני לחשוב, כי תכנו דן בהשקפה פסימית על החיים, שיש בה הרבה מן המליצה ומעט מן הפילוסופיה. לאחרונה התגברתי על ה„יצר הרע" ועיינתי בו. ודוקא בספר זה מצאתי את שלמות מחשבתו של קלאצקין.

ספר זה הוא מעט־הכמות, אבל רב־האיכות. כולל הוא כמעט את כל היקפה של הפילו־סופיה ביחסיה השונים אל העולם, אל החיים והמוסר ואל האמנות. ולאלה שכבר טעמו מטעם הפילוסופיה, יוכל ספר זה לשמש כעין קיצור שלחן ערוך של המחשבה. בראשי הפרקים עומד לפנינו המחבר מעוטף בטלית של פילוסוף הבא ללמדנו, ובקיצור ובסדר הוא מעביר לפנינו את תורת־ההכרה. ההכרה, שהיא סיכום כל הידיעות של האדם, מורכבה, לפי דברי קלאצקין, משלש שכבות. בראשונה באה החושיות — מקור כל ידיעה, החלון שדרך בו מתפרץ לתוך הנפש העולם החיצוני. בחושיות זו, בהיקפה הרחב, קשורות, כמובן, צורותיה העיקריות, מקום וזמן, שמבלעדיהם אי־אפשר לשום הפעלה להתרשם — והם הם המתנים הראשונים, המאפשרים את מתני החושיות, ויחד עם הצורות קשורים בחושיות זו הכח וכשרון־הדמוי (representation) והזכרון. יחסם של שני אלה אל החושיות הוא יחס של תולדות לאב, שהרי שניהם באים מכח הרשמים הראשונים; הזכרון הוא רק התמדה־של־התרשמות, והדמוי הוא רק ציור־במות של הפעלה חושית.

ממעל לשכבת החושיות הוא הדמיון, שתפקידו מצטמצם לא בהיקפן של ההפעלות או התחושות, אלא בשדה־הדמויים, שהוא משכיבם ומפרידם. ויש שהוא מוליד דמויים משלו, שמקורם אולי בקטעי הפעלות או רישומי תחושות, אבל הצירוף הוא שונה לגמרי.

מעל לשכבה זו היא שכבת הדעת — שמושו של קלאצקין במלה זו הוא מצומצם למובן הפרוצם של פעולת הכח השכלי, ולא במובן סיכום ידיעות. הדעת בכלל אינה תלויה בחומר ואין החומר מקורה, להיפך — היא באה רק להכניס סדר בחומר, לאחות את הקרעים ולגלות את הקשר בין ההופעות השונות, ובתור יוצא מזה באו לנו ההכרחיות והאחדות שלשתיהן גם יחד שואפת הדעת. כלי־שמושה של הדעת בעבודה זו הם המושגים הכלליים, שבהם היא מכניסה את ההוויות השונות. ובעבודתה זו מגלה קלאצקין את מקורו ושרשו של הניגוד הגדול, של טראגיות הדעת — שהיא השניות בינה ובין העולם והחיים, אשר היא באה לסדר. הניגוד מתבטא בזה, שהדברים הניתנים בחושים הם סופיים ומוגבלים, בה בשעה שהדעת הנותנת צורות למתנים, מפשטת את המתנים מגבולותיהם, עד שהיא באה כמעט לידי שליליות גמורה של המתנים עצמם. ניגוד זה מתבטא ביחוד בתבונה, שלפי דעת קלאצקין היא השכבה העליונה בדעת, שנחלקת על־ידו לשתי שכבות: לשכל — השכבה התחתונה ולתבונה — העליונה. דרך עבודתה של הדעת בשכבה התחתונה, כלומר — השכל, היא הפרדה ושאלה מצד אחד, והרכבה והכללה מצד שני. בשכבה העליונה ההפרדה היא העיקר.

קלאצקין נכנס לתוך אופן עבודתה של הדעת ומביא דוגמות ביחוד מהמתימאטיקה ומושגיה. אבל, לצערנו, נכשל הוא פה בחסרון שיטה: מקצר במקום שראוי להאריך ומאריך במקום שראוי לקצר. מאריך הוא בדוגמות מהמתימאטיקה הגבוהה, בלשון שאין רוב הקוראים העברים, ואפילו המשכילים שבהם, נזקקים לה, מפני שהוא מביא רק קטעים ורמזים. לעומת זאת, הוא מקצר בתיאור כלי־מלאכתה של הדעת ואין הוא מראה לנו באמת איך היא עושה את עבודתה. הוא אמנם מזכירם בשם, אבל אינו מגלה לפני הקורא את מהותם של הכלים האלה. עד כמה שאפשר לראות הוא הולך בעקבות קאנט ודעותיו בענין השכל והתבונה, אולם אין הוא מטריח את עצמו לבאר לנו את תכונת המאמרות (Categories) שהם הם כליהם. וככה נשאר הקורא נבוך מבלי לקבל מושג ברור ממה שהחוקר חפץ להקנות לנו. כמו כן יש ערבוביה גדולה בטרמינולוגיה שלו. כאמור, מפריד הוא את הדעת לשתי שכבות — לשכל ותבונה, התבונה היא השכבה העליונה, שממנה סכנה נשקפת ל„ישות" ו„חמדה" או לעולם ולחיים. חלוקה זו אנו מוצאים גם אצל קאנט, אבל קלאצקין משתמש כנראה, במונחים מהופכים. אם שכל מתאים למה שאנו קוראים „פערנונפט" (reason) ותבונה — ל־„פערשטאנד" (Understanding) — הלא יוצא לפי קאנט להיפך, כי השכל הוא השכבה העליונה והתבונה היא התחתונה. ולא עוד, אלא שקלאצקין עצמו נכשל בדברים ומשתמש במונחים אלה במובן הפוך, כי ככה הם דבריו: „קאנט אומר: אין השכל יכול

ד"ר מאיר וואכסמאן:

יַעֲקֹב קְלַצְקִין

כגורלה של הספרות העברית בחיינו, כן גורלה של המחשבה העברית, או ביתר דיוק, ספרות־המחשבה בתוך הספרות העברית עצמה. מיום שהתגברה התנועה הלאומית, זה קרוב ליובל שנה, מדברים אצלנו גבוהה־גבוהה על ערך הספרות העברית, מרבים בשבחה וקושרים לה כתרים בכל מקום וארץ שדבר הציונות מגיע. ובמעשה, אוי לנו אם נאמר — היא תלויה בנס! כגורל האם, הספרות העברית, כן גורל הבת, ספרות־המחשבה. אמנם, היו ימים שהרעישו אצלנו עולמות על נחיצות מחשבה עברית, על פתוחו של הכח החושב בעמנו, אבל ראה, כמה מעטים הם הספרים או אפילו המאמרים הדנים לא ב„חיי־שעה", הצצים ונובלים, כי אם ב„חיי־עולם", שהן סוף־סוף השאלות, שעליהן יסוד העולם והחיים ושכל אדם משכיל נזקק להן ברגעי היחוד וההסתכלות. ואחרי שהופיעו? — מונחים הספרים האלה בקרן־זוית ואין הבקורת מטפלת בהם. מרבים אצלנו לנקר ולחטט בעמקי שירה סתומה של איזה משורר צעיר, או בכוונות וצירופים של רומאן או ציור, אבל לא בספרי מחשבה. סחור־סחור אנו הולכים מסביבם — ואליהם לא נקרב. ולדוגמה: זה שנים אחדות שניתנו לספרותנו ספרי יעקב קלאצקין, חושב ממדרגה גבוהה ובעל סגנון מיוחד במינו — ובכל זה כמעט שאין שמים לב אליהם. לא חלילה שמבטלים אותו ואת מחשבתו, להיפך, יש שמהללים ומשבחים אותו, ולפעמים אפילו יותר מדי — אבל דבר אחד חסר מן הספר: אין משתדלים להבינו. ופגם זה, כשאר הפגמים בחיינו, דורש תיקון.

קלאצקין אינו פילסוף בעל־שיטה. בכלל מעטים הם בני־העליה בעלם המחשבה הזוכים להקרא בשם זה. הוא אינו משתדל אפילו להכנים את מחשבותיו תחת צל שיטה אחת, כי השיטתיות לא רק אינה מטבעו, כי אם גם זרה לרוחו. השיטתיות מיוסדה על האחדות, והוא הלא מראה לנו את הסתירות והקרעים במחשבה — ועל זה גאותו, ובזה חשיבותו. הוא מגלה לנו באופנים שונים את הטראגיות במחשבה, את המלחמה התמידית שבינה ובין העולם והחיים; את השניות המפעפעת בתוכה ואת הצער התוסס בה. אולם אין מטרתו לשלול את המחשבה ולהוריד ערכה, אף כי יש לפעמים שאנו מרגישים רטט פסימי בהגיונו ביחס למחשבה. אבל אין רטט זה מטביע חותמו על מהלך מחשבותיו — מגמתו היא להעביר לפנינו את גלוייה השונים של הפילוסופיה ולבאר אותם לפי דרכו הוא. עוסק הוא בחקירה לא מתוך כובד־ראש, אלא מתוך עונג ועניין. ומטעם זה אינו מתנהל בכבדות, צעד אחרי צעד, אלא מדלג מענין לענין, או, כמו שהוא קורא לזה, טווה את מחשבתו קרעים.

אבל למרות חוסר השיטתיות והשלוב המלאכותי, הרי יש סוף־סוף חוט אחד המאחד את קטעי מחשבותיו ועושה אותם חטיבה אחת; ויש שהקרעים מתאחים ונעשים בגד אחד, שאולי אינו מחמם ואינו מגין מפני הקור, אבל הוא נותן עונג מיוחד למי שחפץ להתעטף בו. אמרתי „עונג מיוחד", משום שיש גוון ואור ידוע למחשבתו של קלאצקין, ורבים האוהבים ללכת בדרך הרחבה והכבושה שסלל קאנט ותלמידיו — לא ילכו לאור זה המשעשע ולגוון־הקסמים אשר בהם מתגלה ומתגלמת אישיותו המחשבתית של קלאצקין. אישיות זו אין כחה רק בתוכן, כי רוב דבריו אינם חדשים בעיקרם — או, אם נשתמש בלשונו של קלאצקין עצמו, הוא מתן, שכבר ניתן על־ידי כמה וכמה פילוסופים שקדמוהו, ורק זעיר שם יש ניצוצות מקוריים. האישיות מתבטאת בצורה, בסדור והדגשת הרעיונות העיקריים והחשובים, וצורה זו היא שנותנת טעם מקורי למחקריו. הוא הצליח לעבד את החומר הנתון ולתתו לנו, כמליצתו הוא „מתן שני", עד שהוא נראה לנו כחדש, ובאמת טועמים אנו טעם חדש בהם, כי הרבה דברים שלא הרגשנו בהם מקודם, מתגלים לנו בזכותו.

וכצורת מחשבתו כן סגנונו. אין זה סגנון פילוסופי מסביר ומבאר, כי אם סגנון שחציו פיוט וחציו פרוזה, מקפץ ומדלג מבטוי לבטוי, מבריק ומתיז ניצוצות. אולם אליה זו קוץ בה, — הבהירות שבמחשבה אינה נבלטת למדי. יש שתאבד לנו דרכנו ומפני רבוי הברקים לא נראה את השביל שלפנינו. ועוד יש, כי מפני שפעת המלים הולך הרעיון ונשנה בשנוי לשון וכפל דברים במקום שאפשר היה לקמץ ולבטא באופן ברור. ויש גם כן, שמרוב חשקו

הטעם האנושי הכללי — הרי באמת לא רק שנאה גורמת. שני יסודות עולם, שני איתני טבע מושלים וימשלו לעולם בתרבות האנושית — היהדות והיוונות, ואין העולם שלם בחסרון אחד מהם. עוד לא נתפרשו ולא הובהרו, ומי יודע אם יתפרשו באיזה זמן, אבל מציאותם מורגשת וקיימת, שום התכחשות לא תועיל למחוק את הגבולים שביניהם. שני כחות אלו זקוקים זה לזה, מושפעים ויושפעו זה מזה מתוך מלחמה רוחנית בלתי־פוסקת, והשפעות אלה הן היותר עמוקות ומביאות ברכה להם ולעולם. אולם הם נבעו ויבעו לעולם משני מקורות־יצירה שונים. הנסיונות לברוא תרבות עברית־אירופית לא יעלו ולא יצליחו לעולם, מפני שאם היו מצליחים, לא היתה עוד תרבות עברית בעולם.

יורשה לי להביא בזה דברים אחדים שכתבתי במקום אחר באותו ענין:

„נפלינו הרבה מאד מעמי אירופה. הם קרובים כולם זה לזה בתכונות נפשם, בדת, בנימוסים, בתנאי חייהם החברתיים והמדיניים ובהווייתם ההיסטורית. אנו רחוקים מהם בכל אלו. הם יכולים לקבל זה מזה ערכים תרבותיים בשנויים קלים. הם מחקים ויוצרים, משפיעים ומושפעים כאחד. בבחינה זו הם אומה אחת ותרבות אחת. לא כן אנחנו. צורתנו העצמית לא יכלה להמחק בבליל הגויים. אמנם נחנים אנחנו בכשרון הקיבול במדה גדולה וממהרים גם לעכל עיכול שטחי. אבל לא כל מה שאנו מקבלים יכול לבוא באמת לתוך דמנו, ומה שיכול — דורש צירוף וזיקוק במשך תקופות ועד שהוא מצטרף ומזדקק, הרי הוא נשאר בשטח העליון של נשמתנו ואינו מזדווג עם הוויתנו הפנימית עם צרכינו המיוחדים” („המורה”, סיון, תרפ”ד, ניו־יורק).

הבקורת שלנו הסיחה את דעתה ממצב זה, שהוא מטיל עליה עבודה קשה. תחת זה בחרה לה קנה־מדה קל: „יצירות בעלי־ערך־מקומי ויצירות בעלי־ערך־אנושי־עולמי”. בקנה־מדה זה היא משתמשת לא בשביל להבדיל בין יצירה ליצירה בתחומי הספרות העברית עצמה, אלא בעיקר כדי לסתום את החלל בינינו ובין אירופה. לפי הערכה זו — יהודי בויבריק וקבצנסק אינם ככל בני־אדם ולא בהם מתגלים היסודות האנושיים העולמיים.

הבקורת שלנו הסיחה את דעתה ממצב זה, המטיל עליה עבדה קשה. תחת זה ערך מקומי במשך הרבה מאות שנים — עד שנמצאה לו ההזדמנות לרכוש את ההכרה העולמית, והספרות שאחרי התנ”ך, שאי־אפשר לשום בקורת שבעולם להכחיש את כחה החנוכי הגדול — עדיין לא רכשה לה הכרה זו עד היום.

לנו נחוצה מאד בקורת בעלת כח והשפעה, והיא ודאי בוא תבוא. עם־הבקורת יברא סוף־סוף, ומחדש, את הבקורת המבורכת והפוריה שלו. אבל היא תדבר אז בלשון אחרת ותשתמש במדת־הערכה אחרת. אז יזכירו את אלה שהביאו את אירופה אלינו כמו שמזכירה הספרות הרוסית את האירופיים הראשונים שלה.

א. נ. גנסין:

לְהִוָּדוּעָה *

לֹא נָפַל בְּחַבְלִי לְמָנָה,
כִּי אֶגְוַע בְּנִיחוֹחֵךְ, גּוֹזָלִי;
כִּי אֶחְלֹם עַל פָּז קַרְנֵי נָגְהֵךְ —
לֹא אֻשַּׁר, לֹא אֻשַּׁר גּוֹרָלִי...

כָּל מִבְחַר תִּקְווֹתַי נֻפָּצוּ,
גַּם סָר חֵן אֱלִילַת הַשִּׁירָה...

חָנֵינִי נָא עַתָּה, לַמִּצְעָר,
וּתְנִינִי מִשְׁאָלָה מִצְעִירָה:

תַּמְרוּרִים עֵת לִבּוֹת לִרְבָבוֹת
אוֹ נֹפֶת תַּשְׂבַּעְנָה עֵינַיִךְ —
לַמִּצְעָר, זָכְרִינִי, מַלְאָכִי,
זָכְרִינִי — בֵּין כָּל חֲלָלַיִךְ!..

* מעזבונו של המנוח, נמסר לדפוס על־ידי י. צ. חייקין. — פוטשיפ, תר”ס.

באמת כנקישת אבן באבן להוציא את האור הטמיר שבלבם. כדאי להתגבר על קשי המליצה, ההרצאה הסבוכה ואריכות הסגנון ולקרוא את ארבעת הכרכים של מאמרי סמולנסקין שיצאו זה לא כבר בירושלים. איזה גבורה! איזה ראית נשר! איזה הרגשה חודרת לתהום המחשבות והמעשים — אף־על־פי שכל זה בלול עוד בהשקפות „משכיליות". אולם היצירה המקורית הולכת ומזדככת יותר ויותר, גם במחשבה וגם באמנות: מנדלי, פרץ, אחד־העם, ביאליק ותלמידיהם.

אולם הבקורת שלנו לא הלכה בדרך זו. היא, שלעת כזאת היתה יכולה למלא את התפקיד היותר מועיל, — היא לא עזרה במאומה לתנועת שחרור זו. להיפך: מיום היותה היא רצה בראש המחנה הזר.

כשהתחיל אבי הבקורת שלנו את עבודתו, היתה לו כבר היכולת לעסוק בבקורת חיובית: רמח"ל, שלמה לוויזון, אד"ם, ערטר, מאפו, מיכ"ל, יל"ג, סמולנסקין, בראנדשטטר, ברו־דס ואחרים, והוא היה קרוב יותר לזמנם ואפשר היה לו להעריך יותר את יצירותיהם ואת אישיותם. כלום לא היו אלה חומר יותר נאה ומפרה לספרותנו מן הבקורת של „תוהו ובוהו"? כלום לא היתה בקורת זו מעמידה יותר את הקורא, וגם את הסופרים, על הדרישות שיש לדרוש מן הספרות? אולם הוא לא ראה מפפנים אלא „תוהו ובוהו". הוא לא בקש שום דבר מבפנים, עלה על פסגת אירופה ומשם השפיל לראות על הבריות הזוחלות למטה בעמק: כמה הן דומות בקטנותן לאלו שעל ההר, כמה הן מתנועעות על־פי הריתמוס של המנגינות המנוגנות שם מלמעלה.

ומה הביאה לנו בקורת זו? את מי למדה? את מי חנכה? אומרים, שמבקר פלוני הביא אלינו את אירופה, אירופה בכבודה ובעצמה. למי הביאו? מנדלי ופרץ לא למדו מהם. ביאליק ודאי לא קבל מהם. כל סופרינו בעבר ובהווה קבלו ומקבלים בלי מתווכים מה שראוי וגם מה שלא ראוי. הרבה בא אלינו דרך צינורות עבריים, דרך היצירה המקורית, אבל מן הבקורת שלנו מי קבל ומי הושפע ממנה? והרי הוא הוא מה שחסר לה: שהיא נגררת מאחרי הספרות ולא התרוממה למדרגת משפיע. ומה אפשר היה לקבל דרך צינורות שפלטו כמו שבלעו?

ואף־על־פי שלמן אותם הימים צעדה הבקורת שלנו צעדים חשובים קדימה, אבל בעיקר הדבר אותה השקפה נשארה לה: ממרומי אירופה — לשפלת יהודה. אירופה לא נטמעה ולא נתמזגה בה עד היום, אלא תמיד היא צפה למעלה. צריך להודות, שהבקורת של הספרות האידית, למן בעל־מחשבות ועד ניגר, היא יותר עממית. אינה גאוותנית, אינה יוצאה בתכשיטים נאים שאולים, אינה מתגנדרת בכל שורה ושורה ב„יחוסה" האירופי, אלא היא שקועה בעולמה הקטן של אמה על אמה ומתייחסת אליו באהבה וכבוד. היא מדברת אל קהלה מלב ללב. וצריך עוד להודות, שהיא, הבקורת האידית, חביבה יותר על יוצרי הספרות ויש לה גם השפעה ניכרת עליהם הרבה יותר מזו שלנו.

ו

ואך לחנם סמוכה הבקורת שלנו על שלחן אירופה ונמלכת בה על כל קוץ וקוץ — והיא לא תצלח — משני טעמים גלויים וידועים לכל, אף־על־פי שמתאמצים להשכיח אותם מן הלב: א) היסטורי, ב) אנושי־עולמי.

הטעם ההיסטורי: אין אנו חיים ולא נוכל לחיות מפיה של הבקורת הכללית, דוקא כל זמן שניצור יצירות בעלי ערך הנובעים מקרקע נשמת העם — משום שהיא, הבקורת הכללית, כרתה בזרוע פעם אחת את הקשר עם עולמנו למן חתימת התנ"ך ולא חפצה להכיר ליצירה מה שיצר הגאון העברי מכאן ואילך. היא עשתה עוד יותר מזה — כרתה את חוט ההיסטוריה שלנו: העם העברי הקדמון, עם־הנביאים, עם־התנ"ך, מת ואיננו. אחר זה מתחילה היסטוריה יהודית של שבט קטן ודל בחומר וברוח, שאין לו שום שייכות אל העברים. למן הימים ההם נאחז את דרכנו בנתיבות נעלמות ועין זר לא תשורנו. בהערכת העולם של הבקורת האירופית לא נכלל עולמנו ולא נצטרף לחשבון, ומכיון שיצירתנו בהווה מוכרחת לינוק דוקא מן התקופה שאחרי התנ"ך, הרי קשה לנו להשיג הסכמת אירופה. וכלום באמת נמתין להסכמת הבקורת הכללית על ערך התלמוד, המדרשים, יהודה הלוי, הזוהר, החסידות? או כלום נמתין ל„פרס נובל" שיקבע את ערכו של ביאליק בעולמנו?

על כף־המאזנים שלו עולים לא רק „זכות וחובה", אלא גם זכות וזכות, חובה וחובה. זהו מין בית־דין של מעלה הדן על קלות וחמורות ונותן שכר ועונש על כל מצווה ועבירה לפי כובד־משקלן.

ולכשתמצא לאמר — הבקורת האמתית, היוצרת, אינה מתחילה אלא מעבר לקו מימין, הבקורת השלילית הרי היא מלאכת הניכוש והעידור בשדה הספרות. תפקידה העליון היא: למצוא את גרעיני הזריעה הבריאים, המבורכים ולהעריך את ברכתם לפי טיבם ומדתם. הערכה גדושה מקלקלת את הטעם ומביאה לידי הסתפקות במועט. אולם הערכה מחוקה מקצצת את קרני הראיה וסותמת בפני האור.

ה

לפני שלשים שנה בערך הביאה לנו קבוצה ידועה את האידיאה של „שנוי ערכים". האידיאה עצמה, שהוגתה על־ידי פרידריך ניטשה, מקוריות גדולה היתה בה, אבל לאו דוקא מצד אותם הערכים החדשים המוצעים, כשהם לעצמם. המקוריות היתה בעצם ההכרה, או בהטעמתה החדשה, שהעולם אינו מתנועע אלא על־פי ערכים, וכדי לשנות את סדר העולם, צריך מתחילה לשנות את הערכים.

זו היתה מקוריות של שגעון. מפני שערכי החברה אינם משתנים פעם אחת על־פי מסקנות חוקרים. אחת משתי אלה: או ששנוי ערכים מביא לידי חורבן החברה, או שחורבן החברה מביא אתו שנוי ערכים.

אלה שהביאו את הרעיון אלינו — אנו יכולים להשקיף עכשיו על אותו החזיון ממרחק ידוע — לא היתה בהם לא מקוריות ואפילו לא חקוי ראוי. ילדות היתה בהם — והרי הם עצמם חזרו אחר כך מדעתם, אלא ש„הבשורה" הובאה ברעש ובשאון והנסיגה לאחור נעשתה בחשאי. הם לא ידעו את תוכן הענין שהציעו. ניטשה תפס מתחילה את המושג „ערכים" לכל עמקו, ומתוך כך הגיע ל„שנוי ערכים". שלנו דלגו על המושג עצמו העמוק כתהום והתחילו מן השנוי. ניטשה יצא באמת להחריב עולם ולבנות עולם והללו דרשו „שנוי ערכים" בשביל קיום היהדות...

אולם באמת לא היה בזה אלא בריחה היסטורית. בעלי הקבוצה ההיא נתנו את דעתם במחדשים ועשו את עצמם כלא־יודעים, שהתמוטטות הערכים נמשכה אצלנו כמאה שנה לפני בואם, ולפיכך לא החרימו אותם ולא שרפו את ספריהם כמו שעשו ל„משני הערכים" שלפניהם, אלא הם ישבו להם בשלווה עם עטרת גבורים בראשם ונהנו מזיו יצירתם.

אבות ה„השכלה" לא דברו על „שנוי ערכים" ולא עלה זה על דעתם, משום שהרגישו — ומהם הפירו הכרה ברורה — שלא שנוי, אלא חורבן הם מביאים לעולם. „אין הקדוש ברוך הוא נפרע מן אומה עד שנפרע מאלהיה תחילה". לא יצא הכרוז „נהיה ככל הגויים" מאת בעלי ה„השכלה" אלא אחרי שאבדה מלבם הכרת הערך של היצירה הלאומית ונעשו עבדים בעמקי לבם, עבדים שעצם מושג הקנין זר להם ואינם מבקשים שום דבר בהם עצמם, אלא מחוץ לנפשם. העולם החיצוני הופך מלכתחילה למדה עליונה, שבה נערכו כל התורות, ההרגשות, המנהגים וכל ערכי החיים. התחילו לשפוך לעג, לבזות, לבטל ולעקור כל מדה טובה, כל סגולה יקרה, כל ירושה נעלה שנשארו מדורות עברו. מאותה שעה חרב עולמנו וניטל כח היצירה.

כשמדברים על המהפכה הרוחנית שבאה בעולמנו במאה וחמשים השנים האחרונות, נוהגים לחשוב אותה כחלק מן המהפכה העולמית בכלל. אבל אין שמים לב להבדל עיקרי אחד שבינינו ובין עמי אירופה. הם קבלו זה מזה ונתנו זה לזה בלי חשבון, מבלי שנעקרו מעולמם ומבלי שנשארו חייבים זה לזה כלום. לנו אבדה ההכרה העצמית, שהיא יסוד היסודות של קיום ושל יצירה. יש חקוי בפרטים ויש חקוי היוצא מן המרכז ומתפשט על כל ההיקף. מי שרואה אוצר כל יקר ומקור כל טוב רק בזולתו — מובטח הוא שלא ימצא עוד את עצמו. לא השפעות סתם חדרו אלינו, אלא שעבוד גמור, שעבוד הלב והמוח. לא ערכים בודדים קבלנו מן העמים, אלא הערכת כל הערכים, ממשלה עליונה. צריך רק להשוות תנועה זו להשפעה שבתקופה הספרדית־ערבית כדי לראות מה בין השפעה לעבדות גמורה.

קמו אחר כך בספרותנו יחידי־סגולה, אנשי־מדה, שההשפעה הזרה לא עקרה את שרשם, והם התחילו, ביודעים ובלא יודעים, במלחמת השחרור הרוחני. להם היתה השפעת אירופה

הכור, שהושלך יוסף אל תוכו, עודנו נמצא שם בעינו ובצורתו". בחורשה גדלים לוזים, „אגסי כל־נדרי" ו„תפוחי ארץ־ישראל". זהב ארץ החווילה הוא מן „הבחינה" הגבוהה, „96 טהור"...

הטבע, הבית, המשפחה, החדר, הלמודים, אפילו צורת האותיות וצורות הדפוסים השונים של החומשים ושל הגמרות ושל העתונים אחר כך (עיין המאמר: „המליץ, הצפירה וצבע הנייר", שם) — כל אלה מתהלכים לפניו כנפשות חיות, מדברים אליו והוא שומע את לשונם. הכל התרשם והתמזג בנפש הילד לאספקלריה אחת, שבה ראה אחר כך את העולם ואת כל אשר בו, ומי שרוצה להבין את שיריו הבנה יותר קרובה — יקרא את „ספיח", זהו השער שבו נכנסים אל „אחד־אחד ובאין רואה", „הברכה", „משירי החורף", „איך", „לבדי", „אם יש את נפשך לדעת", מתי מדבר" וכל מה שפלט עטו־הזהב — „96 טהור".

וזהו השער שבו נכנסים לספרות עם בכלל. לא כל מה שבחיים ובספרות ממולא סממנים חריפים כמו אלו, לא כל החזיונות קלוטים ריחות ראשונים. אבל כל מה שיש לו ערך־יצירה עובר דרך תהומות, חותר ומזדקק במעמקים עד שפותח את פי האדמה והיה למעין. בכל פעולה ומחשבה אפשר וצריך לראות את החוק הנצחי — שהיוצר יוצר בדמותו וכצלמו. יכול אתה למאוס בתמונות ידועות ולמחוק אותן מאוצר האמנות שלך — אז ישאר מקומן ריק. אם ישיאך לבך לשים במקומן בריות אחרות, שתבניתן נגזרה על־פי מדות והשקפות חדשות — אפשר מאד, שצדקת על־פי ההגיון שלך, אבל בריותיך תהיינה גלמים מתים, או בריות זרות, שאין להן מודע ומכיר בארצך ומולדתך. אפשר גם שנמצאות כבר בריות חדשות אלה גם בחיים, אבל עדיין אין להן אופי וצורה, ובשביל האמנות הרי הן כמתות.

ובזה אין כוונתי להתנגד להשפעות זרות. אדרבה, מכיר אני, שאין להמנע מהשפעות אלה לא רק בצורות, אלא גם בנוגע לתוכן, ובעיקר — ד ו ק א ל ש ם ג ל ו י ה ת ו כ ן ה ע צ מ י. אין ספק, שאפילו התרבות היותר עשירה בתכנה — כל זמן שאינה באה בנגיעה עם תרבויות אחרות, הרי היא מתאבנת על תכניה. הערכים הפנימיים נעשים להופעות שגורות, שאין העין מתבוננת בהן ואינה רואה את המאור שבהן. המגע שבין תרבויות שונות הוא כנקישת שתי אבנים זו לזו, שמוציאה את האור הטמון בכליותיהן, ויש בזה, איפוא, משום חידוש „מעשה בראשית".

אולם צריך להזהר שבריה אחת לא תהא נשרפת מאשה של חברתה. תוכן היצירה צריך שיהיה „חצוב מן הסלע" — הערכת החזיונות לפי מדת הסביבה. ולפי שמדה זו ברובה הגדול אינה אלא רוחנית: תפיסה, הרגשה, טעם — נמצאנו למדים, שהסופר צריך שיהיה מקושר — אם גם שעליו לעמוד במרחק ידוע — לסביבתו בכל נימי נשמתו עד שהמדה תהא נמצאת בו בעצמו.

שאלנו למעלה: אם הספור והציור מן החיים העבריים נתנו לנו כמה באי־כח מופתיים, — הבקורת, שהיא רק הערכת היצירה, מדוע לא היה בה כח לגדל לנו, לפחות, מבקר חשוב אחד, שעל הבקורת תפארתו?

שאלה זו אפשרית היא רק כשאין עומדים על ערכה של ההערכה. אבל בה בשעה ששמים לב לעובדה זו, מוכרחים לבוא לידי מסקנה, שבתנאים ידועים קשה הבקורת מן היצירה, היינו: בשעה שהשפעות זרות מתפרצות בהמון ומוחקות את המדה היסודית, העצמית. שעה זו ודאי קשה היא לאמן ולחוקר, שראיתם מתדלחת ואינם רואים את הטוב והרע במקום שהם נמצאים. אבל קשה מזה שבעתים עבודת המבקר. האמן, כיון ששעת רצון מגיעה לו ושכינת היצירה תוקפת אותו בזרוע — בעל־כרחו הוא מתדבק ביצירתו ושוכח את העולמות הזרים אפילו בשעה שהוא משתמש בכליהם. אולם המבקר, הרי הוא כלי שני לאמנות וכלי שלישי ליצירה שבחיים. הוא הרי אינו בורר לו מן החיים מה ששובה את לבו, אלא שופט — ובמדה ידועה: בחשבון — על ערכים שנזדמנו לפניו, ומכיון שמדת ההערכה אבדה לו — לחנם עשה לו כלי־בקורת.

ולפיכך, כל „שנוי ערכים" ש ב א ע ל ־ י ד י ה ש פ ע ו ת ח ו ץ וחודר לספירות הספרות, הרי הוא פוגע במבקר תחילה.

השוויתי למעלה את משפטו של המבקר לזה של השופט החברתי. אבל בהקיפו הרי עולה המשפט הבקרתי על המשפט החברתי לאין־חקר. כי בה בשעה שהמשפט החברתי עומד רק על „הקו המשווה" שבין ימין ושמאל ואין לפניו אלא „חייב או זכאי" — הרי המשפט הבקרתי משתרע על כל השטח ועומד על כל נקודה שבשטח, שוקל וסופר ומונה.

הרבה מן הערכים, ביחוד המוסריים, משפט השכל חל בהם, ולפיכך הם משמשים נושאים לויכוחים הגיוניים. אולם באמת אין למשפטי־השכל חלק כל שהוא **בכחם החיוני**, **במציאותם היצירתית** של הערכים. משפטים הגיוניים אינם נעשים לכחות חיים ולא לנושאי יצירה אמנותית — עד שהם עוברים דרך מצרף הדורות, ספוגים מצערם, משוקים מחלבם ודמם ונהפכים לדברים שבטעם והרגשה. וקל־וחומר לערכי היופי, שאין למשפט השכל תפיסה בהם כלל, אף־על־פי שגם הם נובעים ממקור אחד עם הערכים המוסריים, כי רוח אחת מחוללת את שניהם.

הנה, למשל, ההשקפה ה„משכילית" הרווחת עוד בחוגים ידועים, שהיהודי בן הדורות הקודמים היה מקיים את המצוות המוסריות לא מתוך רגש פנימי חזק, הואיל ולא בחן אותן מצד התוכן המוסרי שלהן, אלא מדד אותן במדה החיצונית של שכר ועונש. ואין לך השקפה יותר שטחית מזו, משום שהתוכן המוסרי אינו כלל בריאה שכלית, אלא אורגאנית, חברתית־היסטורית: „מראשית ימי ילדותו הסכין כל אחד לראות הוריו ומוריו וכל הסובבים אותו מוציאים דין קשה על כל דבר פשע... וכן יעשה גם הוא. ההרגל נעשה לו לטבע ובפגשו בחזיון זה, יתעבנו לא רק בשפתיו, כי אם גם בלבו ירגיש חימה מוסרית". „המושגים המוסריים הפורחים באויר החברה וחודרים אל לב כל איש על־ידי החנוך והמשא־ומתן עם הבריות — זהו איפוא המקור העיקרי של הקול המוסרי הפנימי" („על פרשת דרכים" א', קמ"א—קמ"ב).

הרגש המוסרי הפנימי הוא איפוא בן־טפוחו של אותו הכח החנוכי העליון, השופך את ממשלתו על דורות רבים. על מושגי השכר והעונש אין להתאונן. כי מה יותר טבעי לאדם מלייחס שכר טוב לעושי טוב ועונש — לעושי רע? אולם הרי אין שום מקום למושגי שכר ועונש אלא לאחר קביעת הערכים: מהו טוב ומהו רע, וסוף־סוף גם החסיד המגיע למדרגת השלמות המוסרית של „שכר מצווה — מצווה", אינו מגיע אליה אלא בדרך החנוך החברתי ההיסטורי.

אין תכני־חיים ואין צורות־חיים מחוץ למסורת, ולפיכך אין גם נושאים אמנותיים מחוץ למסורת.

אין כאן מקום לשאלה הידועה — אם יש לה לאמנות תכלית מוסרית, או שהיא מטרה לעצמה. בין כך ובין כך — הערכים המוסריים של הסביבה עם הרכבותיהם, התנגשויותיהם ומלחמותיהם הם החומר שלה. הם צלמי טיפוסיה. היא מציירת גבור וחלש, רחמן ואכזר, קדושה וחולין ועוד; ואמנם, היא אינה מתכוונת אלא לגלוי כחות־הנפש היסודיים. אבל כחות אלה משתקפים רק בלבושים מיוחדים. גבור אחד „לוכד עיר" ושני — „מושל ברוחו". זה ממית את עצמו כדי שלא יפול ביד האויב — גבורה, שסוף־סוף ה„אני" עומד במרכז, והשני — מת כדי שלא לטמא את נפשו, או מבטל את ה„אני" שלו תכלית בטול משום שכל הגיגו הוא הטוב בעצמו.

וקדושה מהי? האם היא נזירות מן העולם, או התדבקות בנשמת העולם, בתוך־תוכו?

גם ציורי הטיפוסים השליליים עולים ביד האמנות רק באותה מדה שהיא מכירה ומרגישה את החיוב. אולם באמת אין האמן מחוסר יחס גם לטיפוסים השליליים עצמם; שהרי הרע של איזה חברה אינו אלא קלקולו של הטוב שלה, וגם בו היא מצוינת מחברה אחרת. ויפה אמרה החסידות, שגם בטומאה יש ניצוצים דקדושה.

זהו בנוגע לערכי המוסר, ובנוגע להשגת העולם בכלל — הספת ושמע לדברי נאמן בית היצירה שלנו — ח. נ. ביאליק, המקשיב סוד שיח מלאכי הצמיחה והגידול, המבחין בחושו העדין את כל הטעמים והריחות שביצירת־אם:

„על ידיעה זו שכולה תכלת וירק דשא, רקומים עתה לפני כל מראות עולמי של הימים הראשונים ההם (ימי הילדות), חצים חידות וחיצם חלומות — ובכל זאת אין בהירים וברורים כמוהם ואין מציאות כמציאותם. הם הם מראות שתיה לנפשי, צורות יסוד".

ועוד: „באמת אמרו: אין אדם רואה ומשיג אלא פעם אחת: בילדותו... ומבשרי חזיתי זאת: כל מראות שמים וארץ שהייתי מברך עליהם בימי חיי — לא ניזונו אלא מכח ראיה ראשונה" (כרך ב', „ספיח", פרק א').

והוא מעביר לפנינו בספר־תולדה זה אחד אחר אחד את כל אותם המראות שראה בראיה ראשונה. שם, במקום מושבו, הוא עושה מסעות במדבר ובים. הוא רואה את נינווה, אופיר ותרשיש, הוא „יכול להראות באצבע על המקום בשדה שיצאה שם מכירת יוסף אל הפועל.

מחיינו: מהי תפארת לנו? ואפילו אם היינו מוצאים את נקודת התפארת לעצמנו — עדיין אין אָנו יודעים מה תהיה הערכתו של כל אחד מחברינו, שגם הוא תועה ומבקש.

שרויים אָנו באפלה נוראה. אָנו תועים כל ימינו בחושך. עולם של עוורים, שאינם רואים את עצמם ואינם רואים זה את זה.

ג

רק נקודת משען אחת יש לנו בכל האפלה המכסה אותנו — החברה. היא תמחץ והיא תרפא. היא שהפילה אותנו לתהום החושך, שהרי מחוץ לחברה אין מקום כלל למושגי הטוב והרע, והיא הנותנת בידנו אבוקה להפיץ מעט אור על דרכנו. אָנו חושבים ומעריכים דברים בכלי ההשגה שיצרה לנו החברה. מאות דורות עמלה האנושות בכל כחותיה, צעדה לאט־לאט, הולכת ונכשלת, נופלת וקמה, יוצרת ומחריבה — ואחת לאחת נצטבר חשבון ידוע: עמודי דרכים, אוירה ידועה, וזה חלקה מכל עמלה. מדת־הערכה כללית של המציאות — זוהי התוצאה היחידה, הקנין היחיד, ה„סך־הכל" שיצא מכל עמל ההיסטוריה האנושית מעולם ועד עולם. קנין זה הוא נר לרגלי היחיד בכל פעולותיו והוא גם האספקלריה של האָמן.

ודאי עדיין אָנו אובדי־דרך, עדיין הצל מרובה על האור. אבל זהו המגדל היחיד שנבנה לנו למען לא נפוץ. רק נקודת־אחיזה זו יש לו ליחיד בעולם תועה ושפל זה, וכשם שנזקק האָדם לחברה לשם הספקת מזונותיו וצרכי גופו — כך, והרבה יותר, הוא נזקק לה לשם צרכיו הנפשיים. אי־אפשר לכבוש את המחשבה בכח היחיד — ואָנו יוצאים לחשוב בצבור. נדמה לו ליחיד המתבודד, שמחשבתו היא קנינו העצמי, אבל הוא שוכח את הרכוש החברתי שהוא נוטל עמו למקום התבודדותו. אילו היה נולד וגדל מחוץ לחברה, הרי לא היתה לו שום מחשבה.

כך. הערכת המציאות אינה שייכת לסגולות האישיות של היחיד — ולוא גם היה מחונן בכשרונות בלתי־מצויים; יהיה פילוסוף, משורר, מבקר. ההערכה היא חברתית בעצם מהותה. עליה בונה היחיד את מחשבותיו, מרגיש את הרגשותיו ורק בתוך תחומה יש לו יכולת לחשב אחת לאחת, לשפוט ולהעריך מה „שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האָדם", וגם האמנות, שבעיקרה היא מעריכה את החיים, אין לה מדה אחרת אלא זו.

השקפה זו על ההערכה בתור יסוד היסודות של היצירה ועל מקומה של ההערכה בחיי האָדם — השקפה זו מתבטאת, לפי דעתי, בספורי מעשי בראשית:

„ויאמר אלהים יהי אור, ויהי אור". וחכמינו, שחדרו מאין כמוהם לתוך עומק כוונת המקרא, לא חששו לדרוש, ש„הקדוש ברוך הוא היה בונה עולמות ומחריבן". רצו לאמר בזה, שה„ויהי" אינו עוד מדרגת השלמות של היצירה. במה צריך לראות את גדלותו של הבורא? — ב„וירא אלהים כי טוב".

ההערכה המוחלטת, החכמה העליונה, שייכת, כמובן, לאדון הבריאָה. לאָדם נאצל רק חלק ממנה. אולם לא קודם שהיה לבריה חברתית. כל זמן שהיה לבדו לא היה זקוק לזה כלל. כיון שבאָה החברה הראשונה, האָדם ואשתו — מיד נתגלו לה גם הצורך וגם האמצעים „לדעת טוב ורע".

ד

אולם איזהי חברה? וכי יש חברה אחת ומדה אחת? דוקא משום שהחברה גדלה עם מדת ההערכה שלה כבריה זו עם קליפתה — דוקא משום כך יש מדות שונות. אָדם שהולך ממדינה למדינה, תופס את החיים החדשים רק בשטחיותם, ובין אם ימוד את החדש במדת הישן ובין אם ימוד את הישן במדת החדש — יחטיא את המטרה.

יש, אָמנם, ערכים משותפים לכל האנושות, אם הם נובעים מטבע האָדם בכלל, או הם פרי המשא־והמתן ההדדי במשך הדורות, אבל כנגדם יש אלפי תכונות, נטיות, אפני תפיסה, מנהגים, תנועות וכל מיני ערכים: אקלימיים, גזעיים, לשוניים, דתיים, היסטוריים וכל תולדותיהם, שהם מלווים לו לאָדם בן חברה ידועה בכל מעשה קל, בכל דבור ובכל הרהור ומציינים אותו בכל רגע מבן חברה אחרת, וגם הערכים המשותפים מתגלים בצורות שונות ומתמלאים גם תכנים שונים בחיים הפנימיים של כל צבור.

ובאותה מדה שהערכים הם יצירות חברתיות, הרי הם ממילא יצירות היסטוריות.

הבקורת היא הערכה, אבל לא הערכת היצירה הנידונה בגבולתיה העצמיים, אלא הערכה לפי מדת החיים — ה ע ר כ ת ה ח י י ם.

והערכת החיים היא היא גופם של החיים עם כל מסבותיהם וגלגוליהם.

הערכת המציאות היא היסוד לחיי האדם — של יחיד ושל צבור. היא המעמד היחיד לרגלינו. עליה סובבת כל מלחמתנו עם העולם ועם עצמנו. עליה סובבים: כל הקושי שבחיים, השאלות, הפירכות, הספקות, הנצחונות והמפלות — כל האדם.

מה הם צדק ורשע, יפה ומכוער, מועיל ומזיק? כמה מן הצדק, היופי והתועלת בדבר זה. וכמה מן הרשע, הכיעור והנזק בדבר שני? — אלה הן עצם השאלות, שבהן אנו נתקלים בכל רגע מחיינו. הן, ולא ענינים מחוץ להן, הם תוכן חיינו. אילו יכולנו להעריך ולהחליט בכל רגע ובכל חזיון, היו חיינו נמשכים במישור.

החיים קשים משום ש ת פ י ס ת החיים קשה לנו. כל ההתגלויות שעשה האדם מחוץ לנפשו הן כאין וכאפס לעומת הקושי של הערכת עצמו וסביבתו. אם עלה בידך לתפוס את מהותם של החיים — הצלחת.

אולם כאן גלום כל הקושי.

אתה מהרהר תמיד על חזיונות שונים, אבל אין אתה מ ה ר ה ר ע ל ה ה ר ה ו ר. אתה נתקל בחזיונות שונים בחיים ובספרות, והרבה מהם מושכים את לבך ומביאים אותך לידי הרהורים חשובים פחות או יותר. אולם שקוע אתה בעצם גורלו של החזיון, עד ש א ת ה ש ו כ ח א ת ע צ מ ך. אינך נזכר, שבו ברגע נעשית שותף לחזיון.

מחשבות למאות חולפות במוחך. אבל לא בעצם המחשבה מונחת המקוריות, אלא בתפיסת ערכה. לפעמים יחלוף במוחך הרהור חשוב מאד. אילו נאחזת בו, היה ליצירה. אבל דבר זה לא עלה על דעתך, או פקפקת בערכו. והנה בא אדם אחר, שכח המחשבה שלו אינו גדול משלך, אבל הוא נועז להחשיב את מחשבתו; עוד יותר: הוא קבלה ממך והוציאה לאור עולם, — והנה הוא, ולא אתה, נעשה לבונה עולמות, להוגה דעית, חושב, יוצר.

תאמר: מזל גורם? לא! כי לא כח המחשבה עיקר, אלא דוקא כ ח ה ה ע ר כ ה.

ויש אשר חשבת, בטאת, ופעלת, ועל־ידי אופן הבטוי והמעשה הראית בעליל, שרק דבר פעוט היה לנגד עיניך. מפתח היה בידך ולא יכולת לפתוח את השער. לא ראית את כל תולדותיו של רעיונך, לא תפשת את כל היקפו לרוחב ולגובה, ובא אדם אחר ובטא אותו הרעיון עצמו בכח ועוז וקם ועשה מעשה — ויהי למעשה כביר.

ואין אתה יכול אפילו להתפאר, כי ראשון היית.

ואולם — אם לדבר בלשון קוהלת — „גם זה הבל ורעות־רוח". כי מי זה יהין למוד את ערכן הפנימי של ההערכות במדת ההצלחה המעשית, שהרבה פעמים היא משחקת עם האדם משחק החתול והעכבר? — סוף־סוף, כשלוננו בנו בעצמנו, או יותר נכון — בתהום שבינינו ובין החזיונות. אין ה„אני" שלנו והחזיונות מהות אחת, יחידות אחת. אין הם חיים זה ב ת ו ך זה, אלא זה ב צ ד זה. המחשבה היא כעין גשר בינינו ובין החזיונות, אבל לא גשר מתוח ועומד למפרע, אלא — ההולך ונמתח על־ידינו בכל חזיון וחזיון, ובעוד שאנו בטוחים בקשורו מקצה מזה — חסרה לנו, ותחסר לעולם, הבטיחות המוצקה שנקשר גם לעבר השני, וחוסר הבטיחות היא היא עיקר רפיונה של הערכתנו. כי בשעה שאנו מפקפקים אם קלענו אל המטרה בפשר איזה חזיון, הרי הנחנו כבר את האפשרות שמצאנו את האמת בהחלט. אבל ר ק א ת ה א פ ש ר ו ת. וזוהי הטראגדיה, שאף בשעה שמצאנו, עדיין אנו במצב של מבקשים.

פעמים רבות אתה נאחז במחשבתך ומדריך אותה במסלול ישר — בעקביות נמרצה, באומץ לב, באמונה לשרשך וליסודות נפשך — עד שהבאת אותה אל מטרתה; והנה אתה חוזר לאחוריך, סוקר ומעריך את יצירתך, — ונפלא הדבר: רגע אחד נראה לך, שיצא מלפניך דבר של ממש, ורגע שני — אניתך מתחילה להתנועע: „ואולי אין לזה ערך כלל, או לא זה יִדרך שחשבתי?" ויש שיבוא רעך וישמע את רעיונך — ולכמה הוא צריך בשביל להרוס את מגדלך, או, לפחות, לרפות את רוחך? — מלת־בטול אחת, או הבעת־פנים לא זו שפללת לה, והנה נפל לבך, כלומר — הערכתך.

„איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם? — כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם" (אבות פרק ב'). אבל הרי זו היא עצם השאלה שאנו מתחבטים בה בכל רגע

כמבטאו של פרישמאן עצמו. היתה כבן־כפר המספר לאנשי־כפרו את הגדולות והנפלאות שראו עיניו בכרך, וכל זה ברעש ושאון של „גלוי עולמות". מכל אותה תקופה לא נשאר לנו שום דבר שיהיה לו ערך קיים, שיפרנס את הרוח. אולם גם הדור האחרון והחי אתנו נתנו לנו רק איזה מסות ספרותיות ולא בקורת; או תמונות כלליות קלושות של סופ־ים גדולים, או מאמרים שהצליחו לתפוס איזה קוים ושרטוטים מדמותו של סופר זה או אחר. אולם אין למצוא תמונה שלמה אחת, נאמנה, מקיפה את אישיותו של איזה סופר מכל צדדיו, ומכל־שכן — קלסתר פנית של תקופה קצרה אחת במלוא צורתה.

מה הסבה לזה? כלום חסרים מבקרינו כלי־הניתוח הדקים? — ומה הם כליהם של הפילוסופיה, המדע והפובליציסטיקה, אם לא הניתוח? החסרים הם כלי־הרגשה וההסתכלות? — מה הם הספור, הציור והשירה, אם לא אלה?

תאמרו: אמת, שהבקורת השכלית והנפשית באה לנו בירושה, אבל חדשה לנו הבקורת המוחשית, הפלאסטית?

על זה יש שתי תשובות:

ראשית, מדוע קמו מבקרים גדולים מקרב עמנו לספרויות האירופיות, שהספרות העולמית מייחלת למוצא פיהם ומעמידה אותם בשורה אחת עם היוצרים המבוקרים על־ידם — ולא עמדו לה לספרות העברית? מה טיבה של אותה סגולה, של אותו חוש הבקורת של האדם העברי, שהוא יכול לחדור לתוך מסתרי־מסתריהן של ספרויות העמים ואינו מבין בספרות עמו?

שנית, אם חדשה היא הערכת היצירה האמנותית, היצירה עצמה לא כל־שכן, — ואיך, איפוא, נבאר סתירה זו, שהספור והציור מן החיים העבריים, שהיו לנו בריאת „יש מאין" — אם נאמין שיסודות אלה חסרים לגמרי בספרותנו העברית — נתנו לנו בכל זאת כמה באי־כח מופתיים, אם גם לא הרבה, — והבקורת, שבאה אל ה„יש" המוכן, שעליה רק להעריך את אשר כבר נוצר, לא היה בה כח לגדל לפחות מבקר אחד שיהיה לתפארת למקצוע שלו?

ויש עוד תשובה שלישית:

עניות הבקורת שלנו הרי אינה מיוחדת דוקא למקצוע האמנות הפלאסטית. היכן הן העבודות החשובות בספרותנו על קרוכמאל, שד"ל, סמולנסקין הפובליציסטון ואחד־העם? אפשר להניח בלי שום ספק, שרס"ג, בעל הכוזרי, הרמב"ם, בעל „חובות הלבבות", זכו לחיים ארוכים בעם לא רק בשל ערכם העצמי, אלא הודות למבקריהם הרבים („מפרשים — בלשון אבותינו), שבארו את דעותיהם והבהירו את אישיותם מכל צד, עד שהעם הכיר אותם במלוא צורתם והתהלכו חיים בקרבו. גדולי הספרות החדשה לא זכו ל„השארת נפש" כזו. עצים בל יעשו פרי. גומות־גומות ואין באר. חפירות לרוחב ולא לעומק. חריפות וחידוד ואין פשטות הולכת ונוקבת עד היסוד, התפלספות ואין פילוסופיה. אין שכבות מתחת לשכבות. אין עבר ואין עתיד.

והשירה? היא ודאי אינה חדשה בעולמנו, — היכן הם הציורים הנאמנים לדמויות הענקיות: יל"ג, ביאליק ואחרים?

שלש העובדות הנזכרות מוכיחות בבירור גמור, שמקור העניות של הבקורת שלנו אינו בצורה, אלא בתוכן; לא בחוסר מעינות חדשים, אלא בסתימתם וחורבנם של המעינות הישנים. וביה הגענו לעצם השאלה: מהי באמת מהותה של הבקורת?

ב

טעות גדולה היא, שכלי־הזיין העיקריים של הבקורת הם כשרון הניתוח, היכולת לחדור לתוך פנימיות היצירה כשהיא לעצמה וגלוי האופי האישי של הנפשות ופעולותיהן.

קודם לכל ניתוח באה מדת הניתוח. מעל לגלוי המציאות עומדת הערכת המציאות.

והמדה וההערכה אינן שייכות כלל לסגולותיו האישיות של המבקר, אלא הן נחלת הסביבה. ההבדל שבין המבקר ובין שאר אישי־העם אינו באמת אלא בכח השופט והניתוח: כמה שווה זה במדה זו? אולם המדה וההערכה הן הקרקע שעליה הוא בונה. אם נשמטה קרקע זו מתחתיו, לא יועילו לו כל תכונותיו האישיות וקניניו הלמודיים לבנות אפילו צריף קטן ודל.

י. ז. פרישברג:

עֶרְכֵּי בִקֹּרֶת

הבקורת מהי — חכמה או מלאכה? לאיזה כלי־זיין, טבעיים והשתלמותיים, צריך המבקר?

כלי־הזיין הטבעיים — האם הם הכשרונות המציינים את אישיותו של המבקר, יהיה מאיזה סביבה שהיא, או יש גם כשרונות תולדתיים, מעלות־רוח ידועות, שהוא יונק מן הקרקע המיוחד שלו?

וכלי־הזיין ההשתלמותיים — האם הם ידיעות למודיות כלליות, מדות מקובלות למלאכת הבקורת בכל העולם, או גם ידיעת אותו העולם שהוא פורש עליו את רשת הבקורת שלו? ואם שתיהן נחוצות — מהו חלקה ותפקידה של כל אחת מהן?

אבל בין שהבקורת חכמה ובין שהיא מלאכה, ודאי הוא, שהיא משפט. והרי הנקודה המרכזית שבמשפט החברתי היא אמת־המדה שביד השופט, „מדת משפט" — מהיכן באה לו למבקר מדת הבקורת?

המשפט ביחסי החברה הוא תולדת המוסר החברתי, איתה האוירה המוסרית שהיחיד גדל בה ונושם אותה שלא מדעתו, והשופט הוא בן־חברתו וכאחד ממנה הוא ממלא את חובתו, — האם גם השופט הבקרתי זקוק לגידול כמו זה, ולפי זה הרבה ממה שהוא נותן לנו — משלנו הוא, או שמקור משפטו אינו אלא בכחותיו האישיים בצירוף בקיאות אוביקטיבית גדולה או קטנה, בספרי חוקים ידועים?

שאלות אלה חשובות מאד לקביעות ערכה של הבקורת ומקומה בספרות של עם.

א

כשאנו שומעים את המלים „מבקר מצוין", מצטיירת לעינינו תמונת אדם בעל מוח חריף עם חושי־הבנה־ונתוח דקים מן הדקים, בעל איזמל חד שחותך את היצירות הספרותיות לאבריהן, ליסודותיהן ומגלה את הסתום מעיני בן־אדם פשוט, צולל לנבכי היצירות ומעלה פנינים מתהומותיהן. ... עם זה הוא בעל ידיעות מרובות בספרות בכלל ובספרות הבקורת בפרט ובעל טעם מפותח.

אולם, כמה מחזיונות החיים באים ומהרסים את התמונה הזאת בלי רחם, ואחד מהם, מהחזיונות האלה, הוא פעולת הבקורת המודרנית בספרותנו העברית.

הספרות העברית החדשה כבשה לה מקצועות־ספרות חדשים, שספרותנו ההיסטורית לא עסקה בהם, ביחוד — מקצוע הציור והספור. אולם דוקא הבקורת אינה מקצוע חדש בעולמנו כלל. הספרות העברית מכל הדורות היא כולה בקורת חדה ומחודדה, דקה מן הדקה, פירושים ודיוקים, ופירושים לפירושים ודיוקים לדיוקים עד קצה האפשרות, מן תפיסת כללות הענינים עד דיוקי מלים ואותיות. בקורת זו מלומדה לפצח לפעמים מלה אחת ולהוציא משם מין רדיום, שזורע אור על כל ההיקף. שני התלמודים, המדרשים, הילקוטים, הזוהר והמפרשים הגדולים, חוקרי ימי־הבינים, הדרשנים, יוצרי החסידות, — כל אלה שעד היום אנו שותים מבארותיהם, חרשו את התנ"ך כבברה בלי השאיר נקודה. כל דור המשיך את החפירות ממקום שפסק הקודם, שכבה אחר שכבה, עד שהיתה לספרות עמוקה מני־ים.

בספרויות העמים עמדה היצירה ברשות עצמה והבקורת טפלה לה. אצלנו — כל יצירתנו הגדולה בכמות ובאיכות לבושה צורת בקורת. אין כוונתי בזה להכריע מה טוב יותר. אני מציין רק את העובדה.

ואם המלאכות המקצועיות עוברות בירושה, הרי הבקורת היא הכשרון היותר אפייני לעמנו.

ובכל זאת, כמה עניה ספרותנו החדשה דוקא בבקורת. עם כל מבול הדיו שנשפך במקצוע זה, לא עמד לנו עד היום מבקר אחד בעל־קומה מסוים, כמו, למשל, קרוכמאל בפילוסופיה; שד"ל, שי"ר, וויס, גרץ ודובנוב בהיסטוריה; סמולנסקין ואחד־העם בפובליציסטיקה; מאפו, מנדלי, פרץ ושלום־עליכם בספור וציור; מיכ"ל, יל"ג, ביאליק וטשרניחובסקי בשירה. לא נמצא סופר אחד, שהבקורת תהיה חשובה לו במדה שיקדיש לה את כל כשרונו. ומכל המקצועות הספרותיים — מקצוע זה הוא הדל ביותר.

בתחילת ברייתה עסקה הבקורת שלנו ב„מלמדות" דרדקית, בהוראת „מלאכת הכתיבה",

שמים זו תלך ותתפשט על האנושיות כולה, שבכל העולם, „וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפו: ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה". יחדלו בני־האדם ממלחמות, מהריגות, מגאווה, משפלות... ישלוט נא גם ביניהם חוק קבוע, סדר ומשמעת, אהבה ואחווה...

והנה הוא קורא „זכרונות", וגעגועים עזים תוקפים אותך. לפניך עוברים כל הדורות וחליפות המאורעות שבהיסטוריתנו הארוכה־הארוכה, וביחוד ההיסטוריה הקדומה שלנו: „זכרתי לך חסד נעוריך, אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה, קודש ישראל לה' ראשית תבואתה". ה' כביכול מארש לו את כנסת ישראל וכותב לה כתובה — התורה שניתנה בסיני, משה ואהרן הם השושבינים, והעולם שמח. ואחר כך הלכו והלכו אל ארץ אבותם, אל הארץ אשר רק בה מצא אברהם אבינו קורת־רוח. זה כתוב בתורה ומפורש באגדת חכמים הקדמונים: בשעה שהיה אברהם מהלך בארם־נהרים ובארם־נחור, ראה אותן אוכלין ושותין ופוחזין, אמר: הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת, וכיון שהגיע לסולמה של צור (רס אן־נקורה) ראה אותן עוסקין בניכוש בשעת הניכוש, בעידור בשעת העידור, אמר: הלואי יהא חלקי בארץ הזאת. אמר לו הקדוש ברוך הוא: לזרעך אתן את הארץ הזאת (בראשית רבה ל"ט, סימן ח').

והנה ישראל החזן מגיע ל„שופרות".

כאן קולו נעשה יותר צלול, תקיף; הוא איננו מתחנן, הוא תובע. די לישראל להתנוון בגולה, זמן הגאולה הגיע: „תקע בשופר גדול לחירותנו, ושא נס לקבץ גלויותינו, וקרב פזורינו מבין הגויים, ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ". וישראל החזן מטעים כל מלה ומלה וכאילו אומר: רבונו של עולם! הגיעה השעה, כי גם עמך ישראל יחיה בסדר על־פי חוקי הטבע שלהם, כי יוכל לעשות לפניך את קרבנות חובותיו כמצווה עליו. עד מתי תהיה ההארמוניה האנושית העולמית פרועה ומקולקלת?

ויחד עם זה ישראל החזן בטוח, שעתידה הארמוניה לשלוט בעולם. בבטחון גמור ובוודאות גמורה הוא מטעים את הפסוק: „והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים מארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקודש בירושלים". כן, יבואו האובדים, יבואו!

ובשיר של רקוד הוא מסיים: „היום תאמצנו"... ובהתרגשותו היה רוקע ברגל. כמה היינו רוצים לצאת אז במחול. אבל אין זה מן הנימוס לרקוד ביום־הדין, השארנו הרקוד לשמחת־תורה, שסוף־סוף לא אחרה לבוא.

תל־אביב.

תחת חרוב ערבי בשדה, וענו לו למפקח בכתב, כי נכונים הם גם לעבודה זו, ולמחרת התחילו אמנם בעבודה...

ואולם את אשר בא לאחר זה, לא רשם עוד לבוב עד היום. פעמים היה מבקש בנפשו, כי יבוא המות ויקפד את חייו לפני הגיעו לאותם הפרקים...

לאחר עבור עוד ימים מועטים חזר לרוסיה מתוך מפח נפש רב — וביום חורף אחד, „יום חושך ואפלה, יום ענן וערפל", נתוודע בפטרבורג למומר, והוא נלהב כולו לארץ־ישראל, והלה דבר על לבו ויבאר לפניו ארוכות איזו „תיאוריה" מוזרה של שמד וחבת־ציון, והראה לו את ספרו, שכתב עברית בשאלה זו, ונתן לו מאות רובלים אחדות, שיעתיקו לכתב נקי. ובאחד הימים, בבואו לבית ידידו, מצא אצלו „פופ" רוסי, יושב מזהיר כולו בצלביו הגדולים, וממתין לו, והוא נתחלחל מאד... ועד היום אין בכח זכרונו לדעת נאמנה, אם באמת הוא בקש אחר הכהן, שחברו יביאו לו, או חברו הזמינו בלא הסכמתו. בשום פנים אינו יכול לזכור. — — —

ואולם כעבור עוד ימים מועטים מתו עליו הוריו, והוא מכר את ירושתו הגדולה, שהנחילו לו, וחזר לארץ, ברח, וה„צרבת הקדושה" בלבו. ובימי־חורף מאירים, בפרוח השקד בגן־ביתי, והוא מוקף ריחות טבע, ובלבו הגעגועים הצורבים, הוא קרב, כתינוקת זו, ומבקש רשות מאשתו לנסוע „לשם"... ונאדיה ובני־ביתו ידעו היטב לאן חפץ הזקן לנסוע. והוא יוצא ובא לאותה המושבה ששם עוד חיים אחדים מחבריו, מסתובב לבדו מאחורי הבתים, מביט מסביבו לבל תראהו עין־זר, ומתגנב ונכנס לתוך אותה המערה שבמורד איזו גבעה, במקום שנולדה מאריוסה לפני שלשים שנה, עומד בתוך האפלה, עיניו זולגות דמעות חמות מאד, והן יורדות על לבו הנשבר כשבר חרס, וחוזר אל ביתו לירושלים מטוהר כולו ושקט, ומחזיק באצבעות אשתו למען התחזק, ועיניו מאירות באור המות ובאור האהבה. — — —

ירושלים.

א. ז. רבינוביץ:

מִזִּכְרוֹנוֹת־הַגּוֹלָה

אהבתי לשמוע את המוסף של ראש־השנה מהחזן של עיירתנו ישראל שבתיל'ס. זה היה מלמד צנום, אבל קול ערב היה לו. הוא לא היה שר, ורק מטעים את המלים, והמלים היו חודרות מאליהן אל התוך, תוך הלב.

הנה הוא מטעים סדר מלכויות והנך מרגיש מלכות שמים בעולם: „מלכותו בכל משלה" — סדר ומשמעת: יום ולילה, אביב וסתיו, קיץ וחורף, המים נוזלים ויורדים, האדים מתנשאים ועולים, בכל חוק קבוע, מלכות שמים בארץ. ורק בני־אדם קלקלו את הסדר. והנה אנחנו בני ישראל בגולה, זהו לא סדר. אנחנו צריכים לשבת בארצנו ולעבוד את אדמתנו. בעבודת האדמה הננו מכירים מלכות השמים, הכל שם על־פי החוק הקבוע מששת ימי בראשית. אדם חורש, זורע, צומח, קוצר, מאסף. הכל עשה אלהים יפה בעתו; ומפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו, ואנו סוחרים ומוכרים. נעים ונדים בארצות זרות, מקלקלים את חוקי הטבע ובעצמנו מתקלקלים. וישראל שבתיל'ס מתחנן וקורא: ותמלוך אתה ה' לבדך על כל מעשיך בהר ציון משכן כבודך ובירושלים עיר קדשך, תשרה נא מלכות שמים בארצנו האהובה על עם ישראל, השב לעבוד את אדמת אבותינו, ומלכות

ראיתם מימיכם בבית־הספר, — ובקחתו מידי נאדיה את הזבוב בזהירות רבה, כי ידיו רועדות וידיה רועדות, הוא מתחיל להתעסק במיקרוסקופ.

— גש נא הלום, „גזלן", — אומר הזקן במלת־החבה שלו, המיוחדת לתינוקות — ופרוס לפנינו את שתי הזכוכיות הללו". — והזקן מנקר ומוציא את עינו של הזבוב, משטיחה בזהירות על פני הזכוכית, ומצווה על „גזלן" שני לכסות עליה בזכוכית שניה. („בכל דבר חייבים להעסיק את התינוקות עצמם, למען ימצאו בו ענין"...). ובשעה שהוא תוקע את שתי הזכוכיות אל מתחת למיקרוסקופ, ורואה את המחזה אשר לפניו, את רוח האלהים המרחפת וחיה בכל קומט ובכל עצב, הרי הוא חוגג לפני הילדים ומבאר להם, בקומו ממקומו ובעמדו על גבי ראשיהם הקטנים: — שלש מאות וששים ושלש עינים לעין האחת של הזבוב!

ואולם הזקנה, נאדיה אשתו, מתחילה אז להתעטש פתאום, כי ריח הטחב מבגדי הילדים העניים בא באפה: אופטש... הופטש... והזקן מצר מאד על שנצטננה הזקנה וקורא לתוך המיקרוסקופום: „תתעטפי נא היטב; היטב תעטפי נא עצמך!" ובצאת הילדים הוא זוכר היטב את בריאותה הרופפת, מתקרב אליה ונוטל אצבע אחת מאצבעות ידיה לבין אצבעות ידיו, וברית־האהבה קמה ונצבת חיה לפניהם, והוא מזמר לו בקול צעיר, בלתי הולמו כלל, את „משאת נפשי" למאנה.

את תולדות־חייו של הזקן אין כמעט מן הצורך לכתוב כאן. הוא כתבן בעצמו על פני ספרים גדולים, רוסית ועברית, והם שמורים עמו בארון־הברזל, שנתרוקן מאז שנים הרבה משטרות ומכסף וזהב.

מן החלק הראשון, שבו מסופרים ימי ילדותו, עולות הדמויות הנפלאות של אותם הזקנים והזקנות, שתמונותיהם המגודלות מקשטות את כתלי ביתו. בשמות הזקנים והזקנות חוזרים השמות ההם, המפורסמים בישראל: לוריה, איש הורוויץ, תאומים וגו'. וזקן אחד, בן לדור קדמון, היה מכונה אפילו באיזה שם ספרדי, שנינו, כותב תולדותיו, התענה מאד והתאמץ למצוא את כתיבתו הנכונה, והיה יושב בבית־הספרים ומבקש בסדרי־דורות, ולא מצא מאומה. ואף־על־פי־כן היה מתפאר בכל הזדמנות, שמוצאו מגזע הספרדים, וגם כשהרהר על כך בעצמו, היה נהנה מאד לנפשו בראותו את החוליות שבשלשלות־הדורות, שהן מהודקות היטב למן עולם ועד עולם.

לארץ־ישראל עלה לבוב לפני ארבעים שנה. הוא היה מבוני אותן המושבות, הנקראות כיום „אמהות", וש„אבותיהן, — כבטויו של לבוב, — נשתכחו עתה מלב". בתו הראשונה נולדה בתוך מערה ערבית בשנה הראשונה ליסוד אותה המושבה, נשאה בלבה את זרע המחלה כחמש־עשרה שנה ונסתלקה והלכה לעולמה. (מאריוסה היה שמה; תמונתה נשקפת מעל הקיר ונפשה מרטטת בתוך הפרק הסנטימנטאלי ביותר שבספרו של לבוב). נאדיה אף היא חלתה באותה שנה במחלת־העינים מחמת אפית הלחם בכוך־של־מערה על פני עשן של זרדים כמעשה הערביים, וכעבור עוד ימים מועטים נשלחה המשפחה כולה לירושלים, כי הרופאים אסרו עליהם להמצא במושבה החדשה. לבוב עצמו נתענה עוד מחצית שנה אחת בשדה, ועזב את מקומו והלך למושבה אחרת, שנוסדה קודם לכן על־ידי „הנדיב", ובקש עבודה, ובקש להשתלם בעבודה, אבל...

ואת הדפים האלה שבספרו כתב לבוב הזקן ביום חורף אחד, ונתחמם מאד ונצטנן מאד. ונאדיה קמה ואספה את ניירותיו וסגרה את ארון־הברזל ונטלה ושמרה את המפתחות במקום סתר.

בפרק הזה ספר לבוב, שהמפקח של אותו המושב של „הנדיב" אמר לו ולשלשת חבריו, שרק עבודה אחת יש לו בשבילם: לנקות את בתי־המחראות... והם, ארבעתם, ישבו למועצה

ד. קמחי:

מִן הָרִאשׁוֹנִים*

לדודי ב. טילר בנואַרק.

בית אביגדור בן יעקב הלוי לבוב היה אחד הבתים המפורסמים בירושלים החדשה. אביגדור בן יעקב היה כבר כבן שבעים, אבל בכל נשף ציוני ולרגלי כל נאום ציוני היה עוד מתרגש מאד, וכשהיה איזה עלם־נואם עומד ומכריז מעל הבמה על הארץ, שהיא מוכרחה להבנות, ועל העם, שהוא מוכרח להבנות, או להגאל, לא ידע מעצור לרוחו, היה קם במלוא־קומתו מכסאו וקורא לתוך האולם השוקט בקולו הרוסי החזק: „בראווה! בראווה!" והקהל היה אָז מחייך לנפשו: „לבוב הזקן".

בשנה האחרונה ישב שעות הרבה ביום בגן־ביתו היפה, בצל ברושים גבוהים, והיה מרפין עצמו על פני שלחן קטן, וצופה לתוך המיקרוסקופוס שלו, החפץ היקר לו ביותר, ומתבונן למעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא: „למאקרוקוסמוס בתוך המיקרוקוסמוס". אביגדור לבוב הזקן אָהב מאד את ילדי ארץ־ישראל, תינוקות של בית רבן, ובשעות אחר־הצהרים של ימי־חורף, כשנפשו נתעגמה עליו מאד בשממון־הימים, היה עומד בפתח שער־הגן, מכנס מהם לביתו ומראה להם את נפלאות הבורא מבעד לזכוכית המגדלת. נאדיה הזקנה, נוות־ביתו, היתה מלעגת בו על תעלוליו אלה, אך הוא לא שת לבו לדבריה, והיה מסביר לה לפחות פעם בחודש, זה לו ארבעים שנה ויותר, שהוא בכלל התאהב בה, משום שהתנגדה לו ולדעותיו. „מפני שהתנגדה לי, התאהבתי בה" — היה חוזר על רעיונו המקורי הזה לא פעם גם לפני אורחיו.

— נאדיה לבתי, — היה אומר, — תתני להם לתינוקות מעט „דברים טובים".

ונאדיה מגביהה עיניה, מסתכלת בו מבעד למשקפיה, והקמטים הגדולים, פלגי־הנחלים שבפניה, המשתפכים ונאספים לתוך כפל־סנטרה, מתמלאים אָז רוך לבבי, כאילו היתה חיה בכל קומט וקומט זקנה אחת מן הזקנות הטובות ביותר אשר לנו. ומבעלה היא מעבירה את פניה לאט־לאט (כי המשקפים בסכנה!) אל הנערים והנערות, המתביישים מאד בשבתם בתוך החדר היפה אשר ללבובים, מונה להם מספר ברוסית, ומתחילה מבקשת שעה ארוכה אחר המפתחות. ואולם, אך נסתלקה הזקנה והתחילה מתקרבת אל ה„בופט", וקולו של הזקן חוזר והולך על פני החדר, והוא לבבי מאד ומהנה את הילדים בראותם לפניהם פרק־חיים בלתי־רגיל.

— נאדיה, — קורא הזקן, — סלחי נא לי: ז ב ו ב!

והנערים והנערות, היושבים מסובים ודוממים, פותחים ומחייכים האחד אל השני, בראותם את הזקנה נחפזת בתנועות גראציוזיות של סבתה חיה, מסיר לקיר, כדי לתפוס זבוב בשביל הזקן. ולבוב הזקן משעין עצמו אותה שעה אל כסאו ומבטו מלטף את הזקנה מאחרי גבה, ובשעה שהיא מכינה את ידה במחצית־האפרכסת, כדי לתפוס את הזבוב, שנזדמן לה סוף־סוף („זבובים בחורף!"), הוא קורא: „הופ... אופ"... אבל הזקנה מפנה אָז את ראשה אליו ואומרת לו, שהוא רק מפריע בעדה, ואָז הוא יושב וממתין במנוחה — הוא שותק והילדים שותקים — ורק כשהזבוב בידה, הוא קם וקורא כבאולם־האספות בהתרגשו: „בראווה! בראווה!"

— נו, — אומר אָז אביגדור בן יעקב הלוי, — עתה תראו, תינוקות, את אשר לא

---

* קטע מן הרומאן החדש „שלשה".

דבריו שכבר פרסם ב„קובץ המכון למדעי היהדות" מעידים, כי תקופה מדעית פורחת נשקפת לחקירת ספרותנו החדשה.

יש והלב יכאב לראות, כי האיש הזה, שלא פסק לעבוד לספרותנו זה כשלשים וחמש שנה, לא מצא בכל זאת את הערכתו השלמה המדעית־אוביקטיבית בספרותנו. ידועה היא הערכה לגנאי של ברדיטשבסקי (שאחד־העם באגרותיו העיר עליה, כי אינה נכונה). מתהלכות גם הערכות בעל־פה — ביחוד מהחוג הווארשאי — וגם הן אינן לשבח. איך לבאר את העובדה, כי איש לא בא להעריך אותו, את עבודתו רבת־הגוונים, וגם בשעת יובלו הסתפקו במאמרים קצרים בצורת נאומים, הנאמרים בשעה כזאת? לדעתי, שתי סבות הן: א) קלוזנר מסביר את עצמו יותר מדי, הכל גלוי וברור, אין אצלו צללים, כולו אור. המבקר או המעריך לא ימצא מה לחדש בו, אם לא יכוון לבטלו. ב) קלוזנר נראה „בלי ראשית ותכלית". הרגילים אצל הספרות העברית מצאו את קלוזנר בתור אחד מראשי המדברים בספרותנו מיום התחילם לקרוא עברית. בכל פנה ופנה שבספרות ובכל שעה ושעה פוגשים אותו. נדמה, כי ככה היתה ותהיה לעולמים. קלוזנר אינו נותן לקוראיו להרגיש בסופיות, לא חדל מעולם לכתוב. יצירתו לא הצטרפה ליחידה אחת הנמצאת מחוץ לישות הקורא. המרחק הנחוץ להערכת איש לא נוצר עוד, הודות להתגברות העבודה שלו.

אבל בטוחני, כי כאשר תבוא השעה וחוקרים וסופרים אוביקטיביים יבואו להקיף את כל עבודתו של קלוזנר בתור היסטוריון, מבקר, מתרגם, פובליציסט, חושב ועורך, ימצאו, כי רבים הם הערכים הקיימים בדבריו, כי גדולים בניניו ורבת־משקל יצירתו. חושבני, כי קלוזנר הוא „בן עולם הבא" הרבה יותר מהחוקרים המדעיים המיוחדים, כי עבודה מדעית וספרותית עלולה להשכח, אבל קלוזנר היה לכח מניע של ספרותנו, לגורם תרבותי־היסטורי חשוב. וזה שכרם של כל אלה העמלים עם הצבור לשם שמים: „צדקתם עומדת לעד".

פיטסבורג, פא.

ישראל אפרת:

אִם אֶבְקָה נִשְׁמָתְךָ...

אִם אֶבְקָה נִשְׁמָתְךָ וַיִּכְבַּד רַעְיוֹנְךָ
עַד עוּף עוֹד לֹא יוּכַל אֶל עָל,
אָז בְּרַח אֶל הַיָּם מִנִּי תֵּבֵל הַמְחַנְּקָה,
פֹּה תִטְבֹּל נִשְׁמָתְךָ בַּטֹּהַר עַד זַנְקָה
לְבָנָה וּכְחֻלָּה כַּגָּל.

אִם יֶחְסַר הַשֶּׁמֶן בַּעֲשָׁשִׁית חַיֶּיךָ,
יַבְלִיחַ וְיֶעְשַׁן הַפְּתִיל,
אָז בְּרַח אֶל הַיָּם; פֹּה הַשֶּׁמֶשׁ מַדְלִיקָה
הַיָּם וְהָאֲוִיר, הִיא תַעֲלֶה בִנְשִׁיקָה
גַּם אִשְּׁךָ שֶׁדָּלְקָה בְּגִיל.

עַל שֻׁלְחַן הַסְּפָרִים אִם נַמְתָּ, חֲבֵרִי,
וְרֹאשְׁךָ עַל זְרוֹעֲךָ שַׁח,
קוּם בְּרַח אֶל הַיָּם, אֶל הָרוּחוֹת הָרָנִים
מְסָעֲרִים גַּלִּים וּמְטַלְטְלִים תְּרָנִים,
פֹּה תִּיקַץ וְדָמְךָ שׁוּב יַח.

באלטימור, מד.

עצם ההיסטוריה ועלינו להסתכל בהם ולהבינם. אך אנחנו גם גבורי ההיסטוריה הננו, אנו יוצרים אותה, עלינו לנהלה ולהטותה לרעיוננו, שהוא הוא אידיאל ההיסטוריה. אנחנו, האינטליגנטים של האומה, יורשי הנביאים והיוצרים של כל הדורות, מחויבים לשאוף להקמת ממשלת הצדק והיושר היהודי בעולם. עלינו להלחם בכל המניעים החיצוניים והפנימיים המפריעים לנו בהשגת האידיאל הזה. ההכרה והרגש הם אמצעי הרצון, וכל אחד חייב להקדיש את הכרתו ורגשותיו לעמו. אז ירוכז ויופיע הרצון הלאומי במלוא כחו ויגשים את האידיאל, שהשעה ההיסטורית קבעה לפני האומה. וקלוזנר דורש נאה בהלכות מוסר לאומי וחובותיו למען קיום האומה הרוחני, נאה דורש וגם נאה מקיים. כל חייו הם עבודה לאומית ארוכה לפי כחו העצמי המיוחד. עבודתו — עבודת קודש בעיניו.

וקלוזנר הקריב קרבן בשביל הכרתו הלאומית. הוא דורש, כי יהודי חייב לכתוב עברית וכל דבריו כתב עברית (מלבד איזה דברים שכתב גם רוסית וגרמנית). בהיות שכל דבריו היו מיועדים לקוראים עברים, סגל את עבודתו לטעמם וכח־עכולם. הוא וותר על פרטים, על עבודה מדעית מצומצמת. אבל גם העבודה שעבד בעברית נשארה מצומצמת בחוג הצר של קוראים עברית ולא השפיעה על התפתחות המדע הכללי. בשעה שספרו על „הרעיון המשיחי בישראל בימי התנאים", שנכתב גרמנית, היה לקנין המדע הכללי, שכל העוסקים בתקופה הזאת ישתמשו בו (השווה שירר, למשל); בשעה שתרגום ספרו „ישו הנוצרי" באנגלית הולך ותופס מקום בספרות המדעית ועורר תשומת־לב מצדדים שונים, — נשארו ספריו העברים המקוריים בחוגם המצומצם. ולא עוד, אלא גם מבטלים את מחברם לא רק החוקרים ה„ישראליים", הכותבים את דבריהם רק לועזית, כי אם גם חבריו, הסופרים העברים, מיידים לפעמים קרובות אבן בו, כי אינו איש מדעי, כי הנהו פופולאריזאטור, כי הנהו רק מעתיק ומחבר ספרים מספרים, וכדומה. אבל שוכחים אלה, כי אם יש גם חסרונות בעבודתו המדעית של קלוזנר (ויש בה הרבה יותר יצירה ממה שהם חושבים), נובעים הם מתוך עבודתו לספרות העברית ולקוראיה המצומצמים. וכן טועים אלה המבטלים בחשבם, כי רק בספרותנו תופס קלוזנר מקום, הוא היה תופס מקום חשוב בכל ספרות בעבודתו המסודרת ורבת־הידיעות. אדרבה, לוא כתב לועזית, היה יכול ליצור דברים בעלי ערך יותר גדול, בהיות שלא היה מבזבז את כחותיו על דברים שאין בהם חידוש אמתי. אמנם אין, כנראה, לקלוזנר נטיה גדולה לחצוב ממקורות ראשונים, היינו לחדש דבר שלם מעצמו, אוהב הוא להשתמש בספרים ולהסתייע בהם. דומני, כי אין כח הנתוח שלו חזק ביותר, כי כל נתוח מביא לידי הפרדה וקלוזנר שואף להרכבה, לבנין. אבל רוב החוקרים אינם מצטיינים בכח נתוחי, גם מעטים הם החוצבים ממקורות ראשונים, ובכל זאת ישמשו בתור פרופיסורים ויכתבו ספרים במדעים ויזכו להכרה בחוגם וגם בעיני היהודים.

אבל קרבנו של קלוזנר לא לשוא היה. הוא בנה את ספרותנו, העשירה בחומר וברוח, הורה דרך לצעירים לעסוק במדע, עורר את בעלי היכולת להשתתף עמו ב„השלוח", שמש דוגמה נאה לעבודה זריזה ובלתי־פוסקת. ספריו ומאמריו, הכתובים בבהירות ובדיוק, נקראים על־ידי הכל, גם על־ידי מעריציו וגם על־ידי מבטליו, אחדים מהם יצאו במהדורות שניות („יהדות ואנושיות", „היסטוריה ישראלית", „ישו הנוצרי"), אחדים תורגמו גם לשפות לועזיות (אנגלית, גרמנית, איטלקית ורוסית). אם גם „אותו שוכחים" לפעמים, „את תורתו אינם עוזבים".

הוא בנה את הספרות ונבנה עמה. יוסף קלוזנר היה לד"ר יוסף קלוזנר לשם בנין הספרות העברית, ובזכות בנינו, את הספרות העברית, היה לפרופסיור קלוזנר במקצוע תולדות הספרות העברית החדשה. וזכות מיוחדת היא לספרותנו החדשה, שקלוזנר נבחר להורותה באוניברסיטה הלאומית שלנו, כי הוא משקיע בה את כל כח שקידתו ומרצו הגדול ואהבתו הרבה.

הדברים נובעים רק מתוך מוח קר, כי אם גם לב דופק בקרבם. אהבה שופעת לנושאיו, מבלי הבדל במהותם. הוא אוהב את התנ"ך, הספרות החיצונה, הספרות החדשה, החיים. הוא חוזה את הדברים, הוא קשור אליהם. אמנם ההתלהבות הזאת פוגמת את השלווה הנדרשת בעבודה המדעית. היא נותנת מקום לשונאים ללעוג לו. ודאי שהרבה מהצעקות, שהתעוררו נגד ספרו „ישו הנוצרי", יש לזקוף על חשבון ההתלהבות הזאת, המשתדלת להבין את רוח נושא חקירתו. אין הוא כובש את עצמו.

קלוזנר החל עבודתו הספרותית בשעה שהרבצת השכלה נחשבה לחובה, והוא לא פסק מהשכיל את העם. קשה לקלוזנר לרכוש תורה מבלי ללמדה. „ללמוד וללמד" חביב מאד עליו. ואחרי שהספרות העברית עניה בהרבה מקצועות, הכניס אותם קלוזנר לספרותנו, אם גם אינם חדשים בעיקרם. קלוזנר למד אנתרופולוגיה, ובראותו, כי אין ספר כזה בעברית, שתל את המקצוע בספרותנו, אף כי, כנראה, לא התמחה בו, באשר לא הוסיף לכתוב בו. למד קלוזנר אשורית ומצא כתובת סנחריב החשובה לתולדות ישראל, עמד וכתבה בלשונה ובתרגומה ובהערות. אבל גם במקצועות שלא חדש בעיקרם — הכניס חידושים והסברות חדשות. יש אומרים, כי מתכונתו לפלוט את כל אשר הוא בולע; אבל באמת, רק מתוך אהבתו ללמד ולבנות את החסר לנו הכניס את הסוגים הנחוצים לספרותנו. גם ידע להסיר את העוקץ האנטישמי שבדברים. בכלל נלחם באנטישמיות הרוחנית בכל מקום שפגשה, גם במחוללה (רינאן).

יותר מאשר הרבצת תורת־חוץ בתוך ספרותנו, פעל בלמדו להכיר ולהוקיר את תורתנו, את סוגי הספרות הקיימים בספרותנו. בתור מבקר סופרים וספרים, חזיונות ספרות וחזיונות חיים, מחשבה ופיוט — תופס קלוזנר מקום חשוב בספרותנו.

קלזנר אוהב את החיים תמיד — וגם בשעה שהוא כותב מדע. כל שאלת חיים מוצאת הד בלבו והוא נענה לה, החיים מבצבצים מתוך תיאורי העבר. החיים משמשים לו להסבר חי בשביל תקופות העבר. הוא מאחד את העבר וההווה. מאהבתו את החיים יעסוק רק בדברים שיש לחיים ענין בהם. המדע לשם מדע זר לקלוזנר. עבודת אספורט, לשם הנאה עצמית, שאין לה כל קשר ותועלת לחיים, אינה אהובה עליו. הוא כותב את דבריו בשביל קוראים חיים, עוסק בדברים שיש לרבים ענין בהם. לפיכך הוא עוסק רק בדברים שיש להם ערך כללי. גם ב„השלוח" הוא מדפיס רק דברים כאלה. אמנם הוא עובד עבודה מדעית, וכזאת ידרוש גם מסופריו, הוא מרבה הערות, אבל אין הענינים מטפלים בפרטים, כי אם בגופי המדע.

ואיש האוהל הוא, חי באהלה של תורה, ובו ימצא את תענוגיו, גם תגמול על כל פגעי החיים. אין התורה בשבילו דבר שבמקרה, רק ענין של עלית נשמה, כי אם כל חייו שקועים בה. הוא לא נסה מעולם לצאת מאהלה של תורה, ואם יצא לזמן־מה — רק להרביץ תורתו יצא. מעולם לא בזבז זמן לבטלה, לא פנה לדברים שאין להם קשר עם תורתו. הוא משקיף על העולם ומלואו, על החיים בכל תופעותיהם, מנקודת איש האוהל. כל שאלה ושאלה של החיים, כל חזיון ספרותי מוארים על־ידו באור היסטורי, הכל נובע מתוך השקפתו על החיים והיהדות וחובותיה. הקורא הזר לא תמיד יראה הקשר בין הצד האידיאולוגי והמעשי שבדבריו, אבל מצע אחד לכל דבר בתוך תפיסתו של קלוזנר.

קלויזנר הוא האינטליגנט הלאומי במובן הנעלה של המלה הזאת. הוא עומד זה עשרות בשנים בראש התנועה הלאומית, הציונית והעברית. מתוך גובה פילוסופי־היסטורי ישקיף על החיים ויוכיח את המנהיגים אם סרים הם מהדרך הישרה בעיניו. ההווה והמתהווה, היש והצריך־להיות, העבר והעתיד מתלכדים אצלו; בכל יסתכל ואשר יחזה, אותו יגיד לקוראיו. מהלך מחשבותיו של קלוזנר הוא בקרוב כזה: חיים אנו בהיסטוריה, וחיינו הם

ג׳ כרכים), תולדות הנצרות („ישו הנוצרי״), תולדות האמנות, הספרות היפה והחיים הכלכליים („בימי בית שני״) ותולדות האתיקה הישראלית.

עבודתו ללשון העברית הנה מקיפה. הוא לא רק נלחם לחיוניותה של השפה, לחופש התפתחותה, כי אם גם עזר במעשה לידיעתה: הוא הוציא (בעזרת גראזובסקי) מלון שלם, שלפנים היו משתמשים בו הרבה, קבץ את המלים הטכניות, סדר את הכתיב (הטראנסקריפציה) של מלים זרות, גם עסק בתולדות הלשון (יסוד לשון המשנה). אבל עבודתו היותר חשובה ללשון היא, כמובן, כתיבתו הרבה והמסוגננת במטבע אחת, הן מצד חומר הלשון והן מצד הצורה הדקדוקית והכתיב. וגם השפעתו על סופריו בתור עורך אינה מעטה.

הוא תרגם משפות שמיות: אשורית, כושית וערבית. תרגומו „כתובת סנחריב״, למרות השגיאות (אם כי מעטות) שיש בו, ראוי לשמש מופת להוצאת הכתבות הבבליות־האשוריות, שבאמת הגיע זמנן מכבר להופיע בעברית.

בתור עורך „השלוח״ במשך שנים רבות היה אב לסופרים צעירים רבים, קרב אותם, עודד את רוחם. הוא מתייחס ביחס הכבוד לסופריו, קורא את דבריהם בזריזות ובעיון, מגיה והוזר ומגיה כל מאמר. ואם כי חולקים עליו על שהוא משתדל להטביע את סגנונו על דברי סופריו — אין להאשימו, כי מכנים הוא שגיאות בדבריהם על־ידי חוסר ידיעה (חזיון שיקרה לפעמים לעורך עברי). מלבד „השלוח״ ראוי להזכיר לשבח את עריכת „שפתנו״, קובץ לחקירה פילולוגית שמית, וגם הקובץ של המכון למדעי היהדות נערך על־ידו, אף אם שמו לא נקרא עליו, מפני סבה בלתי־מובנת כלל. כל קורא יוכל להכיר, כי הקובץ נערך על־ידי סופר בעל טעם, ביחוד אחרי שימצא הערות י. ק. מתחת למאמרי אחרים.

העבודה הזאת, רבת־הכמות־והאיכות, נעשתה בכח המרץ הרב האצור בגוף החלש של יוסף קלוזנר, על־ידי שקידתו העצומה שאין משלה, על־ידי ידיעותיו המקיפות את כל השפות השמיות והקלאסיות והרבה מהשפות האירופיות: גרמנית, צרפתית, אנגלית, איטאלקית, הולאנדית ורוסית. הוא למד תורה שמית מפי בצולד, חוקר־כושית ואשורולוג מצוין; שמש עוד חכמים גדולים בשאר המקצועות. אבל באמת החל ללמד גם לפני לכתו ללמוד, היה סופר ידוע גם לפני גלותו להיידלברג. השפעה גדולה השפיע עליו אחד־העם, כמו על כל הסופרים היהודים, אולם הוא לא בעט מעולם בגדול הרוח הזה, לא השתדל להסתיר את חובו על־ידי התכחשות.

תכונותיו העיקריות של קלוזנר הניכרות לשבח — וגם לגנאי — בכל מה שכתב, הן: אמונה עצמית, התלהבות, חפץ השכלה, אהבת חיים ואהבת תורה. קלוזנר אינו מפקפק בגדולתו העצמית, אינו חושש אף רגע שמא טועה הוא, שמא הדבר למעלה מכחו, שמא הדבר שהוא מפרסם פגום מאיזה צד: מחוסר חידוש או מחוסר ידיעה. האמונה הזאת משרה רוח בטחון על הקורא, הוא מקבל את דבריו בלי פקפוק. קלוזנר גם מאמין הרבה בהשראה, השערה נחשבת לפעמים לודאי בעיניו, הסברה — לעובדה. הוא אינו בוש לפסוק את עצמו, להזכיר את עבודותיו האחרות גם בשעה שאין הכרח לזה. הוא אינו ענותן ותובע בפה המגיע לו בתור סופר וחוקר. אבל אין הוא דורש מה שאינו מגיע לו, אין הוא מתרברב על חשבון עבר, בכל זכה בעבודתו וביגיעתו. אם כי מחשיב הוא את סברותיו והשערותיו, משתדל הוא בכל זאת לבססן באופן מדעי, שלא תהיינה מרחפות באויר. עבודתו המדעית מבוססת לפי יכלתו בשעת הכתיבה, שהיתה תמיד סובלת מחוסר מרכז תרבותי חשוב. בכל זאת הנהו תמיד בקשר עם המדע ודבריו הם לפי גובה המדע של השעה.

קלוזנר מתלהב לכל מדע ולכל הופעת חיים וספרות. למרות יובל השנים שלו הריהו הצעיר בסופרים בתכונתו. אין דבר הקשה בשבילו, אין דבר שיפחידו. הוא נותן את נפשו לדבר שבו יעסוק. ההתלהבות הזאת מכניסה חיים ותנועה בדבריו. הקורא מרגיש, כי אין

ד"ר ש. פייגין:

יוֹסֵף קְלוֹזְנֶר

קלוזנר הוא, בלי ספק, אחד הבונים החשובים של ספרותנו. וכל בונה הוא גם יוצר, אלא שכח יצירתו משוקע בבנין. כדי לגלות את היצירה החדשה מתוך הבנין השלם, המכיל חמרים שאולים יחד עם יצירה עצמית, דרושה עבודה מרובה: אגור כל הרעיונות ובחינתם מצד החידוש בהם, מצד ערכם הזמני והנצחי, מה בהם מהשעה החולפת ומה מהקיים לדורות. העבודה הזאת תיעשה ודאי אחרי שכל כתביו המפוזרים בעתונים יצאו לאור, ומומחים שונים יקדישו להם את זמנם וידיעתם המקיפה. אבל אם קשה להעריך את קלוזנר היוצר, לא יקשה לכל קורא עברי להכיר את בניני קלוזנר הנהדרים.

קלוזנר הוא רב־גווני. הוא השתתף כמעט בכל סוגי הספרות העברית — הפרוזאית. הוא כותב פובליציסטיקה, מאיר את החיים לפי השקפתו המיוחדת ונלחם על אמתו, מבלי לחשוש לעורר נגדו את חמת המנהיגים הרשמיים וכעס המתקדמים. הוא דן גם בשאלות הנצח, ברר את הזרמים הרוחניים שבחיינו, הגדיר והסביר את ערכינו הלאומיים, הציע את השקפת עולמו והשקפת חייו, בתור יהודי ואיש, גם את השיטות הכלליות והיהודיות ששמשו מצע להשקפת עולמו וחיו („יהדות ואנושיות"). הוא גם כתב רשמי נסיעה ובקור, תאר את אשר ראה על הים וב„עולם המתהווה" שלנו לפני המלחמה העולמית („עולם מתהווה").

ולא רק בחיים ובמחשבות עסק, כי אם גם בספרים מכל המינים: כל ספרי התנ"ך והספרות החיצונית והגנוזה, כל ספרי ההשכלה וספרי התקופה הלאומית מצאו הערכתם בספריו ומאמריו („היסטוריה ישראלית", „תולדות הספרות החדשה", „יוצרים ובונים", כרך א' ממאמרי הבקורת שלו). בזמן האחרון החל לעסוק גם באישי ימי־הבינים (מאמרו הגדול על ר' שלמה בן גבירול במבוא לתרגום „מקור חיים" שיצא לא כבר). וכשם שאין בקרתו מצומצמת בזמן, כן אין היא מצטמצמת בסוג: היא מקיפה את כל יצירת ישראל שבכל התקופות. זכות מיוחדת תחשב לו תשומת לבו לחכמים המסכנים, המקדישים את חייהם על המדע העברי ואינם זוכים להערכה. קלוזנר באר בבקרתו יצירת כל יוצר ובונה בספרות ומדע, את התקופה שבו פעל והשפעתה על הסופרים, ביאליק, טשרניחובסקי, מיכ"ל, גורדון, דוליצקי, מאנה, פרץ, ברנר, פייארברג, מאפו — מצד אחד, ומצד שני — וויס, שמחה פינסקר, דוד כהנא, שלמה רובין וברנפלד — אלה כאלה נושאים את אש אלהים בלבבם ותורת אלהים חיים בפיהם. קלוזנר מאיר את מהות יצירתם, את התמצית העיקרית שלה, את ערכה התרבותי־היסטורי. כל בקורת ובקורת שלו מצטיינת ביחסה האובייקטיבי, ברוח האהבה וחפץ ההדרכה. ה„בקורת" המבטלת, העוקצת, המשפילה, זרה לקלוזנר. בכלל, קלוזנר הוא „מחייב" גדול.

עיקר עבודתו היא במקצועות המדע, שהנהו אחד מראשי מדבריו. הוא כתב ספרים ומאמרים כמעט בכל המקצועות. הוא כתב באנתרופולוגיה („האדם הקדמון"), ובעיקר בהיסטוריה, הן המדינית והן התרבותית והרוחנית (ארבעה חלקי „היסטוריה ישראלית" והרבה מאמרים על אישיות ותקופות היסטוריות). הוא חפשי מהשפעת המסורה, הוא מקבל בתור אמת את כל מה שהעלו חכמי היהודים והגויים בהיסטוריה ישראלית, אבל הוא גם יודע להבדיל בין העובדות ההיסטוריות והשערות הבנויות על יסוד מדעי ובין הערכות שאנטישמיות רוחנית ביסודן. הוא העשיר בהרבה את ידיעת התקופה העתיקה על־ידי הספרים הנוספים על ההיסטוריה: תולדות המשיחיות בישראל („הרעיון המשיחי בישראל",

את שני האופנים. הראשון — מפני שאָסור לנו להכניס את הקוים האפוסטרופאליים המיותרים (החסרת נקודות ודגשים היא שפתנו?) אחרי האותיות ג׳ וצ׳, כדי ללמד את יושר המבטא. אין כל לשון משתדלת ללמד את מבטאָה באופן שכזה. הלא גם באנגלית האות G לפעמים מתבטאת כג׳ ולפעמים כדזש׳, ובכל זאת אין היא טורחת ללמד לאָדם דעת הקריאָה על־ידי סימנים, מדוע, איפוא, נהיה אָנו המלמדים את יושר הקריאה בסימנים מיותרים? הלא בארץ־ישראל כבר התחכמו וכתבו ג׳ז בעד Gazz אף־על־פי שאין כלל בהמלה ההיא האות G כל־כך רבו הטעויות לרגלי האפוסטרופוס המיותר! וכתיבת שלש אותיות בעד קול אחד (כמו ה„דזש" בדזשורדזש) אף הוא זרות בעברית, ולפיכך הדרך היותר פשוטה היא „גיאורג".

אולם הנסיון של יומן עברי באמריקה לא הצליח. בהוצאת כל עתון, אידי או אנגלי, מפסידים רבבות דולארים בשנתו הראשונה, ולפעמים גם בשניה ובשלישית, אלא, שיש למו"לים די כסף להפסיד ולחכות לרווחים. מה שאין כן כאן. הפרוטות היו מעטות והגרעון העיק, דכא ולחץ עד אשר החניק. פרנסתו העיקרית של כל עתון היא במודעות. משלמים, למשל, בעד עתון אנגלי שלשה סנטים. מוכר־העתונים מקבלו בעד שנים. מחיר הנייר, שעליו נדפס העתון האנגלי, המלא והגדוש עולה לפעמים ליותר משני סנטים. והאיך יכולים הם לעסוק בענין כזה ולהרוויח? מפני שעיקר הרווח שלהם אינו במכירת העתונים, כי אם בקבלת המודעות. „הדואר" לא הצליח להשיג מודעות שמנות ממחסני כל־בם (דיפארטמנטאליים) ומבאנקים מפואָרים. זו היתה סבה שניה להפסקתו. אָמנם, כמה וכמה עברים אחלו לו הצלחה והיו גם כאלה ששלמו את דמי חתימתם במלואָם, אבל אין עתון יכול להתקיים על יסודות רעועים שכאלה. מאחורי כל עתון עומדת תמיד קבוצה של בעלי־הון, קבוצה זו חסרה ל„הדואר".

קשה מאד היתה העבודה ב„הדואר" היומי. קור, אפלה, צפיפות ועוני. מספר חברי המערכת היה, כאָמור, קטן מאד. דפוס לא היה לנו, כי אם מכונות־סידור, את האותיות המסודרות היו סוגרים במסגרות ומובילים, באחת־עשרה בערב, אל הדפוס. קרה מקרה ובאשמת וו חלש נתפזרו האותיות של כמה עמודים רגעים לפני מועד ההובלה, ובכל זאת מהרנו וחברנו עתון חדש כמעט בן־רגע ו„הדואר" הופיע בזמנו בכל יום ויום. הסופרים העברים באמריקה לא הורגלו לכתוב בחריפות ונהגו לצאת ידי חובתם במאמר או בשיר אחד בשנה. פתאום הופיע עתון שצעק „הב! הב!" בכל יום ואי־אפשר היה להשביע את רעבונו. בכל זאת לא נתעכבה הופעת „הדואר" מחוסר חומר. „הדואר" היה צריך לתרגם את החיים המורכבים של אמריקה הגדולה, תפקיד שלא היה לשום יומן עברי אחר מלפניו, בכל זאת הצליח לדבר בלי לעגי־שפה. דבר אחד חסר: כסף, או יותר נכון — קרן קיימת, הון הגון, אשר יבטיח קיומו לשנה, מבלי שים לב למספר חותמיו או מודיעיו. אך נצליח לאספו — ויומן עברי ירנין שוב את לבות כל העברים מדי כוקר ובוקר.

נואַרק, נ. דזש.

מ. מ. דוליצקי:

עַל־אֵלֶּה אֲנִי נֶאֱנָח

עַל־אֵלֶּה אֲנִי נֶאֱנָח
וְאֵינִי מִתְנַחֵם,
עַל־קֵרְחִים מִכַּאן וּמִכַּאן,
עַל־קְרָעִים שֶׁאֵינָם מִתְאַחִים;

עַל־שְׁבָרִים בְּגוּפַת אֻמָּתִי,
שְׁבָרִים אֲנוּשִׁים לְהָמִית,
וְהִיא מְפַרְפֶּרֶת
בִּגְסִיסָה־עוֹלָמִית...

וְעוֹדָם הַגּוֹיִם מִתְחַכְּמִים:
„נַשְׁמִיד הַיְהוּדִים מֵאָדָם!"
הוֹי שׁוֹטִים, וְאַתֶּם לֹא תִרְאוּ
אֵיךְ עַצְמָם יַשְׁמִידוּ בְּיָדָם!...

לוס־אנג׳ילוס, קאליפורניה.

אחרות. בגליון הראשון כבר היה המדור „האניות הבאות והמפליגות" וגם „שער הכספים". מדור אחרון זה היה לנו למשא כבד, כי גאות הוואליוטה ושפלותה והחשבונות המורכבים דרשו קוראים נבונים הבקיאים בהלכות תשבורת ואחוזים. אבל ההזדמנות שהיתה לנו להזכיר בו „כתר דנמארקי" „אדרכמון יווני" ועוד שמות עברים עתיקים של מטבעות זרות, כסתה על הכל.

הגליון השני — אף הוא היה מאורע, כי כמה מן הספקטיקים שבנו נבאו, שהגליון הראשון יהיה גם האחרון... גם בו השתקף העולם הרחב. בעמוד הראשון אנו קוראים את הכותרות האלה: „בריטאניה מאמינה, שהבולשביים יפרעו את חובותיה של רוסיה". „קבלת־פנים נהדרה למארשאל פוש". „לויד ג'ורג' נוחל נצחון". „אספת פריקת הנשק בוואשינגטון". מ. ריבולוב, שנעשה אחר כך לעורך „הדואר", מופיע שם לראשונה במאמרו „אמריקה שלנו" והוא דורש, „שהרוח העברי יתבסס, ימצא לו מקור יניקה ומקור יצירה באחד ממרכזינו הגדולים שבגולה. הן אם גם תפרח ארץ־ישראל כחלומנו, לא תוכל לשמש מרכז תרבותי לכל תפוצות הגולה בעתיד הקרוב". הכרזה זו כדאית, שתשמע מפינו בכל יום ויום. אנחנו העברים צריכים להתפשר עם הרעיון, כי הישוב העברי באמריקה בא לכאן להשאר. אם אלפים או אפילו רבבות יעזבוה ויתאזרחו בארץ־ישראל — מי יתן והיה — עוד ישארו כאן מיליונים, ובעדם, בעד מיליוני היהודים האלה שיוולדו, יגדלו וימותו כאן ובעד בניהם אחריהם אנו מחויבים להכין כאן את המזון הרוחני העברי, מבלי להיות תלויים באירופה או בארץ־ישראל. מארת הספרות העברית באמריקה היא זו, שיוצריה וחובביה עוד לא התפשרו עם ההכרה, שהם אמריקאיים, במובן היפה והריאלי של המלה הזאת, ולפיכך, בעמדם ברגל אחת באיסט־ברודוויי ובשניה מעבר לים — אינם כאן ואינם שם והספרות העברית שלנו חסרת כל פרצוף קבוע, משוללת הוד הסביבה והדרה.

בגליון השלישי של „הדואר" כבר זכו חדשות המקום להתעלות לפנה הראשית, הימנית־עליונה, שבעמוד הראשון: „יריות ומאסרים בשביתת מספיקי־החלב". זו היתה עליה גדולה ל„הדואר", בזה נעשה עתונה של ניו־יורק, והנסיון מראה, כי עתון שאין לו פרצוף המקום שבו הוא מופיע, אין לו פרצוף כלל. בו חדשו גם את הדפסת החדשות המשונות במסגרות ובכותרת: „חושך מצרים בצהרים" (אם ד. פרסקי לא ידרוש את זרי הדפנים, אתיימר אני להיות מחבר היופוניה הזאת). כבר הורגש כי הכבדות עוברת וחן הסגנון ההומורי מתחיל לקחת את מקומו. בגליון הרביעי התנצל ד. פרסקי ב„בין אדם לחברו" על החולין הנמצא ב„הדואר" והוא אינו בוש מלהכריז, כי „לא רק חיי ישראל בצבור בלבד, כי אם גם חייו ביחידות מעסיקים אותנו הרבה: חיי יום־יום, חיי חולין בבית ובחוץ". בגליון החמישי, שהכיל ידיעה על הפוגרום המחפיר בירושלים, נדפס גם מאמר חריף נגד הממשלה ה„עברית" בארץ־ישראל, המחאה היחידה שנשמעה בכל העתונות היהודית באמריקה, אשר נאלמה, מטעמים ידועים ליחידי סגולה, ולא הוציאה אף אנחה אחת על השחיטה שנערכה ב„עיר־קדשנו", אחרי שנגאלה מידי הטורקים העריצים. בגליון זה התחיל המנוח ג. זליקוביץ לפרסם את „בודהא ותורתו", בהמשכים שלא נראו כהמשכים, מפני שכל קטע וקטע היה כעין פרק תהלים הודות לעטו הנמלצה של הסופר הישיש והמוזר הזה. בגליון השביעי כבר התערב „הדואר", במאמר ראשי, בענינים פוליטיים של מדינת ניו־יורק, וקוראי „הדואר" נתבקשו לבלי להצביע בעד שתי הוספות לחוקה הניו־יורקית. „הדואר" התאזרח.

נעים לי ביחוד להעלות על זכרוני את המריבות ה„לשם שמימיות" שפרצו בין חברי המערכת, וביחוד ביני ובין בעל־דבבי הפילולוגי ד. פרסקי בשמושי־מלים ובדקדוקי־סגנון. אני דרשתי דייקנות אכזריה בכתיבת שמות לועזיים, היינו — לבלי להמיר אלף בעין, תיו בטית, כף בקוף וגו'. ביחוד בשמות שהם מגזע שמי ושהערבים כבר התוו בעדנו את אופן כתיבתם. כך, למשל, דרשתי, כי יכתבו תורכיה ולא טורקיה, מכה ולא מיקה, איזמיר ולא סמירנה, אלגאזיר ולא אלזיריה, וגו', אף אם כבר נתקבלו כתיבים אחרים. מצד שני מחיתי נגד השם קושטא בעד קונסטאנטנופולים, שהרבה עברים חושבים שיש לפניהם המלה הארמית „קושטא", בשעה שאין היא אלא החצי הראשון של השם קונסטאנטינופולים, בהשמטת הנון, על־פי חוקי הוולגאריזאציה של הערבית ההמונית. במקום לכתוב בעברית דצמבר (על־פי הצורה הגרמנית) או מרץ (על־פי הצורה האנגלית) ואבגוסט (על־פי הצורה הרוסית), המביאה מבוכה רבה לתוך לשוננו, הצעתי לשוב אל המקור הרומי של שמות החדשים, ולכתבם כשם שאבותינו, חכמי התלמוד, היו כותבים אותם, לוא נזמן הדבר לידם, היינו: דקמבר, מרס, ואבגוסטוס. את השם Gazz כתבו ב„הדואר" ג'ורג' ולפעמים דזשורדזש, ואני פסלתי

העברים שבעבר ובהווה. ונעים לראות, כי רוח זו היא עדיין השלטת ב„הדואר״ השבועי, בעריכת מנחם ריבולוב.

ראדיקאליות פוליטית (לא דתית, חס־ושלום) זו היתה אחת המגרעות שמצאו ב„הדואר״ היומי אלה מן הקוראים העברים, השייכים לדור ה„השכלה״, ואשר התחנכו על מאספים וירחונים עברים, שלא נגעו, חלילה, בכבוד „ממלכתנו הרוממה והמפוארה״. האסתניסים האלה לא יכלו לראות בלי כאב אנוש, יומן עברי, אשר „יבזבז״ מקום בהדפסת חדשות על שביתות חייטים, מובילי־חלב או עוד ענינים פרוזאיים כאלה, במקום לדבר על „השפה העבריה״, על „ארץ־מולדת״ ועוד ענינים קדושים. „מה איכפת לנו״ — היו צורחים מרה המשכילים האלה, שבקרו את המערכת והגישו לעורך מפרי הזיותיהם — „מה איכפת לנו, אם הכושי דזשונסון נפצע בנפלו תחת אבטומוביל, או שהבית 116 ברחוב ברודוויי נשרף. כל אלה הם עניני חול, שגם עתונים אחרים יכולים להודיע עליהם. עתון עברי צריך להיות כולו קודש, מעל למקרי החיים היום־יומיים, מחוץ לכבלי הזמן״... אולם, אנחנו השתדלנו, להיפך, לתת עתון, שיהיה, קודם כל, עתון ואחר כך עברי, ושיהיה דוקא האספקלריה של המתהווה לעינינו, אף־על־פי שגם בנו נקר אותו היתוש הישן של ה„משכילים״ האלה ולא הרהבנו להוציא לפועל מה שחשבנו לטוב ולמועיל. עברית לא חדלה מלהיות „לשון הקודש״ אפילו בין אלה, שכתבו בה דברי גדוף ונבול, ומי יודע כמה שנים תעבורנה עד אשר נרומם את לשוננו למדרגת החולין של שפה חיה, חיה באמת, בלי תעמולה, בלי אגודות, בלי „מגינים״.

במאמר הראשי, שנדפס בגליון הראשון של „הדואר״, הובטח לקוראים, כי היומן העברי ימציא את „פתרון הפתרונים לכמה וכמה משאלות חיינו הרוחניים, שנשמתנו הלאומית תלויה בהן״; שיהיה „הנשק היחידי במלחמתנו עם הבערות ועם־הארצות המרעילות את דמנו ודם זרענו והמטילים בנו את זוהמתן. עתון עברי יומי — יכנס כל אותם הנדחים, נדחי שפתנו וספרותנו הפזורים בכל קצווי אמריקה״. ואמנם הצליח „הדואר״ היומי להגיע אל רבבות עברים באמריקה. אלא שעתון, כשהוא לעצמו, הוא אך כלי, בית־קבול ואין הוא יכול להמציא את „פתרון הפתרונים לכמה וכמה משאלות חיינו הרוחניים״ אלא אם כן הוא משמש במה לפותרי־חלומות נבונים כיוסף. אולם, נבונים רבים כמו יוסף בשעתו לא נתגלו עדיין מעל דפי העתונות העברית באמריקה והחידות עוד טרם נפתרו.

הגליון הראשון של „הדואר״ הכיל מדור יפה „למען התינוקות״, בשפה קלה ובניקוד. אלא שקללת הזרות הרובצת על כל הספרות העברית באמריקה, רבצה גם על המדור ההוא. הילדים מצאו שם תיאורים ואגדות מחיי הערבים, החינאים והגרמנים, אבל לא מחיי אמריקה עצמה. ש. ראסקין פרסם תרשים הומוריסטי: „אלה ואלה במלל ממללים״. אם זכרוני אינו מטעה אותי, הרי היה זה התרשים הראשון והאחרון שהופיע ב„הדואר״ היומי, ודבר זה עצמו השפיע על הקוראים האמריקאיים, שלא יראו בו עתון חי וקל, המרשה לבת־צחוק להופיע על פניו הרציניים, כי אם בריאה כבדה ועגומה, כיתר העתונים העברים שהופיעו מאז ומעולם. הסופר החי והמיוחד במינו, המעונין בענינים אכסוטיים וערפליים (ואשר ירש את מקומי בעזבי את „הדואר״), י. לווינבוק, הביא „דרישות שלום מעולם האמת״, היינו, תיאורי סיאנסים של בעלי אוב וידעוני, הידועים עכשיו בתור „ספריטואליסטים״. דר״ מ. ז. רייזין הספיד את הפרופיסור אליעזר דייטש.

אולם, מבחינה עתונאית, חשוב לנו ביותר להתעכב על טיב החדשות שהופיעו על העמוד הראשון בגליון הראשון של היומן העברי הראשון באמריקה. ראשית כל — החדשות החוץ־ארציות: המשא ומתן של באי־כח העמים באספות חבר־העמים. „הדואר״ „תמך״ בדרישותיה של חינה באספת פריקת־הנשק. מסופקני, אם חינאי אחד בעולם, ואפילו בין אלה הגרים באמריקה, השמים עמילן בצוארונינו ומאכילים אותנו „טשאפ סואי״ בדיוטה השניה, יודע או מרגיש, עד כמה לחם „הדואר״ העברי בעד כבוד חינה העלובה. צאצאי עם עתיק, הכותבים בלשון עתיקה, הרגישו חבה מיותרה לעם העתיק השני, הנעלב והנרדף. אולם, מענני הכבוד של הדיפלומאטיה ירד „הדואר״ לראות בענות הנדכאים ב„שאפים״, ובאותיות גדולות הכרזנו, כי „80 אלף חייטים יצביעו על שביתה״. דבר זה הרעים במה וכמה מטובי קוראינו. „היתכן — כך טענו — שעתון עברי ירהיב עוז להקציע מקום לנפתולי החייטים השפלים, שאין ביניהם אף קורא עברי אחד? היהיה „הדואר״ כלי־מבטא של תנועת החייטים?״ אולם לא נסוגנו אחור. הכרנו בקדושת החיים היום־יומיים, ולא פחדנו מלהכריז, כי חרשה, הנוגעת בחיי 80 אלף משפחה יהודית בניו־יורק היא די הגונה לבוא בקהל חדשות

ד"ר ה. ל. גורדון:

הַהַתְחָלָה הַקָּשָׁה

זכיתי לעמוד על־יד עריסתו של „הדואר" היומי ברגע הוולדו ולטפל אחר כך, זמן־מה, בטפוחו. עכשיו, כשהגיע לגיל בן־מקרא, נעים להעלות על הזכרון את חבלי־הלידה וצער הגידול.

זכורני: קודם היתה תקופת השמועות: „עתון יומי עברי יופיע באמריקה! פלוני או אלמוני יהיה עורכו!" הקהל לא האמין. וגם עכשיו, לוא זכינו לשמועות טובות שכאלה, לא היה הקהל העברי באמריקה מאמין בהן. כל־כך גברה ההתיאשות הממאירה בתוכנו. אחר כך נתפרסמו ידיעות בעתונים, אבל המפקפקים לא נאלמו. ואפילו כאשר הופיעו המודעות הגדולות עם שם האורח המצופה: „הדואר", ועם שמות העורך ומשתתפיו הרבים — גם אז לא נסוגו הסקפטיקים שבנו אחורנית. „היה לא תהיה!" — גזרו. „אין כח גברא לחובבי־העברית האמריקאי; הספרות העברית באמריקה עקרה היא, והאיך יוולד מן הזיווג הבלתי־מוצלח זה וולד של קיים?" אולם, הנס אירע. על ברכי הספרות העברית באמריקה נולד התינוק המבושר. ביום השלישי לשבוע, בשלשים בתשרי התרפ"ב, הופיע על אצטבות מוכרי־העתונים בניו־יורק „ראש" חדש: „ה ד ו א ר".

מערכת „הדואר" היומי נמצאה באחד החדרים שבמרכז ה„מזרחי" בניו־יורק. עתון שיצא משם, „יצא לאור" לאמתו, כי המערכת היתה שקועה תמיד באפלה, ואפילו בשעת הצהרים נזקקנו לאור החשמל. כשהגיעו ימי החורף, הצטרכנו לשבת מסורבלים באדרותינו, כל־כך גדל שם הקור. להוציא את הכף מן השרוול כדי להחזיק בעט היה ממש סכנת־קפיאה לאצבעות. והלחץ — אמה על אמה. כשבא איזה אורח לבקרנו — ומספרם היה לגיון — צריך היה אחד מחברי המערכת (ולפעמים העורך בכבודו ובעצמו) לקום ולפנות לו את מקומו. הבחילה באורחים הגיעה למדרגה כזו, שקול הדלת המסתובבת על צירה היה מעקם כל פנים בהעוויה של רוגז, ולא סופר ומשכיל אחד עזב את המערכת בקללה על שפתיו, על הפגישה הקרירה שפגשנו בו. בכל זאת נעמה לנו העבודה מאד וכתבנו מתוך חדווה עוברת כל גבול. חדווה זו היא, שהאירה לנו את נשמותינו, חממה את לבותינו והרחיבה את צפיפותנו עד קצווי תבל. ידענו, כי כמה וכמה משונאי התרבות העברית מצפים למפלתנו, וגם בין חובביה מעט מאד מספר המאמינים בהצלחתנו, וביחוד מצערים אלה הנכונים לתמוך בנו, בפועל ולא במלולים. הכרה זו עודדתנו ועזרתנו לעבוד ביתר עוז.

העורך היה מ. ליפסון, אשר ערך במשך כמה שנים, ובטוב טעם, את השבועון „העברי" של ה„מזרחים". הוא היה עובר על כל כתבי־היד שנתקבלו מן החוץ וגם כתב, בכל יום, מאמרים ראשיים, „עדיטוריאלים" בלעז. מ. ליפסון היה ראדיקאלי בדעותיו הפוליטיות ולא נמנע מדבר חריפות ונכוחות אפילו מעל גליונות „העברי", למורת רוחם של כמה מן הקוראים הקונסרבאטיביים. אולם שם היתה יד הרב מ. ברלין על העליונה, אבל, אך נעשה ליפסון אדון לעצמו ו„הדואר" נהפך ממש למהדורה עברית של השבועונים הראדיקאליים האנגלים „ניישון", „ניו־ריפובליק" ו„פרימאן" (עליו השלום). חברי המערכת היו לכתחילה שנים: האחד — דניאל פרסקי, העומד על משמר הספרות העברית באמריקה זה כמה שנים, כחייל פשוט, עד אשר היתה לו חבת העברית לעין פרופיסיה שלו, לתמצית חייו, והשני — כותב הטורים האלה. כעבור זמן קצר נתווסף לנו חבר שלישי — מר (עתה ד"ר) מ. כץ, חבר מערכת ה„טאגעבלאט" ועתונאי פוריי, אשר הקדיש כל יום שעות אחדות ל„הדואר". המאמרים הראשיים של העורך, המאמרים הנשארים והמודעות מלאו אך כשליש מתוכן העתון, ואת השאר, היינו החדשות, היה מוטל עלינו השלשה למלא, אף־על־פי שכמות זו נכתבת בעתונים אידיים על־ידי עשרה איש. חלק החדשות נכתב אף הוא ברוח ראדיקאלית ובלי משא פנים לאדירי הפוליטיקה העולמית. היתה אז עונת האספות של חבר־הלאומים, ואנחנו השלשה מסרנו את תרמית הצירים של הממשלות הגדולות, אשר פיהם מלאו דברי שלום ובידיהם — חרב פיפיות. נאומים מפוצצים של ראשונים בממשלה, אשר רוב העתונים מסרום בדחילו ורחימו ואשר „הצפירה", לוא חיתה אז, היתה משתדלת לקשטם בציצי המליצה ופרחיה — הופיעו ב„הדואר" בקיצור נמרץ ובטון של בקורת חריפה. בבחינה זו — בעמדה הראדיקאלית לקראת הפוליטיקה העולמית — היה „הדואר" היומן העברי הראשון והאחרון, בין כל היומנים

מעת לעת. (כך נוהגת העתונות שלנו: מתענה בהפסקות). אחר כך, כשיסד רודקינסון את „אספת חכמים" (בספטמבר 1877), לקחתי גם אני חלק בו, וכמעט מחוברת א' הייתי העורך, ומחוברת ה' והלאה — העורך הרשמי. קשה מאד היתה עלי עבודת־ההגהה, משום שהייתי טרוד בבית־הדפוס שתים־עשרה שעות ביום, וכשכליתי את עבודתי היה בית־הדפוס כבר סגור. נוסף על זה לא הסכנתי עדיין בתיקון טעויות בדפוס, אינני מגיה הגון גם היום.

במאמר „האספה תפתח" פתח רודקינסון את „אספת החכמים", והכותב היה אחד מאותם ה„חכמים", אחד שהוא שנים. מלבד השיר „שומר, מה מלילה?", שהיה חתום עליו „בן־נץ", הופיע בחוברת ההיא הראשון מ„חזיונות איש הרוח", שעליו באתי על החתום בשם „יגלי איש הרוח". אם יש שייכות בין החזיונות האלה ו„זאפיסקי סומאשעדשאוואַ" של גוגול ועד היכן היא מגעת — אינני יודע. אין כל ספק, שהתענגתי לא אחת ולא שתים על קריאת מעשה ידי הסופר הרוסי בעודני בראשית ימי הילדות. אפשר שזה פעל עלי באופן בלתי־ישר, אבל יגלי איננו משוגע; הוא הוזה „בטלן", כמעט (ולפעמים) גם משורר, אבל אם גם „בשגעון ינהג" (מהשקפתו של האדם הפשוט „מכל ימות השנה"), הוא לא מטורף. בשם „יגלי" בחרתי פשוט, מפני שכך עלתה במחשבה לפני ולא משום איזה טעם כמוס עמדי. לא אפונה, שכן נהיה השם „בוקי בן יגלי", שבחר לו אחד מסופרינו מן הדור שלאחר דורו של „אספת חכמים". לא כן השם „בן־נץ", שלראשונה היה נכתב ב־ן נ־ץ (כך היה חתום על השיר „למי אני עמל", כששלחתיו לליברמאן) והוא היה צרוף מן האותיות שבראש ובסוף שמי: בנציון ניוואחוביץ (ב־ן נ־ץ).

בנוגע לשם „יגלי" עוד אדבר. בין כה אעירה על מאמר „מגלה סוד", שמתוך הענין שהוא דן בו, איננו בשום אופן שייך ל„אספת חכמים" בתור ירחון סוציאליסטי. המאמר הבא חשוב בעינינו עכשיו מצד היות מחברו א. ד. ליברמאן, אביו של אהרן ליברמאן, עורכו של „האמת".

באותה חוברת ראשונה נמצא עוד מאמר מאת סופר, ששמו היה ראובן הלמאן. לכאורה גם לו אין שום שייכות ל„אספת חכמים" מנקודת־השקפתנו. אני מצדי לא רק לא התנגדתי למאמרים „חיצוניים", יהיו מה שיהיו, אלא ראיתי בהם מעין אמצעי למען ערבב את השטן, רצוני לאמר, בשביל לתת לירחון פנים של תמימות, של קונסרבאטיביות בעיני הצנזור שבווילנה.

אחרי פתיחתו של רודקינסון, שזה היה המאמר היחיד מעטו בכל שמונה החוברות שיצאו לאור בהיות „אספת חכמים" תחת ידי, נמצא חלק ראשון ממאמרו של או"ר (אליהו וולף רבינוביץ), „שאלת הפועלים באמריקה", גם כן יחיד ומיוחד לנו, אף כי הופיע בכמה חוברות (חוברות א', ד', ה', ו', ח', ולא נשלם ב„אספת חכמים"). המאמר הלז סבל הרבה מאד מצד ההגהה הגרועה ביותר. לא רודקינסון ולא „הבחור הזעצער", שניהם לא הבינו מאומה מהגיאוגראפיה של אמריקה ופה נעשו „מעשים תעתועים".

למאמרו של או"ר קדם בחוברת הראשונה שיר מאת צבי שרשבסקי (חתום יעבץ ישוע שר עסק) ובו נאמר:

> אראה בחזון אספת חכמים, כי שדמת הספרות משדדים וחורשים;
> יושבים אגודות־אגודות ודורשים, ולמי הם עמלים? ולמת ימו שכם?
> עוסקים שלא על מנת לקבל דמים, הלעמם יביאו מרפא — או לחם.

ואחרי זה הוא משווה את ספרותנו עם ספרויות העמים ואומר: „כל אומה ולשון מחבבים ספרותם ובם מעינמו"... „סופרי האומות ידעו יכירו, כי חיי האדם ינהרו קדימה, על כן ידברו, יריעו, ישירו להרחיב כל צעד, למחות כל דמעה, לתקן מעוות ולהגות מגרעת, להגדיל כל כשרון ולהרבות הדעת"... בעת שעמנו בתאבו מטעמים כאלה, ירגנו הסופרים (העברים) ומלא יקראו! כי לא ספרותנו כספרות העמים, תעשיר סופריה ומעמלם ישבעו"... על כן כשהוא רואה את אספת החכמים, שיושבים ודורשים שלא על מנת לקבל פרס, הוא אומר: „עורו נא, הטו נא שכם, ודברים לחיים קחו נא עמכם".

מה רב ההבדל בין שיר זה לשירו של קאנטור! פה אך רמז... המבין יבין. ויש ליישב בדוחק... ואילו בשיר הקודם לו בזמן, ערך ארבע שנים, נאמרו דברים ברורים בטוב טעם ודעת. מזה אין לבוא לידי מסקנה, שאין שירו של שרשבסקי מוצא חן בעיני. מה שאני אומר על־אודותיו פה — ועל־אודות כל השירים, והשירים שכתבתי אני בכלל — נוגע רק לערך חשיבותם בשביל התנועה הסוציאלית. מנקודת־המבט של אמנות ישפטו עליהם אחרים.

ניו־יורק.

העת בּאָה, אבל הוא היה מדפּיס ומוכר־ספרים בּלונדון, וְאָנכי — מעבר לים בּאמריקה, כּותב ועוסק בּדברים של מה בּכך.

בּין האשכּנזים

למחרת היום ההוא הלך עמי או"ר לבית־הדפּוס של ה„קניגסבּרגר פרייע פּרעסע", שבועון סוציאליסטי, והציגני לפני עורכו. אחרי זמן־מה בּא עמי אל „חבר" אחד, זקן, שהיה מוכר ספרי־תעמולה, פּקונטרסים המכילים את נאומיו של פרדינאַנד לאסאַל, כּתבים קטנים של קארל מארכּס, בּרוקע־מוסט ודומיהם. נוסף על זה חתמתּי על האורגאן הרשמי של המפלגה הסוציאַלית, „פאָרוועֶרטס", שהיה מופיע בּעת ההיא בּלייפּציג שלש פּעמים בּשבוע; חתמתּי גם על ה„בּרלינר פרייע פּרעסע", עתּון יומי, שהיה מופיע בּכל יום, על־פּי רוב בּעריכת יוהאַן מוסט הנזכּר. אני אומר על־פּי רוב, מפּני כּי זה האיש מוסט היה נאסר בּכלא מעת לעת. לא פחות מחלק ששי של חייו בּלה מוסט זה בּבתּי־האסורים של אוסטריה, גרמניה, אנגליה ואמריקה.

בּמשך שבועות אחדים קראתי ספרים ועתּונים סוציאליים ערב ובוקר וצהרים, בּלי שום גוזמה, מלבד השעות המעטות בּכל שבוע שהיה נוטל ממני התיאטרון. כּל רגע שלא היה שייך לפיינברג ולבית־המסחר שלו, היה נתון לקריאת הספרות הסוציאַלית בּשפת אשכּנז.

ואולם התמדתי בּמדרגה זו לא אָרכה יותר משבועות אחדים. לא, חלילה, מפּני שנעשיתי נרפּה ומתעצל, אדרבּה, האַקטיביות שלי הלכה וגדלה מיום ליום, בּמדה שגדלו ידיעותי והתּקוה להיות „מי שהוא" ולפעול „משהו" בּעולמי החדש. אבל בּינתים נתוודע לי המפעל של אהרן ליבּרמאַן. החוברת הראשונה של „האמת" מצאָה חן בּעיני. הנייר, סדור האותיות, הדפוס, הסגנון — אם כּי לא סגנון אחד היה בּו בּכל המאמרים — טיבו של הירחון וכיוצא בּזה היה חביב עלי. בּקרוב בּאָה לידי גם חוברת ב'.

יום אחד נתוודע אלי סטודנט אחד, גדול ממני בּשנים, ושמו מרגליות, אדולף מרגליות. הוא היה קנאי, בּעל כּשרונות מוגבּלים מאד, וּבפרט בּנוגע ללמוד לשונות. עברית הבין רק קצת, ולא רק לכתיבת דברים שיתפּרסמו לא הספּיקה ידיעתו, אלא אפילו לכתיבת מכתּבים לאנשים בּני־גילו וכיוצא בּזה. ההתלהבות שלו בּנוגע לאידיאַל הסוציאַלי היתה גם היא מוגבּלה. ואותו האיש היה מקבּל חתימות על „האמת". קנאתי בּו וכמעט לקחתּי את המשׂרה הזאת עלי. אבל קודם לזה, כּשדבּרתּי עם או"ר, הראיתי לו שני שירים, שעשו רושם עליו. האחד היה אָרוך ושמו „שומר, מה מלילה", והשני קצר ממנו, שקראתיו „למי אני עמל".

— בּשירים כּמו אלה, — אָמר לי או"ר, — יצטרך „האמת". שלח, לכל הפּחות אחד מהם, לליבּרמאַן בּווינה.

— והרי ליבּרמאַן איננו יודע אותי, — עניתי.

— על־אודות אישיותך, — העיר או"ר, — וכיוצא בּזה, אני אכתּוב לו, ואתּה שלח את אחד השירים.

— אם כּן, — אָמרתּי, — אשלח לו את השיר „למי אני עמל". (הראשון, „שומר, מה מלילה", היה בּעיני היותר חשוב מן השנים, אלא שמשנהו היה יותר קצר והרעיון הסוציאַלי יותר בּולט).

— טוב מאד, — ענה או"ר, — שלח, ואם אפשר — בּמהרה, אולי עוד יכּנס בּחוברת השלישית.

בּו בּיום שלחתּי את השיר, אבל החוברת השלישית כּבר היתה בּדפוס. בּעוד ירח ימים נודע לנו, כּי החוברת הרביעית, שהיתה צריכה לכלול גם את שירי, נאסרה בּאוסטריה (וממילא גם בּרוסיה), וכי העורך ליבּרמאַן הושם בּכלא בּווינה. „האמת", אם כּן, שבקה חיים לכל חי.

מיכאל לוי רודקינסון ו„אספת חכמים"

בּינתים נתוודעתּי לרודקינסון, אָחיו של י. ד. פרומקין, עורך השבועון „החבצלת" בּירושלים. כּפי הנראה, היה פרומקין גם שמו של רודקינסון לראשונה, אלא ששנה אותו לצרכי עבודת־הצבא, כּלומר, כּדי להשתּחרר ממנה. והיות והוא בּן יחיד להוריו, הרי הוא זוכה בּהנחה. אפשר שהיתה לו גם סבּה אחרת. על כּל פּנים, שנוי השם איננו דבר יקר־המציאות בּחיי היהודים של רוסיה, ליטה ופולין.

לרודקינסון הקדשתּי פּרק מיוחד מזכרונותי. פּה רק אָעיר, שתּיכף נהייתי לסופר קבוע בּ„הקול", ובקרוב החילותי לכתּוב גם אידית בּ„קול לעם", שיצא מדי שבוע, בּהפסקות

מ. ווינטשבסקי:

פִּרְקֵי זִכְרוֹנוֹת

„מזרח ומערב"

בקיץ של שנת תרל"ז יצאתי מקובנה ואלך לקניגסברג שבפרוסיה. מבית־מסחרו של שלמה פיינברג בעיר הליטאית יצאתי, בשביל להכנס אל ה„קונטורה" הגרמנית שלו. פיינברג זה נדרש לאשר שאלתי, באמרי לו, שאני חפץ לעבוד תחת השגחתו, מלבד מה שנחוץ היה לי להשתלם בידיעת השפה הגרמנית. בזה היה גרעין של אמת, אף כי בעיקרו של דבר, היתה גדולה שאיפתי לראות פנים אל פנים את תנועת הפועלים הגדולה, שעל־אודותיה קראתי מאמר ארוך באחד הירחונים הרוסיים („וויעסטניק יעווראפי", כמדומה לי).

אגב אורחה אעיר פה, שהמחבר של אותו המאמר, שחתם את שמו „ברוקע" היה יוהאן מוסט; ברוקע (או בריקע) היה תרגום אשכנזי של המלה „מוסט" בשפת רוסיה.

אחרי שובי בסוף ירח תמוז לקובנה, גרתי שם שבועות אחדים, ובירח אלול שבתי לקניגסברג, ומני אז לא ראיתי עוד לא את העיר קובנה ולא את הורי. בבית־המסחר של פיינברג נהייתי עתה לכותב המכתבים בעברית ורוסית, תחת אשר בקובנה כתבתי אשכנזית. אף־על־פי־כן גדלה עכשיו ידיעתי של אותה הלשון מיום ליום, מפני שקראתי ספרים ועתונים לרוב.

בעת ההיא התנגדותי לדת היתה חזקה. ביותר שנאתי את האמונה של היהודים הגרמנים, שהיתה בעיני מיוסדה על „עם־ארצות" נוראה. וכדי למצוא מזון לאותה אי־האמונה, הלכתי אל ה„סינאגוג" בערב ראש־השנה תרל"ח, האזנתי אל הרינה ואל התפילה ומצאתי כל מה שחפצתי למצוא שם. כל מה שעיני ראו ואזני הקשיבו לא היה כי אם חקוי של בתי־התפילות הלוטיראניים.

והנה שם בקניגסברג היה בית־אוכל הגון של אשה אלמנה אחת מרת קנצל; בביתה היו תמיד לסעודת־הערב צעירים רבים, מהם סטודנטים ופקידי בתי־מסחר ודומיהם, מהם גם סוחרים רווקים או שנשיהם היו ברוסיה, פולין או ליטה.

באותו הערב של ראש־השנה באתי לבית־האוכל ההוא אחרי התפילה ב„סינאגוג", ששם דרש הרב ד"ר באמברגר. ומכיון שלא שמרנו את הכלל: „אין מסיחים בסעודה", נסבה השיחה על־אודות ה„גאטעסדינסט" ב„היכל" (טעמפל בלעז). כל אחד הביע את דעתו „לשבט או לחסד". אחד הצעירים, מתון מאד, שמעולם לא הפריז על המדה ולא התלהב, לא דבר בקול רם ולא עשה שום דבר שהיה יכול לעכב את עכול אכילתו — היה מביט עלי כעל פרא־אדם, כשהגדתי את מחשבתי. הוא לא רק ראה בי קנאי, מעין חסיד של אי־אמונה, כי אם גם מין מאבד עצמו לדעת. כפי שהסביר לי אחרי כן, אין אדם מדבר מתוך התפעלות של רוגז כשלי, מבלי להעמיד את נפשו בחשש סכנה על־ידי עכוב העכול, ועוד ועוד.

אין צורך לחזור פה על מה שיצא מפי ממש כלהבות אש, כשדרשתי על „מעשה הקוף" באותו ההיכל שראיתי ושמעתי במשך שעה וחצי בו בערב. ואולם אם מה שאמרתי היה לגועל נפש לצעיר המתון הזה, נמצא אדם אחר, וגם הוא צעיר לימים, שמבטו, אם לא מבטא שפתיו, אמר לי: יישר כחך! אחרי סעודת־הערב הציגתני בתה הבכירה של מרת קאנצל לפני הצעיר הלז, ששמו רבינוביץ. (אליהו וולף רבינוביץ, כפי שנודע לי אחרי כן, היה הוא הסופר החותם את מאמריו בשם או"ר, ראשי־תיבות של שמו).

שיחה ארוכה התפתחה בינינו.

— הרי סוציאליסט אתה. — אמר לי, — וכן אנכי. אלא, שכפי הנראה, אתה בא מארץ רוסיה, ואנכי כמעט אשכנזי, חניך בית־הספר של ד"ר גייגר בברלין.

יצאנו מבית־האוכל, טיילנו שעות אחדות ברחובות קניגסברג; טיילנו, דברנו ודברנו... הוא ספר לי כל מה שידע על־אודות הסוציאל־דימוקראטים של מדינתו, לעומת זה דברתי אני בהתלהבות, אף כי בקול דממה דקה, על „גבורי רוסיה", על מפעלותיהם, על הרדיפות, הנגישות שהם סובלים, על מסירות־הנפש שלהם.

בשעה השניה אחר חצות הליל, כשנפרדתי ממנו, לקח את ידי בידו, לחץ אותה ואמר: — שלום לך, חברי, תקותי, שנתראה על הבאריקאדות של ס"ט־פטרבורג, כשתבוא העת...

הנאמנים לבית דוד אָנו מוצאים במזמור פ"ט בתהלים, שבו קובל הפייטן וטוען כלפי יהוה, שלא קיים הבטחתו הטובה לדוד ולזרעו. במקומו בירר‏תי כבר (מבוא ג', עמודים קט"ו—קי"ז), שמכוון מזמור זה (בתרעומת על אבדן בית דוד) למעשה שהיה בימי הפייטן. אפשר שמזמן ההוא ואילך קבלה התקוה הלאומית להקמת „סוכת דוד הנופלת" צורה חדשה, צורה של יעוד סודי. עד הימים ההם האמינו וקוו, שבאופן טבעי ישב אחד מזרע דוד על כסאו. מכאן ואילך היו תולים תקוה זו במעשה נסים.

הנביא יחזקאל נבא לעתיד מוצלח של האומה הישראלית, ואז יתאחדו שבטי ישראל ויהיו לאחדים. בנבואה זו נקבעו הדברים: ועבדי דוד מלך עליהם (ל"ז, כ"ד). לי נראה, כי הוסיפו את הדברים האלה בזמן מאוחר. ואולם, בכל אופן אין לפנינו יעוד נסי, אלא ענין טבעי. קבוץ גלויות ואחדות השבטים אינם יוצאים מגדר המעשים ההיסטוריים הטבעיים. וכשתהא תחית עם ישראל על אדמתו בקבוץ שלם ובאחדות גמורה, ימלוך עליו אחד מזרע דוד. ביעוד אחר, שקבעו בנבואות עמוס, מוצאים אָנו את הרעיון הזה בציורים סתמיים: ביום ההוא אָקים את סוכת דוד הנופלת וגדרתי את פרציהן והריסותיו אָקים ובניתיה כימי עולם (ט', י"א). תחילה נאמרו דברי הנביא עצמו בתוכחה קשה לבני דורו: הנה עיני אדוני יהוה בממלכה החטאה והשמדתי אותה מעל פני האדמה, אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב, נאום יהוה; כי הנה אָנכי מצווה והניעותי בכל הגויים את בית ישראל כאשר ינוע בכברה ולא יפול צרור אָרץ; בחרב ימותו כל חטאי עמי האומרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה. למסדר הספר אי־אפשר היה לסיים קובץ נבואות של עמוס ביעודים קשים כאלה. הוא הכנים אל תוכם קצת פיוס: אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב, נאום יהוה. חלילה שיהא בית יעקב כלה ונשמד לגמרי. אחרי כן המציא לקובץ זה סיום יפה מאד, וסימנו: ביום ההוא.

בקובץ נבואות של הנביא מיכה נקבע גם כן יעוד להחזרת מלכות בית דוד: ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלופי יהודה, ממך לי יצא להיות מושל בישראל ומוצאתיו מקדם מימי עולם; לכן יתנם עד עת יולדה ילדה ויתר אחיו ישובון על בני ישראל; ועמד ורעה בעז יהוה בגאון שם יהוה אלהיו וישבו כי עתה יגדל עד אפסי ארץ (ה', א'—ג'). במקומו בירר‏תי (מבוא ב', תע"ט—ת"פ), שנוסדה נבואה זו על מעשה שהיה: אחד מבית דוד אָמר להחזיר את ההנהגה המדינית למשפחה זו ולחדש את מלכותה על ישראל. בימי תסיסה זו נאמרו הדברים שלפנינו, ועוד נבואה כיוצא בה שנקבעה באחד ממזמורי תהלים.

בספרי המקרא אָנו מוצאים כמה יעודים לעתיד לבוא, כי באחרית הימים ידין יהוה את הגויים המציקים לישראל ויחדש את כבוד עמו „כימי עולם". ורק ברמזים מעטים תלו לפני חתימת המקרא את העתיד המוצלח במלכות בית דוד. בזמן מאוחר, וביחוד מימי ירידת החשמונאים, ירידה חמרית ומוסרית, נתעצמו הגעגועים למלכות בית דוד. מן הימים ההם היה „משיח בן דוד" לקוטב התקוות הלאומיות בעם ישראל, ולפי שהיו התקוות האלה לעתיד רחוק, ותכנן היה בניגוד גמור להווה העגום, על כן לא היה עוד גבול ושיעור לחזיונות ודמיונות שתלו ביעוד זה. אין הדמיון מוגבל בתחומי האפשר והנמנע. לעתיד לבוא הכל אפשר. זה אָנו מוצאים בכמה ספרים חיצוניים, שלא נקבעו בקובץ ספרי המקרא, ובכמה אגדות לאומיות שנתקיימו לנו בספרות התלמודית. פרטי התקוה הלאומית התלויה במשיח בן דוד הם נושא לחקירה בפני עצמה. אין ספק, שתחילתה בספרי המקרא; אבל רק תחילתה ולא כל תכנה המרובה והעשיר.

ברלין.

זו עלתה לישראל במחיר רב. בתחילת מלכות דריווש היו מהומות גדולות במדינות פרס; כמה מפחות המדינות סרבו לקבל על עצמם מרותה של הדינאסטיה החדשה. נביא הדור ההוא בשר את ישראל בשם יהוה: אני מרעיש את השמים ואת הארץ; והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חוזק ממלכות הגויים והפכתי מרכבה ורכביה וירדו סוסים ורכביהם איש בחרב אחיו (חגי ב׳, כ״א—כ״ב). יודעים אנו, שבשעות חירום כזה נתונים בני ישראל בין הפטיש והסדן. אפילו בימי שלום קשה להם עול השעבוד — ובימי מלחמה על אחת כמה וכמה. מצב זה היה נמשך בארץ־ישראל וגם בתפוצות הגולה כל ימי בית שני. המלחמות התדירות בין העמים אכלו את ישראל בכל פה. בימי מלכות פרס נלחמו פחות המדינות זה בזה. ומימות אלכסנדר מוקדון ואילך נלחמו ה„יורשים" על־דבר חלוקת המדינות. ותמיד ישראל באמצע.

מה שרואים אנו בחיי האדם היחיד, שהוא מסתכל במאורעות חייו ומבקש בהם סדר תכליתי ומוסרי, ובפרט בזמן שהוא סובל יסורים, והוא מהרהר בלבו: איה ההשגחה האלהית בבני־אדם? — זה אנו רואים גם בהיסטוריה של עם ישראל. הוא הרגיש את עצמו מציאות אישית, כאילו הוא יחיד במזלו. הוא, ורק הוא, דבק ביהוה ועובד אותו במסירות הנפש — ושאר העמים מתהללים באלילים, עוזבים אלהי אמת ודבקים בפסלים אלמים. ועם כל זה אותו עם הדבק ביהוה נתון בידי העמים שזנחו את אלהי האמת. והעמים הרודים בישראל ולוחצים אותו, שואלים תמיד בעזות ושחצנות: „אי אלהמו צור חסיו בו". בהכרח שנתפס ישראל גם הוא באמונתו ביעוד „לעתיד לבוא". גם המצב הזה בחיי העמים הוא רק מאורע זמני. לבסוף יגדל ישראל, „ירום ונשא וגבה מאד". יעוד נבואי זה לעתיד לבוא (ישעיה נ״ב, י״ג; נ״ג, י״ב) סתום וחתום, כי מעורבבים בו יעודי שכר לפרט ולכלל. במקומו בירַרתי (מבוא ב׳, עמודים רצ״ז—רצ״ט), שכמה ציורים ביעוד זה מכוונים לנביא־הישע (שבחייו סרבו לבשורתו ובמותו נהגו בו מנהג בזיון), ורובם מכוונים לעם ישראל, שנשא „חטא רבים".

יעודי „לעתיד לבוא" של ישראל שונים הם לפי מצב הזמן ולפי השפעת המאורעות. כל הימים שישבו בני ישראל על אדמתם, אף־על־פי שהיו משועבדים לבני הנכר, עדיין החזיקו בתקותם, שסוף הגאולה והישועה לבוא. עתיד ישראל להיות משוחרר בארצו משעבוד הגויים; הוא יעמוד ברשות עצמו — „והיה אדירו ממנו ומשלו מקרבו יצא". יעוד זה נתקיים בימי מלכות בית חשמונאי. ואולם מצב זה לא הרגיע את הלבבות, כי בדורות קדומים היו תולים את תקות הגאולה במלכות בית דוד; רק מזרע דוד יהיה אותו „אדיר" ואותו „מושל" שיצא מקרבו. בישראל גברו מאד בימי בית שני הגעגועים לבית דוד. לעתיד מוצלח קוו רק בהקמת „סוכת דוד הנופלת". אין תמיהה בדבר. מלכות בית דוד משלה בישראל לערך חמש מאות שנה בלי הפסק *. ואף־על־פי שרוב המלכים מזרע דוד לא היו מוצלחים במלכותם, וקצתם עזבו את יהוה ודבקו באלהי העמים — עם כל זה דינאסטיה, שארכו ימיה משך חמש מאות שנה, — חביבה תמיד על העם. זה אנו מוצאים אפילו בתקופות מאוחרות, וכל שכן בתקופות הראשונות, שעדיין לא נתבררה ההכרה ההיסטורית בעם. כל מה שגדל המרחק הזמני בין מלכות בית דוד במציאות ובין מלכות בית דוד בדמיון, נתעצמו הגעגועים בישראל להחזרת כבוד הדינאסטיה הזאת. שכחו את המגרעות שבה וזכרו רק טובותיה והצלחתה. והצלחה זו הגזימו והפליגו בדמיונם. ההווה היה עגום מאד — ולעומתו ראו את העבר בצבעים מזהירים. ובדמות עבר זה גם את העתיד המוצלח.

בתחילת שיבת הגולה עמד אחד מזרע בית דוד, זרובבל בן שאלתיאל, בראש שבי הגולה. ואולם בדור שני או שלישי נדחתה כבר משפחה זו מכל שירות מדינית בעטים של הכהנים הצדוקים, שאחזו בהנהגה המדינית בזרוע, בתוקף פחת „עבר נהרא". זה היה קשה בעיני קצת בני הדור, שנכזבה תוחלתם מבית דוד, ובלבם היה מנקר ספק עצום באמתות כל היעודים הטובים שנאמרו בעתידות משפחה זו. הבטוי החריף ביותר של תוקף המרירות בלב כל

---

* בסדר עולם מנו ימי בית ראשון ת״י שנה; ועליהן להוסיף עוד ארבעים שנות דוד וקצת השנים שמלך שלמה טרם שבנה את הבית. ואולם כבר בירר ר׳ עזריה מן האדומים בספרו „מאור עינים" לאין ספק, כי בעל סדר עולם תפס את מספר השנים במיעוטו. מימי בנינו עד חורבנו עברו לפי מספר שנות המלכים הקבוע בספר מלכים לא פחות מת״י שנה; ובאמת צריך להוסיף על מספר זה.

גם ציור זה לעתיד לבוא (וסימנו: והיה ביום ההוא) נוסף לזה האמור למעלה, המדבר ברעש הארץ. זה היה לבני הדורות הראשונים סימן מובהק של יום הדין הקרוב לבוא.

את העתיד המוצלח ציירו גם באריכות ימים, שיגיעו בני־אדם בהצלחתם לזקנה מופלגת: לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו — כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקלל (ישעיה ס"ה, כ'), ובזמן מאוחר הפליגו גם בזה וציירו את העתיד המוצלח לבטול המות לגמרי: ובלע המות לנצח ומחה אדוני יהוה דמעה מעל כל פנים (שם, כ"ה, ז').

הציורים האסכטולוגיים האלה הם פרי הכח המדמה. הם דמיונות נבואיים לפי השקפת בני הדורות הראשונים, מה שהאמינו או מה שקוו ונתאוו לו. למעלה בררתי כבר, כי השקיטו באמונה זו את המית לבם הסוער למראה המעשים הנעשים תחת השמש. באופן אחר אי־אפשר היה להם לסלק את התמיהות המרגיזות נפש על מאורעות העולם ועל השגחת יהוה בבני־אדם. שאלה חמורה זו שאל כל אדם לעצמו, והיא זעזעה את כל הלבבות בעם ישראל, שהיה כולו בבחינת „צדיק ורע לו", ואת העמים השלווים והשקטים הכיר בבחינת „רשע וטוב לו". מתוך זה מוצאים אנו את האסכטולוגיה המקראית מבוססת ברובה על היעודים הלאומיים, על הצלחת האומה לעתיד לבוא. אלא שלפעמים אי־אפשר להפריד בין הכלל ובין הפרט. כשנמצאה אומה במצב מוצלח, הרי גם כל אישיה מוצלחים ומאושרים. ואולם זולת הציורים האסכטולוגיים האלה, ששונים הם בסגנונם, ועם כל זה סגנון אחד נבואי עולה לכולם, מוצאים אנו עוד ציור של מצב מוצלח לעתיד לבוא והוא מיוחד במינו. ולפנינו אוטופיה ממש, לא פרי הכח המדמה באדם. אלא ציור המחשבה — אף־על־פי שפרטיו יוצאים מגדר הטבע, או שנאמר: האוטופיה הזאת מבוססת על שינוי מוחלט של הכחות הטבעיים. ציור אוטופי זה לאחרית הימים אנו מוצאים בחזון מיוחם ליחזקאל.

ביעוד נבואי למצב מוצלח באחרית הימים נאמר (יואל ד', י"ח): והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב וכל אפיקי יהודה ילכו מים ומעין מבית יהוה יצא והשקה את נחל השטים. זהו ציור של הפלגה במשל ומליצה. אין הדברים כמשמעם. כלום מחכים בני־אדם למצב, שיטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב? אלא שתהא הברכה מצויה, שובע גדול ורבוי השפע. זולת זה יש ביעוד שלפנינו גם יסוד נסי: ומעין מבית יהוה יצא. אין אנו יודעים לכוון את תכנו. מעין זה נמצא גם בנבואה מיוחסת לזכריה (י"ד, ח'): והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים, חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון, בקיץ ובחורף יהיה. גם אלה דברי סוד, רמז לעתיד מוצלח, שיכולים אנו לפרשו בפנים שונים. שהרי זהו אפיה של נבואה לאחרית הימים — דברים סתומים וחתומים. על היעודים הסודיים האלה גוסדה האוטופיה המיוחסת ליחזקאל. הכל נעשה בה מציאות. הנביא ראה בחזיון „מים יוצאים מתחת מפתן הבית קדימה". והמים הולכים ומתרבים; תחילה מגיעים עד לקרסוליו, אחרי כן מגיעים עד ברכיו, ואחר זה עד מתניו; לבסוף אי־אפשר ללכת בהם אלא לשחות. על שפת הנחל (המים היוצאים מתחת מפתן הבית היו כבר לנחל) „עץ רב מאד מזה ומזה". המים הם מי רפואה, „והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבוא שם נחלים יחיה והיה הדגה רבה מאד כי באו שמה המים האלה וירפאו וחי כל אשר יבוא שמה הנחל". בצאתו וגבאיו (של הנחל) לא ירפאו, „למלח ניתנו". „ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עליהו ולא יתום פריו לחדשיו יבכר, כי מימיו מן המקדש המה יוצאים — והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה" (מ"ז, א'—י"ב).

מימי שיבת הגולה ואילך נמצא עם ישראל כמעט תמיד במצב בלתי־בטוח. תלוי היה בדעת אחרים, בדעת העמים המושלים בו. לפעמים עלה בידי מנהיגיו, להטות לב מלכים ושרים, שיהיו נוחים לו. ואולם לפעמים גבר כח השנאה והמלשינות, ו„מלכי חסד" נהפכו לו לאויבים. זה אנו מוצאים בבירור במאורעות של תחילת ימי הגאולה אחרי גלות בבל. תחילה האיר כורש מלך פרס פנים לישראל והכריז בכתב־דת, גלוי לכל העמים, כי יהוה פקד עליו לבנות לו בית בירושלים. הוא נתן רשות לבני הגולה לשוב ולבנות את מקדש יהוה החרב והשמם. ובימי מלך זה גברו המשטינים והמלשינים, וכתב דת יצא מכורש לבטל את הבנין. זה נמשך כל ימי מלכותו וימי כנבוזי בנו.

דריווש הראשון חזר ונתן רשות להשלים את בנין הבית. ואולם עלינו לדעת, כי טובה

ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון; והיה יום אחד הוא יודע ליהוה לא יום ולא לילה — והיה לעת ערב יהיה אור (י"ד, ו'—ז'). אין הדברים האלה מחוורים די־צרכם. יש בהם דמדומי מחשבה והרגשה; הם עצמם אינם לא יום ולא לילה. לפעמים נמצא אדם במצב כזה, שנפשו נקלעת מתקוה ליאוש ומיאוש לתקוה. עצביו נרגשים ונרגזים עד היסוד. אי־אפשר לו לתפוס במוחו מחשבה שלמה מסוימת ומוגבלת. ואפילו ההרגשה שבו, מדלגת ממצב למצב, ואין בו כח להמשך בתמידות אחר הרגשה אחת. ומה שנמצא בטבע האדם אנו מוצאים בתקופות היסטוריות ידועות גם במצב הנפשי של עם שלם. למשל, בימי מלחמה ארוכה האוכלת את כל כחותיו, את כחותיו הגופיים והנפשיים והמוסריים. או שהוא מצוי בשעבוד קשה, ואין לו יום שאין קללתו מרובה משל חברו. הנביא צייר את המצב הנפשי הזה במלים מעטות; והוא מנבא לעתיד של הצלה: והיה לעת ערב יהיה אור. זהו ציור של התחלה נסית. כבר שקעה החמה, וחושך מתעתד לבוא לעולם. כבר באו מים עד נפש ונדמה לאדם הטובע במים, שהוא קרוב לרגע של יציאת נשמה. ודוקא ברגע זה תבוא תשועתו. לעת ערב יאיר היום.

ציור אחר של מאורעות היסורים והצער באחד הימים בשל הגאולה הכרוכה בהם אנו מוצאים בנבואה מיוחסת ליואל. הנביא מנבא ליעוד של „יום יהוה הגדול והנורא", הוא מצייר אותו במאורעות יוצאים מגדר הטבע או נאמר — יוצאים מגדר השכיח במציאות: ונתתי מופתים בשמים ובארץ, דם ואש ותימרות עשן; השמש יהפך לחושך והירח לדם (ג', ג'—ד'). אין הדברים האלה משל ודמיון בלבד, אלא לקוחים הם מן המציאות, כלומר: מצוי בהם מחזה טבעי, שאמנם אינו שכיח הרבה. לפנינו ציור של הר זועף הפולט אש וגפרית בלי שיעור, ותחת אפרו נקברים ישובים הסמוכים לו עם יושביהם. על־פי הרוב מחובר למאורע כזה גם רעש הארץ, שיקדם לפתיחת לוע ההר הזועף או יבוא אחריה. לפעמים יהיה כזה בלב ים, והוא קשה ביותר. מי הים נרתחים, ואש לוהטת עולה מהם ותאכל את האניות ההולכות בהם, וגם את הערים והכפרים הסמוכים לשפת הים. לפעמים יארע לקוי־חמה באותה שעה; או שתדמה הלבנה לדם. ברקיע השמים יראו „דם ואש ותימרות עשן". לקוי־חמה כשיהיה בעולם מטעה את בני־אדם התמימים לראות בו יעוד של פורענות הקרובה לבוא. אנו מוצאים מעין זה הרבה בכרוניקות של הדורות הקודמים: ביום פלוני היה לקוי־חמה, ואחריו באו יסורים לעולם — מלחמות או שטף־מים או רעש־הארץ, וכדומה. לזה מכוון הציור שלפנינו.

במאורעות כאלה הרוחות בבני־אדם נרגשים מאד וסוערים. הנבואה שכיחה בכל אדם. כל אחד רואה בהם מהרהורי לבו, ילידי דמיונו הלקוי והחולה. בנבואה שלפנינו מצויר מצב זה של היסטריה כללית, שהיא מין אפידמיה מתפשטת מאדם לאדם ומקבלת בהתפשטותה תוספת מרובה וגידול עצום, בדברים האלה: והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם, זקניכם חלומות יחלמון, בחוריכם חזיונות יראו; וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי (שם, שם, א'—ב').

בנבואה אחרת מיוחסת ליואל מצויר יום קבוץ גלויות, שיהיה אחרי יום הדין לכל הגויים המצרים לישראל: וקבצתי את כל הגויים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגויים ואת ארצי חלקו (שם, ד', ב'); יעורו ויעלו הגויים אל עמק יהושפט, כי שם אשב לשפוט את כל הגויים מסביב (שם, שם, י"ב).

יום הדין המיועד לעמים, צרי ישראל, הוא בציור אחר גם יום הדין למלאכים, ל„צבא מרום". רעיון זה, דינם של מלאכים „מורדים ופושעים", שנפלו משמים על חטאם, אנו מוצאים בקצת ספרים חיצוניים וגם באגדה התלמודית. ואין ספק, כי התפשטה אמונה זו בתוך העם, אלא שבמתכוון לא נתנו לה מקום בספרי המקרא. היהדות הרשמית נלחמה כל ימיה בדעות כאלה של אמונות טפלות, שהיה המון העם כרוך אחריהן. עם כל זה מוצאים אנו, שלפעמים נכנסו דרך סדקים דקים גם אל תוך הספרות המקראית. בנבואה מיוחסת לישעיה נמצא ציור של אמונה זו: והיה ביום ההוא יפקוד יהוה על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה; ואספו אספה אסיר על בור וסגרו על מסגר ומרוב ימים יפקדו (כ"ד, כ"א—כ"ב). היעוד, שיהיו נאספים „אסיר על בור וסגרו על מסגר" אינו מכוון רק למלכי האדמה, אלא גם לצבא המרום. בספר חנוך אנו מוצאים מעין זה, וענשם של מלאכים „נפילים".

להכיר בטיב היעודים שנקבעו בזמנים שונים בספרי נבואה. ברובם אינם שייכים לאותו נביא, שנאמרו בשמו. הם נוסדו בזמנים שונים, והמסדר יחס אותם לאחד הנביאים וקבעם בספרו. לפעמים סדר אדם מעצמו דברי נבואה שמצא בדפתרים שונים — לפי טעמו והכרתו. מצא דברי נבואה קשה לישראל ולא נתקררה דעתו בהם. וביחוד, מאחר שכבר עברו עליהם ימים רבים — ואיזו תועלת בתוכחה קשה כזאת בזמן מאוחר? עמד והוסיף, אם מדעתו או מה שמצא בספרים אחרים דברי פיוס או נחמה. הסיום ממתיק את המרירות שבנבואה הקודמת לו. על־פי רוב מסומנים יעודי נחמה אלה בפתיחה: „ביום ההוא", או: „והיה ביום ההוא", או: „בעת ההיא". גם ביעודים שלפנינו מוצאים אנו סימן זה. תחילה בא היעוד במשל מקורי ומלבב: יהוה יחבט כאדם החובט את האילנות, את כל העצים, „משבולת הנהר עד נחל מצרים". הפירות יהיו נושרים מן הענפים, ואז ילקטו בני ישראל לאחד־אחד. זהו ציור יפה מאד. ועוד קבעו יעוד כדומה לו: „ביום ההוא יתקע בשופר גדול (זהו סימבול של קבוץ המחנות) ולקול השופר יאספו אל הר הקודש בירושלים „האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים".

כל מה שארכו ימי הגלות וכמעט נואשו מתקות הגאולה, היו מוסיפים יעודי נחמה בהפלגה מרובה לעורר את הלבבות הנקפאים מרוב השעבוד ומתוקף הגלות. לזה מצאו דוגמה בדברי נביא־הישע, שעמד לישראל בסוף גלות בבל; ובתחילת הגאולה, בימי מלכות פרס. בשירי גאולה שיסד, צייר לבני דורו עתיד מוצלח לישראל וקשט את ציורו בצבעים מזהירים ומבריקים. גם בהם אנו מוצאים הפלגה מרובה. לא יעלה על הדעת, שהדברים האלה הם כמשמעם. למשל, כשהוא אומר (ישעיה מ"ט, כ"ג): והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקותיך, אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו, וכיוצא באלה היעודים הנאמרים בסגנון כזה. הנביא ראה עתיד מוצלח זה לימים קרובים; כמעט שאין זה עתיד, אלא הווה. כך הקיף בסקירתו הנבואית את הצלחת עמו כשיספימו כולם לצאת מבבל ולהתיישב בארץ־אבות. הצלחה זו, חמרית ורוחנית (שהרי גם יעודים רוחניים אנו מוצאים בשיר הגאולה), תהיה תיכף בשובם על אדמת ישראל. בזמן מאוחר הכירו וראו, שלא נתקיימו היעודים האלה, וקבעו אותם לאחרית הימים. מובן, שהצלחת האומה בעתיד רחוק אפשר לצייר רק בדמיון. ואם בדמיון, הרי אין עוד שום תחום וגבול לציורי ההצלחה הזאת. הדברים יוצאים מגדר הטבע. עתידה המציאות כולה לשנות את חוקיה ותחומיה. היעודים המופלגים האלה הם ל א ו מ י י ם; בימים ההם פסקה לזמן־מה ההשקפה האוניברסאלית, ובמקומה באה השקפה לאומית — אפשר צרה ומוגבלת קצת. השעה היתה צריכה לכך. עם ישראל נתקיים רק בכח אותם יעודים הלאומיים; אילמלא כן, היו אובדים בענים ובשעבוד הגלות הקשה.

יעוד כזה, שהוא בהפלגה מרובה ובגדר הנס, אנו מוצאים בנבואה מיוחסת לישעיה (ד', ב'—ו'). אנו מוצאים לו סימנו המובהק: ביום ההוא. הוא אומר, כי „יהיה צמח יהוה לצבי ולכבוד ופרי הארץ לגאון ולתפארת לפליטת ישראל; והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו — כל הכתוב לחיים בירושלים". בסיום היעוד הזה אנו מוצאים איזה רמז סודי; אין אנו יודעים בבירור, מהו מובן הדבור: קדוש יאמר לו, או: כל הכתוב לחיים בירושלים. ועוד הוא מפליג בציור זה ומוסיף: וברא יהוה על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה לילה. זהו ענין סודי לגמרי, מין „כבשי דרחמנא". בכלל אנו מוצאים יסוד זה בכמה יעודים לעתיד לבוא; אור השמש הולך וגדל ומקבל היקף שאינו במציאות. זה יהיה באחרית הימים. כשם שהצלחת האומה תהיה לאין־שיעור, כך תגדל גם האורה הנסית. וכך נאמר בנבואה מיוחסת לישעיה (כ"ד, כ"ג): וחפרה הלבנה ובושה החמה, כי מלך יהוה צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד. אור הצפון לצדיקים לעתיד לבוא יחפיר את הלבנה ויביש את החמה. ובציור אחר הוא אומר (שם, ל', כ"ו): והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים... ביום חבוש יהוה את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא.

באגדה התלמודית מדובר הרבה בענין „חבלי משיח". יש בזה רעיון גדול. אין גאולה שלמה באה לעולם, גאולה מוסרית, שתשחרר את העמים מכל יסוריהם וצרותיהם, אלא עד שיתגברו תחילה היסורים האלה. בני־אדם ירגישו את תוקף הצער, ואז יכירו וידעו, שהם עצמם גרמו ליסוריהם. אז יתחרטו על מעשיהם הרעים ויטהרו את לבבם להרחיק כל מחשבה וכל רגש של עוול וחמס. כשיהיה הדור כולו זכאי, תבוא הגאולה השלמה. רעיון זה מצוי הרבה בספרי המקרא. בנבואה מיוחסת לזכריה מצויר עתיד זה ברמזים סודיים: והיה ביום

בתקופה ההיא היה עיקר תקותם הלאומית לקבוץ גלויות שלם בארץ־ישראל. זה היה היעוד לאחרית הימים. ואולם ידעו, שאין גאולתם המוחלטת באה אלא במעשה נס — בתשועת יהוה. האמינו, כי עתיד יהוה להיות נשפט עם הגויים אוכלי ישראל ולגאול אחרי כן את עמו. קבוץ גלויות לעצמו לא יביא את הגאולה האחרונה; שהרי גם בארצו היה ישראל משועבד לאדונים קשים. רק מפלת מעניו וחומסיו תצמיח את ישועתו. מתוך זה קשורים היעודים האלה: יעוד הגאולה האחרונה, יעוד קבוץ גלויות, יעוד עונש הגויים המצרים לישראל, זה בזה. הם מצורפים ומחוברים יחדיו ליעוד כללי של העתיד המוצלח בישראל. דברי פיוס לטובת הגויים נבלעו כמעט לגמרי בדברי כעס והתמרמרות כלפי צורריהם ומעניהם. בזה אין תמיהה; מה שמפליא אותנו הוא, שלפעמים נשמעו גם דברי רצון וחבה כלפי הגויים. כל הצרות שבאו על ישראל לא עקרו מלבו לגמרי את רגש האנושות.

כל נביאי ישראל נתנבאו ליעודים נצחיים של קיום האומה והצלחתה לעתיד לבוא. ואולם ביותר בטא הנביא ירמיה את הרעיון הזה, שהיה לו אמונה שלמה, או יותר נכון: לבטחון גמור. הנביא הזה, שעמד בימי גסיסת ישראל, ונראה היה שהוא אובד בגויים — דוקא הוא העמיד את קיום האומה הישראלית בתור ודאי גמור והשווה אותו לחוקי הטבע הקבועים והקיימים. קיומו הנצחי של ישראל מצא בטויו ביעודי הנביא במדה שאין למעלה ממנה. בימי נעוריו, בימים שבאה על עמו צרת האשכנזים (הסקיתים), ראה למרחוק יעוד נעלה: בעת ההיא יקראו לירושלים כסא יהוה ונקוו אליה כל הגויים לשם יהוה לירושלים (ירמיה ג׳, י״ז). זהו יעוד לאומי־אנושי לעתיד רחוק מאד, אלא שאפשר שראהו הנביא לעתיד קרוב. כך טבע הנבואה, שהיא מקרבת רחוקים. מה שהוא על־פי טבעו בזמן רחוק מאד, נראה להם היותו קרוב ונעשה לעיניהם.

ואולם בימי זקנתו, לאחר שראה הנביא את הירידה האיומה של עמו, שכמעט פסק קיומו לגמרי, נבא ליעוד לאומי, ורק לאומי — יעוד קבוץ גלויות ושיבת ישראל אל אדמתו. במקומו בררתי כבר, כי הנביא ירמיה, שנבא בירושלים, הוא יחיד בזה, לאחד את כל שבטי ישראל בהכרתו הלאומית. לא לשיבת גולי יהודה נבא, אלא לקבוץ גלויות שלמה, לשיבת בנים לגבולם. הוא הקיף בהכרתו הלאומית ובאהבתו לעמו את כל שבטי ישראל, את כל האובדים והנדחים. בסוף ימיו ראה את יום קבוץ גלויות: בעת ההיא נאום יהוה אהיה לאלהים לכל משפחות ישראל והמה יהיו לי לעם (שם, ל״א א׳). זה היה אפשר בימיו, כי עוד לא עבר זמן רב מימי גלות שומרון. ולא עוד, אלא שעדיין היו מפרכסים האברים. כבר בררתי בכמה מקומות בספרי, שאי־אפשר להסכים לדעת הסוברים, כי הגלה מלך אשור את כל בני אפרים והושיבם „בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי״; ובמקומם הביא גויים „מבבל ומכותה ומעוא ומחמת וספרוים״ והושיבם בערי שומרון. קצת בני אפרים, החשובים והגבורים שבהם, הגלה מלך אשור; ובמקומם הושיב גויים מגולי שאר הארצות. לפי זה לא נבא ירמיה יעוד זה של קבוץ גלויות לעתיד רחוק, אלא לימים קרובים. בזמן מאוחר, כשראו בימיהם, שלא נתקיים יעוד זה, תלו אותו „באחרית הימים״. ועוד הוסיפו לו יעוד של יום דין ועונש קשה לצרי ישראל: הנה סערת יהוה, חמה יצאה, סער מתגורר, על ראש רשעים יחול; לא ישוב חרון אף יהוה עד עשתו ועד הקימו מזימות לבו באחרית הימים תתבוננו בה (שם, ל׳, כ״ג—כ״ד). אי־אפשר, שדבר הנביא בשם יהוה ישוב ריקם; אלא מה שלא נתקיים, עוד יהיה באחרית הימים.

יכולים אנו לאמר, כי בנה ירמיה ברעיון זה אב לנביאים הבאים אחריו. יעוד קבוץ גלויות ואחדות האומה נקבע מאז בספרות הנבואית. מעין נבואה כזאת אנו מוצאים גם בספר יחזקאל. הנביא רואה עתיד מוצלח לישראל באחדות כל שבטיו, שיהיו אפרים ויהודה עם אחד. לזה יקדם קבוץ גלויות: הנה אני לוקח את בני ישראל מבין הגויים אשר הלכו שם וקבצתי אותם מסביב והבאתי אותם אל אדמתם (יחזקאל ל״ז, כ״א). גם יעוד זה לא היה מתחילתו לאחרית הימים; הנביא צפה לעתיד קרוב והאמין ביום קבוץ גלויות, שיהיה בזמן קרוב, ואפשר אפילו בימיו. ואולם בתקופה מאוחרת הכירו, שעוד רחוקים ימי הגאולה ושיבת ישראל אל אדמתו. היעוד הזה היה להם תקווה לאחרית הימים. בנבואה מיוחסת לישעיה נאמר: והיה ביום ההוא יחבט יהוה משבלת הנהר [נהר פרת] עד נחל מצרים — ואתם תלקטו לאחד־אחד בני־ישראל; והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו ליהוה בהר הקודש בירושלים (כ״ז, י״ב—י״ג). שני היעודים האלה נראים היותם ענין אחד; האחד מפרש ומברר את השני. ואולם עלינו

ויש שהגבירו את היעוד של ההצלחה האנושית לעתיד לבוא. לא רק בני־אדם עתידים להיות מוצלחים בחיי שלום ואחווה, אלא כל המציאות — ובעיקר כל בעלי־חיים. ביעוד ממין זה נאמר (ישעיה ס"ה, כ"ה): זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן ונחש עפר לחמו, לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי. את הציור הזה של השלום הגמור והמוחלט בבני־אדם ובכל בעלי־החיים השלימו בזמן מאוחר (שם, י"א, ו׳—ט׳): וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדיו ונער קטן נוהג בהם; ופרה ודוב תרעינה, יחדיו ירבצו ילדיהן ואריה כבקר יאכל תבן; ושעשע יונק על חור פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה; לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה הארץ דעה את יהוה כמים לים מכסים.

ביעודים האלה, שאנו מוצאים בהם הפלגה מרובה, יש יסוד נ ס י. שלום נצחי בין בני־אדם נתון בידינו; זהו פרי החנוך המוסרי והבחירה החפשית באדם. ואולם שלום נצחי בין החיה הטורפת ובין האדם וגם בין החיות עצמן — זהו מעשה נס. עתיד אלהים לשנות את סדרי עולמו. מתחילת ברייתן נטע בטבע החיות הטורפות, שתהא דרכן ללכת ולהזיק. בעתיד המוצלח ישנה את טבען ואת צרכיהן. החיות האוכלות בשר, עתידות להיות חיות אוכלות צמחים. וכשאינן צריכות למאכל בשר, הרי טבען משתנה מעצמו; אינן פוגעות לא בבני־אדם ולא בשום בעל־חי זולתן. בניגוד ליעוד השלום הנצחי, הכולל ומקיף את כל המין האנושי (אלא שישראל בראש), אין היעודים הנסיים האמורים כאן אלא לגבי ארץ־ישראל, לגבי „הר קדשי". מצד אחד הפלגה מרובה, להרחיב את השלום הנצחי, שיהא נוהג בכל בעלי החיים, ומצד השני הגבלה מקומית, שיהא השלום נוהג רק בארץ־ישראל.

קצת נביאים תלו יעודי העתיד המוצלח באנושיות כולה. תחילה עתיד אלהי ישראל לדין את כל העמים על רשעתם. אבל לבסוף יהפוך את לבם לטובה ולעבודתו: לכן חכו לי, נאום יהוה, ליום קומי לעד, כי משפטי לאסוף גויים, לקבץ ממלכות, לשפוך עליהם זעמי, כל חרון אפי, כי באש קנאתי תאכל כל הארץ; כי אז אהפוך אל [ה]עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם יהוה לעבדו שכם אחד (צפניה ג׳, ח׳—ט׳). ביעוד זה יש דבר והיפוכו: תחילתו פורענות וסופו נחמה. וכבר בירךתי במקומו (מבוא, ב׳, תפ"ג—תפ"ד), שלא נאמרו כל הדברים האלה בבת־אחת. בתחילה קבעו רק יעוד יום הדין לכל העמים, צרי ישראל — מה ששכיח הרבה בספרי המקרא. ואולם בזמן מאוחר קבלה היהדות תוכן אוניברסאלי; נשאו את נפשם לעתיד מוצלח, שיהיו כל העמים מתאחדים עם ישראל בעבודת יהוה, „לעבדו שכם אחד". ואפילו שלא נאמרו דברי היעוד בגנות העמים ובפיוסם בזמן אחד, לבסוף נעשה היעוד הזה מושג שלם. בימי בית שני נתקיימו הדברים, לכל הפחות במקצת. הנביא מלאכי אומר בשם יהוה: כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגויים ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה, כי גדול שמי בגויים אמר יהוה צבאות (מלאכי א׳, י"א). כיוצא בזה נתקיימו גם דברי הנביא זכריה (ח׳, כ"ג): בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגויים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר: נלכה עמכם, כי שמענו, אלהים עמכם. בנבואה מיוחדת לזכריה הוא אומר (שם, י"ד, ט׳): והיה יהוה למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה יהוה אחד ושמו אחד.

יחס עם ישראל לשאר העמים, למין האנושי בכללו, נשתנה מזמן לזמן. זה מחייב טבע הענין. בכלל נמצא ישראל בין שכניו כעדר צאן בתוך זאבים. קשה היה מאד הפיוס הגמור בינן ובין שכניו, בהיותו מיוחד בתרבותו ומובדל מהם במנהגיו הדתיים, בעבודת יהוה. לפעמים נלחמו היהודים על קיום דתם מ ל ח מ ת ה ג נ ה, שלא להיות נטמעים בגויים ונמשכים אחרי אליליהם. ואולם לפעמים נלחמו בהם גם מ ל ח מ ת ת ג ר ה; היו מתלוצצים באלילי הגויים ומעליבים את עובדיהם. בין כך ובין כך אי־אפשר היה, שתשלוט ביניהם אהבה ואחווה. אפילו בלי פולמוס ובלי התגדלות היהודים על שכניהם בנוגע למנהגי דתם — העובדה מצד עצמה, שהיו חיים בסביבה של גליות ומחזיקים ביהדותם, הספיקה להכנים בלב הגויים רגש של שנאה לישראל. ובימי בית שני לא ישבו היהודים אפילו בארצם מובדלים ומופרשים מן הגויים הבדל מקומי; אלא היו דרים עמם כמעט בשכונה אחת. בארץ־ישראל נוסדו ישובים מרובים של הגויים. ואם בארצם כך, בתפוצות הגולה על אחת כמה וכמה. קשה היה מאד לישראל להתקיים במצב זה. ואם נתקיימו בתנאים גרועים כאלה, הרי לפנינו עובדה היסטורית, כי סוף־סוף הרוח ינצח.

תשובה וכפרת עון; הצדיקים יקבלו את דבריו והרשעים יעמדו ברשעתם ויענשו. ולמה דוקא אליהו הנביא? בהיסטוריה המקראית הקדומה מסופר הרבה מה שעשה נביא זה להחזיר את בני דורו בתשובה. הוא היה אמיץ־לב ולא נשא פני מלך תקיף כאחאב ולא את פני המלכה איזבל; הוא נלחם בעבדי הבעל ונצחם. כששלח אחזיה בן אחאב לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון, עמד לפני שר החמשים וחמישיו ודבר קשות במלך ישראל וגם שלח אש בשרי החמשים וחמישיהם. כשהגיעה שעתו, עלה בסערה השמימה. ומי ראוי יותו להיות שליח יהוה „לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא" מנביא זה? ידוע הוא, שעל יעוד זה בנו בזמן מאוחר את הספור של יוחנן המטבל, וקצת בני דורו אמרו עליו, שהוא אליהו.

ביעוד שלפנינו אנו מוצאים פרט חדש: ציור הצדיקים הנהנים מזיו עולם הבא ורואים במפלתם של רשעים. בעולם הזה רודים הרשעים בצדיקים, ולעתיד לבוא יהיו הרשעים עפר תחת כפות רגליהם של הצדיקים. ובהיות שאי־אפשר שיהיו צדיקים ורשעים במדור אחד, ובפרט כשהוא אומר, שיהיה היום „בוער כתנור", „ולהט אותם היום הבא", נראה, שהמכוון כאן, כי מזמן לזמן יצאו הצדיקים ויראו בענשם של רשעים. מעין זה שנאמר בסוף ספר ישעיה: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי. אלא שביעוד ההוא הדברים מקוטעים, ובזה שלפנינו הציור שלם (בבירור הפסוקים האלה שנוספו בזמן מאוחר לספר מלאכי עיין ספרי „מבוא לכתבי הקודש", ב', עמוד תס"ד).

זולת היעודים בשכר הצדיקים ובעונש הרשעים לעתיד לבוא, שנאמרים בספרי המקרא רק ברמזים קלושים, עוד נמצאים בהם יעודי נבואה לעתיד מוצלח „באחרית הימים", ועתיד מוצלח זה מצויר בפנים שונים. בכלל עלינו להטעים את העובדה (על זה עמד כבר אברהם גייגר), כי יש הבדל גדול בין השקפת ישראל בנוגע לטבע האנושיות ובין השקפת היוונים. הניגוד הוא עיקרי ויסודי. היוונים ציירו לעצמם מציאות עבר מוצלח, מה שהיה כבר. בזמן קדום מאד, בתקופה קדומה להכרתנו ההיסטורית, היה „תור הזהב", מצב של אושר אין־קץ. תקופה זו חלפה ועברה והדורות הולכים ופוחתים במוסרם ובהצלחתם הרוחנית. בישראל סברו היפך זה. „תור הזהב" עתיד להיות; הדורות הולכים ומתקדמים. באחרית הימים יהיה אושר אין־קץ, הצלחה רוחנית ומוסרית, השגחה אלהית תמידית בבני־אדם. לפעמים ציירו לעצמם את העתיד המוצלח, את ההצלחה האנושית לעתיד לבוא, בהצלחת הצדיקים ובעונש הרשעים. בזה אנו מוצאים רעיון נצחון הצדק והמשפט. סברו, כי עיקר ההצלחה האנושית הוא, שיהיו שולטים משפט וצדק בעולם. הגבירו את המושג ואת הרעיון על החיים. ולפעמים ציירו לעצמם נצחון הטובה על הרעה, שלא יהיה רשע בעולם כל־עיקר: „יתמו חטאים ולא חוטאים". אין ספק, שברעיון זה נמצאה התקדמות מוסרית ביותר. אין כאן נצחון מושג הצדק; אלא בטול הרע והרשע לגמרי. עולם הבא יהיה כולו טוב, כולו אורה.

קצתם ציירו את מצב ההצלחה הנצחית בשלום קיים ונצחי, שיחדלו בני־אדם מלהלחם אלה באלה; ולא עוד, אלא שבכל הטבע והמציאות יהיה שולט שלום נצחי. אפילו החיות הטורפות משנות את טבען ונעשות בהמות ביתיות, שאינן מרעות ומזיקות לא לאדם ולא לשאר בעלי־חיים. בזמן מן הזמנים נקבע יעוד של השלום הנצחי בספרי נבואה (ישעיה ומיכה). „באחרית הימים נכון יהיה הר בית יהוה בראש ההרים ונשא מגבעות". מרכז ההתקדמות הרוחנית יהיה לפי זה „הר בית יהוה", שאליו ינהרו כל הגויים. מציון תצא תורה לכל העמים, ותורה זו תהיה תורת שלום, אהבה ואחווה בקרב כל הגויים. לא ילמדו עוד מלחמה ואת כלי־זיינם יעשו מכשירי עבודת אדמה. ביעוד זה אין שום דבר יוצא מגדר הטבע. אין הטבע משנה את חוקיו. כלום נבראו בני־אדם כדי להזדיין ולהרוג אלה באלה? ואם הם נלחמים תדיר ושופכים דמים, הרי זהו קלקול מוסרי, שאינו מטבע האדם. לעתיד לבוא יתחרטו הגויים על מעשיהם המקולקלים וינהרו אל הר בית יהוה, כדי ללמוד מדרכיו וללכת באורחותיו, שהן דרכי השלום ואהבת הבריות. ליעוד זה יכולים אנו לחכות ולקות בכל יום ויום. ואנו מחכים ומקווים לו, אף־על־פי שהוא מתמהמה. זוהי התכלית האחרונה של ההתקדמות המוסרית בבני־אדם. אין אנו צריכים למעשי נסים, למאורעות יוצאים מגדר הטבע; אין אנו תולים את עצמנו במעשים שאינם בידינו ובכחנו, אלא הכל בידי האדם. עליהם לכבוש את יצרם ולהרגיז את היצר הטוב על היצר הרע. הכל עושה החנוך המוסרי, והכל תלוי ברצוננו. רוצים אנו, הרי אין יעוד זה אוטופיה, אלא מציאות.

על פניה. כבר נתקשה בזה קהלת: יש צדיק אֹבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו (ז׳, ט״ו); יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים (ח׳, י״ד). אין תשובה לשאלה זו ואין פיוס להרהורי ספק אלה. האדם מרכין ראשו בתמימותו, בתמימות הילדות שבו, לפני ההנהגה האלהית שבעולם. ואולם תמימות זו אינה מתקיימת בכל הזמנים; וכשפקעה, הרי השאלה החמורה מנקרת במוחו לאין־הפסק. מתאמצים קצת תיאולוגים להמציא לה ישובים דחוקים, שלא תתקרר בהם דעת עצמם וכל־שכן דעת אחרים. רעיון היחוד מתנגד בהגיון לאמונה בהשגחת האלהים, שהוא מתנהג עם בריותיו בצדק ובמשפט. בני־אדם שואלים וחוזרים ושואלים: איה אלהי המשפט?

הרהורי ספק אלה יצרו את האסכטולוגיה, את האמונה במציאות עולם הבא, שהוא כולו צדק ויושר, כולו אורה והנאה מוסרית נצחית. כולו אמת ודעת הטוב. חיי העלם הזה הם רק חיי שעה, פרוזדור לטרקלין של העולם הבא, שבו נהנים צדיקים מזיו השכינה. ולעתיד לבוא, בעולם הבא, מתקיימים כל היעודים הטובים האמורים לצדיקים ויעשה דינם של רשעים. אין להסתכל במאורעות עולם עובר; שהרי אלה אינם אלא מאורעות של חיי הרגע.

וכשם שמציאות עולם הבא היא תשובה מספקת לצדיקים עלובים וסובלים פגעי הזמן, כך היא מפייסת את האדם בראותו רשע וטוב לו. גם טובתו של הרשע בעולם הזה אינה אלא דבר עובר ובטל. שמחתו היא רק לרגע. לעתיד לבוא ישיב אלהי המשפט גמולו בראשו. הוא עתיד להיות נידון ביסורים תמידיים. זהו מושג שכר ועונש של הצדיקים והרשעים אחרי הפרד נשמתם מן הגוף.

בספרי המקרא אנו מוצאים ליעודים האלה רק רמזים מעטים. מושגי שכר ועונש לעתיד לבוא, כשנפרדה הנשמה מן הגוף, נכנסו אל היהדות בזמן מאוחר. בפרשיות האפוקליפסיות של ספר דניאל נקבע יעוד ממין זה בדברים מעטים: ורבים מישני אדמת עפר יקיצו — אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם (י״ב, ב׳). מעין זה אנו מוצאים גם בסיום נבואה אחת מיוחסת לישעיה (ס״ו, כ״ד): ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי, כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר. כאן הדברים מפורשים קצת, כי נאמר בהם — ענשם של רשעים במה הוא. זהו עונש הרשעים בגיהינם, מה שדרשו בו בזמן מאוחר ובררו כל פרטיו. ועם כל זה הדברים עצמם סתומים. שהרי אינו אומר, מה הוא שכרם של צדיקים לעתיד לבוא. וכשהוא אומר: ויצאו וראו, נראה, שהכוונה, כי בני־אדם חיים רואים בענשם של רשעים אחר מותם. זה תמוה מאד. ובהיות שאין לדברים האלה שום חבור וקשר עם זה הקודם להם, נראה, שאינם אלא קטע יעוד שנקבע בספר אחר או בפרשה אחרת, ומשם לקחם מסדר הנבואות המיוחסות לישעיה וקבען בסיום הספר.

מעין יעוד כזה בעונש הרשעים אחרי מותם אנו מוצאים בנבואה אחרת מיוחסת לישעיה (ל׳, ל״ג): כי ערוך מאתמול תפתה, גם הוא למולך הוכן, העמיק הרחיב מדורתה, אש ועצים הרבה, נשמת יהוה כנחל גפרית בערה בה. בדברי היעוד הזה, המכוון לאש גיהינם, רואים אנו התפתחות אמונה זו. מסופר בספר ירמיה (פרשה י״ט), שעוד בימי הנביא נמצא בירושלים מקום, שבו היו מקריבים את בניהם למולך. מקום זה נקרא בשם „התופת" או גיא־בן־הנום. על שום גיא־בן־הנום קראו בזמן מאוחר למדור הרשעים אחרי מותם בשם גיהינם; כנוי שם זה היה בדורות מאוחרים למושג שנקבע גם בספרות התלמודית וגם בספרי האיוואנגליון. ביעוד שלפנינו נקרא מדור הרשעים בשם תפתה, שגם הוא מכוון למקום בירושלים, שהיו מעבירים בו את בניהם למולך: גם הוא למולך הוכן (הנקוד למלך — בסגל המ׳ — הוא שבוש, ואין לו שום מובן).

באותן הנבואות המיוחסות לישעיה נאמר רק ענשם של רשעים, אבל לא הטוב הצפון לצדיקים לעתיד לבוא. בנבואה מיוחסת למלאכי נקבע יעוד לצדיקים ולרשעים, אלה לזכות ואלה לחובה: כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש ולהט אותם היום הבא, אמר יהוה צבאות, אשר לא יעזוב להם שורש וענף; וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק; ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עושה, אמר יהוה צבאות. ובזמן מאוחר תלו ביעוד זה יעוד אחר, מיוחד במינו בספרות המקראית; הוא בנה אב ליעודים נפלאים ממין זה בספרות התלמודית: הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא; והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, פן אבוא והכיתי את הארץ חרם (מלאכי ג׳, י״ט—כ״א; כ״ג—כ״ד). לפני „בוא יום יהוה הגדול והנורא" יעמוד אליהו להכריז לעם

בידי הכחות האלה. לפיכך הוא מתיירא מפניהם ומתאמץ לפייסם ולשכך את שנאתם וחמתם; או שהוא חושב בתומתו להטות את לבם לטובתו, שיהיו נוחים לו ומביאים לו ברכה. לפי ההשקפה של בני הדורות הראשונים, השקפה של תמימות הבאה מתוך חוסר הבנה בסדרו של עולם, מלאה המציאות כחות שונים סותרים זה לזה ונלחמים זה בזה. כל חללו של עולם הוא מלא רוחות טובות ורוחות, שדים ומזיקים וגם קצת אלהיות מיטיבות עם האדם. הבריות נמצאות באמצע, בתוך התסיסה התמידית של הכחות האלה. ואם ימלאו שנותיו והוא יוצא בשלום מן העולם, מבלי שרוצצו הכחות התוססים את ראשו, הרי הוא מוצלח בחייו.

האדם הטבעי לא הציע את השאלה לעצמו: למה זה, ולאיזה תכלית הוא חי ונמצא בתוך המלחמה התמידית של הכחות השונים? ואולם בזמן מאוחר הסתכלו בני־אדם במאורעות החיים ובקשו בהם סדר תכליתי ומוסרי. פרובלימה זו, שהיא קשה לעצמה, נסתבכה ביותר לבעלי אמונת היחוד. האדם הטבעי הכיר את עצמו עומד בהשפעת כחות שונים, תוססים אלה באלה. הפוליתיאות לא המציאה אמנם תשובה מספקת לשאלת מזלו של האדם — על מה הוא חי ועל מה הוא נמצא בתוך כחות טבעיים שנלחמים אלה באלה; ובמלחמתם התמידית מביאים לו הפסד ורעה גדולה; אבל לכל הפחות הסבירה לו את מזלו. הרעה באה מאת הכחות המזיקים והמפסידים, מאת הרוחות הרעות; והטובה באה מאת האלהויות הטובות והנוחות לאדם. עליו לפיים את הכחות המפסידים ולמשוך אליו טובת הכחות הנוחים לו. עד במה שזה אפשר, הרי הוא עושה בפולחן הכחות האלה. הפרסיים העמידו את תסיסת הכחות לטובת האדם ולרעתו על השניות. ברעיון השניות אנו מוצאים התקדמות במובן הבנת הכחות המשפיעים על המציאות. במקום רבוי האלהות באה השניות. כל הכחות הנוחים מאוחדים ונכללים בכח אחד; וכל הכחות המזיקים נכללים ומאוחדים בכח שני. שתי האלהויות האלה הן תמיד במלחמה קשה ותוצאות מלחמתן זו לטובת האדם וכל המציאות הן, או לרעתם. יחס האדם לשתי האלהויות האלה הוא יותר מחוור; שהרי נקל יותר לברר את יחס האדם לשני כחות סותרים זה לזה מיחסו לכחות אין־מספר, שגם הם תוססים תמיד אלה באלה.

היהדות סרבה להשקפת־עולם זו. כשנדזווג עם ישראל עם הפרסיים, אלה שהביאו לו גאולה פורתא מגלותו, נוח היה לו לקבל על עצמו את אמונת השניות. זהו בכלל מנהגו של עולם. המנוצחים מקבלים לא רק את מרותם החמרית של המנצחים, אלא גם את מרותם הרוחנית; לומדים מהם ומתקרבים לחייהם התרבותיים. יכולים אנו להבין, איך היתה מנקרת במוח בני הדור ההוא השאלה: אפשר שזוהי האמת הוודאית. הרי נצחו הפרסים וכבשו את העולם. הם נצחו את הבבליים; השניות נצחה את הפוליתיאות. אפשר שלא רק לגבי אלילי בבל האמת עם הפרסיים, אלא גם לגבי אלהי ישראל. הרי העובדה מוכיחה. עם ישראל נמצא בעבדות ובשעבוד ונושא עיניו להארת פנים של בעלי השניות. היא גברה, ומטובה יונקת קצת גם האומה הישראלית. אפשר שבידה להיטיב עם ישראל טובה גמורה ולהרימו משפלות מצבו. נביא־הישע, שקם לישראל בסוף גלות בבל ובתחילת ימי מלכות פרס, מתקלס בעם בבל שירד מגדולתו, מתקלס במתהללים באלילים. לפולמוס דבריו כלפי הגויים האלה לא היה צריך לראיות מרובות. העובדות הוכיחו. „כרע בל, קרס נבו". ואולם יותר קשה היה לו להטעים את אמתות היחוד, שהכל בידי אלוה יחיד ומיוחד: אני יהוה ואין עוד, זולתי אין אלהים...; למען ידעו ממזרח שמש וממערבה, כי אפס בלעדי, אני יהוה ואין עוד; יוצר אור ובורא חושך, עושה שלום ובורא רע, אני יהוה עושה כל אלה (ישעיה מ"ה, ה'—ז').

המונותיאות מכשרת את ההבנה הישרה של המציאות בכללה; היא עושה אותה כלל. ואולם בנוגע לסדרו של העולם המוסרי היא מטילה את האדם אל תוך הרהורי ספק עצום. אם הכל בידי כח אחד, שהוא מנהיג את עולמו יחידי ואין זולתו, מה הוא מקור הטוב מצד אחד ומקור הרע מצד השני? ולא עוד, אלא ששאלה זו קשה עוד יותר, אם נבוא לידי הכרה דתית ומוסרית, שטבע האלהים הוא הצדק והמשפט. מאלהי המשפט לא יצא רע. בחיים ובהיקף כל המציאות אנו רואים מאורעות ומעשים, שאי־אפשר להצדיקם ולזכותם; אי־אפשר להתאימם עם מדת היושר והמשפט, שהם מדותיו של אלהים. אנו אומרים לפעמים, כי הטובה הבאה על האדם היא גמולו על מעשיו הטובים; והרעה הבאה עליו היא גמול רשע כרשעתו. זה אפשר בתיאוריה. ואולם המעשים באים ומטפחים

שמעון ברנפלד:

בְּאַחֲרִית הַיָּמִים

(האסכטולוגיה המקראית)

אל היהדות נכנסו בזמן מאוחר, בעיקר אחרי חתימת המקרא, מושגים ודעות קלוטים מן החוץ בנוגע לתכלית המוסרית של האדם ושל המין האנושי בכללו. השקפת־עולם זו נוסדה ביחוד על האמונה בקיומו הנצחי של האדם, או יותר נכון: על שאיפתו לקיום נצחי זה. לא נתקררה דעת האדם בהכרתו, שהוא דבר עובר בעולם; הוא חי חיי־שעה ומת כשיגיע זמנו. וכשם שביאתו לעולם היא בלי תכלית, כך גם יציאתו מן העולם. בקשו ומצאו איזה סדר קיים בחיים; חיי־שעה אינם אלא אחד הפרקים במציאות הנצחית. לשם תכלית מוסרית נכנס האדם אל החיים, וביציאתו מן העולם אין זו נפסקת, אלא הולכת ומתמדת לאין־סוף. ובמקום שיש נצחיות, יש גם תכלית מוסרית. זהו רעיון לעתיד־לבוא, שהתפתח והתקדם מזמן לזמן עד שקבל צורה קבועה ונקבע בתור אחד העיקרים החשובים של היהדות, בתור אחד היסודות של חיי הנפש.

מושג חיי עולם־הבא בכל היקפו ובכל הפרטים המסתעפים ממנו, קלוט אמנם מן החוץ. ואולם, מה שעשה עם ישראל בכמה מושגים שלקח משל אחרים, כי יהד אותם והמציא להם תוכן חדש וצורה חדשה, באופן שנבלעו ברוחו ובנשמתו, עשה גם במושגי האסכטולוגיה, שקבלם אחד־אחד משאר הגויים. זאת אנו מוצאים באמונה בהשארת הנפש, שבאה לישראל מתורת היוונים; בתחית המתים שבאה להם ממצרים; ביעודי שכר ועונש אחרי מות האדם, שקבלו מעמים מזרחיים. המושגים והדעות האלה קבלו צורה יהודית בהתאם לתורת ישראל, וביחוד לרעיון היחוד — ונראו לנו, כאילו צמחו מתחילתם ומראשית ברייתם על שדה היהדות.

לאסכטולוגיה מיסודה של היהדות אנו מוצאים התפתחות הדרגית, מה שמונח בטבע הענין. ראשיתה נאמרה כבר בקצת ספרי המקרא; אלא שבעיקר אין לה עוד האמונה בהשארת הנפש אחרי הפרדה מן הגוף. האמונה בתחית המתים נאמרה רק בקצת רמזים קלושים. כיוצא בזה גם יעודי שכר ועונש אחרי מות האדם. בכלל אין האסכטולוגיה המקראית אישית; אינה מכוונת לפרט. היא צבורית ומכוונת לכלל. „באחרית הימים" הוא רעיון או תקוה, שבזמן מאוחר יהיה עתיד מוצלח לישראל. עתיד זה צייר לו העם בפנים שונים. בעיקר תלוי בו רעיון יום הדין, שעתיד אלהי ישראל לדין את כל העמים וגם את ישראל לזכות או לחובה.

התפתחות המושג של „באחרית הימים" תהיה נושא־הענין של החקירה המקראית הבאה פה.

בני הדורות הראשונים, שהיו טבעיים ופשוטים, וכמעט שלא היה להם מותר מן שאר בעלי־החיים היונקים, לא בקשו סדר תכליתי וכל־שכן סדר מוסרי לחייהם ולמציאותם. לא דרשו „במה לפנים ובמה לאחור", או יותר נכון: לא היה להם לא עבר ולא עתיד. העבר שלהם היה לכל היותר בדור אחד או שנים שלפניהם; והעתיד שלהם היה לכל היותר בדור בניהם ובני־בניהם שלאחריהם. בכח רגש טבעי, שנקבע בכל המציאות האורגאנית, שאפו לקיומם העצמי; התאמצו להתקיים ולעמוד על נפשם. אלא שהכירו או הרגישו חולשתם ורפיונם בפני כחות חזקים ותקיפים מהם. ראו ונבהלו, כי לפעמים באים הכחות האלה על בני־אדם לאבדם או להרע להם רעה גדולה. גם הכירו או הרגישו בטיב הכחות הטבעיים, שיש בידם להיטיב עם בני־אדם. השמש זרחה להם ומרפא בכנפיה, והיא משפיעה על גידולי קרקע לפרנס בהם את הבריות. המטר יורד מן השמים על הארץ ומולידה ומצמיחה. הטל מרווה את האדמה ומהייה את צמחיה. ואולם לעומת הכחות הטבעיים המביאים ברכה לעולם, נמצאים גם כחות גורמים הפסד וכליון. ברק יוצא ומהמם את בני־אדם או שורף את בתיהם ויערותיהם; מי־גשמים יורדים בזעף והיו לנהר שוטף מכלה את יבול הארץ והורס בתים ושוטף עצי היער. לפעמים מתות הבהמות בדבר. גם על האדם באה תדיר מחלה ותקלה. כל זה הוא ודאי בהשפעת כחות גבוהים נעלמים מעין כל חי. האדם וכל המציאות נתונים

בשעה שברמה ער, העולם כולו חי ומלא תנועה; ובשעה שאלהים נם ורוחו נח, תש כחו של עולם. עצלות נסוכה על כל הברואים והם נבלעים ונמסים בהוויה העליונה, שכן מקור החיים של כל היקום ישן עכשיו שינה מתוקה וכחו אין אתו.

כשהוא חוזר ועובר חלילה מידי מצב של תרדמה לידי מצב של תעורה ומידי מצב של תעורה לידי מצב של תרדמה, הרי הוא מוציא אל החיים כל שבתנועה וכל שאינו בתנועה. אחר הוא עומד והורסו ונח; עולמות לאין־סוף הולכים ונבנים והולכים ונחרבים, והיש העליון מחדש מעשי בראשית דרך משחק.

(מאנאווה־דהארמה).

ברלין.

ם. פיינשטיין:

צִמְצוּם

שַׁלְהָבוֹת קֶסֶם יֵשׁ בַּצִּמְצוּם וְרִמְזֵי רָז,
אֲשֶׁר אִם יִגְּעוּ בְּךָ וְהָיוּ כְּיַיִן עָז
הַיּוֹצֵק אוֹן בַּדָּם וְדוֹרֵךְ אֶת הָעוֹרְקִים וּמְגָרֶה
לְהַבְקִיעַ מִבִּצְרֵי־עַד וּלְהַעְפִּיל הָהָרָה.

וְסוֹד־הַחַיִּים יֵשׁ בַּצִּמְצוּם וּמִשְׂגָּב לַמַּחֲשָׁבָה;
שׁוּר, נִיצוֹץ אֵשׁ הֵן יַהֲרֶה לֶהָבָה,
וּבְגַרְעִין קָטָן זֶה מְקֻפָּלִים כָּל הַפֵּרוֹת אֲשֶׁר יִהְיוּ תַּחַת הַשָּׁמָיִם,
וּבְאֵגֶל חֵשֶׁק אֶחָד מְפַרְכְּסִים דּוֹרוֹת בָּאִים.

וְגָדוֹל רַעְיוֹן אֱלֹהִים רַק טֶרֶם נִתַּק מֵעַל כֶּתֶר כֵּס־הַכָּבוֹד,
כִּי אַחֲרֵי עָבְרוֹ דֶּרֶךְ עֶשֶׂר סְפִירוֹת וְהִתְפַּשֵּׁט–וְאָבָד.
וְשִׁבְעִים פָּנִים לַבָּרֶקֶת וְתִרְמֹז בְּשִׁבְעִים עַיִן,
אַךְ אִם עַד דָּק תִּטְחָנֶהָ וְתִזְרֶנָּה לְכָל רוּחַ–וְהָיְתָה לְאָיִן.

וּרְאֵה, מַה יָּפָה כַּלָּה כִּי תַעֲבֹר לִפְנֵי מֶלֶךְ נִשְׁעֶנֶת עַל הַנַּעֲרָה
וּפָנֶיהָ מְצַמְצֶמֶת בְּנַעֲרָתָהּ, וּמַרְאָה וְאֵינָהּ מַרְאָה,
אָז יַקְסִים לוֹט הַצִּמְצוּם בְּאַלְפֵי קְסָמִים
וְהִטִּיף בְּשָׂמֵי־אֵשׁ לַלֵּב עַד שִׁכְּרוֹן דָּמִים.

ברוקלין, נ. י.

עלובים החיים שהאָדם מתקיים בהם רק ימים ספורים. בחרות, בריאות, חיים, הרי הם כשעשועי חלום.

הריני מצווה ועומד לזכות את בני־האָדם והאלים באותה החוקה, העשויה לשחרר אותם משעבודן של צרות רבות כאלה. לכשאגיע לידי ההכרה העליונה, אצא לאסוף את הישים הקיימים, אדלה אותם מתּוך ים ההוויה ואעמידם על קרקע הסבלנות. מעבר לרעיונות ילודי חושים מבלבלים, אעמיד אותם בתוך הדממה.

ג

איזה חכם? מי שאינו מבחין בין גופו של שר לבין גופו של עבד. כל שהוא בעולמנו בבחינת יש, אינו אלא מה שעלול להיות נמצא אף בגוף שפל ושהחכמים מחויבים לשמוח עליו ולהוקירו.

ד

החכם כשהוא עשיר ונשוא־פנים, הריהו מתנהג כדרך עשירים ונשואי־פנים; וכשהוא עני ובזוי, הריהו מתנהג כדרך עניים ובזוים.

ה

האָדם הנעלה מסתּגל אל תּנאי־המקום על מנת ללכת בשביל הזהב. ואילו האָדם הפשוט אינו חושש ללכת בקומה זקופה לכל מקום שהוא.

(בודה).

א

גדול כּחם של חלשים, וגדול ממנה כּחה של נשמה, ועולה עליה כּחו של שכל, ולמעלה מכּולם — ההוויה.

ב

החסיד ברוחו פורש עצמו בעולם זה הן ממעשים טובים והן ממעשים רעים.

ג

דוגמת אש הטבע, המהפכת עץ לאפר, כך אש החכמה אוכלת ומאבדת כל מעשה.

ד

פּנוי מכּל טרדת מעשה יושב לו החסיד הנאמן מתּוך שלווה בתוך העיר בת שבעת השערים (לאמר, בגוף), אינו עושה בעצמו כלום ואינו משיא עצה לאחרים להיות עושים איזה דבר.

ה

האמין בי בלבד. הווה עניו והווה מוותּר על פּרי המעשים. המדע עולה על המעשה והמחשבה עולה על המדע. מבין כל חסידי אני מחבב את זה שלבּו מלא אהבה אל הטבע ואין שום אָדם מתיירא מפניו ואין הוא מתיירא מפני שום אָדם. כּמו כן חביב עלי מי שאינו מצפּה לשום דבר ומנזר עצמו מכּל מפעל של בן־אָדם. גם ראוי לאהבתי כּל מי שאינו שמח ואינו מצטער על שום דבר ואינו מבקש כלום, מי שדעתּו נוחה מהכל, מי שאינו חרד על גורלו הטוב או הרע, הואיל והוא חסיד. אף זה הוא מחסידי האהובים עלי: כּל שהוא אחד ביחסו לאוהב וביחסו לאויב, אחד בנצחונו ובמפּלתו, אחד בקרח ובשרב, בצער ובשמחה; מי שאינו נטרד על־ידי קסמי החיים, מי שאינו מבחין בין כּבוד לחרפּה, מי שממעט בדבּורו, מי שהוא שבע־רצון מכּל הנעשה ומתרחש, מי שאין לו בית ומי שעובד אותי באהבה ובאמונה.

(בהאגאבאד־גיטה; מזמור לאלהות — אחד משירי־מוסר של הודו היותר עתיקים).

יעקב קלאצקין:

מִתּוֹרָתָם שֶׁל חַכְמֵי הוֹדוּ

תרגום חפשי

א

מאומה לא נמצא, לא בלתי־יש ולא יש, לא עולם ולא אויר ולא ספירות עליונות. אותו זמן מה היה לבושו של עולם? היכן היו המים והיכן היה מקווה המים? היכן היו תהומות האויר? לא נמצאו לא מות ולא אלמות ולא מאורות היום והלילה. היתה במציאות נשימת אפו של אלהים בלבד, נושם ולא נושם, שקוע כולו במחשבתו הלוהטת; כלום לא שמע, רק את עצמו שמע.

בראשית היה ערפל לוטה בתוך ערפל, ולא נוגה למים. נח היש בתוך האין, שנשא אותו בקרבו, ולסוף הוליד כח התלהבותו השכלית את עולמנו הזה.

בראשית היה היש אחד, יחיד ואין שני לו. אולם הוא חש צורך והתפלל: יהי רצון שאהיה לאחרים ואהיה פורה ורובה. גם האור חש בעצמו אותו צורך וברא את המים. אף המים חשו בצורך זה והתפללו: יהי רצון שנהיה פרים ורבים — ובראו את הארץ.

ב

אל תחזירני שוב לבית זה, העשוי חומר וטיט (לאמר, הגוף). חוס נא עלי, הכל־יכול, רחם עלי.

אני הולך לפניך ברעדה כעב רדוף רוח — חוס נא עלי, אל כל־יכול, רחמני.

חדל־אישים אני, אל גבור ונורא, הלכתי לשבור את צמאי על יד החוף האיום — חוס נא עלי, אל כל־יכול, רחמני.

עבדך גווע בצמא, גם בתוך מים — חוס נא עלי, כל־יכול, רחמני.

כל שעה שאנו בני־תמותה מחללים את כבוד צבא־השמים, כל שעה שאנו מפירים את חוקך בשגגה — חוס נא עלינו, כל־יכול, רחם נא עלינו.

(ריג־וודה).

א

מתוך סגולותיהם של הכסופים, שפחד ואסון כרוכים בעקבם, אתה מוצא את שרשי הצער. מן הראוי שנתיירא מפני הכסופים יותר משאנו מתייראים מפני חודו של כידון או מפני עלים של עצי־רעל. מלאים הם קסמי שוא דוגמת בבואה, בת־קול, רוח בעתה או שאון מחולות, חלומות, שיחות בטלות חסרות טעם, מעשי כשפים ותעתועי חזיונות; ריקים הם כקצף מים ואבעבועותיהם.

ב

כל שהוא בן הרכבה, הריהו בן אבדון. דומה הוא לחרש של יוצר, שדחיפה קלה משברתו. כל שהוא בן הרכבה, הוא עתים סבה, עתים תולדה.

אין יש ולא יהא זה מתהווה מזולתו, ומכאן החזיון של התמדת העצמים. דומה, הם מתמידים ועומדים; אולם החכם אינו מטעה את דעתו על־ידי כך, אלא הוא מהרהר אחריהם ונמצא למד: כל שהוא בהרכבה וכל שיש בו משום קבוץ אינו אלא ריק, וזה בלבד הוא מחוסר תנועה. הישים הללו, שמתגלים לנו על־ידי חושינו, ריקים הם מבפנים ומבחוץ.

עלובה הבחרות שהזקנה מחרבתה, עלובה הבריאות הצפויה לכמה וכמה מיני מחלות.

היה בבת־שירתו משום קדרות־הסתיו, עוצב־השלכת, רעד־פרחים עם סערה ויבבת־אשד בלילות הלבנים. — הוי־הוי־הוי־הוי.

דממה היתה נסוכה מסביב, דממה עמוקה מאד. שמי־קטיפה מכוכבים נמתחו מלמעלה, שוקטים וחולמים. רצועת־השקיעה במערב הבהירה מנגד, כאור חוור של דליקה דועכת. שם רבצו קטעי־עבים חמוצי־דם. הערבה נחה פרזה ונסוכת־תרדמה, רחבה ומסתורית ופלטה נשימתה הריחנית והקרירה. תעו באויר תנשמות מדומדמות, כנשמות ערטילאות המבקשות דבר־מה לא־נמצא וצפרים נדודי־שינה צרחו מקוטעות.

נשאו ריחות דשנים של אדמה חרושה, צאן ובקר. הכבשים, שאנני־שביעה, רבצו בגדרה, אשה־אשה לבד. מהם העלו גירה בעינים עצומות לחצאין, מהם נתנמנו וחזו חזות־בהמה. לא נחו אלא השיות בלבד. הם קפצו שמה וחזרה, כמתחרים בקפיצה. מזמן לזמן נפנה האחד או השני אל אמא, כרע בין רגליה וברך על העטינים הכבדים. ניעורה אמא, הופכת ראשה ברשלנות, כיון שמכירה בפרי־בטנה, הריהי פולטת געיה עמומה, מעין הברה של חבה בלשונה — ושבה להעלות גירה אגב מנוחה נעמה.

בורלאק המשיך לנגן. הקשיבה הדירה הנמוכה, הערמה הגבוהה של קש ורחל הורידה דמע. לא מעוצב, אלא מתוך לב מלא אהבה עמוקה — לבעלה בועז, ליחידתה יהודית ואפילו לבורלאק.

— הוי־הוי־הוי־הוי. —

בועז היה בגדרה, התבונן בכל דבר והשתדל שלא להשבית מנוחת הכבשים. כאן הציע קש, שתהא הרביצה נוחה יותר, ושם התיר אלומה של שחת — לברות הלילה. בדק את הגדר אם לא נתהווה בה פרצה. הוציא זמורות שבורות והכניס חדשות. הכל עשה בחשאי ושף כצל הנה והנה. הוא סייר באורווה וברפת, שפך שעורה באבוס.

— ומה, סוסתי?

הבהמה השיבה בנחרה מרוסקה, לאמר: — תודה, אדוני.

כשכלה לנקות את המחרשה, בא בועז אל הצריף, במקום שישבו רחל ויהודית. דומם עמד והקשיב אל הנגינה הנוגה. אחר כפף לארץ והרים משם את הילדה הנרדמה. — נש־מ־תי.

קמה גם רחל ונלחצה אל בעלה. — בו־עז.

סרו הביתה.

ובורלאק הסתיר חלילו בחיקו, הביט השמימה, אל הכוכבים הנוצצים, כאילו היה מבקש שם את מאריאנה — אהבתו הראשונה.

פרקדן לרגלי הערמה הגבוהה של קש ויהודית ישבה על בטנו דרך־רכיבה. כולו היה נבלע בפעוטה זו שלפניו וממנה משך מקור של שמחה ונחת־רוח. — מה עוד, יהודית?

— הסיית כבר דוהר, אבא! בן שלשה ימים הוא וכבר דוהר!

— בא־מת?

— התרנגולת הלבנה דגרה הרבה אפרוחים. היא, יהודית, רצתה לגעת בהם, להחליק אותם בלבד — ונזדקרה האם לנקרה במקורה. ה־מר־ש־עת! כלום לרעתם נתכוונה חלילה?

רחל שטפה את הכלים ושוררה בחשאי ובלבביות. ובאמת: איך לא תשיר כשהכל כשורה, נעלה מצפיתה? הריהי עקרת־בית הגונה, אם לבת נחמדה ואשה לבעל בריא וטוב־לב. בחצי־האפלה נראתה כחטיבת־אושר אחת. מזמן לזמן הפכה ראשה כלפי בועז ויהודית — והבריקו שינים לבנות כשלג לטוהר ועינים אורות ופקוחות־לרווחה. היא יפתה וגדלה בקומה. מרחוק נסתמנה על המצע האפור־בהיר בתרזה זקופה, רעננה ולשדית.

כלתה עבודתה, באה וישבה ליד בועז. מיד סנטה על חטמה של יהודית בכוונה לפתוח אתה בשעשועים. הלה, כאילו צפתה לכך, המליטה קריאה של חדווה — ועברה אל אמא. רחל, שהיתה כבר אשה בת עשרים ושלש, אם לילדה בת חמש ועקרת־בית אמידה, תקפה אותה משובת־תינוקות — והתחילה מרוצה, היא ראשונה ויהודית אחריה. קלת־רגלים היתה, נגעה ולא נגעה בקרקע, כמרפרפת באויר. פעם באה במסתרים ופעם נגלתה בצחוק־מצהלות, צלול וחזי. נלווה אליהן גם הכלב פרימוסי ושלשתם החרידו את שלוות הערב. — חה־חה־חה!

בועז האיץ בפעוטה: — תפ־שי או־תה, יהו־דית!

הה, מה לעשות להן, לאם ולבת? אילו היה הדבר תלוי בו, היה בונה להן טירה נהדרה בלבו: מלכה ובת־מלכה. מריה דעלמא! הזוהי דירתו? זוהי נחלתו? במה ישלם לו כגמולו? הרשו לו לחבק את כסא כבודו ולאמר ברגש: יוצ־רי! —

היכן היה בורלאק הרועה? הוא כלה עבודת היום, אכל סעודת הערב לשובע, התיישב אצל צריפו שבאדמה, הוא וכלבו הנאמן, הדליק מקטרתו, תר אחרי מרוצת הגברת ובתה ועל פניו המקומטים שכנה חוכה של קורת־רוח. הוא חכה בכליון־נפש, שתבוא יהודית אליו, לאחוז בציציות־בלוריתו המדובללות, לעלות על גבו הנשוח, או לסטור עליו בזמורה דקה. מה עשה? הוציא את חלילו מתוך חיקו ופתח בנגינה מסולסלה, וואלאכית.

מיד נפסקה המרוצה, כמו על־ידי פקודה נעלמה. יהודית עזבה את אמא ונחפזה אל בורלאק. קבעה לה ישיבתה על הכלב — רצינית. נשמה החיה תחתיה בכבדות, אך לא עשתה שום תנועה של התנגדות, אדרבה, כאילו נעים היה גם לה לשאת את המשא היקר הזה — את יהודית.

הפסיק בורלאק באמצע, הפסיק בכוונה — תפצר בו הפעוטה. ותאוותו באה.

— עוד, עוד, בורלאק.

— חי־חיתי.

נטלה השב בנעימות, סגרה בזרועותיו, עצם את העינים ושתה בצמא ריח בשרה הרענן. אז היה לו הרגש, כאילו היה חובק את כל הערבה, המוריקה והריחנית.

באה הנה גם רחל, הגברת היפה בעצמה: — נגנה נא, בורלאק, את ה„דוינה״ *.

בורלאק ציית לה. לא מאונס, אלא מתביעה פנימית. הרבה מרירות היתה שמורה ברוחו, פרשת חיים נכאה וקודרת. הוא סח על מאריאנה, אהבתו הראשונה, אשר מתה בעצם ימי־עלומיה; על ערבה רחבה־ארוכה, שבלה בה את חייו, מראשית ילדותו ועד היום הזה.

---

* נגינה וואלאכית עממית.

זאת היתה שעה של מנוחה נעימה. טוב היה לשבת בצל העגלה, לספר עם הרעיה החביבה תחת שמי־תכלת ובחיקה של אמא־אדמה ולשמוע ציוצה של קאנארית רעבה, האורבת לגרגיר־שעורה.

בערב, אחרי שקיעת החמה, שב בועז הביתה. מיד לכניסה אל החווה, רצה לקראתו יהודית בתו היחידה, וזרועותיה פשוטות: — א־בא!

זנח אבא את העגלה, שכח את הסוסה היגעה וחטף את הפעוטה. הוא לא ידע מה לעשות בה, ביהודית, הפקיר לה את זקנו המגודל — תמרוט בו כשבעה נפשה.

ואמנם, הבת מרטה בלא־חמלה, אך נעים היה הכאב, נעים מאד. היא סטרה על לחיו, נשכה בחטמו — ולאשרו לא היה גבול. — הה, יכנס הרוח באבי־אביה!

— מה הביא לה אבא מן השדה? מאו־מה! הלא הבטיח להביא פרחים!

— הביא, הנחמדה, — צרור של סיגלים, אשר לקט בבקעה, על העיינות.

— אבא טוב! אבא חמיד!

בינתים שב העדר מן המרעה. היה רעש והמולה מסביב. — מה! מה!

בורלאק הרועה גער בקול. במלמד הארוך עמל להעיז את הכבשים לתוך הגדרה — לחליבה, אבל הם התפזרו, זו בכה וזו בכה. — לאד־רא־קול!

דרוש היה סיוע, הואיל והטורח היה רב מאד, אלא שבועז לא יכול להשתחרר מן הילדה. כעלוקה דבקה בו, לפתה צוארו וטפחה על בטנו בשתי רגליה המלאות והיחפות.

— רדי, יהודית, רדי, — התחנן האב.

אך שומע לא היה לו. הסוסה נחרה ובקשה התרה, העבודה דרשה ידים אמונות — וקרא לעזרה: — קחי אותה ממני, רחל'ה!

עזבה רחל את המדורה, במקום שעמדה ובשלה את הארוחה והעמיסה את הבת על גבה. — שו־ב־בה!

אבל הרבה לא עשתה השובבה עם אמא — והתערבה בין הצאן. אח, מה עוללה פעוטה זו! מנוס לא היה ממנה. שבע גורשה ושבע שבה. עלתה פעם על כבשה זו ופעם על אחרת, דלקה אחרי טלא יפה־תואר, נתקלה בכל דבר והתלבטה בין הרגלים. אי־אפשר היה להוציאה מן הגדרה. לא הועילה בקשה או גערה — יהודית צחקה וחקתה קול הצאן. — מה! מה!

בועז התפלל: — רבונו של עולם! מה רוצה ממני בתו־לה זו? לחיי היא יורדת. כופה שתהפוך את הדלי עם החלב!

והאם איימה מאצל המדורה: — הנני עליך, עז שובבה!

נחבאה העז בפנה נשכחה: הבה, תראה, התמצא אותה אמא? הרי זה משחק נחמד! אך פרימוסי, הכלב המדובלל שבחווה, שהיה כרוך אחריה בלשון משורבבה — גלה מחבואה. — הב! הב! הב! הב!

בלשון בני־האדם: — הנהי, גברתי! —

את ארוחת־הערב אכלו בחוץ.

יהודית סחה לאבא מרשמי־היום. הרבה היה לה לספר. האוזן תלא למשמע זאת. וכי יכולה לזכור הכל? על ארבעת גורי־הכלב שפקחו עינים זעירות ומלופלפות וצבע עורו של כל אחד מהם; על סנונית כחולת־צואר שבנתה קנה בשולי־הגג של האורווה; על החתולה הרעה האורבת לאנקורים ואחרון־אחרון — שתי החסידות שעל הממגורה.

בועז היה עיף מעמל־היום בשדה, בכל זאת היה נכון לשמוע עד איץ־קץ. הוא שכב

מפרי־האדמה ומחלב־הצאן, אף הסקה לבית־הכנסת — שתי עגלות עמוסות בקש ובקני־דורה, גם שתי „כפרות" לרב ולרבנית. ואותה ברכה שהורהו מריה דאתרא לאמור בבוקר בהתעטפו בטלית ותפלין, אותה לחש תמיד, בבית ובשדה, בשכיבה ובקימה. מלבדה היתה בלבו תפילה אחרת, אשר יצר בעצמו, תפילה במלים פשוטות, בלשון המולדאווית: — סלאווא, דימנאזיו *.

ראה בועז את המעגית המבהיקה נגד החמה, ההולכת ומתארכת משעה לשעה, את ההבל הדשן הבוקע מתוכה ואת היצורים המכונפים העורכים ילולי באויר, את אור הרב השפוך מסביב ואת המרחבים המוריקים — והתרונן. גל של חדווה רן בחובו ופרט על הנימים הנסתרות שבנשמה. אל הרקיע הביט והריהו תכלת עמוקה אין־סופית. זעיר פה וזעיר שם התפנקו עבעבים כתמתמים. ממקום אי־נודע הופיעו ואי־שם גוועו. רוחות לא־נראות השתעשעו בערבה והחליקו על הפנים ברוך של יד אם ענוגה. אנקורי־ערבה עליזים טבלו בנגוהות השמש. הסוסה נחרה מקוטעות ומצילה מיותמה ענתה לה מרחוק. השקט היה עמוק מאד, עד שנשמעה הנהימה העמומה של סיעות יבחושים וצרעין.

אביב.

הרגיש בועז בכחות־היצירה הפורצים מכל בקיע וחגו של האדמה, חדרו הריחות החריפים דרך כל תא ותא שבבשרו המגולה ולא היה לו מוצא אחר אלא לשיר בקול רם — האדם היחיד בערבה. — אלי, אלי, אלי. —

לעת הצהרים הביאה רחל את הארוחה אל השדה. אח, הרי זוהי אשה נחמדה! נזיד של תפוח־אדמה בשלה, נזיד החביב מאד על בעלה ומלופת במאמוליגה חמה וריחנית. מגבת צחורה שטחה על העשב, כאשר הסבינה והעמידה עליה את הקערה המהבילה. נטלה את הכד הריקה לשאוב מים קרים בבקעה — ומיחה בועז. — ההיא, רחל, תרד אל המעין?

— הן עיף הוא, בועז.

— ההוא, בועז, עיף? בושה וחרפה! רצונה, תעלה על גבו וישאנה אל הבקעה, שמה וחזרה. כדאית היא רחל לכך. איננה רוצה לנסות? לא צריך! הה, שתי גומות נקב לה הקדוש ברוך הוא בלחייה, שכל המסתכל בהן — המרה מתהפכת בקרבו!

— שב לסעודה, בועז, הן רעב אתה.

— איכה ישב לסעודה כשהיא נמצאת נגדו! כלום אפשר להסתכל בה? איזו צורה!

— חי־חי־חי!

ועד שישב לסעודה, התיר בועז את הסוסה מעל המחרשה ונתן לה את ברותה היא — בליל של שחת עם שעורה. — המבינה רחל'ה? הבהמה קודמת לאדם. שהאדם תובע בפה ואילו הבהמה אלמת ותלויה בדעת בעליה.

— מה יזרע בועז בחלקה זו?

— דורה, רחל'ה.

— בשניה?

— שעורה, רעיתי.

אחר שאל בועז: — מה שלום יהודית?

— כל החווה מלאה אותה.

פתח קולה של רחל מבוע טמיר בלב האב: — תבלה עצמותי, היקרה! הס! אדם ובהמה יחדיו ישליו.

---

* אודך, אלי.

ש. ל. בלאנק:

בִּשְׂדוֹת בֶּסַרַבִּיָּה

בועז חרש את השדה. הסוסה הליאה משכה את המחרשה הכבדה ומגרפות־אדמה, שחורות ושמנות, נפלו מזה ומזה. האכר לא ידע ליאות. ואין פלא בדבר: עונת האביב עמדה בעצם תקפה. כל שעה יקרה מפז. צריך לזרוע שעורה, דורה ותפוחי־אדמה. עתים עמד לנוח. מנוחה זו לא באה אלא בשביל הבהמה: מאז הבוקר עמלה היא, המסכנה.

עמד בועז כאלון נטוע בקרקע ומבטו תעה בערבה. — אח, כמה רבה היא האדמה! כמה רבה הברכה השמורה בחובה!

שוב זזה הסוסה. בועז צבת כפותיו המוצקות בשתי ידות־המחרשה — והוליכה מישרים. — הלאה, בהמתי.

השמש התחילה מחממת. אולם אי־מזה חמקה רוח קלה ברוכת־אלהים והובישה את הזיעה מעל הפנים.

צמא החורש אל הבקעה ירד, אל העיינות הזכים, שתה לרוויה והביא בדלי גם לסוסה. — שתי, עמלה.

ושוב לעבודה. נעים היה לראות בתקוע המחרשה מאכלותיה השנונות באדמה הרכה, להריח ריחה החריף והמגרה, שהיה עצור כבושם הטוב בתוך מעיה הטמירים. אגב הליכה אחרי המחרשה, הרהר בחוותו הקטנה שמלבינה מרחוק, בעדרי הצאן הרועים על שפת הרווט — ונשא ראשו למעלה, אל השמים הבהירים. — אודך, צורי.

בועז היה מאושר, מאושר מאד. מה תימה בדבר? בחמש כבשים בא לכאן, אל הערבה, ועתה מה רב רכושו, הן בדומם והן בחי. מתחילה היה עוסק בגידול צאן ובקר, אך בשתי השנים האחרונות החזיק גם בחקלאות. ראה והנה רבה היא האדמה, שמנה וטובה. מה עשה? עמד ביום אחד ובא אל הפריץ אנטוני. — אדוני, רב החסד, — אמר, — תן לי בחכירה כברת אדמה אחת. רוצה אנכי לעבדה ולאכול ברכתה בזיעת־אפים.

— באיזו חלקה היית בוחר, בועז? — שאל אנטוני.

— בזו, שמהבקעה ועד הנהר, — השיב.

— שפיר.

חמשים קארבונים דרש אנטוני, חמשים במזומנים, בעד עשר שנים.

זאת היתה באמת מציאה כשרה. ולפי שהיה בועז רגיל להמלך ברעיתו, בקטנה כבגדולה, שב הביתה. — כך וכך, רחל.

והחכירה נעשתה — בשעה טובה ומוצלחת. ולא עוד, אלא שאנטוני הביא את בועז אל הממגורה, במקום שהיו הרבה מחרשות, חדשות וישנות והראה את רוחב נפשו. — בטובה בעיניך, בחר.

מאן בועז; טעם נתן לדבר. — אין הוא רוצה ליהנות ממתנת בשר־ודם.

וייטב הדבר בעיני אנטוני וקבע למחרשה מחיר זעום מאד. הטעין בועז את המחרשה על גבו — ויצא שמח וטוב־לב.

דורה זרע באותה שנה. היה היבול מאה שערים. ניזון בה הבית בשפע. חלק ממנה נמכר בעיר והקלח הלך להסקה. כן היה גם בשנה השניה. ברכת ה' היתה בשדה ובצאן.

אמור מעתה: במה יכול בועז להודות לקדוש ברוך הוא? תרומה נתן לעניי העיר,

ב. נ. סילקינר:

* * *

א

פֶּרַח כִּי פָרַח וְנָבַל — לֹא פָרַח לַשָּׁוְא;
צִפּוֹר כִּי שָׁרָה וַתִּדֹּם — לֹא שָׁרָה לַשָּׁוְא:
עוֹד יָנוּב הַפֶּרַח בְּלֵב מִן הַלְּבָבוֹת,
בְּאַחַת הַנְּשָׁמוֹת עוֹד יִחְיֶה הַשִּׁיר.
בְּשַׁלֶּכֶת הַיַּעַר, בַּעֲזוּבַת הַשְּׁדֵמוֹת
עוֹד נִשְׁמַת הָאָבִיב מְרַחֶפֶת בִּנְהִי,
זֵכֶר רֵיחוֹת חָלְפוּ עוֹד תּוֹעֶה בַּגָּל,
הֵד צְלִילִים נֶאֱלְמוּ עוֹד רוֹעֵד בַּסְּבָךְ.
וַאֲבֵלֵי קַיִץ וְיֹפִי כִּי יֵצְאוּ לְבַקֵּשׁ
נִחוּמִים לְנַפְשָׁם בִּדְרָכִים שׁוֹמֵמוֹת,
וְלָחֲשָׁה אָז נִשְׁמַת הָאָבִיב בְּאָזְנָם
וְזִכְרוּ וְהֵדוּ עַל לִבָּם יִדְפֹּקוּ —
וְחַי וְלִבְלֵב בְּנַפְשָׁם הָאָבִיב הַמֵּת.

ב

וְאָדָם כִּי פָרַח לְבָבוֹ וּבָלָה — לֹא פָרַח
לַשָּׁוְא;
נִשְׁמָתוֹ כִּי שָׁרָה וַתִּדֹּם — לֹא שָׁרָה לַשָּׁוְא:

בַּעֲזוּבַת הַחַיִּים רֵיחַ פִּרְחוֹ עוֹד נוֹדֵף,
הֵד שִׁירוֹ עוֹד יִמָּצֵא בְּלֵב אֱנוֹשׁ לוֹ קֵן
רֶטֶט לֵב רָחֵל עוֹד עוֹבֵר וּמַרְעִיד
אֶת נִימֵי הָרְגָשׁוֹת שֶׁל אֲצִילֵי כָל דּוֹר;
הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים — נָדַמּוּ,
וְלַחַשׁ־אַהֲבָתָהּ עוֹד נִשְׁמָע הַיּוֹם.
בֵּין עִיֵּי חֳרָבוֹת שֶׁל יוֹבְלוֹת נִשְׁכָּחִים,
עַל אֲבַק הֲדַר תְּקוּפוֹת וְתִפְאֶרֶת עֻזָּמוֹ
הִיא עוֹבְרָה קַלִּילָה וְזֹהַר עֲטוּפָה,
בַּת־צְחוֹקָהּ הַנּוּגָה וְחֵן עֶצְבָּהּ הַנָּעִים
עַל עֶדְנַת פָּנֶיהָ כְּטַל־אוֹרוֹת יָלִינוּ,
אַהֲבָה בְּלִי מְצָרִים מֵעֵינָהּ נִשְׁקֶפֶת
וְעַל דַּל שִׂפְתוֹתֶיהָ אַנְחַת־אֹשֶׁר נִרְדָּמָה —
וַאֲנַחְנוּ, עֲנִיִּים מֵאַהֲבָה וְאֵמוּן,
נִכְלָמִים וּבוֹשִׁים מַסְתִּירִים פָּנֵינוּ
מִבְּרוּכַת אֱלוֹהַּ הַחוֹלְפָה עָלֵינוּ
וּמְבָרְכָה בְּלִי אֹמֶר וְסוֹלַחַת בִּדְמִי...

ניו־יורק.

התעוררה חליפת־מכתבים ביני ובין הזקן, שהשתדל להמליץ לפני על מעשי האדירים, ביחוד על הבארון גינצבורג. אבל גם לא רצה צדרבוים להפסיד את חנו בעיני הסופרים הצעירים, וסוף־סוף נתן לי ידים לדבר את דברי, מבלי להזכיר שמות אנשים פרטיים, כמובן.

מאמרי ההוא נולד, כפי הנראה, במזל רע. באחד הפרקים נגעתי כמעט כלאחר־יד במשורר י. ל. גורדון והשמעתי משפט, שהמשורר מזלזל בערכה של ההכרה הלאומית ותקות תחיתנו. „גורדון האנגלי (לורד ביירון) משורר נפלאות על תחית ישראל, וגורדון העברי ממלא שחוק פיו על „תקות ההבל" אשר לעמו". והנה דברי אלה העירו עלי חמתו של המשורר קונסטאנטין שפירא. כידוע, היה שפירא מומר, אבל הוא חפץ, שלא יכירו בהתנצרותו, וכי הקהל יעריך אותו כיהודי לאומי דוקא, והיה חסר לגמרי הטאקט הנחוץ, לבלי להתערב בענינים התלויים ברגשות לבביים ואציליים של הלאומיות העברית, שהוא בגד בה ויעזבנה. שפירא כחר לו דרך כסל להתפרץ אל תוך עניננו הלאומיים הפנימיים, ובחוצפה שאין דוגמתה ד ר ש פעם מאת רבי שמואל מוהליבר לפטר את ש. פ. רבינוביץ (שפ"ר) ממשרת מזכיר הלשכה הווארשאית של „חובבי ציון", מפני שמצא פגמים בלאומיותו של שפ"ר. זה היה איש חולה־רוח, ומוסר כליות ונוחם בלתי־נסתר אכלו אותו תמיד. ביתו בפטרבורג היה מקלט לכל היהודים שהתנצרו, אצלו היו מתאספים להזכיר בגעגועים את עמם שעזבו ואת מנהגי החיים שאחריהם, אוכלים פשטידא ויתר מאכלי יהודים בימי חגיהם, והיו בביתו של שפירא הרבה מן האורות ומן הצללים. בכלל, היה זה איש אומלל מאד, כפי שאנכי ידעתי. והנה הוא יצא להגן על כבוד יל"ג, אשר „חללתי" בדברי. שפירא חשב, כי יש לו עסק עם אברך כפרי, מחזיק בית־מרזח, כי על כן מקום שבתי היה אז באחוזה קאזימיר, והוא שפך עלי קיתון של חרפות וגידופים בפיליטון מיוחד וגם בחוברת מיוחדה. לרגלי יחסיו של שפירא אל הצנזור, שהיה גם הוא יהודי מומר, מ ו כ ר ח היה צדרבוים לתת מקום ב„המליץ" להתנפלותו של שפירא עלי.

על הפיליטון של שפירא עניתי כהלכה, והוכחתי את צדקת משפטי והערכתי את המשורר יל"ג, ואולם החוברת המיוחדה, שהפיץ שפירא בקהל, היתה כולה בלתי־ספרותית, שאינה בגדר פולמוס. אמנם, יהל"ל ושפ"ר עוררו אותי לבלי לעבור בשתיקה על המחברת, וגם קוו, כי עתה תשוב חרפה שבעתים אל חיק האיש הזה, הנותן את לבו כאחד הלאומיים העברים בעת שהוא נושא צלב על חזהו; הן ידעו מכירי הסופרים אותי, שיודע אני גם לעלוב את העולבים אותי על לא־דבר, וחצים באשפתי לא יחסרו לי. ואולם אנכי ידעתי את האיש ואת מצב רוחו ונפשו הנהלאה, — וסלחתי לו. לא סלחתי ליל"ג, שבראשונה הצהיל פנים למגינו זה, וכתבתי לו, כי ישמח לו באנשים כשפירא והם ישמחו בו. אבל עד מהרה הכיר המשורר את עוותתו, הכיר בין אוהב לאויב, ואל זאב קאפלאן מחותנו כתב, כי ישמרנו ה' מאוהבים כשפירא ומאויבים כמוני אין הוא זקוק להצלה...

ירושלים.

את זה ולטשטש את הצורה של העובדות ותוצאותיהן. ובצער היה עלי להטמין באחת המגרות בשלחני את כתב־היד הזה.

המקום היחיד, שבו היה יכול מאמרי לראות אור אָז, היה „המליץ". עורכו, המנוח צדרבוים, היה מומחה להלחם בצנזורה. מלבד שהיה הצנזור העברי כמעט תמיד מקבל ממנו שוחד, אם בצורת הלוואות על מנת שלא להחזיר, או, פשוט, משכורת חדשית קבועה, הנה היו הצנזורים, בתור פקידים, מפחדים ממנו. הזקן צדרבוים היה הולך אל השרים רמי־המעלה, אל המיניסטר ולפעמים אפילו גם אל פובידונוסציב בעצמו, שהשפעתו בימי אלכסנדר השלישי היתה מכרעת, ובפיו תלונות על הפקידים הקטנים, הצנזורים, הנועזים ללמד אותו, עורך שלשת עתונים, ושמסירותו המדינית היא למעלה מכל ספק וחשד, — מלמדים אותו מה מותר לפרסם ומה אָסור. לרגלי תלונות אלה הָיו מוכרחים הפקידים־הצנזורים להצטדק, כלומר, לערוך בכתב הרצאות ולהגיש תרגומים מן המאמרים שאָסרו לפרסם, ולהכנס בפולמוס משרדי עם צדרבוים, הנתמך בעזרתו של פקיד עליון. ובשביל זה היו הצנזורים מקילים בעריכת „המליץ" הרבה. ועוד דבר: המבקר מערי־השדה — ווילנה, ווארשה, קיוב או אודיסה, היה מפחד תמיד מפני הבקורת העליונה בפטרבורג, פן תנזוף בו, בעת שהמבקר הפטרבורגי היה הפוסק האחרון ואין אחרי מעשיו מערער. באופן זה הייתי יכול לפרסם את מאמרי ב„המליץ", אבל זה לא היה נוח לי. „המליץ" היה יוצא בעת ההיא רק פעמים בשבוע, ועל מאמרי היה להדפס בהמשכים רבים, מה שהיה מחליש את הרושם הכללי של הרצאָתי. זה — ראשית. ושנית, מפני טעמים רבים לא היה רצוי לי צדרבוים בתור עורך למאמרי זה. אָנכי הייתי אחד מצבא המלחמה של השבועון „ראזסוויט", ובתור שכזה הייתי בלוחמים עם ה„אלופים" בעיר הבירה. ומובן הדבר, כי בבואי להרצות את דברי הימים של התקופה, שעליה מאמרי דן, אני נשפט עם הגבירים ועם כל אילי־הזהב ושם אותם אל מול פני המלחמה החזקה. בהיותי סופר צעיר ואשר דמו לוהט בעורקיו וגם אשר נער מעל רגליו את אבק העסקנות הצבורית ויהי לבעל אחוזה באיזו פנה נדחת — הרעמתי ברקים על ראשי עמנו בעיר הבירה, ואבני ברד לא קמצתי. אבל עורך „המליץ", היושב בתוך עיר הבירה ועסקניה הצבוריים, היה יותר אחראי בעד הדברים, המתפרסמים בעתונו, וגם, אם מעט אם הרבה, היה קשור אל העסקנים, תלוי בהם לפעמים. ובתנאים אלה פחדתי, פן יהיה לי עט העורך למכשול, בפרט שהיה צדרבוים מובהק „לתקן" את מאמרי סופריו ולשים בפיהם את הדברים, שהוא, העורך, חפץ בהם, למרות רוח הסופרים.

ידע על מציאות מאמרי בכתב־יד, בין יתר האנשים, גם הסופר אברהם־שלום פרידברג (הר־שלום). זה היה בשנת תרמ"ה, והר־שלום היה העוזר הראשי במערכת „המליץ", ממלא־מקומו של המשורר י. ל. גורדון, שעזב את המערכת. הר־שלום ידע גם את הסבות, שבגללן אני נמנע לפרסם את מאמרי ב„המליץ", ביחוד את הסבה השניה — פן יקלקל העורך ויקפח את מאמרי בהשמטותיו ובתיקוניו. והנה הודיעני א. ש. פרידברג, כי עתה רצויה השעה, כי יקבל צדרבוים את מאמרי על־פי התנאים שלי, היינו — שידפיסנו כמו שהוא, מבלי שיסובבנו בהערות, כמו שהיה האר"ז נוהג לעשות למאמרי סופריו. היתה שעה רצויה, כי נפלו דברים אָז בין צדרבוים ובין אלופי עמנו, ונכון עורך „המליץ" לקרוא לי להיות גבור לאפו. וכן היה. צדרבוים פנה אלי במכתב מלא תהלות וידידות, ואָנכי שלחתי לו את מאמרי, שקראתי לו שם חדש — „מאחורי הפרגוד", והוא נתן לו מקום רחב־ידים בחלק הפיליטונים, וגם הבטיח לתת לי מספר נוסחות בחוברת מיוחדה. לא אָרכו השבועות, והנה בא אלי מכתב מאת צדרבוים, כי נאבדו בדפוס עלים אחדים מכתב־ידי, והוא מבקש אותי למלא את החסר. כל העתקה לא היתה בידי, ומרוב הימים מאָז כתבתי את דברי, שכחתי גם את סדר הרצאָתי ולא ידעתי איך לאחה את הקרע שנעשה. עודני משתדל לזכור את הנשכח, והנה הודיעני א. ש. פרידברג, כי לפי השערתו לא נאבדו העלים בדפוס, ורק צדרבוים בכוונה הסתיר אותם, כי הוא מתאנה בכלל להדפסת המאמר. בשעה שהתרגז על הגבירים, הסכים לפרסם את מאמרי, אבל עכשיו נתפיים ושב אפו מהם, והוא מוצא תנואות כדי להמתיק את המרורות שבדברי. נזכרתי, כי הפרק הנאבד דן את שני הבתים הראשיים אָז בפטרבורג, את בית גינצבורג ואת בית פוליאקוב. לא קראתי בשמותיהם, ואולם הכנויים שנתתי להם, „אלוף לוטן" להראשון (זכר לעסקי היי"ש, מקור העושר של בית גינצבורג) ו„אלוף־שובל" לשני (זכר לשבילי מסילות־הברזל שמבנינן נתעשר פוליאקוב), היו בולטים דים, וצדרבוים לא רצה לפרסמם, — פחד.

היו נסיונות שלא עלו יפה. למשל, ספר „אוצר המדות", אנציקלופדיה מדותית ומוסרית, שיכיל „כל מה שאצרו הפילוסופים האלהיים וחכמי המדות בספריהם מדור־דור עד הזמן הזה", שר' יוסף ברי"ל גבריאלוב התחיל להוציא ושני קבצים נדפסו, ודאי יכול היה להיות מפעל רצוי, אלמלי ידע עורכו, משכיל מהדור הישן, בגשתו לעבודה זו, כי מי שמטפל בספרי פילוסופיה, צריך להיות בעצמו קצת פילוסוף. אולם, האם לא די לנו באוצרות הנזכרים למעלה, הגדולים וחשובים באיכות וכמות ומקיפים ענפים כל־כך רמים ונשאים בספרות ישראל, כדי להעיד על קדמת הספרות העברית באמריקה?

וואשינגטון.

מרדכי בן הלל הכהן:

מֵאֲחוֹרֵי הַפַּרְגּוֹד

(פרק מזכרונות)

באחד מבקורי התדירים, לרגלי עסקים שונים, בקיוב, שפך לפני יהל"ל את מרי שיחו על צדרבוים, עורך „המליץ". הנה הוא, יהל"ל, עובד את עבודת העתון זה שנים רבות מבלי כל שכר־סופרים, והנה זה ירחים רבים שיצא ספרו „נס לגויים", תרגום הספור „טנקארד" של לורד ביקונספילד, וב„המליץ" לא באה עוד כל בקורת על הספר הזה, לא הופיעה כל ידיעה על־דבר צאתו לאור, ואפילו למודעה פשוטה ורגילה אין מקום בעתון הזה. ויהל"ל הוא משורר, כלומר, איש נרגש ועצבני כולו, והוא נכון לראות בזה חתירות תחתיו על־ידי מקנאיו ושונאיו בקיוב, שגם צדרבוים שת ידו עמהם. השתדלתי להרגיעו, כי אין זה כי אם מקרה, שלא נמצא סופר אשר יכתוב משפט על ספרו; ובנוגע למודעות — זהו דבר שבממון, ואם יעירו את אזנו של צדרבוים על זה, אז יתקן את המעוות. אמנם, הזקן היה נתפס קצת על הפרוטה, אבל ידע גם להזהר ולוותר. באותו מעמד כתבתי דברים אחדים כעין מכתב אל יהל"ל, ויעצתיו לשלוח את שורותי אל עורך „המליץ". מלבד זה קבלתי עלי לכתוב מאמר־בקורת מפורט על הספר, ולשלוח את מאמרי אל „המליץ". וכאשר דברתי כן היה. צדרבוים ידע, כי היה לי יסוד לחשוד בו במקום שיש בו דררא דממונא, והוא השתדל תמיד להוציא מלבי את החשד הזה; ואך בא לפניו מכתבי אל יהל"ל, מהר להדפיס בגליונות רבים את המודעה, וכאשר שלחתי אני אליו מאמר על־דבר הספר („הנה אחרית גויים" היה שם המאמר), נתן לו מקום בפיליטונים, מבלי להחמיצו, והודה לי עליו.

ויהל"ל ידע, כי מאמרי „מאחורי הפרגוד", זה שהחל לראות אור בחוברות „השחר" תחת השם „הנסתרות והנגלות" והבקורת אסרה את פרקיו הראשונים, וסמולנסקין היה נאלץ לשוב ולהדפיס מחדש את חוברות ירחונו — כי מאמרי זה עמדי בכתובים, ואיני מוצא לו מקום מפני הצנזורה, ותהי עצת יהל"ל, כי אתן את כתב־היד על־ידו, והוא ישתדל אצל הצנזורה הקיובית להרשותו לדפוס. המבקר לספרים עברים בקיוב היה אז המלומד והסופר צבי בר"ץ, ואנחנו קוינו, כי נשיג את הרשיון. עברו ירחים אחדים וקבלתי את המחברת. ורשות נתונה להדפיסה, אבל כל־כך הרבה המבקר למחוק בה, עד כי לא יכולתי למצוא כל חפץ ברשיונו. אנכי רשמתי את המאורעות של הפוגרומים בשנת תרמ"א—ב, ואת ראשית ההכרה הלאומית בקרב הצעירים ברוסיה — ואל הצנזורים היתה פקודה, להשכיח את המאורעות האלה ולבלי להזכירם בדפוס, ובגלל זה היה המבקר מוכרח להעביר קוים אדומים על עמודים שלמים ממחברתי, שיצאה רסוקת־אברים כולה, וכל נשמתה פרחה לה. ויצר לי מאד על עבודתי זו לדון אותה לגניזה. אנכי כתבתי את דברי ההם בעודני תחת הרושם החי של העובדות, שאנכי הייתי עד להם, וכל מגמתי היתה לרשום בספרותנו לזכרון, עד כמה שידי מגעת, את הסביבה הצבורית של המאורעות, בעת שהשלטונות חפצו דוקא להשכיח

באפלה. מורה־דרך לפניו עם מפתחות ביד לפתוח דלתות ההיכל הגדול לרווחה. ד"ר דווידזון הכניס אל תוך אוצרו כל שירי הקודש הנדפסים, שנתחברו מזמן חתימת כתבי הקודש עד זמננו אנו; ולא רק שירים, אלא כל רנה ותפילה, אף תפילות שבתלמוד ובמדרש, כל תחינה ובקשה שריח פיוטי נודף ממנה, וגם שירי חול, שנתחברו קודם תקופת ההשכלה, היינו עד זמנו של ר' משה חיים לוצאטו, בשעה שצונץ ולאנדסהוט משכו את ידיהם לגמרי משירי החול, בעסקם רק בשירה הדתית. מתוך דבריו על פתח האוצר, יוכל גם הקורא שאינו מומחה במקצוע מדעי זה, לעמוד על טיב אוצר השירה והפיוט ולהשיג גדל ערכו. למופת יהיו נא הדברים האלה: „גם אם חסרו לי הרבה מן המפתחות לאוצרותינו, בכל זאת רובם הנם בידי. אם האוצרות הטמונים בכתבי־יד נעלמו ממני, לכל הפחות נגלו לפני כמעט כל האוצרות הנמצאים בדפוס. אמנם השלימות הגמורה לא ניתנה לבן־אדם, וישנם עוד ספרים חשובים שלא ראיתי או נעלמו מעיני, בכל זאת אחשוב, כי לא אגזים אם אומר, כי רק מעטים הם השירים הנדפסים אשר יפקד מקומם באוצר הזה. ככונס אבנים לבנין טיילתי בכל שדות ספרותנו, ובכל מקום שפגשתי אבן גדולה או קטנה, הרימותיה ושמתיה בגל, כדי שיבואו הבונים וימצאו מן המוכן. עברתי על כל ספרי הדפוס הנמצאים בספריה של בית־המדרש לרבנים בניו־יורק: ספרי הלכה ואגדה, מחקר והיסטוריה, דרוש ומוסר, קבלה וחסידות, פירושים ושאלות ותשובות, עתונים וירחונים ללשונותיהם השונות, ואין צריך לאמר, שלא הנחתי ספר שיר ומליצה שלא בדקתי אותו, ומן המון הספרים שעברו תחת ידי יצאו לי הספרים הנרשמים להלן ב„מפתח המקורות" שמספרם עולה קרוב לשני אלפים".

בשם „אוצר התורה", תכונה אנציקלופדיה לדרוש והטפה על חמשה חומשי תורה, עם עניני דת, מוסר, פילוסופיה וחכמת ישראל, בהשתתפות רבני ישראל, גדוליו וחכמיו, נערך ונסדר על־ידי הרב שמריהו ליב הורוויץ. גם אוצר זה ראוי לתשומת־לב ולהכרה מיוחדת, כי ספרות הדרוש היא ספרות גדולה ועשירה עד מאד. ומעלה יתירה לה, שאינה עשויה רק בשביל קוראים סתם, אלא בשביל קוראים שצריכים להיות גם משמיעים את דבריהם אל העם. בשעה שדרשן אחד קורא בה, הריהו משמיע אחר כן את דבריה להרבה מאות שומעים. ספר דרוש הגון משפיע איפוא על ההמונים ובא בנגיעה ישרה עם החיים עצמם. אולם כשיבוא אדם מישראל לעיין בספרי דרוש, יראה לפניו אוצר גדול של מאמרים ומתוך העושר המרובה הצבור בלי סדר, עדית וזבורית יחד, יש שהוא אבוד עצות ואינו יודע במה לבחור. אפילו הדרשנים המומחים מוצאים אבני נגף בעבודתם כשהם באים לסדר בכל שבוע ושבוע דרשות מענינא דיומא, כי הם מאבדים הרבה זמן וכח לבטלה עד שהם מוצאים אחרי חפוש מרובה איזה מאמרים המתאימים באופן הגון אל במתם. מלבד זה, מיטב הדרוש, הפנינים והמרגליות, מפוזרים באלפי ספרים, ביניהם יקרי־מציאות, שאינם מצויים בידי כל אחד. לשם זה נוצר „אוצר התורה" ותכליתו — להיות ספר־הספרים של ספרות הדרוש, מראשוני גדולי הדרשנים בישראל עד ימינו אלה, שיכלול בתוכו מבחר הדרוש אשר בספרות העברית העתיקה והחדשה.

הספר הראשון אך זה יצא בניו־יורק ועושה רושם טוב בתכנו ובסדורו. יש לקוות, כי לא נופלים יהיו ממנו הספרים הבאים. באמת לא יכלה אנציקלופדיה חדישה זו למצוא עורך יותר הגון ויותר ראוי לאותה איצטלה. קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא. הרב ש. ל. הורוויץ, העורך והמסדר, הרי הוא בעצמו דרשן מצוין וסופר רבני ותיק, שהתמחה בספריו המלאים בקיאות עצומה בכל חדרי הספרות הרבנית. כלום יוציא מתחת ידיו דבר שאינו מתוקן?

והאוצרות האלה, שהורתם ולידתם באמריקה, אינם הראשונים ואינם האחרונים. עליהם יש להוסיף עוד מספר אוצרות שנתגלו באמריקה, אך אין לעמוד עליהם, משום שברובם

אוצר בלום הוא „אוצר השמות" אשר בכתבי הקודש, בן עשרה כרכים, שחבר והדפיס באמריקה ר' אברהם חיים רוזנברג. בספר הזה מבוארים ומבוררים כל השמות אשר זכרם נמצא בספורי התורה, הנביאים והכתובים: שמות אנשים ונשים עם קורות ימי חייהם כפי המסופר אודותם בתנ"ך, בתלמודים ובמדרשים, שמות העמים והארצות עם הקורות שעברו עליהם, שמות הערים, הימים והנהרות וגו', חיות הארץ, צמחים ופירות וגו', שמות עצמים כלליים עם כל הנחוץ לדעת אודותם, ובסופו מפת ארץ־ישראל עם המדינות הסמוכות לה מסביב, כמו: בבל, אשור, מצרים וגו'. מלבד זאת יש בספר הזה תמונות שונות, פתוחי עץ, מתארות חיי העמים הנזכרים בכתבי הקודש, מנהגיהם בבית ובשדה, אשר מזה ישיג הקורא השגה יותר ברורה על־דבר המסופר אודותם בתנ"ך.

בחבורו זה השקיע המחבר עבודה מתמדת של עשרות שנים. פרשת חייו ועבודתו המדעית של ר' א. ח. רוזנברג, מלפנים רב מטעם באחת הקהלות החשובות ברוסיה, שיומם היה מסדר־אותיות בבית־דפוסו הקטן במרתף אחד הבתים במורד־העיר ניו־יורק ולילה הגה בתורה ובחכמה, זה פרק מענין בתולדות אנשי־השם בישראל.

בגדר עבודה מדעית מן המדרגה העליונה בשדה הבלשנות בא „אוצר חכמת הלשון" של קאספר לויה'ס. זהו מלון של מונחים עברים פילולוגיים השונה בחוגו ותכנו, חמרו וצורתו, וגם מצד חידושיו מיתר המלונים. בעיקרו מוקדש האוצר אל המקצוע הכולל את החכמות הדבוריות. בכלל החכמות הדבוריות נכללו אצל הקדמונים הגיון ודקדוק, הלצה ושיר. אך המחבר הרחיב את מושגם לכלול את כל מה שנוגע לדבור, בין לדבור הפנימי ובין לדבור החיצוני. הכנים לתוך הספר את כל השמות והמבטאים המציינים את פעולת המחשבה מצד אחד, וכל מה שתלוי בדבור שפתים ובכתב מצד אחר. וזה כולל תורת ההברון, חכמת הדקדוק, מלאכת הויכוח ועשית הטענות, ההלצה, השיר ותורת מלאכת משקליו, כתיבה ודפוס, חבור ספרים וכל התלוי בזה, מסורת ובקורת, פרשנות ותולדות הספרות, חנוך ולמוד. איכותו של „אוצר חכמת הלשון" כפולה: ראשית, הריהו הוספה ממשית למלונים הנמצאים כבר בידינו, אף למלונו של בן־יהודה. ההוספות והחידושים ירחיבו את הוג הידיעה בלשון. ושנית, ישמש חומר לחוקרינו בתולדות הדקדוק, מלבד מה שבחומר הבלשני, המסור בשלימותו מכתבי הקודש עד כתבי בני דורנו, עד ועד בכלל, נתייפה כחה של הטרמינולוגיה העברית במדה מרובה.

רק שתי חוברות יצאו עד היום מ„אוצר חכמת הלשון" והן מעידות על גודל ידיעותיו הלשוניות של המחבר והכשרתו לעבודה זו. אך מחוסר אמצעים כספיים מתנהלת הדפסת אוצרו בכבדות. אכן, דבר גדול יעשו מוסדות התרבות העברית בכל מקום שהם, אם יקומו לעזרת החכם קאספר לויה'ס וידפיסו את הספר במלואו.

העיר ניו־יורק היא מולדת „אוצר השירה והפיוט מזמן חתימת כתבי הקודש עד ראשית תקופת ההשכלה", חבורו של ד"ר ישראל דווידזון. האוצר הזה, שכרכו הראשון מונח לפנינו ושאר הכרכים מוכנים לדפוס, יתן בפעם הראשונה רשימה מלאה מכל העושר הפיוטי הצבור בספרותנו מימי־הבינים. זהו מפעל שאין ערוך לחשיבותו, אם רק יגמר בכי־טוב, מנקודת־ראות היסטורית וספרותית. הריהו יחיד ומיוחד במינו. שד"ל, לאנדסהוט וצונץ אמנם קדמו לד"ר דווידזון ברשימותיהם, אבל הם לא יכלו, וגם אי־אפשר היה להם, למלא תפקידם עד תכליתו בשעתם. אחת הסבות היא, כמובן, שהחומר היה בלתי־מצוי בידיהם. הרי מימיהם עד ימינו, יותר מחמשים שנה, נתגלו אוצרות חדשים. אולם, מה שלא עלתה בידי החוקרים המפורסמים האלה, עלה בידי ד"ר דווידזון. בחקירותיו ודרישותיו המופלגות אחרי המקורות של כל האוצרות והסגולות שבפיוט העמיד על תלו אחד המקצועות היותר נעלים שבספרות העברית. להבא, מי שירצה לעבוד בשדה השירה והפיוט, לא יגשש

הסופר העברי, שגידולו וחנוכו ברוסיה, תמצא „רוסיות"; גרמניות בדברי סופר שנתגדל בגרמניה; צרפתיות ואנגליות בדברי סופרים יושבי הארצות ההן וכיוצא בהם. ספרות התרגומים, שהופיעה בכמות לא מעטה בעשר השנים האחרונות בהוצאת „שטיבל" והוצאות ספרותיות אחרות, דיה להעיד על היסודות הזרים שהכניסו מן החוץ הסופרים לארצותיהם בשמוש הלשון, בבנין המאמרים ובסגנון. לא נקו מהם גם הסופרים שעלו לארץ־ישראל, שביצירותיהם, אף המקוריות, עדיין משתקפת חזות רוחה של אותה הארץ שממנה יצאו. כדבר מובן מאליו הוא, כי הסופרים והמשוררים העברים המקוריים בארצות הגולה השתמשו בחזיונות החיים שהיו מצויים וגלויים לעיניהם ולעיני רוחם בסביבותיהם.

הספרות העברית באמריקה אינה יוצאת מן הכלל. רשומי הארץ ניכרים במה שנוצר בעולם החדש, אם כי רבים מן הסופרים שבאו לכאן עוד לא הספיקו ל„התאמרק" וטרם למדו את השפה כדי להבנות ממנה בשעת־דחק למבטא עברי. התעיף עינך בעתון עברי — ועתונים עברים, שבועונים, ירחונים וגם מאספים הרי היו פה עוד לפני היות ספר עברי הגון — מיד תכיר את פרי הארץ. השלט האמריקאי מרהיב עין באותיות בולטות על הפנים וסדור הענינים. אולם הרוח האמריקאי הוא גם אחראי בעד המרץ שהיה לסופרים יחידים לגשת אל עבודות גדולות וכבירות כמו חבור אנציקלופדיות, אוצרות, שבעצם אינם עבודת־יחיד, כי אם עבודת־רבים. אמריקה הרי בזה לקטנות, אינה מדקדקת בדקדוקי עניות ועשויה היא לבלי חת נגד מפעלים אבירים. נסיונותיה ויזמותיה שטופים גדלות ורחבות. בגדולות תתהלך ושואפת למרומים, מבלי דעת מעצור לרוחה. זאת היא אחת המדות הטיפוסיות שאמריקה מצטיינת בהן והיא הולכת ומשתרשת לאט־לאט גם בלב אחינו בני ישראל בחיים ובספרות. צריך להזכיר, כי האנציקלופדיה היהודית בשפה האנגלית, מפעל ענקי זה, שלא היתה דוגמתו ביתר הארצות ושהכל מודים בגדלותו, לא מצאה תיקונה אלא בארץ זו.

בראש בעלי האנציקלופדיות, שנכתבו עברית ונדפסו באמריקה, עומד ר' יהודה דוד אייזנשטיין. הוא שר האוצרות. החכם הזה העשיר בחבוריו את הספרות העברית עושר רב. זה עשרות בשנים שלא ימוש מאהלה של תורה, והוא עובד עבודתו בהצנע, כראוי לתלמיד־חכם מובהק כמותו, בלי קולות וברקים, בלי בקש פרס ופרסום ובלי רדיפה אחר כבוד הראוי לו באמת. תשעה אוצרות, מלאים וגדושים, יצאו מתחת ידיו, החל ב„אוצר ישראל", אנציקלופדיה לכל מקצועות תורת ישראל, ספרותו ודברי ימיו, בעשרה כרכים. אחרי „אוצר ישראל" יצאו תכופים זה אחרי זה „אוצר דינים ומנהגים", כל מצוות עשה ולא־תעשה מן התורה ומדרבנן וכל הדינים הנהוגים בישראל, מקורי ההלכות וטעמי המצוות והמנהגים; „אוצר מדרשים", בית־עקד למאתים מדרשים קטנים ואגדות ומעשיות; „אוצר פירושים וציורים להגדה של פסח"; „אוצר דרושים נבחרים", ילקוט לתורה, נביאים וכתובים; „אוצר דרשות", מאתים דרשות מגדולי הדרשנים בספרות ישראל; „אוצר מאמרי חז"ל", קונקורדנציה למאמרים, פתגמים ובטויים בהלכה ואגדה מן ש"ס בבלי וירושלמי וכל המדרשים על־פי ערכין בסדר אלף־בית עם הערות; „אוצר מאמרי תנ"ך", כערכה למאמרים, שמות אפיים ושמות קרובי ענין וכל השרשים הנמצאים בתורה, נביאים וכתובים עברית וארמית, הערוכים לפי הענינים בסדר אלף־בית וכל ענין לפי סדר הפסוקים בשפה העברית; „אוצר מסעות", קובץ תיורים של נוסעים יהודים בארץ־ישראל, סוריה, מצרים וארצות אחרות, רשימות עולי־רגל לקברי אבות וקדושים, עם מפות, הערות ומפתח, נסדרו ונערכו על־פי כתבי־יד ונוסחות בהוצאות שונות.

האוצרות האלה הרי הם ספריה גדולה ונכבדה בפני עצמה ואי־אפשר לך מבלי הגות כבוד והערצה לבעלם, לר' יהודה דוד אייזנשטיין. ואולם עבודתו עוד לא נשלמה. ככחו אז כן כחו עתה. עודנו עומד על משמרתו וידו נטויה להגדיל תורה ולהאדירה.

את הים האטלאנטי עם הים השקט. לכבודו נקרא אחד המגדלים היותר מוצקים שבגרינלאנד על שמו.

מרחק חצי־כדור הארץ מפריד בין המזכרת הזאת בשממות הכפור העולמי ובין האוהל שבמינסק, ומשך שתי מאות וחמשים שנה חלף מאז חי ופעל הרב הליטאי עד זמנו של בן משפחתו, הפרופיסור האמריקאי. אבל התהום המבדיל ביניהם הוא רחב וארוך הרבה יותר, וכמעט שלא נוכל לצייר, שהאחרון הוא עצם מעצמו ובשר מבשרו של הראשון. השנוי נעשה אמנם בהדרגה ולאט־לאט. ר' פינחס מנדיל היה תלמודי אדוק שנתמשכל. מיכאל החל בהשכלה וכלה בהתבוללות. באהבתו לשירת ישראל העתיקה לא ניכר שום רגש דתי, ופעולתו הכבירה לטובת הנדחים היהודים לא היתה תוצאות שתוף בצרת־אח, כי אם בצער אנשים. אנג'ילה ולואיס כבר הלכו „עד מקום משם לא ישובו". להם לא היה נחוץ עוד לפרוש מן הצבור הישראלי — מימיהם לא היו קשורים בו, גם לא קרובים לו.

זה סדר הדורות של אחת המשפחות המיוחסות בישראל.

טשארלסטון, ס. ק.

ד"ר ישראל שפירא:

אוֹצָרוֹת

הספרות העברית הולכת ומתקדמת באמריקה. סימנים ברורים יש, כי אמריקה הולכת ונעשית גם בית־יוצר לתורת ישראל וספרותו.

והיה כי ישאלוך: קדמה זו מהי? כלום נתנה לנו אמריקה מה שלא נתנו יתר הארצות? מה חידושה ובמה כחה גדול? והגדת: חידושה של אמריקה בספרות העברית הם אוצרותיה. באמריקה חוברו ונדפסו ספרים ששם אוצר עליהם והם אנציקלופדיות למקצועות שונים במדע העברי. בעלי האסופות הם מסופרי ישראל שבאמריקה וחכמיה, ששמותיהם אולי בלתי־ידועים כלל לקהל העברי מעבר לים. וספרים כאלה אל יהיו קלים בעיניך, כי הם סלתה ושמנה של ספרות כל עם. ספר אנציקלופדי הריהו ספר שמושי, בלתי תלוי במקום ובזמן, ובעל ערך קיים. ספר אנציקלופדי, שהוא בבחינת זן ומפרנס את הכל אף אם תפקידו לא נמלא כראוי ואינו בתכלית השלימות, חשיבותו במקומה עומדת. איזה דבר תמיד ימצא לדורש בו, בשביל המשהו שבו בלבד מובטחת לו זכות קיום ומכל־שכן אם הוא מושלם ומתוקן די צרכו.

בכלל תלויים כבושיה ונצחונותיה של ספרות בארץ, שבתוכה היא נוצרת ונבראת. אמת־המדה לגדלה ורחבה הן האפשרויות המצויות במקום יצירתה. האפשרויות מרחיבות או מקטינות דעתם של הסופרים. הסופר בעל־כרחו מושפע ועומד מתנאי המקום, הסביבה, המעמד הרוחני, החמרי והמדיני של הארץ, והארץ עצמה במצבה הטבעי, הגיאוגראפי, הרי ידועה היא לשותף ביצירות המפורסמות שבספרויות העולם.

מופת חותך להשפעת המקום על הספרות משמשת הספרות העברית. נעה ונדה מאות בשנים, נטתה לה אוהל בהרבה ארצות, במזרח ובמערב, בצפון ובדרום, שמה משכנה בין עמים ולשונות שונים ומשונים, ואף־על־פי שבודדת היתה במועדיה במחשבה תחילה לבלתי התערב בגויים, לא יכלה לשמור על אפיה המקורי. רוחות זרות נשבו בעולמה וחדרו לתוכה. ולא רק בארצות שלעם ולשפה היתה איזו קרבת רוח אליה, למשל, ארצות בני־שם, וביחוד בני־ערב, כי אם גם בארצות שהלשונות זרות לרוחה מן הקצה אל הקצה. השפעת הנכריות ניכרת בתנאי הקיום של הספרות העברית והתפתחותה במובן החמרי וגם ברוחה. לפיכך אין כמוה בעלת גוונים ואפיים מרובים כל־כך. כל ארץ הטביעה את חותמה עליה. בדברי

ובעונה שבכל יום ויום באו נודדים למאות ולאלפים שמחסוריהם היו עלינו למלא קודם כל. עלינו היה גם כן ללחום נגד השנאה הכבושה ליהודים רוסיים, תוצאת הבערות והגאווה, אחות האנטישמיות. רק אחדים בינינו הבינו את השפה, הנטיות והתקוות של הזרים האלה; לא רבים האמינו, כי בין שארית הפליטה שהגריפו הרדיפות לארצנו נמצא חומר לבנין שיתן כבוד לארצנו ולכל ישראל. תזוהמה לא היתה טובה לראות, והקול הצורד הקורא לעזרה לא היה נעים לשמוע, ובעוד שחרף־הנפש של הנודדים האלה והרפתקאותיהם לעזור את עצמם לא נודעו, האשימו את כולם בעד חטאות היחידים מהם...

„אבל למרות כל המכשולים הצליח בידנו לירות את אבן־הפנה למושבה שהזכרנו... אף הושבנו משפחות אחדות מהמהגרים על האדמה הפוריה בצפון דאקוטה... לא עברו ימים רבים ושתי מושבות נוסדו, אשה בקרבת רעותה, קרמיו ובית לחם יהודה... המצב בכלל היה מיואש מאד, אבל מאוריגאן ודאקוטה חדרו איזה קרני אור של תקוה... אחרי אביב מאוחר הופיע קיץ משיב נפש. התשוקת נתחדשה והחריצות והתעמולה נתגברו. שויון הקרקע שנקנה מהממשלה בחצי־חנם, עלה יותר משקווינו. כשרון המעשה של הקולוניסטים היה למלה בפי כל. הלחץ של היושבים בכרכים נעדר, החפץ והיכולת באו על שברם. רוח חדשה החלה לנשב מכל עברים. העוזרים והנעזרים תרגישו התעלות הנפש; וסימני רעות והתקרבות ניכרו גם בין שכניהם האי־יהודים. גורלם לא חדל כחיות קשה, אבל העתיד לא נראה עוד עטוף־חושך ואי־תקוה...

„כי מושבות עבריות שלחו שורש במקומות שונים ורחוקים בארץ הרחבה הזאת... כי אחדים מהרוסים הנוצרים בחרו להתיישב ביניהם ולהשתתף בתעמולם, הוא מחזה מזהיר בדברי ימי עמנו... אבל... על הצבור עוד ללמוד ולדעת את הנחיצות להגדיל ולהרבות את המושבות של היהודים בארץ שהחופש הדתי שורר בה בלי מעצור והעבודה והתעשיה מתקדמות בה בלי־גבול".

תעמולתו הקשה של היילפרין לטובת אחיו המהגרים פעלה לרעה על בריאותו, אבל הוא, למרות פקודת הרופאים, לא חדל מתפקידו עד רגעו האחרון. ירחים אחדים טרם מותו הוא פונה במכתב לאוסקאר שטרוים, שהיה אז ציר ארצות־הברית בתוגרמה ומבקש אותו לענין את הבארון די־הירש באמריקה בגורל פליטי היהודים הרוסיים באמריקה:

„אלפים מאחינו מושלכים על חופי ארצנו שנה־שנה... זרם האימיגראציה בלתי־פוסק, ויראים שלא יסחוף בשטפו גם את המושבות הבטוחות של המהגרים שקדמו להם. אמת הדבר, כי ארצות־הברית שבאמריקה תוכלנה לקלוט לתוכן כל השבעה או שמונה מיליוני אחינו, אבל לא לבד כי אתבתם העצמית והמדינאית של היהודים שהתאחזו פה מכבר לא תסכים לזה, כי גם אוהב הבריות בכלל לא ימצא נחת ביציאה בהמונים, שלא תרשה למדינה לעכל את המהגרים לתוכה בדרך טבעי לאט־לאט...

„לצדקה הישראלית פזרו תהלות מעולם, אולי יותר מכפי הראוי לה, אבל אם עזרת הרבה לטוב, גרמה גם לא מעט לרעה. על־ידה גדלה הנטיה להשען על נדבות יחידים ומוסדות צבוריים, ובזה החלישה לפעמים לא רחוקות את חוש הערך העצמי שבינינו. עלינו החובה לעזור רק לאלה העוזרים את עצמם... להרחיב את חוג העבודה של אלה המתחרים למצוא את מחיתם על־ידי יגיעת כפיהם.

„יש לנו יותר מדי ציירים, מלומדים, דוקטורים ועורכי־דין מכל המינים... אבל אין לך דבר יותר טוב ומועיל מזה שחלק נכבד מהמהגרים יעזו, לא שיפותה, להתעסק בעבודת האדמה. לפתות על־ידי הבטחות או תמיכת כסף הוא רק להרבות מספר הקרבנות של תקוות־שוא ומפח־נפש".

הקרן הקיימת של הבארון די־הירש באמריקה היה תולדות הקול הקורא של היילפרין, אבל הוא לא זכה לראות בעיני־בשר תוצאות עבודתו בעד אחיו הנודדים. כמשה ראה את הארץ מרחוק ושמה לא בא. המות קטפו בשנת הששים וחמש לימי חייו, ולצבור הישראלי באמריקה אבד אחד מהחכמים והעסקנים היותר גדולים של המאה התשע־עשרה.

מיכאל היילפרין הניח אחריו שני בנים, ששמם יצא לתהלה בספירות־המדע באמריקה, אנג'ילה ולואיס. שניהם היו כאבותיהם בעלי מדות תרומיות, ואנציקלופדיסטים מומחים, אם כי הראשון בחר לעבוד בשדה חקר־הטבע ויהי תלמידו המובהק של תומאס הוקסלי. ברבות הימים נתמנה אנג'ילה למשגיח על המוזיאום שבפילאדלפיה, ועל־ידו נהיה זה למוסד היותר משוכלל במינו באמריקה. אנג'ילה היה גם כן תייר מצוין, היה מן הראשונים שחדרו לאלאסקה וגוויאנה הבריטית ושהתחקו על מהותם של הרי־הגעיש, וביחוד של הפעליה ושל צירי הצפון והדרום. האדמיראל פירי מעיד, כי הודות להיילפרין זה החליטה הממשלה האמריקאית לתת משפט הבכורה לפאנאמה על ניקאראגוא בענין חפירת התעלה המאחדת

הלך־הזמן והמצב התרבותי והמדינאי של העם שבו נתפשטה. בשירות, שמייחסים, למשל, ליעקב ולמשה (בראשית מ"ט, דברים ל"ג) ימצא היילפרין חומר נכבד לשיטתו על הפלגות ששררו בישראל אחרי הפרד בני אפרים מבני יהודה, והמגמה מצד האחרונים להוכיח למתנגדים למלכי בית דוד, כי יעקב נבא טרם מותו, כי „לא יסור שבט מיהודה" וכי לו יבואו שילה וקהת העמים (השבטים). העובדה, כי בברכת משה נפקד שם שמעון, מעידה, כי בשעה שנכתב השיר הזה כבר „החל ה' לקצות בישראל" ורישומו של השבט הזה לא היה ניכר עוד בין העם, וישכחוהו.

ההשערות האלה אינן חדשות, אולם בזמנו של היילפרין משכו אליהן תשומת־לבן של גדולי החוקרים. הוא היה מן הראשונים לקרוא תגר על האשוריים והזיותיהם בדבר השפעת בבל על ספרות התנ"ך. המיתולוגיה הכשדית מחוסרה רוח השירה והפשטות החופף על ספורי התנ"ך ואפילו אם נניח, שהעברים קבלו איזה דעות משכניהם, כבר הראו את המקוריות שבהם, בידעם איך לעבד את החומר הגס ולהפוך אותו לדבר שבקדושה. כמו כן לא מצא היילפרין נחת בראציונאליות של רינאן, הארי בחברת המבקרים. רינאן, הוא אומר, רודף אחר הצללים ועושה מהם, כיד האמן הטובה עליו, תמונה מרהיבה כל־כך, עד כי יבוא להאמין, כי הצל יש בו ממש. כן הוא ישו שלו, וכן הוא ספרו, שבו יצייר בתמימות, ולוא גם בחמימות, נפלאה את ילדותו ובחרותו של העם הישראלי. הוא עושה בתנ"ך כאדם העושה בתוך שלו, בוחר ומרחיק כפי העולה על רוחו. את יוסף איננו מכיר, בהווית משה ואהרן איננו מאמין, ומסופק הוא בישותו של יהושע, בכל זאת הוא מתפלפל על הדרך שבה הלכו בני ישראל בצאתם ממצרים! הוא, החפשי בדעות, לא יכול בכל זאת להשתחרר ממשפטים קדומים. הוא אוהב את ישראל בנערותו ומתאר אותו בצבעים מזהירים. אלהים היה אז אל רחום וחנון, אל אי־עממי, אל הטבע. אבל כאשר יגדל ישראל — ישכח את אלהיו זה. האלהים יתן מקמו ליהוה, אל זועם בכל יום, המזיק ומשחית את כל הממרים את רוחו. התיאולוגיה הרכה והנעימה, שנולדה תחת השמים הבהירים והאויר החפשי של המדבר תשחת ברחובות הצרים והאויר המחניק של שילה ושכם, ירושלים ושומרון. יהוה אוהב מעתה אך את ישראל ושונא את הגויים. Il tue, il ment, il trompe, il vole pour le plus grand bien d'Israel וגם הנביאים לא יכלו להשיב לו את הרוך והנועם של ימי עלומיו. השווה לזה ציוריו על ישו, השליח פאול והנצריות, ותווכח על נקלה, כי הוא היה מוכשר יותר להיות משורר ומספר ספורים מחוקר וכותב דברי ימי העברים.

מ„השירה ההיסטורית של העברים הקדמונים" ומאמריו באנציקלופדיות והירחונים נקל לנו לשער, מה הה ביכלתו, ואולי גם בדעתו של היילפרין להעניק לנו במקצוע חכמת ישראל. אבל בה בשעה שהגיע לראש פסגת עבודתו הספרותית, בה בשעה ששמו יצא בין המלומדים האמריקאיים כמומחה היותר גדול בעניני ההיסטוריה וכבעל דעות נכבדות בשאלות מדיניות, חדר ללבו קול שוועת הנמלטים והנודדים מרוסיה, והיילפרין זה, שמעולם לא התערב בעסקי הכלל, לא יכול עוד להיות נחבא אל הכלים. בהתלהבות שלא נראה דוגמתה השליך את עצמו לתוך המים הזידונים שבאו עד נפש האומללים, ובכל מאמצי כחו התאמץ להיטיב מצבם. הוא היה מקבץ־הכסף שלהם והשתדלן, וכאב רחמן לא נח ולא שקט עד כי מצא להם איזה מסחר או משלח־יד. הוא היה הפרקליט הראשון של היהודים הפולאנים בארצות־הברית. „אני הנני יהודי־פולאני" — היה שגור על פיו. „אני הנני אחד מהם, ויודע אני את המאור שבהם". אבל הוא לא הסתפק בתמיכה ליחידים. בתולדות ההתיישבות היהודית באמריקה, שנהיתה למקור חיים לאלפי משפחות מבני עמנו, ישאר זכרו של היילפרין לברכה עד עולם.

הקול־קורא שהוציא היילפרין בשנת 1883 הוא אחת התעודות היותר חשובות בדברי ימי עמנו באמריקה ומפיץ אור על פרק נכבד בחיי הנודדים מרוסיה:

„זמן קצר אחרי אשר החלו הנודדים הרוסים להגיע לחופנו באנו לידי החלטה, כי בין אלה שמצבם הנורא משך עליו עיני הנדיבים שבינינו, נמצאו לא מעט שיוכלו להיות לתפארת לעמנו. ביניהם היו צעירים שחפצו להחלץ ולהיות מורי־דרך לאחיהם, איך לחיות חיים טבעיים, מועילים ומבריאים; אחדים מהם הקריבו על מזבח אהבתם לעמם עתידות גדולות ותקוות מרנינות, וחפצם העז פעל על רוחנו.

„עבודתנו הראשונה היתה לאגד את הצעירים המוכשרים ביותר מדרום רוסיה, ביחוד מאודיסה והסביבה, ויסדנו עבורם קולוניה, שנקראה אודיסה החדשה. לקבץ כסף לתמיכתם לא היה נקל בעת

נהיה למשורר התחיה והחופש. סישיני, דזאק וקוסות הכירו בכשרונו הגדול וישימו על שכמו את המשרה הנכבדה של מזכיר המחלקה לעניני פנים. אולם נצחון הממלכה האויסטרית על המתפרצים ההונגריים שם קץ לחלומותיו, ויחד עם חבריו הריבולוציונרים נמלט לפאריז, ומשם לאנגליה, ומאנגליה נסע לאמריקה.

אבל גם באמריקה לא חדל מעסוק בעבודה לשם הונגריה. בכל חום נפשו התענין בכל דבר הנוגע לארץ שהקיאתו. הוא היה החשוב בין הנודדים ההונגריים שמצאו מקלט להם בארץ החופש ולקח מקום בראש, או לפחות בצד קוסות עצמו. כהונגרי מלידה חלם חלום שחרור העם ההוא והיה נכון להקריב את עצמו על מזבח חירותה.

לא ארכו הימים ומיכאל היילפרין רכש לו את השפה האנגלית ויהי לעוזר במערכת האנציקלופדיה החדשה של אפלטון (Appleton's New American Encyclopedia) ה„נין ונכד" של בעל „סדר הדורות" הצטיין מאד בידיעותיו הרבות והמדויקות בכל מקצועות ההיסטוריה האנושית, והודות לשקידתו העצומה נהיתה האנציקלופדיה האפלטונית לאוצר מדעי יותר מתוקן ובר־סמך מכל ההולכים לפניו. בכח זכרונו החזק ובקיאותו הגדולה היה אולי המלומד היותר גדול באמריקה. במעוף־עין היה יכול להכיר טבע של ספר, בסקירה אחת גלה את תמציתו ותכליתו, ובשרטוטים אחדים נתן לקורא תמונה שלמה יותר ממה שיכלו למצוא בספר שלם.

יחד עם עבודתו באנציקלופדיה התעסק גם בעריכת השבועון הנכבד „הלאום" (Nation) שבו עבד מיום צאתו לאור בשנת 1865 עד יומו האחרון. מעמודי העתון הזה חווה היילפרין את דעתו על סופרים וספרים, על מדינות ומנהיגיהן, ועל הדברים שעמדו על הפרק בארצות־הברית. הימים היו אז ימי תסיסה והתלהבות, ימי הפולמוס בין אלה המצדדים בזכות העבדות של השחורים ואלה שלחמו בעד חירותם. חציו שהמטיר על מגיני העבדות לא החטיאו את המטרה, ודעותיו ומשפטיו על המצב הפוליטי הועילו להעמיד את „הלאום" על המדרגה היותר גבוהה בסולם העתונות המדינאית.

בכל עבודתו הגדולה באנציקלופדיה ו„הלאום" לא מנע את עצמו מהתעסק בחכמת ישראל. בהערותיו על כתבי הקודש, שיצאו לאור אחרי מותו על־ידי ר' בנימין סזולד בשם „ביבעל־קריטישע נאָטיצען", הוא קולע אל המטרה כאחד המבקרים שאין להם בעולמם אלא ד' אמות של בקורת התנ"ך. אולם נכבד ביותר הוא ספרו Historical Poetry of the Ancient Hebrews (חלק א' — 1879, חלק ב' — 1880). בו הוא מעביר לעינינו את הדר המליצה העברית ורוממות השירה המרחפת על שרידי הספרות של היהדות העתיקה. תרגומיו מעברית לאנגלית מראים לנו לא לבד ידיעה משוכללה בשתי השפות האלה וחוש אמנותי להריק מכלי אל כלי, כי אם גם רוח שירי החודר לתוך־תוכו של העבר, מציגו לפנינו בכל יפי צבעיו ומשכיותו, כי משך אלפי שנים מפריד בינו ובין ההווה.

די לקרוא רק קטעים אחדים מ„השירה ההיסטורית של העברים הקדמונים", כדי להווכח, כי המחבר הוא מרי דשמעתתא וכי כל מה שהעלו המבקרים במקצוע זה לא נעלם ממנו. מיכאל היילפרין היה כמעט הראשון בארצות־הברית להפיץ דעותיהם של גראף, קינן ווילהויזן בין הקוראים אנגלית. אבל הוא לא נשאר עבד נרצע לתיקוניהם וסברותיהם. השתחררותו מכבלי האכסיגיטיקה המסורתית לא היתה תוצאות „עם־הארצות" או ההתפקרות. בעיניו היה התנ"ך ספר־הספרים ובו ראה רוממות נפשית יותר מאשר בכל ספרי המופת האחרים. נביאי ישראל ומשורריו העירו בנפשו התפעלות בלי מצרים; אבל בכל אלה היה חקרן ודרשן, ואם כי אהב את התנ"ך — אהב עוד יותר ממנו את האמת.

השירה היא, לפי דעת היילפרין, תוצאת ההזיה והגעגועים על העבר. רק אחרי עבור זמן רב מתלהב הרוח מגדולת הגבורים שהיו וחיו מכבר והשירה מתחלת לרחף בעולם הדמיון ולענוד עטרות לראשי בחיריה. הקטע האחד משיר שחובר בעתיד היותר קרוב לעובדה הוא מוצא בשירו של למך לנשים. יתר השירים שנתן להם בכתבי הקודש נכתבו זמן רב אחרי המקרה שגרם להכתבם. הוא מטיל ספק, אם גם שירתה של דבורה, שיתר המבקרים רואים בו בן־גיל של נצחון העברים על יבין מלך כנען, לא היה „מעובד" על־ידי האגדות שנתפשטו בין העם מבלי חומר היסטורי. בכלל הוא מחליט, כי מה שקרה באמת, נשמר בפרוזה הביבלית, אבל מיטב השירה הוא כזבה. וכן מוצאים אנו, כי האבות והאמהות, שכה הרבו לספר אודותם בחלק ההיסטורי של התנ"ך, כמעט נעדר מקומם בחלק השירי שבו. בכל זה גדול ערך השירה העממית אולי יותר מהחלק ההיסטורי שבכתבי הקודש, מפני שבה מסתמל

בתנ"כיים, כי התנ"ך קרוב לנפשי יותר מן המשנה. לא כל המאוחר בזמן קדוש. כל תחיה מותרת על העבר הקרוב לשם העבר הרחוק. ואיני חפץ להיות שבוי נצחי בגלות ארם. תבורך ספרות ההשכלה שלנו, שגשרה לנו גשר בין התנ"ך ובין אירופה. וכי מפני שהתיבונים מאוחרים מן המשנה והמדרשים נוותר על המשנה והמדרשים בשבילם? עברית אפשר מדברים עתה לא פחות מאשר בימי המשנה, ומדרשים רבים נבראו באיטאליה סמוך לזמן התיבונים, כלומר — גם כן לא נבעו מתוך הדבור והטבעיות. והערבית היא גם כן לשון שמית, ובכל זאת חקוייה גרועים מחקויים אירופיים. וחוששני, כי לא כל חקויי הארמית שבמשנה טובים הם. יש גם בהם מאי־נקיון ומאי־יופי, לכל הפחות, ביחס לתנ"ך.

אין סכנה. העיקר לשון פשוטה, דבורית, חיונית ואירופית, עם סינתיזה ידועה בינה ובין הדוגמות הקודמות. שורש לשוננו הוא ודאי עברי טהור. וְאִם ילכו לאיבוד איזה דגושים — גם כן אין רע. מענין, שהמקפידים על טוהר לשוננו מחליפים ברובם דוקא את „לסח" ב„נטל", ומטיפים לכתיב מלא וברברי, העלול להביאנו באופן הגיוני ל„עמעם". עוד מעט ותהיינה לנו „אספרות" ו„אפגנות" — על־פי דקדוקי עניות, בעוד אשר הגרמנים אינם מפחדים מהשתמש במקור גם במובן שם, ואינם חוששים לחוסר בהירות. אין כלום. יש לנו בני־אָדם חפשי־דבור ובני־אָדם כפותי־ספר. ואָנו נלחמים וקצת ונראה. אָנו חושבים, כי הספר ישמור עלינו מיצירת לשון חדשה, אבל הדבור יצילנו מהקפאון, מישיבת שבעה נקיים ומהרעשת עולם אפילו על דגש חזק. לא נורא.

והנה התווכחנו ובלי רוגז ובלי מרירות. אדרבה. בויכוח לומדים תמיד מה, והוא יכול להיות מחיה ומפרה. ורק הייתי חפץ, כי יבינו האלקין ושמעון גינצבורג, כי יש לי רשות להגיד לאמריקאיים בדיוק מה ששם האלקין בפי פישמאן: „בי הרי ודאי לא תטילו ספק. אני הרי ודאי לבי ישר אתכם". אלא שטוב היה, שלא ידחו את ההבנה הזאת לשבת אחרי־מות. כי זה יכול להמשך עוד הרבה זמן. אני בכל אופן אתאמץ להרחיק את השבת ההיא מעלי כמה שאפשר.

תל־אָביב.

ד"ר יעקב זלמן רייזין:

מִדּוֹר לְדוֹר

בין הדברנים היותר נאמנים ובין המלומדים היותר גדולים שביהודי אמריקה במאָה הי"ט נחרת השם היילפרין, שנקראו בו אחדים מצאצאי ר' יחיאל בר' שלמה, מחבר הספר „סדר הדורות" (ראה מאמרי בגליון י"ב של „הדואר" שנה זו).

המהגר הראשון ממשפחה זו היה ר' פינחס (מנחם) מנדיל (1863—1801), שאם כי התורה לא היתה אומנותו, בכל זאת הצליח לרכוש ידיעות הגונות בספרות העברית ובחכמות חיצוניות. ביחוד אָהב את הרמב"ם וכתב עליו פירוש „אבן בוחן" וביאור מלות ההגיון; אף נסה את ידו, כר' יחיאל לפניו, להעמיד את הגירסות שבתלמוד על מכונם בספרו „דרך ישרה". ביחוד הצטיין במלחמתו עם המתקנים שבדורו. מחברתו „תשובות באנשי און" היא אחת מהקונטרסים היותר מעולים בהתגוששות הדתית במחנה ישראל. הוא רתק את הישן אל החדש — לא לבד מבחינה גיאוגראפית, כי אם גם מזו הרוחנית; אבל ראשו ורובו נשאר במחציתו השניה גם אחרי שהתיישב, בשנת 1859, בארץ החדשה.

בבנו מיכאל היילפרין (1888—1823) התבלטה ביותר התקופה החדשה. הוא החל ללמוד עוד בימי־נעוריו, מלבד השפה העברית, את הפולאנית, הצרפתית, הרומית והיוונית. הוא היה לרוח החיה בין משכילי עירו, פיטרוקוב, עוד בימי־עלומיו, ובהתאָרחו עם אָביו במסעותיו לרגל מסחרו בגרמניה, הציץ לעולם הגדול שמחוץ לד' אמותיה של עיירתו. לא עברו ימים רבים והיילפרין היה לקוסמופוליטן ולנושא דגל החירות של ההונגרים, שבארצם בא לגור יחד עם אָביו בשנת 1842.

בהונגריה התחיל מיכאל לשקוד על דלתי החכמה ביתר שאת, ובזמן קצר הצטיין בבקיאותו בספרות ההונגרית, ומשך עליו עיני בני מרום עם הארץ שבאו לבקר בספריה שלו. התנועה העממית של ההונגרים מצאָה לה הד בלב היהודי הפולאני הצעיר, ובשנת 1848

בהם אצלנו, לא בפה ולא בכתב. חלק גדול מהם הם מונחי־משפחה, שהשתמשו בהם בבית אחד ובעתון אחד ולא יותר. אבל יש עוד סוג, שועד הלשון נכשל בו. חפצים להחיות את מסכת „כלים", ושוכחים, כי בינתים עברו אלף וחמש מאות שנה, וכמו שהחליפו אנשי המשנה מונחים תנ"כיים בארמיים, חיוניים בשבילם, כך אנו נחליף הרבה משלהם ביצירות מתאימות לאסוציאציות שלאו. חושבני, כי רוזנפלד כוון במקצת לסוג זה. מלה חיונית היא קרובה לכל לב, וממלים מתות סובלים גם אנו פה וגם צירופיכם מתים ומלאכותיים. המליצה אוכלת גם אותנו. מנדלי עשה לנו במשנה ובמדרש מה שעשה לנו מאפו בתנ"ך. אני קורא את שניהם בעונג, כמו שאני קורא גם את עגנון המסגנן. אבל לשון יום־יום לא תהיה מסוגננת, היא מוכרחת להיות חפשית ואפילו ברברית במקצת. כן, פרסקי חביבי, יש שהכותב עברית „משובשת, מטושטשת ומבוהלת — לשונו טבעית ונובעת", לכל הפחות מן החיים המבוהלים, המטשטשים ושאינם הגיוניים כל־כך. ויש שהכותב עברית „מדוקדקת, בהירה ומחושבת" וסגנונו הוא „מלאכותי, רווי־זיעה ומליצי". על הדקדוק כבר דרש אחד־העם: הדקדוק אינו נצחי. ועל חשיבות העובדה של מעבר העברית מן העין אל הפה והאוזן — דבר גם ביאליק החרד על הטהרה ועל העבר. „מחושבת" — אינה מעלה גדולה, מפני שהנה ההיפך מבלתי־אמצעית. כי מהי כל המחלוקת שבינינו ובין האלקין, אם לא זה שאנו חפצים בשירה בלתי־אמצעית, והוא מכריז על השכליות. ובנוגע לבהירות, ירשני נא פרסקי להעיר לו הערות אחדות על דוגמותיו.

„ראשון במאי" — כן. אין אנו כותבים „ראשון במאי", כי אם „ראשון למאי". אבל זה לא חשוב. אפשר זהו עוד יותר רע מאשר „ראשון במאי". העובדה היא, כי כאשר ידברו בני־אדם חיים בלשוננו, לא יגיד איש „האחד במאי", כי אם דוקא „הראשון", כמו שלא יגיד איש „השנים" או „השלשה". הספר הוא ספר והפה הוא פה. ומתוך שפי כבר שולט בעטי הרבה שנים — לכן אני חוטא ואחטא. אם אחפוץ להיות בהיר, אכתוב כמובן: „מנקודת־ראות", או יותר נכון, „מנקודת־מבט", או אפילו „מהשקפה תעשיתית", ולא „מבחינה". ודאי ש„מבחינה" יותר יפה ויותר מליצית. אבל „בחינה תעשיתית" ישנה גם מוחשית, ממשית, תכנית (אני כותב בת, כי כפי שאומרים מלה זו צורית היא, משרשנו). פשוט, בוחנים באופן תכני את החמרים, וכדומה. שמעתי באמור יהודי לחברו על דבר חומר אחד „אחרי בחינה תעשיתית" וגו'. אם יקפיד מי על „בחינה" — מילא, אבל בהירות אין פה. „לא יסולח לך" דומה לי יש בתרגום „ברית החדשה", וכשנחוצה לי ציטאטה משם, רגיל אני לעיין ולקחת מן המוכן. והערה קטנה: אם אדם מכפר פני, אז אני מכפר עוונו. אבל סליחה יכולה להיות גם בלי פעול ובלי בקשת סליחה. „לא יסולח לך" — אינה פסולה כל־כך. „הדרכים המובילים להצלחה", רגילים, דומה, לכתוב „הדרכים המובילות להצלחה", אבל אין זה חשוב. העיקר הוא, כי מנקודת הבהירות היה צריך להבדיל בין הוליך, ההפעיל של הלוך ברגל בעיקר, ובין הוביל, מונח של נסיעה והובלת משאות בעיקר. בדרך שאדם רוצה ללכת, מוליכים אותו. אבל הדרך יכולה להוביל, כי בעיקר נוסעים בה ומעבירים בה משאות. שוב לא נורא. מיתפורה זו אינה גרועה מהשניה בכל אופן. „אל תפריע בעדי", שוב לא בהיר. אם יפריעני איש באופן בלתי־אמצעי, אז אומר לו: „אל תפריעני", ואם יגרום לי הפרעה, יעמיד לי איזה מכשול בדרך וכדומה, אז אומר לו: „אל תפריע בעדי". „שירות טובה" היה אחד־העם, זה שמדגיש, ש„יוצא מן הכלל כשמשתמשים בו הרבה, נהפך לכלל", מבכר מנקודה החיונית על ה„שירות הטוב" מפדאנטי. „הוא מחלק כבוד לתלמיד־חכם" — אינו גם כן נורא. „הוא מחלק „כבודים" ודאי יותר טוב מאשר הוא „חולק כבודים". אבל גם „מחלק כבוד", מנקודת הבהירות הוא נכון. כי ל„חולק" יש גם מובן מהופך. הוא חולק על השני. רואים אתם: אין השד נורא כל־כך. רעננות, פרסקי הנכבד, נודפת מכל דבור היוצא מן הפה, כן — רעננות וחיים. וחופש יש בכל מקום שאין פדאנטיות. איזה בטוי יותר בריא — איני רופא, אבל, דומה, כי היותר חיוני והיותר קרוב לפה. מחדשים ומרעננים ומבריאים כל לשון על־ידי הכנסת הרבה מן הדיאלקט לתוכה. מי יותר יפה? — תערוכה של יפהפיות למלים טרם סדרנו. ובנוגע לנקיון — אין הנקיון דוקא באבק ספרים. יש נקיון של הרעיון היוצר, ונקיון של הגיון חיוני. ואם וותרו אנשי המשנה על נקיון, בריאות ויפי התנ"ך — נכון אני לוותר במקצת על שלהם לשם נקיון, בריאות ויפי המחשבה האירופית, שבה חונכנו ושלשוננו וספרותנו ספגוה לתוכן. אינני יכול בשום אופן להיות עבד נרצע לאדונים שחדלתי מאהוב אותם. כל מה שחי בי מהם — יקר לי. בחפץ לב אני מחליף בטויים ומונחים משנתיים

זהו שתּבעתּי אני מכּם. הוא נסה לענות על הערתי ולהראות על ההבדלים. אין הבדל. אני שמח על הפּיסאריביות של בּלאנק. כּשיש קרקע וריח קרקע — אני מרגישו. ואת האקזו־טיות אני מחפּש, אף כּי גם אקזוטיות אינה חטא. גם „היאותּה" היא אקזוטית וגם „אוהל תּמורה" וגם „בּירושלים של מטה" של אורי צבי גרינבּרג. העיקר לא אוריריות ותלישות, ולא חוסר כּל מולדת של שלשום. תּהי אפילו המולדת של שלשום. בּרנר כּתב מרוסיה, מלונדון, מן הדרכים ומארץ־ישראל. מגאליציה, כּנראה, לא כּתב שם. הנבוא לדרוש ממנו את גאליציה? גנסין לא רכש את ארץ־ישראל ונשאר בּתחומה של אוקראינה. מי יבוא בּתביעות? אבל איזו מולדת שהיא צריכה להיות. ל„גולם" של לייוויק, לאבּסטראקציה, קדמו „שירי סיביר" עם קרקע ואטמוספירה, ולכן ידע להכנים גם מקצת מריח פּראג העתּיקה בּפרקים הראשונים (אחר כּך נבלע הכּל בּתוך הפּשט. אך לא על „הגולם" אני דן כּאן). אי־אפשר לחיות תּמיד בּקיטס ובוורדסוורת וב„סונגס". יש „ספּון־ריבר", ויש גם מעין ספּון־ריבר יהודי. אני אומר ספּון־ריבר בּמובן קרקע ואטמוספירה. סבל הכּושים מורגש בּתפלה של משוררים. ואם יושבים אתּם בּאמריקה בּבדידות ובנכר ובתוך כּל קושי וסבל רוחני — אדרבּה, נרגיש את זאת בּשיריכם. מדוע אני מרגיש את פּרצופו של האלקין בּמאמרו ולא בּשירו? מפּני כּי בּמאמרו יש לו אהבה (לא בּת־שמים) ורוגז. יש בּו מן הבּלתּי־אמצעי, ולזה טרם הגיע שירו. אין זעזועים, אין כּאב, אין צער. האדם המזקין נשקט עם השנים ונהיה יותר אפי אם אפשר להגיד כּך. אבל לנעורים יש כּאב ורוגז וסער. ואתּם צעירים הנכּם — ואיפה נעוריכם? מדוע אין רשמים חזקים? צהלו או כּאבו — אך נרגיש זאת. עזבו את קיטס. ינוח לו בּשלום. גם אמריקה הצעירה עזבתּו לאיזה זמן. חוסר כּל תּסיסה הוא סימן רע. הנכּם יותר מדי שלמים, ושלמות צריכה להכּבש. נולדתּם מהולים. לא טוב.

אנו מכּירים את כּל קשי תּנאיכם. יושבים אתּם בּגיהינום רוחני. איה יסורי הגיהינום, איפה הד מצב נפשכם בּשירתכם? לא, כּל עוד ויכּוחנו עקר וצחיח, צריך שנצעק, עד שיהי למחיה ומפרה. וכלום לא יועיל לכם. אנו נעיר את שירתכם מתּרדמתה. אנו את מנוחתכם מאתּכם נגזולה. בּמאמר כּבר גזלנוה. אתּם כּבר מתרגזים. עוד תּתרגזו גם בּשירה. ואז לא נהיה זרים. אז תּבינו בּאשמת מי בּאה הזרות הלא־נעימה. נסו נא לעשות רגע חשבּון נפשכם ותראו. אנו מחכּים לכם, ואנו בּטוחים שאצלכם לא הכּל צחיח ועקר, כּי יכולים אתּם להיות מחיים ומפרים. צריך רק לזרוק את קליפּת קיטס־וורדסוורת וה„סונגס" ולהיות משוררים ע ב ר י ם, ומזמן לזמן לכתּוב גם ספּור חיוני.

אותי בּריאליסמוס לא תּאשימו, ולא בּחסרון יחס ללירִיקה וליופי וגו'. איני מחסידי הכּיעור, והלירִיקה והיופי והלבנה והכּוכבים אינם אסורים עלי בּהנאה. אבל צריך, שבּתוך כּל זה יהיה עוד מה שהוא: נשיבת חיים, ריח מקום וסביבה, אטמוספירה. ואת זה לא נחדול מתּבוע, עד שספרותנו תּקבּל מכּם את המגיע לה. סופר נותן שטר לספרות ועליו לפרוע לכל הפּחות חלק ממנו. אנו התּובעים. בּא בּבלי ותבע מאתּנו — אדרבּה. תּבעו גם אתּם מאתּנו. הצרה שאינכם תּובעים לא מאחרים ולא מעצמכם. ולא יועיל לכם כּלום. בּחיי ובחייכם! את השטרות שלכם נביא לידי גבּיון. די לנו שאבדנו אצלכם את דוליצקי, בּריינין וּבּרקוביץ. אבל אלה היו מהקודמים. אתּם החדשים, הצעירים, הדור השני — לא תּאלמו. ספרותנו העניה לא תּוותּר עליכם. לא נבהל ולא נסוג.

ג

ואני שמח כּשאנשיכם מדגדגים אותנו בּמקצת. אדרבּה, מדוע לא יאמרו לנו מזמן לזמן איזו אמתּיות קשות? הוי, לוא ידעתּם את צרותינו אנו.

ומפּני שבּא אדם ומתווכּח עמנו, אז, אדרבּה, נענה לו ובלי רוגז. ד. פּרסקי עונה לרוזנפלד. אין אני מכניס ראשי עתּה בּין ההרים. בּידוע, אני מאלה היושבים על טפּת דיו שבעה נקיים. פּשוט, אין פּנאי. ומתּוך כּך — נו, אבל, כּפי שאמרתּי, אין אני נכון להסתּבּך עתּה בּסבך השאלה כּולה. אך על שני דברים צריך אני להעיר לפּרסקי. את צער הגלות אנו יודעים, אבל יודעים אנו גם את צער ארץ־ישראל. יש בּארץ־ישראל מחדשים מתּוך החיים, ויש מחדשים מתּוך הספר, ויש מחדשים לתיאבון. הנה הביא פּעם פּרסקי בּחדווה עצומה המון מונחים וּבטויים ארץ־ישראליים מחודשים, אלא שמתּוך ריחוק מקום — ומתּוך שאיבה מן המלון ומ„דואר היום", נכשל פּרסקי ויחס לנו מונחים חיוניים, שאין איש משתּמש

הרעבים. הייתי פעם חפץ שיסע ווייצמאן לתימן ולמארוקו ולאפגאניסטאן ולא רק לאמריקה. זה היה מוצא לו הד אחר בלבותינו. והייתי חפץ, שיסע עוד מי, מלבד פייטלוביץ, לכוש. יזכר לטובה נחום סלושץ, הפוקד פרקים את אחינו באפריקה.

ומאָז היה לי כל יהודי לאָח. וכשנפגשתי בגרים בסגורה בארץ־ישראל ואחר כך בועד חובבי־ציון באודיסה, נעשה חם לנפשי, וכשבאָה העגלה הראשונה (ערב יום הכפורים תר״ע, אם איני שוגה) של תימנים לבושי קרעים ושחורים כאדמה (יסלח לי פרסקי, אם איני אומר: „כשולי קדרה״) לפתח־תקוה — דפק לבי. ועד היום איני יכול לשכוח ליבנאלי את נסיעתו לתימן. כשהכנסנו ל„הדים״ ספרדי ופרסי, היה לי חג, ולקראת שיריו של פייארשטיין ב„המבשר״ צהלו כל קרבי. (אין זה מחייבני לבלי שלול את הצריך שלילה). אין לי מחיצה בין יהודים, כל הלשונות שיהודים מדברים בהן חשובות לי כאחת. כשיהודים מדברים, אין הלשון זרה. ואל תתגאה לשון אחת על השניה. יש לי „יהודית־אשכנזית, יהודית־גרמנית, יהודית־רוסית, יהודית־אנגלית, יהודית־ספרדית ויהודית־ערבית״ וגו׳. כנגדן יש דבר מאחד: ע ב ר י ת, אחת, יחידה ו ל א י ו ת ר. העברית צריכה לשוב לאחד את כולנו. הקובץ „בראשית״ מרוסיה יקר איפה לי כעד של איחודנו. העברית לא תפריד. אבל כשכואב ליהודים והם צועקים באיזו לשון שהיא — צעקתם מגיעה לאָזננו. אין לשונות ואין מעמדות בשעת יסורים.

כלפי מה אני כותב את כל זה? כנראה, עלי יהיה בכל זאת לכתוב פירוש. הבה ואכתוב.

ב

האלקין כותב דברי חבה על פישמאן. אך איך אפשר ליהודי לבלי בעוט בינתים במי שהוא? וכן קורא אני שורות אלה: „והימים אָז, בשבתו אתנו באמריקה בפעם הראשונה, ימי „הכא והתם״, ראשית הפולמוס הילדותי, המתלהלה, בין העברים שבכאן ובין העברים שבארץ־ישראל, המחדד (או „המהדד״, אות מרוסקת) עוד בספרותנו מדי פעם בפעם ומעיד, למרות עקרותו וצחיחותו בתור כח מחיה ומפרה, על זרות לא נעימה, המורגשת בין שני הצדדים שלא באשמת העלובים גולי־אמריקה, כמדומה״. ובכן, כל הויכוח הוא ענין של „הכא והתם״. מודה אני, כי המלים „הכא והתם״ בתור מלים ארמיות שתיהן אינן חביבות עלי, ולא השתמשתי בהן, דומה, אף פעם. ואם נתחבו פעם לאיזו שורה שלי, מוסר אני מודעה, כי העורך תחבן ואני לא כתבתין. וכידוע, הנה בשנים האחרונות הייתי אני המתווכח היחיד עמכם, לצערי. מדוע „לצערי״? — מפני טעם פשוט, כי חוסר ויכוחים מראה על חוסר ענין. אם הרגשתי, כי בחור אחד ברוך קצנלסון הדפיס איזה שירים שהיתה בהן נימה שנגעה בנשמתי, ואם הרגשתי בשיר יפה מחשבתי של א. רגלסון, ואם הרגשתי בספור „אמריקאי״ חיוני של האלקין, ואם שמחתי לקראת תרגומי בבלי מהשירה האמריקאית הלבנה והכושית, ואם אחרי שנתקלתי במקומות רעננים ב„בת־המים״ של בלאנק — קראתי עתה את ספורו „מעשה בחמשה פליטים״ בהמשכים, למרות אי־אהבתי להמשכים (ב„הדים״ לא היו כמעט המשכים. שותפי היקר אוהב המשכים כמוני.), ואם מרגיש אני, כי נפקד שם אצלכם משה הפרסי, שבא מאתנו ונשתתק שם אצלכם — אָז איני יכול לבלי להתווכח. כשמרגישים במציאותו של איש — מתווכחים עמו. אין מתווכחים עם מי שאיננו. ולכן אין הפולמוס שלנו פרי זרות אי־נעימה. לקראת „מול אוהל תמורה״ צהלנו פה גם אָז; ואם הפולמוס הוא עקר וצחיח ולא מחיה ומפרה, חוששני שלא באשמת יושבי ארץ־ישראל הוא. העקרות היא חזיון כפול, יש שאָשם המשפיע ויש שלקויו של המושפע הוא. ויש לנו עדויות שונות: דומניץ ופרסקי העידו על המושפע, שמעון גינצבורג והאלקין מאשימים את המשפיע. הדבר, כנראה, עוד אינו ברור גם למושפעים עצמם. ולחנם מהר האלקין בודאות זו (אגב, ד״ר ברנשטיין ב„צוקונפט״ הבין את כוונת הדברים, ונתן להם פירוש נכון).

שמעון גינצבורג כתב נגדי דברי מרורות. לא אני האָשם אם חושדים בי במה שאין בי. אם יבוא יום ואתם שם תכירו את הלקויים הפנימיים ולא רק את החיצוניים לבד, תבינו, כי מי שכתב וחזר וכתב על „אמריקאיות״, לא התכוון לא לקנטר ולא להשפיל. בטוח אני, כי יבוא יום ויבינוני האמריקאיים, כשם שהבינוני אחר כך הגאליצאיים; ואם לעת־עתה עוד נמצא ויכוחנו בתקופת עקרות וצחיחות — מילא. אני איני חושב את האמריקאיים לעקרים ולצחיחים, כי אם פשוט, למצחצחי עצמם לדעת. אבל זה יעבור.

מענין: הלל בבלי דבר אתנו משפטים ותבע מאתנו ארץ־ישראליות. הערתי לו: הרי

מי יצא ראשונה את האפותיקה אינני זוכר היום.
בקצף ובבושת פנים יצאנו שנינו.
ואת הצנצנת הכחולה פוצצנו על אבן. לא רחוק מבית־המרקחת. וכל הטאראנטולים התחילו נפוצים איש לעברו, מעין כתמים גדולים מכוערים וחיים.
— עסק ביש! — זרק גרישקה כלפי חלל העולם.
ממש כמו שהיה זורק אמרא זו אביו — הרשקה סקאזשני:
— עסק ביש!

זיכטנגרונד, אוקטובר, 1926.

יעקב רבינוביץ:

בְּלִי רֹגֶז

א

נהניתי ממאמרו של האלקין על פישמאן המנוח. זהו היחס, שלו אנו מתפללים. חבל, שיחס זה לרוב מופיע אצלנו רק אחרי מות האדם, או, לכל הפחות, אחרי שפסקה נבואתו. בשביל האדם החי והפועל אין לנו מלה מעודדת. את זה אנו מפקירים לבדידותו, ויוצרים סביבו אטמוספירה של „קול קורא במדבר". מילא. טוב, לכל הפחות, אם יש לנו מלה אנושית בשביל המת. גם זה מראה, שלא הכל קפא עוד.

כי מת־מת ומזלו. היו גם מתים שהקרח סביבם לא נמס. פישמאן זכה למה שלא זכו רבים אחרים. ואין פלא. הסופר העברי צמא להתענינות, להבנה ולטפול בו. פישמאן אהב וטפל. והסופרים הרגישו, כי נסתלק האוהב היחיד ממחננו. הוא אהב, ואצלנו גם לא קל לאהוב. קל להיות שווה־נפש, אך ישמרך אלהים מאהוב. כמה סבל אותו פישמאן מאיסטניותנו; כמה חזר אחרי רבים לקבל מהם רשימה ביאוגראפית — ולא קבל. לזלמן רייזין העבודה יותר קלה. שם אוהבים את הפרסום. אצלנו אין אדם בורח מאחרים שמא יפרסמוהו, אבל אין אדם עוזר לפרסום עצמו. יש לנו כבר גם חוג של רודפים אחר הכבוד, אבל מספרם קטן. לעת־עתה האיסטניסות שולטת בנו. ה„אני" טרם נהיה לבן־בית אצלנו. וכשאנו נפגשים ב„אני" של צעירינו בשיר ובמאמר — נפשנו סולדת. מה לעשות? טוב או לא טוב — אבל כך הוא. אחרים, כנראה, לא נהיה. נשאר כמו שהננו.

ובתור יוצא מן הכלל אספר מעשה בעצמי.

מעשה לפני חמש־עשרה שנה לערך שפרסמתי ב„העולם" שני פיליטונים על גאליציה ורומניה. דברתי אז קשות עם השתים, אלא גם העירותי: גאליציה נותנת תקוה ורומניה אף זאת לא. נזדעזעה גאליציה והתחילה להמטיר מחאות ומאמרים. מהעתונות הגדולה שלה ועד העתונות הזופניקית, הפרובינציאלית הקטנה לא היה כמעט עתון שלא נפגעתי ממנו. היו אמנם פה ושם בודדים, שהודו במקצת, אבל הרוב מחה והרגיז (אוסישקין מסר לי אז בעל־פה גם את רוגזו של אדולף שטאנד). מרומניה לא נשמע אף קול, כמו מבית־קברות. דבר עלינו מה שתרצה, אנו איננו קוראים, ובכלל אין לנו ענין. ועד היום אין קול מרומניה. (ביסאראביה ויתר הנפות החדשות לא נת„רמנו" עדיין). ולהיפך — גאליציה נהיתה לכח ער, חי ופועל.

שנה־שנתים אחרי כן נפגשתי בחברינו הגאליצאיים בארץ־ישראל. וראה זה פלא: דומה, אף אחד מאנשינו פה לא נהיה כל־כך קרוב עם הגאליצאיים כמוני. היו גם אנשים שחשבוני לגאליצאי. איך קרה הדבר? פשוט, מכיון שיש ענין — אומרים גם דברים קשים וכשאין ענין — מבטלים בשתיקה, ודי. חונכתי אצל אב, שהיה קורא את „המגיד" ו„הלבנון", ואחרי מותו קראתי אני הילד בגליונות שמצאתי, ונודע לי, כי ישנם יהודים בארצות היותר רחוקות. וגם „אבן־ספיר" מצאתי בין ספרי אבי, ונודע לי, כי ישנם אחים יקרים בתימן. אז בימי „המגיד" ו„הלבנון" לא היו אז „אידישע אידען" ו„יאהודים", כי אם יהודים. כשנסע ר' משה מונטיפיורי לפרס, אסף „המגיד" נדבות לטובת יהודי פרס

זין־זין! זין־זין־זאג!
הכריזה עלינו הדלת.
זה לא נעים, שהדלת מכריזה על הבא. יש שיותר נעים להופיע פתאום, כמתוך המרחביה.
עמד פוחודקה מעבר לשלחן נטול־משקפים ומבליט עיני סרטן גדול וקצרי־ראות מתחת לגבותיו העבותות־פרועות, מעפעף תכופות־תכופות עפעפים כבדות וטפוחות. שפתו התחתונה בולטת, נופלת כלפי מטה, כאילו מתוך חולשה. גם זקנו גם שפמו הקצר עבותים־פרועים.
על־ידו עמדה הזוננפלדיחה, שחומה ושחופה, גם היא בולטת עינים גדולות שחורות על גבי פנים קטנים וצמוקים, תבנית גולה על גבי צואר, שדוף שחרחר־כתום רחב למעלה וטעון מורזנה של ילד זקן נשקף מעיניה.
נכנסנו ועמדנו שותקים ונכלמים.
— שלום למר!
שלום זעומה סנן פוחודקה דרך שיניו. — מה רצונכם?
עמדנו מחרישים.
— דבר!
— דבר אתה!
— אתה תדבר.
— אתה תדבר!
מרת זוננפלד עמדה בפיעור פה כל שהוא.
אלכסנדר השני הביט ישר לתוך עינינו מעל הכותל, ופרצופו העדין והיפה מלא הוד והדרת מלכים התכוון בזעם כלפי פנינו — מבלי אומר.
אלכסנדר השלישי מצמץ בעיניו החשדניות מתחת למצחו הגבוה וזקן תבנית מטאטא יורד על חזהו — מביט בנו בנזיפה חרישית.
זוננפלד עפעף תכופות־תכופות בשמורות הכבדות ועיני והטובות והעיפות סוקרות בנו בטביעה מוזרה:
— תנו את הריצפט! הבאתם ריצפט?
— לא הבאנו ריצפט, הבאנו רפואות.
— מה הבאתם?
— עכבישים!
— שממיות!
— טאראנטולים!
— מה הבאתם? — רקק פוקודקה תכופות לימינו. — פפ־פה־פפף! עכבישים? פה־פה־פפף כלפי שמאל — עכבישים?
— שממיות!
— טאראנטולים!
— ועקרבים אינכם רוצים, שוטים שכמותכם? כחטה־בחטה, פה־פה־פפף, לימינו — מאמינים הם, כי העכבישים משמשים תרופה. פה־פפ־פפף, לשמאלו — כנגד עקיצתם של נחשים. פה־פה־פפף...
— רק בעשרים פרוטות, — נסה גרישקה לחלצנו מן המצר, והוציא מכיסו את הצנצנת הכחולה.
השמן הזך הפך עכור. מין לבנונית־מכתימה נכנסה בו. הטאראנטולים עולים ויורדים, נאבקים עם מר המות, נתקלים זה בזה ברגליהם, עולה זה על גב זה ונופלים יחדיו. לא היו שחורים, אבל נראו יותר גדולים ויותר איומים מן השמן שדבק בשערותיהם.
— אוי, אוי! — התפלצה אשתו של פוחודקה.
לקול קריאתה התפרצה לחדר גם דורקה בתם. גם היא בעלת עינים בולטות, שחורות, גדולות.
התיז הפרוביזור פפיותיו הן לימין והן לשמאל, מתכוון כלפי גרישקה:
— בנו של מי אתה?
— אני? אני? — גמגם גרישקה, — בנה של אמא שלי.
— בנה של אמא שלך?
— לא! — מסרה מודעה דורקה הארורה, — הוא בנו של הרשקה סקאזשני.

טוב לאכול קוגל לאחר ששבע — וגם זה על פינכה שלך. היהודים שלכם... — הקבצן קפץ פתאום ממקומו, תפס במטה והלך לו; לא הגיד שלום.

מרחוק נראתה כרכרה. צלצל־פעמון הכריז על כרכרת הפוסטה.

עברה הכרכרה על פנינו. ישב בה מישקה הפוסטאליון כרוך במעפורת, מגבעתו נתונה על מלוא מצחו לחטמו. נצב ה„מליח" שלו (כך היה קורא לחרבו) נוצץ על נחשתו.

— זה באו מן המסע הראשון.

בקצה הדרך עפרו בעפר עוד כרכרות ועגלות.

— נשוב הביתה. הגיע זמן סעודה של צהרים.

הסתכלנו בצנצנת. היה עוד מקום לעכבישים, אבל השעה באמת מאוחרת.

עברה על פנינו עגלה.

גרישקה הסתכל בנהג.

זה בנו של פרקה לקוי. כשמרדו בני הכפר בנסיך קונסטאנטין ונצו על הקרקעות, באו נוגיים *, הקיפו את בית־פקידות הכפר ואת הכפריים הזעיקו לאספה. ושתי עגלות ענפי עץ עבות הביאו ולקו את כל הגויים. בסדר, זה אחר זה. כשבא תורו של פרקה ושאלו לשמו, ענה: אני לקוי, ופטרוהו.

נדמה לשר הממונה על הלקיה, שלא לקו אותו ושאל את זקן־הכפר. העיד גם זה: „לקוי", ופטרוהו.

גרם לו השם שנפטר.

קרבה עוד עגלה. עגלה פשוטה. ישבו על המושב שני גויים, וגויה זקנה על קרקע חיק־העגלה ועל כל גוש וגוש קפץ ונתר גופה.

התבוננה בנו.

עמד גרישקה וקרא:

— חשור באופן, היא?

— מה אתה אומר? — פנה הגוי הנהג.

— תתקל. חשור באופן.

— בן הכלבה! — איים הגוי במגלב.

— כבדי־כלב, — זרקה כלפינו הגויה.

לא הבינונו מפני מה, אבל חשנו, כי יש בזה מן העלבון להיות כבדו של כלב.

— נלך!

קמנו ופנינו כלפי הכפר.

בא מאחורינו קול קשקוש עגלה.

כלב נושם בחזקה מתוך פישוט לשון־זהורית קופץ אחרי העגלה.

— אבא אומר, כי אין טוב מלעמוד על מקומו בפני הכלב.

— נעמוד!

עמדנו.

הריח בנו הכלב — ויט אלינו כחץ מקשת.

אנו עמדנו. אולם כשקרב עד כדי שתי פסיעות, נתק גרישקה ממקומו והתחיל בורח. פנה אחריו הכלב.

לא יכולתי גם אני לעמוד וארוץ — אחרי הכלב.

תפס הלה במכנסו של גרישקה. פרץ גרישקה בצווחה איומה. מיד נתקררה דעתו של הנבחן, ומתוך דהרה אטית שב אל בעליו, מבלי להשגיח בו.

עמד גרישקה בוכה וידו על קרע מכנסיו ותחתוניו.

— ומפני מה רצת?

— ומדוע רצת אתה?

— אתה החילות!

— לא, כי אתה!

עד שהגענו עד בית־המרקחת שתקנו.

---

* שבט טאטארי.

החמה הכאיבה למפרקתנו.
לטאות ירקות־חוורות ואפורות טסו ונעלמו.
עיפנו. ישבנו מזיעים על־יד הדרך.
ובעודנו יושבים ולועסים לחמנו, נגש אלינו יהודי קבצן, הולך רגלי מעבר התחנה, תרמילו על שכמו ומטה כבד בידו.
עבר עלינו. הסתכלנו בזקנו המדולדל, זקן־תיש מזקין, ובפאותיו המסולסלות.
שב הקבצן וישב על ידנו.
— שלום, ילדים, יש בכפר זה יהודים?
— יש!
— ואיפה הם גרים?
— ברחוב־היהודים, ברחוב־היוונים ומסביב לשוק.
— והם הרבה?
— מלא בית־המדרש וה„פולוש", — ענה גרישקה.
עיני הקבצן לטפו אותנו רכות.
— כלום יהודים אתם, ילדים?
— אנו יהודים.
הקבצן קרב אלינו יותר, פרק את שקו.
דבר יהודית.
— יהודים? ואני דמיתי, כי שקצים אתם. ואיה הפאות שלכם?
— כלום רב או שמש אני שתהיינה לי פאות?
— ואביך אין לו פאות?
— כמובן, אין.
— כמובן, — חזר על דברינו הקבצן. — וציציות יש לכם?
— יש בשבת כשאנו הולכים לבית־המדרש אנו לובשים טלית־קטן.
— בשבת? והיום לא! ובחדר אתם לומדים?
— לא.
— בחורים שכמותכם גם קרוא וכתוב אינכם יודעים.
— אנו יודעים.
— אל ה„קלאס" אנו הולכים.
— מה זה קלאס? — תמה הקבצן.
— ואני דיזשורני, — אמר גרישה.
— דידורני, — חזר על דבריו היהודי. — מה זה דידורני?
— אינו יודע מה זה דיזשורני? — המשגיח על הסדר והמאסף את קונטרסי־הציונים.
— מה זה ציונים?
— ציונים המה ציונים.
כנראה, לא הספיק לו לקבצן ביאור זה. הוא לא הבין.
— וגמרא אתם מריתים?
מה זה „גמרא" לא ידענו אנו.
— בני כמה אתם?
— בני שמונה.
— בני בן שמונה ולומד גמרא, — דבר בגאון. — יש לי עוד בן בישיבה.
— מה זה ישיבה?
— יהודים משונים, — קצף היהודי, — דידורני הם יודעים וישיבה אינם יודעים. אינכם יהודים! אתם גויים! גרועים מגויים. הגוי אין לו מצוות ואין לו כלום! אתם אפיקורסים, משומדים להכעיס. המה יהודים! יהודים — אצלינו.
— ומאין הוא?
— אני מסוראז, פלך צ'רניגוב. נשרף אני. יש לכם כסף? תתנו נדבה. מצוה גדולה לתת צדקה לעניים. גם מצוה זו אינכם מקיימים. אני אינני הולך אצל היהודים, אני הולך אצל הגויים. יהודים שלכם מה הם נותנים? פרוטה, שתי פרוטות. הגוי איננו אוהב לתת כסף. הוא נותן ביצה, שתי ביצים, איפת שעורים, חצי הככר לחם. עם יהודי

רשרשנו בכוונה ברגלנו בחציר ובספיח־החיטה, כדי להפחיד את החיה שבה.
נתר צלצל — ומתוך קפיצה ישב במרחק צעד.
נתר צלצל שני. דלקנו אחריהם כדי לצודם בכף קמוצה.
שמעתי את קולו של גרישקה:
— גם הארבה יש!
— נו? איפה? הראהו לי!
בין זרת ובוהן תקוע ארבה ירוק־ירוק וכנפיו תפוסות. והוא פוער פיו, ארבע לסתות קטנות נגלות וסגורות שוב על פיו הקטן.
— לא כדאי לצוד צלצל אם יש ארבה.
הלכתי אחרי גרישקה.
גם אני צדתי ארבה. שמתיו בכיס מכנסי.
כך עברה עלינו שעה.
— אני יש לי! — הריע לפרקים רעי.
וכך הייתי מריע גם אני לו:
— אני יש לי!
מקץ שעה היה כיסי מלא.
פתאום הרגשתי כאב גדול ברגלי, במקום ששם כיסי. מיד הבינותי, כי ארבה נשכני.
הכנסתי את כפי לתוך כיסי והתחלתי מוציא את הארבה ומשליכו החוצה.
אחדים נמעכו, אחדים יצאו ברגל וכנף, אחד ראשו נמלק וחוט דק ולבן נמשך אחריו.
— הבאמת הם נושכים כך?
לקח חיה אחת בכפו ויגש אל פיה קצה־אצבעו.
הרגיש הארבה. נפרדו זו מזו ארבע לסתות ואחזו באצבע.
— ראה! אני אינני מתירא.
— יודע אתה? נחדל מן הארבה ונתחיל לחפש אחרי העכבישים.
פסענו מרכינים ראש, מתבוננים בקרקע עד שנתקלנו בחור.
ישבנו על עכוזנו והתחלנו מתקנים עצמנו לעסוק בעליה של עכביש.
גרישה הוציא את החוט שלו, בדק את החוט ואת „כזית"־הזפת והורידם לתוך החור.
לא רצתה השממית לתפוש.
גרישקה הוריד שוב.
ישבנו, שתקנו וחכינו.
— ודאי שאיננו בביתו.
— אנסה אני.
בדקתי בכלי־צידי והורדתי.
ה„כזית" נכנס בחור, נתקל בכותל, נטה הצדה והתחיל לרדת לאט כמגשש. הורדתי והוצאתי. ושוב הורדתי. נתקל ה„כזית" ועמד. שוב העליתי ושוב הורדתי במהירות ושוב עמד, אך באצבעותי חשתי, כי לא בדבר קשה נתקל — לא בקרקע, אלא בדבר רך חוצץ בינו ובין הקרקע. לא פקפקתי אף רגע: ודאי שהשממית שם.
תופפתי כמה פעמים על אותו גוף חוצץ בין הזפת והקרקע: אחת, אחת ואחת, אחת ושתים. — — —
מאן דהוא תופס בזפת.
לאט־לאט הוצאתי את החוט, ובו ברגע שהגיע עד שפת החור הוקל החוט. על שפת החור עמדה חיה חשמה שחרחורת. ארבע עינים קטנות־קטנות מביטות בזעם. בבת־אחת נרתענו שנינו מן זזחור.
מצאנו מקל, ובאותו מקל הנסנו והדפנו את החיה אל מאורתה ושוב ישבנו כפופים על פתח החור.
היתה הערבה מחרישה. הדומיה הגדולה והקדושה נסוכה עליה. באפסי מרחקים נראו מעין רקיעים כספספים, שלא היו אלא מראות כזבים, טובלים בחומו של יום. כתולעת ארוכה, אדומה־כהה, פזיזה, נחפז מסע־המשאות, מעלה פיח אפור־כהה, קופא במרחביה ונמק לאטו על עמדו.
איזה חיה בלתי־נראה שרקה על גבי תלו.

על הפרונטון ממעל מרחף „אל צואות" בטלית כולה תכלת כהה, ידיו פרושות וזקנו ותלתליו לבנים־לבנים. כליל מלאכים קטנים־קטנטנים נטולי־גו — אך ראש וכנפים — מסביב לו — מימינו ומשמאלו.

בבת־אחת התחלנו אנחנו:

„שקץ תשקצנו, תעב תתעבנו, כי חרם הוא!"

שנינו ושלשנו.

משמשתי בכיסי. שני מטבעות בני חצי־אגורה שם מונחים. חסר אך מטבע שלישי.

וכשיהיה לי השלישי, אז אזרוק אותם על בית־הכניסה. צריך לכוון שיעברו על מעל הצלב — ואז תבלע האדמה את בית־הכניסה.

זה ידוע.

שני מטבעות כבר היו לי.

אצלנו אין לקנות שום דבר בחצי פרוטה, ומשום זה יקרי־המציאות מטבעות אלה.

חלונות בית־הכניסה הגבוהים והצרים, סגורים ברשת ברזל מבחוץ, התבוננו בנו זעומות.

בדרך פגענו בתעלה מפוחמה ושיירי גזעים מפוחמים בה. — שרידי הזבח הגדול ביום־גנוסיה של אותו בית — בראשון באוקטובר, — שאז היו מעלים על המוקד בתעלה זו קלחת־ענקים ושולקים בה בשר־פר בן־בקר בתוך מרק־חמיצה לכל המון העם הבא לכבוד הכנסיה והיריד. סרנו אל התעלה ועבר בקפיצה גדולה אל מעבר מזה.

זה עלה לנו יפה.

מעין ניחוש היתה לנו קפיצה זו.

והיתה לנו נחת־רוח מתוך הקפיצה.

על קרן רחוב־היהודים ורחוב־התחנה נדף כתמיד מאז ומעולם ריח ערב של יין־שרף בא מן המרתף. אנו ידענו, כי בה בשעה יושב שם בתוך אותו הריח הערב והצנה הנעימה של מרתף בקיץ מישקה החגר ומצייר על גליון את תמונתו של מיקולאי הקדוש. צבעים מכל הגוונים עומדים לפניו.

הלכנו מעבר הרחוב מימין.

היו שם בתים מועטים וגדרי־חצרות ארוכות גובלות לגנים וגנות־ירק ושטחי אדמה זרועים שעורים. גדרים של עפר ותעלה מלפניהם וגדרים עשויים מקלעת עץ־עבות וערבה.

והכל, הכל טובל בדומיה עמוקה ושפע של אורה. חרולים מכאן ומכאן. ושביל עובר על־יד החצרים והדרך האפורה והמלאה אבק עמוק ורך באמצע הרחוב.

אחרי כן עמדנו על־יד הפחם דורוש וביתו השקוע בקרקע. בתוך ד' עמודי־עץ סמוכים לבית משמשים מקום לנעילת פרסה לסוסים, התכנסו כמה „גויים" והיו מכניסים לחופה זו סוס מסרב. אחד מושכו ברסן ואחד מכהו באגרוף כלפי שיניו. היה הסוס זוקף אזניו, מגלה שינים גדולות וכתומות ומשליך ראשו כלפי מעלה, כורע אחורנית על רגליו האחורות, מביט בעינים פכחיות ומבוהלות בדורוש.

לא סרנו מן הבית עד שדורוש עוטה סנור־עור וקובע את הפרסה. והלכנו.

תיכף לחצר האחרונה חסרת־בית ומסוגרת גדר־עפר התחילה הערבה.

כאילו פתאום — נפחה עלינו ברוח אפה הקל, הערב והריחני.

פסענו בצעדים אטיים בדרך המלך בשביל ניכר מתוך עשב כמוש, מאובק ומעוך מדריסת רגלים.

ירק חוור עוטה את כל הערבה.

לצדי הדרך יש שהציצו פעמוניהם העדינים של פרחים לבנבנים־ורודים נודפי ריח־שקדים.

גבוה־גבוה על ראשינו נסר שמש — בודד ברקיע. הדומיה הגדולה רמזה לנו בלי־אומר לשתוק. ושותקים הלכנו.

צלצל אפור גדל־רגלים קפץ ונתר וישב על שרוולי.

— אי! צלצל!

ובו ברגע שרצה הלז להראות כנף כפולה ומגלה את השחור שבו בתוספת הכחול, אחזתי בכנפיו היבשות.

— ודאי שרבים הם פה, צריך לצוד אחרים.

נסור אל הדשא.

יצאנו אל ככר־הספיח, אל השדה שלא נעבד השתא ופניתי אני לצד זה, גרישקה לצד זה.

— למה הוא נחוץ ?
— נחוץ למה שנחוץ.
— ובכן, טול לך את המברשת והסר את קורי־העכביש ואת הרבב.
— ואחרי כן תתני לי את השמן ?
— אחרי כן אתן לך את השמן.
אני בקשתי כף אחת שמן.
אמרה אמא : לך וקח, ולא תרבה משתי כפות.
ועל סמך זה לקחתי שלש.
נחת־רוח רוצה אני לעשות לפוחודקה הרוקח.
פוחודקה זה לאו דוקא פוחודקה שמו. שמו באמת זוננפלד והוא פרוביזור. והוא האחד והיחיד החי בכפרנו על־פי חוקי איזה היגיינה.
בכל יום ויום הפרוביזור יוצא לשוח, בשעה ידועה ולזמן ידוע עד מקום קבוע. מקלו בידו ומשקפים על עיניו קצרי־הראות.
— שלום ! שלום !
מחליפים הוא והנפגשים בו.
— לאן מר ?
— „וו פרוחודקו", פה־פה־פפף... כלומר, „לשם טיול". ומפני שהוא מתקשה בריש שינית, נשמעת החית במקום הריש ויוצא לו — פוחודקה.
וקראו לו משום זה פוחודקה.
בני כפרנו — כלומר היהודים — יוצאים לטייל אך בימות החג ובשבתות.
ואז הם מטיילים עד הטחנה הראשונה — זו של פאסקו, ולעתים רחוקות עד השניה.
בנוגע לזמן, הם משכימים לקום בימות החול ומאחרים בחג.
בלילה, אם בסתיו הם מקדימים לישון ואם בקיץ הם מאחרים קצת.
ובכלל אין להם כלל חוק וחוק. כבא אל היד. והטיול גם הוא בא לשם היגיינה. לאו כולו עלמא יודע, כי ישנה בעולמו של הקדוש ברוך הוא בריאה זו — אלא יוצאים לשם תענוג־חג בלבד.
ואז — פוסעים עקב בצד אגודל, בראש מורד קצת וזקן נוגע בחזה וידים משולבות על אחורים. העינים מתבוננות אגב סקירה ממושכה בכרכרת־הפוסטה החולפת, בחלונות מוגפים תריסים ירקים, בשער חדש עומד להגמר ובחטמי נעלים מאובקות, בעגלה טעונה ובכלב מחפש דרכי בעליו, ובכל דבר שיש לראות בו בככר הגדול, ארכו פרסה ורחבו מחצית הפרסה.
פוחודקה הוא יודע מפני מה הוא מטייל ולשום מה הטיול, והוא עושה טיולו בישוב דעת מיוחדה ומעין גאווה על כל גופו הנוץ.
כל הפוגעים אותו מברכים אותו.
גם הגויים.
כשהוא נוסע העירה, על חזהו ציון עשוי כסף עם תבנית נשר — ציון כגודל כף של יד.
אין בריה אחרת בכל הכפר שתהא לה ציון מעין זה.

את גרישקה פגשתי על קצה הרחוב.
— לחם יש ? — שאלני. — בקבוק יש ? ושמן יש ?
— נלך בדרך אל התחנה.
— טוב !

גרישקה חכה לי בקצה הרחוב.
— איך נעבור : על־יד הרחוב או על־יד בית־הכנסה ?
נמלך גרישקה בכליותיו וגזר :
— על־יד בית־הכנסה. על־יד הבתים הרבה כלבים, מוטב נסור אל בית־הכנסה.
שמש בוקר שם מטרה לחציו את כתלי בית־הכנסה הלבנים המאירים בברק־סיד זה אך נמשח.
ארבעת העמודים אשר לצלע הבית עמדו בולטים קרן אחת ועומים צל כהה מקרן מכאן.

— הכבשים חופרים באדמה ברגליהן ואוכלים את העכביש, שנשיכתו מות.
— אין לך תרופה בדוקה ומנוסה משמן, שבו טבעו עכבישים, שהם מטילים לתוכו את ארסם.
— זה מועיל גם נגד נשיכת נחש.
סוד זה נודע לי.
— מה אתה סח? — פקפק גרישקה בדברי.
— כל הרופאים משתמשים ברפואה זו.
— ויש להשיג שמן זה באפותיקה?
— ודאי — גזרתי גזירת אפריורי, — בכל בתי־המרקחת ישנו.
— וגם אצל פוחודקה?
— ודאי!
— יודע אתה מה?
העכביש שלנו לא רצה לעלות — אינני יודע משום מה. זה כמה פעמים שהורדנו את החוט, ושב ריקם כלעומת שבא. — היה לנו פנאי לספר.
— יודע אתה מה? נביא לו, לפוחודקה, עכבישים אם הוא צריך להם; מלוא הצנצנת נביא לו. יתן לנו כמה? יתן לנו עשרים אגורה. היודע אתה מה? נלך מחר. בבוקר. הבא אתה שמן. גם אני אביא שמן וצנצנות. ועשה לך חוט חדש.
— אני אכנס אל שאפוצקה הסנדלר. הוא תופר בשבילי מגפים. אבקש ממנו, כי יתן לי זפת וחוט.
— ולי יתן גרישקה הסנדלר.
— אתה יודע, אנחנו נצא אל המגרש, אצל אסמי־התבואה. — שם ודאי יש הרבה.
— הכנס אלי מחר בבוקר תיכף לאחר שתקום.
לא רצה העכביש לאחוז בחוטו של גרישקה.
— תן לי, אנסה אני, — אמרתי לו.
— זכור ואל תשכח לקחת לחם — קורא לי מקצה הרחוב רעי.
וכשנפרדנו, מהרתי — „מסתי", כדברי אמא, הביתה. תיכף ומיד עליתי על הגג אל הערמה, אשר בפנה שם מצאו מנוחתם צנצנות ובקבוקי־רפואות, שיצאו בדימוס או נפגמו.
לפוחודקה — שוויתי לי — יפה שתבוא הרפואה מלכתחילה בבקבוק בא מן האפותיקה.
באו לידי שני בקבוקים: אחד לבן, גדול ואחד כחול. על גבי קרקעם השופע בולטים גם לזה גם לזה צורת מספר 6.

לא ידעתי באיזה אבור.
ולאחר שנמלכתי בכליותי לקחתי את הכחול.
רק לעתים רחוקות ראיתי סמי־רפואות בכלי כחול. ודאי שזה סימן לרפואות מובחקות ביותר.
ירדתי.
טביעת־עין יש לה לאחותי.
כשנגשתי אל אמא בבקשה לתת לי שני כפות „שמן זהורית", הכירה בי.
— על הגג היית!
— שמא סוברת היא! למה דוקא על הגג?
— וקורי העכביש מנין הם? — הלמתני שאלתה.
בנאמנות, אין מנוס ואין מפלט מפני הילדות הארורות!
— איזה קורי־עכביש? — נסיתי לעמוד על עמדי.
— אלה שעל גבך ועל ראשך. ורבב כולו חמר על ארכובותיך.
העיפה בי עיניה הגדולות אמא וסיימה:
— מה בקשת שם?
— לא כלום, אלא בקבוק.
— והבקבוק למה הוא בא?
— נחוץ הוא לי, לתת בו את השמן.
— והשמן למה לך?
— נחוץ הוא לי.

שאול טשרניחובסקי:

עֵסֶק בִּישׁ

היו ימים וגם אני הייתי בסוחרים.
סחרתי עם רעי גרישקה.
בתוך הצל המעובה אשר לגנת בית־אבותיו, המלאה ריח נודף של עלי־אקקיה כמושים, עשינו מקח־וממכר בעלים יבשים מרוחים. אנחנו קראנו לזה תה.
הייתי קונה אצלו עד שפסק התה שלו.
ואז קנה הוא אצלי עד שאפס התה שלי.
וכך חוזר חלילה.
אחרי כן סחרתי עם הרבה מחברי.
סוחרים בתבואה היינו.
היתה שנה אסומה, אשר כמוה לא זכרו גם הזקנים שבדור, ו„קונטורות" צצו מכל כנפי־ארץ, אשר עד אז לא שמענו את שמעם.
בו בקיץ נתעשרו האמידים, העניים נעשו אמידים, גם הסוחר העני הרוויח. ובולמוס המסחר בתבואה אחז את כל הפלך.
נאמני־הקונטורות נסעו מכפר לכפר עם אזורי־עור „זאמשה" על גופם עשויים תבנית כיסים רחבים מלאים שטרות.
תחת הכסף היו לנו מעטפות של סוכריות: סוכריות של לאנדרין — שווין רובל אחד, סוכריות של פירות (גלאדקוב) — שווין שלשה רובלים. מעטפות של סוכריות ממעבדות יקרות־המציאות — שווין גדול יותר.
בנינו לנו מחסנים: מחסנים לתבואה ומחסנים ל„כסף". לפרעה היו אך מחסנים לתבואה: פיתום ורעמסס; אבל לנו היו מיליונים. לכל אחד מאתנו.
כעבור ימים רבים שוב זכיתי, שיהיו בידי מיליונים של שטרות, ובמחירם אי־אפשר היה לקבל גם אותה מכסת התבואה, שהיתה בידינו „אז" בילדותי.
לפעמים אין בין בנין־ילדים ובנין־אבות ולא כלום!
סוף־סוף נתחוור לנו, כי כסף שברי חרס וכסף־מעטפות של סוכריות אינו אלא שטות.
והתה שלנו וגם התבואה שלנו אינם אלא מעין סחורה,ורצינו לעסוק בסחורה שיש בה ממש, והכסף שנרוויח בה יהיה גם כן כסף ממש.
אודה ולא אבוש, כי לא אני באתי לידי המצאה זו, אלא רעי גרישקה.
מה שהוא עתה — אינני יודע. דומני, שהוא קומפוזיטור. אז היתה לו נטיה גדולה להיות סוחר.
בר־סמכא היה בעיני לגבי ענין זה.
ופעם, כשהיינו עסוקים אני והוא, יושבים על עכוזנו, כופפים ראש על מאורתו של טאראנטול, כלומר, עכביש־האדמה הגדול והשחור, מורידים לתוכה כ„זית" של זפת תלויה בחוט של סנדלרים מזופת, כי כן היינו צדים את העכבישים הללו.
שני דרכים לצוד אותם.
שופכים בחורו מים עד שהוא עולה ועומד על פתחו, או מורידים לתוכו את החוט עם הזפת.
העכביש שולח בזפת את שיניו ואוחז בה ברגליו השעירות, ואז מוציאים אותו.
יד רגילה מרגישה תיכף ומיד כשהוא נאחז בחוט.
לשום מה היינו צדים אותם, אינני יודע עתה. פשוט, היינו צדים, כשם שהיינו פתאום הולכים לצוד פרפרים, או את הצלצל, או הולכים וגוזלים את הביצים מקן־אנקורים תקוע בשפות גגים ובתוך צינורות־המים.
וכך היינו יושבים, כרוכים על שוקינו ומספרים בענין העכבישים:
— כשנשרף בית־המקדש היו העכבישים נושאים עצים והאנקורים הביאו מים במקוריהם לכבות את השרפה.
— ומשום זה אסור לנגוע באנקורים ומצוה להמית את העכביש.
— הישן בשדה ישכב על פרווה של עור־כבשים, העכביש אינו סובל ריחה של כבש.

המליצה במובנה שלנו היא כמעט חזיון עברי מיוחד, שאין כמותו בשום אומה ולשון. והסבה לכך אחת שהיא שתים: א) שהספר ח י ה את הלשון לדורות; ב) שהלשון חיה ב ס פ ר בלבד. הראשונה שמרה על קיומה ועל טהרת צורותיה; השניה גרמה לתלישותה ולאפשרות ה מ ד ו מ ה לראות בה לבוש בלבד. עובדה אחת ה נ ע ש י ת ס ב ה ל ד ב ר ו ה י פ ו כ ו. זה אפשר.

ה

בואו ונחזיק טובה לאחד־העם, שהוא היה מן הראשונים בתקופתנו שחשו בכך. הוא י ד ע את המליצה והתבונן למרוד בה. ואגב מרד הרחיק לפעמים עד כדי „ברבריזמים", ובלי ספק בכוונה. על „אמתיות" העברית שלו ודאי שאין לחלוק — ואף־על־פי־כן היה הוא המתחיל ב ש ח ר ו ר ו של הבטוי ממחלצותיו ובקרימת עור על המבוטא. הוא התחיל, אבל הדור שלאחר ההתחלה לא המשיך, ואין צריך לאמר, שלא גמר. אדרבה: נסיגה לאחור אנו רואים; ולפנינו בימינו שני דרכי בטוי בעברית: האחד הוא הנקרא „החי והטבעי", כלומר, אותו הדבור „השוטף", הפוחז והמלאכותי, שאין בו לא הא ולא הא, לא מכובד המסורת ואף לא מרעננות החיות; והשני היא המליצה בצורתה החדשה ובאמצעיה החדשים. הראשון ר ע ב תמיד, מדפדף הוא במלונים ה ל ו ע ז י י ם ותדיר חסרה לו איזו מלה, „כיצד תאמר בעברית?" — והשני ש ב ע תמיד, הוא „צולל" בנבכי ספרותנו ומעלה חרסים ומצרפם למוסאיקה מנומרת, ועליה גאותו, וזוהי העברית „האמתית". הראשון חוטא לאטמוספירה הכללית־ההיסטורית והשני חוטא לאטמוספירה העניינית־הריאלית. וראה זה פלא: דוקא אלה השנים, שהפכים הם לכאורה, הללו „מחדשים" והללו „משמרים" — דוקא הם יונקים זה מזה עתים קרובות. עיין ותמצא בכל הפוריסטים המליציים שבימינו, ובפרט כשעוסקים הם בדברי מחשבה, שיש בהם נטיה יתירה למלים מחודשות — לאותם ה„מוצג" וה„תצפית" ה„תצריך"; מי ידעם! — והכל לשם ה ד י ו ק, כמובן.

אם כן איפוא: הניגוד הנרצה למליצה הנוקשה אינו אותו שטף־הדבור הנמהר, רסוק־האברים — לא בזכותו ידובר כאן, אלא בזכותו של הסגנון ה מ ח ו ב ר. זה המחובר בהכרח חיוני אל ענינו שלו וכאחד הוא נתון בתוך כלל כל אותם ההכרחים החיוניים־הריאליים שבעבר, שלחלוחיתם זכתה להשתמר לעתיד ולהתמזג לשלמות אטמוספירית, שאנו נוהגים לכנותה בשם „רוח־הלשון".

ר ו ח הלשון, ריחה — ולא פרחים מגוונים של נייר.

ניו־יורק.

דוד פוגל:

* *
*

אֶל תּוֹךְ יוֹמִי
תְּקַרְקֵר עִתִּים תַּרְנְגֹלֶת,
יְיַלִּיל עוֹלָל, אָמָּה רָנָּה.

תּוֹכִי רָצוּף
סִמְטָה צָרָה וְרָמָה
זֶה אֶלֶף שָׁנָה.

שׁוֹקְקִים בִּי קְרוֹנוֹת אֵי־אָנָּה —
אַחַר שָׁב עֶרֶב מִדַּרְכּוֹ
וְיוֹצֵק בִּי עִיר אֵשׁ שְׁחוֹרָה
וְאַתְּ נְעוּרָה,
זוּ נַמְתְּ בִּי כָּל יוֹמִי.

אָז אַדְלִיק שְׁנֵי נֵרוֹת
וְאֶפְרֹשׂ הַמַּרְבָד,
כִּי תְחוּלִי לִי אַהֲבָה.

פאריז.

מקצועות הספרות), שזה, האחרון, מצטיין בסגנון גם עשיר וגם קל, וביחוד „עשיר"... איני יודע משום מה, אבל עובדה מפורסמת היא, ששק ממולא גבבא לעולם יהא קל וחלק יותר מכלי מחזיק מתכת.

ד

אף צמידות זו אל הריאליות המבוטאת, שקראנוה למעלה הכרח פרטי, אף היא אטמוספירה הנה — האטמוספירה הענינית, שהיא פרטית בכל ענין וענין המצטרפת אל האטמוספירה הלשונית, שהיא כללית ומרובת שכבות הדורות, ושתיהן מזדווגות לאחת. כי זו, שכנינו אותה אטמוספירה לשונית, כללית, אף היא אינה אלא תוצאת יצירות בנות־זיקה ענינית־פרטית, שבה ומתוכה העלו צירופיה הראשונים. כי דבר שלא היה שרוו מחובר פעם, כשיצא לאויר העולם, באיזו אם־ריאליות אי־אפשר לו שיהא בן־קיים. ומתוך בטויי הריאליות המתחדשים ומתווספים תווצר האטמוספירה הכללית. אותה אטמוספירה ענינית, שבלידתה עדיין היא מחוברת עם יחודה הבטויי ,היא מפרישה יסודות מתוך עצמה, שבעברם דרך כור של סובלימאציה וכיול, הריהם נכנסים כחלקים אל תוך האטמוספירה הלשונית־הכללית, נקלטים בה ונעשים נחלת הדורות הבאים. זה פירושה של האמרה הידועה: רק היוצרים הם שעל־ידם תעשר לשון.

וכשם שישנה מליצה נגד האטמוספירה הלשונית בכללה, כך אף יש לה לאטמוספירה הענינית מליצתה־צרתה שלה. זהו החקוי, שאילת הצורה; שאמנם, כאן אין הם נעשים מגנזי־לשון אנונימיים, אלא מתוך אופן אחד שבלשון, מתוך יחוד בטויי זה. וכמקרה האטמוספירה הלשונית, המתנדפת כשיד־המליצה תגע בה, יקרה גם את היחוד הצורתי שבאטמוספירה הענינית. החקוי לאופן אישי מיוחד לא בלבד שהוא מזייף דבר לא־לו, אלא אף מנתק הוא חוטו של המחוקה עצמו, מבטל את המשכו. ולכשתרצו, אף זה קריטריון: המליצה אינה נפסדת על־ידי חקוייה, — שהרי היא עצמה הורתה ולידתה בשאילה, — אדרבה, קיומה מתחזק ומתאשר מתוך כך; רק הסגנון של אמת, כשהוא מחובר עדיין עם היצירה האישית החיה, החמה, רק הוא סולד בכך. אנין הוא נטע רך זה והוא מצטמק ונכמש כשיד כל ממשמשת בו. יבוא ביאליק, זה מליץ־ישרו של הנוסח, ויעיד, כמה גדול ההפסד ליוצרו של סגנון, של יחוד הכרחי בבטוי, כשבני־אדם באים בחייו של היוצר ויצירתו, ועושים את סגנון־טפוחיו מדרס לרבים, „נוסח" — כלומר, שאבלונה. ואף הספרות התבענית כלפי משורר זה שגדלה כל־כך בשנים האחרונות — מן הראוי היה, שתסתכל בחזיון גם מצדו זה.

זהו איפוא הכלל: שאילה והכרח הם האולטרנאטיבה ביצירת היחיד — בזיקתו אל הריאליות שלו; ואת השנים האלה עצמם אָנו מוצאים אף ביצירת הרבים, בסגנון הדורות, באותם הצירופים שקנו קבע בגנזי הבטוי האובייקטיבי — בלשון. ולעולם אחת היא הדרך: מן היחיד אל הרבים ושוב חזרה. ובשני הדרכים סכנת המליצה מלפפת.

כי לא לחנם קרובים הם השנים זה לזה קרבת־מקום הגיונית. הפכים, שיש ביניהם קרבה בשדה־המחשבה, נעשים גומלים זה לזה והאחד נזון מחברו — נכון יותר, מחורבנו של חברו. ולפיכך יותר שלשון עשירה ומרובת־גוונים באטמוספירה שלה, יותר שנתרבו שכבות־הדורות שנשתמרו בה והן קיימות בעינן, יותר עשויה היא להמשך אחרי הצירוף החיצוני בלבד, המקובל בשאילה ובהפשטה, מבלי חתור עד לריאליות הראשונה, האצורה בצורותיה. ואין לך דוגמה יותר נאה לכך מלשוננו העברית, שאין כמותה לאפשרויות של מליצה, לכל קסמיה המושכים ואף — לריקנותה. ומכאן הפאראדוכס, שלשון זו, שכחה בצמצום ובכבוש, נעשית כלי ואף נסיון להרחבה וליתיר. כי במדה שמרובת היסטוריה היא הלשון, במדה שהגיעו צירופיה לידי קיום אובייקטיבי וצמצומה לידי ערך בפני עצמו — במדה זו יתנסה האדם להעביר את צירופיה כמות שהם, כתלושים שלא היה להם חבור מעולם. מתנסה הוא, ודוקא מתוך איזה אמון לאטמוספירה ההיסטורית וגלוייה, לבגוד באטמוספירה האמתית, שתפקידה לקשר את הריאליות המבוטאת החיה עם המסכת ההיסטורית, ליצור צנורות בין שיירי המחובר (כלומר: הריאלי) שבעבר ובין המחובר שבהווה. זה עשרנו השמור לנו לרעתנו: אין לך לשון, שתהא עשירת־שרשים כל־כך בנוסחות בטוי, כלומר, שתמצא עדות וראיה לכל בטוי ובטוי שבה; ואולם אין לך מצב כשלנו, שיהא המעבר קל כל־כך מן הלשון אל ה„לשון".

ביחס שבין הלשון והמבוטא. וכיון שמותנה היא המליצה ביחס, לפיכך היא אף חזיון יחסי. אמת לגבי אחד יכולה להיעשות מליצה לגבי אחר. שאם לא כן, כיצד ניישב את העובדה, שאותם הבטויים עצמם, שבמקומם, בתנ"ך, אָנו חשים בהם כי כבושים הם, מהוקצעים ומרוכזים — נעשים במקום אחר, אצל מליץ מבעלי ההשכלה, רפים וקלושים ומחוסרי און־הצמצום? או יותר מכן: סגנון זה עצמו שהוא טבעי ואורגאני בספוריו הביבליים של מאפו נעשה מלאכותי ומנופח בספריהם של אחרים בני זמנו? הרי שהיחס, היחס אל הריאלי הוא המכריע — החפיפה והקשר המהודק עם המבוטא.

ג

וחשוב לנו קריטריון זה. שמתוכו אָנו באים ללמד על מינים אחרים של מליצה, שלא הורגלנו לכנותם בשם זה. ושני מינים הם המתווספים: המליצה שאינה תנ"כית וזו שבחרה לה לא דרך ההרחבה, אלא דרך הצמצום. אף אלה שרשם ביחס הבחירתי אל אמצעי הבטוי — אלה לא פחות מהמליצה הביבלית המרחיבה. אלו רק חכמו מנסיונה של המליצה המקובלת ומהערכתה והריהם מחליפים את האמצעים, אבל אינם משנים את העיקר. וכך אתה מוצא „מליצות" משנתיות או מדרשיות ובפרט זו המליצה של צמצום. מין אחרון זה ראוי הוא ביותר שנעמוד עליו: מוצא אתה בו פסוקים בעלי רכוז וצמצום מרובה, אין אף מלה מיותרת בפסוק, אלא — שכל הפסוק כולו מיותר... כלומר, כולו אינו בא אלא לשם קישוט, לשם תוספת־„יופי" — אָמנם לא „לתפארת המליצה", אבל לתפארת הצמצום. אבל אין יופי ואין תפארת אלא האמת וההכרחי והאורגאני. יודע אני סופר, מבעלי הצמצום, שדרכו לסיים את הפסקות במאמריו בפסוק אחד והפסוק אינו אלא בן מלה אחת והמלה רק בת שלש אותיות („ודע") — ואף־על־פי־כן! דומני, שאין בין צמצום זה ובין ההרחבה של מליצי הביבליות ולא כלום. יש נטול שכיתר דמי.

שאילת־צמצום במתכוון אינה שונה, בעיקרה, משאילת־רוחב במתכוון: אדרבה, הראשונה, כל זמן שלא הוכרה כל־צרכה, מסוכנת יותר. כהפלגה בנשגב, כך אף ההפלגה במדויק — אלא שהפלגת־הנשגב תתעטף עליה רוח־לשונה בפיוטיות והיא פשרנית, ואילו האחרונה לובשת טלית שכולה סיריוזיות והיא קפדנית ורוצה לקוב את הר המציאות. ואין לך סכנה גדולה מזו שבבלתי־אמתי כשהוא בא ופורמולות מדויקות־מצומצמות בידו.

ומפני כל אלה חלילה לנו מלקבוע כללים וחוקים של איסור והיתר בבטוי, מעין „אל תאמר — אמור". אין לך צירופי מלים שלא יהיו כשרים ואין לך צירופי מלים שלא יהא הזיוף אפשר בהם. המכריע הוא הקשר האורגאני עם הריאלי המבוטא — ריאלי זה יכול, כמובן, להיות רוחני טהור — וההכרח המורגש בבטוי. אפשר למשורר לכתוב „הדור נאה זיו העולם", פסוק שלם „לקוח", ויהא בזה הכרח ואמת, ולפעמים אָדם יכתוב המלה „זיו" בלבד ותהא כאן מליצה. אם יהא טוביה החולב מגיד „אמור מעתה", זכר לשיורי ההגדה של פסח המתגלגלים מקוטעים בפיו, ודאי שתהא אמירה זו נאה לו, אבל אם נמצא צירוף זה בדבריו של תלמיד־חכם קמוט־מצח וכבד־מחשבה, במקום „ובכן" או „מכאן" הפשוטים — אם נמצאהו כמין חידוש, כמין חפץ לחדש, מבלי הצורך בו, הרי יהא כאן מאותה ההלבשה, מאותה ה„תפארת" השאולה, שהיא סימנה המובהק של מליצה.

אמור מעתה: כל מלה „מותרת" כשהיא מחוברת עם תכנה, כתולדתו, וגם קרומה באטמוספירת הלשון; כל מלה או צירוף „אסורים" כשהם באים תלושים, לשמם עצמם, לשם יופי, לשם „לשון". ואָמנם, ההכרעה בכך אינה מסורה בידיהם של אותם ה„בקיאים" בלשון, הרבים ואינם פרים — אותם שולחני הלשון הַממלאים רחובנו, אתה נותן לו שלש מלים והוא מחליפה לך באחת, או להיפך — אלא לטעמם של אלו, היודעים לטעום לשון ולשפוט עליה מתוך ענינה הכתוב בה.

כי מדת צמידותה של הלשון אל תכנה היא מדת הערך הסגנוני — מדת אמתו של הסגנון. יותר שהלשון מתרחקת מבחינת עדי ונכנסת לבחינת עור, יותר היא מסוגלת לאותה חפיפות חסרת החציצה, לישרות שבכל סגנון. ושלפיכך יש לשבח סגנון כשל קאנט, למשל, שאינו קל, אבל אמתי, שאינו גם „קשה", אלא כבד, לפי כבדו של הענין שהוא דבוק בו. והוא הדין בסגנונו של רנ"ק, הנראה „אפלולי ומסובך" לקוראינו הנכבדים, הרוצים „ליהנות" כשהם שרויים על גבי הספה, להבדיל מ„נינו ונכדו" (כנוי זה קראתי, כמדומה, ב„מסיבה" של ארץ־ישראל על אחד האברכים דשם, שידיו רב לו בכל

נעשה את אחותנו רמת־היחש, אם כלשון־מלונים שדופה, את שפתנו רבת־השרשים ותרבות־הבטוי ?!

רק הוא החיץ ושקוף והצד האחד מקבל מגוונו של השני ובקעה רחבה ניתנה לנצחנים ולסתם־מקשנים ולפילימוניסטים להתגדר בה ולהעלות אודי־פקחותם העשנים. ולפיכך אנו חייבים עוד יותר לבדוק את הענין, אם אינו מוטעה כולו בידנו ואם אפשר להגיע בו לידי הבחנה ממש, הבחנה מתוך קריטריון.

ב

דומה, שאין לנו קריטריון אלא אחד: ה ה כ ר ח.

שרשה של המליצה הוא הכוון והרצון, הבחירה בדרך־בטוי, חוסר־ההכרח שבה. מקורה הוא בהתייחסותה אל ענין הלשון כאל אמצעי או ל ב ו ש, באחת, כאל תוספת חיצונית לעצם המבוטא, שאינה מחוברת עמו חבור אורגאני בל־ינתק. כי תהא דעתנו על היחס שבין המחשבה והבטוי איזו שתהיה — המחשבה, בלידתה, ודאי שהיא נעלה מעל כל בטוי וקודמת לו, — אבל אין ספק, שהבטוי והלשון אחד הם, כלומר — המחשבה שגמלה עד כדי נשירה והיא מבצבצת ומתגלית לאחרים, או מבקשת דרך לכך, הריהי כבר נתונה בתוך לשונה כפרי בקליפתו, כחי בעורו. מהודקת היא הלשון אל המבוטא ומגוונת בגוונו — ולא שאנו באים ומשימים עליו „מחלצות" בידים. לא מעשה־חייטים הוא הסגנון.

ודוקא מתוך השקפה זו על האורגאניות שבבטוי אנו מגיעים לידי הערכה נכונה של האטמוספירה בסגנון. אטמוספירה זו לא בלבד בצירופי־המלים המסורים היא ניכרת, אלא מוחשת היא אף במלה הבודדה, באפשרויותיה ו ב נ ט י ו ת י ה לצירופים הללו. מגילת־יוחסה בידה תמיד וראית־הראשית שמתוכה נולדה, אינה מסתלקת ממנה לעולם. אטמוספירה זו, שעל מקורה עוד נרמז להלן, היא המשימה מרותה על המחשבה המתבטאת עם יציאתה לאויר העולם החיצוני, היא הצרה לה צורתה בנגלה, מחברתה עם הקיים — היא ה ה כ ר ח. ההכרח מצד אחד, הכללי, שהוא מקביל להכרח השני, שהוא פרטי יותר, והיא הריאליות המתבטאת. ושניהם מותנים אחד בחברו. יותר שמהודק הוא הקשר האורגאני בין הבטוי והריאליות המבוטאת, יותר יש בו מן ההכרחיות, מחוסר הבחירה: לכל בטוי ישנה באמת רק מלה א ח ת בעולם; מלה אחת או צירוף אחד של מלים ההולם אותו, החופף אותו, המשמש עור לו.

ואין כאן שאלה של „התפתחות". מה שהיה בעבר זה לאחר זה, הופך ונעשה זה בצד זה, או אפילו זה בתוך זה. אם, למשל, היה פעם הכרח מצד המבוטא, אותו הכרח פרטי, שהביא את המבטא להכנים את מלת־החבור „ברם" לתוך מלוננו, כדי לשוות לבטויו בת־גוון מיוחדת — הרי אנו, כשאנו מגיעים ל מ ק ו מ ו ש ל ה ר א ש ו ן, אין לנו בחירה עוד בין המלים ה„תנ"כיות" „אבל" ו„אמנם" או המלה ה„תלמודית" „ברם", אין לפנינו שאלה באיזה סגנון אנו רוצים „להשתמש", אלא ריחה של מלה זו, צירופיה בכח, הם אינם מתמזגים עוד אלא בצרכי בטוי מיוחדים בתוך קשרים מסוימים של ריאליות מבוטאת. כי זה הדבר: האטמוספירה אלו הם הצירופים ב כ ח.

וכנגדה המליצה אינה חשה בהכרח זה ואינה מודה בו כל עיקר; והריהי ש ו א ל ת לבושים ומשימתם על ריאליות לא־להם. מרבה היא וצוברת צירופים ב פ ו ע ל, כדי לכסות על מערומיה ועל תלישותה; מעלה היא תמרות־ניבים כדי לזייף אטמוספירה; שמה היא מחלצות על גבי כלונס יבש והם תלויים מרושלים, מיותרים ונסרחים לכל עבר. וכשם שאמרנו מעלה, שאפשר לה למלה אחת בודדה שתהא מוקפת אטמוספירה, כך אפשר להן לפראזות שלמות, יפות ב מ ק ו מ ן, שתהיינה שדופות ותפלות. ה„מלוניות" אינה ממדתם של המבקשים את המלה ה ה ו ל מ ת, אלא, אדרבה, היא מדתם של אותם אורי הפסוקים ושברי הפסוקים, של אותם פולי־המלים — כי הם־הם ה ב ו ח ר י ם להם את בטוים ביודעים, המחזרים אחריו כשהוא לעצמו, כשהוא מופרד, תחת לבקש מ ו צ א ואחיזה, לגשש למצוא פתחון להתבטאות המתקשה באפלת לידתה.

שתי מדות הן, שנוהגים לראות בהן סימנים מובהקים למליצה: ההרחבה וההפלגה; היא מכבירה מלים ואף משגבת את הענינים יותר מכפי שיעורם; שפת יתר היא — בכמות ובחוזק. שתיהן נכונות — אבל רק כמסקנות מתוך מדתה העיקרית, מתוך חוסר־יחס־ההכרח, שזה שרשה. היתר שרשו בנטול. שרשו לא במבנה־הלשון ואף לא בחומר הלשוני — אלא

גם בארץ־ישראל עצמה יש כמה מיני קושי. לא רק במובן התרבותי הביאו העולים אתם את יסודי החיים שבגולה, אלא, בעיקר, במובן הכלכלי והחברתי. רבים אינם יכולים להשיג את התורה החדשה, את דרכי־החיים החדשים. אולם, למרות כל הקושיים הולך בנין הבית הלאומי ומעמיק, הן במושבה והן בכרך, הן בקבוצה והן במושבות. אופי אחד לכולם — יצירה ובניה לשם חידוש חיים וחברה. והמעולים שבישוב והמעולים שבין הפועלים משיגים בחושם הפנימי, שבבית הלאומי הולך ומתרקם יצור חברתי חדש, שלא על עצמו בא ללמד, כי אם על הכלל כולו.

לא אחת בחרה ההיסטוריה ביחידים להיות מופת לרבים, ואולי נפל אף הפעם הגורל על עם ישראל לבנות בנין למופת? הבית הלאומי ישמש חברה בזעיר־אנפין להראות כיצד צריך ויכול העולם האנושי לסדר את חייו לטוב — ליחיד ולקבוץ.

הבית הלאומי — ערכו גדול לא רק לנו בני־ישראל, אלא גם לכל העולם הנאור. הציונות באה לחדש את חיי ישראל ונמצאת מבשרת גאולה לכל המין האנושי. וכל אלה מאתנו, שעיפה נפשם מעמל החיים וסדריהם המעיקים, וכל אלה החולמים על חיים יותר טובים ויותר בהירים, יותר אנושיים ויותר נאצלים — כל אלה באים ומשתפים את עצמם במפעל לבנין ביתנו הלאומי, שהוא גם מפעל אנושי מן המדרגה העליונה, ואחריתו — מי ישור?

תל־אביב.

צ. דיזנדרוק:

מְלִיצָה וְאַטְמוֹסְפִירָה

(רשימות לפי־שעה)

א

מצרנים הם שני המושגים, מליצה ואטמוספירה, בשדה־המחשבה, ואולם הפכים הם. וכדרכם של בני־אדם ביחסיהם אתה מוצא דרך של יחס במושגים, כאילו בעלי־חיים הם. בני־אדם, כל מה שקרובים זה לזה מלבר, עשויים הם להיות מופרשים ומנותקים זה מזה מלגו, כלומר, יותר שהם נראים כלולים בתוך היקף אחד, יותר יש מקום ביניהם לחציצות מפרידות בתוכו של אותו היקף; והוא החזיון במושגים: לא הניגודים הגסים, הניתנים להמשש בידים הם המכריעים הכרע־הערכה, אלא דוקא במקומות שהחיץ המבדיל נראה דק מן הדק ואתה נוטה כמעט לראותו כבדוי מלבם של נרגנים ונקרני־הגיון — דוקא אז עלולים הם להתגלות כהפכים אמתיים, שהאחד נעשה סכנה לחברו ועומד עליו להעבירו מן העולם ולא מתוך מלחמה, אלא מתוך טשטוש וערבוב ונתינה לענין אחר.

וכך אף יחסם של שני מושגינו.

לכאורה: הכל מודים, שה„מליצה" בהוראתה הידועה והמקובלת, אינה אלא ספחת לגופה של לשון; שהיא מנפחת ומשמינה את הלשון מבחוץ, ואולם מבפנים היא מרוקנת אותה ועושתה תפלה וחסרת־לחות; שכל יתרה כנטול דמי. ולא זו אף זו: שדוקא מתוך שהיא תולה עצמה באיזה סגנון היסטורי — ובפרט בסגנון הביבלי — היא גורמת יותר להמיר ריחו של סגנון זה עצמו משלקרבו אלינו. ומאידך גיסא שוב הכל מודים, שאוי לה ללשון כשהיא נעקרת מקרקע גידולה ודבוריה תועים תלושים וערטילאים ולקוטם וצירופם נעשים במקרה ולפי טעמו המקרי של כל כותב וכותב — ובפרט כשטעם זה אינו חפשי לגמרי מהשפעת צירופיהן של לשונות אחרות, זרות; שכל לשון יש בה רוח, ושדוקא ההתקשרות ההיסטורית, השמוש במטבעות־לשון ובצירופי־בטוי גנוזים ומסורים כנחלת־הדורות, הם בלבד עשויים לשמור את ריחה ואוירה ואוירתה של המלה; כי הדרה של המלה הוא צלילה.

היוצא איפוא: חזיון אחד לפנינו, שאנו רשאים לראות בו מהרהורי לבנו, פעם נותן טעם לשבח ופעם לפגם. ואנו מהפכים מטבע זו מצד אל צד, כפי רצוננו וכפי צורך השעה. יאמר אדם: הנוסח הכל, נבוא עליו בטענת המליצה; ואם יבוא אדם ויקבול: המליצה חוטאת ומחטיאה, הרי יש מקום לבעל־דינו לחלוק עליו ולהתלהב: הכיצד, הכאסופית

יש חלק ביצירת החיים והתרבות, אבל כשהאשה הנה בבחינת שפחה, יראה בכל פעם מגערת ארונה ועושה רצונו בדחילו ולא ברחימו, הרי יצירתה, יצירת פגם היא. וכן הוא גורלנו בגולה.

יסודות שונים ליחסי־הקשר שבין הגבר והאשה בבית. יש יחסי־משפט, יחסי־כלכלה ויחסי־תרבות. ואנו בכל הבחינות היינו ליסוד הנשי. אף במקומות שיש לנו שווי־זכויות, הרי ניתנו לנו אלה על־ידי העם הגבר, השליט והאדון. לא אנו קובעים חוקים ומשפטים לעצמנו, אלא אחרים הם המחוקקים, אף בשעה שאנו משתתפים ביצירת המשפט. מבחינת הכלכלה אין לנו עמדה עצמית, אלא תלויים אנו במצבו של העם השליט. ולא רק ביצירת הכלכלה, אלא אף בחלוקתה תלויים אנו באחרים. אין לנו היכולת לכלכל בעצמנו את החלוקה בין חלקי העם השונים. המפתחות נמצאים בידי זרים. ומשום כך גם חיי תרבות משלנו אין לנו. ה„גבר" השליט מכריח וטובע את חותמו על תרבות הבית, על השמחה והיגון, על האהבה והשנאה. זועפים פניו — גם האשה עצבה. גם אהבתה גם שנאתה תלויות באדונה. וכן הדבר בחיי ישראל בגולה. אנו חיים בחסד אדונינו, כי אין לנו בית משלנו.

רק הבית הלאומי הוא שיתן לנו את היכולת לגלות את כל כחנו היוצר. בו נראה לא רק את מדת החסד והתפארת שלנו, אלא אף את מדת הדין והגבורה, כמו שהיה נוהג לפנים בישראל: תורה ונבואה, צדק וחסד, דין ורחמים, איש ואשה. ורק מתוך צירופם של שני היסודות המתנגדים תבוא יצירת העולם: בבחינת צירף הקדוש־ברוך־הוא מדת הדין למדת הרחמים ויצר את העולם. וגם לאחר שיצטרפו שני היסודות, לא יהיה הבית שלם עד אם יבוא הילד.

עם הופעת הילד מתמלא הבית אור; ונוספים יסודות חדשים חשובים: אבהות, אמהות וילדות. וכשיוולד עוד ילד שני, תווסף האחווה. ואז, רק אז, שורה השכינה. רק אז נוצרים היחסים התרבותיים בין בני־אדם, אב־היוחסין של האנושות. הבית מתמלא חיים ואורה. שיחת־אב, שירת־אם ופטפוט־ילד.

לישראל בגולה אין בית כזה. היו ימים ורק לשון־האב היתה השלטת בביתנו. לשון קפדנית, יבשה, לשון שלחן־ערוך וסעיפי־מצוות, כך צוו האבות, ואתה — קום ועשה! האם והבנים היו נושאים בדומיה את לשון האב. אולם הגיעו ימים ולשון־האב נשתתקה. נשארה לנו רק לשון־האם. מה היא לשון־האם? — לשון של רחמים ובקשה, לשון של תחינה ודמעות, לשון רכה אמנם, מלאה אהבה וגעגועים, אבל בלי הטלת משמעת וחוקים, בלי כח. לשון האידית רכה ונרגשה, לשון מתחננת על חייה. ואין בניה שומעים לה.

הבית הלאומי בארץ־ישראל יבוא ויתקן את הנהרס. שוב ישמע במחננו קול האב, לשון עברית חיה ואמיצה, של עשה ולא־תעשה, של משפט ושל חוק, של משמעת וסדר, ואף לשון השירה של העברית, לשון של שיר־השירים, לשון האהבה והרוך, החן והחנינה, ואליהן תצטרף לשונו של הילד העברי.

עברית הקמה לתחיה, פירושה — עברית של גבר ואשה, של אב ואם ושל ילד ואחים. וכך בחיי כלכלה וכן יצירות־התרבות. משותפת מכל היסודות: מגבורה ותפארת, מסדר ומרוך ומחנם של ילדים ואהבת אחים. אל זה שואפת הציונות ביצירת הבית הלאומי בארץ־ישראל.

ג

תרכובת־חברה זו, הבנויה על יסודות שתוף עבודה ויצירה ועל יחסי תרבות ומשק אנושיים — היא המגדירה את אפיו של הבית הלאומי. החסר מדינות הוא העולם, שבאה הציונות להוסיף עוד אחת קטנה עליהן? לא. לא להוסיף באה, אלא לחדש הלכה־למעשה בחיי החברה. מחפשת האנושות דרכים חדשים לחיי־אדם. כל העולם עומד על הר־געש ושיטות משיטות שונות עולות: כיצד ואיך להשקיט את הסערות המתחוללות. הנה נעשה נסיון עמוק ברוסיה, אבל נסיון זה לא חדש כלום. במקום שלטון מעמד אחד, עלה שלטונו של מעמד אחר, והשנאה והמלחמה לא חדלה. הבית הלאומי שלנו טומן קרבו גרעין־חיים חדש. לא ישלוט אדם באדם ומעמד במעמד, אלא הכל ישתתפו שתוף ביתי במשק, בתרבות ובהנהלת סדר החיים. ומשום זה רבים המכשולים כל־כך — מבית ומחוץ. ומשום כך מלאים הייבסקים שנאה לארץ־ישראל, ומפני כך רחוקים האמידים שלנו מכל ענין ציוני. בקוץ הוא הבית הלאומי גם למהפכנים וגם לשמרנים, כי הבית הלאומי דורש שנוי עיקרי בחיים, אך לא בדרכי־מהפכה, כי אם בדרכי עבודה ויצירה כבירה והשתתפות כללית בכל סעיפי החיים.

פינחס שיפמאן:

הַבַּיִת הַלְּאֻמִּי

א

המושג „בית לאומי" חדש הוא אתנו וטרם הכה שרשים בלבו של היהודי, אף לא של הציוני. התעמולה הציונית אף לא נסתה ולא הצליחה להסביר ולהגדיר כראוי: מושג זה מהו? דומה, כי בכוונה מדירים עצמם ממנו, כאילו הוא דוחק את רגלי המדינה היהודית וממעט את דמותה של מלכות עברית בארץ־ישראל; או כאילו כפו הר כגיגית על הציונים לקבל מאת זרים מושג זה, שאינו הולם את מטרת הציונות.

אולם, אם גם נודה במקצת, שהמושג „בית לאומי" מצמצם את המושג „מדינה עברית", אין זה פוטר אותנו מלתפוס ולהשיג בכל היקפו את ה„בית הלאומי"; כי הוא המגדיר את הגבולות שניתנו לנו בבנין. ולמעשה, אנו בונים, לעת־עתה, בית לאומי בארץ־ישראל.

ובית לאומי זה — הוא קנין לאומי מן החשיבות הראשונה.

כל אחד יודע ומרגיש בערכו החיוני של „בית". סובב־סובב האדם לכל ארבע כנפות החיים ואל ביתו הקבוע הוא שב. כך הדבר בחיי־החומר וכך הוא בחיי־הרוח שלו. בלי נקודה קבועה ומרכזית, בלי בית רוחני, אין חיים ואין יצירה. הנדידה מרעיון לרעיון, מתרבות לתרבות, מעשירה אמנם את האדם בכמה אוצרות־רוח. אולם אי־אפשר להיות נודד נצחי. ליהודי־בגולה חסרה קביעות־המקום. ליצירותיו אין שרשים. מתחיל היהודי ברקמת יצירה במקום אחד, יצירה אשר צריכה להמשך דורות עד שתתגשם בחיים; ובאמצע הוא נעקר ממקומו ונודד למקום אחר. אנו מתחילים ולא גומרים; לפיכך אין יצירותינו נקראות על שמנו.

האדם זקוק להתייחדות, ורק בביתו הוא מתייחד ונאמן הוא לעצמו. לא ישים לב ל„מה יאמרו הבריות". לבני־ישראל בגולה אין מקום מיוחד, אין פנה צנועה. אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין. ואנו תמיד ברשות־הרבים.

המנוחה צורך פעולה היא. ובשעת המנוחה תשרה השכינה על האדם. בשעה שנתגלה הבורא לשם מתן־תורה בסיני, עץ לא זז, צפור לא צייץ. שקט היה ודממה. בשעה שאדם מעמיק בנפשו בשעת יצירה, אבריו משתתקים. וכן הדבר ביצירה קבוצית. בגולה אנו חסרים את המנוחה. השטף והנדידה התמידיים — בעוכרינו.

אבל יש שואלים: האם בגולה לא יצרנו דבר? ומראים באצבע על יצירות שונות בחיינו בימות הגולה. אבל כלום לא תדעו, כי יצירותינו פגומות היו? לא ניתנה להן האפשרות להתגלות על כל שיעור קומתן. חסרו הקביעות, ההתייחדות וגודל־המנוחה. אם יוצר־גאון מוליד יצירה קטנה, חסרת־דם, הרי זוהי יצירת־נפל.

עם ישראל עם כח־היצירה שלו יכול היה ליצור עולמות, ולא ברא אלא שברים. נפגמה יצירתו, כי לא היה לו בית לא לשעת היצירה, לא לשעת הלידה ואף לא לשעת היניקה והגידול.

על־פי הגדרתו היפה של התלמוד, חולי־נכפה נולדים, מפני ששעת־היצירה לא היתה כשורה. יצרנו הרבה יצירות שהן בבחינת חולי־נופלים.

ורק הבית מסוגל להכשיר תנאים ליצירה בריאה וקיימת — הן של היחיד והן של הקבוץ.

ב

בית ולא דירה, אף דירת־קבע. דירה יש לאדם אף כשהוא בגפו, והבית יבנה אך ורק על־ידי איש ואשה, על־ידי היסוד הגברי הפעיל ועל־ידי היסוד הנשי הפעול. ליהודי הגולה אין אפשרות לגלות את שני היסודות הללו כאחד, ובמובן זה היה הצדק עם אוטו וויינינגר, שראה בישראל רק את היסוד הנשי. הוא טעה רק באחת: הוא ציין את התכונה הנשית לעם ישראל מאז ומעולם, ולא ראה ולא הבין, כי לפנים בישראל, בשבתנו על ארצנו, היה לנו בנין בית, היה לנו אף היסוד הגברי, הפעיל, האהבהי, המצווה ומחליט. רק בגולה נעשינו נ ס ב ל י ם, פעולים. התגבר בנו יסוד הרחמים והצדקה, המוסריות של הכנעה וסבל היסורים מתוך אהבה — היסוד הנקבי. העמים צוו ואנו שמענו וסבלנו. ולא כמין היפה, שהגבר כורע ברך לפניו, אלא כמין החלש, המקבל את מרות הבעל. אין ספק, שגם לנשים כמו לגברים

בזכות העבר. ואמנם לא רק יהודים, כי אם גם אנשי-רוח מעמים אחרים לומדים את הלשון והתרבות העברית, הואיל ובאוצרותיה נמצאות פנינים ומרגליות ואבני־חן. בה נתבטא במלואה הרוח העברי, והמחשבה העברית בה מצאה את תיקונה. על אחת כמה וכמה תהא גדולה השפעתה בשעה שארץ־ישראל תדבר עברית ותתחיל לטוות את חוט־השני של המחשבה העברית שלא ניתק עד כה ולא ינתק לעולם.

ארץ־ישראל מדברת־עברית תעורר את התשוקה ללמוד הלשון שקמה לתחיה — לשון הנביאים, התנאים, הרבנים, הגאונים, המקובלים, החסידים והמשכילים עד דורנו זה. שלשלת־זהב זאת שובה את הלב ומקסימה את הדמיון. לשון עברית מדוברת שונה היא מלשון מתה־למחצה. לשון מדוברת אפשר ללמוד על־נקלה. לשון מדוברת תעורר את התיאבון. ועל כל זה הלא ניבה — קסם וצלצולה — חן. גם מתנגדיה הגדולים ביותר יודו בזהב־יפיה.

אלפי צעירים יעלו לארץ־ישראל על מנת ללמוד את הלשון. ומשם יביאו לנו זמרת־הארץ רוות טל שמיה וספוגה משמני־הארץ. דרישת־שלום חיה מן הארץ לחוץ־לארץ. דרישת־שלום חיה מעם המחדש את נעוריו. ארץ־ישראל תשלח את נואמיה המלהיבים והם ישמשו דוגמה ומופת חיות לקהל השומעים — ליפי הלשון ולאצילות רוחה. והעם ישמע ויבין את חובו, ילמוד בעצמו וילמד אחרים. דוגמה כזאת תשמש „הבימה" ממוסקבה, שבאה אלינו. היא נלחמת על קיומה, כי אין עוד ארץ או מדינה (ולקיום דבר גדול וחשוב כזה — יש צורך בארץ או במדינה), שתעמוד מאחורי „הבימה" ותתמוך בה. אבל ארץ־ישראל החיה בעניניגה, היא שתעמוד לימין „הבימה". ואחרית השפעתה מי ישור?

זה רק תמול־שלשום להגו-לעגו לנו המלעיגים ושמו לאל את שאיפתנו ללמוד עברית־בעברית. היו ספקנים גם בין העברים. וכיום? — שיטה זו נתקבלה בכל תפוצות־הגולה. יש לנו בתי־ספר ומוסדות־למוד אחרים, שדוקא שיטה זו היא השלטת בם. הווה אומר — ארץ־ישראל החיה.

יש לנו עתה צעירים לאלפים בגלות המדברים עברית צחה ושוטפת, כי ארץ־ישראל החיה הראתה את הדרך. ואם אפשר כזאת רק לאחרי שנות מספר — כמה תקוות יפות צופות אלינו מן העתיד?

השפעה זו תלך ותתחזק מדור לדור. אמנם, האוניברסיטה העברית בירושלים עדיין בחתוליה; הוצאות הספרים עדיין נלחמות על קיומן; הישוב העברי טרם נתבסס והוא מוכרח להקדיש את רוב זמנו לדברי־חומר, אך המצב ישתנה לטובה, ואז יעלו רבבות צעירים אל ארץ־ישראל, ילמדו במוסדותיה, ישובו לארצם ויביאו אתם את הלשון המקסימה אתם וישפיעו על הנוער בארצותיהם. זו תהיה השפעה קיימת לעד, כי את כחה תשאב לא מתוך דבר ארעי שחביינו, אלא מתוך קנין שקבלנו עלינו מתוך חסד ורצון, שראשיתו נעוצה בתקופת־הזוהר שלנו, עת התכוננו אשיות קיומנו. קנין זה אינו שייך רק לחלק מן העם, כי הוא עצמו עד לגאוניות ישראל. שלוותה אותנו על כל דרכנו בגולה. בו, בקנין זה, הובעו תוך־תוכו של העם, רוחו המלא והשלם; בו נוצר הדבר הקדוש ביותר, שעליו הקריב את נפשו, שפך את דמו ועלה על המוקד ומוכן גם להבא להקריב קרבנות אין־מספר, — זו הלשון העברית.

וכלום מקרה הוא, שיחד עם רעיון תחית הארץ בא גם רעיון תחית הלשון? הם תאומים, שאין להפריד ביניהם. קשה לאמר, מה קודם למה. לא נגזם אם נאמר, שאלמלא העברית היתה ארץ־ישראל הולכת ומשתכחת מישראל. וכן לא נגזם, אם נאמר, שבזכות העברית ניתנה לנו הארץ. היהודי הפשוט יודע ומרגיש זאת. העברית לא זרה לו. יקרה וקדושה היא לו. וכבכסף־חי זה היא מפעפעת וחיה בו. והספר שעזר לשמירת הלשון — יקבל עתה את גמולו מלשון זאת הקמה לתחיה, משום שהיא תעזור להתפשטות הספר בתוך שדרות־העם, תכנים את רוח הלשון לבתי־עמנו.

בשעה שאנו מדברים על מרכז רוחני, אין אנו מכוונים לרוח-סתם, אלא לרוח שנצטבר בלשון ידועה, בספרים ידועים, ורק מרכז כזה שיקרב אותם לרוח עמנו ולספריו, יתקבל על לבם.

והיום ההוא לא רחוק הוא. הוא הולך ובא.

ניו־יורק.

כל חלק וחלק של העם, על כל קלות־מספרו, חשוב לנו ואין לבטלו. כי נסתרים דרכי היצירה ועקלקלות יהלך דרך הרוח. אי־אפשר לאמר, איזהו החלק החשוב לקיום העם ומי הוא המעשיר את אוצר תרבותנו. חלק זה, שהיום אין לו, לכאורה, ערך רב — יתרומם למחרת ויעלה מעלה־מעלה בסולם־התרבות. וזה ינחמנו בענינו ויצילנו מפחת־הסכנה.

ההיסטוריה היהודית תלמדנו, כי אין המרכז הרוחני העומד במקום אחד, אלא כמשכן זה, ההולך ונוסע ממקום למקום: בחינת ויחן־ויסע. פעם חלק אחד יוצר ערכים נשגבים וקנינים רוחניים־לאומיים נצחיים, ופעם — עושה זאת חלק שני. הכוכב הגדול והמזהיר שדרך מתוכנו בתקופת ימי־הבינים, איש עליון זה, שעליו נאמר, כי „ממשה עד משה לא קם כמשה", הרמב"ם — זה שהשפיע על התפתחות תרבותנו ועל מהלך כח יצירתנו יותר מכל הוגי-הדעות ויוצרי־המחשבה שלנו — הלא הוא בא אלינו דוקא מארץ־החושך, מאפריקה, שמקומה בדברי־ימינו לא ניכר כלל. ובתקופתנו אנו — מאין בא הרצל, זה הלוחם והחולם הגדול, זה שממנו תוצאות לכל מה שנעשה ונברא, נתרחש ונתחדש בזמן האחרון ואשר השפעתו עוד תלך ותגדל? האם לא מהונגריה בא אלינו, מארץ הגר, שאין היא ולא כלום לאידיים, כי אין אידית לשון התרבות שם (היא לא השתתפה ברקמת הספרות האידית, לא החדשה ולא הישנה). ולעומת זאת יש אתנו, לעינינו, פה חצי מיליון יהודים מדברים אידית וערך יצירתם מהי — אם לא פחות מאפס.

הנחה ב': אומרים הם, כי העברית כל־כך זרה ליהודים, שאם יהודי ארץ־ישראל יתחילו לדבר עברית — יעשו לאומה חדשה. אבל אנו לא נירא מפחד־שוא. ראשית, גם בימינו אנו נמצאים בכל ארץ וארץ עשרות אלפים (בארצות אחרות גם מאות אלפים), השומעים עברית והם דוקא היהודים, והשפעה להם על העם. כי על כן הם אצילי הרוח בעם ומורי־דרכו. ועל זה נוסיף עוד, כי אף דור אחד לא יעבור מבלי אשר יקים לנו מושכי־שבט סופר בעברית, יוצרי סגנון ומרביצי תורה. אין כמעט ארץ אחת, והונגריה ורומניה בכלל, שלא תשתתף בנטית יריעות למשכן העברי. לפיכך אין יסוד ואמת בהנחה זו, כי היהודים בהיותם לאומה מדברת עברית, תהיה לאומה חדשה. ונהפוך הוא — כשהיהודים ידברו עברית, אז, רק אז, ידברו בלשון כל העם ולא בלשון חלק ממנו. הלשון, שלכל ישראל יהיה חלק בה — תהי ללשון העם, כי היא נוצרה על־ידו ובשבילו.

מצב אחר היה נוצר אלמלי היה קבוץ־גלויות זה בארץ־ישראל מדבר אידית. אז באמת היתה קמה אומה חדשה־זרה, שתרבותה מובנת רק לאלה שזכו לראות את אור הגיטות של פולין ורוסיה. אבל גם שם הולכים כתלי הגיטה ונהרסים, גם שם מתחילים אחינו לדבר בשפת המדינה.

אפשר היה להראות על שני דרכי־השפעה, שבכח המרכז הרוחני יש להשפיע על הגולה. אך קודם לזה יש לשאול שאלה מאת השואלים, והיא: נניח, כי היהודים שבארץ־ישראל ידברו אידית — כיצד ישפיעו הם על חלקי־העם שאינם שומעים אידית, — האם לאנחות נעזבם? ודאי שלא, יענו על זאת האידיים. ראשית: יתרגמו את הספרים האידיים החשובים ביותר ללשונות שבהן היהודים מדברים, ושנית: היהודים שאינם יודעים את הלשון הזאת, אחרי שישמעו על מכמני התרבות האידית ההולכים ומצטברים בה — ילמדו הם עצמם את הלשון וילמדום לבניהם ובנותיהם. אם כן — מתעוררת השאלה: מה נשתנה מזל העברית ממזל האידית? כלום אין כח העברית יפה מכח האידית? הלא גם אנו מאמינים, כי נתרגם בשביל אלה שאינם שומעים עברית ללשונם הם מה שראוי לתרגום. ואין הופעה זאת חדשה בתולדות עמנו. והוכחה לזה: אלכסנדריה ותרגום התנ"ך, שיצר ספרות רבת־ערך. אך התרגום הוא לנו אמצעי אחרון, כי חזקה אמונתנו, שארץ־ישראל ויצירותיה הגדולות ישפיעו השפעה רבה על יהודי הגלות ללמוד הלשון העברית. וזה יעשה במדה יותר רחבה ממה שנעשה עד כה. עתים יקבעו לעברית במשנתם. אמונתנו ודרישתנו אלה באות בתוקף ארבעת אלפים שנות ספרות ותרבות. אנו דורשים זאת לא בשם דבר, שרק עתה אמצנו לנו, אלא בשם ספרות ותרבות, שהן דם מדמנו וחלק מתכונתנו. אנו באים בשם תרבות, שעליה גאוותנו, ומצנורותיה אנו יונקים ביודעים ובלא־יודעים.

קשה להאמין, שהיהודים מדברי אנגלית או איטאלקית, יתחילו ללמוד פתאום אידית, מפני שבארץ־ישראל מדברים אידית. אולי אפשר להניח עוד הנחה כזאת אחרי שיעברו תקופות ותווצר ספרות של יצירות גאוניות ויתרבו ערכי־הרוח — אז אולי ילמדו. לא כן מצב העברית. יצירות גאוניות יש ויש. ולוא גם פסקה עתה, חלילה, יצירותיה, יש לה תביעה

אב. גולדברג:

אֶרֶץ, גּוֹלָה וְעִבְרִית

באים האידיים אל העברים ומקשים קושיה, חמורה לפי דעתם:

נניח, כי התאמצותכם להשליט את הלשון העברית בארץ־ישראל תעלה; נניח, כי הלשון העברית תתעדן אף תשגשג ותעשה פרי; נניח גם כן, כי תתגברו על כל המכשולים ותווצר תרבות עברית בארץ־ישראל, אבל איך תאמינו, כי ארץ־ישראל תעשה גם למרכז משפיע על יהודי כל ארצות־הגולה? הלא תודו, אומרים הם, כי רוב הבנין ורוב המנין של האומה הישראלית אינו נזקק ללשון העברית — ולפיכך תהיה להם הספרות העברית כספר החתום. השפעה זאת, שעליה תדברו גדולות, אין לה כל מקור במציאות; להיכלות פורחים באויר נדמתה. כי מציאות לחוד ודמיון לחוד. במציאות, אם תנועה עברית תתבצר בארץ, הלא תוולד אומה חדשה, אומה עברית, שלא יהיה לה כל יחס וקשר לאומה ה„ממשית", החיה כיום בגולה והמדברת ברובה אידית. ואם כן הדבר, הרי כל דבריכם על מרכז רוחני, שישפיע על ההיקף וכל התקוות אשר אתם העברים תולים בו — יעלו בתוהו. המושג „מרכז" מחייב נקודות־מגע בינו ובין ההיקף. ומרכז עברי זה, שאין לו כל נקודת־מגע עם ההיקף, השונה ממנו לגמרי ביצירתו ובתכנו — תלוי על בלימה.

כך ישאלו האידיים ולא שאלת־תם, כי אין ברצונם כלל וכלל לקבל תשובה. כוונתם רק לקנתר, להביא על־ידי כך את העברים במבוכה ובסבך.

האידיות נעשתה בזמן האחרון לתנועה אימפריאליסטית. היא אינה מסתפקת רק בארצות הגולה, הנמצאות, כביכול, ברשותה, אלא שואפת לפרוש את כנפיה גם על ארץ־ישראל. לכבוש את המלכה בביתה. לנצח את העברית בארץ העברים. על כן תוכיח לנו קושיה זאת, שאם באמת אנו דורשים את טובת העם וחרדים לתרבותו — עלינו להשריש את השפה המדוברת בארץ־ישראל, מקום שם תתפתח בלא קושי ובאופן טבעי, דרך בת־חורים.

לכאורה, כאילו יש תוקף לטענות האידיים, אך לאמתו של דבר אין פה אלא אחיזת־עינים לאלה שלא קראו ולא שנו ולא התעמקו בדבר. יודעי־חן לא יפלו ברשת זאת, כי יודעים הם, שכל הענין הזה בנוי על קורי עכביש. מתוך שתי הנחות כוזבות בבת־אחת תצא הקושיה הזאת, הנחות הנטוות ברקמת־שוא, כלאחר־יד, ובקסמי־חן, כדי שהמרגישים לא ירגישו, כי אסימונים נמכרים להם בכסף טהור.

מה הן ההנחות האלה?

הנחה א': העם העברי מדבר אידית. והנחה זו מופרכת מעיקרה. אמנם, המונים רבים מדברים אידית, אבל לא העם העברי. אפשר אפילו להודות, כי לפי־שעה אין עדיין רוב העם מדבר עברית, אבל מי זה יבוא ויכחיש, כי מיעוט יהודי ניכר מדבר גם בלשונות אחרות? כלום עלינו להזכיר, כי יש עוד לשון, כלשון האידית, והיא האישפניולית, שזכותה לא גרועה מזכות האידית, מפני שגם היא לשון מיוחדת, אשר רק היהודים ידברו בה. ומלבד אלה — הלא יש יהודים רבים, ומספרם הולך ורב משנה לשנה, המדברים לשון הארץ בה הם חיים. אלה הם יהודי גרמניה, צרפת, איטאליה, יהודים חשובים עד למאד, וחלילה לנו לזלזל בערכם. סוף־סוף, אם תרצו או לא תרצו, הרי שלשת הגאונים היהודים של תקופתנו זאת: אלברט איינשטיין, אנרי ברגסון וזיגמונד פרויד — באים מסביבה, שאין האידית שלטת שם. הזכרתי שלשת אלה רק כדוגמה, כי אלמלי היינו באים למנות את כל גדולי־הרוח וגאוני־המחשבה, שאלה היהודים העמידו לנו בדור זה ובדורות עברו והלא הם, ורק הם, העניקו לנו מן התרבות הכללית, — לא היינו מספיקים. ואפילו באמריקה יש לנו כבר יותר משני מיליונים יהודים דוברי אנגלית, חניכי התרבות האנגלית, שממנה הם יונקים ובה יוצרים וממנה גם מתפרנסים. ומספרם הולך וגדל.

האידיים נוהגים לדבר בנעימת־בטול על יהודי הארצות שאין בהן האידית נשמעת. ונימוקיהם? — ראשית: מספרם מעט, ושנית: חלק מהם, כיהודי אסיה, אינם די־אירופיים, אסיאתיים הם, וחלק אחר — האירופיים, אינם די־יהודים. וגם זאת היא השקפת־שוא, שיש בה יותר משמינית שבשמינית של חוצפה. דברים כאלה לא ישקלו ולא ימדו בכף־מאזנים ובאמת־מדה, כי אין הם נתונים למשקל (מה שקוראים אימפונדראבליים).

מצטערת לוא ידעה זאת, כי אכן היא כל־כך השתוקקה, כל־כך אהבה את הפרסום. וזה עולל לה דוקא אחד מידידיה הקרובים ביותר, הלא הוא מיסטר קינג. בעצם יום קבורתה היה משפט הגט שלו. כל הענין נגמר בפשטות ובמהירות מפליאה ונמשך לא יותר משעתים. בשים אל לב, שאשמתה של דורותי הוכחה באופן ברור וחותך, יצא פסק־הדין, שעל האשה להשיב לבעלה את כל התכשיטים ואת כל המלבושים שקבלה ממנו עד השרוך האחרון ולצאת בגפה. אבל מה שהצמיד אליו כבחבלי קסם את לב הקהל היה מה שקרה אחר כך.

כשיצאה דורותי מאולם־המשפט תחת משמר פלוגה של שוטרים ללכת להביא הנה את תכשיטיה, שמהם היו בגנזי אחד הבאנקים ומהם במעונה הפרטי, לוו אותה כל העינים במבטי־בוז ושאט־נפש כה כבד, עד שקומתה הרכה נכפפה בלכתה, כאילו עברה תחת אלפי שוטים מצליפים. לבו של מיסטר קינג נשבר בקרבו בראותו את מבטי־הבוז האלה. היא, היפה שלו, העליזה, היהירה, הלכה עכשיו כשפחה בזויה ומנוולה! ומי איפה בז לה? אלה הצדיקים והקדושים מהשדרות פארק ולכסינגטון, הלא הוא מכיר ויודע את צדקתו של כל אחד ואחד מהם לחוד. לבו נתכווץ בו עוד יותר בשוותו לנגדו את ימי הבדידות האפלה והקרה, שנכונו בשבילו מהיום והלאה ושכל עשרו חדל־אונים להצילו ממנה. מסביב רק קפאון וצביעות, ואף בניו גסים הם ואדישים אדישות חצופה לכל דבר ואיש זולתם. והיא הלא היתה מרחמת עליו ודואגת לו. מיסטר קינג הרגיש כי דבר־מה קשה נמס בקרבו ואיזו חמימות לא ידעה עד כה משתפכת בתוך חזהו והוא צעק ליושב־ראש של המשפט:

— אנא, אדוני, החזר נא את המשמר הנה!

כשדורותי שבה, הוא רץ אליה ותפש בחום את ידה וכשעיניו זורמות פלגי דמעות, הוא דובב:

דורותי עמדה נבוכה ומבוטלה וגם בעיניה הבריקו דמעות רחמים, אשמה ותודה.

אבל אני חפץ להיות אביך... אב רחמן אהיה לך... הלא את יתומה... אני אאמצך לבת, דורותי... אני אינני יכול בלעדיך...

דורותי עמדה נבוכה ומבטולה וגם בעיניה הבריקו דמעות רחמים, אשמה ותודה.

עיניו של סולוביטשיק היו כבר פקוחות לרווחה למדי בקראו בעתונו את החדשה הזאת, אבל מעבר לדף ארבה לו חדשה אחרת, שפקחה והרחיבה אותן עוד יותר. החדשה הזאת נקראה ככה: „הגברת עמליה בוירנסטיין, בת 24 שנים, 248 רחוב 26 מזרחה, מתה מיתת חניקה על־ידי סוכריה. היא שכבה מאושרה לישון עם סוכריה בפיה ולא יספה לקום".

— איך אפשר?! — קפץ ממקומו סולוביטשיק. — והלא רק אמש בתשע טלפנה אלי. הודיעתני, שהאוטו מוכן כבר ורק חשוקים חדשים צריכים עוד להתקבל מחר. אלי! אלי! לצאת בשלום מן המשתה ולמות בסוכריה! איך אפשר? איך אפשר?!

ובמשך כל זמן ההלוויה, כשהלך לצד תהלוכת בית־ספרו, הוא חשב וחשב בלי־חשך על שני המאורעות הללו וזכר גם את כל בלהות המשתה. הם הכוהו בתמהון, הרהיבוהו, הצחיקוהו, הפחידוהו, והוא הרהר בערך משהו מעין זה:

אל אלהי ניו־יורק! הנה כי כן חיים וכן מתים בריותיך במקום המשונה הזה!...

ס"ט־פאול, מינ.

הטלפון ושקע בכל גופו המסובל על מושבו כמטיל מתכת כבדה. שפתיו נתעוו בחיוך מר. „נצחון"... הכל נהיה פתאום כל־כך פעוט, כך־כך מיותר בעיניו — גם עשרו הרב, גם הצלחותיו ב„סטאק", גם שמו „הנרי קינג", שתמיד נעם לאזנו בדמיונו לשמותיהם של אחדים ממלכי אנגליה, גם כל חלקי גופו שיצאו שלמים וקיימים מתוך בהלת המשתה וגם זה נצחונו החדש, שהנחילוהו המרגלים על פני דורותי אשתו. קודם היה הוא פוחד את צחוק הלעג לסוחר שבו, שעשה עסק שלומיאלי וטפשי, עכשיו הרגיש בכל אבר וגיד את החרפה של בעל נדחה ומרומה.

בעולם הזהיר סיון בכל הדרו וששים שבששים מזיוו הגיע גם הנה לניו־יורק, לפחות לחצר בית־החולים. עשב הערוגות הוריק בירקון ענוג ותמים של ילדות, העצים לבלבו והתנועעו אט מוצפים באור משובב נפש. השאון ברחובות הקרובים לא היה מחריש אזנים וצפצוף הצפרים התגבר עליו וכסהו. תוגה מרה מצצה את לבו של מיסטר קינג בשוותו את הבטחון הנא והאדיר הקיים בטבע לעומת המקריות, הקיקיוניות והכשלון העוטפים וחודרים את כל חיי האדם. לפני רגע בריא והנה אתה שוכב כבר מתוח באלונקת חלכאים מעלע דם וחוטף כמתלהלה את נשימתך האחרונה; הנה חבקת אשת אהבים והנה נבל ציץ זר האהבה ונפשך בקרבך קרה, ריקה וכבולה. הרגש הזה היה אולי כללי גם לשאר המבקרים ומעל אחד הספסלים הקרובים נשמעה שיחה.

— אמש — אמר צעיר אחד, שחכה בקוצר־רוח למות דודו, מפני שהוא היה יורש אחריות־החיים שלו, — אמש נדבה מרת פינקוס את קברה למקום משתה. זו היתה מליצה יפה. היא לא שערה אז, שכל הענין איננו מעבר לים.

— כן, — ענה חברו בנימת עצב בקולו, מפני שלו לא היה דוד שכזה, — חשוב חשבנו, שנשף בלי אוסף־כספים צריך לעלות בכי־טוב, והנה... הרי לך...

הגברת פינקוס מתה ביום השלישי אחרי ליל המשתה. היא היתה כל־כך רחוקה מהבין את מצבה, עד שבבוקר של אותו יום בקשה שיטלפנו ל„טרקלין הנוי" ויקראו לנערה לעשות לה את העסיון והסלסול כדבר שבוע בשבוע. על־פי בקשת רבים מעונינים בדבר נפתחה הצוואה לפני שעברו ארבע שעות אחר המיתה.

הונה של מרת פינקוס חולק באופן כזה: 200,000 דולאר לקרוביה (היא מתה חשוכת־בנים); 40,000 דולאר לבתי־חולים; 25,000 דולאר לבתי מושב־זקנים; 20,000 דולאר לאגודת „אד־פיללוס", שנשארה חברתה הנאמנה עד יומה האחרון; 20,000 דולאר למועדון השאחמאטי „אינדזשיניו" אשר בפאריז. היא לא היתה מסורה כל־כך למשחק האישקוקי, אך לפני שנים היו לה איזה יחסים, אשר ערפל חתולתם, עם נשיא הקלוב הנזכר; 15,000 דולאר לחברת צער־בעלי־חיים; 1,000 דולאר בשביל משתה, שהציונים יערכו בניו־יורק בועידתם הבאה.

הנדבה האחרונה עוררה ויכוחים ופירושים שונים, ולבסוף נתיישב הפסוק ככה: 1,000 הדולארים למשתה ניתנים בתנאי, אם הציונים יחליטו להוועד לועידתם השנתית הקרובה לניו־יורק דוקא, ובעלי הדמיון קשרו את צוואתה של המתה עם דבריה בנאומה האחרון והוסיפו: ואם חברי הועידה יואילו לסדר תהלוכה ברוב עם אל קברה.

על מותה דברו הרבה וגם כתבו לא מעט. העתונים היהודיים והציוניים הופיעו עם מסגרות שחורות על העמוד הראשון. הרימו על נס את יקר תפארת אישיותה המלאה חיים ופעולה ועטרוה בכל מיני כנויי כבוד. אפילו שלשת כוכבי־הלואי, שכל תוחלתם לקבל קורטוב הנאה מהקדרה השמנה נכזבה, הובילו שי לכבוד המתה — האחד במאמר נלהב בעתונו, השני — באזכרה בכל הסניפים שלו והשלישי — בסדרו את כל תלמידי בית־ספרו לתהלוכה לפני הארון.

כי אכן בני ישראל הם סלחנים בני סלחנים.

ה„אד־פיללוס" שלחו בא־כח עם זר פרחים יפה, שספר משהו בשבח החברה המתה, אבל איש לא יכול להציל מפיו חצי הגה, — הוא הצטנן והיה צרוד כקיר. הקלוב השאחמאטי שלח טלגראמה של נחומים.

אבל הרבה מהפרסום שמסביב למותה, שקע והדו נשתתק ונאטם בגלל מאורע חשוב אחר, שמשך אליו בשעה זו את תשומת־לב הקהל הניו־יורקי. מרת פינקוס ודאי היתה

רגלם מתחתיה. יריות השוטרים, שכוונו אל הבורח ופגעו באחרים ושהפיצו עשן מחניק, אשר חזק בלב רבים את האמונה, שהבית אָמנם בוער באש, — עוד הגדילו את הבהלה שבעתים, ומכל עבר נשמעו זעקות שבר וחרדה וצריחות נשים מוכות היסטריה ומתעלפות. לא עברו חמשה רגעים וכבר היה סך־הכל למשתה־שמנים זה. באנקיר אחד שמן ועצבני ושתי נשים צעירות מברונזוויל הפילו את עצמם בסערת התרגשותם מן החלון וקול שאון נפילתם על מרצפת הרחוב הזכיר את חבילות הסחורה המשלכות אל מדור האניה התחתון. מסביב לבאנקיר שמת מיתה רגעית ומסביב לאחת הנשים ששברה את שני מרפקיה היה יבש, אולם השניה שרוצצה את גולגלתה היתה שוכבת בתוך שלולית שחורה, שהלכה וגדלה מרגע לרגע. המנהל פרופר נפל למרמס להמון הרגלים הרצות — ונתעלף. נחנקו, נתעלפו ונפצעו קשה גם במעלית (עלעווייטאָר) ודלתו המוגפה על אף המתפרצים לתוכו התיזה ארבע אצבעותיה של נערה אחת יפה־פיה. פצועי היריות היו שלשה — עורך־דין צעיר אחד ואשתו והגברת שירמאן, אמו של מילטון. הם שכבו מתבוססים בדמם, אבל איש לא שם אליהם לב. עליהם דרכו באותו רגש הקפדנות שדורכים על קורה המעכבת את התנועה ברשות־הרבים. גלי ההמון הפרידו בין הנער ואמו וסחפו אותו. מרת פינקוס היתה בראש הזרם, שחפש הצלה בסולם־ההצלה (פייער־עסקייפ), אך בטרם עשותה שלשה צעדים על הסולם הלולאי, הפילוה והיא השלכה ככדור מעבר למעקה ושברה את חוט־שדרתה.

גם הגברת בוירנסטיין — נתמוטטו פעמיה וכמעט שנפלה שדודה לרגלי ההמון הרץ, אך סולובייטשיק ראָה אותה בעוד מועד ותפש אותה בידו והוציאָה אל הרחוב בשלום. היא בקשתו ללוותה אל ביתה, שהיה במרחק שני רבעים ממקום המשתה. כשהתחיל סולובייטשיק להפרד, הפסיקתהו כילדה קטנה המתחטאת לפני אָביה: — יקח נא מר מכונית ונעשה טיול.

סולובייטשיק הביט עליה במבטו המלא תמהון ויראָה טמירה: האשה הזאת כבר פטפטה ולעסה ממתק וחייכה את חיוכה המבטיח כאילו מה שקרה לפני רגעים מספר היה רק קטע קרוא מתוך מגילת קדומים נושנה.

היא שנתה את בקשתה. הוא היה עיף ונרגש — וסרב.

— טוב איפוא, קמצן, — ענתה, בעמדה מוכנה לפתוח את דלת מעונה ובאיימה עליו באצבעה: — בסוף השבוע יקנה בעלי שיברוליט, אָז תראה באיזה טיול אזכה אני אותך.

היתה כבר שעה שתים אחר חצות הלילה. סולובייטשיק התהלך ברחובות הרועשים והמעוורים בזהרם והגה ברוחו הנבוכה: „שוטרים המתפרצים לתוך אספה ציונית והמפזרים אותה במגלביהם, אין לך דבר יותר טבעי מזה. אבל כאן... כאן... הדבר נעשה באופן כה משונה... יד ליפשיץ־ליפוביץ־ליפמאנוביץ באמצע... והגברת הזאת... והגלגל הנורא הזה הטוחן ומשמיד חיי אָדם בחפזון תפתי כזה... רבונו של עולם, איך חיים כאן?״...

הראשונים, שהופיעו בבוקר אצל מבוא בית־החולים של „גוד שעפהערד״, מקום שכבו כל נגועי האָסון וגם מרת פינקוס בתוכם, היו שלשת כוכבי־הלואי. אפילו המנהל פרופר, שהקיץ מהתעלפותו בביתו ושכל עצמותיו כאבו מאד מהדיש שהודש בלילה, התאושש והזדרז לבוא הנה. כשאך נפגשו שלשתם אצל השער, הבין מיד כל אחד בלי אומר ודברים את סבת בואָם של שאָר חבריו. והסבה היתה אחת: השמועה פשטה, שהגברת פינקוס מבקשת לעשות איזה שנויים והוספות לצוואָתה ודעת לנבון נקל, שכל אחד משלשת הכוכבים רץ תחת מסווה בקור־חולים, פשוט ותמים, להשפיע על הגוססת לזכור את מוסדו בצוואָתה. אך למגינת לבם נאסרה כניסת מבקרים אל הגברת פינקס מטעם הרופאים וכשראו את הנוטאריון עם שני מזכיריו יוצאים מחדרה, היה ברור, שהכל נחרץ והחלט כבר ואין מה לשנות אף כקוצו של יוד, ופני הכוכבים אָספו נגהם.

בין האנשים, שישבו בגן בית־החולים וחפצו לקיים מצות בקור־חולים לשמה ושלא לשמה היה גם מיסטר קינג. בדרכו מלשכתו של אחד משני עורכי־הדין שלו החליט לסור הנה. הלז הבטיחהו, שמהלילה האחרון קבל משפט הגט מהלך רצוי מאד. מיסטר קינג ידע את זה בעצמו. בלילה שעבר, כששב הביתה מהמשתה והתחיל להתפשט, קרא לו בטלפון ראש מרגלי־החרש שלו והודיעהו בגיל נצחון, שזה עתה עלה בידם לתפוש את דורותי אשתו בחברת אהובה באחד החדרים של מלון פלוני־אלמוני ושהם שניהם עכשיו במאסר. המרגל היה מאושר וברך את מיסטר קינג בהצלחה במפעל. מיסטר קינג הודה, הניח מידו את שפופרת

הידים אל מחברה עם התשובה: „אָלרייט". אירע לו לבן־אָדם זה להשתתף באותו הקונגרס הבאזילאי, שהרצל הרים בו את יד ימינו ונשבע לעיני כל יושבי תבל: „אם אשכחך, ירושלים, תשכח ימיני"... השבועה הזאת מוגגה אָז כדונג את לבו הציוני של בעל הצילינדר ועכשיו החליט לעשות גם הוא כמתכונתו של הרצל. הוא דבר הרבה, דבר עד אין־סוף, העלה גירה והריק מפיו את כל הנאומים שנשמעו בכל הקונגרסים הציוניים כפי שזכר אותם על־פי הדין והחשבון הסטינוגראפי המונח למשמרת בארונו, לבסוף הפשיל במקצת לשם ניחות את שרוול מעילו והרים את ימינו והוציא מפורש: אם אשכחך, ירושלים, וגו'.

הקול צלצל כה יבש ובהיר־נפרז כלפי כתלי האולם, שאפילו מחיאות הכפים היו חדלות־אונים להשתיק את השקר שבו.

עיני סולובייטשיק הביטו נכחן עגולות כעיני ינשוף מתמהון. איזו קריאָה נקפאָה על דל שפתיו. הוא לא יכול להשתומם ולהתבייש יותר לוא עלה הנואם בלי לבוש וכתונת לעורו על השלחן והראָה לקהל את מערומיו הנובלים והכמושים.

— „בונק"! (הבל) — פלט בקול רטון מיסטר קינג, ששנא את הציונות בעד שני דברים: בעד הפיוט שבה ובעד זה שנתנו לו פעם כמעט כבוד מלכים בשל נדבתו שלשת אלפים דולאר לקרן־היסוד באותו חודש עצמו, שהרקדנית השחרחרת מקינטוקי עלתה לו בחמשה־עשר אלף.

אַך הנה כוס הברכה האחרונה, זו של מרת פינקוס. כל האָזנים נזקפו. „מה תאמר היא, העשירה, הפקחנית, הלביאָה שבחבורה?"

היא תקנה את הפינסנה על חטמה והעבירה על כל סביבותיה מבט מחייך ומלא בטחון של בת־זקונים מפונקה ופתחה בשובבות של סטודנטית מהמחזור הראשון:

— אני הלא הנני „פלאפר" (גנדרנית) ישנה מאָז ומעולם, כידוע לכולכם. ואָמנם נכונה אני לקבל באהבה את כל העונשים שתשימו עלי בעד הנהגתי. אולם להחזיר אותי למוטב לא תצליחו. הריני „פלאפר", הריני אוהבת את האורות המתעים של ניו־יורק שלנו, הריני חובבת את הנוער הסואן והעליז שלנו והריני מעריצה משתאות. אה, אני בפחנית ממש לגבי באנקטים! אני אוהב אותם גם לאחר מותי. אף מתוך קברי אתחנן: אָנא, השאירו נא מנה גם בשבילי! והרי גם הצעה מעשית בהזדמנות זו: אני מנדבת את קברי מלכתחילה למקום איזה משתה שהוא ולא אשאל אפילו לשם מה הוא נערך ומה מטרתו. ובנוגע לחברי הציונים, אם הם לא ימצאוני לפושעת גדולה, אני אומרת להם עכשיו, מפני שלא אוכל לאמר אָז: ברוכים הבאים!

מחיאות כפים סוערות וצחוק צוהל הטביעו את דבריה.

יתר נאומה נמשך באותו הכוון, שאלמלי לא בא סיורו של חתן־הנשף אלָא בכדי לתת לנו הזדמנות למשתה רעים נעים זה — דיינו, ועל אחת כמה וכמה שזה היה לא סיור סתם, כי אם לארצנו, שלבות כולנו שואפים ויוצאים אליה, ונעשה הסיור על־ידי חברנו היקר והנערץ, אָדם אשר... וגו'.

ואחר כך התחילה ההרצאָה עצמה, הרצאָתו של הציוני העשיר. היא היתה יכולה להיות מענינת, לוא ספר המרצה את העיקר. והעיקר היה, שהוא היה יכול לבלות בנעימים את ימי־שהותו בארץ־ישראל עם בתו הנחמדה של הציוני המפורסם וחבר הפארלאמנט מאַנגליה, אלמלא אשתו, שהפריעה על כל צעד ושעל. אבל מכיון שעל הפגישה הזאת היה אפשר להזכיר כאן רק בדרך־אגב ובמשפט יבש אחד, היתה כל מלה שנפלטה מן הפה קש וגבבה ותבן לעפריים. אַך הרצאָה זו לא נגמרה לעולם. באמצעיתה, במקום שהמרצה ספר, שכל ערבי ארץ־ישראל הם שתומי עין אחת, קרה פתאום דבר גדול ומרעיש, דבר שהביא אָמנם תוצאות חשובות למשתה, כדברי שכנו של סולובייטשיק שנבא ולא ידע מה נבא. בכל הפתחים והמבואות הופיעו פתאום שוטרים מבריקים בציצי כובעיהם וחזיהם ובקתי אקדוחיהם. כשנפגשו עיני האָדם הטמיר מר ליפשיץ־ליפוביץ־ליפמאנוביץ עם עיניהם של שני מרגלי־החרש, שעקבו את צעדיו זה חמשה ירחים על אשר עגן שתי נשים באויסטריה ואחת באמריקה ומהאחרונה גנב את כל כספה ותכשיטיה, הוא הבין מיד בבהירות גמורה של מהופנט, שכל הענין הזה איננו אלא בשלו. כהרף־עין והוא קפץ קפיצת־פנתירה ממקומו אל הפתח הקרוב והוציא בכל כח גרונו: — „פיי־יוי־ער!" (דליקה!).

כל האולם היה בן־רגע לחרדת אלהים ולגיא חזיון של מהומה ומבוסה לא תשוער ולא תתואָר. אחוזי־פלצות החלו לרוץ אנשים ונשים אל פתח המוצא ואל הגזוזטרות, כל אחד עם ניצוץ הפחד הבהמי בעיניו — לעורו ואפסו עוד, לרוץ ולהפיל ולרמוס את כל אשר תמצא

אותם לפני הארוחה ואחר הארוחה ובין מנה למנה. אוכלת ואינני מרגישה אפילו, כדרך שאיש איננו מרגיש בנשימתו.

„נברת מתוקה", חשב סולובייטשיק, אבל החליט, שזה יותר מדי שטחי בשביל להאמר בקול.

האשה דברה מהר והרבה ובעליזות ובעוד עשרה רגעים נודע לבן־שיחה, שהיא נשואה זה חמש שנים, שילדים אין לה, ששמה בוירנסטיין (קרי: ברנשטיין), שבעלה עובד במסילת־הברזל של „ניו־יורק סנטראל", שהיא לוקחת שיעורים של טשארלסטון, שרצתה להשתתף בהתחרות של יופי, אבל אין מקבלים שמה נשים נשואות וגו'. ראשו של סולובייטשיק התחיל לסוב סחרחר משפע החומר שהמטר עליו. הוא נסה להסב את פני השיחה אל מאמרו האנטישמי האחרון של הנרי פורד, שהיה שיחת היום, אבל היא תפשה את השם והתחילה לדבר ארוכות על יתרונותיהן של שיטות שונות על פני שיטת המכונית פורד ושאמנם בסוף שבוע זה סנה יקנה בעלה מכונית „שיברוליט". סולובייטשיק לא הקשיב, מבטו הריק מכל מחשבה נצמד לשפתיה המשוחות בששר והמתנועעות מהר־מהר והפטפוט שנבע מביניהן כמעין המתגבר התחיל לעטף אותו בקורי תרדמה.

בינתים הלך המשתה והתקדם בהתעוררות עליזה ומתובלה בצחוק ובשיחה סואנת. זה לחך ומצץ ברוב ענין את ירכה של התרנגולת, זה שתה בלגימות שוקקות את השכר האמריקאי הכשר, השכר „בדליבא", וזה בקש את ה„ווים־א־ווים" שלו בחיוך מנומס ואציל אין שמץ דופי להקריב אליו את ה„דרסינג" (התבלין), שנפשו כל־כך חשקה בו. הגברת בוירנסטיין לא הנזימה בדבריה ובתקופת־המעבר בין המרק והבשר לעסה אמנם בתאווה מין ממתק של מינתה ורוד וריחני. ואם סולובייטשיק עמד גם הפעם במרדו, הנה תחת זאת הצליחה להשפיע על האורח שמעבר לשלחן לקחת ולטעום מכיבודה. הלז היה אדם כבן שלשים וחמש, עם ניצוץ ערמומי, כמעט בוגד, בעיניו, שסולובייטשיק פגש פעמים אחדות אצל מרת פינקוס, אלא שבשום אופן לא יכול לזכור את שמו. בכל פעם צלצל שמו אחרת: פעם משהו מעין ליפשיץ, פעם — ליפוביץ, פעם — ליפמאנוביץ. וכשמו כן היתה כל אישיותו מוקפת משהו סודי, משהו שלא הוגד עד תומו, למרות מה שלא היה כלל קמצן לדבור. מה הם שאיפותיו של בר־נש זה אצל הגברת פינקוס לא קשה היה להבין, כמו גם משאת־נפשם של שלשת כוכבי־הלואי שלה, ואולם אם הוא השיג ובאיזה אמצעים אחז להשיג את מבוקשו, זה נשאר סוד כמוס בשביל סולובייטשיק הביישן והבלתי מעורב עם הבריות. עכשיו סנן האדם החידתי מבט בוחן אל פני הגברת בוירנסטיין מבעד לריסי עיניו העצומות למחצה, כמו שעושים אנשים קצרי־ראות או חתולים מנמנמים, ולבסוף נגמרה ההסתכלות במין בת־צחוק לוכדת ודבקנית שכאילו אמרה: „המשך יבוא" והאשה לא התמהמהה להיענות לה.

סולובייטשיק הביט על שניהם והרהר: „זו הגברת... מה לה? מה חפצה?... מה לה ולמשתה ציוני?... וליפשיץ־ליפוביץ־ליפמאנוביץ... וגודאלקין, שהיה לפנים חבר למפלגת ס. ר. ועכשיו חובש כפה ואפילו תוקע בשופר... והיברו, שלומדים בשביל „פאינטס"... היברו — זה הדחליל והמפלצת של הקטנים... ניו־יורק... ניו־יורק"...

הגיעה שעת כוסות הברכה, ו„גולת הכותרת" של כולן היתה צריכה להיות הרצאתו של הציוני העשיר על רשמי נסיעתו מארץ־ישראל. רובן ככולן היו מעין התחרות מזהירה של טפשות סהה וצביעות חנפה. הולסטין, עורך העתון המתבולל־למחצה, קם וברך בקול חגיגי ברכת „שהחיינו", לא פחות ולא יותר. שהחיינו וקיימנו לזמן הזה, כשאנשים ממרום עם הארץ כחתן הנשף נוסעים בשביל תענוגותיהם לפלשתינה וזו הארץ יש כבר ביכלתה להספיק את כל המקורות של „גוד טיים" (תענוגים) כאיטליה וככל ארץ אחרת. המנהל מר וויליאמס נשא את מדברותיו על יסוד המאמר התלמודי: „אשה וכלי־זיינה עליה". ברוב דרוש ופלפול, שריח של פראנקפורט על מיין נודף מהם, השתדל להעלות ולהוכיח, שהאשה, כידוע, היא כנסת ישראל וכלי־זיינה הם עשיריה וגדוליה; כל עוד אשר אלה לה תלך לבטח דרכה ולא ימעדו קרסוליה. מר פרופר הסתבך ומכל דבריו יצא לו נאום תעמולה לסניפי המוסד אשר תחת הנהלתו ואחר כך עמל וטרח בשני־שלישי נאומו לקשר זה באיזה אופן שהוא עם הנושא אשר לפניו, לבסוף זכר לחתן הנשף את חסד נעוריו, שפעם נדב לספריה של י. מ. ה. א. את כל שירי לונגפילו בכריכה מהודרה. ואחד מבעלי הצילינדרים המשומשים במקצת, אף־על־פי שלא היה ברשימת המברכים, שלח פתקה אל שר־הכוס בבקשה להרשות גם לו לאמר מלים אחדות. הפתקה עברה מיד אל יד עד שהגיעה לתעודתה ואחרי כן חזרה דרך אותן

רשאי הוא לא להתפלל כשיגדל, אבל לדעת הוא צריך. לא חפצתי להפר שלום־בית והריני מבטלת את דעתי. מילטון! — פנתה פתאום אל בן־טפוחיה, — התחפוץ ללמד היברו?

בבית היה מילטון אומר, שהיברו הוא „באנאנא איל" ו„אפל סאוס" (כי העברית היא כקליפת השום), אבל כאן, תחת הכובד של שלשה זוגות עינים בולשות, חלשה דעתו ושתק.

— „וואי" (למה) — המשיכה האם את להגה, — אבא הלא יקנה לך „פוני" (סיח) וגם יקחך לאטלאנטיק־סיטי.

— כ־כ־כן, — הוציא הקטן לאחרונה באופן בלתי־מסוים את הסכמתו. אך היה ברור, שכך מסכימים רק ל„היברו" ולא ל„פוני". אחר כך הביט במבט ארוך הצדה ונאנח.

סולובייטשיק עמד בהכנעה, הביט על נעליו המגוהצות של מר וויליאמס בשעה שהלז באר לגברת, שהיברו כדאי ללמד בשביל ה„פאינטס", הציונים שמקבלים בעדו בבית־הספר הגבוה האנגלי, והוא זכר כמה ממרורים השביעהו אדם זה, שאף־על־פי שלפנים היה שמו ווילנסקי, היו גם לו תביעות על „עפישנסי" אמריקאית, למן היום הראשון שהכניסהו לחדר הכתה והציע לו לתת את השיעור לבחינה בזו הלשון: „דיליוור די גודס, סיר" (הראה את כחך).

הם שנאו ובזו איש לרעהו בשביל הרבה דברים. חוסר ידיעתו של המנהל בעברית ובתורת ישראל, חוסר הסתגלותו של המורה לאמריקה, השיעור הטוב של הגברת פינקוס שנפל בידי סולובייטשיק ולא בידי המורה השני מר גודאלקין, שהיה יכול לקרב את לבה וכיסה של התלמידה אל המוסד המנוהל על־ידו, סטירת לחיי התלמידים בלי משוא־פנים ובלי הבדל מעמד כעשיר כעני, הסירוב לחבוש כפה לראש בשעת התפלה בשבת ועוד ועוד וכיוצא באלה — שמשו מזון ונימוק מספיק למשטמתם. אלא כיון שבמצבים ידועים ובסביבת ידועה היה מר וויליאמס מתפאר בליבראליותו, שבשעת הצורך היתה נהפכת לדימו־קראטיות ובשעת הדחק גם לראדיקאליות, וגם בזה שמעולם לא פטר מורה ממשרתו, הרי שצריך היה באמצעותם של ענויים שונים להביא את המורה לידי כך שיתפטר בעצמו, ואת האמנות הזאת ידע מר וויליאמס להפליא. התפטרותו של סולובייטשיק היתה שאלת שבועות אחדים, בכל אופן היה ברור, שהוא לא יוכל להוציא את שנתו במחיצתו של בן־אדם זה.

סולובייטשיק הרגיש בעליל, שהוא נחנק בחברתם של שלש הבריות הללו, ורגש של מרחב ודרור אמתי עברו כששמע את הצלצול המזמין את האורחים להסב אל השלחן. לנגדו הופיעה נערה נחמדה, זקופת קומה וצהובת שער, הלבושה סנור לבן, והחלה לבדוק בכרטיסו. עד שהיא חפשה את מקומו הלך אחריה בצעד מפגר, הביט במבט מפוזר על עורף הנערה ועל כל המון האורחים והאורחות מסביב כמו על החידה היותר מרהיבה ובאותו ניצוץ מוזר של מבוכה ויראה טמירה בעיניו הוא הרהר: „ניו־יורק... ניו־יורק"...

מיד מצא סולובייטשיק את עצמו יושב לפני עציץ פרחים דק וגבוה, המעוטר פנסי חשמל זעירים מכל עבריו ולפני כלי־כסף ומפיות כה מעוורים בזהרם, עד שהוא פקפק, אם הם נועדו באמת לשמש לדבר־חול כמו אוכל. הכל היה מוכן ומתוקן לסעודה. כל האולם המה מזמזום של פטפוט עליז. משמאלו ישב איזה זוג, כנראה איש ואשה, שעל־פי בטוי הענווה בעיניהם אפשר היה להחליט, שגם הם נזדמנו לפונדק זה במקרה.

— אני מנבא, — שמע את הבעל מדבר, — של„באנקט" הזה תהיינה תוצאות חשובות.

— איך אתה יכול לאמר כזאת, — ענתה לעומתו האשה, — בשעה שבסך־הכל אין כלל אוסף־כסף, הרי כתוב בפירוש על הכרטים.

— אף־על־פי־כן, — עמד הבעל על דעתו, — הרי רואה את כאן לפניך את כל שמנה וחלבה של היהדות הניו־יורקית, את כל אילי־הארץ... בכל זאת... איך שהוא... הכשרת הלבבות...

זוג עינים עליזות וצוחקות צחוק חפשי של תינוק חשוך־דאגה עלה ושכן עליו בשעה שפיה של הצוחקת מצץ איזה ממתק ריחני. זו היתה שכנתו מימין, אשה צעירה בעלת פנים עגולים וגומות־חן בלחייה, שהושיטה לו בשביל התוודעותה הראשונה קופסה קטנטנה מלאה מגדים: — בבקשה... החפץ מר?

הכל מסביב לאשה היה עטוף ענין מגרה ומתמיה בעיני סולובייטשיק: גם גומותיה, גם צחוקה, גם הקופסה הקטנטנה, שהיתה לה צורת לב, והוא ענה:

— לא. תודה, גברתי. אני תמה, איך היא אוכלת את הללו לפני הארוחה.

— לפני הארוחה? — פרצה היא בצחוק רם על קרתנותו. — אל ידאג! אני אוכלת

מיד מהרה לקראתו „מיסיס" פינקוס בצעדיה הזריזים והקצרים, שנתנו להלוכה, לפחות מאחוריה, בטוי של אשה במיטב אבה ושנותיה.

— „האו דו יו דו"? (מה שלומך?) — קראה אליו, בהושיטה את ידה מתוך חיוך מאונס של עיניה התכולות, שתעודתו היתה להביע עליזות וסבר פנים: — מר קינג, אני בפירוש כועסת עליך. אתה הנך „בעד באי" (בחור רע), אתה מוקיר את רגלך מביתי על לא חמס בכפי.

מיד נסבו אליו כל העינים שבאולם. חרטה מרה על בואו הנה עברה פתאום את לבו של הזקן. הוא הרגיש בכאב את כל המבטים ננעצים בו כחצים שנונים ושואלים בלעג עוקץ ואכזרי: „איה דורותי אשתך?"... או: „כמה אחוזים של „דיווידנד" נושא זה ה„סטאק" (המניות) החדש שלך, ה„סטאק" של נשואין?"...

האולם והחדרים הנשענים אליו היו מלאים אנשים מכל הגילים וממצבי חברה שונים ומשונים. מאיש מהם, הפעם אף מהישישים הבלים שביניהם, לא מנעה בעלת־הבית את נועם זיו בת־צחוקה המתוקה־משכרת כביכול. היו כאן עורכי־דין צעירים, שכל ישותם קראה וצעקה בחיל: עתיד! כשרון המעשה! „עפישנסי"! היו כאן באנקירים כרסנים, שלעגו לציונות, אולם באו הנה בעיקר כדי שלא להעליב את מרת פינקוס, שהיתה אוחזת מניותיהם או מחזיקה את כספה לפקדון בלשכותיהם; היו יהודים בצילינדרים משומשים במקצת, שכל יקר־מפעלם להיסטוריה ולעם העברי היה דבר השתתפותם באחד הקונגרסים הציוניים; או אחרים בצילינדרים חדשים ומבריקים כהלכה, שבנסעם לבקר את נשיהם שחרפו במצרים, עלו ליום־יומים גם לארץ־ישראל, ואחר כך הרצו ונאמו מה שנאמו ברוב שאון ובקול המון „פובליסיטי" (פרסום) המקשקש והמנסר על הרשמים החזקים והעזים שנתרשמו מהם; ושוב אחרים ששקלו את שקלם על־ידי ה„מזרחי", אלא שהיו קוראים ומבטאים את שם הסתדרותם — „מיזראטשי"; היו כאן „בוטלגרים" (מוכרי־יין־באיסור) עשירים אחדים מברוקלין עם נשיהם המפוטמות ובעלות הקומה והגידול כ„זשאנדארמים"; היו פה גם שלשת כוכבי־הלואי של הגברת פינקוס, הלא הם האדונים: וויליאמס — מנהל בית־הספר העברי, הולסטון — עורך השבועון המתבולל־למחצה „די לויאל איזראליט" ופרופר — המנהל של סניפים אחדים של י. מ. ה. א. בחלק המזרחי של העיר. הם היו מופיעים תכופות בחברתה וכל אחד מהם דרש לעצמו את הכבוד על הכניסו אותה אל תחת כנפי הציונות. והנוער — הו, האומנם יפקד מקומו במשתה של מרת פינקוס? העלמות הרעננות, היפות, יופי משלהן או יופי שאול, הבהיקו בתלבשתן הבהירה מבין הפראקים והמקטורנים השחורים כפרחי נרקיסים וכלניות על פני שחור תלמי האביב. המורה העברי מר סולובייטשיק התהלך כאן בזהירות והביט סביבו כמטושטש ומבוטל עם הפחד הגדול והטמיר מפני ניו־יורק בעיניו התמימות והפתוחות לרווחה, עיני „ירוק": מרת פינקוס החזיקה לעצמה טובה ומדה של דימוקראטיות נעלה בהזמינה אותו למושב אילי־הארץ כאלה.

ברגע זה שמע סולובייטשיק קול אשה קורא לו בשמו מאחריו. הוא פנה. נשענת אל הפסנתר עמדה שם הגברת שירמאן, אשתו של מי שהיה „הקסטר" ועכשיו סוחר־בקרקעות עשיר מברונכס וכשהיא מלטפת ביד אחת את ראש בנה, הוא תלמידו מילטון, נער כבן עשר עם מצח עקש של פר בן־בקר עול ימים, היא שוחחה בקול רם עם מנהלו מר וויליאמס. הוא נגש בלי חמדה, כי שנא בכל נפשו ובכל מאודו את כל השלשה.

— מותר גם למורו של מילטון לשמוע מה שאנו מדברים כאן, — אמרה באותה בת־צחוק של בטחון המצוי אצל פרת־בשן עשירה, היודעת, שגם המורה וגם המנהל חייבים להשמע לרצונה ולהקשיב כעבדים נרצעים לפטפוטה בכל זמן ועידן ובכל מקום שיעלה רצון מלפניה, בגלל נדבתה השנתית לבית־הספר. — על צד האמת, היתה לי מלחמה עצומה עם בעלי בשביל ה„היברו" (עברית). „מה אתה מבקש מהילד העלוב? — טענתי. — „הלא מלבד בית־הספר העממי הוא עודנו לוקח שיעורים פרטיים בשחיה, ברקוד, ברכיבה וב„מיוזיק". „יו נאו והאט אי מין" (תפסת את כוונתי). אח, לוא ידעתם כמה הוא מצליח ב„מיוזיק"! מורו הלא הוא גדל־הכנרים, לוקח חמשה דולארים לשעה — כלום תחום עינינו על כספנו חס־ושלום בשבילו? והוא מנבא לו גדולות ונצורות. מילא, אבל אין זה מטבעי להתהלל ולהתפאר. והלא צריך להשאיר לילד שעה פנויה גם בשביל „בייז־בול" (כדור־הבסים). למה באמת יגרע חלקו משאר חבריו בני־גילו? „יו נאו והאט אי מין". אבל בעלי באחת: „היברו והיברו". הוא אומר:

נפלו מים רבים בשטף זרמם מנהר ההודסון אל האוקינוס האטלאנטי. אמנם כריכות (סענדוויטשעס) כשרות וכריכות של חזיר מעושן היה מסוגל להשמיד יותר בימים ההם, גם בקריצתן ובחבוקיהן של יפות ברודוויי היה בזמנים ההם טעם וריח אחר, אבל כסף למכביר יש לו היום. רוב כספו מושקע בבתים ובמניות שונות העולות בערכן מיום ליום והנושאות רווחים יפים. והמועט המונח לפקדון בבאנקים, גם הוא בלבד היה יכול להבטיח לו ימים של בטלה עד יום מותו, אם אף יאחר הזה לבוא, כמו שמיסטר קינג מאמין באמת בכל לבו. ולפיכך לא היתה לפניו כמעט בשנים האחרונות שאלה יותר חמורה משאלת הפנאי, במה ממלאים את הפנאי בימים כתיקונם, כשאין רעידות אדמה ואין מלחמות ואין פשיטות־רגל גדולות או גטין סינסאציוניים. עכשיו יש דוקא גט סינסאציוני, שניו־יורק בולעת את החדשות שמסביבו כבכורה בטרם קיץ, אבל מה בצע? — זהו הגט שלו... ושאלת הפנאי נעשתה עתה בשביל מיסטר קינג עוד יותר קשה ומעיקה, שכן אחרי גמרו פנים־אל־פנים או על־ידי הטיליפון את שיחתו עם שני עורכי־הדין ועם ראש מרגלי־החרש שלו היה הוא נשאר רובו של היום, ואשמורה בלילה, נתון לטרף לשיני־מצוקתו ולשעות הזוחלות באטיות מרגיזה ומקפיאה.

לפיכך לא בלי רגש ספוק פנימי פתח באחד הימים האלה כרטים הזמנה למשתה, שערכה „מיסים" פינקוס, שכנתו הקרובה, לכבוד עסקן ציוני מפורסם ועשיר, שאך זה שב מדרכו לארץ־ישראל, וספוקו עוד גדל בראותו את שורת הכרטים האחרונה: „פאזיטיוולי נא קאלעקשאנס" (קבוץ־כספים לחלוטין לא יהיה).

על שני אלה — על מיסטר קינג ומיסים פינקוס — היה מקשן העולם קושיות רבות. ראשית: מדוע אינם מתחתנים שניהם? הוא היה לפני זמן קצר אלמן עשיר והיא אלמנה עשירה — בעשר שנים בערך צעירה ממנו — וכמדומה, שארבעים יום קודם יצירתם הוכרז עליהם זיווג שני זה, וכמדומה גם כן, שיש יותר טעם והגיון בשידוך כזה מאשר עם נערה כדורותי, שתתאים להיות לו דור שלשים. שנית: מדוע זה אינם גרים, עשירים שכמותם, ב„ריוורסייד דרייו"? מה להם ולרחובות הסואנים והמאובקים הללו? ושוב: מה למיסטר קינג, זה שיש לו יד והון בפלורידה—ולמניות של „אוועראלס"? מה למרת פינקוס—ולציונות? ולהיפך, העצבנים שבציונים היו מקשים ומתרעמים: לכל מספיק להם, לכל נותנים בעין טובה — לאהובות, לפלורידה, לחברת צער־בעלי־חיים, לפרוות יקרות, ורק לסחוט מהם נדבה לקרן־היסוד — זהו ממש, שונאי־ציון, כמו להוציא מבין שיני הנמר. אף־על־פי־כן, למי שהכיר אותם קצת מקרוב, היו כל השאלות הללו מתיישבות על־נקלה. מיסטר קינג שוכן לא ב„ריוורסייד־דרייוו" וסוחר ב„אווערָאלס" מפני אותה הסבה, שהוא מתגלח עד היום בעצם ידיו בתער הבטחון „ג'ילט" ומכריח את בני־ביתו לרחץ את פניהם בסבון חיילים זול, שנשתייר לו מעסק אחד מימות־המלחמה — זאת היא לא הקמצנות, כי אם הרוכלות, שעוד לא התנדפה ממנו כליל. ובנוגע למרת פינקוס, הלא היא גרה לפנים סמוך לגן קרוטונה וירדה לגור הנה לשדרת מדיסון רק מתוך אהבתה לבני־הנעורים, שלפי דבריה מצאה אותם דוקא פה. היא שנאה ולעגה לחברת הזקנים ובקשה להתרועע עם בני־העלומים, שכן חשבה גם את עצמה לא זקנה ביותר. שמלתה של בת ששים זו הגיעה בקושי עד ברכיה כשמלתה של בת שתים־עשרה. צבע פוזמקאותיה היה תמיד צבעו החם של גוף רך וענוג שעלה מן הרחצה. לפני שנתים גזזה את שערותיה השבות גזיזת־„באב" ופעמים בשבוע היתה משכימה לפתחה נערה מתוך אחד „טרקליני הנוי" המפורסמים ביותר לתת לשערה את הסלסול החדייש ביותר המתהלך בארץ ולפקד את פניה בעסיון (מאסאזש), שהיה נמשך ארבע שעות ארוכות ושעליו היה לגרש את הקמטים השנואים, שנואים מפני שגם הם מחברת הזקנים.

מתוך חבתה זו עצמה לחברת הנוער הזמינה את המורה הצעיר סולובייטשיק ללמדה עברית ואף גם נהייתה לציונית. בשום מקום לא היתה לה תקוה להתרועע עם צעירים כמו פה. בשום אגודה לא היתה נוחלת כבוד בעד כל נדבה פעוטה ודלה כמו באגודה הציונית „תמר יהודה". הלא כאן היו אפילו צעירים אידיאליסטים, שמתוך אמונתם התמימה במסירותה לרעיון תחית העם בכרו את חברתה על פני חברת הנערות הצעירות קלות־הדעת. היכן עוד יש למצוא צעירים משונים כאלה?

מיסטר קינג נכנס אל אולם המשתה כולו מבריק ומזהיר — למן אגן הסהר של קרחתו עד המקטורן (סמוקינג) השחור ועד שרשרת הזהב, שחצתה את חזהו כנחש עקלתון עבה לכל מלוא רחבו — יצאו מכלל זה עיניו, שהביטו נכחן דועכות, חדלות חיים ומלאות עגמה ויאוש.

ל. א. אריאלי:

נְיוּ־יוֹרְק

(ציור)

— לא טוב... לא טוב... לא טוב... — היה פוזם נוגות דמו הזקן בקרב עורקיו של מיסטר קינג מדי הקיצו בלילות.

ומעיר היה אותו — או רעש כשיל וכליפות מבנין המלון הענקי, שעבודת בנייתו מעבר הרחוב לא היתה פוסקת אף בלילות, או מין אנחה חשאית, ארוכה וממושכה. כשהיה פוקח את עיניו, היו נגוזות ומסתלקות ממנו חיש כל עקבות החלום והוא היה תמה לדעת, אי־מזה באה זו האנחה הפלאית, החודרת ומרעידה לב וקרב. היא היתה דומה במשהו לגניחת רוח חרישית הנמשכת, הלוך ונסוע, מעל לצמרות העצים בליל סתיו.

בעוד קורי השינה תלויים על אשמורותיו הכבדות ועל שני הנאדות הנפוחים אשר מתחתן — היתה ידו מושטת לפניה מבלי משים תחת השמיכה כמבקשת דבר־מה. אולם מיד היתה מתבהרת ההכרה המכאיבה והמענה, שהדבר המבוקש איננו, שהוא אָבד ולא ישוב עוד לעד ולעולמי עולמים.

הדבר, שידו ערגה למצוא, היתה אשתו הצעירה והיפה דורותי, שעזבתו אחרי מריבה סוערת, וזה כחודש ימים התברר משפט הגט, שמיסטר קינג הופיע בו כמאשים ותובע.

פנסי החשמל בחוץ היו אוספים את נגהם; קלחת ניו־יורק היתה מתחילה לרתוח ביתר עוז; החדר היה מתמלא אפלולית־בוקר חומה־אפורה המיוחדה לכרך הזה אף בבקרים של נגוהות שמש, ולבו של האדם הזקן היה מתכווץ יותר ויותר מעוצר רעה ויגון. „מה היה חסר לה? כמדומני, בית מלא כל טוב. וכלום אפשר להעריץ ולחבב יותר ממה שעשיתי אנכי?" — היה הוא שואל וקובל בחשאי והיה יודע שהוא מוליך שולל את עצמו בשאלותיו.

המשרתת הפולאנית בשרה, שהקופה מוכן. אבל לא היה רצון לקום, לא היה רצון להתגלח, לא היה חשק לחיות. בגלימה ובמסאניו (סליפערס) על רגליו היחפות היה הוא משרך דרכו כל הבוקר מחדר אחד למשנהו בלי מחשבה מסוימה בראשו — והיה רע, רע עד מות.

ובאמת, האם אין די לו לבן־אָדם, בגיל של ששים ושמונה, ריח רע מתוך פיו; עודף של שלשים ושבעה פונטים משקל ולחץ דם גבוה; ארבעים אלף דולאר המונחים כאבן שאין לה הופכין במניות של בית־חרושת לסרבלים (אָווערא̇לס), ובן־זקונים, שנאסר במדינת קולו־ראדה בקשר עם גנבה גדולה של תכשיטים מתוך בית־גנזיו של הבאנק הלאומי — והנה קפץ עליו גם רוגזה של אשה.

על צד האמת לא הראתה לו דורותי מעולם חבה יתירה, מעולם לא נתנה לו לנשקה בשפתיה, אלא לכל היותר בלחייה. מעשים בכל יום. היא, הנערה המוצאת את מחיתה בצחצוח צפרנים, לא יכלה לעמוד בנסיון בפני עשרו ומתנותיו היקרות ונישאה לו, אולם לא הפסיקה לתנות אהבים עם ידידה או ידידיה מקודם. עכשיו ברור לו, שהיא נישאָה במחשבה תחילה לבגוד בו ולסטות תחתיו. אבל צערו של מיסטר קינג לא היה בכל זאת לגמרי צער של בעל מרומה או של אוהב שקנאתו אוכלת אותו כעש. זו היתה יותר מצוקתו הנפשית של סוחר, איש ה„ביזנס" הפקח והחרוץ, שנכשל בעסק רע, מהידים והלאָה רע. הגעו בעצמכם: שהיא בוגדת בו הרי זה ברור לילד בן שנתים ואולם כל עוד שמרגליו, שהוא שכר להתחקות אחריה, לא תפשוה במחיצה אחת עם אהובה, הוא לא יוכל להפטר ממנה בלא דמי־כתובה העולה לשבעים אלף דולאר מבלי לדבר כבר על הרח"ש וכל"ז לעורכי־הדין, למרגלים ולשאָר השמשים ועל מתנותיו, שיוסיף לראותן כמו שיראה פעם את קמטי ערפו. להפטר? „אָה, מיי גודנס"! (אוי, אל אלהים!). וכלום הוא חפץ בזה? כלום לא היה מוכן ומזומן לסלוח לה הכל ולהעניק לה מתנות כהנה וכהנה, אלמלי רק... אָכן, אוי לו מיוצרו ואוי לו מיצרו.

מימי אותה התקופה, שהיה רוכל בכלי־מילת סובב בעגלתו בכפרים, כשאשתו הכשרה מהונגריה היתה עוד בחיים ושמו עוד היה הניך קיניג ואף מהתקופה שלאחריה, כששמו „הנרי קינג" היה מתנוסס לתפארה באותיות־זהב על שלט לשכתו הסוחרת בקרקעות — מאז

מִי יְאַמֵּץ מִשְׂנֵיהֶם, וּנְפָשׁוֹת מְרַקְּדוֹת
מִי צַדִּיק בָּרִיב ?— בָּעִרְבּוּב הַלָּז,
הָעוֹלָם שְׁכוּר צְלִילִים, כְּנוֹצוֹת שְׁלַל־צְבָעִים
הָעוֹלָם שְׁכוּר זִיו. בְּנֶשֶׁב רוּחַ עָז...“

פאריז.

ש. האלקין:

לוּ פְּגַשְׁתִּיךָ, אֵלִי...

לרייקין בן־ארי.

הָהּ, לוּ פְּגַשְׁתִּיךָ, אֵלִי, תּוֹעֶה לְעֵת־עֶרֶב,
בְּשַׁלֶּכֶת זְהַב־הָעֶרֶב, בֵּין הֲמוֹנִים רוֹהִים
בְּחוּצוֹת־עִיר נִפְחָדִים וּבְךָ, הָאֱלֹהִים,
אֵין רוֹאֶה וְאֵין חָשׁ — אֶקֹּדָה, וּמִקֶּרֶב
לֵב שְׁכֵחַ־מִלִּים אֶכְמַהּ לִלְחֹשׁ מִבְּלִי הֶרֶף:
סָלַחְתִּי, אֵל! סָלַחְתִּי עֶלְבּוֹן יָמַי תּוֹעִים,
עֵת לֹא רִחַמְתָּ צְמָאִי לָךְ, וּנְעוּרַי צוֹעִים
לְשַׁמַּת־אֵימִים בְּעוֹלָם נֶהְדָּר הָיוּ טֶרֶף.

סְלַחְתִּיךָ, אֵל, לוּ פֶּלֶא בָּא וּדְמוּתְךָ קָרְנָה
בְּאַפְרוּרִית־עֶרֶב לִי אוֹ בְּאֶחָד לֵיל־פְּחָדִים —
וַתִּמְצָא סְפִינַת־תֵּבֵל חָגָה לָהּ אֶת תָּרְנָהּ
וּלְגִלּוּי־אוֹרְךָ וַדַּאי אָשְׁשׁוּ חַיִּים נָדִים.
הֲלֹא רַק פֹּה לְתֵבֵל צְמֵאַת־אֵל אָנֹכִי:
הִגָּלֵה־נָא — וְאִם כָּלָה בַּצִּמָּאוֹן כֹּחִי!

* *
*

עִם לַיְלָה וְכָבְתָה כָּל עַיִן שׁוֹבֵבָה,
הָאֹזֶן רָעֵבָה;
וְקָם עִמְעוּם עַתִּיק, כְּזֵכֶר לַתּוֹר
לֹא יָדַע עוֹד אוֹר.

וְזָכְרָה הָאָרֶץ נִשְׁכָּחוֹת וּקְדוּמִים,
בְּעוֹד עִוְרִים וּגְלוּמִים
לֹא צָעֲקוּ צְבָעִים, וַיִּמְלֹךְ הַשִּׁיר
מִצִּיר וְעַד צִיר.

אָז יִגְבַּר וְעָמַק בָּעוֹלָם הָאֹפֶל
כָּל צְלִיל הָיָה תָּפֵל;
וּלְחַיִּים חֲדָשִׁים יִתְעוֹרֵר בְּנֵם
כָּל קוֹל אֲשֶׁר מֵת.

וְיָצְאוּ לְהַשְׁלִים בֵּין קְרוּעִים חֲלוּמוֹת
וְגִשְׁרוּ הַתְּהוֹמוֹת;
וְנִפְגְּשׁוּ עַל גְּשָׁרִים מִתְנַעְנְעִים בַּצֵּל
חֲרוּזֵי הַלֵּיל.

וְנִבְאוּ הַחַי וְצוֹמֵחַ וְדוֹמֵם
וּנְגִינָה תִּתְרוֹמֵם;
וְזַלְזַל וְנוֹצָה לֹא יוּכְלוּ עוֹד זוּז
בְּלִי צָרֵף חָרוּז.

* *
*

קוּמָה, שַׁר־לַיְלָה
מִמַּחְבֹּא, הוֹי, קוּם!
וְכַבֵּה הַנֵּרוֹת
בִּמְלֹא כָּל הַיְקוּם.

גַּם אֵלֶּה כּוֹכָבִים
רַב אוֹרָם מִדַּי.
הֵם פּוֹלְחִים אֶת לֵב
בַּת־הַלַּיְלָה הֶחָי.

שׁוּר, הִנֵּה הִיא רוֹבְצָה
בַּדֶּשֶׁא עַל גָּב,
מִתְכַּסָּה בִּשְׂעָרָהּ
הַשָּׁחוֹר וָעָב.

וְיָפְיָהּ הָעֵרֹם,
בֵּין קְווּצוֹת־הַהוֹד, —
מִתְגַּלֶּה, מִתְחַמֵּק
כְּפִתְרוֹן וָסוֹד.

אִלֶּמֶת וּסְתוּמָה
הַנָּאוָה, וְרַק
קַשּׁוּבוֹת אָזְנֶיהָ,
כָּל עוֹרָהּ הַדַּק.

עַל גֵּבֶל הַקְּדוּמִים,
שֶׁפְּגָמוֹ הָאוֹר,
פּוֹרֶטֶת זוֹ יָדָהּ;
וּכְנִטְפֵי הַמּוֹר

חֲרוּזִים יִרְעָפוּ
וְשִׁיר־חָזוֹן צָף
וּפַרְפְּרֵי לַיְלָה
לוֹ יִמְחָאוּ גָּף: —

„... כַּבִּירָה מִלְחֶמֶת
הָאוֹר וְהַקּוֹל!
זֶה גּוֹרֵף יְמִינָה,
זֶה סוֹחֵף לִשְׂמֹאל.

ז. שניאור:

פִּזְמוֹנִים אִלְּמִים

עוּרִי, הַקְשִׁיבִי, דְּבַר־לַיְלָה, מַחֲשָׁבֶת!
הָעַיִן כּוֹזֶבֶת.
לֹא יָרוֹק הַשָּׂדֶה, לֹא כָחֹל הַיָּם,
לֹא אָדֹם הַדָּם.

בֹּקֶר יִשְׁתַּנּוּ וּבְאוֹר־צָהֳרָיִם
וּבְצֵל בֵּין־עַרְבַּיִם;
וּסְעִיפֵי הַסֶּלַע, הָעֵץ וְהֶעָב
גַּם הֵם מִקְסַם שָׁוְא.

בִּתְמוּרוֹת מַחֲלִיפוֹת תַּבְנִיתָם תֵּרָשֵׁם
בָּאֵד וּבַגֶּשֶׁם;
בַּשְּׁפֵלָה אַחֶרֶת וַאֲחֶרֶת בָּהָר,—
בְּחֹם וּבְיוֹם קָר.

בְּעֵינַיִם חֲדָשׁוֹת מַבִּיטָה כָּל שָׁעָה,
אֵין יוֹצֵר לֹא תָעָה,
לְאוֹר עֵינָיו הַפְּקוּחוֹת, בֵּין גְּוָנֵי הַיְקוּם
וְלֹא צֵרַף מְאוּם.

אֶת כָּל הָאֱלִילִים כְּבָר עָבְדָה הָעַיִן
וְלֹא נוֹשְׁעָה עֲדַיִן;—
לֹא לָהּ הָאַלְמָוֶת וְאֹזֶן לָהּ לֹא דַי
רְאוֹת פְּנֵי אֲדוֹנָי.

הָאֹזֶן רַק הִיא לֹא תְתַכַּחֵשׁ לַנְּשָׁמָה
בְּסַעַר וּדְמָמָה;
גַּם חֶדְוָה אַוְרִירִית, גַּם עַצְבַת הַבְּדִיל
הִיא שׁוֹקְלָה בִּצְלִיל.

* * *

הֵן נִבְרָא הָעוֹלָם
הַנֶּאְדָּר בִּנְגִינָה,
לְבַב יוֹצֵר־בְּרֵאשִׁית
בַּתֹּהוּ הִרְנִינָה.

אָז מַלְכָּה הַשִּׁירָה
רַק הִיא עַל אֲדָמוֹת,
וַיִּפְרוּ בְּצִלָּהּ
חֲרוּזִים נְשָׁמוֹת.

אַךְ אוֹהֵב כָּל אָמָּן
שַׁעֲשׁוּעִים נִשְׂגָּבִים;—
שְׂחוֹק חָדָשׁ לַבּוֹרֵא
וְעוֹלָמוֹת נֶחֱרָבִים.

—„יְהִי אוֹר!" בָּקַע צָו
וּבְצָהֳלָה שְׁפוּכָה
הִתְפָּרֵץ הַזֹּהַר
וַיִּגְזֹל הַמְּלוּכָה.

אָז הָיוּ לִצְבָעִים
נְגִינוֹת־דְּמִי נוֹהוֹת,
הָרְגָשִׁים — לִפְרָחִים
וּצְלִילִים לִנְגֹהוֹת.

מֵאָז נִטַּל טַעַם
מִזְּמוֹרֵי בְּנֵי־עוֹלָם,
הִתְלַקְּחוּ עֵינֵיהֶם
וַיִּשְׁכַּע הוֹד־קוֹלָם.

ואמריקה, כי אם גם בארץ־ישראל. והתרבות הבריטית עם הציוויליזאציה האמריקאית — שתיהן כאחת מוחשות ומובנות לנו. ועל כל אלה — מתבצר ומתכונן פה, אמריקה, המרכז היהודי הגדול והחי אשר כחות אין־ספורים שמורים בו לעתיד לבוא.

מבלי להסתלק, כמובן, משום ירושה ומכל הטוב אשר בא אלינו ממקומות רבים ושונים — עלינו להתרכז עתה בספרות אחת, שנעשתה קרובה אלינו בתנאי־הזמן, ואולי גם מסבות עמוקות יותר — היסטוריות ותרבותיות, שמקורן בהכרת הגזע ובשתוף היחס לתנ"ך (האנגליים — גם הם עם הספר שלנו) — עלינו להתרכז ול„קבלה" בתור מצע ויסוד לעבודה ספרותית שלמה ומסודרת. ופה מתגלה ה„תעודה", שהוטלה באחריות מיוחדת על סופרינו באמריקה. הם, הנמצאים במקום ההתהוות של ההווי היהודי החדש, יכולים וצריכים למלא תפקיד נשא ורם בבנין ספרותנו והחיאתה. ולא רק בתרגומים, כי אם בעצם סגול התכונות המיוחדות לעולם הקדש. הרחבות הגדולה ועשירות־החיים האגדית מכריחות להרחיב גם את האפקים שלנו. אנו חיים בתקופת־פלאים, עת מעשי־בראשית מתחדשים עלינו בכל יום, עת הדמיון האנושי והשכל היוצר התאחדו לשם גלויים גאוניים. תקופת הרדיו צריכה, כי יכולה, לשנות ערכים והערכות, ולדלות מנבכי־הנפש אפשרויות והרגשות חדשות, נועזות ומאירות. אם התעננו לפעמים, בימים הטובים, על שירת הזמיר — יש עתה תענוג לא־קטן מזה לבאי העולם החדש לחיות בעולם שכולו שירה, בעולם שאוירו מלא מצלילי מנגינות, של מזרח ומערב, הנשאות מסוף עולם ועד סופו. האגדות שספרו הנכדים לסבה, בשירו של פרישמאן, נעשו מכבר מציאות ונוצרו אגדות חדשות, שגם הן מציאות. האדם לא רק הרחיב את העולם, על־ידי המרחב, כי אם העמיקו והעלו, על־ידי החפירות והתעלות, מגדלי־בבל ואניות־אויר. בימים כאלה לא ימצא הקורא ספוק בדברי־קרתנות מעולם רחוק וחולף, שיסוד הדמיון חסר בו.

מכאן — השנוי הגמור שצריך לבוא בפרוזה העברית. לנו נחוצה פרוזה בריאה ורעננה, ספורית ופועלת. פרוזה החיה בכח העלילה, כי לאור החיים החדשים יכהה אורן של כמה יצירות חשובות בספרותנו, אשר עליהן מרחף רוח ההתלבטות והיאוש, רוח המרי והסגוף. יש ספרים, שהיו חביבים עלינו בזמנם, אך עתה, אם ניתנם לקורא העברי הצעיר — יחשך עליו אור השמש והוא ישמט מעליהם בפחד. וכדי לפיים את עצמו ולהשיב לנפשו את השלווה והשמחה, ילך וישקע בספרות אחרת זו, המרווה את צמאונו והממלאה את כל ישותו אומץ ואמונה. שמחת־חיים זו ונצחון־האדם במלחמת־הקיום עלינו להטעים את קוראינו ומעסיסם של אלה עלינו למלאות את ספרותנו. טעם־עלומים דרוש לנו עתה.

בכל מקצועות היצירה והעבודה הספרותית עלינו לשנות את מדת־ההערכה, ועל־ידי כך גם את הערכים עצמם. מן המצר יש להוציא לא רק את הפובליציסטיקה, זו המשרכת דרכה אחרי הציונות המעשית והיום־יומית, כי אם גם את הבקורת וספרות־המדע והספרות היפה.

ואם יאמר האומר: הרי זו עבודה־מדעת! אל יפחידנו זה. הכל נעשה בדעת ובחפץ, אם רק הכחות הראשונים בעין. לא שעבוד אנו דורשים, אלא שחרור. לא צמצום וכוון, אלא הרחבה ומעוף. והעיקר — חיות וחיים. אנו חייבים ורוצים לגאול את עצמנו מן הגלות הפנימית ומשעבוד־מסורת, אשר עבר זמנה. אנו רוצים להתאים את חיינו העבריים אל החיים האנושיים. כי אוי ואבוי לנסוג־אחור בימינו אלה. ההולך בעגלה, שסוסה בלה רתומה לה, לעולם לא ישיג את ההולך בתחתית או בעלית. והמטה אוזן רק לצלילי־זמירים לעולם לא ישמע את קול העולם השר את שירת־נצחונו.

קשרנו גורלנו בגורל העולם ובעליתו נעלה גם אנחנו. ארץ־ישראל תהיה חלק מנו וספרותנו — ענף אחד פורח באילן־חיים זה.

נשבור את מטת־סדום, אשר בה הושכבנו ונצא אל הרחב הקורא לנו:

— למרחב־יה.

ישראל — כן, ואולי עוד יותר מזה, יש צורך לחשוב ולדאוג ל„תכלית־מערב". כלומר: מה ומה תהיה עתה דרכנו־ברוח — בארצות הגולה? מה הם היסודות, שעליהם נבנה את ערכי־התרבות שלנו בארצות־הפזור? ומה תהי הרוח של ספרותנו, יסוד עיקרי בתרבותנו, בתקופה זו? מה הסביבה בה נטע ומה הצורות בהן נאחז? מה ישמש לנו אמת־מדה ומה תהי התכנית העיונית, וגם המעשית, לפעולה וליצירה של הספרות העברית החדשה?

ג

לא להתאונן ולא להגות נכאים, אלא להסתכל ולהבין — זו חובתנו עתה. עלינו לראות את הנעשה ולעשות את הטוב והנחוץ. ואל נירא מפני המחשבה המכוונת וצל הטינדינציה שבה. בימים אלה אין לנו זכות ואין לנו כח לסמוך על נסים ולהשליך יהבנו על שירת־היחיד וגלויה. בימים כתיקונם כשספרות־הצבור חיה ונוצרת ממילא, יש יכולת ויש אוזן קשבת גם למשחק הנפש של היחיד, לתהפוכות־נשמתו. אבל בימים כאלה, עת גורל כל ספרותנו תלוי לנו מנגד — אין להסתפק ביסוד הדיאוניסי. אין לשאוב התלהבות ואמונה מתוך שכרון־הכשרון. עתה נחוץ לנו היסוד האפולוני. דרושה תבונה לספרותנו ושכל יוצר. דרושה תורה. וצבור שלם צריך לכוון לבו ודעתו למטרה אחת — נעלה ומקיפה, למען תבוא רוח־חיים בנו ותשתלהב בנו אש היצירה והאמונה. לא רק כשרון נחוץ לנו, זה שאין אנו יודעים מה לעשות בו, אלא אידיאה מרכזית ומחיה. וכשם שלפני שני דורות עלה אור ההשכלה ברוסיה ולפני דור זרח עלינו נוגה הלאומיות והספרות הצעירה — כן צמאים אנו גם עתה לאור האידיאה של התקופה החדשה. אנו זוכרים עדיין את הרטט והגיל, אשר לבשו את הלבבות לפני שלשים שנה ויותר, עת הספרות הצעירה חנטה פגיה. כפלגי־מים בראשית האביב כן פרצו וזרמו ה„זרמים" בספרותנו. נולדה בתפארת והוד השירה החיוניות שלנו, התחיל להתפתח הספור העברי ונצני־מדע־ובקורת ראשונים עלו בכרם ספרותנו. ואז לא רק הסופרים קדחו — גם בקוראים יקדה אש־השחק־והאהבה לספרותנו. היה יחס־דמסירות והחבה, שאליו אנו מתגעגעים עד היום.

ועתה — כלום דלונו מאז? כלום מעטים הכחות אשר אתנו? לא ממנו ולא מקצתו. אדרבה, מאז ועד עתה נתרחבו האפקים ונתפתח הטעם הטוב של הקוראים, ויחד עם זה עלתה ופרחה יכולת הסופרים. שערי העולם פתוחים ואוצרות התרבות גלויים עתה לפניהם יותר מבכל זמן. גם אמצעי־הבטוי נתעשרו ונתעדנו. הסגנון לבש כח חדש ורענן. הלשון ספגה אל תוכה צבעי חיים חדשים ועסיסי מחשבה והרגשה מזוככות. גמישות ורוך — מצד אחד; חיטוב ושלמות — מצד שני. פרחי־הנאה רבים שמורים לנו בגן־ספרותנו.

אבל גדולה מאד התעיה אף התהיה. כרחלים בודדות אשר גלשו מן העדר תועה כל אחד לעברו, מבקש אחיזה עד כלות־הנפש — ואינו מוצא. כי טרם נמצאה הקרקע, טרם נוצרה הסביבה, הנותנת דמות וטרם ניתנה לנו המסגרת, אשר בתוכה נשבץ, כאבן בתשבץ, את ספרותנו.

עד המלחמה הלכה ספרותנו לאור הספרות הרוסית בעיקר (ורק במדה ידועה — לזה של הספרות של מערב־אירופה). שם, בעיירה היהודית, היה הווי יהודי אשר הווה פני ספרותנו ואשר הזין אותה משרשיו. אבל עם חורבננו ברוסיה חרב ועלה־בעשן גם ההווי שלנו ועתה אנו רחוקים, מה רחוקים, מהחיים ההם ומהאמנות ההיא. ומיום ליום הולך המרחק ורב. נחוצים לנו מעינות־ישועה אחרים, מקורות השפעה חדשים, כדי שנוכל להדבק בתרבות ובאמנות העולם, לקבל מהן את הנחוץ לנו וליצור בעזרתן את חלקנו — למען עצמנו ובנינו אחרינו. לא על סופר זה או אחר מדובר פה ולא על יצירות יחידים, שאין לציין דרך להן ואין להורותן דעת, אלא על ספרות־הדור, על ספרות הצבור העברי.

היא צריכה להנטע באיזה מקום, להאחז באיזה קרקע ולהצמיח ולגדל פירות. „תקופת רוסיה" נגמרה בספרותנו, ומי יודע אם תשוב עוד (כי ספרות בולשבית בעברית לא תהיה ולא צריך שתהיה — והקבצים הראשונים שיצאו שם יוכיחו). הגיעה איפוא השעה להתחיל במנין חדש — של ספרות אחרת.

מה ה„אוריינטאציה" הזאת המבוקשת והדרושה עתה לנו? דומני, כי התשובה ברורה והיא מתאימה לכל מהלך הענינים עתה בעולם — בכל מקצועות החיים. ה„אוריינטאציה" צריכה להיות אמריקאית־אנגלית. שני מרכזי היהדות החדשים והבריאים שנתהוו עתה הם בארץ־ישראל ואמריקה. וגורלנו נתקשר בעם הבריטי. אנגלית מדברים לא רק באנגליה

ובסביבה המפותחת של העולם החדש. ראשית — הוא רך יותר ועלול לספוג אל תוכו תורה ודעת, ושנית — הוא בעצם טבעו וחנוכו מוכשר יותר לחוש ולהבין את רוח האדם החפשי והמחפש. הוא מבקש חלום ופתרון לו, הוא מתגעגע על גבורה — ולא רק חמרית. הוא צמא ליופי ולעוז־עלומים — ובברכה והודיה יקבל את פני הבא ואמת ויופי אתו.

אבל לא בגלוי־סוד־הקורא מונח פתרון השאלה, כי אין הענין פשוט ובהיר כל־כך. זה — רק גורם אחד, אבל יש עוד גורמים רבים ועמוקים ממנו, שאין לגלותם ואין לפתרם בהנחות והשערות. זו שאלת הכוונה הפנימית של הספרות ונטייתה הטבעית. ומתעוררות שאלות יסודיות: לאן יוליכה גורלה ואל מה ישאוה נושאיה? אולי אין תעודתה כלל — לצאת אל העולם ולהצטרף אליו? אולי פירוש הצירוף הזה — התבוללות? אולי יש בעליה זו שקיעה פנימית? יבואו רבים, ובזכות, וידרשו ל„נקודה היהודית", לרוח־ישראל המיוחד וצורותיו המיותחדות. ועל נקלה אפשר להקיש על זה משאלת־היסוד של חיינו — מארץ־ישראל. הנה אנו בונים ביסורי־לא־אנוש את ארץ־האבות, כדי להחזיר את השכינה למקורה — משום שבגולה נגזרה עליה כליה — ואיך אפשר לבוא ולדרוש את פתיחת־השערים, את החקוי־לעולם ואת טשטוש־הגבולים בספרות? ואם אנו „רחבים" כל־כך בספרות — למה לנו בכלל „צמצום" זה של הלשון, הזרה פה?

אולם, עד כמה שלא היה מסובך הענין הזה — חיוב אחד ושלילה אחת עולים ומאירים לנו בוודאות ברורה. החיוב — הוא חיוב־החיים. אנו רוצים לחיות בכל מקום שאנו נמצאים, בכל ארצות־הגולה, ולחיות חיי טעם ואמת — משלנו. והשלילה היא — שלילת הצמצום. אין אנו רוצים להצטמצם בשום מקום, ואפילו בארץ־ישראל, ולהקטין את דרישותינו ותאוות־הכבוש — אפילו לשם היעוד הארצי שלנו, המרמז אלינו מארץ־ישראל.

עם־עולם היינו, הננו ונהיה — לא רק מבחינת־הזמן, כי אם גם מבחינת־המקום. אנו מעולם לא הסתפקנו בארץ־ישראל בלבד — ולעולם לא נחזור כולנו לארץ־ישראל. מיום שחרב הבית הראשון נעשינו עם־עולם ובמשך הזמן הקצר שמן החורבן ועד השיבה כבר הספקנו להאחז בבבל וכשהגיע זמן הישיבה — לא שב כל העם. מי שעלה לירושלים לבנות את בית ה' ומי ש„נשאר מכל המקומות אשר הוא גר שם ינשאוהו אנשי מקומו בכסף ובזהב וברכוש" וגו'.

כבר היה לנו אז החוש העולמי האוניברסאלי ואהבת־ההשפעה על־ידי לכת בעולם. את החלק האחד שלחנו לארץ ואת החלק השני השארנו בגולה — זרע לימים הבאים. ובימי הבית השני נעשינו עם אוניברסאלי. השפעות־החוץ, מיוון ומרומה וארצות אחרות, חתרו להן דרך אלינו. ואנו תחת להכנע, לקבל תורת־אחרים ולהשמד מתחת השמים — עלינו על הגלים, נתנו לעולם תורה משלנו, בצורה נוחה לו, והמבול שאמר לשטפנו עבר תחת רגלינו. יצאנו לגולה והצלנו את עצמנו. בן־זכאי הסופר ראה בעיני־גאון את כל ההיסטוריה שלנו ועשה את עצמו מת, מן הבחינה המדינית, כדי שיקום לתחיה מעבר לשער־הארץ — יקום ויחיה לעולם במלכות־הרוח, ב„יבנה".

ובמשך כל הגלויות ובדרך כל התרבויות שעברנו, ידענו לשמור גם על זכרון ארץ־ישראל וגם לפעול ולעשות בגולה. הגעגועים המשיחיים לא היו לנו רק אמצעי למטרה רחוקה — בזמן ובמקום — אלא הם־הם היו גם הצורה גם התוכן לחיינו. על התקווה־לגאולה התענגנו לא פחות מאשר עם אחר היה יכול להתענג על עצם־גאולתו. חביבים היו לנו היסורים. התגאינו במצבנו המיוחד ב„אתה בחרתנו". ידענו להפוך את המצב הטראגי למצב נעלה ומרומם. אם ארצנו אנו חרבה לפי שעה — נעשינו עם בין־ארצי, העומד ממעל לגבולות זמן ומקום.

והדבר קל־וחומר: אם דמות ארץ חרבה ולא־מיושבה יכלה לחמם אותנו בנכר ולהאיר לנו את הדרך בעולם — כלום יפוג החום ויכבה האור במחנה ישראל בגולה, אם ארץ־ישראל תבנה ותהיה ארץ מיושבת ופורחת?

אבל לכך דרושה גם גולה חיה ופורחת, כשם שהיתה בתקופות רבות. ועוד יותר מזה. לנו דרושים, כאויר לנשימה, תפיסת־עולם ומרחב־יה. רק אז יספיקו לנו כחותינו — גם למרכז גם להיקף.

ואל נדבר עוד על „תורה מציון" ועל השפעת־המרכז. לפי שעה אין אנו יכולים להסתלק מירושת־העולם והנכסים אשר קנינו בו. וכשם שיש צורך לחשוב על „תכלית־מזרח" בארץ־

במשך רגע, מניו־יורק ללונדון. הוא פורץ גדרי עולם ישן — מתּוך תּאווה ושבועת־סתר לכבוש עולם חדש ולתכּן חיים חדשים.

ובהעפלה היסטורית זו אָנו לוקחים חלק — וחלקנו בראשונים. מתרחבים גבולות־חיינו ונפתּחים שערים ליכלתּנו והשפעתנו, כּי אָנו בונים עולמות — לאחרים ולעצמנו.

והאם יפלא איפוא, אם תּתעורר בנו, בּמעטים והיחידים, השאלה הגדולה והיסודית: לאָן הולכת ספרותנו? עתּה — בתקופת הרת־עולם? מה הרום אליו היא מעפילה?

ב

השאלה — שאלת־חיים, משום שרק בּכח העבר, והעבר הקרוב בּיחוד, אי־אפשר לחיות ולהחיות לבבות. תּפיסת־ה„עיירה" אינה תּפיסת הדור שלנו. אָנו חיים בּעולם חדש ודורשים מזון אחר, אשר ישביע את רעבנו היום, ומיד. כּי בשעה שמסביבנו יש מרחב־יה — אי־אפשר לנו להשאר בּמטת־סדום. בּשעה ששאלות חדשות וגלויים חדשים ניתּנים לנו בּכל יום על־ידי המון העתּונים, הקבצים והספרים בּלשונות אחרות — אי־אפשר לנו, ועוד יותר לילדינו אחרינו, להיות תּלויים בּנס־ימים־עברו ולהתפּרנס־בּרוח רק ממה שרכשנו לנו עד כּה. לדור הצעיר קשה, כּמובן, הדבר עוד יותר. כּמה אריות מספרות־ההשכּלה וספרותנו החדשה — נראים לו כּמתים הואיל והוא רחוק מהם כּרחוק מערב ממזרח. אָנו עוד זוכרים לסמולנסקין את חסד־נעורינו ונדודי־השינה בּקראנו את „התּועה בּדרכי החיים" — אבל בּנינו ובנותינו (כּמובן, שבּיודעים־עברית אָנו מדברים), אינם מרגישים ואינם רואים בּו את סופרם הם. ולא רק משום הלשון המשונה והנפתּלה. ומנדלי הפּקח עם לשונו הדשנה וציוריו המופלגים מדלות קבציאל –– מה יאמר הוא ללב הקורא הצעיר? הוא, קורא זה, מבקש את העלילה ואת הפּעולה, אבל לא את המליצה וההרהור. זר לו רוח הפּלפּול ולא מובן לו הלעג המר, ולפעמים הקלוקל והאכזר, לצורות־חיים לא ידען ולאנשים לא יכּירם. ולא פּעם ירגיש הקורא הבּוגר כּאב וחוסר־ישע עת יבקש ממנו חברו הצעיר עצה ותושיה — למען הכּר את הקלאסיקים שלנו. קרבּה כּחות־יצירה משוקעים בּספרותנו — אבל לא כּולם ניתּנו בּצורה הראויה לדור זה. והתּוצאָה: אין קוראים. כּח־המשיכה אינו גדול בּיותר והצעירים אינם נמשכים. וכן מקדים אצלנו הנצח לבוֹא ודברים שהיו צריכים ויכולים לעבור מיד ליד ולזכּות לאהבת־הדור — עוברים עד־מהרה אל הנצחיות — בּמנוחת־הארונות.

כּל זה בּנוגע לדברים שכּבר נוצרו ושמורים אתּנו.

ומה המצב בּנוגע לדברים ההולכים ונוצרים עתּה? האם בּהם נשמע כּבר דופק הזמן? האם הם יכולים למשוך את הלב הצעיר, המבקש בּמלה העברית את פּתרון חייו — היהודיים והאנושיים?

כּולנו יודעים את המצב ואין להאריך. מה שניתּן לנו עתּה אינו אלא פּרורים־פּרורים — אבל לא לחם, לא סעודה שלמה. ונראה לי לא פּעם, כּי אסוננו היותר גדול הוא ב„כשרון ולא יותר". בּספרות העברית יש כּשרוֹן — ולא יותר. כּלומר: יכולת־הכּתיבה מפותּחה אצלנו בּמדה גבוהה, סופרינו פּתּחו ומפתּחים את ענין־הכּתיבה, שולטים בּלשון, חיים „ספרותית", מתוחים כּנימי־הכּנור — לנגן; אך אין הכּחות האלה נאצרים ומוצאים את תּיקונם — בּעבודה שלמה, מקפת, מניחה את הדעת ומהנה את האחרים. דומה כּאילו אין משק־בּית. ואין הנהלה רוחנית. כּי אין יודע, לאָן יש לכוון את גלגל־המרכּבה ולשם מה ומי יש לעשות וליצור. יש כּשרון — וכאילו אין יודעים מה לעשות בּו.

גורם רב לערפל זה משמש, כּמובן, הקורא. אין הסופר יודע מי ומי הקורא שלו. כּי בּמשך השנים האלה נעקר קורא זה משרשו ונשא על כּנפי־הרוח למרחקים. ומכּיון שבּא למקום שאין מכּירים אותו — יש ויעשה דברים אשר לא כן ולא יעשה דברים אשר כּן. אפשר כּי בּארץ־ישראל יודעים את הקורא, אבל אָנו בּאמריקה, למשל, איננו יודעים ואיננו רואים אותו. רק חלק קטן קורא־בּאמת, אבל חלק גדול ממנו, לפי כּל הסימנים והמספרים, אינו קורא כּלל. כּלומר, הוא קורא־בּכח, אבל לא קורא־בּפועל — ואָנו למדנו כּבר טעמו וכחו של „קורא־בּכח". טעמו — פּגם וכחו — אפס (לעניננו). ומי יודע, אם בּים החיים החדשים עוד ימצא לנו וישוב אלינו. טשטוש דמות הקורא, או חסרון דמותו, יכול לא פּעם להעביר את הסופר על דעתּו. ולא פּעם יכוליה הפּרת־בּדידות זו להביא לידי יאוש.

לפיכך אין, לדעתּי, צורך לשוות נגדנו את ה„קורא הותיק" דוקא, זה שהיינו רגילים בּו עד כּה, אלא את הקורא הצעיר והמודרני, את בּן הדור השני, זה החי כּולו בּזמן החדש

רק הספרים המיוחדים על ה„שטעטיל" מעידים על זה, אלא כל רוח ספרותנו החדשה, העברית כהאידית, עומדת כאות ומופת על שלטון העיירה, זו החביבה והרומאנטית, זו הרחוקה והקרובה. ושלטון זה לא סר מעל ספרותנו גם בשנים האחרונות, עת הנוער שלנו גלה את הכרך והלך אחרי אורו וארחות־חייו. רק כאורחים היינו שם, אבל המקור, השורש נשאר בעיירה. לשם נמשכנו בחבלי־קסם ובגעגועי־אין־סוף. גבורי הרומאנים שלנו היו מושלכים בכף־הקלע בין העיירה והכרך — ואחרי רוב נדודים היו שבים סוף־סוף הביתה, אל אבא ואל אמא. בחינת „יצא וחזר". כי בכרכים היו מתגוללים בעליות־קיר קטנות, בודדים ועזובים, חולמים על אהבה וגדולה־בחיים — ורעבים ללחם ותענוג; אבל בבית היה האדם העברי שב אל המנוחה ואל הנחלה וטווה בחשאי ובכאב את מטווה־החיים שלו. כך היו לא רק משוררי־העיירה שלנו כמנדלי, שלום־עליכם, שלום אש ואחרים, אלא גם הצעירים והמחדשים כברדיטשבסקי, ברנר, ברגלסון ואפילו גנסין. זו היתה הקרקע שלנו ועליה נשענה ספרותנו וממנה ינקה.

והנה באו המלחמה והמהפכה והפכו את הקערה על פיה. אם היו איזה סימנים להתפתחות אמית ויכולת־מעבר מן העיירה אל הכרך לפני זה — חלפו כצל עם בוא הימים הגדולים והמרעישים. העיירה נעקרה משרשה ותושביה — מהם נשמדו בחמת־הימים, מהם מתלבטים שם על החורבות חדלי־כח וחסרי־סביבה ומהם — נשאו ברוח והובאו לארץ־ישראל ואמריקה. וכזרעים בודדים הם נשאים באויר־העולם ומבקשים קרקע להקלט ולהצמיח. דור שני, הגדל לעינינו בכל הארצות, אחר הוא והוא המכריח את האבות להתקשר, יחד אתם, בכל ישותם לצורות־החיים החדשות. כן הדבר בארץ־ישראל, כן הוא באמריקה וכן גם — ברוסיה ובנותיה. ואם שונים תנאי־החיים בכל ארץ — הרי זה מגדיל את הטראגיות ומעמיק את הכאב ואת חבלי־הלידה־מחדש.

אבל עם כל התסבוכת המיוחדת שבמצבנו, או מצבינו, בארצות שונות — יש ניגון אחד, העולה מכל הקצוות, יש אור אחד הבוקע ועולה מכל חלקי־אומתנו והוא — **אור החיים החדשים.**

החלוציות וקדחת־הבנין בארץ־ישראל, שפע־החיים ועתרת־המרץ שלנו באמריקה ואף הכחות החבויים ברוסיה, המתפרצים ומתחשלים — כל אלה אינם אלא בנים להופעה אחת — הופעת החידוש והתקומה בחיי־ישראל. אנו רוצים לחיות יחד עם העולם ולהשתתף עם כל היוצרים בבנין־החיים ובעלית־האדם.

אלמלא יראתי שלא אכשל בלשוני, הייתי אומר: בולמוס־אמריקאיות אחז את העולם ודוחף אותו לעבודה ויצירה. ואנו נמצאים במערבולת. צא וראה מה חלק יש ליהודים בתעשיה ובתוצרת פה. כמה גדול חלקם בבנין בתים ומרקיעי־שחקים, בעבודה ובמלאכה, באומנות ובאמנות, בעתונות ובספרות, במדע ובהמצאות־הפלא של התקופה.

ארבעה מיליונים מבני־עמנו חיים פה, בארץ הברזל והעשת, בארץ התחתית והעלית, המרחב והדרור. חיים ופועלים. וכשם שחוטי־החשמל ופסי־הברזל עוברים כגידים וכעורקים לארכה ולרחבה, לעמקה ולגבהה של אמריקה — כן מעורים אנחנו ומשולבים „חוטינו" במטווה־החיים וברקמת־הפלא של הארץ הזאת. לא כחלק סביל אנו פה, כי אם כחלק פעיל ויוצר אנו חיים ועושים בתוך ההמולה והתנועה, התכונה והפעולה. הרי זה שנוי עמוק ויסודי, אשר אין־ערוך לו. וכלום אפשר למישהו, לשום איזה מטרה שהיא, לבוא אל קבוץ כזה באמת־המדה הישנה והמסורתית, של העיירה היהודית, הצנועה והכשרה?

כלום יש פה תקוה לאיזה מפעל, כלכלי או תרבותי, אם לא יהא עשוי לפי רוח הזמן ולפי מתכונת־התקופה? ואל נטעה לחשוב, כי „אמריקאיות" זו אינה אלא מדרגה נמוכה של מעשיות ונסות־רוח וקוצר־המשיג וחוסר־הדמיון. לא כי. בבהילות זו, שאנו רואים, גלום סוד המיתוס החדש; צפון הזרע של חיים חדשים. אמריקאיות זו משמשת מופת וסמל לעולם. ברוסיה קוראים לה „פורדיזאציה" (מלה מגושמת) ובמקומות אחרים בשמות אחרים — אבל בכל מקום, ואפילו בארץ־ישראל שלנו, נושאים אליה עין, כי היא ששחררה את כחות־האדם וצוותה לו: עלה!

והאדם העולה אינו יודע מעצורים ומתנכר למכשולים. הוא בונה מגדלים ממריאים ומסיק שאול לשם מציאת דרכי־קשר, הוא תולה גשרים ברוח על גבי מים ובונה אניות־אויר, הוא ממציא רדיו, המוליך את בשורת האדם החדש מסוף־עולם ועד סופו, ושולח תמונות־ברק,

מנחם ריבולוב:

מִטַּת סְדוֹם וּמֶרְחַב־יָהּ

א

במשך כמה שנים היינו רגילים לדבר על המשבר בספרותנו; עושים היינו חשבון־נפש לה, ולעצמנו, הוגים נכאים, משמיעים קינות — ומשתתקים שוב מרוב יאוש ואפס־כח. כילדים הבוכים כל היום, מחמת עלבון אי־ברור וכאב לא־ידוע, ונרדמים לבסוף תרדמת־רוגז — כן היינו אנחנו. התייפחנו מעט, החרדנו את עצמנו בחריקת־שן ועוצר־כאב; אחרים נסו גם לשבר אלילים ולשנות ערכים, להרים קול ולשאוג מתוך הדממה והמועקה — אבל עד־מהרה נשתתקו. ואם יגיע עוד אלינו עתה קול שסוע ומיבב של אחד אשר לא השלים — יראה לנו כל זה כל־כך רחוק וזר, כל־כך מוזר ומשונה, עד שלא נדע כנותו בשם הראוי לו. דומה כאילו הבינונו את המצב אשר בו אָנו נמצאים וקבלנו עלינו את הדין. ברירה אחרת אָין.

האומנם כן? האומנם השלמנו עם מצב־דומיה זה ועם חוסר־הישע שלנו? האומנם נהיה „משכילים" ולעת כזאת נשב ונדום — עד יעבור זעם? או אולי רק בכוונה ובחכמה התכנסנו לעצמנו, שמנו מחסום לפינו ובמסתרים אָנו אוספים כח למען גלותו לעולם?

שאלות אלה, או בדומה לאלה, שואל לעצמו כל מי שגורל הספרות העברית עתה, בתקופת־פלאים זו, נוגע עד לבו וחייו. אבל עוד טרם ימצא הפתרון לשאלות, ברור לכל אחד מאתנו, כי לא משבר חיצוני וכלכלי עובר על ספרותנו, כי אם משבר פנימי ומהותי, משבר־חיים עמוק וחותך. וכלום נחוצות ראיות והוכחות מיוחדות לכך? אתמהה! הנה אָנו רואים מצד אחד, כי עצם החשק לעשיה, או תעשיה, ספרותית, לא שותק בנו חלילה, וגם עצם היכולת הספרותית לא ניטל חלילה ממנו. השכינה ישנה במחננו, אלא היא שבויה לכחות־אי־כחות מופלאים ומיישנים, הכשרון חי וקיים — אלא אין אָנו יודעים מה לעשות בו וכיצד לעבדו. כי — שאלת המהות והמטרה הועמדה לפנינו בכל חריפותה הגורלית, בכל מרירותה היוקדת.

וזו השאלה בניסוחה הפשוט: לאָן פני הספרות העברית מועדות עתה? מהי נשמת־החיים שלה ולמה היא שואפת? איזה ערכי־חיים מצאָה ואיזה היא אומרת ורוצה להנחיל לחסידיה, הצמאים לדברה? מה תכנה וצורתה?

אל יראו הדברים כמתמיהים והשאלות כמכוונות להכשיל. לא לשם טנדנציה ולא לשם פלפול צבורי נשאלות הן, אלא לשם דעת והבן, מה מקום יכולה וצריכה ספרותנו לתפוס בחיים ומה תפקידה וערכה? כי עד המלחמה והמהפכה הבינונו, או חשבנו כי הבינונו, את תעודתה ותפקידה — אולם עתה „נסתם חזון" מאתנו; נסתם חזון — כי נגלה חזון חדש. ולאור החזון החדש ואופן־החיים החדש עומם אור העולם הישן ונוצרה תפיסה חדשה ושאיפה חדשה.

אפשר, כי לא הכל מרהיבים עוז בנפשם להודות בשנוי זה, אבל השנוי הגדול **בא ויהי** — בכל ארצות־התבל, בכל שדרות־העמים. ואי־המנוחה, אשר לבשה את הנבחרים והיחידים בעם, בכל עם, אינה אלא בבואָה של הנפץ הפנימי בחיי העם, של המפולת והתקומה, ההרס והבנין, ההולכים שלובי־זרוע בחיים.

וחיי־ישראל, שהיו תמיד משורגים כנטע־זר בעץ החיים הכלליים, ועמנו המתנועע ומתלהלה בין האומות כאחד זר ותלוש, פלאי ולא־מפה, נזדעזעו בשנים אלה יותר מכל האומות. כי אם ביניהן היו אלונים כבדי־ענפים ועמקי־שרשים — לא היינו אָנו אלא נטע חוור ודק, חסר־שמש־וכח, אשר התרפק על האלון ומצא לו מחסה בין ענפיו — ענפיו ולא שרשיו. וכשעבר הסער ועקר עצים חסונים, נעקרנו אָנו אתם; וכשירד הברד והכה בנצנים ומחה את הצבעים והכמיש את העלים — הוכו נצנינו, נמחה צבענו וכמשו עלינו פי־מאָה.

מכורתנו היתה רוסיה. מכורתנו בכל. בכלכלה ובתרבות, בחנוך ובספרות. העיירה היהודית של אוקראינה, רוסיה, ליטה ופולין — אשר היו מאוחדות תחת כפת רוסיה הגדולה והענקית — עיירה יהודית זו היתה הכלי, אשר שמר את היין. היא שנתנה צורה לחיינו והיא שהדביקה את נשמותינו — אחת לחברתה. האחדות הלאומית, על כל גלוייה, בה נשתמרה — ולא לחנם שרו לה טובי־משוררינו ומספרינו את שירת־אהבתם — אהבתנו. לא

אָנו מקווים, כי נסיוננו זה, שהוא ברוח־הזמן ובהתאם לתעודת־ספרותנו, יצליח. ואם כן — בנה נבנה במה שנתית לספרות העברית באמריקה, שיש בכחה לעורר ולחזק את רוח־היצירה ולהכניס זרם של תנועה וחיים לספרותנו. לא עוד שירה יתומה תהי שירתו של הסופר העברי פה, כי שרשים הכה בקרקע־חיינו וחלומותיו שלוחים למרחבי־עולמנו ולנקודת־האור של האומה המתחדשת. ובהרגשה בריאה זו יכול יוכל להוציא לאור את כחו ויכלתו ולצרפם להופעת־הפאר והכבוד של חיינו — לספרות העברית החיה ויוצרת.

ה מ ע ר כ ת.

מאיר מוהר:

עַל צְחִיחַ סֶלַע...

שי ל„הדואר" בן־התחמש.

אֳנִיַּת־גּוֹרָל הֱקִיאָתַם שָׁמָּה,
אֶל צְחִיחַ סֶלַע זֶה, קַן־הַשְּׁמָמָה...
מְזוֹנָם — אָבָק וַאֲוִירָם — פִּגּוּל,
יִסְתּוֹבְבוּ לָעַד בְּקֶסֶם־עִגּוּל...
הֵם צוֹעֲקִים — הַיָּם בּוֹלֵעַ קוֹלָם,
הַיָּם הַזּוֹעֵף בֵּינָם וּבֵין עוֹלָם...

אָז יַחְצְבוּ, יַקְדְּדוּ נוֹאָשִׁים
בַּחֲוֵה־הָאֶבֶן, שְׂדֵה־הַמְּרָשִׁים,
יַחַרְקוּ שֵׁן — הַסֶּלַע דּוֹמֵם, דּוֹמֵם,
וּבְקַשְׁיוּת־צוּר לְפָעֳלָם יִתְקוֹמֵם...
הֵם צוֹעֲקִים — הַיָּם בּוֹלֵעַ קוֹלָם,
הַיָּם הַזּוֹעֵף בֵּינָם וּבֵין עוֹלָם...

עִתִּים, בְּאֶחֱזוֹ בָּם הַצִּמָּאוֹן,
יִתְאוֹשְׁשׁוּ, יְנַעֲרוּ קִפָּאוֹן,
יְנוֹפְפוּ אֶגְרוֹפָם מוּל שָׁמָיִם:
הֲמִן הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא מָיִם?
הֵם צוֹעֲקִים — הַיָּם בּוֹלֵעַ קוֹלָם,
הַיָּם הַזּוֹעֵף בֵּינָם וּבֵין עוֹלָם...

וְנֵכֶר מָר וּבְדִידוּת עֵת מְצִיקִים
וּבָאוּ אַט אֶל אַחַד הַנְּקִיקִים,
וְיָשְׁבוּ דוּמָם, מִבְּלִי דַבֵּר דָּבָר,
וְשָׁבְרוּ צִמְאָם מִנִּי נֹאד־הֶעָבָר...
וְשָׁרוּ חֶרֶשׁ וְזָע הַיָּם לְקוֹלָם
הַהוֹלֵךְ מִסּוֹף־עוֹלָם עַד סוֹף־עוֹלָם!

ברלין.

חבריהם פה. לא מעט ערפליות ושבושיות היה ויש ביחס זה — וממנו תוצאות לבקורת החריפה, שמותחים מחוץ־לארץ על ה„עברי היינקי" וכן למרירות היתירה, שזה, תושב־הארץ, מרגיש לא פעם בבקורת זו. מצד אחד — דרישות ותביעות גדולות מאד — ולאו דוקא ספרותיות — מן ה„אמריקאי", ומצד שני — מעלימים עין מן הבריא והודאי ההולך ונוצר פה לאט־לאט ובחבלי־לידה קשים. עד היום יש יחס קל, אם לא קלוקל, לספרות העברית באמריקה — ולא רק מצד בני חוץ־לארץ, כי אם גם מצד כמה „קוראים נכבדים" פה, בארץ זו עצמה. מקור היחס הזה ודאי לא בזלזול סתם כלפי הסופרים, כי אם בעצם היחס של בן־אירופה לאמריקה בכלל. שמות־התואר והשמות הנרדפים, שבהם היו משתמשים עד כה ביחס לארץ זו, ידועים למדי — ואין לחזור עליהם. ואם כל הארץ כן — במה יזכו ויבדלו אלה המעטים והיחידים, העמלים בספרות העברית?

אם כה ואם כה — קשה מאד מצב הסופר העברי פה. סביבה חמה במקומו — אין לו. ביחס־אהבה־והערצה מצד הקורא הקרוב לא ירגיש — וגם מרחוק נשאים ומגיעים אליו רוחות קרים ומקררים. והוא שואל לא פעם: זו ספרות — וזה שכרה? וידיו רפות.

כתוצאה מזה, או כסבה לזה, הוא חוסר הוצאת ספרים פה. יוצרים ועובדים סופרים במשך עשר, חמש־עשרה ועשרים שנה — ולקובץ־כתבים לא יזכו. פזורים ילדי־רוחם על שבעה ימים — ואין מקבץ. דבר זה מטשטש פשוט את צורתם וכל הרוצה להכיר איזה סופר עברי מאמריקה, עומד ותוהה ואינו יודע את הדרך אליו. עתונים ישנים, בהם נדפסו רוב הדברים, אינם עתה בנמצא; ולא רק הקורא, כי אם גם המבקר וחוקר־הספרות עומד לפני חומת־סין המבדילה בינו ובין הסופר. ובאין דברי הסופר חיים בספר ובאין כלי אשר יהיה ניכר בצבור ונראה לעין — כיצד נוכל לדבר על יצירת ספרות?

הכרה זו היא שעוררה אותנו „לחפור ממטמונים" ולהוציא לאור העולם קודם כל את סופרינו. במאמרים קטנים וברשימות ניתנו פה פרצופי־סופרים ופרקי־הערכה ראשונים לעבודתם. מובן, שאי־אפשר היה בבת־אחת ובספר אחד לתת את הכל ועל הכל, כפי שהיה ברצוננו — אבל ההתחלה נעשתה ואנו חושבים, כי צריכה היתה זו להעשות. מתהום התעיה והטשטוש דלינו והעלינו דמויות טובות וחביבות בתקווה ובחפץ, כי עד־מהרה נוכל וגם נוציא את עצם יצירותיהם ונראה, כי אין אנו עניים כפי שאפשר היה לחשוב וכפי שחושבים רבים.

אנו מרגישים ומאמינים, כי תקופה ראשונה, של התלבטות ושל בדידות, בספרות האמריקאית כבר עברה ולא תשוב. עתה חשים הסופרים הבודדים בצורך החריף והחיוני של יצירת קבוץ־סופרים, של יצירת אוירה ספרותית. שנוי זה לא באחד, כי אם בשנים יוכר — גם בשדה־הספרות כשלעצמו וגם בהיקף החיים היהודיים פה. בספרות — התפתחו פה הענינים במדה הגונה ומבטיחה־למדי. נוספו לנו סופרים בעלי־יכולת ובכמה מהם בשלה ההכרה ליצירה מקפת ומשפעת. ובחיים — הולך הצבור היהודי ומתבצר פה; צורות חיינו הלאומיים הולכות ומשתכללות, הגוף העממי סופג אל תוכו כחות חדשים ומכיר את עצמו. הוא משיג את נשמתו ותעודתו. והסופר, הער לדופק־החיים ולנשמת־עמו, כאילו מרגיש עתה קרקע תחת רגליו ובטיחות במהלכו. שני הדברים האלה מטילים על הסופר העברי אחריות רבה ועמוקה — והוא מוכן לקראת המשא הזה, מלא מחרדת־הגיל.

סֵפֶר הַיּוֹבֵל

מגליון לחוברת ומחוברת לספר — אלה היו גלגולי ההוצאה המיוחדת לכבוד מלאת חמש שנים לעתוננו. ועתה ניתן לקורא ספר־היובל של „הדואר". מובן, כי התפתחות זו ושנויים אלה, שבאו עם העבודה, הניחו את חותמם על המאסף. לפיכך אין לבקש בו את השלמות הגמורה ואת האחדות המחושבת, מראשית ועד סוף, כי אם קובץ לדברי־ספרות־ועיון מאת סופרי „הדואר" לקוראיו. בתנאים אלה בהם נתון הסופר העברי באמריקה — עתונות מצומצמת וחוסר ספרות — יש רעב מיוחד להוצאה אמידה ובעלת משקל. דמות־הספר מושכת וקוסמת לסופר העברי פה והוא נכון להשתמש בכל הזדמנות נאה כדי להביא ספר לעולם. מערכת „הדואר", המרגישה בחפץ אדיר זה, הסיחה דעתה מן הקושי הכרוך בהוצאה גדולה זו — בעיקר קושי כספי — והחליטה לעשות את הנסיון הראשון ליסוד במה שנתית לדברי ספרות באמריקה.

ידוע, כי בחוגי הסופרים העברים בארץ הזאת מדברים זה כמה על הוצאת „ספר־שנה" עברי. ספר זה עתיד, לפי התכנית, להקיף את כל מקצועות חיינו פה ולשמש בבואה לכחות הספרותיים אשר אתנו היום. ובעיקר צריך הוא לשמש מרכז לסופרי־אמריקה. לא כן ספר זה של „הדואר". ראשית, אינו בא לשמש ספר־שנה במובן המקובל — עם כל ההשקפות והחומר השמושי, ושנית — אינו מצמצם את עצמו באמריקה ולסופרי־אמריקה דוקא. נטייתו הפנימית והבלתי־מובעת — לשמש מאסף לכל הסופרים המשתתפים ב„הדואר" ובמה חפשית ליחידים, לתת מדבריהם בכל מקצועות היצירה ולהביע משאלותיהם ודעותיהם בשאלות־היסוד של תרבותנו וספרותנו. ואם כי לאמריקה ניתנה תשומת־לב מיוחדת — לא הוסחה הדעת גם משאר הארצות, כמו שיעידו המאמרים והרשימות על שאלות התרבות וחיי אנשי־הרוח שלנו בארץ־ישראל ואירופה. לא לאיזה מטרה מיוחדת ומאחדת נתכנסו פה הסופרים, כי אם לשם המטרה המובנה והפשוטה מאד: למצוא מקום ולתת בטוי לעצמם. לא התכוונו לשם איזה טנדנציה, או לשם „תערוכת־הכחות", כי אם נזדמנו למקום אחד — בכוונה ספרותית טהורה. ואם מתוך מתני־יחידים אלה יווצר בכל זה איזה מתן כללי, אשר ישרה את רוחו על הקורא, אין זה אלא משום השאיפה האחת, שיש לכולנו, משום אותו „אחד" החי בלא־יודעים בנושאי הספרות העברית. ואם זה יתגלה, שלא־במתכוון, סימן טוב יהיה.

אבל יש שרטוט אחד בספר זה, שבו ודאי ירגיש הקורא ביותר, ועליו כדאי לעמוד. והוא — דבר המאמרים והרשימות על סופרי־אמריקה. לענין זה יחסה ומייחסת המערכת חשיבות מיוחדת ולקביעתו בספר התכוונה בכל כח־כוונתה, משום שראתה בזה מצווה ספרותית גדולה, שהגיעה שעתה.

שאלת „אמריקה" בספרותנו היא שאלה קשה וחמורה — ולא פעם נסו סופרים, מפה ומשם, לעמוד עליה, לבררה ולהאירה — כדי למצוא פתרון לה. ידוע יחס העולם היהודי הכללי אל אמריקה וידוע יחס סופרי ארץ־ישראל ושאר הארצות אל

במה דברים שהיו מוכנים לספר־היובל לא יכלו להכנס בו מפני חוסר־מקום (גם בלא זה עלה הספר על כל המדות ששערנו קודם) וכן מפני שנוי תכונתו וצורתו של הספר. ואת הסופרים הנכבדים הסליחה.

ש. תאלקין	א) י. ז. פרישברג	רסד
	ב) י. י. וואהל	רסה
	ג) א. ר. מלאכי	רסו
	ד) ישראל אפרת	רסח
מ. קומארובסקי	א) ש. ל. בלאנק	רע
	ב) קלמן ווייטמאן	רעא
צבי קרול	בלילה יחידי אל הכותל	רעג
ש. ערדברג	אהבתו של איטאלקי	רעד
משה רוזנבלאט	במקום מצבה	רעו
משה ברינד	המלך התולה	רעט
ש. רוזנפלד	בחזית ובעורף	רפ
ד"ר פ. חורגין	א) ש. רוזנפלד	רפג
	ב) מ. וואכסמאן	רפד
	ג) מ. ליפסון	רפה
אלישבע	כוכבי־נעורים ברקיע	רפו
זינא רבינוביץ	הד מרחוק	רפז
א. ר. מלאכי	א) מ. ז. רייזין	רפט
	ב) שמעון גינצבורג	רצ
	ג) ש. מ. מלמד	רצא
	ד) אהרן פרנקל	רצב
אַברהם שוער	צבי שארפשטיין	רצד
ד"ר ל. מ. חרברט	ש. ברנשטיין	רצה
ק. ברתיני	מ„שירי הולך־בטל"	רצו
א. וויסוצקי	שדה ירוק, שדה ישן	רצז
א. נ. פרלברג	ספרי־הלמוד באַמריקה	רצט
ראובן גרוסמאן	דניאל פרסקי	שב
ד"ר מ. חסין־ארנוני	ניב הנקודה	שג
י. י. וואהל	א) ש. ב. מקסימון	שד
	ב) ש. צ. זצר	שו
מ. תומרוב	אַברהם שוער	שח
מרדכי גולדנברג	ממעמקים	שט
מ. ריבולוב	ש. האלקין	שי
י. זמורה	בתיה כהנא	שיב
א. נ. פרלברג	פ. חורגין	שיג
ד"ר מ. ירדני	ימות המזרח	שטו
נתן גרינבלאט	„נשף־בראשית"	שטז
דניאל פרסקי	המסדר העברי	שיז
מ. שופמאן	„התקופה"	שיט
ד"ר א. ש. קאמיניצקי	מוצא השם „בן־פנדירא"	שכב
דניאל פרסקי	פרשת ספרותנו החדשה באַמריקה	שכג

י. לווינבוק	על ערך הפיליטון	קמו
אביגדור המאירי	מכתב לאמי	קמח
א. דומניץ	בפעם הראשונה	קנ
ד"ר אהרן קאמינקא	הבלי מפרשים לכתבי הקודש	קנד
ד"ר א. גינזבורג	לאומיים להלכה ומתבוללים למעשה	קנח
ז. וורבת	חכמי ישראל בגרמניה	קס
י. ח. קאסטל	הרוח היהודי בספרות הצרפתית	קסג
י. צ. רמון	דברת התורה אלי	קסה
א. אפשטיין	יעקב פיכמאן — המשורר	קסו
ד"ר שמעון גינצבורג	א. א. ליסיצקי	קעא
א. א. ליסיצקי	בחיק הררים	קעד
מ. תפרסי	בעולם התחתון	קעו
ברוך כצנלסון	שלג	קעז
א. ז. בן־ישי	ימים בעיר העברית	קעח
אהרן פישקין	מגדלור	קפ
י. י. וואהל	אלכסנדר מארכס	קפא
ד"ר אלכסנדר מארכס	מן הגניזה	קפו
שמעון מנחם לאזאר	מחלוקת נביאים בדיני תורה	קפט
צבי שארפשטיין	מ. ד. בראנדשטטר	קצא
ד"ר ש. ברנשטיין	אברהם לסין	קצה
מ. מנוסוביץ	פגישתי עם אד"ם הכהן	קצח
אברהם רגלסון	ראמות גי־הסחר	ר
בתיה כהנא	הקתרוס	רב
ד"ר מרדכי כץ	סכנת מומחים	רח
אברהם לוין	מקור הרעה	רז
ד"ר פ. חורגין	הפובליציסטיקה העברית באמריקה	רט
י. זילברשלאג	בלילה הלהב הלבן	ריב
א. ש. אורלאנס	על ספרותנו ועל קוראיה	ריג
אהרן פרנקל	אישי ישראל באמריקה	רטו
צבי הירש מאסליאנסקי	לקט־פירורים	ריז
א. ש. שווארץ	שושנת נוגה	ריט
אברהם שוער	בשעות האחרונות	רכ
א. ל. גרוסמאן	דור הפלגה	רכד
ח. א. פרידלאנד	צהרים	רכה
ד"ר ש. א. הורודצקי	מן המסתורין בתלמוד	רכו
צבי כהן	המחוקקים באגדות־העמים	רכט
ד"ר נחום סלושץ	עיקרי התקופה	רלא
אפרים א. ליסיצקי	א) הלל בבלי	רלג
	ב) א. דומניץ	רלד
ש. באס	אלישבע	רלח
ראובן גרוסמאן	לעולם לא	רלז
שמעון גינצבורג	צוענית	רמ
ד"ר ש. מ. מלמד	אשמתו של שפינוזה	רמא
ד"ר מרדכי זאב רייזין	נקמתי בגויים	רמו
הרב מ. ש. שפירא	משה מונטיפיורי וגדולי החסידים	רנ
ד"ר יוסף רוידר	דור של אפיגונים	רנב
אביגדור גרינשפאן	אט דולקה אש נשמתי	רנד
ד"ר א. מוקדוני	המשחק היהודי	רנה
ד"ר חוה שפירא	היהודי על במת העולם	רס
ב. שלווין	ארנסט בלוך	רסא
יוסף פינק	יוסף אבו הפסל	רסג

התוכן:

המערכת	ספר־היובל	ז
מאיר מוהר	על צחיח סלע	ט
מנחם ריבולוב	מטת סדום ומרחב־יה	י
ז. שניאור	פזמונים אלמים	טז
ש. האלקין	לוא פגשתיך, אלי	יח
ל. א. אריאלי	ניו־יורק	יט
אב. גולדברג	ארץ, גולה ועברית	כח
פינחס שיפמאן	חבית הלאומי	לא
צ. דיזנדרוק	מליצת ואטמוספירה	לג
דוד פוגל	אל תוך יומי	לז
שאול משרניחובסקי	עסק ביש	לח
יעקב רבינוביץ	בלי רוגז	מו
ד״ר יעקב זלמן רייזין	מדור לדור	נ
ד״ר ישראל שפירא	אוצרות	נד
מרדכי בן הלל הכהן	מאחורי הפרגוד	נח
ב. נ. סילקינר	פרח כי פרח	סא
ש. ל. בלאנק	בשדות ביסאראבית	סב
יעקב קלאצקין	מתורתם של חכמי הודו	סז
מ. פיינשטיין	צמצום	סט
שמעון ברנפלד	באחרית הימים	ע
מ. ווינטשבסקי	פרקי זכרונות	פא
ד״ר ה. ל. גורדון	ההתחלה הקשת	פד
מ. מ. דוליצקי	על אלה אני נאנח	פז
ד״ר ש. פייגין	יוסף קלוזנר	פח
ישראל אפרת	אם אובקה נשמתך	צב
ד. קמחי	מן הראשונים	צג
א ז. רבינוביץ	מזכרונות־הגולה	צה
י. ז. פרישברג	ערכי בקורת	צז
א. נ. גנסין	להידועת	קה
ד״ר מאיר וואכסמאן	יעקב קלאצקין	קו
אהרן ציימלין	השבעת	קי
י. ש.	תפיסה ויכולת	קיב
יוחנן טברסקי	אמנות בצבור	קיד
ד״ר ישראל דוידזון	ספר המשלים	קטז
דוד ישעיהו זילברבוש	חיינו כחולמים	קכג
הלל בבלי	שירים	קכו
י. נ. אדלר	המלצר הקטן	קכח
בר־טוביה	בגן אפיקורוס	קלב
ראובן ציגדר	המחשבה בתור משחק	קלד
ש. האלקין	י. ד. ברקוביץ	קלז
ק. ווייטמאן	פרצופים: א) אברהם גולדברג	קמב
	ב) חיים גרינברג	קמג

סֵפֶר הַיּוֹבֵל

שֶׁל

הַדֹּאַר

(למלאת חמש שנים לקיומו)

בעריכת

מנחם ריבולוב

הוצאַת ה„הסתדרות העברית באַמריקה"

ניו-יורק, תרפ"ז

D04526868$
Duke University Libraries